T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

III. ALAEDDİN KEYKUBAD VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SONU

MELEK GÖKSU ERDEĞER

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN

KONYA - 2020

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Melek GÖKSU ERDEĞER

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Melek Göksu Erdeğer tarafından hazırlanan III. ALAEDDİN KEYKUBAD VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SONU başlıklı bu çalışma …/…/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

I	Prof. Dr.		
2	Prof. Dr.		
3	Doç. Dr.		
4	Doç. Dr.		
5	Doç. Dr.		

ÖN SÖZ

Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan yolculuğumuzun yapı taşlarından biri de Büyük Selçuklu Devleti'dir. Selçuklular, Türk-İslam geleneğini oluştururken Türklerin egemenlik sahasını da genişletmişlerdir. Irak'ta, Anadolu'da, Kirman ve Suriye'de dört ayrı Selçuklu Devleti egemenlik hakkı kazanmıştır. İçlerinden Anadolu'yu vatan haline getiren Türkiye Selçuklularının ayrı bir yeri vardır. Türkiye Selçukluları, 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'ya gelen Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve oğulları idaresinde tarih sahnesine çıkmışlardır. Süleyman Şah'ın attığı adım sayesinde bu topraklar ebedi bir Türk yurdu haline gelmiştir. Onun soyundan gelen Selçuklu hükümdarları Anadolu halkı için her türlü fedakârlığı yaparak adaletle hükmetmişlerdir.

Çalışmamızın konusu olan Feramurz'un oğlu III. Alaeddin Keykubad, 1298-1302 tarihleri arasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin 17. hükümdarıdır. İlhanlı veziri Reşidüddin Fazlullah'ın desteğiyle Gazan Han tarafından II. Gıyaseddin Mesud'un yerine tahta geçirildi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümdarlarından pek çoğunun hayat hikâyesi bilim adamlarımız tarafından kaleme alınarak yayınlandı. Ancak Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecinde İlhanlılara bağlı olarak hüküm süren III. Alaeddin Keykubad'ın yaşamı ise ihmal edilmişti.

Çalışmamızda III. Alaeddin Keykubad'ın hâkimiyet döneminin genel özelliklerini, siyasi ve ekonomik olaylarını, döneminin önemli şahsiyetlerini, komşu beyliklerle ilişkilerini, kişilik özelliklerini ve dönem kronolojisini kaynaklar ve araştırmalar ışığında ele almaya çalıştık. Buradaki gayemiz III. Alaeddin Keykubad döneminin bilinmeyenlerinin cevabını bularak Türkiye Selçuklu Tarihini bir bütün halinde incelenmesini kolaylaştırmaktır. Özellikle onun şahsında Türkiye Selçuklularının sonunu hazırlayan sebep ve şartların tam manasıyla anlaşılması önem arz etmektedir. XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başı arasında saltanat süren III. Alaeddin Keykubad'ın merkeze alınıp, yıkılışın siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerini, beyliklerin ortaya çıkış sürecini ve Moğol tahakkümünü değerlendirebilmek hedeflenmiştir.

Çalışmamızın bir hükümdarın biyografisi olduğunu ya da tam anlamıyla bir monografi olduğunu iddia edemeyiz. Çünkü III. Alaeddin Keykubad'la ilgili

cevaplanması gereken sorular ve görülmesi gereken kaynaklar vardır. Örneğin III. Alaeddin Keykubad'ın bir erkek çocuğunun varlığındaki sis perdesi aydınlatılamamıştır. İlhanlılar ve Memlüklüler döneminde yazılmış eserlerin daha teferruatlı değerlendirilmesi gerekmektedir. Eksik bilgilerimizin zamanla ortaya konulacak yeni araştırma ve belgelerle tamamlanabileceğini ifade etmeliyiz. Ayrıca kaynaklarda geçen bilgilerin sınırlı olması ve kaynaklar arasındaki çelişkili ifadeler işimizi oldukça zorlaştırmıştır.

Çalışmamıza kaynakların tanıtıldığı giriş bölümüyle başladık. III. Alaeddin Keykubad öncesi Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi durumuna da kısaca yer verdik. Tezimiz üç ana bölümden oluşmaktadır:

I. Bölümde III. Alaeddin Keykubad'ın hayatı, şeceresi, nesli ve tarih sahnesine çıkması ele alınmıştır. III. Alaeddin Keykubad'ın hayat hikâyesinin gün yüzüne çıkarılabilmesi için dedesi II. İzzeddin Keykavus'un yaşamının her ayrıntısı dikkatlice gözden geçirilmiştir. II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'da ölümünden sonra Anadolu'ya geçen oğullarının taht mücadeleleri üzerinde durulmuştur.

II. Bölümde III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatının önemli aşamalarını kronolojik olarak ayrıntıları ile aydınlatmaya çaba sarf ettik. 1298 yılından başlayarak 1303 yılına kadar önemli olayları, Moğolların Anadolu siyasetini, Moğolların Anadolu valilerini, dönemin devlet adamlarını mercek altına alarak aydınlatmaya çalıştık. Kaynaklar ışığında III. Alaeddin Keykubad'ın kişilik ve fikirlerini elden geldiğince tahlil etmeye çalıştık. XIII. yüzyıl sonu XIV. yüzyıl başı Selçuklu Türkiye'sinde siyasi anlamda çöküşün ve karmaşanın olduğunu ve bu çağda bazı devlet adamlarının da ahlaken çöküşe uğradığını ortaya koyduk.

III. Bölümde ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin çöküş hikâyesini ve sonunu olabildiğince aydınlatmaya gayret ettik. Yıkılışın ana sebepleri üzerinde ayrıntılı olarak durduk. Uçlardaki Türkmenlerin istiklal mücadelesi verirken Selçuklu Devleti'ni geri dönülemeyecek şekilde parçaladığından bahsettik. Moğol Noyanlarının isyanlarının ve Memlük-İlhanlı çekişmesinin Selçuklulara nasıl zarar verdiğini ortaya koyduk. Bilindiği gibi tarihçinin işi, biraz da geçmişteki gerçeklere olabildiğince yaklaşmaktır. Biz de buna ulaşmaya çalışarak monografimizde tartışmalı mevzuların açıklamasını, önce temel kaynaklara sonra da onları temel alan modern araştırmalara dayandırdık.

Bu çalışma esnasında bana her konuda yardımcı olan ve çalışmamı verdiği destekle kolaylaştıran değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Ali Hacıgökmen'e müteşekkirim. Beni böyle bir konuda çalışmaya yönlendiren ve teşvik eden değerli hocam Prof. Dr. Mikail Bayram'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma esnasında önerileri ile destek sağlayan Prof. Dr. İlhan Erdem'e de teşekkür ederim. Çalışmam ile ilgili çeşitli bilgi ve tavsiyelerde bulunan, metod konusunda yardımlarına başvurduğum değerli hocam Doç. Dr. Sefer Solmaz'a da şükranlarımı sunarım. Bu uzun süreçte bana maddi ve manevi destek olan sevgili eşim ve yol arkadaşım Mehmet Erdeğer'e ve sevgili oğlum Kerim Melik Baybars'a daima yanımda olduğu için minnettarım.

KONYA 2020 Melek GÖKSU ERDEĞER

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Melek Göksu Erdeğer	Numarası: 014102021001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Ortaçağ Tarihi	
	Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN	
Tezin Adı		III. Alaeddin Keykubad ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu	

ÖZET

Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus, Moğol desteğini alan kardeşi IV. Kılıç Arslan'a karşı savaşı kaybetti ve önce Bizans'a sonra Altınordu'ya sığındı. 1280'de Kırım'da vefat etti. II. İzzeddin Keykavus'un oğlu ve III. Alaeddin Keykubad'ın babası Feramurz 1280'den sonra Kırım'dan Anadolu'ya gelerek Karamanoğullarına dayanıp taht mücadelesine girişti. Başarısız olunca önce Kilikya Ermeni Krallığına ardından da Bizans'a sığındı (1281). III. Alaeddin Keykubad muhtemelen 1282'de İstanbul'da doğdu. Bir süre babasıyla birlikte Bizans'ta yaşadı. Anadolu'ya ne zaman geçtiği bilinmese de 1296 yılında Tokat'ta arpalık sahibi idi. Baltu Noyan'ın isyanı sonrasında II. Gıyaseddin Mesud tahtan indirilip Hemedan'a sürgün edildiğinde Selçuklu tahtı iki yıl boş kaldı (1296-1298). İlhanlı veziri Reşidüddin Fazlullah'ın tavsiyesi ile Gazan Han, Selçuklu tahtına III. Alaeddin Keykubad'ı atandı. 16 yaşında III. Alaeddin Keykubad Konya'da Selçuklu tahtına oturdu (20 Ekim 1298). Tahta çıkışının beşinci ayında Sülemiş Noyan isyan etti. Sülemiş Noyan'ın isyanına destek vermeyen III. Alaeddin Keykubad, Gazan Han'dan ikinci kez onay alıp tahtını korudu. Bir İlhanlı prensesiyle evlenerek İlhanlılara damat oldu (Nisan 1300). Ancak gençliğinin ve tecrübesizliğinin verdiği bir duyguyla aşırı hırsa kapıldı ve kendi halkına zulmetti. III. Alaeddin Keykubad'ın zulmünden bunalanlar onu Gazan Han'a şikâyet etti. Tebriz'de yargılandı, tahtan indirildi ve ölüm cezası aldı (1302). İlhanlı eşi sayesinde affedildi ise de sopa cezası uygulandı ve Isfahan'a sürgüne gönderildi. Çıkan bir tartışmada bir hizmetlisi tarafından öldürüldü ve Isfahan'da Sultan Melikşah'ın türbesine defnedildi. İkinci kez II. Gıyaseddin Mesud tahta geçti. Türkiye Selçuklu Devleti bazı askeri, siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel sebeplerin sonucunda yıkılış döneminde idi. II. Gıyaseddin Mesud'un 1308'de ölümü ile Türkiye Selçuklu Devleti son buldu.

Anahtar Kelimeler: III. Alaeddin Keykubad, Feramurz, II. İzzeddin Keykavus, II. Gıyaseddin Mesud, Türkiye Selçuklu Devleti, Yıkılış, Moğollar, İlhanlılar.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Melek Göksu Erdeğer	Numarası: 014102021001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Ortaçağ Tarihi	
	Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN	
Tezin Adı		III. Alaeddin Keykubad and end of Turkey Seljuk State	

ABSTRACT

Turkey Seljuk Sultan II. Izzeddin Keykavus lost the war against his brother IV. Kılıç Arslan, who received Mongolian support, and took refuge in Byzantium and then Altınordu. He died in Crimea in 1280. Son of II. Izzeddin Keykavus and III. Alaeddin Keykubad's father, Feramurz, came to Anatolia from Crimea after 1280, and attempted to struggle for the throne, by relying on Karamanoğulları. When he became unsuccessful, he took refuge in the Armenian Kingdom of Cilicia and then that of Byzantine (1281). III. Alaeddin Keykubad was probably born in Istanbul in 1282. He lived with his father in Byzantium for a while. Although it was not clear when he moved to Anatolia, he was the barley owner in 1296 in Tokat. When II. Gıyaseddin Mesud was thrown and exiled to Hemedan after the rebellion of Baltu Noyan, the Seljuk throne remained unoccupied for two years (1296-1298). With the recommendation of İlhanlı vizier Reşidüddin Fazlullah, Gazan Han appointed III. Alaeddin Keykubad to the throne of Seljuk. As at the age of 16, III. Alaeddin Keykubad came to the Seljuk throne in Konya (20 October 1298). Sülemiş Noyan rebelled in the fifth month of his ascent to the throne. Not supporting the rebellion of Sülemiş Noyan. III. Alaeddin Keykubad kept his throne, receiving the approval from Gazan Han for the second time. He became a groom to İlhans by marrying a princess coming from İlhans (April 1300). However, with a feeling of youth and inexperience, he was overly greedy and tyrannized his own people. Those who were overwhelmed by the torture of III. Alaeddin Keykubad complained to Gazan Han about him. He was put into trial in Tabriz, dethroned and sentenced to death (1302). Although he was forgiven thanks to his wife from İlhanlı, he was exposed to beating punishment. He was exiled to Isfahan. He was killed by a servant in a row and was buried into the tomb of Sultan Melikşah in Isfahan (21 years old). II. Gıyaseddin Mesud came to the throne for he second time. Turkey Seljuk State was experiencing some military, political, socio-economic and cultural reasons as a result of the period of collapse. The Seljuk State ended with the death of II. Gıyaseddin Mesud in 1308. **Keywords:** III. Alaeddin Keykubad, Feramurz, II. Izzeddin Keykavus, II. Gıyaseddin Masood, Turkey Seljuk State, Fall, Mongolians, Ilkhanate.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI……..……. i
DOKTORA TEZİ KABUL FORMU……. ii
ÖN SÖZ..... iii
ÖZET...……...……..…….. vi
ABSTRACT……...…… vii
KISALTMALAR……...……...…… xıv
GİRİŞ…….…... 1
I. KONUNUN ÖNEMİ VE SINIRLANDIRILMASI....……..…….. 1
II. KONUNUN HİPOTEZLERİ……. 2
III. TAKİP EDİLEN TEKNİK VE METODLAR...…..…….…….…..... 3
IV. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR……...……... 5
A. Kaynaklar……. 5
B. Araştırmalar……..…….. 19
V. III. ALAEDDİN KEYKUBAD ÖNCESİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYASİ DURUMU…….……. 23

BİRİNCİ BÖLÜM
III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN HAYATI

I. III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN ŞECERESİ VE NESLİ…….……..… 34
A. II. İzzeddin Keykavus…… 35
1. II. İzzeddin Keykavus'un Taht Mücadelesi (1246-1256)…… 40
2. II. İzzeddin Keykavus'un İznik Rum İmparatorluğu'na Sığınması…..…… 48
3. II. İzzeddin Keykavus'un İkinci Kez Selçuklu Tahtına Oturması (1257-1261)……...…. 48
4. II. İzzeddin Keykavus'un İkinci Kez Bizans'a Sığınması……...…… 51
5. II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'a Yerleşmesi ve Ölümü (1280)…… 54
B. II. İzzeddin Keykavus'un Ailesi ve Oğulları…….. 62
1. II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'ta Kalan Aile Üyeleri……. 66

a. II. İzzeddin Keykavus'un Annesi Berduliye Hatun……..... 66
b. II. İzzeddin Keykavus'un Dayıları Kir Haye ve Kir Kedid…….. 68
c. II. İzzeddin Keykavus'un Kız Kardeşi.……..……... 69
d. II. İzzeddin Keykavus'un Karısı…….…..… 70
e. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu Melik Konstantin…….…...… 70
f. II. İzzeddin Keykavus'un Diğer Oğlu……..…….……..... 73
g. II. İzzeddin Keykavus'un Kızı…….. 75
h. II. İzzeddin Keykavus'la Birlikte Bizans'a Giden Türkler……... 75
2. II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'daki Aile Üyeleri…….…..... 78
a. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu II. Gıyaseddin Mesud……...…. 80
b. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu Rükneddin Keyümers……..…...… 91
c. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu Alaeddin Siyavuş……...……..…. 94
d. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu Rükneddin Kılıç Arslan…….……...…. 99
e. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu Feramurz…….. 106
II. III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI……...…. 111
A. III. Alaeddin Keykubad'ın Bizans'taki Yaşamı……..…..……... 115
B. III. Alaeddin Keykubad'ın Saltanat Mücadelesi……..…….…..... 117
C. III. Alaeddin Keykubad'ın Tebriz'e Davet Edilmesi…...……..……... 120
D. III. Alaeddin Keykubad'ın Evliliği ve Çocukları...…….…….…..... 124

İKİNCİ BÖLÜM

III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN SALTANAT DÖNEMİ (1298-1302)

I. ÖNEMLİ SİYASİ OLAYLAR…… 133
A. III. Alaeddin Keykubad'ın Tahta Çıkışından Önce Anadolu'nun Dört İdari Bölgeye Ayrılması..…….……...….. 133
B. III. Alaeddin Keykubad'a Gazan Han Tarafından Yarlık Verilip Sultan Tayin Edilmesi……...…….. 138
C. Ahi Ahmet Şah'ın Katli……...…… 142
D. Moğol Komutanı Sülemiş Noyan'ın İsyanı ve Emir Çoban'ın Anadolu'ya Gönderilmesi…… 147

E. III. Alaeddin Keykubad'ın Saltanatının İlk Yıllarında Devlet Adamlarının Yaptığı Yolsuzluklar…..…….……. 153
F. Moğol Komutanı Sülemiş Noyan'ın İkinci İsyanı ve Öldürülmesi……... 160
G. Karamanoğlu Güneri Bey'in Ölümü……..... 164
H. III. Alaeddin Keykubad'ın Gazan Han Tarafından İkinci Kez Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sultanlığına Getirilmesi…….……..... 174
I. III. Alaeddin Keykubad'ın Kötü Yönetimi...……. 176
1. Harput Yöresinde Yapılan Zulümler……...……...…….. 176
2. III. Alaeddin Keykubad'ın Diyarbakır ve Malatya Bölgesinde Yaptığı Zulümler……..…….…… 177
3. III. Alaeddin Keykubad Zamanında Tokat'ta Yapılan Zulümler….…… 179
4. III. Alaeddin Keykubad Zamanında Sivas'ta Yapılan Zulümler…..…… 179
5. III. Alaeddin Keykubad'a Karşı Mücireddin Emir Şah'ın Tepkisi..... 180
İ III. Alaeddin Keykubad'ın Abışga Noyan Tarafından Tutuklanması…..... 181
J. III. Alaeddin Keykubad'ın Tebriz'e Gönderilmesi ve Sultanlığının Sona Ermesi……...……..…….. 184
K. III. Alaeddin Keykubad Tarafından Osman Gazi'ye Berat Verilmesi Meselesi……..…….. 185
II. III. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ MOĞOLLARIN ANADOLU SİYASETİ VE MOĞOLLARIN ANADOLU VALİLERİ …...…...……. 198
1. Bayınçar Noyan…….....… 202
2. Abışka Noyan…….……..... 203
III. III. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ ÖNEMLİ DEVLET ADAMLARI…… 207
A. Mücireddin Muhammed Emirşah…….…..... 207
B. Şemseddin Ahmed bin Osman Lakuşî……. 212
C. Abdülaziz Sultan ……. 216
D. Vezir Nizameddin Yahya……. 217
E. Vezir Alaeddin Savi…….. 219
IV. III. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ ANADOLU'NUN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMU……. 221
A. Sosyo-Ekonomik Durum…….…...……...…… 221

B. III. Alaeddin Keykubad Döneminde Basılan Paralar ……...…….... 232
C. Kültürel Durum..……..…. 240
D. III. Alaeddin Keykubad Döneminde Yapılan Mimari Eserler……. 245
V. III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN ÖLÜMÜ VE MEZARI……... 251
VI. III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN FİKİRLERİ VE ŞAHSİYETİ……...……. 257

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
III. ALAEDDİN KEYKUBAD SONRASI TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SONU

I II. GIYASEDDİN MESUD'UN İKİNCİ SALTANATI……... 267
A. Devlet Kademelerinde Yapılan Değişiklikler……...……...…… 268
B İrencin Noyan'ın Zulmü……...…..…….……. 269
II. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞ TARİHİYLE İLGİLİ TARTIŞMALAR…….…. 271
III. TÜRKİYE SELÇUKLU HANEDANININ SONU……...…… 275
IV. YIKILIŞI HAZIRLAYAN SEBEPLER…….…... 278
A. Askeri ve Siyasi Sebepler…….……...……. 278
1. Saltanat Mücadeleleri……. 278
2. Devlet Adamlarının İhtirasları……..... 282
3. Türkmen İsyanları…….. 286
4. Moğol Tahakkümü……. 291
5. Uç Beyliklerinin Kurulması……..……. 306
6. Moğol Noyanlarının İsyanları…… 324
7. Memlük-Moğol Çekişmesi…… 326
B. Sosyo-Ekonomik Sebepler……... 330
1. Sosyal Sebepler…….. 330
2. Ekonominin Bozulması ……...…….. 332
3. Anadolu'nun Nüfus Yapısının Değişmesi-Göçler……..……..... 337
C. Kültürel Sebepler…….. 342
1. Fikri Mücadeleler……..... 342

2. III. Alaeddin Keykubad Dönemi Müslüman Zümrelerin Moğollara Karşı Tutumları……..…. 344
3. Gayr-i Müslim Zümrelerin Moğollara Karşı Tutumları……...…..…... 363
SONUÇ……..……. 367
KAYNAKÇA……..…… 370
EKLER……. 403
ÖZGEÇMİŞ……....…… 463

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
çev.	: çeviren
DEÜSB	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCFD	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editör
h.	: hicri
haz.	: hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜEFTED	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
m.	: miladi
neşr.	: neşreden
not.	: notlandıran
s.	: sayfa
S	: Sayı
SAD.	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TOEM	: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
terc.	: tercüme eden

TKAE	: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VD	: Vakıflar Dergisi
yay.	: yayınları, yayınlayan
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Türk ve Türkiye Tarihi açısından önemi bilinen bir gerçektir. Anadolu'nun yeni Türk vatanı olmasında Türkiye Selçukluları büyük rol oynamıştır. Bizans ve Haçlı ordularına karşı Türk-İslam dünyasının öncü güçleri olarak sınırları savunmuşlardır. Bir baştanbaşa Anadolu'yu ticari yollarla, kervansaraylarla ve mimari eserlerle süslemişlerdir. Türk-İslam medeniyetinin gelişim sürecini devam ettirerek en güzel eserleri miras bırakmışlardır. XI ve XII. yüzyılda hüküm süren Türkiye Selçuklu sultanları devletine ve halkına en iyi şekilde hizmet ederken, XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra hükümdar olan Selçuklu sultanları Moğolların gölgesinde yetersiz kalmışlardır.

Türkiye Selçuklu sultanlarının saltanat ve hayat hikâyelerini araştıran çalışmalara baktığımız zaman 17 Selçuklu sultanından sadece birkaç sultanın biyografisinin çalışılmadığını görmekteyiz. Bunlar Şahinşah, III. Kılıç Arslan, IV. Kılıç Arslan, II. Alaeddin Keykubad ve III. Alaeddin Keykubad'dır.[1]

I. KONUNUN ÖNEMİ VE SINIRLANDIRILMASI

Türkiye Selçukluların sonunu hazırlayan sebep ve şartların tam manasıyla anlaşılması önem arz etmektedir. Bu araştırma XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başı arasında saltanat süren III. Alaeddin Keykubad'ın merkeze alınıp, yıkılışın siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerini, beyliklerin ortaya çıkış sürecini ve Moğol tahakkümünü değerlendirebilmesi üzerine odaklanmaktadır. Bu yönüyle Türkiye Selçuklu Devleti tarihi üzerine hazırlanacak araştırmalara bu dönemde Anadolu'nun sosyo-ekonomik ve kültürel durumunun değerlendirmesi ve kronolojisinin belirlenmesi düzeyinde katkı sunmasının yanı sıra Türkiye Selçuklu sultanlarının biyografilerinin tamamlanabilme olanağı vereceği düşünülmektedir.

III. Alaeddin Keykubad hakkında birkaç makale dışında müstakil çalışma ve araştırmanın bulunmadığını ifade etmeliyiz. Bu eksiklik diğer Selçuklu sultanlarına

[1] Türkiye Selçuklu sultanlarının saltanat ve hayat hikâyelerini araştıran bilim adamları ve çalışmaları tezimizin sonunda ekler kısmında tablo halinde verilmiştir. bkz. Ek-48.

kıyasla III. Alaeddin Keykubad'ın ihmal edilmesinden olsa da Selçuklunun yıkılışındaki olayların ve kişilerin iç içe geçip karmaşık bir hale gelmesinden kaynaklanmıştır. Tarihi kaynaklarda birkaç cümleyi geçmeyen açıklamalarda III. Alaeddin Keykubad adına rastlamak mümkün olsa da bu izahatlar bize teferruatlı bir bilgi vermemektedir.

Çalışmamızda II. İzzeddin Keykavus'u ve oğullarını araştırırken amacımız III. Alaeddin Keykubad'ın kaynaklarda adı geçen babası Feramurz'un biyografisini ortaya çıkarmaktır. III. Alaeddin Keykubad'ın babası Feramurz ve kardeşlerinin kimliklerinin tam olarak tespit edilmesi bilgi karışıklığına son vermiştir. II. İzzeddin Keykavus'un oğullarının taht kavgalarının gidişatı ve bilinmeyenli denkleme dönen son Selçuklu hükümdarlarının tahta çıkış tarihleri belirginleşmiştir. Elbette ki eldeki kaynaklar ile henüz aydınlatılamayan bazı isim ve olaylar bulunmaktadır. Mevcut kaynakların verdiği bilgiler ışığında araştırma tamamlanmaya çalışılmıştır.

Yıkılış dönemindeki Selçuklu ülkesinin yaşadığı karışıklıklar, kaynaklarda isimlerin yeterince açık yazılmaması ve III. Alaeddin Keykubad hakkında kullanılacağımız materyallerin azlığı büyük sıkıntılar yaşatmıştır. Bu yüzden her türlü materyal değerlendirilmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışının aydınlatılabilmesi Beylikler ve Osmanlı'nın kuruluşu ve yeniden tanımlanması açısından da önem taşımaktadır.

III. Alaeddin Keykubad ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu adlı çalışmamızın genel zaman aralığı II. İzzeddin Keykavus'un saltanatından başlayıp İlhanlıların Anadolu'da hâkimiyetlerini kaybettikleri tarihe kadar geçen süreçtir (1246-1336). II. Bölümde ise zaman aralığımız oldukça daraltılıp III. Alaeddin Keykubad'ın saltanat yılları ele alınmıştır (1298-1303).

II. KONUNUN HİPOTEZLERİ

Çalışmamızda, üç hipotez ortaya konmuştur:

Birinci hipotez, II. İzzeddin Keykavus'un taht mücadelesini kaybederek Bizans'a sığınmasının Türkiye Selçuklu Devleti'nin hızlı bir şekilde yıkılmasında rolü olduğudur. Diğer bir ifadeyle, II. İzzeddin Keykavus, bütün ailesi ve komutanları ile

Bizans'a gitmesi Selçuklunun Moğollara karşı direniş gücünü azalttığının ve daha fazla Moğol tahakkümünün yerleşmesi ve yayılmasına müsaade ettiğinin bir göstergesidir.

İkinci hipotez, III. Alaeddin Keykubad'ın Bizans topraklarında doğduğu ve çok genç yaşta tahta geçmiş olduğudur. III. Alaeddin Keykubad'ın çevresinde bulunan art niyetli devlet adamlarının etkisi altında kalması sonucu sergilediği kötü yönetimi ve yaptığı zulümler, tecrübesizlik, hasislik, hırs ve nankörlük yaşının küçük olduğunun göstergesidir.

Üçüncü hipotez ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışında III. Alaeddin Keykubad'ın zayıf idaresinin etkisinin oldukça az olduğu, asıl nedenin kendi ülke sorunlarının çözümüne odaklanan İlhanlıların Anadolu'yu ikinci plana itmesi olduğudur. Selçuklu tahtını boş bırakıp II. Gıyaseddin Mesud'un ölümünden sonra tahta yeni bir hükümdar tayin etmemeleridir.

III. TAKİP EDİLEN TEKNİK VE METODLAR

Çalışmamızda öncelikle incelenecek konunun, zaman aralığı ve ismi geçen kişilerin tespiti yapılmıştır. Bu doğrultuda kaynak isimlerini belirlemek için uzun bir okuma dönemi geçirilmiştir. Türkiye Selçuklu Tarihinin çalışılacak dönemiyle ilgili literatür taraması tamamlanmıştır. Bilgiler toplanıp verilere erişildikçe karşımıza çıkan problemler tahlil edilip çıkarımları yavaş yavaş oluşturulmaya başlanmıştır. Çalışmanın ana hatları oluşturulup geçici bir plan hazırlanmıştır. Elde edilen yeni bilgiler ışığında da sık sık geçici plan yenilenmiştir. Hayli yekûn tutan bilgi fişlerinin ara ara tasniflerini yapılarak, yeni ana başlıklar belirlenmiştir. Esas planın temeli oluşturulduktan sonra yazma aşamasına geçilmiştir. Tarihi olay, olgu ve kronolojinin uyumlu olmasına özen gösterilmiştir. Her olayın geçtiği zamanı belirleyen bir zaman cetveli çıkarılmıştır. Elden geldiğince kaynaklardaki bilgiler karşılaştırılmalı irdelenmiştir.

Kullanılan tüm kaynaklar dipnot ve kaynakçada gösterilmiştir. Çalışma içinde atıf yapılan kaynakların ilk geçtiği yerde ismi ve bilgileri tam olarak yazılmıştır. Daha sonra yapılan atıflarda ise sadece müellifin ismi ve eser isminin kısaltması

kullanılmıştır. Çalışmanın yazım aşamasında Diyanet İslâm Ansiklopedisi ve Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu esas alınmıştır.

Konumuzun geçtiği Selçuklu ülkesi, Bizans toprakları, Kırım, Suriye ve İran coğrafyasının, şehirlerinin ve ticaret merkezlerinin harita üzerinde yerleri belirlenerek çalışmada kullanılmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti tarihini anlatan, farklı alan ve dillerde kaynak eserler ele alınmıştır. Bunlar arasında en temel kaynaklar Selçuklu ülkesinde yazılmış olan, yaşanan olayların birebir şahidi konumundaki çağdaş Farsça ve Arapça metinler üzerinden konunun ana esası tartışılmıştır. Mısır ve Suriye'de yazılan Memlüklü döneminin Arapça eserleri de temel kaynak olarak kullanılmıştır. Ermeni ve Süryani dilleriyle yazılan devrin kaynakları da bizim için oldukça önemli olmuştur. Dönemin mimari yapıları, vakfiyeleri, kitabeleri ve meskûkâtı ana kaynakların bir sağlaması olarak, araştırmamızda her zaman ön planda olmuştur.

Özellikle I. bölümümüzde Bizans, Latin ve Altınorda kaynakları taranmıştır. II. bölümümüzde ise İlhanlı Devleti'de Gazan Han dönemini anlatan kaynaklar bizim için değerli bilgiler taşımaktadır. Devrin ilmi, edebi ve dini eserleri de süzgeçten geçirilerek III. Alaeddin Keykubad ile ilgili tüm bilgiler elde edilmeye gayret sarf edilmiştir.

Çalışmanın genelinde muasır kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Muasır kaynaklara ulaşılamadığı zaman ise muahhar kaynaklar yoluyla bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Daha sonra bu eserleri kullanarak araştırmalar yapan günümüz ilim adamlarının çalışmaları da (tetkik eserleri) değerlendirmeye alınmıştır. Sınırlı bir zaman diliminde ve kısa bir saltanat döneminde çalışmak kaynak bulmayı oldukça zorlaştırmıştır. Sonuç olarak araştırma süresi uzarken, elde edilen bilgiler metodolojik süzgeçten geçirilip, muhtevanın daha da sınırlandırılmasına sebep olmuştur. Her bilgi kaydı büyük bir titizlikle ve kronolojik olarak yerine yerleştirilmiştir. Farklı kaynaklardaki bilgiler karşılaştırılarak, değerlendirmesi yapılmış ve kronolojik zemine oturan bilgiler esas alınmıştır.

Çalışmamızda kullandığımız eserleri tanıtırken yararlandığımız bütün kaynakları tanıtmak yerine tezimizin dayandığı siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel bilgileri içeren önemli kaynaklar hakkında bilgi vermeyi tercih ettik. Çağdaş araştırma eserlerin tanıtımına da genel olarak yer verdik.

IV. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

A. Kaynaklar

İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*

Araştırmamızda kullandığımız ve özellikle I. Bölümümüzün dayanaklarından olan ilk eserimiz İbn-i Bîbî'nin[2] telif ettiği *el-Evâmirü'l-Alaiye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*'dir.[3] Bu eser devrin İlhanlı veziri olan Şemseddin Cüveynî'nin teşvikiyle 1186 ve 1280 yılları arasında geçen bir asırlık olayların anlatıldığı, Farsça yazılmış çok önemli bir Selçuklu tarihidir. İbn-i Bîbî, Türkiye Selçuklu inşâ dîvânı'nda çalışan, devletin işleyişini ve siyasetini bilen, olayların içeriğine vakıf olan birisi olup son derecede kıymetli ve orijinal bir eser kaleme almıştır. İbn-i Bîbî eserine I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1192-1196, 1205-1211) babası II. Kılıç Arslan (1155-1192) tarafından veliaht tayin edilmesiyle başlamış ve kendi yaşadığı zamana kadar getirmiştir. Bizzat yaşadığı dönem olan I. Alaeddin Keykubad dönemini teferruatlı bir şekilde anlatmıştır.

---

[2] İbn-i Bîbî, şöhretini Selçuklular hakkında yazdığı eserine borçlu olsa da o, İranlı bir müverrihti. Kaynaklarda hayatı hakkında bir bilgiye rastlanmasa da İbn-i Bîbî eserinin başında kendisini Husayn b. Muhammed b.Ali al-Ca'fari al-Rugadi olarak tanıtmıştır. Çeşitli vesileler ile ailesi hakkında bilgi vermiştir. Annesi Bîbî Müneccime, Nişapur'da Şafiilerin imamı Kemaleddin Simnani'nin kızı ve anne tarafından da meşhur fakih Muhammed b. Yahya'nın torunudur. Nücüm (Astronomi) ilminde mahir olan Müneccime Bîbî uzun yıllar Sultan Celaleddin Harzemşah'a hizmet etmiştir. Kemaleddin Kamyar, Ahlat şehrini kuşatan Sultan Celaleddin'e elçi olarak gittiğinde, Müneccim Bîbî'yi tanımıştır. Kemaleddin Kamyar, Konya'ya geri dönünce I. Alaeddin Keykubad'a kadın müneccimi övgüyle anlatmıştır. İbn-i Bîbî'nin babası Mecdeddin Muhammed Tercüman ise Sultan Celaleddin zamanında, Sahib-i Divan Şems'ül Hakk'ın yanında iyi bir münşi olarak yetişmişti. İbn-i Bîbî'nin anne ve babası, Sultan Celaleddin'in 1231'de Amid önünde Moğollara yenilmesinden sonra Dimaşk'a gitmişlerdi. Kemaleddin Kamyar, onları Konya'ya davet edince, bu daveti kabul etmişlerdi. Konya'ya gelip Selçukluların hizmetine girmişlerdir. İbn-i Bîbî ailesinin sayesinde saray ve kültür çevresinde büyümüştür. İbni Bibi, *el-Evamirû'l-Alaiyye fi'l- Umûril Alâiyye*, çev. M. Nuri Gencosman, Ankara 1941, s. 14-15.

[3] Eserin günümüzde tespit edilebilen ilk nüshası Ayasofya Kütüphanesi nr. 2985 de kayıtlı olan ve 744 varaktan oluşan nüshadır. Bu nüsha 1280 senesinde III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1264-1283) hususi kütüphanesi için İbrahim bin Ebu Bekr tarafından istinsah edilmiştir. Abdülkerim Özaydın, "İbni Bibi", *DİA*, C. XIX, s. 379-382. Yegâne olan bu mufassal nüsha, 1956 yılında Adnan Erzi tarafından faksimile olarak yayınlandı. (İbn Bîbî, el-Evamirû'l-Alaiyye fî umûril Alâiyye, Tıpkıbasım, haz. Adnan Sadık Erzi, Ankara 1956) 1996 yılında da Mürsel Öztürk tarafından tercüme edilerek Kültür Bakanlığı 1000 temel eser arasında yerini aldı. (İbn Bîbî, *el Evamirül Alaiye fil Umuril-Alaiye (Selçukname I-II*), terc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996) 2007 yılında ise M. Halil Yinanç'ın çevirisi ile Refet Yinanç ve Ömer Özkan tarafından basıldı. (İbn Bîbî, *Selçuknâme*, çev. M. H. Yinanç, haz. Refet Yinanç-Ömer Özkan, İstanbul 2007)
Eserin ikinci nüshası ise Paris Bibliothèque Nationale, Supp. Persan 1536 numarada kayıtlı bulunan, Ayasofya nüshasının adı bilinmeyen bir müstensih tarafından yazılmış muhtasarıdır. 1902 yılında Hollandalı müşteşrik Houtsma tarafından, bu eserin Paris'te bulunan nüshası, Leiden şehrinde Farsça "Tevarih-i Âli Selçuk" adıyla bastırılmıştır. Bu baskı M. Nuri Gençosman tarafından aynen Türkçeye çevrilmiştir. (*Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, İbn-i Bîbî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden, çev. M. Nuri Gençosman, not. F. Nafiz Uzluk, Ankara 1941).

Anadolu'ya ilk kez gelen Moğolların Selçuklularla ilişkileri hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. 1280 yılına kadarki Selçuklu-İlhanlı ilişkilerini değerlendirirken çok az tarih vermesi bir eksikliği olarak kabul edilmektedir. İbn-i Bîbî, III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatından önce vefat ettiği için onun dönemi hakkında eserinde bilgi bulunmamaktadır. Ancak III. Alaeddin Keykubad'ın şeceresini araştırırken II. İzzeddin Keykavus'un hayat hikâyesi, saltanat mücadelesi, Bizans'a sığınması, çocukları ve sonraki hayatı hakkında müracaat ettiğimiz kaynaklardandır. Bu kaynağın III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Gıyaseddin Mesud dönemindeki bahisleri bizim için önemlidir. Moğolların Anadolu politikaları ve Anadolu halkının Moğollara karşı tutum ve davranışları hakkında verdiği kayıtlarından da istifade ettik.

Kerimüddin Mahmut b. Muhammed Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr ve Müsayeretü'l-Ahyâr*

Çalışmamızın II. bölümünün dayanağı olan diğer önemli kaynak, Aksarayî olarak bilinen Kerimüddin Mahmut b. Muhammed'in yazdığı *Müsameretü'l-Ahbâr ve Müsayeretü'l-Ahyâr* adlı eserdir. [4] Türkiye Selçuklu dönemi için çok kıymetli olan bu Farsça eser İbn-i Bîbî'nin eserini tamamladığı 1280 yılından 1323 yılına kadar olan olayları nakletmiştir.[5] Aksarayî eserini, İlhanlı Ebu Said Bahadır Han'ın (h. 716/m.

[4] Eserin bilinen iki nüshası Ayasofya Ktp. Nr.3143 ve Yeni Cami Ktp.827 numaralarda kayıtlıdır. Müsâmeretü'I Ahbâr hakkında ilk ciddî çalışmalar yapan ve onu temel kaynak olarak nitelendiren Fuad Köprülü'dür. Ayrıca İ. Hakkı Uzunçarşılı, Z. Velidi Togan, F. Tauer, C. A. Storey, H. Fehmi Turgal ve Fikret Işıltan bu eserle meşgul olan ilim adamlarıdır. Türkiye Selçukluları hakkında çok kıymetli çalışmaları bulunan Osman Turan, Müsâmeretü'l-ahbâr'ın Ayasofya (no:3143) ve Yeni Cami (no:827) nüshalarını esas alarak tenkitli metnini yayınlamıştır. Bu neşrin önsözünde genel Türk tarihi hakkında bilgi verdikten sonra Müsmeretü'1-ahbâr'ın muhtevası, yazarı, kaynakları ve kaynak olduğu eserler, kıymeti, nüshalarının tavsifi ve Mukaddeme ve haşiyelerde kullanılan eserler gibi konulardan bahsetmiştir. Aksarayî, Müsameretü'l Ahbar, neşr. Osman Turan, Ankara 1944, giriş s.30. Selçuklu Türkiye'si tarihine ait kıymetli metinler neşreden F. Nafiz Uzluk, kitabın bütün kısımlarını ihtiva eden Nuri Gencosman tercümesini "Selçuklu Devletleri Tarihi" adı altında çıkarmıştır. Aksarayî, 2000, s. 234, giriş XIX. En son olarak Mürsel Öztürk tarafından tercüme edilen bu eser Türk Tarih Kurumunca yayınlanmıştır. Kerimüddin Mahmut Aksarayî, Musameratü 'l Ahbar, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000. İsmail Aka, TDVİA'ne yazdığı Aksarayî maddesinde Müsâmeretü 'l-ahbâr'ın yazarına, mahiyetine, kaynak olarak kullandığı, kaynaklık yaptığı eserlere ve bibliyografyaya yer vermiştir. İsmail Aka, "Aksarayi", *DİA*, C. II, s. 293.

[5] Aksarayî, Selçuklu Devleti'nin hizmetinde divan kâtipliği ve evkaf nazırlığı yaparak yaklaşık ömrünün 47 yılını (1276-1323) geçirmiştir Aksarayî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. Sadece kendi eserinden edinilen bilgilerle hayatı hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Eserinin önsözünde ve metnin herhangi bir yerinde açık bir şekilde ailesi ve kendisinden bahsetmez. Onun Aksarayî lakabı, Aksaraylı olduğunu göstermektedir. Ölüm tarihi de kesin olarak bilinmeyen yazarın eserini yazdığı sırada 75 yaşları arasında bir ihtiyar olduğu anlaşılmaktadır. Maddî bakımdan oldukça iyi bir durumda olduğu söylenebilir. Eserinde Aksaray'da meydana gelen olaylar hakkında ayrıntılı

1316) Anadolu'nun yönetimine tayin ettiği Emir Çoban Noyan'ın oğlu Emir Timurtaş Noyan adına yazmıştır. Selçuklunun ortadan kalktığı ve topraklarının fiilen bir İlhanlı eyaleti haline geldiği zamanda geçmiş olayları ve bizzat yaşadıklarını anlatmıştır. Bundan dolayı, onun eseri, İbni Bibî'nin ki gibi bir Selçuklu saltanatı tarihi değil, Moğol hâkimiyeti altındaki Anadolu'nun tarihidir.[6]

Çalışmamızın I., II. ve III. Bölümlerinde bu eserden oldukça fazla istifade ettik. Moğol istilası ve tahakkümü, Hatiroğlu İsyanı, Şehzade Kongurtay'ın Aksaray'a gelişi, Cimri Hadisesi, Türkmen isyanları, II. Gıyaseddin Mesud dönemi olayları, İlhanlıların Anadolu'da uyguladıkları mali sistem ve Moğol Noyanlarının isim tespitlerini bu eserden faydalanarak kaleme aldık. III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatından önce Anadolu'nun siyasi ve ekonomik durumu, Selçuklu ülkesinin dört idari bölgeye ayrılması, III. Alaeddin Keykubad'ı Gazan Han'ın sultan tayin etmesi, Sülemiş Noyan'ın isyanı ve Emir Çoban'ın Anadolu'ya gönderilmesi, devlet adamlarının yaptığı yolsuzluklar, III. Alaeddin Keykubad'ın kötü yönetimi, Harput, Diyarbakır, Malatya, Tokat ve Sivas'ta yaptığı zulümler, III. Alaeddin Keykubad'ın Abışka Noyan tarafından tutuklanıp Tebriz'e gönderilmesi, tahtan indirilmesi ve öldürülmesi, karakter ve kişiliği dönemin önemli devlet adamları ve icraatleri hakkında diğer kaynaklarda olmayan kayıtları elde ettik.

III. Alaeddin Keykubad dönemindeki hadiselere bizzat şahit olan Aksarayî, saltanat naibi Müciredin Emir Şah'ın hizmetinde yıllarca çalışmış ve maliye defterlerini tutmuştur. III. Alaeddin Keykubad'ın Şarkışla'dan Konya'ya kaçarken arkasında bıraktığı hazineleri sayıp tek tek kaydetmiştir.[7]

---

bilgi vermesi de bundan ileri gelmektedir. Osman Turan, Müsâmeretü'l Ahbâr'ı neşrederken giriş bölümünde, Aksarayî'nin eserinde anlatılan bilgileri tahlil ederek, Aksarayî'nin hayat hikâyesini vermeye çalışmıştır. Aksarayî, Müsameretü'l Ahbar, neşr. Osman Turan, Ankara 1944, giriş s. 32-40. Osman Turan'ın bu eseri ikinci baskı olarak TTK tarafından 1999 yılında mukaddime ve haşiyelerle yeniden basılmıştır.

[6] Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'ineddin Süleyman,* Ankara 1970, s. 14.

[7] Müsâmeretü'l Ahbâr dört bölüm şeklinde düzenlenmiştir. Dördüncü Bölüm, Türkiye Selçukluları tarihinin son 75 yıllık tarihini, XIII. yüzyılın yarısından XIV. yüzyılın birinci yarısına kadar meydana gelen olayları anlatır. Ancak Selçuklu-İlhanlı ilişkilerini değerlendirirken resmi bir gözle bakması ve İlhanlıları gözetmesi tarihçiler tarafından bir eksiklik olarak kabul edilmiştir. Yazarın gözlemlerine dayanan ve nitelik bakımından kitabın beşte dördünü teşkil eden bu kısım çalışmamız bakımından en önemli kısımdır. Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, Müsameretü'l Ahbar, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 234.

Anonim Selçuknâme

Çalışmamız açısından değerli kaynaklardan biri de müellifinin adını bilmediğimiz ve h. 765/m. 1363 yılında Eratnalılar devrinde Selçuklu şehzadelerinden biri adına telif edilen, Büyük Selçuklulardan Türkiye Selçukluları sonuna kadar olan olayları anlatan Farsça *Anonim Selçuknâme* adlı eserdir.[8] Bu eseri ilk defa Türkçeye kazandıran Feridun Nafiz Uzluk olmuştur.[9] Diğer Selçuklu kaynaklarında olmayan nadir bilgileri barındıran bu eseri Osman Turan da araştırmalarında sıklıkla kullanmıştır. Çalışmamızda bu eseri, Moğolların Anadolu'daki faaliyetlerini, idari ve ekonomik uygulamalarını, Türkmen hareketlerini, dini zümreleri, Moğol zulümlerini araştırırken ana kaynak olarak kullandık. Kronolojiyi de oluştururken de çalışmamıza çok yardımcı oldu. II. İzzeddin Keykavus dönemi ve sonrası için de önemli bir kaynaktır. II. Gıyaseddin Mesud ve kardeşi Melik Rükneddin Keyümers arasındaki saltanat savaşını da anlatmıştır. Ahi Ahmet Şah'ın ve Karamanoğlu Güneri Bey'in net ölüm tarihini vermiştir. III. Alaeddin Keykubad dönemi ile ilgili kısa fakat net bilgiler yer almıştır. III. Alaeddin Keykubad'ın babası Feramurz'un saltanat mücadelesinin tarihini de bu eserden öğrenebiliyoruz. Feramurz'un, ilk kez h. 679/m. 1280-1281 yılında tarih sahnesine çıktığını, Karamanlılar tarafından Selçuklu sultanı olarak tanındığını, ancak yenilerek Tekfur Vilayetine kaçtığını nakletmiştir. Eserde geçen en son bilgi, hakkında açık bir kayıt olmayan muhtemelen Selçuklu hanedanın son üyesi kabul edilen Alaeddin b. Süleymanşah b. Melik Rükneddin'in ölüm tarihidir (h. 6 Muharrem 765 Pazar / m. 15 Ekim 1363-1364). Anlaşılacağı gibi eser 1364 tarihinden

[8] XIV. yüzyılda Farsça kaleme alınmış müellifi bilinmeyen Anonim Selçuknâme ya da diğer adıyla Tarîh-i Âl-i Selçuk'un tek yazma nüshası Paris'teki Milli Kütüphane'de bulunmaktadır. XIX. yüzyılda Fransız müsteşrik Charles Schefer yazma eseri bu kütüphaneye bağışlamıştır. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Anonim *Selçuknâme*, Ankara 2014, s. 8-9. Feridun Nafiz Uzluk, Ahmet Tevhit Bey'den naklen bu eserin Sultan Abdülmecit tarafından C. Schefer'e hediye edildiğini söyler. *Anonim Selçuknâme,* Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III, terc. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, Giriş VII.

[9] Bu ilk çeviri 1952 yılında yayımlanmıştır. "Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III." - "Hıstoıre Des Seldjoukides D'asıe Mıneure" isimlerini kapak ismi olarak kullanmıştır. Çeviri yapılırken Paris'teki yazma nüsha kullanılmıştır. Yazma nüshanın bir örneği de çevirinin arkasına eklenmiştir. Dileyen araştırmacılar bu yazmaya bakarak kendi okumalarını yapabilirler. *Anonim Selçuknâme,* Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III, trc. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952. İranlı araştırmacı Nadire Celali'nin 1999 yılında Anonim Selçuknâme'nin edisyon-kritiğini yayınlaması, el yazmasının neden olduğu okuma güçlüklerini ortadan kaldırmıştır. Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner bu edisyon-kritiği de göz önüne alarak Anonim Selçuknâme'yi yeniden Türkçe'ye çevirmişlerdir. Feridun Nafiz Uzluk 'un çalışmasından 62 yıl sonra yapılan bu yeni çeviri gerçekten başarılı bir çalışma olmuştur. Biz tezimizde her iki eserden de yararlandık.

sonra yazılmış olmalıdır.[10]

Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü'ş-Şefik ve Hafidü'l-Hâlik*

Anadolu'daki İlhanlı hâkimiyeti sırasında kaleme alınan eserlerden biri de Niğdeli Kadı Ahmed'in eseri *el-Veledü'ş-Şefik ve Hafidü'l-Hâlik'*dir.[11] Bu kıymetli eser bir İslam Tarihi niteliğinde olup, yazarı tarafından 1332'de İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'a atfen yazılmıştır. Selçuklular hakkında genel bilgileri özet şeklinde veren bu eser daha çok sosyal, kültürel ve dini açıdan önem taşımaktadır. Bizim çalışmamızda ise bu eserin önemli bir yeri bulunmaktadır. Niğdeli Kadı Ahmed, III. Alaeddin Keykubad'ın çağdaşı bir yazar idi. Kadı Ahmed, babası Zeynüddin Nûşî'nin 44 yaşında iken zehirli keskin bir kılıcın açtığı yara ile ansızın vefat ettiğini anlatmıştır. Bu cinayetin ardında Ahi Bâdî Künûr, Fahreddin Boğa, Ahi Terkos ve diğer makam sahipleri vardı. Katiller ceza almadı ve olay Allah'a havale edildi. Kadı Ahmed, III. Alaeddin Keykubad'ın h. 698/m. 1298 senesinde tahta oturduğundan söz ederken, bu tarihin babasının ölüm yılı olduğunu, bu sebeple kendisinde henüz silinmemiş acı bir hatırası bulunduğunu dile getirmiştir. Böylece dolaylı da olsa III. Alaeddin Keykubad'ın saltanat yıllarını açık bir şekilde belirlememize yardımcı olmuştur.[12] Ayrıca II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci kez tahta geçtiği tarihi tam net olarak vermektedir. Son Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyasüddin Mesud'un ikinci kez tahta geçtiği h. 702 senesinde, Kadı Ahmed 17 yaşında olup Hüsameddin Kayserî'nin divitdarlığı vazifesini icra etmeye başladığını anlatmıştır. Bu kaydı esnasında da

---

[10] Feridun Nafiz Uzluk, Alaeddin b. Süleymanşah b. Melik Rükneddin'i Türkiye Selçuklu tarihinde IV. Alaeddin olarak kabul etmektedir. Eserinin kapağında da başlığın altında "…Sultan Alaeddin Keykubad IV. b. Süleymanşah 765/1364…" açıklaması yer alır. *Anonim Selçuknâme,* terc. Feridun Nafiz Uzluk, bakınız kapak yazısı.

[11] Eserin yegâne nüshası Fatih Ktp.4519 numarada kayıtlıdır. Bu eseri bilim dünyasına ilk tanıtan Fuat Köprülü'dür. Niğdeli Kadı Ahmed'in yaşamı ile ilgili döneminin eserlerinde herhangi bir bilgiye rastlayamıyoruz. İbn-i Bîbî ve Aksarayî gibi Niğdeli Kadı Ahmed'le ilgili bilgiler de, onun eserinin içinden derlenmek zorundadır. Eserine göre, aslen Türkistanlı olup, h. 600 senesi civarında ailesi Anadolu'ya göç etmiştir. Niğde'de, h. 685/m. 1286 yılında dünyaya gelmiştir. Dedesi Kadı Cemaleddin Muhammed Hotenî, h. 643/m. 1246 yılında vefat eden Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vasiyeti üzerine, Sultanın oğulları İzzeddin Keykavus ve Rükneddin Kılıç Arslan'ın vezirliğini ve atabeyliğini üstlenmiştir. Ülkeyi ikiye bölerek iki şehzade arasında taksim etmiştir. Kadı Ahmed'in babası adı Nûşî'dir. Babası Zeynüddin Nûşî 44 yaşında iken bir cinayete kurban gitmiştir. Kadı Ahmed 1 Muharrem 734'ten sonra, bilinmeyen bir tarihte vefat etmiştir. Niğdeli Kadı Ahmed, *El-Veledü'ş-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk, (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak),* C. I, terc. Ali Ertuğrul, Ankara 2015, s.72-93.

[12] Niğdeli Kadı Ahmed, el-Veledü'ş-Şefîk, C. I, s. 541.

mezkûr sultandan başlayarak Yukak/Tukak'a kadarki Selçuklu hanedanının şeceresini vermiştir. H. 708 senesinde II. Gıyaseddin Mesud'un ölümüyle Anadolu (Rum) memleketlerindeki Selçuklu sultanlarının son bulduğunu kaydetmiştir. Bazı Selçuklu sultanlarının türbe yerlerini ve Hüdavend Hatun'un h. 732 senesinde vefat ettiğinde Niğde'ye defnedildiğini not etmiştir. Kadı Ahmed, Türkiye Selçuklularının son dönemlerinde sosyal ve ekonomik durum hakkında da bilgi vermektedir. H. 698 senesi civarından kitabını yazdığı h. 733 yılına kadar defalarca çekirge afetinden ve kıtlık hadiselerinden bahsetmiştir.[13] En önemlisi ise Kadı Ahmed, döneminin önemli simalarını, Selçuklu devlet adamlarını, bazı şehirlerin vali ve kadılarını zikretmektedir. Kadı Ahmed'in ifadelerinde, temas kurduğu ve görüşüp sohbette bulunduğu zamanının âlimleri yer almaktadır.[14]

Reşîdüddin Fazlullah b. İmadüddevle, *Camiü't-Tevarih*

Camiü't-Tevarih adlı eserin yazarı Reşîdüddin Fazlullah b. İmadüddevle, Ortaçağ İslam dünyasının yetiştirdiği seçkin devlet adamlarından, âlim, tabip ve müverrihlerdendir. İlhanlı hükümdarlarından Gazan Han, Olcaytu Han ve Ebu Said Han'a vezirlik yapmıştır.[15] Camiü't-Tevarih, İlhanlı ve Moğol tarihi hakkında mufassal bir kaynaktır.[16] İlhanlı Devleti'nin kurucusu Hülagü Han'ın Anadolu'da

[13] Niğdeli Kadı Ahmed, el-Veledü'ş-Şefik, C. I, s. 545.
[14] Niğdeli Kadı Ahmed, el-Veledü'ş-Şefîk, C. I, s. 87-89.
[15] Gazan Han'ın saltanat döneminde çok güçlü bir nüfuzu olan Reşîdüddin, Olcaytu Han'ın ilk saltanat yıllarında da yerini korumuştu. İlhanlı devletine hizmette kusur etmedi. Ancak diğer devlet adamlarıyla yaşadığı dalaşma ve tartışmalar sonrasında hayatını kaybetti. Reşîdüddin'in, Sultan Olcaytu'ya ilâç yerine zehir içirerek öldürdüğü konusunda çıkan söylenti idamına kadar gitmiştir (h. 718/m. 13 Eylül 1318). Reşîdüddin bir doktor ve tarihçi olarak ilim dünyasında ünlenmiştir. Bunun yanında 17 yıllık ustalığıyla Doğu vezirleri arasında da şöhrete sahip olmuştur. Bertold Spuler, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, Ankara 1987, s. 14-15.
[16] Modern anlamda ilk dünya tarihi olarak kabul edilen Camiü't-Tevarih, Şemseddin Günaltay'ın sözleriyle Türk tarihinin İslâm döneminde yazılan ana kaynaklarının en önemlisidir. M. Şemseddin Günaltay, İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler, haz. Yüksel Kanar, İstanbul 1991, s. 260-300. İlhanlı hanı Gazan Han'ın isteği üzerine kaleme alınan eser Asya ve Avrupa kıtalarındaki çeşitli millet ve devletlerin tarihini ilk defa tarafsız bir görüşle anlatmıştır. Camiü't-Tevarih'in iki farklı yazımı bulunmaktadır. 1306-1307 yıllarında tamamlanan birinci yazımı üç cilt, 1310'da tamamlanan ikinci farklı yazımı ise dört cilttir. Gazan Han bu eser tamamlanmadan vefat etmiştir. Reşîdüddin eserini Olcaytu Han'a ithaf etmeyi düşünmüştür. Ancak Olcaytu Han bunu kabul etmemiştir. Bu eseri Gazan Han'a ithaf etmesini ve kendisi için de yeni bir genel tarih yazmasını istemiştir. Böylece ilkyazımı yapılan çalışmaya Târîh-i Gâzânî, Târîh-i Mübârek-i Gâzânî veya Dâstân-ı Gazan Hân adları verilmiştir. Birinci bölümde Türk ve Moğol kabileleri, bunların kolları, şecereleri, Gazan Han'ın soyu, Argun Han'ın (1284-1291) tahta çıkışı, Gazan Han'ın eşleri ve çocukları hakkında bilgiler bulunmaktadır. İkinci bölümde ise Cengiz Han'dan Gazan Han dönemine kadar gelen Moğol tarihi anlatılmaktadır.

Moğol hâkimiyetini tesisini, II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıç Arslan'ın saltanat kavgasını, İlhanlı-Memlüklü mücadelesini ve bunun Anadolu'ya tesirlerini, Moğolların Anadolu valilerini, Moğol beylerinin isyanlarını ve Gazan Han döneminin siyasi olaylarını incelerken bu esere başvurduk. II. Gıyaseddin Mesud'un Moğol beyi Baltu'nun isyanına katıldığı suçlamasıyla azledilerek yerine III. Alaeddin Keykubad'ın sultan tayin edildiği olayları ve Sülemiş Noyan'ın isyanının sonuçlarını çalışırken bu eserden yararlandık. Ayrıca III. Alaeddin Keykubad'ın İlhanlı şehzadesi Hülacü'nün kızıyla evlenmesi hadisesinde, Hülagü'nün oğullarının isimlerini ve Hülacü'nün çocuklarının isimlerini bu eserden belirledik.

Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ali b. Muhammed el-Kâşânî, *Tarih-i Olcâytû-Tarih-i Padişah-ı Said Gıyaseddin Olcâytû Sultan Muhammed*

İlhanlı dönemi siyasi, kültür ve sosyal hayatı anlatan ikinci kıymetli eser, Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ali b. Muhammed el-Kâşânî'nin telif ettiği kısaca *Tarih-i Olcâytû*

Camiü't-Tevarih, yabancı ilim adamları tarafından üzerinde en çok çalışılan kaynaklardan biri olmuştur. M. Quatremere, Camiü't-Tevarih'in I. cildinin Moğollarla ilgili kısmının Fransızca tercümesini, başka bölümlerini de I. N. Berezin Rusça tercümesiyle beraber yayımlamıştır. Bu cilt G. J. E. Blochet ve K. Jahn tarafından da neşredilmiş ve Blochet'nin yayımladığı metin, Tahran'da (1313), K. Jahn'ın neşrettiği metin Isfahan'da (1336) basılmıştır. K. Jahn eserin Abaka Han, Ahmed Tekudar, Argun Han ve Geyhatu ile ilgili bölümünü 1941'de Viyana'da yayımlamıştır. I. cilt metin ve tercüme olarak Rus İlimler Akademisince dört cilt halinde yayımlanmıştır (1946-1960). A. Alioğlu eserin altı nüshasını karşılaştırarak İlhanlı Hükümdarı Hülagü'den Gazan Han'a kadar gelen kısmı Farsça orijinali ve Rusça tercümesiyle birlikte neşretmiştir. Eserin İlhanlılar dönemi neşredilirken Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüsha ile Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Arapça nüsha dikkate alınmamıştır. Bu cildin tamamı 1960'ta Tahran'da yayımlanmıştır. Cengiz Han'dan sonraki Moğol tarihiyle ilgili bazı bölümler O. I. Smirnova tarafından Rusçaya, Muhammed Sâdık Neş'et ve arkadaşları tarafından Arapçaya, A. Boyle tarafından da İngilizceye çevrilmiştir. Erkan Göksu-Hasan Hüseyin Güneş, *Câmiüt-Tevarih (Selçuklu Devleti*), İstanbul 2010, s. 8.

Türkiye'de Câmiüt-Tevarih'in II. cilt 5. cüzünde yer alan Selçuklular bahsi Ahmed Ateş tarafından yayımlanmıştır. Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârîh*, II. Cilt 5. Cüz (Selçuklular Kısmı), neşr. Ahmet Ateş, Ankara 1957-1999. Bu neşir, eserin Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine kütüphanesi, nr. 1654; Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi, nr. 1653 (Hâfiz-i Ebrû, Zubdetü't-Tevârîh içinde) ve Topkapı Sarayı Müzesi Ahmed III. kütüphanesi, nr. 2935'de bulunan üç nüshasından istifade edilmek suretiyle hazırlanmıştır. Ahmet Ateş, *a.g.e*, s. 24. Erkan Göksu ve Hasan Hüseyin Güneş, Ahmet Ateş tarafından Farsça neşredilen bölümü yeniden değerlendirerek ve günümüz Türkçesi ile yeniden yayımlamışlardır. Büyük Selçuklular döneminin anlatıldığı bu eser çalışmamızdan oldukça uzak yılları içerdiğinden istifade edilmemiştir. Câmiü't-Tevarih'in İlhanlılar kısmı İsmail Aka, Mehmet Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejani tarafından neşredilmiştir. Reşîdüddîn Fazlullah, Câmiu't-Tevârîh, haz. İsmail Aka- Mehmet Ersan- Ahmad Hesamipour Khelejani, Ankara 2013. Eserin farklı nüshalarını karşılaştırıp notlandıran Muhammed Ruşen ile Mustafa Musevi'nin hazırladığı ve Elburz Yayınevi'nin (Tahran 1373) yayınladığı neşri esas almışlardır Çalışmamız için oldukça kıymetli bilgileri aktarırken bu eserden istifade ettik.

denilen *Tarih-i Padişah-ı Said Gıyaseddin Olcâytû Sultan Muhammed* adlı eserdir.[17] Özellikle III. Bölümümüzde Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu başlığı altında, Gazan Han, Moğolların sosyal yapısı, İlhanlı dini siyaseti, Moğolların Müslüman olması, II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci kez saltanata getirilmesi, devlet kademelerinde yapılan atamalar, İrencin Noyan'ın Anadolu'da yaptığı zulümler, yıkılışı hazırlayan sebepler, saltanat mücadeleleri, noyanların isyanları, Memlük-Moğol çatışması ve devrin önemli isimlerinin tespitinde bu eserden istifade ettik.

Abu'l-Farac (Bar Hebraeus Gregory), *Abu'l-Farac Tarihi*

Süryani vakayinamelerinden Abu'l-Farac'in (Bar Hebraeus Gregory) *Abu'l-Farac Tarihi* çalışmamız için bir rehber olmuştur.[18] Eserin özellikle 1286 yılına kadar ki Anadolu'nun tarihini ilgilendiren kısmı Türk ve Moğol tarihi açısından önemlidir.[19] Çalışmamızın I. Bölümünde II. İzzeddin Keykavus dönemi olaylarının tespitinde bu eserden faydalandık. III. Bölümümüzde de yıkılışın sebeplerini incelerken genel

[17] Kâşânî, İlhanlı sarayındaki münşi veya vakanüvislerden biriydi. Eserini h. 718/m. 1318 yılında telif etti. 1304-1316 yılları arasındaki Olcaytu Han devrini anlatan eser *Camiü't-Tevarih'in* bir zeyli olarak tanımlanmaktadır. Câmiü't-Tevârîhin bıraktığı tarihten başlayarak İlhanlı tarihini anlatması itibariyle tarih kaynakları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Daha çok bir günlük (ruzname) niteliğinde telif edilen bu eseri 1969 yılında Mahin Hambly, iki ayrı yazma nüshadan yararlanarak Tahran'da neşretti. Günaltay, *a.g.e*, s. 303-304; Togan, *Tarihte Usûl*, s. 195. Ülkemizde de Derya Örs tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak ilim âlemine kazandırıldı. Cemaleddin Ebu'l Kasım Abdullah b. Muhammed Abdullah-i Kâşânî, *Tarih-i Olcâytû*, terc. Derya Örs, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1992.

[18] 1226 yılında Malatya'da doğan Abu'l Farac, İbnül-îbri (Yahudi bir doktorun oğlu olduğu için böyle denmiş), Bar hebraeus, Gregorious Ehrun gibi isimlerle de tanınmıştır. Ana dili Süryanice olan Abu'l Farac, Arapça ve Yunancayı öğrenmiş, felsefe ve ilahiyat gibi pek çok ilmin tahsilini yapmıştı. 1286 yılında Meraga'da hayatını kaybetti. Abu'l Farac hem kendinden önceki dönemin hem de yaşadığı dönemin doğu dünyasının siyasi, iktisadi ve içtimai durumunu ele alarak önemli bir eser ortaya çıkardı. Meraga şehri kütüphanesinde bulunan Süryanice, Arapça, Farsça kaynak ve belgelerden yararlanıp ve bizzat şahit olduğu olayları kaleme aldı. Hülagu Han, Abaka Han, Ahmed Teküdar ve Argun Han dönemlerini gören Abu'l-Farac eserini 1284 yılına kadar getirmiştir. 1286 yılında Abul-Farac'ın ölümü üzerine kardeşi Bar Sawma tarafından 1288, daha sonra da bilinmeyen bir kişi tarafından 1296 yılına kadar konular anlatılmaya devam edilmiştir. 1296 yılında Süryani dili ile kaleme alınmış bu eser bir kronograf olsa da bir kronografya'da bulunması gereken bilgilerden daha fazlası vardır.

[19] Bu eser tam metin veya bölümler halinde dünyanın birçok yerinde farklı dillerle neşredilmiştir. Batı'da 1691'den itibaren basılmıştır. 1932'de E. W. Budge tarafından Süryaniceden İngilizceye çevrilen eser, Ö. R. Doğrul tarafından Budge tercümesi esas alınarak Türkçeye çevrilmiş ve 1945'de basılmıştır. 1987'de ise TTK tarafından ikinci baskısı yapılmıştır. Şerafettin Yaltkaya ise muhtasar kısmıyla birlikte yayımlamıştır. Abü'l Farac-İbnül-ibri, Tarihi Muhtasarüddüvel, çev. Şerafettin Yaltkaya, İstanbul 1941.Tezimiz sırasında bu eserin, Süryanice'den İngilizceye, İngilizce'den de Ö. R. Doğrul tarafından Türkçeye çevrilen metni kullandık. Abu'l Farac Cemaleddin Gregory(Bar Hebraeus), *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ö R. Doğrul, Ankara 1999.

değerlendirmemizde bu eserden yararlandık.[20] Abu'l-Farac'in verdiği rakamlar bazen abartılı olmakla birlikte, eserde Ermeni kaynaklarındaki gibi çok fazla taraf tutmamıştır. Selçuklu ülkesinin ekonomik ve sosyal yapısı hakkında verdiği bilgiler, diğer müelliflerin verdiği bilgileri teyit eder. Türkmen akınları sırasında yapılan tahripler ve yağmalar, tabiî afetler onun dikkatini çeken hadiseler arasındadır. Özellikle Gazan Han dönemi hakkında verdiği İlhanlılarla ilgili bilgiler çalışmamızda kullanılmıştır.

Sadr Zeki oğlu Ebubekir*, Ravzatü'l-Küttâb ve Hadikatü'l-Elbâb*

Sadr lakabı ile anılan Zeki oğlu Ebubekir'in 1279 yılında yazdığı *Ravzatü'l-Küttâb ve Hadikatü'l-Elbâb* adlı eser bizim için değerli bir kaynaktır. Eserde bulunan 58 mektup Türkiye Selçuklu tarihindeki bazı olayları, tayinleri, unvan ve mansıpları anlatan bilgiler içermektedir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin son zamanlarını ve Anadolu'nun çeşitli siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerini eserden çıkarmak mümkündür.[21] IV. Kılıç Arslan'ın abisi II. İzzeddin Keykavus'a yazdığı mektup bizim tezimiz açısından oldukça önemli bir belgedir.

Şemseddin Ahmed Eflâki, *Menakibü'l Arifin*

XIII. ve XIV. yüzyıl Mevlevî eserleri de bizim çalışmamız için oldukça önemlidir. Bunların başında bir menakıpname olan başında Şemseddin Ahmed Eflâki'nin kaleme aldığı *Menakibü'l Arifin* gelir.[22] Ahmed Eflâki'nin eseri Selçuklular için önemli bir kaynaktır. Yaşadığı dönem tezimizin ana konusunun geçtiği dönemdir. Bu yüzden olaylara birinci dereceden şahittir. Selçuklu başkenti Konya'da ve devlet adamlarının arasında yaşaması devlet kadrosunu yakından takip etmesini kolaylaştırmıştır. Mevlânâ Celaleddin-i Rumî, Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled ve Arif Çelebi'nin menkıbelerini anlatırken XIV. yüzyıl Anadolu'sunun sosyal,

[20] Abü'l Farac-İbnül-ibri, Moğollar tarafından Maveraünnehir ve Irak-ı Acem Süryani metropolitliğine tayin edilmiştir. İyi bir eğitim almış olması, İslam âleminin önemli bölgelerini gezmiş olması, Türkleri yakından tanıması ve Selçuklu Türkiye'sinde dünyaya gelmiş olması gibi özellikleri onun eserini daha da değerli kılmıştır.

[21] Abü Bekr İbn Al-Zeki, Ravzat Al Kuttab va Hadikat Al-Albab, yay. Ali Sevim, Ankara 2011, s.1-3.

[22] Ahmed Eflâki, Ahî Natur'un oğlu ve Bedreddin Tebrizî'nin öğrencisi olup ilim tahsilinde özellikle yıldızlar ilminde ün kazandığı için Eflâki mahlasıyla anılmıştır.

ekonomik ve kültürel yapısı hakkında değerli bilgiler vermektedir. III. Alaeddin Keykubad'ın hükümdar olma hikâyesini anlatır. Devrin devlet adamlarından Mecdeddin Atabeg'in ona destek verdiğini nakleder. Mevlevî çevrelerin de III. Alaeddin Keykubad'ın sultanlığından duyduklarını memnuniyeti dile getirir. Moğol şehzadesi ve Hanı Geyhatu'nun Konya'ya gelişi hikâyelerini en ince teferruatına kadar yazar. Ahmed Eflâki, şeyhi Ulu Arif Çelebi'nin emriyle yazmaya başladığı eserini 1318 yılında tamamlamıştır.[23] 15 Haziran 1360'ta Konya'da ölmüştür.[24]

Hz. Mevlana'nın Mektûbât-ı Mevlânâ diyeceğimiz dördü Arapça, diğerleri ise Farsça olan 147 adet mektuptan oluşan eseri de müridleri tarafından toplanarak kitap haline getirilmiştir. Mektupların 9'u Sultan II. İzzeddin Keykavus'a yazılmıştır. 25 mektup Muinüddin Süleyman Pervane'ye olmak üzere toplam 80'i Selçuklu devlet ricaline yazılmıştır.[25] Bunun yanı sıra Sultan Veled'in *Divan*'ında da zamanın Moğol devlet adamları, Selçuklu emirleri ve II. Gıyaseddin Mesud hakkında bilgi ve şiirler bulunmaktadır.

İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi/Baypars Tarihi- el-Ravz el-Zâhir fî Sîret el-Melik el-Zâhir*

Kısaca Baybars Tarihi/Baypars Tarihi olarak bilinen inşâ divanı kâtiplerinden İzzüddin Ebû ʿAbdullah İbn Şeddâd'ın, Memlük Sultanı Baybars adına yazmış olduğu Arapça *el-Ravz el-Zâhir fî Sîret el-Melik el-Zâhir* adlı eser çalışmamızda kaynak eser olarak kullanılmıştır.[26] Sultan Baybars döneminin tamamını kapsayan eserin I. cildi kayıptır. Sadece Edirne Selimiye Kütüphanesinde 1507 numarada kayıtlı II. cilt mevcuttur. Bu nüshaya dayanan Şerafaddin Yaltkaya eserin Türkçeye çevirisini yapmıştır.[27] 1272-77 yılları arasındaki olayları kapsayan eser Anadolu'daki Moğol

---

[23] Tahsin Yazıcı eserin tenkitli neşrinin I. cildini 1953 ve II. cildini 1959 yılında ilk kez yayınlamıştır. MEB yayınlarında 1989, yeniden gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş baskı 1995 ve 2001 yıllarında da bu eser tekrar basılmıştır. Son olarak 2012 yılında tek cilt olarak yayınlanmıştır. Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri, çev.* Tahsin Yazıcı, İstanbul 2012.

[24] Ahmet Eflâkî, *Menakibü 'l-Arifın, I-II*, terc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 2001, s.10.

[25] Mevlânâ, Mektûbât-ı *Mevlânâ Celâlü'd-dîn,* Anadolu Selçukîlerinin Gününde Mevlevî Bitikleri II, neşr. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1936.

[26] Mısır'da 1216 yılında doğan müellif, 1233 yılında Dımaşk'a gelerek el-Melik el-Nâsır'ın hizmetine girdi. Fakat Moğolların Suriye'yi işgal etmesinden sonra Kâhire'ye kaçtı. İnşa Dîvânı'da göreve başladı. Memlük Sultanı el-Melik el-Zâhir Baybars döneminde de bu görevini sürdüren İbn Şeddâd, şükranlarını ifade etmek için iki ciltlik bu eserini kaleme aldı.

[27] İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, çev. Şerefüddin Yaltkaya, Ankara 2000.

vesayeti ve Baybars'ın Anadolu seferi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Özellikle Şerafeddin Hatıroğlu İsyanının ve 1277 Elbistan Savaşının değerlendirmesini yapmamıza yardımcı olmaktadır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Moğol-Selçuklu-Mısır ilişkileri, İlhanlıların Anadolu'daki faaliyetleri ve Sultan Baybars'ın uygulamaları açısından son derece değerli bir kaynaktır.

Selçuklu, İlhanlı, Altınordu ve Memlük tarihi ilişkileri yönünden çok zengin bilgiler içeren Memlük kaynaklarının bazıları, Selçuklu-İlhanlı, Selçuklu-Memlüklü ve Selçuklu-Altınordu ilişkileri açısından araştırmamızın geneli ile ilgili konumuza katkı sağlamaktadır. Ancak III. Alaeddin Keykubad'ın hayatı ve saltanatı hakkında doğrudan verilen bilgi yok denecek kadar azdır. III. Alaeddin Keykubad dönemi önemli siyasal olaylardan olan Sülemiş Noyan'ın isyanı, Gazan Han'ın Memlük seferleri ve Anadolu'daki Türkmenlerin ayaklanmaları için ise oldukça teferruatlı bilgiler vardır.

George Pachymeres, *Yazılı Tarihler - Singrafike İstorie*

Bizanslı tarihçiler eserlerini İstanbul'da yazdıklarından, eserlerinde geçen Selçuklu Türkiye'si hakkındaki bilgiler, genelde rivayetlere dayanmıştır. Bu yüzden bazen kronoloji ve isim hataları meydana gelmiştir. Ayrıca Bizans-Selçuklu siyasi ilişkilerinde tarafsız olduklarını söylemek te güçtür. Buna rağmen Bizans kaynakları bilgi açısından oldukça zengindir. Bu eserlerde Bizans hanedanlarının Selçuklu hanedanıyla olan yakın ilişkilerini anlatırken sık sık Selçuklu sultanları hakkında bilgi verirler. III. Alaeddin Keykubad'ın Bizans'ta doğup hayatının yarısının Bizans topraklarında geçtiğini düşünürsek bu kaynakların değeri daha da artacaktır. Konumuz için değerlendirme yaparken II. İzzeddin Keykavus ve oğullarına, Bizans-İlhanlı münasebetlerine, Anadolu'nun batı bölgelerindeki Türk nüfusunun dağılım ve yerleşimine, bu bölgelerdeki sosyal ve ekonomik hayat hakkındaki bilgilere iki önemli Bizans kaynağından faydalandık.

III. Alaeddin Keykubad ve ailesi hakkında en teferruatlı bilgileri veren Bizans kaynağı; Yorgios Pahimeris/George Pachymeres'in (1242-1310) *Yazılı Tarihler-Singrafike İstorie*'dir.[28] 1255-1308 yılları arasındaki olayları anlatan eser 13 bölümden

[28] Pachymeres hakkında bilgi oldukça azdır. 1242 yılında İznik'te (Nicaea) doğmuştur. 1261 yılında

oluşur ve Akropolitis'in eserinin devamı niteliğindedir. Özellikle Paleologos hanedanının ilk temsilcisi imparator VIII. Mihail Paleologos (1259-1282) ve imparator II. Andronikos Paleologos (1282-1328) dönemleri kayıt altına alınmıştır. Bizans-Türk ilişkilerinin en güvenilir kaynağı olarak bir görgü şahididir. Ayrıca Pachymeres'in Bizans sarayında memur olması, resmi belgeleri görme şansına sahip olması, eserini yazarken bu belgelerden faydalanması eserinin kıymetini artırmaktadır.

Özellikle I. Bölümümüzde II. İzzedddin Keykavus'un İstanbul'a iltica etmesi, İstanbul'daki yaşantısı, Enez Kalesine hapsedilmesi, Kırım'a gitmesi, II. İzzeddin Keykavus'un oğulları ve akıbetleri, Kastamonu beylerinin faaliyetleri gibi konularda Pachymeres'in eseri eşsiz bilgiler sunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'den bahseden de ilk Bizans tarihçisidir.[29]

Yazıcızâde Ali Efendi, *Tevarih-i Âli Selçuk*

Erken Osmanlı döneminde telif edilen pek çok yazma eser de bizim çalışmamıza oldukça değerli bilgiler katmıştır. Özellikle Yazıcızâde Ali Efendi tarafından kaleme alınan *Tevarih-i Âli Selçuk* adlı eserinden çalışmamızda fazlasıyla istifade ettik.[30] Yazıcızâde Ali Efendi Osmanlı sultanı II. Murat'ın emriyle h. 827/m. 1423 yılında Türkçe olarak İbn-i Bîbî'nin eserini yeniden kaleme almak istemiştir. Eserine başladıktan sonra İbn-i Bîbî'nin çevirisine kendi yorumlarını ekleyerek farklı

İstanbul'a geldi ve 1265 yılından sonra çeşitli dini makamlara getirildi. Georgios Akropolites'in öğrencilerinden biri olarak XIII. yüzyıl Bizans tarihinin en önemli kaynaklarından birini yazdı. Bizans hanedan üyelerini çok iyi tanımaktaydı. Patriklerinde yakın arkadaşı idi. Pachymeres'in eseri oldukça karmaşık ve anlaşılması güçtür. Tarihi dönemleri belirli bir düzen içerisinde vermektedir. Fakat kronojiyi oldukça karışık olarak yazmıştır. Kısa bölümlerin her birine ayrı bir başlık koymuştur. Bizanslıların kullandığı güneş takvimi yerine, Atinalıların kullandığı ay takvimini kullanmıştır. Antik yunan etkisi teknik terimler ve özel isimlerde daha fazla hissettirmiştir. G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995, s. 431.

[29] Levent Kayapınar, "Bizans Tarih Kaynaklarının Neşri: Dünya ve Türkiye'deki Durum", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyum Bildiriler*, Ankara 2010, s. 177-178. Eserin neşri: Immanuel Bekker *De Michaele et Andronico Paleologus*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn: 1835; J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus, Series graeca*, 143, s. 443-996 ve cilt 144, s. 15-716, Paris 1857-1906; Fransızca çevirisi ile birlikte metin neşri için bkz. Albert Failler -Vitalien Laurent, *Georges Pachymérès Relationes historicas*, 5 cilt, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Paris: Less Belles Lettres 1984 ve IFEB 1999-2000. Georges Pachymeres, *Relations Historiques-Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İstanbul 2009.

[30] Yazıcızâde Ali, eserinin herhangi bir yerinde ne kendisi ne ailesi ile ilgili bilgi vermediği için hayatı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Eserinden de anlaşıldığı üzere iyi eğitim almış, iyi derecede Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Sultan II. Murad döneminde sarayda görev yapmıştır. Mısır'a elçi olarak gitmiştir. Türk tarihine ve Türk kültürüne vakıf bir olarak millî duygulara sahip biridir.

kaynaklardan da yararlanmıştır. İbn-i Bîbî'nin bazı bölümlerini kaldırmış ve yeni bir eser meydana getirmiştir. Türkiye Selçuklu devri olaylarının detaylı olarak anlatıldığı eserden Moğol, Beylikler Dönemi ve Osmanlıların kuruluşu hakkındaki bilgiler bizim için önem taşımaktadır. II. İzzeddin Keykavus Dönemi, onun Bizans'taki kalan ailesi hakkında bilgiler, Dobruca Türklerinin fetihleri, Sarı Saltuk'un faaliyetleri, Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinin faaliyetleri, Moğol beylerinin isyanları, Sülemiş Noyan'ın isyanı, Karamanoğullarının hareketleri, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın faaliyetleri, Gazan Han'ın Müslüman oluşu ve ölümü hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Ayrıca III. Alaeddin Keykubad'ın saltanat dönemi ve Osman Bey'le ilişkisi anlatılmıştır.[31]

Osmanlı kaynaklarından Aşıkpaşaoğlu'nun eseri *Tevarih-i Âl-i Osman*'ı da çalışmamızda kullandık.[32] Eserin Osman Gazi bölümünde Karaca Hisar'ın fethi esnasında Sultan Alaeddin'den bahsedilmektedir. Bu kişinin III. Alaeddin Keykubad olup olmadığını anlamak için diğer Osmanlı kaynaklarında yazan bilgilerin tamamını karşılaştırdık. Osmanlı kaynaklarında genel bir sorun olarak II. Gıyaseddin Mesud ve III. Alaeddin Keykubad dönem bilgilerinin verilirken isim yanlışlığı ve kronoloji hatası yapıldığını gördük. Aşıkpaşaoğlu'ndan sonra Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah'ın *Camiu'd Düvel* ya da diğer adıyla *Sahaifu'l-ahbar* adlı eserini ele aldık. Selçuklular ve Anadolu beylikleri kısmını eserimizde kullandık.[33] Müderris Mehmet Neşri tarafından kaleme alınan *Kitab-ı Cihan-nüma'*dan da 1288 ve 1485 yılları arası anlatılan Selçuklular ve Karamanoğulları ile ilgili özet bilgilerden faydalandık.[34]

---

[31] Abdullah Bakır, *Yazıcızâde Ali'nin Selçukname İsimli Eserinin Edisyon Kritiği*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2008, s. 810-812.

[32] Kendisini "Derviş Ahmed Âşıkî" diye tanıtan Âşıkpaşaoğlu (m. 5 Kasım 1393-23 Mart 1481) Amasya'ya bağlı Elvan Çelebi köyünde doğdu. II. Murat'ın Macaristan seferine, II. Kosova Savaşı'na, İstanbul'un fethine katılmıştır. Aşıkpaşaoğlu'nun eserine "Tevarih-i Âl-i Osman" denilmiştir. "Osmanlı Hanedanı Tarihi" demektir. Derviş Ahmed Âşıkî, bunu 1476'da yazmaya başlamıştır. Eserinin Başlangıçtan Yıldırım Bayezid döneminin sonuna kadar olan kısmını, Orhan Gazi'nin imamının oğlu olan Yahşı Fakih'in evinde kaldığında (22 Mart 1414), bulup okuduğu bir kaynaktan almıştır. Eseri zamanının Türkçesiyle yazılmış tarihi ve edebi yönü kıymetli bir kaynaktır. Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Atsız, İstanbul 1992, s. 5-8.

[33] Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiu'd-Düvel*, C. I-II, yay. Ali Öngül, İzmir 2001, s. 9.

[34] II. Bayezid devrinde yaşayan Mehmet Neşri eserini h.898/m.1492 yılında tamamlamıştır. Yavuz Sultan Selim devri daha sonra tamamlanmıştır. Neşri tarihi XIV. ve XV. yüzyıl Osmanlı tarihi olayları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. I. cilt 1949, ikinci cilt yedi yıl aradan sonra 1957 yılında basılmıştır. I. cilt Evlad-ı Oğuz Han'dan başlayarak Timur istilasıyla biter. II. Cilt Fetret Devri ile başlar, II. Mehmet'in vefatı ile biter. Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma, Neşri Tarihi*, C. I, yay. Faik Reşit Unat-M. Altan Köymen, Ankara 1995. Mevlana Mehmed Neşri, *Cihannüma*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008, s. 9.

Özellikle Türkiye Selçuklu ve Osmanlı ilişkileri, Osman Bey ve III. Alaeddin Keykubad'ın siyasi ilişkileri üzerine kaydedilen bilgileri diğer eserler karşılaştırdık. Genellikle İbn-i Kemal yahut Kemal Paşa-zâde diye anılan Şemsü'd-din Ahmed b. Süleyman'ın (1468-1534) eseri *Tevarih-i Âl-i Osman*'dan da Moğol istilası, III. Alaeddin Keykubad'ın Kayılara yardım etmesi, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın III. Alaeddin Keykubad'ı hapsetmesi ve Anadolu'nun genel durumu hakkında yararlanılmıştır. [35]

[35] İbn-i Kemal II. Bayezid'in emriyle 10 defterlik bir eser yazmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve Osman Gazi devrini anlatan I. defterinde kendisinden önce yazılmış Osmanlı tarihlerini kaynak olarak kullanmıştır. Arapça ve Farsçayı iyi bildiğinden Arapça ve Farsça yazılmış yazmalardan da istifade etmiştir. İbn-i Kemal, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla, bir hanedan değişikliği yaşanarak, Türk devleti geleneğinin Osmanlı'da devam ettiğini düşünmüştür. İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991, s. 1-10.

B. Araştırmalar

Tezimizin konusunu ilgilendiren ana kısım ile ilgili müstakil bir çalışma olmadığı gibi bu konuyla ilgili çalışmalarda bu alanı inceleyen tali başlıklar da yok denilecek kadar azdır. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışı ile ilgili son dönemlerde müstakil çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. III. Alaeddin Keykubad ile ilgili bilgileri toparlamak için farklı çalışmalar içerisine serpiştirilmiş bilgileri tek tek bir araya getirmeye ve kronolojik olarak kontrollerini yapmaya çalıştık.[36]

Çalışmamızda bize yol gösteren eserlerden ikisi Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi* ve *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar* adlı eserleridir.[37] III. Alaeddin Keykubad öncesi ve sonrası Türkiye Selçuklu Tarihinin bilgileri için bu kaynağa başvurduk. Kişi ve yer adlarını kontrol için kullandık. Resmi Vesikalar'dan ise Ahmed Lakuşi'nin vezirlik belgesini, Rükneddin Kılıç Arslan ve Rükneddin Keyümers'e II. Gıyaseddin Mesud tarafından verilen menşurları temin ettik.

Nejat Kaymaz'ın *Pervane Muinüddin Süleyman* adlı çalışması da III. Alaeddin Keykubad öncesi için en çok baktığımız araştırmalardan oldu. Saltanat kavgaları, Moğol tahakkümü, devlet adamlarının ihtirasları, Türkmen hareketleri gibi yıkılış sebeplerinin değerlendirilmesinde bu eserden faydalandık.[38]

---

[36] Araştırmaları gözden geçirirken XX. yüzyıl başından itibaren Selçuklu tarihçiliğine mesai harcayan Türk tarihçilerimizin eserleri ile başladık. Günümüze doğru tüm araştırma eserlerini gözden geçirerek geldik. Daha sonra ise yabancı bilim adamlarının konumuza yakın çalışmalarını gözden geçirdik. III. Alaeddin Keykubad'ın saltanat yılları Moğol egemenliği altında geçtiği için İlhanlı Tarihi ve Gazan Han dönemi için yazılan tüm eserlere de bakmaya çalıştık. Bildiğimiz kadarıyla Moğol Tarihi araştırmaları, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, Orta Asya Türk tarihinin devamı olarak hızlı bir gelişme gösterdi. Bu gelişmede Mehmet Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Ahmet Temir, Akdes Nimet Kurat ve Wolfram Eberhard gibi bilim adamlarımızın payı büyüktür. 1950'lilerden sonra ise Bahaeddin Ögel, Faruk Sümer, Emel Esin, Mustafa Kafalı ve Cevdet Gökalp bu alanın önderleri haline geldiler. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren üniversitelerimizde Moğol tarihi araştırmaları hakkında hazırlanan çok sayıda Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinde ciddi bir artış yaşandı. Tarafımızdan bu tezlerin neredeyse tamamı gözden geçirilmiş ve III. Alaeddin Keykubad hakkında bilgi kırıntıları bile aranmıştır. Mehmet Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1988; Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, (1931), s. 1-42. Zeki Velidi Togan, "Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, (1954), s. 33-50; Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, (1969), s. 1-147.

[37] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1996; Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1993; Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, C. I-II, İstanbul 1979; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1987.

[38] Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*

İlhanlı tarihi ile alakalı değerli tespit ve değerlendirmelerde bulunan İlhan Erdem'in çalışmalarından da bol bol istifade ettik.[39]Saltanat kavgaları, İlhanlı hanlarının Anadolu politikaları, Moğol Noyanlarının isyanları, Anadolu'dan alınan vergiler, İlhanlı-Moğol çatışmaları, Gazan Han'ın Mısır seferleri konularında başvuru eseri yaptık.

Mustafa Akdağ'ın eseri *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*'nden 1300'lü yılların sosyal ve ekonomik durumu hakkında genel değerlendirmelerinden faydalandık.[40] Coşkun Alptekin'in Türkiye Selçukluları ile ilgili makalelerinden,[41] Yusuf Ayönü'nün Selçuklu ve Bizans ile ilgili çalışmalarından,[42] Mehmet Suat Bal'ın II. İzzeddin Keykavus Dönemi ile ilgili doktora tezi ve makalelerinden,[43] Mehmet Ersan'ın *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı* adlı eserinin genel tedkikinden,[44] Muharrem Kesik'in makalelerinden[45] ve Osman Gazi Özgüdenli'nin İlhanlı ve Gazan Han hakkındaki bilgilerinden[46] istifade ettik.

Tuncer Baykara'nın Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili eserlerinin sosyal ve

---

Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri, Ankara 2014.

[39] İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları", *A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXI/33, (2003), s. 49-67; İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhânlı İlişkileri (1258-1308)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1995; İlhan Erdem, "İlhanlılar'da Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular", *A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXII/33, (2004), s. 103-111.

[40] Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, I, Ankara 1999.

[41] Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *DGBİT*, C. VIII, İstanbul 1989, s. 209-406; Coşkun Alptekin, "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. III, Ankara 1971,s. 435- 591.

[42] Yusuf Ayönü, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, İzmir 2009; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2018; Yusuf Ayönü, "Selçuklu-Bizans İlişkileri", *Türkler*, VI, Ankara 2001, s. 598-617; Yusuf Ayönü, "Osmanlılardan önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", Tarih İncelemeleri Dergisi,C. XXI, S. 2, Aralık 2006, s. 17-33.

[43] Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçukluları, Mısır Memlukleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. XVII, 2005, s. 295-310; Mehmet Suat Bal, *II. İzzeddin Keykavus Dönemi (1246-1262)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜDTCF, Ankara 2004; Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası: II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", TAD, C. XXIV/XXXVIII, 2005, s. 239-258; Mehmet Suat Bal, "Moğol İstilasından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyanları (1243-1262)", *KSÜ*, C. II/II, 2005, s. 60-80.

[44] Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara 2010.

[45] Muharrem Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul 2018; Muharrem Kesik, "Cenabîye göre Türkiye'de Selçuklular", *İÜEF Tarih Dergisi*, İstanbul 2000, s. 213-270; Muharrem Kesik, "Mesud II", *DİA*, C. 29, s. 344; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesûd Dönemi* (1116-1155), Ankara 2003; Muharrem Kesik, "Pervâne", *DİA.*, C. XXXIV, İstanbul 2007, s. 244.

[46] Osman Gazi Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, İstanbul 2009; Osman Gazi Özgüdenli, *Ortaçağ'da Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2006; Osman Gazi Özgüdenli, "Reşidüddin Fazlullah Hemedani",*İA*, s. 19-20; Osman Gazi Özgüdenli, "İncü", *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000, s. 281.

ekonomik hayat ile ilgili bölümlerinden,[47] Salim Koca'nın Selçuklunun ekonomisi ve ahilerle ilgili çalışmalarından,[48] Mikail Bayram'ın III. Alaeddin Keykubad ile ilgili makalesinden ve özellikle Ahiler'le ilgili çalışmalarından,[49] Abdülkadir Yuvalı'nın İlhanlılar ile ilgili eserlerinden,[50] Yaşar Yücel'in Anadolu Beylikleri hakkındaki araştırmalarından,[51] Zerrin Günal Öden'in II. Gıyaseddin Mesud ile alakalı makalesinden,[52] Sefer Solmaz'ın Cimri olayı ve Alaeddin Siyavuş ile ilgili makalelerinden,[53] Mehmet Ali Hacıgökmen'in Selçuklu devlet adamları ile ilgili araştırmalarından,[54] Koray Özcan'ın Selçuklu Devleti'nin harita çizimlerinden,[55] Kemal Özkurt'un Isfahan adlı tezinden[56] ve Mustafa Akkuş'un[57] Anadolu'daki Müslüman zümrelerin Moğollarla ilişkili doktora tezlerinden de istifade ettik.

---

[47] Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985; Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi* (XI-XIV.yy), Ankara, 2000; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 1990; Tuncer Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211), Gazi-Şehit*, Ankara 1997.

[48] Salim Koca, "Ahilerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rolleri", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara, s. 441-453; Salim Koca, "Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara 2011. s. 455-478; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, II. cilt (1071-1176), Çorum 2003.

[49] Mikail Bayram, "III. Alaeddin Keykubad", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, s. 162-163; Mikail Bayram, *Evhadüd-Din Kirmani ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1999; Mikail Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadi Dervişler", *Türkler*, C. VII, Ankara 2001, s. 320-327; Mikail Bayram, "Ahi Evren Kimdir? Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri", *Türk Kültürü*, S. 191, Ankara 1978, s. 658-668; Mikail Bayram, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Konya, 2005; Mikail Bayram, Selçuklular Zamanında Kalenderler ve Ahiler Arasındaki İlişkiler," *III. Uluslararası Ahi Kültürü Sempozyumu*, Kayseri, Ekim 2004, s. 1-8; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya 1991.

[50] Abdülkadir Yuvalı, "Hülâgu", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s .473–475; Abdülkadir Yuvalı, "Gazan Han" *İA*, C. 13, 1996, s. 429-431; Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *Türkler*, C VIII., Ankara 2001, s. 359-363; Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I. Kuruluş Devri*, Kayseri 1994.

[51] Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, I*, Ankara 1988; Yaşar Yücel, *XIII.-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980; Yaşar Yücel, "Mesâlikü'l-Ebsâr'ın Anadolu Beylikleri Kısmının Çevirisi", *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I, Ankara 1988.

[52] Zerrin Günal Öden, "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler", *Belleten*, C. LXI, Ağustos 1997, S. 231'den ayrı basım, Ankara 1997, s. 287-300.

[53] Sefer Solmaz, "Cimri Olayı", *Konya Ansiklopedisi*, C. II, Konya 2011, s. 267; Sefer Solmaz, "Alaeddin Siyavuş ", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, Konya 2011, s. 166-167.

[54] Mehmet Ali Hacıgökmen, , "Mevlâna Celaleddin-i Rumî'nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 128; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Anadolu Selçukları Zamanında, Sadreddin Konevi'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. X, Konya, 2001, s. 39-49.

[55] Koray Özcan, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi FBE, Konya 2005.

[56] Kemal Özkurt, *İsfahan'da Büyük Selçuklu ve İlhanlı Dönemi Mimari Eserleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 2005.

[57] Mustafa Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dinî Siyasetleri*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2011.

Ayrıca Elizabeth Zachariaodu'un makaleleri de çalışmamıza ışık tuttu.[58] Claude Cahen[59] ve Berthold Spuler'in[60] eserleri her daim yanımızda idi. Charles Melville'in meşhur makalesini de göz önümüzden ayırmadık.[61]

III. Alaeddin Keykubad adına bastırılmış sikkeleri araştırırken karşımıza oldukça fazla bilgi veren eserler çıktı. Ömer Diler'in eserinde yerli ve yabancı birçok koleksiyondan sikke vardı.[62] Büyük uğraşlar sonunda hazırlanan bu eser İslâm sikkeleri konusunda önemli bir başvuru kaynağı olup 1793 sayfadır. Türkiye Selçuklu ülkesinde darphanelerin şehir listelerinin tespitinde ve AU (altın), AR (gümüş), AE (bakır) olarak sikkelerin madenlerinin kategorilerinde bilgi vermektedir. Halit Erkiletlioğlu ve Oğuz Güler ise J. C. Hinrichs'in 1700 çeşit Selçuklu sikkesini incelediği Almanca kataloğu Türkçe'ye çevirmişlerdir. *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri* adlı üç bölümden oluşan bir eser ortaya çıkmıştır.[63] Kronolojik bir tasnifle Türkiye Selçuklu sultanları ve meliklerinin farklı darphanelerde bastırdıkları sikkeler sıralanır. En ince ayrıntısı ve özellkleri hakkında bilgi vardır. Yılmaz İzmirlier'in *Anadolu Selçuklu Paraları* adlı eseri ise Türkiye Selçuklu sikkeleri üzerine hazırlanmış mükemmel ve müstakil bir araştırma ürünüdür. Bu eserde yerli ve yabancı/kurumsal ve özel koleksiyonlardaki 33.500 adet sikkenin içinden seçilmiş 1536 Türkiye Selçuklu sikkesi resimleri yer almaktır. Katalog kısmında sikkeler kronolojik olarak tasnif edilmiştir. Sikkeler darp yeri, tarihi, ağırlığı, çapı, ön ve arka yüz içeriği, ön ve arka yüz resmi şeklinde tablolar halinde gösterilmiştir. Eser Türkiye Selçuklu sikkeleri üzerine yapılmış en teferruatlı çalışma olabilir.[64]

---

[58] Elizabeth Zachariaodu, "Pachymeres'e Göre Kastamonu'da Amourioi Ailesi", çev: Z.Günal, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVI, İzmir 2001, s. 225-238; Elizabeth Zachariaodu, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan Torunları", çev. Şahin Kılıç, *Tome*, 6, Makedonika (1964-1965), s. 62-74.

[59] Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", terc. Mürsel Öztürk, *Belleten*, L/197 (1986), s. 591-601.

[60] Berthold Spuler, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, Ankara 1987.

[61] Charles Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", *Türkiye Tarihi Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453*, C. I, Ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2012, s. 79-138.

[62] Ömer Diler, *Islamic Mints*, I/ *İslâm Darp Yerleri*, I, İstanbul 2009, s. 15.

[63] Halit Erkiletlioğlu-Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Kayseri 1996.

[64] Yılmaz İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, İstanbul 2009.

V. III. ALAEDDİN KEYKUBAD ÖNCESİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYASİ DURUMU

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından Malazgirt zaferine kadar geçen 30 senelik süreçte (1040-1071), Anadolu'ya yönelen Türk akınları, Bizans İmparatorluğunun direncini kırmak ve Anadolu'yu yurt yapmak bakımından önemliydi. Zaman zaman Selçuklu orduları ve Türkmen grupları seferler düzenleyerek Orta Anadolu'ya kadar ilerlediler.[65] Malazgirt Zaferi ile açılan Anadolu kapılarından akın akın Türkler girmeye başladılar.

Selçukoğullarından Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah da 1074 yılında Antakya'dan Anadolu'ya girdi. Konya ve çevresini Rumlardan alıp batıya doğru ilerledi. 1075'te İznik'i fethederek Türkiye Selçuklu devleti'nin temellerini attı.[66] Süleyman Şah, Anadolu'ya göçen Türkmenleri birleştirirken, aynı zamanda Oğuzların daha kalabalık gruplar halinde Anadolu'ya gelmelerini sağladı.[67] Süleyman Şah mevcut şartlarını güçlendirmek için 1082'de Çukurova'ya bir sefer düzenledi. Adana, Tarsus ve Misis bölgesini ele geçirip Antakya'yı aldı (1084). Ancak Halep kuşatması sırasında Şam Meliki Tutuş ile karşı karşıya kaldı ve savaşta vefat etti.[68] Yerine İznik'te vekil bıraktığı Ebu'l Kasım Türkiye Selçuklularını dağılmaktan kurtararak 1092 senesine kadar topraklarını yönetti.[69] 1092 yılında I. Kılıç Aslan Selçuklu tahtına geçti. Fakat O, I. Haçlı Seferine katılan prens ordularının Anadolu'ya gelmesiyle büyük bir sürpriz yaşadı. 1096-1099 seneleri arasında prens orduları karşısında I. Kılıç Aslan başarılı olamadı.[70] Diğer Müslüman beylik ve devletlerden de yardım alamayınca Selçuklu'nun başkenti İznik Bizans'ın eline geçti.[71] Haçlılarla savaşların ardından ülkesinin doğusuna bir sefer düzenleyen I. Kılıç Arslan, Malatya ve Musul'u gemenliği

---

[65] Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 281.
[66] Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, s. 202; M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 105-109; Turan, *Türkiye*, s. 54-55; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklular Devri Türk Tarihi*, Ankara 1998, s. 102-107; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993, s. 117; Mustafa Keskin, "Gazi Süleymanşah ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 531. İbrahim Kafesoğlu ise Selçuklu Devletinin fiilen ve hukuken Sülevmanşah'ın oğlu I. Kılıç Arslan tarafından 1092 yılında kurulduğunu izah etmektedir. İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Tarih Enst. Dergisi*, S. X-XI, İstanbul 1981, s. 1-28.
[67] Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 286.
[68] Turan, *Türkiye*, s. 45-82; Keskin, "Gazi Süleymanşah", s. 531-535.
[69] Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 110.
[70] Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, C. I, Ankara 1998, s. 77, 81, 92.
[71] Turan, *Türkiye*, s. 101.

altına aldı. I. Kılıç Aslan, babası Süleyman Şah gibi batı yerine doğuya yönelince Büyük Selçuklularla arası bozuldu. Neticede Emir Çavlı ile yapılan savaşta Habur nehrinde boğularak hayatını kaybetti (1107).[72] Türkiye Selçuklu Devleti ikinci kez bir fetret devri yaşadı (1107-1110).

1110'da Şahinşah, yeni Selçuklu sultanı olarak Konya'da tahta çıktı. Fakat saltanatı uzun sürmedi. 1116 yılında Danişmendiler'in desteğini alan I. Mesud Selçuklu tahtını ele geçirdi. Bizans'a karşı giriştiği mücadelelerde başarılı olarak üstünlük sağladı. II. Haçlı Seferine katılan Avrupalı ordularla muharebeye girdi. 1147'de Alman İmparatoru III. Konrad'ı hezimete uğrattı.[73] Haçlı seferlerinde elde edilen başarılar, Selçuklu Devleti'nin gücüne güç katarken İslam dünyasında da itibarı arttı. Selçuklu Devletinin yükselişi istikrarlı bir şekilde devam etti. 1155 ile 1243 yılları arası Türkiye Selçuklularının tam bağımsızlık, gelişme ve yükselme dönemi olarak tanımlanmaktadır.

Selçuklu Sultanı I. Mesud'un ölümü üzerine tahta oğlu II. Kılıç Aslan (1155-1192) tahta geçti.[74] Babası zamanından süregelen siyasi, askeri ve ekonomik hamleler daha da ilerleyerek devam etti.[75] Yeni sultan önce iç meselelerle uğraştı. Bizans İmparatorluğu ile yapılan anlaşmayı yenileyerek doğu seferine çıktı. Mengüceklileri tabiiyeti altına aldı.[76] Sakarya'dan Fırat boylarına kadar olan topraklar Selçuklu egemenliğine girdi. II. Kılıç Aslan'ın gittikçe güç kazanması Bizans İmparatoru Manuel'i endişelendirdi. İmparator Manuel, Batı Anadolu'daki Türkmen hareketlerini bahane edip bizzat kendisi büyük bir ordu ile Konya üzerine yürüdü. 100.000 kişilik ordusu ile hedefi Selçukluları ortadan kaldırmaktı.[77] Gururu ve kendine olan güveni yüzünden II. Kılıç Aslan'ın barış isteklerini reddetti. II. Kılıç Aslan da ordusu ile hareket edip, Miryakefalon mevkiine geldi. 1176 Eylül'ünde yapılan savaşta, Selçuklular, Malazgirt galibiyetine benzer ikinci bir zafer kazandılar. Anadolu'ya Türk damgası vurulurken Bizans İmparatorluğunun Türkleri Anadolu'dan atma ümitleri

---

[72] Turan, *Türkiye*, s. 109.
[73] Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s. 222; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 61.
[74] Turan, *Türkiye*, s. 197.
[75] Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 296; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 124.
[76] İslâm devletlerinde tabiiyet hukukuna baktığımız zaman uygulamada bazı fiziki şartların oluştuğunu görüyoruz. Bunlar yıllık haraç vermek, tabi olunan hükümdar adına (metbû) hutbe okutmak ve metbû hükümdar adına sikke bastırmaktır.
[77] Turan, *Türkiye*, s. 206; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 62.

yıkıldı.[78] Eskişehir, Kütahya, Uluborlu bölgeleri Selçukluların eline geçti (1182). Selçuklu sınırları Adalar Denizine ulaştı (1183). Akabinde de doğuda Danişmend toprakları ve Çukurova ele geçirildi. Anadolu'nun güneyinde ise tarihi gelişmeler yaşanmaktaydı. Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü fethetmesi III. Haçlı seferine sebep oldu. Haçlı Alman orduları 17 Mayıs 1190 tarihinde Konya'yı yağmaladı. Haçlılar Kudüs'e doğru ilerlerken Alman İmparatoru Friedrich, Silifke çayında boğularak öldü. Ordusundan geriye kalanlar zor şartlar altında da olsa Filistin'e ulaştılar.[79] 1204 yılında yola çıkan Haçlı orduları ise IV. Haçlı Seferi'nde Bizans İmparatorluğunun başkenti İstanbul'u yağmaladılar. Latinler İstanbul'u ele geçirip kendi krallıklarını kurdular.[80]

Ülkesinin iç ve dış güvenliğini sağlayan II. Kılıç Aslan, kendisini yorgun hissederek Türk hâkimiyet geleneğine göre hareket edip 11 oğlu arasında ülkesinin topraklarını paylaştırdı (1185). Bu davranışı sorunları da beraberinde getirdi. II. Kılıç Aslan'ın vefatının ardından oğulları arasında taht mücadelesi başladı (1192). I. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Süleyman Şah ve III. Kılıç Aslan arasında uzun süre devam eden, çetin bir mücadele yaşandı. Sonunda I. Gıyaseddin Keyhüsrev galip gelerek ikinci kez saltanatı ele geçirdi (1205-1211).[81] Ülkenin sınırlarını güvenlik altına almak için Bizans ve Ermenilerle savaştı. 1211'de Bizans ordusu ile Alaşehir'de yapılan savaşı I. Gıyaseddin Keyhüsrev kazandı. Fakat savaş meydanını dolaşırken bir Rum askeri tarafından şehit edildi.[82] Selçuklu tahtına oğlu I. İzzeddin Keykavus geçti. Başarılı bir hükümdar olan I. İzzeddin Keykavus, Sinop'u fethedip ülkenin sınırlarını genişletti (1214).[83] I. İzzeddin Keykavus, ticareti artırarak devletin ekonomik kalkınması için çalıştı. İmar faaliyetlerine girişti. Kültürel hayatı canlandırdı. Hizmetlerine devam edecekken yakalandığı verem hastalığından kurtulamayarak hayatını kaybetti. Selçuklu Devleti'nin başına kendisi gibi büyük bir hükümdar olan kardeşi I. Alaeddin Keykubad geçti.[84]

---

[78] Turan, *Türkiye*, s. 209; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s. 346.
[79] Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s. 392; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 13.
[80] Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 108-109.
[81] Turan, *Türkiye*, s. 216; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 63.
[82] Turan, *Türkiye*, s. 290.
[83] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 148-149; *Anonim Selçuknâme*, s. 43; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 497; Turan, *Türkiye*, s. 305; Salim Koca, *Sultan I.İzzü'd-dîn Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997, s. 31.
[84] II. Rükneddin Süleymanşah, I. Gıyaseddin Keyhusrev, I. İzzeddin Keykavus, I. Alaeddin Keykubad dönemi, her alanda büyük gelişmelerin yaşandığı, Selçuklu kültür ve medeniyetinin tesis

I. Alaeddin Keykubad dönemi Türkiye Selçuklu için bir yükseliş dönem sayılmaktadır. I. Alaeddin Keykubad, siyasi zekâsı ve ileri görüşlülüğü ile bir devlet adamının taşıması gereken vasıflara sahipti. İcraatları ile devleti daha da ileriye taşıdı. Ancak doğudan gelen haberler, I. Alaeddin Keykubad'a büyük bir felaketin başladığını bildiriyordu. Cengiz Han, Büyük Moğol İmparatorluğu'nun temelini atmış ve Türk yurtları istila edilmişti. Kırım'a kadar Asya ve Doğu Avrupa'yı yakıp yıkmaya başlamışlardı.[85] Moğol istilasının Selçuklu ülkesine kısa zaman içinde ulaşacağını analayan ve tehlike sinyallerini sezen I. Alaeddin Keykubad, siyasi ve askeri tedbirler almakta gecikmedi.[86] Doğu ve güneydoğu komşuları ile görüşmeler yaparak ittifak yapmaya çalıştı. Eyyübiler'den Melik Eşrefin kız kardeşiyle evlenip Moğollara karşı kurulan dostluğu pekiştirdi (1221).[87] Anadolu'nun nüfus ve ekonomik yönüyle zengin şehirlerinin etrafını surlarla çevirtti. Hatta başkent Konya'nın çevresini gezerken şehrin surlardan mahrum olduğunu görüp derhal Konya ve Sivas'ın etrafına sur yapılmasını emretti. Kayseri'nin kale surları ise yeniden inşa edildi.

Moğol orduları Irak'a doğru yaklaşmaya başlayınca Abbasi halifesi acilen elçiler gönderip I. Alaeddin Keykubad'dan askerî yardım istedi. I. Alaeddin Keykubad, Moğollara karşı direkt cephe almayarak istenilen 2000 süvari yerine 5000 süvari gönderdi. Ayrıca elçiye nasihat edip, en akıllıca davranışın Moğol hanı ile barış yapmak olduğunu anlattı. Bahaeddin Kutluğca komutasındaki 5000 kişilik askeri birlik Bağdat'a doğru yola çıktı. Selçuklu kuvvetleri daha Bağdat'a ulaşmadan, Moğol tehlikesinin geçtiğini bildiren halifenin mektubu geldi. Bunun üzerine Selçuklu askerleri Moğollarla çarpışmadan Anadolu'ya geri döndü. Ancak Moğolların önünden can havliyle kaçan binlerce insan Selçuklu ülkesine çoktan sığınmaya başlamıştı.[88]

---

edildiği bir zaman dilimidir.

[85] Cengiz Han, Moğol kabilelerin arasında birliği sağladıktan sonra bütün Moğolistan'da hâkimiyetini kurmuş ve 1206 yılında tekrar han seçilmişti. Cengiz Han bu tarihten sonra Moğol ordularına istila emri vererek Naymanları, Hsihyları, Tangiutları egemenliği altına aldı. Sırada Çin ve Mançurya vardı. 1215 yılında sayıca üstün olan Çin orduları Moğollara yenildiler. Gittikçe güçlenen ve devleşen Moğol ordusu Uygurlar ve Karahıtaylara saldırdı. Bu devletler mecburen Moğollara tabi oldular. İslam dünyası ise savunmasız bir şekilde Moğol istilasıyla karşı karşıya kaldı. İlk darbeyi Harzemşahlar yedi. Akabinde Abbasi ülkesi yağmalanmaya başlandı. Reşîdüddin Fazlullah, Camiü'd-Tevarih, s. 220-221-292; Turan, *Türkiye*, s. 331; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi* I, Ankara 1997, s. 115.

[86] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, C. II, s. 423-424; Turan, *Türkiye*, s. 332-336.

[87] *Anonim Selçuknâme*, s. 29; Turan, *Türkiye*, s. 331.

[88] Moğol tehlikesi, dehşeti ve korkusu, her zümre ve meslekten insanın batıya doğru akınına neden olmuştu. Bu sığınmacılar İslâm ülkelerinin içinde daha güvenli ve huzurlu gördükleri Anadolu'yu

1227'de Cengiz Han'ın halefi yeni Moğol hanı Öğedey Han, Curmagon Noyan'ı[89] 30-40 bin kişilik bir askeri kuvvetle Celaleddin Harzemşah üzerine gönderdi.[90] Moğol istilası karşısında çetin bir mücadele ve yiğitlik örneği gösteren Celaleddin Harzemşah İran'a doğru çekilerek burada kısa zaman içinde Azerbaycan, Gürcistan ve Ahlat'ı içine alan bir devlet kurdu.[91] Curmagon Noyan'ın kuvvetleri bir taraftan Celaleddin Harzemşah'ı yakalamakla görevli iken diğer taraftan da istila edilen yerlere yerleşmek için de buyruk almıştı. Bu yüzden askerler yanlarında ailelerini de getirmişlerdi. Curmagon Noyan'ın ordusu 4 tümenden oluşuyordu. Bu tümen beylerinden biri de ileride adını duyacağımız ünlü Baycu Noyan'dı.[92]

Moğollar, Celaleddin Harzemşah'ın peşinde iken, I. Alaeddin Keykubad, Moğol istilasına karşı tedbirleri hızlandırmış, Doğu Anadolu'daki küçük Türk beyliklerini bünyesine katmak için harekete geçmişti. Amacı siyasi birliği sağlamak ve Moğollara karşı cepheyi sağlamlaştırmaktı. 1228 yılında Mengücekler'e, 1230 yılında da Erzurum Selçuklularına son verdi.[93]

Selçuklularla doğuda sınır komşusu olan Celaleddin Harzemşah, muhtemel bir Moğol saldırısına karşı Selçuklulara elçiler göndererek, I. Alaeddin Keykubad'la bir dostluk antlaşması yaptı.[94] Fakat bu dostluk bir süre sonra bozuldu ve iki sultanın arası açıldı. Moğollara karşı ittifak yapması gereken bu iki güçlü lider birbirleriyle savaşa tutuştu. 1230 yılında Yass-ı Çimen'de yapılan savaşı Selçuklular kazandı ve Harzem

---

tercih ediyorlardı. Âlimlerin ve mutasavvıfların da gelenlerin içinde yer alması Anadolu'nun kültür ve medeniyetine katkı sağladı. Selçuklu Devleti bu göçler sayesinde ihtiyaç duyduğu insan gücüne kavuştu. Ancak özellikle Moğol baskısı altındaki Harzemşahlı devlet adamları bir taraftan Selçuklunun hizmetine girerken bir taraftan da huzursuzluk ve istikrarsızlık yaşanmasına sebebiyet verdi. Mehmet Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 279-280; Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Ankara 1991, s. 66-69, 102-106. Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?", *Belleten*, C. XXIV/96, Ankara 1960, s. 567-594. Turan, *Türkiye*, s. 363-374, 416-426, 506; Muammer Gül, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti*, İstanbul 2005, s. 64-72.

[89] Curmagon Noyan, Moğolların Sünit boyuna mensup olup Cengiz Han'ın yanında yetişmişti. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 1.

[90] Abû'l-Farac, ordunun asker sayısını 30.000 olarak verirken Faruk Sümer ise Reşîdüddin'e dayanarak ordunun dört tümen yani 40.000 askerden meydana geldiğini söylemektedir. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 526; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 2.

[91] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 526.

[92] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 2.

[93] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 137; Turan, *Türkiye*, s. 355-374.

[94] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 141-146; Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi* I, s. 118; Turan, *Türkiye*, s. 363-365.

ordusu ağır bir mağlubiyet aldı.[95] Celaleddin Harzemşah kendi felaketine neden olmakla kalmadı, Selçukluları da Moğollar karşısında savunmasız bıraktı. Selçuklular doğrudan Moğollar ile hudut komşusu oldular.[96] Curmagon Noyan'ın idaresindeki Moğollar, Celaleddin Harzemşah'ı takip ederken Türkistan, Harezm, Horasan, İran ve Azerbaycan'ı istila edip Doğu Anadolu'ya girdiler. Amid, Erzen ve Meyyafarikin'i yağma edip Siirt önlerine geldiler (1231). Beş günlük bir kuşatma sonrasında şehri aldılar ve halkını katlettiler. Sonra sırasıyla Mardin bölgesini, Bitlis, Bargiri ve Erciş aynı akibete uğradı.[97]

Moğol istilasına uğrayan topraklardaki halk dehşet bir korkuya kapılmıştı. Bir rivayete göre bir Moğol süvarisi kılıcıyla halkı katlederken kimse ona karşı çıkamıyordu. Bir tüccarın anlattığına göre Moğollar, Amid'de 15.000, Siirt'te 20.000 insanı öldürdüler. Bu şehirlerin halkının büyük bir kısmını esir alıp götürdüler.[98] Bu sırada Celaleddin Harzemşah sığındığı Meyyafarikin dağlarında bir Kürt tarafından öldürüldü (1231).[99] Ülkesi ise tamamen Moğol topraklarına katıldı. Curmagon Noyan karargâhını Azebaycan'daki Muğan Ovasına kurarken, askerlerinin bir kısmını da Erran'a yerleştirdi.[100]

Curmagon Noyan 1232 yılında Sivas'a kadar gelip insanları ve hayvan sürülerini alıp götürdü. Böylece ilk Moğol saldırıları Sivas'a ulaşmış oldu. Bu saldırıyı öğrenen I. Alaeddin Keykubad, Kemaleddin Kamyar'ı acilen Sivas'a gönderdi.[101] Tedbiri de elden bırakmayarak barışçı bir tutum izleyip 1232'de Moğol hanı Öğedey Han'a bir

---

[95] Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü'ş-Şefik*, C. I, s. 440-442; Aydın Taneri, *Celâlü'd-Dîn Hârizmşâh ve Zamanı***,** Ankara 1977, s. 61-73.

[96] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 151; Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1988, s. 148-149; Turan, *Türkiye*, s. 371.

[97] Tarihçi İbnü'l Esir eserinde Moğolların istila zulmünü ve yaşattıkları dehşeti şöyle ile getirmiştir: "*Moğol istilasını yazmaktan yıllarca kaçındım. Bu olayı yazmayı hiç istemiyordum. Bazen yazmanın gereğine inanır ve bir adım ileri atar, sonra vazgeçip iki adım geri gerilerdim. İslam'ın ve Müslümanların ölüm haberini ve başlarına gelen bu büyük felaketi yazmak kime kolay gelebilir? Kim bu büyük felaketin yazılması ve anlatılmasını kolay görebilir? Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu büyük felaketten önce ölüp gitseydim! Adım, sanım unutulsaydı da bu hadise ile karşılaşmasaydım ve bu olayı yaşamasaydım*!" İbnü'l Esir, *el-Kamil fit-Tarih*, trc. A. Ağırakça - A. Özaydın, C. XII, İstanbul, 1987, s. 358.

[98] Turan, *Türkiye*, s. 375; Abraham Konstantin D'ohsson, *Moğol Tarihi*, çev. Bahadır Apaydın, İstanbul 2008, s. 127-130.

[99] Celaleddin Harzemşah'ın ölümü ile ilgili rivayetler Cüveynî'nin eserinde teferruatlı olarak yer almıştır. Cüveynî, *Târîh-i Cîhângüşâ*, s. 376-377; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 529-530.

[100] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 2.

[101] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 163.

elçi gönderdi.[102] Moğollar da mukabelede bulundu ve ikinci elçilik teşebbüsü Moğollardan geldi. Öğedey Han 1236 senesinde bir altın, iki gümüş payze[103] ile bir de yarlığ ile elçilik heyetini Selçuklu başkentine gönderdi.[104] I. Alaeddin Keykubad, Öğedey Han'ın "il" olma yani tabiiyetine girme teklifini kabul etti. Bu tabiiyetin sorumluluğu her yıl büyük hana bir miktar armağan göndermekten ibaretti.[105] I. Alaeddin Keykubad'ın amacı Moğollarla zıtlaşmayıp, Anadolu'yu istiladan korumaktı. Ayrıca daha önce Moğollarla savaş tecrübesi olan Harzemşah ordusunun Doğu Anadolu'daki emirlerini de Selçuklu'nun hizmetine aldı. Harzemli komutanlardan Kayır-han, Bereket-han, Saru-han, Küçlü-han, Aslan Taku ve Bilen Toku, I. Alaeddin Keykubad'a itaat edip, kendilerine bağlı 12.000 asker ile Selçuklu ordusuna katıldılar. I. Alaeddin Keykubad, bu Harezmli beylere büyük iltifatlarda bulundu. Bunlara Erzincan, Amasya, Larende ve Niğde'yi ikta olarak verdi.[106]

I. Alaeddin Keykubad, saltanatının zirvesinde iken, 1237'de yediği bir av etinden zehirlenerek öldü. O'nun ölümünden sonra Moğollar tam beş sene Anadolu'ya saldırmadılar. Moğollar ta ki II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ve Selçuklu Devleti'nin kendilerine karşı duramayacağını anlar anlamaz, Anadolu üzerine saldırıya geçtiler. Moğollar I. Alaeddin Keykubad'ın ölümünü haber alınca çok sevindiler. Baycu Noyan ve Curmagon Noyan askerlerine: "*Demür sultan gitti, artık devlet ve devir sizindir,*

---

[102] Öğedey Han, I. Alaeddin Keykubad'ın elçisine: "*Biz Alâeddin Keykubad'ı akıllı, dirayetli bir insan olduğunu işitmiş idik. Bizzat huzurumuza gelirse her türlü hüsn-i kabul ve ikram görecektir. Aynı zamanda elindeki şehirler de kendisinde kalır."* mesajını iletti. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 18; Turan, *Türkiye*, s. 376.

[103] Payze: Şahsa mahsus irade ve amannamedir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, İstanbul 1941, s. 211.

[104] Elçiler, I. Alaeddin Keykubad'ın Moğol Han'ına tabi olmasını isteyen bir mektup getirdiler. Kazvinli Emir Şemseddin Ömer uzun bir yolculuktan sonra Kayseri'ye geldi. Ancak sultanın Alaiye'de olduğunu öğrendi. Çaşnigir Mübarüzüddin Çavlı, I. Alaeddin Keykubad'ı Kayseri'ye çağıran bir haberci gönderdi ve bizzat elçiyi ağırladı. I. Alaeddin Keykubad Kayseri'de elçiyi kabul etti. Selçuklu sultanına verilen yarlığın içeriği kısaca şöyleydi: "*Adil sultan I. Alâeddin Keykubad bilir ki; bizim hükümdarlıktaki ünümüzü cihan duymuştur. O tarafa gidip gelen yolcular senden hoşnutluk gösteriyorlar. Bunu duyuyor ve takdir ediyoruz. Bunun için de seni korumak ve kollamak istiyoruz. Böylece sen kendi ülkende gönül hoşluğu ile yaşayabilirsin. Ulu Tanrı bizi yüceltmiş ve yeryüzünü bizim soyumuza armağan etmiştir. Seni illiğimize (itaatimize) davet ediyoruz. Şimdi de kendi halimizi bildirelim. Bizim buyruğumuzu dinlemeyenlerin, bizden ayrılanların yurtlarını çerilerimizle ele geçirir, onları öldürür, kadınları, çocuklarını tutsak eder, mal ve davarlarını talan, mülklerini harap ederiz. Fakat onlara erişen bu kötülük bizden değildir.*"İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, I, s. 448-451; *Anonim Selçuknâme*, s. 21.

[105] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 183.

[106] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 170; Turan, *Türkiye*, s. 378; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 5.

yürüyünüz, Rum vilayetlerini alınız." emrini verdi.[107] I. Alaeddin Keykubad 1237'de öldüğü zaman, Türkiye Selçuklu Devleti en parlak dönemini yaşıyordu. Ondan sonra Selçuklu ülkesi makûs tarihini yaşamaya başlayacaktı.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) ilk yıllarını saltanat kavgaları arasında geçirirken, doğudan gelen ve Moğollardan kaçan Türkmenler Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştiriliyordu. II. Gıyaseddin Keyhüsrev babası ölmeden önce Kayseri'ye gelmiş olan Moğol elçilerini kabul ettikten sonra, babasının hazırladığı hediyeler ve mektubunu kendi elçisi ile Moğol hanına gönderdi.[108] Akabinde ise komşu devletlerle ittifak kurmaya girişti.

1240 yılı Haziran ayında, Moğol orduları tekrar Selçuklu sınırına yaklaştılar. Moğollar, Selçukluların güçlü bir devlet olduğunu biliyordu ve saldırmak konusunda tedbirli davranıyorlardı. Selçuklu Devleti ise iç karışıklıklarla uğraşıyordu. Saadettin Köpek'in tahakkümü sonlandırılmıştı (1238) ama ondan daha büyük bir badire vardı. O da Babaî İsyanı idi (1240).[109]

Babaîler İsyanı, Selçukluları ciddi bir şekilde sarstı ve devletin zaafiyeti ortaya çıktı. Babaîlerin sayıca az olan kuvvetleri karşısında Selçuklu Devleti'ni zorlandığını gören Moğollar, Anadolu'yu istilaya başladılar. 30.000 kişilik bir kuvvetle Selçuklu sınırını geçen Moğollar, Erzurum'u kuşattılar (1242). Askerlerin başında Baycu Noyan vardı. Baycu Noyan askeri kudretini ispatlayarak itibarını artırmak için Selçuklu topraklarını ele geçirmek istiyordu. Selçukluların doğu sınırında önemli şehirlerinden olan Erzurum, Moğollarca istila ve tahrip edildi. Moğol ordusu kışın gelmesi üzerine karargâhı olan Muğan'a geri döndü.[110]

Baycu Noyan, ertesi yıl daha kalabalık kuvvetlerle Anadolu üzerine hareket etti. 40.000 kişilik ordusunun bir kısmını Ermeniler ve Gürcüler oluşturuyordu. Moğol ordusu Kösedağ'a yakın olan Akşehri yöresindeki ovaya geldi (Sivas'ın 80. km. kuzey-doğusunda). Selçuklu kuvvetlerinin mevcudu da 80.000 kişi idi ve onlarda yerlerini

---

[107] *Anonim Selçuknâme*, s. 31.

[108] II. Gıyaseddin Keyhüsrev Moğol hanına gönderdiği mektubunda: "*Babam sana kardeşim diye hitap ederdi; ben baba diye çağıracağım, babam gibi itaat yolunu tutacağım*" demiştir. Moğol Hanı, I. Alaeddin Keykubad'ın ölüm haberini alınca üç defa "*kıran, kıran, kıran (yazık)*" diye üzüntüsünü ifade etmiştir.

[109] Turan, *Türkiy*e, s. 420; Mikail Bayram, "Baba İshak Harekâtının Gerçek Sebebi ve Ahi Evren İle İlgisi" *Diyanet Dergisi*, S. 18, Ankara 1979, s. 69-78; Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı*, İstanbul 1996, s. 37-152; M. Said Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, İstanbul 2004, s. 19-35.

[110] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 213; Turan, *Türk Devletleri*, s. 27-28; Turan, *Türkiye*, s. 430.

aldı. İlk çarpışmada 20.000 kişilik Selçuklu öncü kuvveti, Moğollara karşı başarısız olarak dağıldı (3 Temmuz 1243-14 Muharrem 641). Paniğe kapılan Selçuklu komutanları ve askerleri savaş düzenlerini bozarak kaçtılar.[111] Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Tokat ve Ankara üzerinden Antalya'ya kadar kaçtı. Selçuklu Devleti yıkılmanın eşiğine geldi.[112] Baycu Noyan, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i takip etti fakat yakalayamadı. Elde ettiği galibiyetle de yetinmeyip Sivas'ı kuşattı. Sivas Kadısı Kırşehirli Necmeddin, Baycu Noyan'a elçi giderek şehir halkının hayatını kurtardı, Sivas kısmen yağmalandı. Kayseri şehri Sivas kadar şanslı değildi. Hajukoğlu Hüsam isimli bir Ermeni muhtedisinin ihaneti yüzünden Moğolların eline düştü. Moğollar Muğan'a dönüş yolunda Erzincan'ı da yağmalayıp geçtiler.[113] Moğolların vahşetinden kaçmak isteyen pek çok kişi Haleb'e doğru göç etmek mecburiyetinde bırakıldılar. Bunlar içinde Selçuklu sultanının annesi ve mahiyeti de vardı. Ancak Selçuklu vasali olan Çukurova Ermeni Prensi Hetum bunları yakalayıp, Moğollara teslim etti.

Moğolların diğer kuvvet komutanı Yasavur Noyan ise Silvan, Mardin ve Urfa'dan hareketle Halep hükümdarını haraca bağladı ve geri Malatya'ya döndü. Malatya'dan 40.000 dinar altın haraç alarak Azerbaycan'a çekildi. Bununla yetinmeyen Moğollar, kendilerinden kaçan ve Maraş-Elbistan havalisine sığınan Türkmenleri de kılıçtan geçirdiler.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin bir anda düzeni bozulmuş ve ülke sanki sultansız kalmıştı. Dirayetli Selçuklu Veziri Mühezzibüddin Ali, Amasya kadısı ile Moğollarla anlaşma yapmak için Moğol ordusunun arkasından gittiler. Muğan'a kadar gidip Cormugan ve Baycu Noyan'ın huzuruna çıktılar. Görüşmeler neticesinde Moğollara yıllık 360 bin gümüş para, 10 bin koyun, bin sığır ve bin deve vermek şartı ile anlaşma imzalandı. Böylece Baycu Noyan bölgenin en güçlü devletlerinden biri olan Selçuklu Devleti'ni vergiye bağlamış oldu.[114] Selçuklunun vasali Çukurova Ermenileri de 1244'de Moğolları metbu tanırken, Trabzon Rumları Moğollara tabi oldular.

---

[111] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 10; Turan, *Türkiye*, s. 435.

[112] Sevim-Yücel, *Türkiye* Tarihi-I, s. 126. Moğollar ise sayısız ganimetler ele geçirdiler: 300 deve yükü altın, 3000 hayvan yükü kıymetli eşya, kırk araba ile taşınabilen zırhlar, Selçuklu sultanının hayvanları ve kafesleri.

[113] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 219; Turan, *Türkiye*, s. 440-441.

[114] Osman Turan 1243-1277 tarihleri arasını "tabilik devri" olarak nitelemektedir. Turan, *Türkiye***,** s. 642. Faruk Sümer ise bu dönemi ikiye ayırmıştır. 1243-1256 arasına "*tabilik zamanı*", 1256-1277 arasına da "*işgal zamanı*" demiştir. Sümer, "Anadolu'da Moğollar" s. 75.

Moğollar 1243 Kösedağ bozgunundan sonra Türkiye Selçukluları üzerinde hâkimiyet kurmaya başladılar. Bu süreçte Selçukluların yönetim sisteminde, teşkilatında, ordusunda, mali ve vergi sistemlerinde bir değişik yapmadılar. 1256 yılında yapılan Sultan Hanı Savaşında alınan yenilgi yüzünden Anadolu'da Moğol hâkimiyeti daha da güçlendi. Moğollar kendilerine bağlı bir valiyi Anadolu yönetimine atadılar. Selçuklu Devletinin yıkılışına kadar bu durum devam etti. Bu dönemde Moğolların Anadolu'dan istediği tek şey haddi hesabı olmayan vergiydi. Selçuklu sultanları ve emirler Moğollara istedikleri vergileri ödemek için çalıştılar. Bazı devlet adamları makamlarını korumak için Moğollarla iyi ilişkiler kurdu. Selçuklu sultanları ise tahtlarını korumak için Moğolların başkentlerine gidip bağlılıklarını bildirdiler.[115] Buna ilaveten Selçuklu sultanları birbirleriyle giriştikleri tahat mücadesinden ülkenin menfaatlerini düşünemediler. İdari, ekonomik, siyasi ve askeri alanda İlhanlı baskıları artarak devam etti. Selçuklu ülkesinin uçlarında oluşmaya başlayan Moğol karşıtı hareketler ve Moğollarla arası bozulan devlet adamlarının isyanları ise Moğolların hâkimiyetini sarsıcı bir etki oluşturmadı.

Bu arada şunu da ifade etmekte yarar vardır. Moğol istilasının Müslüman topraklarında yapmış olduğu tahribat iki asır devam etti. Birçok ülke ve vilayet bir daha kalkınamayacak şekilde zarar gördü. İlginçtir ki Anadolu'daki Moğol hâkimiyetinin ilk döneminde, siyasi olarak güç kaybı yaşanmasına rağmen sosyal ve kültürel alanda ciddi bir gerileme yaşanmamıştır. Anadolu'da bu süreçte inşa edilen mimarî eserler bunun canlı bir kanıtıdır.[116]

Türkiye Selçuklu Devleti, XII. yüzyıl sonlarından, Moğol tahakkümü altına girdiği XIII. yüzyıl ortalarına kadar bulunduğu coğrafyanın en güçlü devletlerinden biriydi. Onun bu gücünün ispatı olarak, tabiiyeti altına giren ve Türkiye Selçuklu Devleti'ni metbu devlet tanıyan hükümdarlara bakmamız yeterlidir. Ana kaynaklarda Türkiye Selçuklularının diğer devletlerle imzaladığı barış, gümrük, ticaret ve diplomatik vesikalar hakkında bilgi edinebiliyorsak ta bu belgelerin orijinalleri günümüze ulaşamamıştır. Bu vesikaların çok az sayıda numunesine bazı vekâyinamelerde ve muhtasar eserlerde rastlayabiliyoruz. Bu kayıtlar Türkiye

[115] Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 233-234.
[116] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 75.

Selçuklu Devleti'nin gücünü göstermesi bakımından birer delil olmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti'ne tabii olan hükümdarlıklar, Dânişmendliler,[117] Mengücekliler,[118] Saltuklular,[119] Diyarbakır Artukluları,[120] Mardin Artukluları, Musul Atabeyleri, Eyyubi Melikleri (Sumeysat, Haleb, Dımaşk),[121] Kilikya Ermeni Krallığı,[122] Gürcü Krallığı,[123] Rum Melikliği, [124]Trabzon Rum İmparatorluğu ve kısmi zamanlarda da Bizans ve İznik Rum İmparatorluğu'dur.

[117] II. Kılıç Arslan zamanında tamamen Selçuklu egemenliği altına girmişlerdir. *Anonim Selçuknâme*, s. 25; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 423-424; M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 140.

[118] *Anonim Selçuknâme*, s. 26; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987, C. XII, s. 441; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 141-142.

[119] *Anonim Selçuknâme*, s. 26. İbnü'l-Esîr, m. 1164-1165 yılı hadiselerini naklederken İzzeddin Saltuk'un, II. Kılıç Arslan'a tabii olup, kızını sultana vererek akrabalık bağı kurduğunu zikretmiştir. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, C. IX, , s. 257-258.

[120] *Anonim Selçuknâme*, s. 26; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, C. XII, s. 300.

[121] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, C. XII, s. 156,170; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 475, 486.

[122] Jean de Joinville, *The Memoirs of the Lord of Joinville*, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Ankara 2002, s. 83-84.

[123] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, C. I, s. 422-424.

[124] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, C. I, s. 319-323.

BİRİNCİ BÖLÜM
III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN HAYATI

I. III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN ŞECERESİ VE NESLİ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 17. sultanı III. Alaeddin Keykubad'ın hükümdarlık dönemine geçmeden önce hayat hikâyesini incelemek gerekmektedir. Günümüze kadar yapılan araştırmalar dikkatlice süzgeçten geçirilince III. Alaeddin Keykubad'ın hayat hikâyesinin gün yüzüne çıkarılabilmesi için dedesi II. İzzeddin Keykavus'un saltanat yıllarının incelenmesi zorunlu hale gelmiştir.

II. İzzeddin Keykavus'un saltanat dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi için önemli siyasi gelişmelerin ve kırılmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Yaşanan olaylar Selçuklu ülkesinin mevcut durumunu tamamen değiştirdiği gibi bir Selçuklu sultanı ülkesinin dışında sürgün hayatı yaşamış ve orada hayatını kaybetmiştir. III. Alaeddin Keykubad da dedesi II. İzzeddin Keykavus'un kaderini yaşadı ve ülkesinin dışında sürgünde hayatını kaybetti. Her ikisinin de mezarı Anadolu topraklarından kilometrelerce uzaktadır. II. İzzeddin Keykavus'un kaderi III. Alaeddin Keykubad'ın kaderini belirlemiş görünmektedir.

II. İzzeddin Keykavus¸ Moğol tahakkümünün iyice hissedildiği, devlet kurumlarının esasının bozulduğu, ekonomide kötü gidişatın başladığı ve devlet adamlarının ihtiraslarının arttığı bir dönemde sekiz yaşında tahta oturtulmuştur. Yakın çevresinin etkisiyle bir Türk-İslam hükümdarının davranışlarını sergileyememiştir. Ancak buna rağmen ülkesinin hâkimiyetini elinde tutmak istemiş ve Moğollara boyun eğmemiştir. Yıllarca devam eden iktidar mücadelesini kaybetmiş, tahtını ve topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Onun Moğollara karşı direnişi Türkmen çevrelerden destek bulmuş, Selçuklu ülkesini Moğol boyunduruğu altından kurtarmak için mücadele devam etmiştir.

A. II. İzzeddin Keykavus

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 12. sultanı olarak tahta çıkan II. İzzeddin Keykavus'un babası II. Gıyaseddin Keyhüsrev'dir. Selçuklu Devleti'nde İran kültürünün etkisi bu iki Selçuklu sultanının isimlerinde de hemen karşımıza çıkmaktadır.[125] Keyhusrev/Keyhüsrev, Firdevsi'nin Şehnamesi'ne göre, Keykavus'un torunu, Siyavuş'un oğludur.[126]

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. Alaeddin Keykubad'ın ölümü ile 13 yaşında tahta geçti.[127] İlk evliliğini Haleb melikinin kız kardeşiyle yaptı. Kendi kız kardeşini de Haleb melikiyle evlendirerek dostluk ilişkisi kurdu. Daha sonra babası I. Alaeddin Keykubad ve Gürcü Kraliçesi arasında planlanmış olan ikinci evliliğini yaptı. Gürcü prensesi Thamara ile evlendi.[128] Bu arada Konya'da Selçuklu sarayında cariyeleri

---

[125] Büyük Selçuklularla başlayan İran kültüründen etkilenme Türkiye Selçuklularında da devam etmiştir. Türkiye Selçuklu saray hayatında, İran kökenli isim kullanımını ilk başlatan II. Kılıç Arslan'dır. Yaygın kanaate göre eski İran mitolojisinden etkilenmiştir. II. Kılıç Arslan'ın oğlu Gıyaseddin'e Keyhusrev adını vermesi bir başlangıç olmuş ve devamı gelmiştir. İranlı ünlü şair Firdevs'inin Şehnamesinden seçilen Keykavus ve Keykubad isimleri ikinci isim olarak kullanılmıştır. Böylece Türkiye Selçuklu sultanlarının isimleri Arapça ve Farsçanın ilginç bir birleşimi haline gelmiştir.

[126] Meşhur Şehnamede, Keykavus da, Keykubad'ın oğlu, Keyhüsrev'in dedesidir. Keykubad→Keykavus→Siyavus→Keyhüsrev olarak nesil ismi devam etmiştir.
Firdevsi, *Şehname*, çev. Necati Lugal-Kenan Akyüz, II, MEB, İstanbul 1994, s.74-243; Melis Kaya, Mensur Tercüme-i İskendername (İnceleme-Tenkitli metin), YLT, Erzincan Ü.SBE, Erzincan 2016, s. 106-108.

[127] II. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. Alaeddin Keykubad'ın oğlu olup annesi de kuvvetle muhtemel Hristiyan bir hanımdı. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı sırasında, İstanbul Latin imparatoruna gönderdiği bir mektuptan anlaşıldığı üzere, annesi Hıristiyan bir kadındı. I. Alaeddin Keykubad, Alaiyye'yi fethettiğinde (1221/1222), burada evlendiği Kir Vard'ın kızı olduğu tahmin edilmektedir. I. Alaeddin Keykubad öldüğü zaman henüz İslamiyeti kabul etmemiş olan bu hanım sultan daha sonraları Müslüman olmuş olmalıdır. Müslüman olduktan sonra "Mahperi" adını aldığını yaptırdığı hayratından öğrenmekteyiz. Ölüm tarihi bilinmemekle birlikte 1253 yılında hayatta olduğu ve ölünce Kayseri'de gömüldüğüne dair bilgiler mevcuttur. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 22 yaşlarında öldüğünü söylenirse tahminen 1224 yıllarda doğmuş olmalıdır. 4-5 yaşlarında iken atabeyi Mübarizeddin Ertokuş ile Erzincan melikliğine atanmıştır (1228). Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev Ve Devri*, Ankara 2009, s. 26.

[128] Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşi Tamara, Gürcistan Kraliçesi Rusudan'ın kızıdır. Kraliçe Rusudan, 1223 yılında tahta çıktığında Gürcistan'da kendine uygun bir eş bulamayıp Selçuklu soyuna mensup Erzurum hâkimi Mugisüddin Tuğrulşah'ın oğlu Gıyaseddin ile evlenmiştir. Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, Mesâliku'l Ebsâr*, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2014, s. 136; Kaymaz, *Giyâsü'd-dîn Keyhusrev*, s. 125-126. Kraliçe Rusudan'ın bu evlilikten David isimli bir oğlu ile Tamara isimli bir kızı dünyaya gelmiştir. Tamara'nın, evliliğin ilk yılında yani 1224'de doğduğu anlaşılmaktadır. Ömer Subaşı, Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara, *MKÜSBE Dergisi*, S. 33, Artvin 2016, s. 384-401. Sultan I. Alaeddin Keykubat zamanında, Selçuklu akınlarını durdurmak isteyen Kraliçe Rusudan, kızı Tamara'yı sultanın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e nişanlamıştır. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 167.
1238'de düğün yapıldığında Tamara tahminen 13-14 yaşında idi. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev

vardı. Bu cariyelerden de iki oğlu dünyaya gelmişti. II. İzzeddin Keykavus'un annesi, Konyalı bir Hristiyan kızı olan Berduliye Hatun idi. IV. Kılıç Arslan da yine başka bir Konyalı Hristiyan anneden dünyaya geldi. II. Alaeddin Keykubad ise Gürcü Prensesi Thamara'dan (Gürcü Hatun'dan) doğdu.[129] Üç farklı kadından oğulları olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, kendi saltanatının varislerine sahip olunca, rakibi olan iki erkek kardeşini Uluborlu'da, onların annelerini de öncesinde Ankara kalesinde yayın kirişi ile öldürttü (1238).

Saltanatı sırasında Sadeddin Köpek, Babailer İsyanı ve Kösedağ Savaşı gibi ağır badireler atlatan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, veziri Şemseddin İsfahani komutasındaki Selçuklu ordusunun Kilikya seferi sırasında, Alâiyye'de 22 yaşlarında vefat etti.[130] II. Gıyaseddin Keyhüsrev 1246'da öldüğünde oğullarının en büyüğü sekiz yaşında olan II. İzzeddin Keykavus idi. Onun küçüğü altı yaşında IV. Kılıç Arslan'dı. Üçüncü oğlu

---

eşleri arasında en çok Tamara'ya ilgi gösterdi. Öyle ki Gürcü Hatun'a olan sevgisini göstermek için dirhem ve dinarlar üzerine onu temsilen aslan ve güneş resmi basmaktan çekinmedi. Turan, *Türkiye*, s. 474-476.

Gürcü Hatun Hristiyan inancına bağlı olarak geldiği Konya'da bir süre sonra İslamiyet'i kabul etmiştir. Mevlana'nın da müridi olmuştur. Ahmet Eflâkî, Gürcü Hatun'un Mevlana'ya hürmetle bağlı bulunduğunu ve has müridelerinden olduğunu açıkça yazar. Mevlana, Gürcü Hatun'a "Zamanın Kraliçesi" gibi süslü kelimelerle hitap etmiştir. Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn-Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, I-II, İstanbul 1986-1987, s. 348-407-546.

Çok büyük servet sahibi olan Gürcü Hatun, bu servetini Mevlana'nın isteği doğrultusunda cömertçe sarf etmiştir. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra Gürcü Hatun, Müinüddin Süleyman Pervane ile evlendi. Müinüddin Süleyman Pervane de Gürcü Hatun'a özel bir ilgi gösterdi. 1276 yılına kadar iktidarı sağlam olan Müinüddin Süleyman Pervane, çıkan isyanlar üzerine zor günler geçirdi. 1277'de Memlük Sultanı Baybars Kayseri'ye ulaştığında Gürcü Hatun ve eşi Müinüddin Süleyman Pervane yanlarına mal varlıklarının bir kısmını alarak şehri terk edip Tokat'a kaçtılar. Sultan Baybars Kayseri'ye girdiği zaman onlardan geri kalan saklanmış değerli bütün mallarına el koydu. İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi, terc. M. Şerefüddin Yaltkaya, Ankara 2000, s. 88; El-Ömerî, *Mesaliku'l Ebsar*, s. 142; Kaymaz, *II. Gıyaseddin Keyhusrev*, s. 163.

Gürcü Hatun'un 1277'de Tokat'a geldikten sonra burada ne kadar kaldığı sonra Erzurum'a ne zaman gittiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Vefat ettikten sonra oğlu II. Alaeddin Keykubad'ın yanına defnedilmiştir. Niğdeli Kadı Ahmed eserinde "Alaeddin geri dönüşü sırasında Erzurum'da öldü ve annesinin (Gürcü Hatun'un) yanında istirahat etmektedir." der ve ikisinin aynı yerde medfun olduğunu yazmaktadır. Erzurum, Gürcü Hatun'un dedesi Mugisüddin Tuğrulşah'ın merkezi idi. Gürcü Hatun'un bir kızı da Erzurum'da yaşamıştır. Oğlu II. Alaeddin Keykubad da burada defnedilmiştir. Niğdeli Kadı Ahmed, *El-Veledü'ş-Şefîk*, C. I, s. 444. Erzurum'da bulunan Çifte Minareli Medrese'yi inşa ettiren de Gürcü Hatun'un II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den olma kızı Hundi Hatun'dur.

[129] İsmail Çiftçioğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", *ZfWT Vol*. 5, No. 1 (2013) , s. 14.

[130] II. Gıyaseddin Keyhüsrev, babası I. Alaeddin Keykubad'ın tam tersi bir karaktere sahipti. Saltanatı sırasında çöküşü başlatan hatalar yaptı. Gençlik, cahillik, mantıklı düşünememe ve kötü ahlâklı kişilerin etkisinde kalması yanlışlarının sebebi oldu. İşret meclislerine ve vahşi hayvanların beslenmesine düşkün olmasıyla tanındı. Vaktini şarap içmekle ve sarhoş olmakla geçirdiğinden hükümetin işlerini kölelerine bıraktı. Onlar da kendi menfaatlerine göre devlet işlerini yürüttüler.

II. Alaeddin Keykubad ise beş yaşındaydı. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuklu-Gürcü soyundan gelen Alaeddin Keykubad'ı daha doğar doğmaz veliaht tayin etmişti.[131]

II. İzzeddin Keykavus'un annesi Rum bir papazın kızıydı. Yazıcızâde Ali, bu kızın Bizans imparatorunun kardeşi olduğunu yazmaktadır.[132] Ancak dönemin Bizans kaynakları bu bilgiyi doğrulamamaktadır. XIV. yy. Bizans tarihçileri Georgios Pachymeres ve Nikephoros Gregoras eserlerinde bundan bahsetmezler. Oysaki Bizans gibi aristokrasinin önemli olduğu devletlerde soyluların kütükleri tek tek kaydedilirdi. Dolayısıyla Pachymeres'in bu evlilikten bahsetmemesi imkânsızdır. Ona göre II. İzzeddin Keykavus'un annesi sadece bir Hristiyan'dır. Bizans imparatoru VIII. Mikhael Paleologos (1259-1282) ile II. İzzeddin Keykavus (1238-1280) çağdaş sayılırlar. Anne-kız kardeş zaman olarak mümkün görünmemektedir. Ayrıca VIII. Mikhael Paleologos'in iki kız kardeşi vardı. Maria ve Eulogia adlı kız kardeşlerin hikâyeleri de kayıt altına alınmıştır.[133]

Seyyah Von Rubruk, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşlerinden birinin Türk olduğu kaydetmiştir.[134] "*Sultan, İberyalı bir kadınla evli idi ve ondan bir kötürüm oğlu vardı. Onu kendisine veliahd tayin etti. Bir de Rum cariyeden de güçlü bir emre sahip olan oğlu vardı. Bir Türkden de üçüncü bir oğlu vardı ki, birçok Türk ve Türkmen, Hıristiyan annelerden olan oğullarını ortadan kaldırmak için onunla birleşmişlerdi. Fakat bu üçüncü oğlu mağlup olmuş ve adamlarından çoğu da hayatlarını kaybetmişlerdir*." Anadolu'da yazılan yerli kaynaklarla karşılaştırdığımızda Gürcü anneden doğan II. Alaeddin Keykubad'ın kötürüm olması veya hasta olmasına dair bir bilgi bulamadık. Türkmenlerin de Türk anneden doğan meliki, Hristiyan annelerden doğan meliklere karşı destekledikleri dair de bir kayıda rastlamadık. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in evlendiği Memlüklü melikesi Gaziye Hatun'dan ve Mengücekoğlu

---

[131] Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Gürcü Hatun'un Alaeddin Keykubad isminde bir oğlu ve bir kızları dünyaya geldi. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev en küçük oğlu olan Alaeddin Keykubad'ı veliaht yaptı. Çünkü Alaeddin Keykubad annesinin soyu itibari ile kardeşlerinden üstündü. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 36-38; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 27-28; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C.II, s. 537-538; Turan, *Türkiye*, s. 435-436.

[132] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 655.

[133] Elizabeth Zachariadou, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan Torunları", çev. Şahin Kılıç, Tome, VI, Makedonika 1964, s. 62-74.

[134] Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, ter. Ergin Ayan, İstanbul, 2001, s. 141; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000, s. 229.

Muzaffereddin Harezmşah'ın kızından oğlu olmadığı bilinmektedir.[135]

Simon de Saint Quentin adlı keşiş te II. Gıyaseddin'in oğullarından birisinin annesinin Türk olduğunu iddia etmiştir. Fakat Rükneddin Kılıçaslan'ın annesi bir Yunan rahibinin kızıydı. İzzeddin Keykavus'un annesi Konyalı bir yöneticinin kızıydı. Alaeddin'in annesi de Gürcü kraliçesinin kızıydı. [136]

II. İzzeddin Keykavus'un doğum tarihi ile ilgili bilgiler kaynaklarda farklı verilmiştir. Doğum tarihinin tam tespiti mümkün olmamakla birlikte İbn-i Bîbî'nin eserinde verilen bilgiler bizi 1238'e götürmektedir. Şöyle ki; I. Alaeddin Keykubad tam olarak hicri 634 yılının Şevval ayının 4. pazartesi günü vefat etti. Bu tarih miladi 1237 yılının Ağustos ayının 23.gününe denk gelmektedir.[137] Bu tarihten birkaç gün sonra II. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıktı. Kendine muhalif olanların susturulması, Harezm askerlerinin isyanı ve Sadeddin Köpek'in tahakkümünün başlaması gibi olaylar 6-7 ay içinde oldu. 1238 ilkbaharında II. Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya'dan Kayseri'ye geldi. Burada verdiği bir fermanla üvey annesini Ankara kalesine göndererek boğdurdu. İki erkek kardeşini ise Burgulu kalesine hapsettirdi.[138] Tarihçiler bu kardeşlerin hemen öldürülmemesinin nedeni olarak saltanatın henüz bir erkek varisinin olmamasını öngörmektedir. İbni Bîbî, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in üç farklı kadından 3 oğlu olduğunu belirtmektedir. Bundan sonra da Burgulu'da hapis olan iki Selçuklu şehzadesinin ölüm emri verilmiştir.[139] Dolayısıyla II. İzzeddin Keykavus'un da doğumu 1238 yılının sonlarına doğru olmalıdır.

Memlük Sultanı Baybars'ın saltanatını anlatan Baybars Tarihinde de II. İzzeddin Keykavus'un doğum tarihi h. 636/m. 1238 olarak verilmiştir. Ancak ölümünü h. 675/m. 1277 olarak vermesi kafaları karıştırmaktadır.[140]

Nejat Kaymaz ise II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıktığında yedi yaşında olduğunu, kardeşlerinin ise 6'şar yaşında olduğunu söylemiştir. II. Gıyaseddin

---

[135] Halil Edhem Eldem, Düveli İslamiye, İstanbul 1972, s. 100-101; Kemal Göde, Halil Edhem ve Kayseri Şehri-Seçuklu Tarihinden Bir Bölüm, Kayseri 2011, s. 66.

[136] 1245 yılında Papa tarafından Moğol hakanına yazılan bir mektubu götürmek için bir grup keşiş görevlendirildi. Bunların içinde Simon de Saint Quentin uzun süre Selçuklu topraklarında kaldı ve gözlemlerini Ortaçağ Latincesiyle yazdı. Simon de Saint Quentin, Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248, çev. Erendiz Özbayoğlu, Antalya 2006, s. 60-61.

[137] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye,* s. 188.

[138] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye,* s. 192; Osman Turan, "Keyhusrev II", *İA*, C.6, s. 620-629.

[139] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye,* s. 193.

[140] İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 32.

Keyhüsrev 1245 sonu veya 1246 yılının başında öldüğünden II. İzzeddin Keykavus 7 yaşında ise doğum tarihi 1238-1239 olmalıdır.[141]

Osman Turan ise II. İzzeddin Keykavus'un 11 yaşında tahta çıktığını söylemektedir.[142] II. İzzeddin Keykavus 1245 sonu - 1246 başında 11 yaşında ise doğum tarihi 1234-1235 olmalıdır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in doğum tarihi 1224 olduğuna göre 1237'de tahta çıktığında 13 yaşında idi. Osman Turan'ın verdiği 11 yaşını kabul edersek II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 10-11 yaşında baba olması gerekir.

Simon de Saint Quentin 1245 yılında Anadolu'da bulunuyordu. Notlarına 1245 yılının Ekim ayında Türkiye Sultanı Gıyaseddin'in (Gaiasadinus) Antalya'da öldüğünü kaydetmiştir. Ancak yerine tahta çıkan oğlunun ismi olarak Ruknettin Kılıçaslan (Raconadius) ismini vermiştir. Ruknettin 11, İzzettin 9, Alaaddin 7 yaşında notunu düşmüştür. Meşru mirasçının Alaaddin olduğunu ancak vezir Şemseddin İsfahani'nin Ruknettin'i tahta çıkarıp annesi ile evlendiğini ifade etmiştir.[143]

II. Gıyaseddin Keyhüsrev 1246 tarihinde vefat ettiği zaman Selçuklu tahtı için üç aday vardı.[144] Çok çetin bir taht mücadelesi yaşandı. Fakat bu mücadele şehzadeler arasında değil, üst düzey yöneticiler arasında vuku buldu. Hangi emir güçlü ise onun desteklediği şehzade tahta geçti. Bu emirlerin en nüfuzlusu Altınorda Hanı Batu Han'a elçi olarak giden Şemseddin İsfahani idi. Tâbiyet anlaşmasını onaylatan ve Selçuklu vezirlik makamına atanan Şemseddin İsfahani, Burgulu meliki olan II. İzzeddin Keykavus'un tarafında yer aldı. Celaleddin Karatay da II. İzzeddin Keykavus tarafını seçince 1246'da yeni sultan II. İzzeddin Keykavus oldu.[145] En büyük erkek çocuğun

---

[141] Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, Ankara 2011, s. 131.

[142] Turan, *Türkiye*, s. 458; Turan, "Keykavus II", s. 642-645; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2018, s. 256.

[143] Simon de Saint Quentin, *a.g.e*, s. 60-61.

[144] II. Gıyaseddin Keyhüsrev ölüm tarihi net değildir. İbni Bîbî onun ölüm yerini ve tarihini vermemiştir. Aksarayî sadece 8 yıl saltanat sürdüğünü belirtmiştir. (h.634-h.642/ öl:1245). Niğdeli Kadı Ahmet 9 yıl saltanat sürdüğünü kaydetmiştir. Ölüm tarihi olarak 1246'yı işaret etmiştir. Anonim Selçuknâme'de ise h.643 Recep ayının ortasında öldü denilmiştir (Aralık 1245). İlhan Erdem ise 1246 Ocak ayını vermektedir. İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, AÜDTCF, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 104.

[145] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 28; Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III)*, ter. Feridun Nâfiz Uzluk, Ankara 1952, s. 44; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 475. Konu hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Mehmet Suat Bal, II. İzzeddin Keykavus Dönemi (1246-1262), Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜDTCF, Ankara 2004, s.26.

tahta çıkması eski Türk töresine göre daha münasipti. Şemseddin İsfahani vezir,[146] Celaleddin Karatay saltanat nâibi[147] makamına oturdu.[148]

1. II. İzzeddin Keykavus'un Taht Mücadelesi (1246-1256)

II. İzzeddin Keykavus'un saltanat serüveni oldukça çalkantılı geçti. Dört farklı hâkimiyet dönemi yaşadı. İki kez Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. Üçkardeş aynı anda tahta geçtiler ve ortak saltanat sürdüler. Sonra iki kardeşin ortak saltanatı devam etti. II. İzzeddin Keykavus'un saltanat yılları şöyledir:

Tek başına saltanatı:	1246-1249
Üçkardeş ortak saltanat:	1249-1254
Tek başına saltanatı:	1254-1259
İki kardeş ortak saltanat:	1259-1262

[146] II. İzzeddin Keykavus hükümdar olunca, Şemseddin İsfahani vezirlik görevine devam etti. Naiblik Emir Celaleddin Karatay'a, beylerbeyliği Şemseddin Hasoğuz'a, saltanat makamının atabeyliği ve camedârlık Esededdin Ruzbe'ye, pervanelik de Ebû Bekir Attar'a verildi. Fakat bir süre sonra bu devlet adamları çocuk yaştaki hükümdarı ve idareyi ele geçirmeye çalıştılar. İlhanlıların desteğini alan vezir Şemseddin İsfahani çok daha hırslı çıktı. Güçlenen emirleri fırsatını bulduğunda bir bir ortadan kaldırdı. Daha da ileri giderek sultana daha yakın olmak için sultanın annesi Berduliye Hatun ile evlendi. Ancak bir anda tepkilerin odağında kaldı. Amacı bu nikâhla Selçuklu hanedanına ortak olmaktı. Kendini sultan ilan edebilmesi için hanedan ailesine katılması gerekiyordu. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 565; Turan, *Türkiye*, s. 463.

[147] Genellikle "vezir" olarak bilinen "Sahib-i Divan" ya da "Sahib" unvanını alan en yüksek rütbeli devlet görevlisidir. Selçuklu'da hükümdarın vekili sıfatıyla devletin bütün işlerini sevk ve idare eden yetkilidir. İdari, icrai, askeri ve kazai alanlarda tam yetkilidir, bazı konularda ferman çıkarabilir, anlaşmalara imza koyabilirdi. Refik Turan, *Türkiye Selçukluları'nda Hükümet Mekanizması*, İstanbul 1995, s. 50–93; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988, s. 44.

[148] Celaleddin Karatay ise Rum (Anadolu'nun yerlisi) asıllı olup köle olarak ele geçirilmiş ve daha sonra Müslüman olmuştu. I. Gıyaseddin Keyhüsrev saltanatı sırasında Kilikya-Kayseri arasında yapılan bir sefer sırasında esir edilmiştir. Selçuklu devlet hizmetine alınarak gulam yapılmıştır. Onsekiz yıl sarayda I. Aleddin Keykubad'ın taşt-hane emirliğini yapmıştır. Bir sonraki sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatında Sadeddin Köpek'in hışmına uğramamak için arka planda kalmıştır. Sadeddin Köpek'in katlinin ardından eski görevi taşt-hane emirliğine ve hazine-i hassa emirliğine tekrar atanmıştır. Celaleddin Karatay, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ölünce yeni sultan II. İzzeddin Keykavus'un saltanat naibi olmuş ve akabinde üçlü saltanat döneminin de mimarlığını yapmıştır. Türk kökenlilerle kıyaslanacak kadar Türk-İslam kültürünü benimsemişti. Gulam kökenli emirlerin hırsına hiçbir zaman sahip olmadı. Mütevazı örnek bir kişiliği vardı. Devletin menfaatlerini kendi menfaatlerinin üstünde tuttarak devlete hizmet etti. Sayısız vakıf eserleri yaptırdı. Geniş tafsilat için bakınız: İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 244; Osman Turan, "Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, S. 45, Ankara 1948, s. 17-157; M. Ferid Uğur - M. Mesud Koman, *Selçuklu Büyüklerinden Celalüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*, Konya 1940, s. 1-87; Zehra Odabaşı, *Selçuklu Devletinde Mühtedi Vakıfları: Celaleddin Karatay Vakıfları Örneği*, Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Konya 2012.

II. İzzeddin Keykavus'un saltanat dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi için önemli olayların yaşandığı bir dönemdir. Öncesinde Moğollar 1243 Kösedağ Savaşı ile Selçuklu topraklarında hâkimiyet kurmaya başlamışlar ancak Moğolların baskısı asıl II. İzzeddin Keykavus'un saltanat döneminde kendini hissettirmiştir. Oldukça karmaşık ve yoğun siyasi olaylar bu dönemin araştırılmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye Selçuklularının geleceğine yön veren bu dönemde siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta yeni uygulamalar ortaya çıkmıştır.

II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıktığı tarihlerde büyük Moğol Hanı Ögeday ölmüş yerine Göyük Han geçmişti. Adet üzere bütün tabii devlet hükümdarları cülus törenine gelir ve yeni hana bağlılıklarını yenilerlerdi. Karakurum'dan ülkenin her tarafına gönderilen elçiler Konya'ya da geldiler.[149] Türkiye Selçuklu sultanı olarak II. İzzeddin Keykavus'un bu törene katılması gerekiyordu.[150] Veziri Şemseddin İsfahani Selçuklu sultanının Karakurum'a gitmesini uygun görmedi. En az 6 ay sürecek yolculuk demek saltanat rakiplerine fırsat doğurabilirdi. Karakurum'dan gelen elçilere mazeret olarak Ermeni ve Rum saldırıları gösterildi. Elçilerle yapılan görüşmeler sonunda, Selçuklu Devleti'nin Moğollara ödemek zorunda olduğu vergi üç kat artırıldı. Hediyelerin miktarı da üç kat arttı.[151] Akabinde Selçuklu sultanı yerine ortanca kardeşi IV. Kılıç Arslan, atabeyi Bahaaddin Tercüman'la birlikte Karakurum'a doğru yola çıktı.[152]

Vezir Şemseddin İsfahani, İranlılardan oluşan bir yönetici ekibiyle ülkenin yönetimini tamamen elinde tuttu. İki yıl boyunca çocuk yaştaki sultan II. İzzeddin Keykavus sadece göstermelik bir hükümdardı. Olaylara bizzat şahit olan ve yazıya geçiren İbn-i Bîbî, Şemseddin İsfahani'nin başına saltanat tacını takarak halkın içinde geçit törenlerine katıldığını anlatmıştır.[153] Altınorda hanı Batu Han'dan aldığı paye

[149] Cüveynî, *Târîh-i Cîhângüşâ*, s. 228; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 51.
[150] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 545; Erdem, a.g.t, s. 106-107.
[151] 1246'daki bu anlaşmaya göre, Karakurum'a yıllık vergi olarak ödenen miktar: 1.200.000 dirhem vergi, 500 top ipekli kumaş, 500 deve ve 5.000 küçükbaş hayvandı. Ayrıca Anadolu'ya gelen tüm Moğol elçilerinin her türlü ihtiyaçları da karşılanacaktı. Moğol elçileri Selçuklu ülkesine kısa aralıklarla geldiler. Sürekli istekleri artarak devam etti. Kalabalık Moğol heyetlerini uzun süre ağırlamak ve pahalı hediyelerle uğurlamak devlete çok ağır yük oluyordu.
[152] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 559-562; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 545-546; Erdem, a.g.t, s. 106; Turan, *Türkiye*, s. 463.
[153] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 569; Turan, *Türkiye*, s. 463; Erdem, a.g.t, s. 108.

Şemseddin İsfahani'ye sonsuz bir gurur ve güven vermişti. Onun bu cesaretinin altında da bu güven duygusu vardı.[154]

Zahmetli bir yolculuğun sonunda yanındaki heyetle Moğolistan'a varan IV. Kılıç Arslan, Türkiye Selçuklu Devleti'ni temsilen cülus törenine katıldı. IV. Kılıç Arslan'ın atabeyi Bahaaddin Tercüman, Göyük Han'a, II. İzzeddin Keykavus'un babasının vasiyetine aykırı olarak tahta geçtiğini anlattı.[155] Moğol hanı Göyük Han, II. İzzeddin Keykavus'un tahtan azledilmesi, IV. Kılıç Arslan'ın tahta geçmesi ve Şemseddin İsfahani'nin öldürülmesi emrini verdi. 2000 kişilik Moğol askerini IV. Kılıç Arslan'ın yanına katarak Anadolu'ya gönderdi. IV. Kılıç Arslan, Sivas'a geldiğinde sultan ilan edildi.[156] Aynı anda Selçuklu Devleti'nin iki sultanı olmuştu. IV. Kılıç Arslan Moğollar tarafından atanan ilk Selçuklu sultanı olurken, Bahaaddin Tercüman da Moğollar tarafından atanan ilk Selçuklu veziri oldu. Bu tarihten itibaren Moğollara danışılmadan veya onların müdahalesi olmadan iş yapılamaz hale geldi.

Selçuklu hükümdarları ve beyleri devletin iç sorunlarını kendi aralarında çözemeyince, bu sorunları Moğollar katına götürerek çözümü onlardan beklemişlerdir. Devlet makamlarını ele geçirmek için Moğollara tavizler vermişlerdir. Mevki sahibi olunca da makamlarını ellerinde tutmak için her şeyi göze almışlardır. II. İzzeddin Keykavus'un daha saltanatının ilk yıllarında Moğolların tahakkümü artmış ve ilk defa Türkiye Selçuklu Devleti'nin sultanı Moğollar tarafından belirlenmiştir.

Moğol elçileriyle Konya'ya gelen Bahaaddin Tercüman, Şemseddin İsfahani'nin kaçmasına müsaade etmeyip onu idam ettirdi (1249). Katletilen vezirin muazzam serveti müsadere edildi.[157] Moğolların Selçuklu ülkesinde ölüm emri verdikleri ilk

---

[154] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 542-543; Kaymaz, *Pervane*, s. 37.

[155] Abû'l-Farac'ın nakline göre, Moğol hanının huzuruna çıkan Türkiye Selçuklu heyetinden Tercüman Bahaeddin Yusuf b. Nuh-i Erzincani, Vezir Şemseddin İsfahani'yi hana şöyle şikâyet etti: "*Vezir eşrafı öldürdü. Vefat eden Sultanın karısı ile evlendi ve sizden izin almaksızın yeni bir sultan tayin etmek istedi*." Bunun üzerine Göyük Han sinirlenerek izni olmadan seçilen ve yanına gelmeyen II. İzzeddin Keykavus'un tahttan inmesini, onun yerine kendi yanına gelerek bağlılığını bildiren IV. Kılıç Arslan'ın hükümdar olmasını emretti. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 548; Bal, *a.g.t*, s. 250-254.

[156] Halit Erkiletlioğlu - Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, Kayseri 1996, s. 161, no: 359-360; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 548; İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 584.

[157] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 585; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 549; Anonim Selçuknâme yazarı 8 Zilhicce 646 tarihini vermiştir (24 Mart 1249 Çarşamba). *Anonim Selçuknâme*, s. 33.

vezir Şemseddin İsfahani oldu. Anadolu'da gelişen vahim olaylar ve vekili olan vezirin katledilmesi Batuhan'ı çok kızdırdı ve elçilerini Konya'ya gönderdi.[158]

II. İzzeddin Keykavus'un ordusu ile IV. Kılıç Arslan'ın ordusu Aksaray Han'ı önünde savaşa tutuştular (14 Haziran 1249). Kazanan II. İzzeddin Keykavus oldu, IV. Kılıç Arslan esir edildi. Kaynaklara göre, iki kardeş karşılaşınca birbirlerine sarılıp ağladılar.[159] Celaleddin Karatay duruma el koyup "*müşterek saltanat*" adıyla üç kardeşi birden tahta oturttu. "*Atabeg-i Rum*" unvanıyla üçünün de atabeyi oldu.[160] Çıkması muhtemel bir karışıklığı önlerken hem Moğolların emri yerine getirildi hem de Selçukluların itibarı korunmuş oldu.[161] Diğer makamlara da atamalar yapıldı. Selçuklu topraklarına geçici bir huzur geldi.

Ancak bu arada Altınorda hükümdarı Batu Han, Selçuklu sultanının bizzat yanına gelmesi için elçiler gönderdi.[162] Celaleddin Karatay bu ziyareti uygun bulmuyor ve erteliyordu. Ya Selçuklu sultanının Moğol hanının önünde eğilmesini yakıştıramıyor ya da üç sultandan hangisinin gideceği veya nasıl gidileceği sorun oluşturuyordu. Sinirlenen Batu Han Anadolu'yu istila etmekle tehdit etti. Mecburen II. İzzeddin Keykavus, ekonomik yükü ağır olan bu yolculuğun hazırlığına başladı. Kendine refakat eden Moğol elçileriyle Sivas'a ulaştığında, atabeyi Celaleddin Karatay'ın ölüm haberini aldı (Kasım 1254) ve yolculuktan vazgeçerek Konya'ya döndü. Ümera arasında yapılan bir durum değerlendirmesinden sonra Batu Han'ın gazabına uğramamak için en küçük kardeş ve müşterek sultan II. Alaeddin Keykubad'ın Altınorda'nın başkenti Saray'a gitmesi kararlaştırıldı.[163] Saray şehrini ziyaretten sonra da Büyük Moğol hanını ziyaret için Karakurum'a gidilmesi planlandı.

---

[158] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 127; Erdem, *a.g.t*, s. 113.
[159] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, C. II, s. 584-584.
[160] *Anonim Selçuknâme*, s. 34; İbrahim Balık, *Ortaçağ Tarihi Ve Medeniyetleri*, Ankara, 2005, s. 165; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 256.
[161] Faruk Sümer, "II Keykubad", *DİA*, C. XXV, s. 360.
[162] Şemseddin İsfahani'nin ölüm haberini alan Altınorda hükümdarı Batu Han, olayın araştırılması için Konya'ya elçiler gönderdi. Aslında ölüm emri büyük Moğol hanından çıktığı için sorgulanamazdı. Batu Han, Anadolu üzerindeki itibarını korumak ve vergilerinden vazgeçmemek için böyle yapmıştı. Bunun üzerine Tuğraî Şemseddin Mahmud ve makam düşkünü emirler Batu Han'ın huzuruna gittiler. Hatırı sayılır pay ve hediyeler götürdüler. Karşılığında da Batu Han'dan aldıkları atama yarlığlarıyla Konya'ya doğru yola çıktılar. Yeni duruma göre Tuğraî Şemseddin Mahmud vezir, Şücaeddin Abdullah nâib olmalıydı. Diğer yeni atananlar ise İran emirlerdi. Ancak Konya'ya döndüklerinde mevcut idareden tepki görünce, makamlarına oturamadan ikta bölgelerine çekilmek zorunda kaldılar. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 245.
[163] Sümer, "II Keykubad", s. 360.

Fakat II. Alaeddin Keykubad yolculuk sırasında Erzurum'da hayatını kaybetti (13 yaşında).[164]

Celaleddin Karatay'ın ölümü en çok II. İzzeddin Keykavus'u etkiledi. 16 yaşındaki genç hükümdara rehberlik edecek bir atabeyi yoktu. Ondan boş kalan yeri sultanın Hristiyan dayıları Kir Kedid ve Kir Haye doldurdu. Sultan günlerini işret meclislerinde geçirmeye başlamıştı. Dayılarının telkiniyle tecrübeli emirleri yanından uzaklaştırıp, Rum asıllı köleleri hizmetine alıyordu. Tek başına iktidar olma hevesine düşen II. İzzeddin Keykavus, gittikçe taraftarı artan kardeşi IV. Kılıç Arslan'ın elinden sultanlık yetkilerini aldı ve onu Konya'da hapsetti. Fakat IV. Kılıç Arslan hapisten kaçırılarak Kayseri'de sultan ilan edildi.[165] IV. Kılıç Arslan kendisine yapılan ülkenin doğusunda hüküm sürme teklifini kabul etmeyerek harekete geçti. Kırşehir-Kayseri arasında bulunan Ahmet Hisar Ovası'ndaki savaşta yenilip, esir düştü.[166] Kir Haye'nin denetiminde Uluborlu kalesine hapsedildi.

Anadolu'da iki kardeş arasında taht kavgası cereyan ederken, doğudan çok büyük bir tehlike yaklaşıyordu. Büyük han Mengü Kağan, kardeşi Hülagü Han'ı[167] İslam ülkelerini tamamen Moğol tabiiyeti altına alması için batı topraklarının idaresiyle görevlendirdi.[168] Devasa ordusuyla yola çıkan Hülagü Han, Batı bölgesi

---

[164] İbn-i Bîbî, Alaeddin Keykubad ve yanındakilerin Erzurum'da bir gece konaklayıp yemek yiyip içki içip sonra da uyumak için odalarına çekildiklerini, sabahleyin Keykubad'ın ölü bulunduğunu kaydetmiştir. Ölüm sebebinin araştırılmış, bulunamamış ve dedikodulara neden olmuştur. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 630. Rivayetlere göre, II. Alaeddin Keykubad'ın veliaht şehzade ve Gürcü kraliçesinin torunu olması nedeniyle, Moğol hanı nezdinde itibar göreceği kaygısıyla, II. İzzeddin Keykavus tarafından Lala Muslih vasıtasıyla zehirlenmiştir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 30. Niğdeli Kadı Ahmed, II. Alaeddin Keykubad'ın hastalanarak öldüğünü, Erzurum'da annesi Gürcü Hatun'un yanına defnedildiğini kaydeder. Niğdeli Kadı Ahmet, *el-Veledü'ş-şefîk*, s. 298. Balık, *a.g.e*, s. 165. Faruk Sümer ise II. Alaeddin Keykubad'ın abilerinin emriyle Lala Muslih tarafından katledildiğini belirtir. Sümer, "II Keykubad" s. 360. Coşkun Alptekin'e göre II. Alaeddin Keykubad Erzurum'da ansızın hayatını kaybetmiştir. Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *DGBİ Tarihi*, C. VIII, İstanbul 1988, s. 315. II. Alaeddin Keykubad ile ilgili olarak güncel bir gelişme ise şöyledir: Ağustos 2019 tarihinde Erzurum'un Pasinler ilçesine bağlı Ovaköy mahallesinde tarihi bir kümbette İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile İl Müze Müdürlüğü koordinesinde yapılan kazı çalışmaları sırasında üzerinde "sultan alaeddin" yazısı olan bir mezar sandukası bulundu. Bulunan mezarın II. Alaeddin Keykubad'a ait olduğu iddia edilerek gerekli DNA çalışmalarına başlandı.

[165] Turan, *Türkiye*, s.493; Sümer, "Keykavus II ", C. XXV, s. 355.

[166] *Anonim Selçuknâme*, s. 34; Sevim- Merçil, *a.g.e*, s. 476.

[167] Hülagü Han İlhanlı hanedanlığının kurucusudur. Hülagü Han, aileleriyle birlikte sayısı bir milyonu bulan ordusuyla, il tutmak amacıyla 1256'a İran'a geldi. Burada kendi devletini kurdu. Büyük Moğol Devleti'nin batı sınırında kalan bu toprakların hanlarına verilen unvana nisbetle İlhanlılar denildi. Moğol inançlarına bağlı olan bu devlet, Gazan Han zamanında (1295-1304) Müslüman oldu. İç işlerindeki çatışmalar yüzünden 1335 yılında Ebû Sâid Bahadır Han'ın ölümü üzerine parçalanıp yıkıldı. Turan, *Türkiye*, s. 497.

[168] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka-Mehmet Ersan-Ahmad

komutanı Baycu Noyan'dan[169] oturduğu Mugan yaylağını[170] boşaltmasını istedi. Devamında derhal Anadolu'ya yönelip, tüm ülkeyi kontrol altına almasını ve Bağdat seferi için ordunun ihtiyaçlarının hazırlanmasını emretti. İstemese de Baycu Noyan kendine emredileni yaptı ve tüm ordusuyla Anadolu'ya yöneldi. Erzurum'da konaklayarak Selçuklu sultanına elçiler gönderdi. Ordusu için yaylak ve kışlak talep etti. Şimdiye kadar sadece vergi ve hediyeler bile Selçuklu hazinesine yükken koskoca Moğol ordusunun iaşesinin sağlanması çok ağır bir ekonomik sorun oldu. Kendine güvenen devlet adamları II. İzzeddin Keykavus'a savaş kararı aldırdılar.

Selçuklu ordusunda Arslan Doğmuş, Yavtaş, Vezir Kadı İzzeddin ve Beylerbeyi Mikhael Paleologos[171] gibi tecrübeli komutanlar bulunuyordu. Selçuklu ve Moğol ordusu 1243 Kösedağ Savaşı'da olduğu gibi tekrar karşı karşıya geldiler. Baycu Noyan bu sefer daha dikkatli ve akıllıydı. İstihbaratı sayesinde önce öncü Selçuklu birliğini yok etti. Konya-Aksaray yolundaki Sultan Hanı yakınlarında da Selçuklu ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı (Ekim 1256). Vezir Kadı İzzeddin dâhil birçok Selçuklu emiri ve askeri Moğol kılıçları ile can verdi.[172]

Kötü haberi alan II. İzzeddin Keykavus, tıpkı babası II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yaptığı gibi, kaçmayı seçti. Hazinesini ve ailesini alarak Alâiyye'ye

---

Hesamipour Khelejani, Ankara 2013, s. 6.

[169] İlhanlılarda emirler dört dereceye ayrılırdı. En yüksek rütbe on bin askere komuta eden Noyandı. Sonra sırasıyla binbaşı, yüzbaşı ve onbaşı gelirdi. Baycu Noyan, savaşçı özellikleriyle bilinen Besud kabilesine mensup bir Moğoldu. Moğolların batı seferlerine katıldı ve İran'ın istilasında aktif rol oynadı (1228). Cormagon Noyan tarafından himaye edildi ve Kafkasya'nın zaptı ile görevlendirildi. Gösterdiği başarı ile Moğol hanı Ögedey'in takdirini kazandı. Moğolların Batı Kafkasya ve Azerbaycan valisi olarak atandı. Türkiye Selçuklularında baş gösteren Babaî isyanını fırsat bilerek 1242 yılında 30.000 kişilik bir ordu ile Selçuklu ülkesine giriş yaptı. Erzurum'u alarak halkı kılıçtan geçirdi. 26 Haziran 1243 günü Kösedağ'da Selçuklu ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Sırasıyla Sivas ve Kayseri'yi yağmaladı. Selçukluları yıllık vergiye bağlayarak Moğollara tâbi bir devlet hâline getirdi. Kösedağ Savaşı'ndan sonra Baycu Noyan Azerbaycan'a geri çekildi. Hülagü'nün İran'a gelmesiyle onun emri altına girdi. 1256 yılında Selçuklularla yapılan Sultan Hanı Savaşı'nı kazanarak başkent Konya'ya girdi ve burayı yağmaladı. IV. Kılıç Arslan'ı Selçuklu tahtına geçirdi. Uzun bir müddet Anadolu'da kaldı ve giderken Selçuklu sultanlarının mezarlarının bulunduğu kale hariç bütün kaleleri yıktırdı. Hülagü Han'ın 1258'de Bağdat'ı alması ve İlhanlı Devletini kurması Baycu Noyan'ın bölgedeki varlığını tehdit etmeye başladı. Bir süre sonra Hülagü Han ile araları açıldı. Hülagü Han, hakkında Anadolu'dan çok fazla şikâyet gelen Baycu Noyan'ı 1260 yılında öldürttü. Cüveynî, *Târîh-i Cîhângüşâ*, s. 207.

[170] Mugan Ovasında Hazar Denizi'nin batısında ve Aras Nehri'nin güneyinde yer alan yayladır. Azerbaycan ve İran topraklarının ortasında yer alır.

[171] Mikhael Paleologos, İznik hükümdarı II. Laskaris'e isyan edip başarısız olunca II. İzzeddin Keykavus'a sığınmıştı. Selçuklu ordusunda beylerbeyi görevine getirildi. Mikhael Paleologos, 1258'de İznik tahtını ele geçirdi; 1261'de Latinler'i İstanbul'dan kovduktan sonra da Bizans imparatoru oldu. Auguste Baılly, *Bizans Tarihi*, C. II, çev. Haluk Şaman, İstanbul 1976, s. 387-389.

[172] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 32; *Anonim Selçuknâme*, s. 46; Turan, *Türkiye*, s. 498.

giderken (17 Ekim 1256), Baycu Noyan da Konya önlerine geldi.[173] Kaynaklarda anlatılana göre Konya'nın ileri gelenleri elçi olarak Baycu Noyan'ın huzuruna çıktılar aman dilediler. Tüm Konya halkı ellerinde bulunan mal varlıklarını Moğollara kurtuluş akçesi olarak verdiler. Şehir katliamdan kurutuldu ama yağmadan kurtulamadı. Baycu Noyan Konya'dan ayrılarak kışlak olarak seçtiği Sultan Hanı düzlüğüne yerleşti.

IV. Kılıç Arslan'ın ağabeyi II. İzzeddin Keykavus'a yazdığı ve elimize ulaşan h. 8 Zilkade 654 / m. 4 Aralık 1256 tarihli bir mektubu bulunmaktadır. Mektup Moğol komutanı Bavcu Noyan'ın ikinci defa Anadolu'ya gelişinden sonra vuku bulan Sultan Hanı Savaşından (h. 654/ m. 1256) sonra yazılmıştır. Bu mektup iki kardeş arasındaki ilişkileri göstermesi ve birinci ağızdan tarihi olayları yansıtması açısından önemli bir belgedir. [174] Abisine karşı mücadelede daima Moğollara dayanmış ve Moğolların

[173] Aksarayî, s. 42; Anonim Selçuknâme, s. 46.

[174] IV. Kılıç Arslan'dan II. İzzeddin Keykavus'a yazılan bu mektubun kayıtlı olduğu tek kaynak, Paris Milli kütüphanesinde Suppl. Pers. 1353'de kayıtlı bulunan Harezmşahlar dönemine ait *al-Tevessul il'al-teressul* adlı inşa kitabıyla birlikte, aynı cilt içerisinde bulunan *al-Tarassul ilal-tevessul* (varak 128-170) ismiyle bilinen Türkiye Selçuklularına ait inşa kitabının zeyilleridir. Bu mektubun Antalya'da h. 684 senesi Zilhicce ayında / m. 1206 yılında istinsah edildiği görülür. Müstensihi İbn üI-Feleki'dir. Osman Turan *"Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar"* adlı eserinde bu mektubun muhtevasını kısaltarak şu şekilde vermiştir:

"*Rükneddin Kılıçarslan, iki kardeş arasında birlik ve görüşme temennisiyle, bu gibi mektuplarda mutad olan uzun bir mukaddeme ile söze başlar. İslâmiyet ve Müslümanlar meyanında ilk zafiyet, hükümdarlar arasında vaki ihtilâf ve anlaşmazlıklar neticesinde baş gösterdi. Eğer Sultan Mehmed Hârezmşâh sayısız Moğol (Türkistan) askerlerine karşı hasım olarak çıkmamış olsa idi Hazer denizinde (Deryâ-i Mâzenderân) bir tahta parçası üzerinde canını kefensiz Hakka teslim etmez ve sonra oğlu Sultan Celâleddin Hârezmşâh da onun yolunda onlara isyanda bulunmasa idi Meyyâfârkın havalisinde bir kaç çıplak Kürd'ün elinde öldürülmezdi. Zira Türkistan askerine aykırı hareket eden kimse muradına erişemez. Böylece, eğer devletimizin ihtiyar ve tecrübelileri itaati (îlî), haraçgüzarlığı (mâl güzârî) ve yeryüzünün pâdişâhına kulluğu maslahata uygun görmeselerdi bu kardeşinizi çocukluk yaşında Türkiye (Rûm) den tâ Huten'e göndermezler ve Kara-korum, Kumar-Sini ve Sargut seferinin sıcak soğuk ve acılarını tattırmazlardı. İki taraf arasında ilk sulh ve itaat merhum Mühezzebeddin Ali tarafından kurulmuş diğer devlet adamları bu yolu takip etmiştir. Büyük kumandan babamız Bavcu Noyan Selçuk hanedanından bâki kalan biz iki-üç yetime baba şefkati gösterdi. Yarlığ hükmüne göre kendisine tayin edilen Anadoluya askerleri ile ayak bastığı zaman sizlerin erzak ve hediyelerle (tuzğü) bizzat hizmetine gitmeniz icab ederdi. Eğer kötü insanlar korkutmamış olsalardı beni hapisten çıkarır, ağabey ve küçük kardeşlik (ağa ve ini) hakkı yerine gelir; ben de onun hizmetine gider; Noyan ve Türkistan askerlerinin rızasını temin ederdim. Her ne kadar ikimiz de emretmediyse de, kötü insanlar imkân bularak asker çekip geceleyin Moğol askerlerinin atlarını çaldılar; bu sebeple vilâyet haraboldu ve bununla iktifa etmediler; dedemiz Sultan Alâaddin efendimizin kervansarayı civarında çarpışma oldu ve pek çok kimse, kılıçtan geçti. Hâlbuki Moğol askerinden henüz bir avuç gelmişti; Allah korusun eğer bütün ordu yetişmiş olsa idi hiç kimse kurtulamazdı. Bu hâdise dolayısıyla bu kadar mal ve insan zayiatı vuku bulduktan sonra Sultan biraderimiz hâzinede para, altın, mücevherat, kumaş ve hayvan ne var ise alıp Antalya'ya gitti. Bu feci vaka üzerine yeryüzünün padişahı ve Baycu Noyan bize kurtuluş yüzünü gösterdi; devletimizin merkezi Konya'yı hazineden hâli buldum. Arkasından hemen validemiz geldi ve maslâhata uygun olan görüşüldü; zat-ı devletlerinin elçisi bulunan Emîr Subaşı Hüsameddin Aktaş ve nökerleri buna vakıf oldular ve cevap için tercümanların örneği Emir Şemseddin Muhammed bin Salih ve nökerleri (maiyetindekiler) tarafınıza müteveccihen hareket ettiler. Fakat henüz bir haber*

sayesinde de saltanatı elde etmiş olan IV. Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykavus'un Moğollara yenilip kaçması üzerine hapisten kurtulup Konya'da tahta çıktı. Abisine mektup yazarak birlikte Baycu Noyan'a gitmeyi teklif etti. Amacı devletin menfaatlerini korurken yanında kardeşinden de güç alabilmekti.

Sultan Hanı Savaşının kaybedilmesinin en önemli sebebi II. İzzeddin Keykavus'un bu sefere aleyhtar olan emirleri imha edeceğine dair bir söylentinin dolaşması, bu emirlerin de yenilgiyi kurtuluş çaresi olarak görmeleridir. Diğer yandan da II. İzzeddin Keykavus'un ahlak zaafiyeti göstermesi nedeniyle emirlerin nefretini kazanması da etkili olmuştur. Ünlü Selçuklu emiri Arslan-doğmuş ordu ile Konya'dan hareket ettikten sonra II. İzzeddin Keykavus sarhoş bir halde, emirin evine girerek karsına saldırmış ve bu olay Arslan-doğmuş'a haber edilmişti.[175] Aşırı hiddetlenen Arslan-doğmuş *"Ben Sultanın hizmetinde onun ve İslamiyet'in düşmanına karşı bulunurken, o bana bu muameleyi yapmakta ve karıma hücum etmektedir*." demiştir. Hemen Arslan-doğmuş, Baycu Noyan'a ulak göndererek onun tarafına geçtiğini iletti. Savaş meydanında da Selçuklu Sultanının sancağını örtüp askeriyle birlikte kaçarak Burgulu'ya gidip hapiste bulunan IV. Kılıç Arslan'ı Konya'ya getirdi ve tahta çıkardı.

---

gelmedi, Şimdi öyle işitiyoruz ki hizmetinizde bulunan bazı kimseler tekrar fesat yoluna sapıp, cevap olarak, düşmanın def'i için, asker toplanması maksadıyla etrafa fermanlar gönderdiler. Eğer düşmandan murat bu biraderiniz ise ben babamız büyük Noyan tarafına gidiyorum; eğer maksat Türkistan askeri ise, mektubun başında beyan edildiği üzere, onlara mukabelede bulunan herkes cezasını bulmuştur. Hizmetinizde bulunan lâyık kimseleri okşayınız; fakat fitne ve fesat unsuru olan diğerlerini yakalayıp hareket ediniz. Öyle ki birbirimize uygun olarak bu uğurlu günde babamız büyük Noyan'a gidelim. Biz 654 senesi 8 Zilkade Salı günü Allaha tevekkül edip harekete karar verdik. Olur ki, biz kardeşlerin uyuşmasıyla, harap memleket mamuriyete yönelir ve Kuran'da buyurulduğu veçhile "Kendilerinin ve müminlerin elleriyle evlerini harap ederler, ey basiret sahipleri dikkatli olunuz" tevbihinden masûn kalırız. Bu maksatla tercüman bey Emir Zahiredin Resul bin Hasan elçi olarak gönderildi; onu dikkatle dinleyiniz. Zira tercümanlara örneği bulunan Zahireddin hanedanımızın bendesi ve bendezadesi olup baba ve dedemiz ona itimat etmişlerdi; o da biz kardeşlerin iyiliğini ister. Biliniz ki eğer hizmetinizde bulunan fena insanların sözlerine iltifat ile tekrar asker toplarsanız Moğol askeri henüz intikam kılıcım kınına koymadan Antalya ve Alaiye sahillerine gidilecek; o tarafta mamûr kalan bir kaç köy de harap olacak; fıkara ve tebaa ile çoluk ve çocuklarını esir edeceklerdir. Böylece Selçukluların namusu tamamıyla kırılmış ve kıyamete kadar günah omuzlarınızda kalmış olacaktır. Bu kadarı kâfi olup mülâkata ve icabına müsaraat buyurunuz." Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar,* Ankara 1988, s. 32.

[175] Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 478.

2. II. İzzeddin Keykavus'un İznik Rum İmparatorluğu'na Sığınması

II. İzzeddin Keykavus'un Konya'dan ayrılması üzerine Atabey Arslan Doğmuş Uluborlu'ya gelerek IV. Kılıç Arslan'ı hapisten çıkartıp Konya'ya götürdü. IV. Kılıç Arslan Selçuklu sultanı ilan edildi. Arslan Doğmuş atabey olarak devam ederken, İranlı Nizameddin Hurşid nâibliğe, Müinüddin Süleyman da pervaneliğe atandı. Bu sırada II. İzzeddin Keykavus Antalya-Alâiyye bölgesine hâkimdi. Baycu Noyan, II. İzzeddin Keykavus yakalanmadan IV. Kılıç Arslan'ın Konya'da tahta oturmasına müsaade etmedi. Ilgın'a bağlı Kızıl-Viran'da oturmaya mecbur tuttu. IV. Kılıç Arslan'a, II. İzzeddin Keykavus'u ikna etmesi için mektuplar yazdırdı. İkna edilemeyen ama kurtuluş şansı da kalmayan II. İzzeddin Keykavus, İznik Rum hükümdarına sığındı.[176]

3. II. İzzeddin Keykavus'un İkinci Kez Selçuklu Tahtına Oturması (1257-1261)

II. İzzeddin Keykavus, İznik Rum Devleti'ne sığınırken, Selçuklu ülkesinde tahtın sahibi IV. Kılıç Arslan idi. Ama egemenlik süren İranlı ümeraydı. Nizameddin Hurşid ve Müinüddin Süleyman Pervane Moğolların yanında yer tutmak için Anadolu halkından vergiyi alıp Moğol ordusunun iaşesini sağladılar. Baycu Noyan'ın Bağdat seferi için Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilerek baskılarını artırdılar. Hatta zulmüyle tanınan Moğol komutanı Hoca Noyan'ı gizlice zehirleyerek bertaraf ettiler. Olayı araştıran Moğollar, saltanat naibi Nizameddin Hurşid'i suçlu bularak öldürdüler.[177]

---

[176] Türkiye Selçuklu tarihinde II. İzzeddin Keykavus gibi Bizans'a sığınan başka Selçuklu sultan ve beyleri de vardır. Selçuklu - Bizans arasındaki ilk dostluk ilişkileri daha kuruluş döneminde başlamıştır. I. Kılıç Arslan ve II. Kılıç Arslan da Bizans'la iyi ilişkiler kurmuştur. II. Kılıç Arslan kendisine düşmanlık besleyenlere karşı Bizans imparatoru Manuelle ittifak yapmıştır. İstanbul'a gelme isteği kabul edilen II. Kılıç Arslan yanında bin kişilik maiyeti ile İstanbul'a gelmiş ve büyük bir törenle karşılanmıştır. Misafirliği de 80 gün sürmüştür. I. Gıyaseddin Keyhusrev de, Rükneddin Süleyman Şah ile girdiği taht mücadelesi kaybederek Bizans'a iltica etmek zorunda kaldı. Bizans'ın ileri gelenlerinden Manuel Mavrozomes'un kızı ile evlendi. Yusuf Ayönü, "Selçuklu-Bizans İlişkileri", *Türkler,* C. VI, Ankara 2001, s. 609; Erdoğan Merçil, *Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları*, Ankara 1994, s. 717.

[177] Onun ölümünden kazançlı çıkan Müinüddin Süleyman Pervane oldu. Selçuklu Devleti'nin bütün yetkilerini eline alarak bir döneme adını yazdırdı. Müinüddin Süleyman Pervane'nin ölümüne kadar olayları incelediğimizde pek çok olayda rakiplerine kurduğu komplolarla onları ortadan kaldırdığını görüyoruz. Kanaatimize göre saltanat naibi Nizameddin Hurşid'in öldürülmesi de böyle bir hadise olabilir. Daha sonra vezirlik makamına atansa da isminin yanında pervane ünvanı hep devam etmiştir.

Baycu Noyan'ın Bağdat seferi için Anadolu'dan ayrılması II. İzzeddin Keykavus'un beklediği fırsat demekti. Hemen harekete geçerek, sığındığı İznik imparatoru Mikhael Paleologos'dan aldığı 3.000 kişilik bir Frank kuvvetiyle Selçuklu topraklarına girdi. IV. Kılıç Arslan ve Müinüddin Süleyman Pervane direnemeyeceklerini anlayınca Konya'dan ayrıldılar. Mayıs 1257'de II. İzzeddin Keykavus Konya'ya ulaşmış oldu.[178] IV. Kılıç Arslan ve Müinüddin Süleyman Pervane ise Hülagü Han'ın huzuruna giderek durumu arz ettiler ve yardımını istediler. Hülagü Han, Bağdat seferi hazırlığı yaptığından askeri yardım alamadılar ancak istedikleri Selçuklu tahtına tek başına atama yarlığını aldılar.[179] Hemedan'dan Anadolu'ya dönerek kışı Erzincan'da geçirdiler. Beklenen askeri yardım Bağdat'ın ele geçirilmesinden sonra geldi. Ama gelen kuvvet 1000 kişilik bir kuvvet olduğu için Konya'nın alınması mümkün görünmüyordu. Konya yerine Müinüddin Süleyman Pervane'nin ikta merkezi Tokat'a hareket edildi. Yıldızdağı yöresinde II. İzzeddin Keykavus'un ordusu Moğol ordusunu yenerek Tokat'ı aldı.

Harp meydanından canını kurtaran Müinüddin Süleyman Pervane, Hülagü Han'ın huzuruna giderek tekrar yardım diledi. 10.000 kişilik Moğol ordusuyla Anadolu'ya döndü. Konya'yı kuşatmak için hazırlıklar yaparken 1254'de Anadolu'dan Büyük Moğol Hanına giden Selçuklu heyetinin 4 yıl sonra geri döndüğü haberleri geldi.[180] Ellerinde IV. Kılıç Arslan'ın tek başına tahta geçirecek bir yarlığ vardı. Ancak heyet dönüşte Irak topraklarından geçerken Hülagü Han'ı da ziyaret etti. Hülagü Han, IV. Kılıç Arslan'a verilen sultanlık yarlığını Vezir Şemseddin Mahmut Tuğraî'den aldı. Suriye'ye düzenleyeceği sefer öncesinde her iki Selçuklu sultanının da yanına gelmesini istedi. II. İzzeddin Keykavus, kendini Hülagü Han'a anlatabilmek için her şeyi göze alarak, IV. Kılıç Arslan'dan önce Irak'a gitti ve Hülagü Han'ın katına çıktı. II. İzzeddin Keykavus'u dinleyen Hülagü Han sultanlık yarlığını ona verdi. Geç kalan IV. Kılıç Arslan'ın adamları yetişip, Hülagü Han'ı ikna ettiler. Hülagü

Kaymaz, *Pervâne*, s. 64.

[178] Cahen, *Anadolu*, s. 248.

[179] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 35; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 6.

[180] II. Alaeddin Keykubad öldükten sonra elçilik heyeti yoluna devam etmiş ve Karakurum'a ulaşmıştı. II. İzzeddin Keykavus'un atabeyi Seyfeddin Torumtay ve Vezir Şemseddin Mahmud Tuğraî elçilik heyetinin başında idiler. Karakurum'da her iki şehzadenin taraftarları işleri yüzlerine gözlerine bulaştırdılar. Mengü Kağan, Moğollar'a karşı savaşan II. İzzeddin Keykavus'a kızgındı. Bu yüzden IV. Kılıç Arslan'ı tek başına Selçuklu tahtına atadı. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 265.

Han, üç kardeş arasındaki müşterek saltanatın tersine, iki kardeş arasında ülke topraklarını ikiye bölerek çözüm buldu. Kızılırmak sınır olmak üzere ülkenin doğusunu IV. Kılıç Arslan'a, ülkenin batısını da II. İzzeddin Keykavus'a bıraktı (1258).[181]

Selçuklu sultanlarının yönetim bölgelerinin tayininden sonra Anadolu'nun payına düşen vergi yükü de yeniden belirlenerek fahiş miktarda artırıldı. Kösedağ Savaşı'ndan beri ağır vergi yükünün altında ezilen Selçuklu ülkesinin siyasi, sosyal ve ekonomik düzeni alt üst olmuştu. Ödenecek yeni vergiler kanun dışı olarak halktan zorla toplanmaya başlandı. Hülagü Han iki Selçuklu sultanını da Suriye seferine katılmaya mecbur ederek sefer masraflarına pay olarak 5.000.000 dirhem borçlandırdı. Bu parayı Selçuklular, Hülagü Han'ın hazinesine ödeyecekti. Bu arada el altından Vezir Şemseddin Mahmut Tuğraî, iki sultanın vezirliğini alabilmek için yüklüce bir rüşvet vaadinde bulundu. Suriye seferi için gönüllü olarak Hülagü Han'ın hazinesine borçlandı. Savaş masraflarına katılmış oldu. Vezir borcunu ödeyemeden ölünce, borç Selçuklu hazinesinin borcu sayılarak tahsis edildi.

1259-1260 yıllarında iki Müslüman Selçuklu hükümdarı, Moğollar adına Ermeni Kralı II. Hetum ve Antakya Haçlı Prensliğiyle birlikte, Suriye seferlerine katıldılar. Müslüman Memlüklü Devletine karşı Hristiyan komşularıyla aynı safta yer aldılar. Haçlı ordularını durduran ataları Selçuklu sultanlarının tersine iş yapmalarının nedeni elbette ki Moğollardan kaynaklanan korku idi. Mengü Kağan'ın ölüm haberi üzerine Suriye seferi sonlandırılınca, iki Selçuklu sultanı ülkelerine dönebildi.[182]

---

[181] İbn-i Bîbî, bu toprak paylaşımının Aksaray'da Alıncak Noyan eliyle olduğunu, anlaşma metnini kendisinin kaleme aldığını kaydetmektedir. Kızılırmak, iki kardeş arasında sınır olmuş, batı bölgesi II. İzzeddin Keykavus'a, doğu bölgesi de IV. Kılıç Arslan'a bırakılmıştır. İki kardeş daha sonra birlikte Hülagü Han'ın huzuruna çıkarak antlaşmayı onaylatmıştır. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 155-156. Aksarayî'ye göre ise Kayseri sınırından Antalya sahiline kadar olan toprakları II. İzzeddin Keykavus alacak ve Konya başkent olacak; Sinop ve Samsun sahiline kadar olan Danişmendiye vilayeti IV. Kılıç Arslan'a kalacak ve Tokat başkent olacaktı. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 45; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 573; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. I, s. 102-103; Turan, *Türkiye*, s. 490; Kaymaz, *Pervane*, s. 75; Spuler, *İran Moğolları*, s. 64.

[182] Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 264.

4. II. İzzeddin Keykavus'un İkinci Kez Bizans'a Sığınması

1260 yılında iki Selçuklu sultanının da veziri olan Şemseddin Mahmut Tuğraî ölünce, II. İzzeddin Keykavus kendine yeni bir vezir seçti: Sahip Ata Fahreddin Ali.[183] Hülagü Han'a danışılmadan yapılan bu hareket, ilk başta tepkiye neden olmadı. Hülagü Han da IV. Kılıç Arslan'ın vezirliğine Müinüddin Süleyman Pervane'yi tayin etti. Bu arada tedbiri de elden bırakmadı. Belirlenen yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve vergilerin toplanmasının denetlenmesi için, bir İranlıyı vezir ve emir payesiyle Selçuklu ülkesine gönderdi. IV. Kılıç Arslan'ın veziri olmak Müinüddin Süleyman Pervane'ye yetmedi, o tüm Selçuklu ülkesine hükmetmek istiyordu. Bu yüzden daha önce de hırsından bahsettiğimiz Müinüddin Süleyman Pervane, II. İzzeddin Keykavus'tan kurtulmak için, Onu Türkmenlerle işbirliği yaptığı iddiasıyla sık sık Moğollara ihbar etti.

Selçuklu ülkesi sınırları içinde bu gelişmeler yaşanırken, ülke dışında da tarihin seyrini değiştirecek gelişmeler yaşanmaktaydı. Karadenizin kuzeyine hâkim olan Altınorda Hanı Berke Han, İslamiyet'i kabul etti.[184] Müslüman olduğundan dolayı, Hülagü Han ile arası açıldı ve İlhanlıların düşmanı Memlüklerle ittifak yaptı. Yapılan savaşta Berke Han, Hülagü Han'ı yendi. Berke Han'ın müttefiki Memlüklüler de Suriye'de Ayn-ı Câlût denilen yerde İlhanlıları ağır bir hezimete uğrattı (Eylül 1260).[185] Bu hezimet İran Moğolları için büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Devamında Suriye'de Memlüklerle girdikleri mücadeleleri kaybettiler. Yenilmez zannedilen Moğolların efsanesi çöktü. Mısır'ı istila etme planları tutmadı. İslam dünyasında Moğollardan kurtulma ümitleri yeşerdi.

Yaşananlardan cesaret alan II. İzzeddin Keykavus yeniden isyan kararı aldı. II. İzzeddin Keykavus, Beyşehir Kubâdâbâd Sarayı'nda[186] iken Moğol tahsildarları yıllık vergiyi almaya geldiler. Ayrıca Hülagü Han'dan aldığı borcun taksidini ve ölen Vezir Şemseddin Mahmut Tuğraî'nin borcunun yarısını ödemesini istediler. II. İzzeddin

---

[183] Turan, *Türkiye*, s. 512; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 478; Cahen, *Anadolu*, s. 247.
[184] Berke Han, 1256–1266 yılları arası Altın orda hükümdarıdır. W. Barthold, "Berke", *İA*, C. II, s. 553–555.
[185] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 159; İbni Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslâm Tarihi*, C. XIII, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 2000, s.146; Cahen, *Anadolu*, s. 248.
[186] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 50. Kubâdâbâd Sarayı, I. Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılan, Konya'da Beyşehir gölü kenarında, yazlık bir saraydır.

Keykavus, neden önce Tokat'ta bulunan IV. Kılıç Arslan'a gitmediklerini, önce ondan tahsilat yapılıp kendisine gelinmediğini sordu. Ardından da ödeme yapmayı reddetti. Ödemenin reddedilmesi Hülagü Han'ı öfkelendirdi. Derhal II. İzzeddin Keykavus'u huzuruna çağırdı. Çağrısının cevapsız kalması üzerine de Alıncak Noyan[187] idaresinde 10.000 kişilik orduyu Konya'ya gönderdi. II. İzzeddin Keykavus, veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'yi ordusuyla Moğol ordusuna karşı gönderdi. Durum değerlendirmesi yapan Sahip Ata Fahreddin Ali, çıkış yolu bulamayınca IV. Kılıç Arslan'ın tarafına geçti.[188] Sahip Ata Fahreddin Ali'den beklediğini bulamayan II. İzzeddin Keykavus, Alâiyye'ye kaçmak zorunda kaldı. Sanki tarih tekerrür ediyordu. İkinci kez tahtı bırakarak canını kurtarmak zorunda kalmıştı. II. İzzeddin Keykavus'u Memlük sultanı Melik Zahir Baybars[189] Mısır'a davet etti.[190] Ancak Hristiyan dayılarının etkisiyle II. İzzeddin Keykavus Bizans İmparatorluğu'nu seçerek yanına ailesini, Rum dayılarını, emirlerinin bazılarını ve maiyetini alarak Antalya'dan bir kadırgaya binerek İstanbul'a gitti.[191] Bu esnada II. İzzeddin Keykavus 24 yaşında idi (1262).[192] Neden Mısır değil de İstanbul dersek şöyle cevap verebiliriz. II. İzzeddin Keykavus ilk kez tahtı bırakmak zorunda kaldığında İznik Rum Devleti'ne sığınmış ve buradan aldığı destekle tekrar tahtı ele geçirmişti. Bizans'tan tekrar böyle bir destek almayı düşünüyor olabilirdi. Ayrıca kendine kucak açan İznik Rum hükümdarı Mikhael Paleologos, 1261'de İstanbul'u ele geçirip Latinleri kovmuş ve Bizans İmparatoru olarak tahta çıkmıştı. II.

---

[187] Anonim Selçuknâme'de bu kişi "Alicak Tatar" olarak geçer. *Anonim Selçuknâme*, s. 46-51; Cahen, *Anadolu*, s. 248.

[188] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 159; Kaymaz, *Pervane*, s. 28; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 265; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 35.

[189] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 48-49; İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 157-158; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 478.

[190] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.51-52; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre fî Târîhi'l-Hicre*, neşr. Donald S. Richards, Beyrut 1998, s. 75.

[191] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 159-160; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 583; Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslamın Balkanlar'daki Destani Öncüsü*, Ankara 2002, s. 26-27.

[192] Anonim Selçuknâme, İbn Bîbî, Abu'l-Farac ve El-Ömeri'de geçen II. İzzeddin Keykavus'un Antalya'dan ayrıldığı tarih 1261 yılının son aylarıdır. Pachymeres de bu tarihi doğrular bir bilgi vermektedir. Nejat Kaymaz şöyle yazar kısaca: "*Keykavus 1261 yılının sonlarına doğru bir gün, yani Baybars'a gönderdiği elçiler Mısır'a varmadan İznik İmparatoru Vatetzez'in kızı sanılan eşini, oğullarını, kız kardeşini, Rum Ortodoks olan annesini, dayısını, yakın adamlarını hizmetkârlarını ve bütün hazinelerini yanına alarak Antalya'da hazır bulunan Kadırgalarla denize açılmış, gurbet serüvenine başlamak üzere İstanbul'a gitmiştir*." Kaymaz, *İdare Mekanizmasının Rolü*, s. 148. Buna göre II. İzzeddin Keykavus 1262 yılının ilk aylarında İstanbul'dadır.

İzzeddin Keykavus dost bildiği ve daha önce kendisine destek olduğu ve desteğini gördüğü Bizans İmparatoru Mikhael Paleologos'u tercih etti.[193]

Muhtemelen II. İzzeddin Keykavus, Memlüklüler ve Altınorda ile kurduğu bu ittifaka daha güçlü sarılsaydı, Bizans topraklarına değil de Mısır'a gitseydi durumu daha farklı olabilirdi. Sultan Baybars'tan alacağı bir ordu ile tekrar Selçuklu ülkesinin hâkimiyetini ele geçirebilir ve hatta Moğol baskısına son verebilirdi.[194] Kanaatimize göre daha önceki Bizans'a sığınma tecrübesine dayanan II. İzzeddin Keykavus kısa sürede alacağı yardımla tekrar Anadolu'ya dönerim diye düşündü. Fakat İlhanların baskısı sonuç verdi ve imparator VIII. Mikhael Paleologos bir süre önce aralarının bozulduğu Rusya'daki Moğollara karşı İran'daki Moğollarla dostluk kurdu.[195] II. İzzeddin Keykavus yerine Hülagü Han'ın yanında yer aldı.[196] II. İzzeddin Keykavus İstanbul'da da Altınorda ve Memlüklülerle irtibatını koparmamıştı. Üçlü bir ittifak ortaya çıkmıştı. Selçuklu sultanı tekraren II. İzzeddin Keykavus olmalıydı çünkü mevcut sultan IV. Kılıç Arslan, Hülagü Han'ın idaresinden dışarı çıkmıyordu.

II. İzzeddin Keykavus Konya'dan ayrılınca şehre giren IV. Kılıç Arslan yeniden tek başına tahta oturdu (Ağustos 1262). Vezirlik makamına Sahip Ata Fahreddin Ali getirildi. Müinüddin Süleyman Pervane bütün üst düzey memurların emiri olarak vezirden de üstündü. Sadece Moğol hanına hesap verebilirdi. Bu yüzden vezirlik makamını II. İzzeddin Keykavus'tan ayrılan Sahip Ata Fahreddin Ali'ye bir tür ödül olarak verdi. Akabinde de II. İzzeddin Keykavus taraftarı herkes tasfiye edilerek izleri silinmeye çalışıldı. Ancak eski sultanın bazı emirleri yer yer isyanlarını sürdürdüler. 10.000 kişilik Moğol ordusu bu isyanları bastırmakla meşguldü.

IV. Kılıç Arslan, tahtı ele geçirmesine yardım eden Müinüddin Süleyman Pervane'ye minnet borçlu olmakla birlikte, yaptıklarından rahatsız olmaya başladı. Hatta ülke topraklarını kendi adamlarına geniş iktalar ve mülkler halinde dağıtmasına çok içerliyordu. Davranışları ile bunu belli etmeye başlayınca, Müinüddin Süleyman

---

[193] İbn-i Bîbî, II. İzzeddin Keykavus'un açıkça İstanbul'a Vasilyus'un yanına gittiğini belirtmiştir. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 159-160; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 53; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 771. İbni Bîbî ve Aksarayî eserlerinde, bu ismi "Vasilyus" olarak yazmışlardır. Turan, *Türkiye*, s. 515.

[194] Mehmet Suat Bal, Türkiye Selçukluları, Mısır Memlükleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 295.

[195] Cahen, *Anadolu*, s. 260; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 267.

[196] Georges Pachymeres, *Relations Historiques-Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İstanbul 2009, s. 29.

Pervane, IV. Kılıç Arslan'dan kurtulmak için planlar yapmaya başladı. İkisi birlikte 1265 yılında, İlhanlı tahtına geçen Abaka Han'ın cülus töreni için Tebriz'e gitti. Törenden sonra Selçuklu sultanı Anadolu'ya dönerken Müinüddin Süleyman Pervane, İlhanlı sarayında kaldı. Abaka Han'la görüşüp onun güvenini kazanmayı başardı. IV. Kılıç Arslan'ın Memlüklü sultanı Baybars ile anlaştığı iddiasında bulundu. İhanet suçlaması ile Selçuklu sultanı hakkında tasfiye etme yetkisi aldı. İlhanlı hanından gelen bir yarlığın görüşülmesi bahanesiyle Aksaray'a çağırılan IV. Kılıç Arslan'a tuzak kuruldu. Muhakeme yapılırmış gibi sorgulandı, IV. Kılıç Arslan tüm suçlamaları reddetti. Önce zehirlendi, dövüldü ve yay kirişiyle boğularak öldürüldü.[197] Öldüğünde 26 yaşında idi. Cenazesi Aksaray'dan Konya'ya götürüldü ve Sultanlar Türbesine gömüldü (Ağustos 1266).[198]

5. II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'a Yerleşmesi ve Ölümü (1280)

II. İzzeddin Keykavus, Bizans'ın başkentinde, Bizans imparatoru VIII. Mikhael Paleologos tarafından sultanlara layık bir şekilde karşılandı. VIII. Mikhael Paleologos, bir zamanlar kendisi de zorunlu olarak II. İzzeddin Keykavus'a misafir olmuştu.[199] Selçuklu ülkesinde bir imparator olarak ağırlanmıştı. Şimdi sıra kendisinde idi. Bir taraftan bu vefa duygusu ile diğer taraftan ittifak anlayışı içerisinde misafirine en iyi şekilde davrandı. Hatta Selçuklu sultanına tahtını tekrar ele geçirmesi hususunda askeri bir yardım etmeyi vaat etti.[200]

Bizans kendisine sığınan II. İzzeddin Keykavus'a İstanbul'da istediği gibi yaşam sağladı. Muhafızlarıyla dolaşmasına ve hükümdarlara mahsus kırmızı çizmeler

---

[197] Baybars tarihinde 1275 yılı olayları anlatılırken Abaka Han'ın Toka Noyan, III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Müinüddin Süleyman Pervane'yi yanına davet ettiğinden bahsedilmektedir. Azerbaycan'nın Urmiye şehrinde Abaka Han'ın huzuruna çıkarak hediyelerini takdim ettiler. Burada Abaka Han, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e "*atan ecelile mi öldü? Yoksa öldürüldü mü?*" diye defalarca sordu. Amacı öldürenleri cezalandırmaktı. Ama III. Gıyaseddin Keyhüsrev bu soruya hep kendi eceliyle öldüğünü söyledi. İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 56. Babası öldürüldüğünde 3-4 yaşında olan Selçuklu sultanı muhtemelen bu olaydan bihaber olabilir ya da yanındakilerden çekinmiş olabilir.

[198] Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 327-328.

[199] Nikiforos Grigoras, *Romaiki İstoria*, s.158; Cahen, *Anadolu*, s. 271; George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1986, s. 411-412; Donal M. Nicol, *Bizans'ın Soylu Kadınları (On Portre 1250-1500)*, çev. Özden Arıkara, İstanbul 2001, s. 35–36.

[200] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 160-161; Turan, *Türkiye*, s. 515; Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", s. 718.

giymesine izin verdi. İstanbul'daki sürgün günleri, II. İzzeddin Keykavus için eğlenceli bir hal almıştı. Devlet işlerinden uzakta kalarak rahat bir yaşam sürmeye başladı. Kendisine sunulan değerli hediyeler ve maddi imkânlar Konya'daki tahtını unutturmaya başlamıştı. VIII. Mihael Paleologos'un da amacı buydu zaten. İlhanlılarla arasının bozulmasını istemiyor, dost geçinmeyi menfaatleri açısından daha uygun buluyordu.[201]

Fakat yaşanan olaylar II. İzzeddin Keykavus'un lehine gelişecekti. II. İzzeddin Keykavus'un Anadolu'da bıraktığı beyleri onun arkasından İstanbul'a gelmeye başladılar ve tekrar hizmetine girdiler. Bunlardan biri de Ali Bahadır'dı. IV. Kılıç Arslan'ın veziri Müinüddin Süleyman Pervane'ye yenilen ve uçlara kaçan Ali Bahadır yanına Emir-i ahur Uğurlu'yu alarak İstanbul'a gelmişti. VIII. Mikhael Paleologos, Ali Bahadır'ı da iyi karşıladı ve Ali Bahadır'ın II. İzzeddin Keykavus'un emrine girmesine müsaade etti. Ali Bahadır hem II. İzzeddin Keykavus'a hem de imparatora hizmet ederek herkesin takdirini kazandı.[202]

Kısa bir zaman içinde II. İzzeddin Keykavus'un maiyetindekiler İstanbul'da güçlenmeye başladılar. Bu güç duygusu yerini iktidar hırsına bıraktı. Selçuklu tahtını kaybeden beyler Bizans tahtına göz diktiler. Misafiri oldukları İmparatoru tahtan indirme planları yapmaya başladılar. İbn-i Bîbî ayrıntılı olarak olayların nasıl geliştiğini eserinde anlatmıştır. II. İzzeddin Keykavus, dostları ve dayısı Kir Kedid ile işret meclisinde iken, içlerinden biri "*Eski mülkünüzden uzak düştünüzse müteessir olmayın; burada maiyetinizden hamdolsun kalabalık bir cemiyet var, bir seyran esnasında Fasliyus'u ortadan kaldırsak da bu memleket padişahlığı sultanımıza kalsa ne olur? gibi sözler sarfetmiştir.*"[203] Bu konuşma Sultan II. İzzeddin Keykavus'un

---

[201] VIII. Mikhael Paleologos bir taraftan İlhanlılara bir taraftan da Memlüklülere elçiler göndermekteydi. Bu devletlerden de Bizans sarayına elçiler geldi. Tarihte her zaman rastlanıla geldiği gibi en iyi anlaşmalar kız alıp vermekle yapılırdı. Bizans bu konuda uzman sayılırdı. Hülagü Han'la evlilikle yoluyla yapılacak bir anlaşma Bizans'ın istilasını önleyebilirdi. Hülagü Han'dan çok korkan VIII. Mikhael Paleologos ona sadakatini göstermek istedi. Öz kızı Maria'yı zengin hediyelerle Hülagü Han'a gönderdi. Genç kız büyük bir özenle yola çıktı ancak daha yarı yolda iken Hülagü Han öldü. Maria geri dönmeyerek İlhanlı saltanat merkezine gitti ve Hülagü Han'ın oğlu, varisi ve yeni ilhan olan Abaka Han ile evlendi. Abaka Han öldükten sonra da İstanbul'a geri döndü. İstanbul'da "despina mugulion-moğolların hanımı" olarak anıldı. Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 30; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 585; Turan, *Türkiye*, s. 498-499; Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2003, s. 86-87.

[202] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 266.

[203] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 267; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 56.

Rum dayısı Kir Kedid tarafından Vasilyus'a iletilmiştir. Fakat kanaatimizce bu teşebbüsü ihbar eden kişi dayısı Kir Kedid değildir çünkü bu zamana kadar II. İzzeddin Keykavus'un saltanatından nasiplenmiştir.

Vaziyeti öğrenen ve hemen harekete geçen Bizans İmparatoru Mikhael ilk önce Emir-i ahur Uğurlu ve Ali Bahadır'ı saraya yanına çağırttı ve bu iki beyi tutuklattı.[204] II. İzzeddin Keykavus'un yanına da Bizans askerlerini göndererek ailesiyle beraber hapsetti. Bir taraftan da Selçuklu sultanının adamlarına canlarının bağışlanması karşılığında Hıristiyan olmalarını teklif etti.[205] Sultanın adamlarının pek çoğu bu teklifi reddetti ve öldürüldüler. İlk öldürülenler arasında Ali Bahadır da vardı. Emir-i Ahur Uğurlu ise bir fırsatını bularak kaçıp Ayasofya'ya saklandı. Bizans geleneklerine göre Ayasofya'ya sığınan bir suçlu bağışlanırdı. Bu yüzden o öldürülmedi ama gözlerine mil çekildi.[206] Hristiyanlığı kabul edenlere aman verildi. II. İzzeddin Keykavus tutuklanmasından birkaç gün sonra annesi Berduliye Hatun ve iki oğlu II. Gıyaseddin Mesud ve Rükneddin Keyümers ile birlikte Meriç nehri ağzında bulunan Enez (Enos) Kalesi'ne hapsedildi (h. 661/m. 1262).[207]

Muhtemelen Bizans imparatorunun II. İzzeddin Keykavus'a karşı olumlu tavrının değişmesinde siyasi gelişmelerin büyük rolü olmalıdır. Şöyle ki; II. İzzeddin Keykavus, İstanbul'da iken komşu ülkelerde önemli gelişmeler yaşanıyordu. Bunlardan en önemlisi Altınorda tahtına Berke Han'ın geçmesiydi.[208] Berke Han'ın Müslüman olmasıyla iki Moğol devletinin arası açılarak, Altınorda ve İlhanlı birbirlerine düşman olmuşlardı.[209] Altınorda, putperest İlhanlı Devleti'ne karşı ittifak arayışına girmişti. Bu sebeplerle Berke Han ve Memluk Sultanı Baypars arasında İlhanlılara karşı bir ittifak kuruldu. II. İzzeddin Keykavus da İstanbul'dan her iki tarafa

---

[204] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 268; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 57.

[205] Bazı rivayetlere özellikle de çağdaş Bizans kaynaklarına ve onları referans alan günümüz batılı yazarlara göre, II. İzzeddin Keykavus, İstanbul'a geldikten sonra gizlice Hıristiyanlığı kabul etmiş ve vaftiz olmuştur. II. İzzeddin Keykavus'tan önce de Selçuklu hükümdarlarının Hristiyan olduklarına dair söylentiler sık sık çıkardı. Özellikle annelerinin Hristiyan olması ya da Hristiyanlara ve Hristiyanların kutsallarına saygı göstermeleri buna neden oluyordu. II. İzzeddin Keykavus'un kutsal ikonalara saygı göstermesi ve Hristiyanlarla iç içe yaşaması bir Hristiyan olduğu inancını doğuruyordu. V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer yaran, Ankara 1988, s. 334.

[206] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 57.

[207] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 61; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 269.

[208] Berke Han, 1256–1266 yılları arasında Altınorda hanı idi. Han olmadan önce Batu Han zamanında Müslümanlığı kabul etti. W. V. Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, s. 60–61.

[209] İlyas Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, İstanbul 2003, s. 38–64.

gönderdiği elçiler sayesinde ittifaka katılmıştı.[210]

Bizans İmparatoru VIII. Mikhael Paleologos bu üç Müslüman hükümdar arasındaki ittifakı öğrenince tavır değişikliği yaptı. İlhanlı hükümdarı Hulagü Han'ın baskısıyla hem Altın ordu, Memluklü ve II. İzzeddin Keykavus'a karşı dostane politikasını değiştirdi.[211] İlhanlılarla ilişkilerini sağlamlaştırmak amacıyla evlilik yoluyla akrabalık tesis etti.[212] İmparatorun tavır değişikliği üzerine II. İzzeddin Keykavus hemen harekete geçti. Sarı Saltuk Türkmenlerinden ve Ali Bahadır'dan destek istedi. Ancak imparatorun karşı hamlesi ile planları suya düştü ve tutuklandı.[213]

II. İzzeddin Keykavus'un Enez Kalesi'ne hapsedildiği haberi Altınorda'ya ulaşınca Berke Han'ın nikâhlı eşi, II. İzzeddin Keykavus'un halası, II. İzzeddin'in kurtarılmasını Berke Han'dan istedi.[214] Aksarayî'ye göre birkaç bin asker, İbn Şeddad'a göre 20 bin askeri Kutlug Melik kumandasında, Berke Han tarafından II. İzzeddin Keykavus'u kurtarmak için gönderildi. Altınorda askerleri kış mevsiminin şiddetinden donan Tuna nehrinin üzerinden atlarıyla geçerek Enez Kalesi'ne geldiler ve kaleyi kuşattılar.[215] Eş zamanlı olarak Berke Han tarafından yönlendirilen Bulgarlar da Balkanlar'da Bizans topraklarına saldırdılar. Yakıp, yıkıp her tarafı yağmaladılar. Bizans İmparatoru Mikhael, saldırılar karşısında daha fazla dayanamayarak ve II. İzzeddin Keykavus'u Altınorda askerlerine teslim etti.[216] II. İzzeddin Keykavus ve iki oğlu Mesud ve Keyümers Kırım'a götürüldü.[217]

II. İzzeddin Keykavus, Kırım'da Berke Han'ın huzuruna çıkarıldı. II. İzzeddin Keykavus, geri dönüp savaşmak ve Bizans'ın elinde kalan ailesini kurtarmak için asker istedi. Berke Han'ın kafasında da bu fikir vardı. II. İzzeddin Keykavus'u büyük bir orduyla Selçuklu ülkesine göndermek istiyordu. Doğuda İlhanlıların olması oldukça

---

[210] Turan, *Türkiye*, s. 516; A.Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Ankara 1992, s. 41-42; Bal, "İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak", s. 301-304.
[211] Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 479.
[212] Merçil, *Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları*, s. 718.
[213] Zerrin Günal Öden, "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Giyaseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler", *Belleten*, C. LXI, 1977, S. 231, s. 288.
[214] Berke Han'ın II. İzzeddin Keykavus'a yardım etmesinde siyasi sebeplerin yanında her ikisinin de Müslüman olması ana faktördü. Berke Han'ın eşinin de Selçuklu sultanı ile akraba olması yardım fikrini zorunlu hale getirmişti. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 57; W. De. Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, ter. İ. H. İzmirli, İstanbul 1941, s. 61.
[215] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 57.
[216] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 268.
[217] Merçil, *Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları*, s. 718.

tehlikeli idi. Bu yüzden Berke Han, II. İzzeddin Keykavus'u Bizans toprakları üzerine gönderdi. Altınorda'dan aldığı destek ile Bizans topraklarına giren II. İzzeddin Keykavus daha fazla ilerleyemedi. Bizans, Memlüklülerle ittifak yapmış ve Memlük elçisi Bizans'ta bulunuyordu. Memlük elçisi Fariseddin Akkuş el-Mesudi yapılacak olan savaşı engelledi.[218]

II. İzzeddin Keykavus istediğini alamadan Kırım'a döndü. Berke Han tarafından kendisine verilen Suğdak ve Sulhad'da ikamet etmeye başladı.[219] Berke Han'ın kızı Urbay Hatun ile evlendi. 1266'da Berke Han'ın ölümünün ardından Altınorda tahtına geçen Mengü Timur da II. İzzeddin Keykavus'un iktasını elinden almadı. II. İzzeddin Keykavus daha sonraları Kefe şehrine yerleşti. Hayatının geri kalan kısmını burada geçirdi. Anadolu'ya gitmeye teşebbüs etti mi bilmiyoruz. Yine XIV. yüzyıl başlarındaki bir Ceneviz vesikasından, Kefe'de "Keykavus" adlı bir saray bulunduğu biliyoruz.[220]

II. İzzeddin Keykavus tam 16 yıl ölümüne kadar burada memleket hasreti ile yaşadı (1280).[221] Kırım'da ikamet ettiği zaman içerisinde, Anadolu'yla bağlantısını asla koparmadı. Anadolu'dan yanına ziyarete gelenlerle görüştü. Anadolu'da bulunan

---

[218] Aksarayî eserinde Berke Han'ın II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'a gelmesinden hemen önce öldüğünü yazmaktadır. Bu ölümü Selçuklu sultanının gelişinin uğursuzluğuna yoran Moğolların, II. İzzeddin Keykavus'u geldiği yoldan geri döndürüp Kefe'de ikamet etmeye zorladıklarını söylemektedir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 57. Fakat bu yazılanlar kronojiyle uyuşmamaktadır. II. İzzeddin Keykavus, Enez Kalesi'nden 1263 yılında kurtarılmıştır. Berke Han ise 1266'da ölmüştür. Arada 3 yıllık bir zaman dilimi bulunmaktadır. Ayrıca Berke Han kızını Selçuklu sultanına eş olarak vermiştir. Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 479.

[219] XIII. yüzyılda Sinop'un karşı kıyısı olan Kırım'da bulunan Soldaia / Sudak / Suğdak'a işlek bir liman kenti idi. Türkiye'den çıkıp kuzeye doğru seyahat etmek isteyenler, Rusya'dan ve Kuzey ülkelerinden çıkıp güneye doğru seyahat edenlerin karşılaştıkları bir şehirdi. Burada karşılıklı değerli kürkler, değerli keten ve pamuklu eşyalar, baharatlar ve cariyeler alınır satılırdı. Kafkaslardan Kuzeye doğru ilerleyen Moğollar burayı ele geçirip yıkıp yağmaladılar (1223). Moğol katliamından kurtulan bazı Kıpçaklar gemilere binerek Anadolu'ya sığındı. Bu gelişmeler üzerine Selçuklular I. Alaeddin Keykubad zamanında Suğdak seferine çıkarak burayı ele geçirdiler. Burası 1239 tarihine kadar Selçukluların elinde kaldı. Daha sonra tekrar Moğolların istilasına uğradı. Ergin Ayan, "Moğol Devri Avrupalı Seyyahlara Göre Karadeniz'in Kuzeyi", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 30, Ordu 2011, s. 59.

[220] Bratianu, Le Commerce Genois, Paris 1929, s. 219'dan naklen Turan, *Türkiye*, s. 500-501.

[221] İbni Bîbî, II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'daki hayatının 18 yıl devam ettiğini kaydetmektedir. Yazar, II. İzzeddin Keykavus'un çağdaşı ve Anadolu'da yaşanan olayların da şahidi olduğu için bu bilgi önemlidir. Fakat İbni Bîbî hesabını II. İzzeddin Keykavus'un Antalya'dan ayrıldığı tarihten itibaren yapmış olmalıdır. Verilen hicri yıl miladi yıla çevrilirken 1262 yılına ekleme yaparsak 1279-1280 olması gerekir. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 244; W. De. Tiesenhausen, *a.g.e*, s. 259-260. Osman Turan ise II. İzzeddin Keykavus'un h. 677/ m. 1279 yılında öldüğünü, 17 yıllık gurbet hayatının bir kısmını 1,5 yılını İstanbul'da, 15,5 yılını ise Kırım'da geçirdiğini yazmaktadır. Turan, *Türkiye*, s. 503.

dostlarına mektuplar yazdı. Bu mektuplardan birini de eski veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'ye yazarak sıkıntılarından ve yoksulluğundan bahsetti (1271). Merhametli vezir Sahip Ata Fahreddin Ali, bu mektubu Müinüddin Süleyman Pervane'ye gösterdi. Müinüddin Süleyman Pervane'nin onayı ile birçok değerli hediye ve parayı II. İzzeddin Keykavus'a gönderdi.[222] Birkaç kez daha yardım etti. Müinüddin Süleyman Pervane ise bu yardımları Sahip Ata Fahreddin Ali'nin aleyhine kullandı, onu ihanetle suçlayıp Osmancuk Kalesi'ne hapsettirdi (1272).[223]

II. İzzeddin Keykavus gurbette çektiği sıkıntı ve vatan hasreti ile hastalanıp yatağa düştüğü zaman başta oğlu II. Gıyaseddin Mesud olmak üzere, tüm akraba ve beylerini çağırdı. Onlara iki vasiyet bıraktı. Birincisi sultan olduktan sonra yaptığı hataları yapmamalarını ve Anadolu'ya dönüp topraklarını geri almalarını istedi. İkinci vasiyeti ise vefatından sonra cesedinin Anadolu'ya götürülüp gömülmesiydi.[224] Birinci vasiyeti oğlu II. Gıyaseddin Mesud tarafından gerçekleştirildi. İlk fırsatta deniz

---

[222] Sahip Ata Fahreddin Ali kendisini savunurken şöyle demiştir: "*Bu zat, dün bizim ve bütün beldelerimizin padişahı idi. Seni ve beni yetiştiren odur. Bana bir mektup göndererek halinden şikâyet etmiş idi. Ben bu hanedanın en ufak bir kölesiyim. Onların bizim üstümüzde olan bunca nimetlerine karşı ufak bir mukabelede bulunmak üzere kendisine bir miktar altın gönderdim. İşte yapmış olduğum budur. Hakkımda muahazeyi mucip olacak başka bir harekette bulunmadım!*" İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 23-24.

[223] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 71; İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 274-277.

[224] İbni Bîbî'nin eserinde bu vasiyetin tam metni şöyledir: "*Ağır ve öldürücü bir hastalıkla yatağa düştüğü ve ahiret diyarına göçmek gününün yaklaştığını hissettiği zaman oğullarını yanına çağırdı. Geçirmekte olduğu sıkıntılı gurbet hayatında kendisine yoldaşlık yapmış olan maiyeti adamlarının da yanında hazır bulunmalarını emretti. Yüzünü büyük oğlu ve zamanımız Rum diyarı "Selçuk ülkesi" sultanı olan Gıyaseddin Mesud'a çevirerek ona şu sözleri söyledi: "Ey sevgisine gönül bağladığım oğlum; Babam, Alâeddin Keykubat oğlu Sultan Gıyaseddin Keyhusrev, ölüm meleğinin sesini işittiği ve " bana dönünüz" emrine boyun eğdiği zaman Devlet büyükleri beni tahta oturttular. Onların güzel terbiyeleriyle büyüyüp serpildim. Onların nasihatlarını dinlediğim müddetçe memleket mamur, halk mes'ud idi. Bir aralık kendi heveslerime kapıldım, bir takım yüzü yırtık adamların türemesine sebep oldum. Eski ve tecrübeli vezirlerimin kadir ve kıymetlerini kırdım. Rezil ve çapkınları ileri geçirdim, aşağılık kimseleri nalbani, cambaz, demirci takımlarını beyliklere, serleşkerliklere yükselttim. Devlet işleriyle alay ettim. Bu haller düşkünlüğüme memleketten uzaklaşmama sebep oldu. Göreyim seni; bu sözleri kulağına küpe et; Eğer gönlünde padişahlık sevdası besliyorsan babasının sofrasında iki ekmeği bir arada görmemiş olan bayağı adamları kendinden uzak bulundur. Maskaralığı sanat edinen taife ile düşüp kalkma! Mümkün olan herhangi bir vasıta ile bu diyardan deniz yolu ile baba yurduna geç ve büyük ilhanın hizmetine yüz tut. O Dergâhta karanlıkları aydınlatan sabah gibi bütün gece yanan mum gibi hizmette sebat et; senin mayanda yükseklik eseri görür ve ola ki, babandan miras kalan mülkten sana bir pay verir! İkinci vasiyetim de: Cesedim ruhtan ayrılır ve sen memleketine kavuşursan kemiklerimi o diyara götürmek baba ve dedelerimin yanına defnettirmektir. Allah aşkına; bu vasiyetlerden dışarı çıkmayasın; bu öğütlere aykırı hareketlerinle isyan yoluna sapmayasın; Allah sana yardımcıdır. Ve o sana yetişir! Bu Öğütlerden sonra hayata ve saadet günlerine veda etti; yüzünü cennet yoluna cevirdi. Maiyet kulları bir zaman yas tuttuktan, ruhuna dualar ettikten sonra Sultan Gıyaseddin Mesud II.'u Sulhat sahilinde babasının makamında tahta çıkardılar. Ona bağlılık göstereceklerine dair ant içtiler. Verilen sözleri tazelediler*." İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 301.

yoluyla ülkesine döndü ve tahtı III. Gıyaseddin Keyhüsrevden aldı. İkinci vasiyeti ise gerçekleşmedi. Selçukluların en buhranlı zamanlarında II. İzzeddin Keykavus'un cenazesi Kefe'ye defnedildi, Anadolu'ya getirilemedi.[225]

II. İzzeddin Keykavus ikinci kez Bizans topraklarına sığınırken aslında arkasında hayal kırıklığına uğrayan bir topluluk bıraktı. Onun Moğollara karşı istiklal mücadelesinde yanında yer alan Ahîler, Moğolların açık hedefi haline geldi. Katledildiler veya sürüldüler. IV. Kılıç Arslan ve Müinüddin Süleyman Pervane Ahilerin işyeri ve tekkelerine el koyarak mallarını müsadere ettiler. Bu malların bir kısmı Mevlevilere verildi. Bu baskı ve zulüm Karaman, Ankara, Aksaray, Kırşehir, Sivas, Çankırı ve Tokat gibi şehirlerde çatışmalara sebep oldu. Bu kalkışmalar en kanlı şekilde bastırıldı. Ahi Evren ve yüzlerce Ahi kılıçtan geçirildi. Bazıları uç bölgelerine kaçarak canlarını zor kurtardı. Suriye'ye veya Mısır'a gidenler de çoğunluktaydı. Bu durum ekonomiyi oldukça kötü etkiledi. Selçuklu ülkesindeki Türklerin Moğollara karşı direnişinde mühim rol oynayan Ahi Evren, II. İzzeddin Keykavus'a *Letâif-i Hikmet* adlı eserini sunmuştu.[226] Bu eserinde Selçuklu sultanını ülkenin kurtuluşu için son ümit olarak değerlendirdiği ve bunun için onu desteklediği anlaşılmaktadır. Ahilerin ve Türkmenlerin II. İzzeddin Keykavus'a bakışları onun liderliğinde mücadeleye devam etmekti. Ancak bu gerçekleşmedi.

Küçük yaşta tahta geçen II. İzzeddin Keykavus'un inişli çıkışlı bir hayatı oldu. Etrafındaki emirler ve Hristiyan dayılarının yönlendirmesi yüzünden doğru yoldan saptığı gibi iyi niyetli ve âlim insanların nasihatleri ile doğru yolu bulduğu da oldu.[227] Ona nasihat eden zamanın büyüklerinden biri de Mevlana idi. sekiz yaşındaki II. İzzeddin Keykavus'u Mevlana ile tanıştıran veziri Şemseddin İsfahani'ydi.[228] II. İzzeddin Keykavus'un saltanatı sırasında ve sonrasında Mevlana

---

[225] Hakkı Önkal, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, Ankara 1999, s. 27.

[226] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 56; Mikail Bayram, *Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, s. 88-136-139; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, s. 79–98; Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Ankara 1991, s. 106–111.

[227] II. İzzeddin Keykavus, Kayseri Subaşısı Seyfeddin Türkeri'nin tesiriyle içkiye, kumara ve kadına alıştı. İşret meclislerinde kendisini eğlendiren kişilere makam ve mevki verdi. Devlet yönetiminde bunun olumsuz etkileri oldu. Diğer devlet adamları durumdan çok rahatsız oldular. Daha mülayim olan küçük kardeşi II. Alaeddin Keykubad'a sevgilerinin artmasına neden olmuştur. İbni Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 133-134.

[228] Ahmed Eflâki'den naklen: *Burada, Sultan II. İzzeddin Keykavus vezir Şemseddin İsfahani'ye sorar: "Niçin böyle, daima Mevlâna'nın hizmetine gidip geliyorsun. Ona niçin bu kadar saygı ve sevgi gösteriyorsun da diğer büyüklerden yüz çeviriyorsun. Onda zamanımızın şeylerinde*

vefat edinceye kadar mektuplaşmışlar ve birbirlerine "*baba*" ve "*oğul*" olarak hitap etmişlerdir.[229] Mevlana, bu süreçte II. İzzeddin Keykavus'a 9 mektup yazmıştır.[230] II. İzzeddin Keykavus'un sürgün hayatından yazdığı mektuplarında ise özlem vardır. II. İzzeddin Keykavus kendi devrinde bulunan bu büyük âlimden nasiplenmek istemiş ama her seferinde eski kötü alışkanlıklarına geri dönmüştür. Defalarca Mevlana onu uyarmış, bazen sultana kırılmış onunla görüşmemiş[231] bazen de açıkça onu azarlamıştır.[232]

II. İzzeddin Keykavus 1246-1262 yılları arasında Selçuklu ülkesinde pek çok acı tecrübe yaşadı. Yaşının büyümesi ve siyaset tecrübesinin artmasıyla daha iyi bir hükümdar olmaya başlamıştı. Hatta İlhanlılara karşı Altınorda ve Memlüklülerle ittifak arayışına bile girmişti. Çevresindeki devlet adamları ve komutanları biraz daha cesur ve dirayetli olsa idi Selçuklular Moğollara karşı muhtemelen başarılı olabilirdi.[233]

II. İzzeddin Keykavus'un oğlu II. Gıyaseddin Mesud'un da Mevlevilerle arası iyi idi. Hatta Sultan Veled onun hükümdar olmasından çok hoşnut olmuştu. Yeni sultan için bir manzume kaleme alırken bu vesile ile gurbette vefat eden babası II. İzzeddin Keykavus'u da saygıyla anmıştır.[234]

---

olmayan ne gibi şeyler gördün? Ama diğer bilgin ve fakirlere üstünlüğü nedendir?" diye itirazda bulunur. Şemseddin İsfahani Mevlâna'nın büyüklüğü için birçok deliller getirir. Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 292.

[229] Mehmet Ali Hacıgökmen, "Mevlâna Celaleddin-i Rumî'nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 128.

[230] Mevlâna, *Mektuplar*, ter. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1963, s. 1, 56,58, 87, 121,135, 138.

[231] II. İzzeddin Keykavus, Sultan Hanı Savaşı esnasında Atabey Fahreddin Arslan Doğmuş'un evine gidip ahlaksız davrandı. Fahreddin Arslan Doğmuş bunun üzerine savaşta pasif kaldı ve savaşı Moğollar kazandı. Bu olaydan sonra Hz. Mevlana, kendini ziyarete gelen II. İzzedin Keykavus'u medresesine almadı. Ahmed Eflâki bu durumu eserinde şöyle anlatmıştır: "*Bir gün Mevlâna medresenin sofasında geziniyordur. Çevresindekilere "medresenin kapısını adam akıllı kapatın" der. Bu sırada Sultan II. Keykavus vezirleri, emirleri ve naipleriyle birlikte Mevlâna'yı ziyarete gelir. Mevlâna hemen odasına girer gelen sultan ve diğer devlet erkânı ile görüşmez. Müritlerine de zahmet etmesinler diye cevap vermelerini buyurur". Ziyarete gelen sultan ve yanındakiler Mevlâna ile görüşmeden dönerler."* Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 448.

[232] Bir seferinde II. İzzeddin Keykavus, Hz. Mevlâna'yı ziyarete geldiğinde Hz. Mevlana ona iltifat etmeyerek müritleriyle meşgul olmuştur. Sultan bir müddet bekledikten sonra "*Mevlâna hazretleri bana bir nasihat ver*" demiştir. Mevlâna kendisine sertçe bakarak "*sana ne öğüt vereyim. Sana çobanlık emretmişler, sen kurtluk yapıyorsun. Sana bekçilik emretmişler, sen hırsızlık yapıyorsun. Allah seni sultan yaptı, sen şeytanın sözüyle hareket ediyorsun*" buyurmuştur. Bu sözleri işitip, yaptığı icraatları gözden geçiren sultan, ağlayarak dışarı çıkmış ve Allah'a daima âdil olacağına dair söz vermiştir. Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 669.

[233] Hacıgökmen, a.g.m., s. 129.

[234] "*Herkesin buna imanı vardır ki Sultan İzzetin (Keykâvüs II) nin makamı cennet olmuştur. Tanrı onu öğmüştür. O cihanın mülkünü de ondan gizlememiştir. Çünki hali, maziyi ve atiyi ona birer*

II. İzzeddin'e nasihat edenlerden biri de I. Alaeddin Keykubad'ın Diyarbakır Komutanı Şemseddin Altunaba'ydı. II. İzzeddin Keykavus, Kayseri'de gününü gün ederken Şemseddin Altunaba sultanı ziyaret etmiş, devlet işlerinin kötüye gittiğini ve hazinenin tükenmekte olduğunu görünce sultana bunların yanlış olduğunu anlatmıştır. Hatta biraz da hattini aşarak sultanı, savurganlık ve kötü yaşamakla eleştirmiştir.[235] II. İzzeddin Keykavus bunun üzerine bazı tasarruf tedbirleri uygulayarak hazinenin gelirini artırmıştır. Nasihatin etkisi geçince kaldığı kötü yaşantısına devam etmiştir. Öyleki 1262'den sonra İstanbul'da iken de bu yaşantısına devam etmiştir. Pachymeres'in eserinde bahsettikleri bir Selçuklu sultanına yakışmayacak davranışlardır. Bizans imparatoru menfaati için bir taraftan İlhanlı hanına bir taraftan ise Memlük Sultanına elçiler gönderirken II. İzzeddin Keykavus, tembelce yaşıyor, günlerini ziyafet yaparak ve yollarda içerek geçiriyor, yollarda özgürce dolaşıyor, soyluların eşliğinde Antik Yunan bereket tanrısı Dionysos'u kutluyor ve sarhoş oluyordu.[236]

Faruk Sümer de II. İzzeddin Keykavus'un kuvvetli bir şahsiyet olmadığını söylemektedir. Türkmenlere dayanarak Moğolları Anadolu'dan çıkarmak için mücadele eden fakat savaş meydanlarını sevmeyen ve meselelerin çözümünde siyasi yolları kullanmayan biri olarak tasvir etmektedir. Nihayetinde de sultanlığını hissi bir davranışı sonucu kaybetmiştir demektedir.[237]

B. II. İzzeddin Keykavus'un Ailesi ve Oğulları

II. İzzeddin Keykavus, ikinci kez Bizans'a sığınmak için Antalya'dan kadırgaya

---

birer göstermiştir." Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 669.

[235] Şemseddin Altunaba'nın konuşması şöyledir: "*Eski padişahların büyüklerinin, imkânlarının ve yeteneğinin onda birine sahip olmadığı Sultan Alâeddin'in o kadar azametine, gücüne, kuvvetine ve dirayetine rağmen iki tercümanı ve dört münşisi yokken, bu düşkünlük ve yoksulluk içinde zor durumda bulunan ve üstelik de haraç ödemeye mahkûm olan sizin bu kadar maaşlı bulundurmanız doğru değildir. Padişahın yolculuk hazırlıklarına başladığı şu sırada onların sayılarını azaltmak mümkündür. Eğer Sultan, eğlence meclislerini azaltır, uğursuzluğun ve kötülüğün kaynağı olan gece gündüz yanından ayrılmayan arkadaşlarından uzaklaşır, devleti küçük düşüren kötü rehberlerden kurtulmayı yapılması gereken işlerden sayarsa, Rabbani takdirin de desteğiyle, dünyayı idare eden padişahların gözünde yücelir. Onların huzuruna rakiplerin yenmiş, kıskançları ortadan kaldırmış, beldeleri imar etmiş ve halkının refahını sağlamış biri olarak çıkar, azameti ve büyüklüğü artar*." demiştir. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 134-135.

[236] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 30.

[237] Sümer "Keykavus II.", s. 356.

binerken bütün eş ve çocuklarını yanına almıştı. 24 yaşında genç bir hükümdar olan sultan tekrar geri Konya'ya döneceğini ümit ediyordu. II. İzzeddin Keykavus'a karşı Bizans'ın ilk başlardaki hoşgörülü politikası yerini sert bir müdahaleye bıraktı. Selçuklu sultanının adamları hapsedilip çoğu katledildi. Hristiyanlığı kabul edenler bağışlandı. II. İzzeddin Keykavus da tutuklanarak annesi ve iki oğlu II. Gıyaseddin Mesud ve Rükneddin Keyümers ile birlikte Meriç nehri ağzında bulunan Enez (Enos) Kalesi'ne hapsedildi (h.660- m.1262). Diğer aile üyeleri İstanbul'da kalmıştı. Bu esaret hayatı Berke Han'ın yardımı ile sona erdi ve Selçuklu hanedan ailesi kurtarıldı.[238]

İ. Hakkı Uzunçarşılı eserinde III. Alaeddin Keykubad'ın babası Feramurz'un İstanbul'da öldüğünü ve Rükneddin Kılıç Arslan'ın Hristiyanlaştığını belirtir. II. İzzeddin Keykavus'un iki kızından biri, Hand Fatma Hatun da Hıristiyan geleneklerine göre yetiştirilmiştir.[239]

İ. Hakkı Uzunçarşılı, Fatma Hatun hakkında yanılmış olmalıdır. Çünkü Konya'da Fatma Hatun'un ve annesinin bir türbesi bulunmaktadır. Tamir kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla zaviye, daru'l-huffaz, mescid ve türbe olarak h.700 /m. 1300 yıllarında inşa edilen bu bina II. İzzeddin Keykavus'un kızı Fatma Hatun tarafından yaptırılmıştır. II. İzzeddin Keykavus'un kızı Hand Fatma Hatun türbeyi annesi için

---

[238] Ancak İbn-i Bîbî, yalnız sultan II. İzzeddin Keykavus'un kurtarıldığını, annesi, kız kardeşi ve iki oğlunun kurtarılamadığını kaydetmektedir. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 268. Baybars Tarihi de Sultan II. İzzeddin Keykavus'un iki oğlunun İstanbul'da tutsak olarak alıkonulduğu ve onların Hıristiyan olarak yetiştirildiğini teyit etmektedir. İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 33. Osman Turan ise İstanbul'da Sultan II. İzzeddin Keykavus'un en küçük oğlunun kaldığını ve bunun adının Melik Kostantin olduğunu söylemektedir. Turan, *Türkiye*, s. 500. Aksarayî'de ise olay şöyle anlatılmıştır: Berke Han'ın komutanı Kutluğ Melik deniz yoluyla gelerek II. İzzeddin Keykavus'u ve tüm yakınlarını kurtarır. Sultana ikamet ve ikta olarak Kırım'da bir yer verilir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.57. Yazıcızâde Ali'nin eserine göre ise, II. İzzeddin Keykavus, Bizans imparatoru Vasilyus ile sulh yapılarak Berke Han tarafından kurtarılmıştır. Sultanın iki oğlu, II. Gıyaseddin Mesud ile Rükneddin Keyümers, sultanın annesiyle birlikte salıverilmiş ve gemiyle Kırım'a getirilmiştir. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 774. Osman Turan bu konudan ayrıntılarıyla bahsederek, II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'a geçtiği sırada yanında beş oğlu bulunduğunu vurgulamaktadır. Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Kılıç Arslan, Rükneddin Keyümers, Alaeddin Siyavuş (cimri) ve Feramurz. Turan, *Türkiye*, s. 580. Fakat Osman Turan başka bir eserinde ise farklı bir bilgi sunmaktadır. II. İzzeddin Keykavus 1279/1280 tarihinde vefat edinceye kadar Kırım'da kendisine verilen Sulhat iktasında yaşamıştır. Osman Turan tarafından yayınlanan vesikalara göre, II. İzzeddin Keykavus'un 5 oğlu vardır. Bunlardan Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Keyümers ve Siyavuş isimli oğulları Kırım'da yanındadır. Feramurz ve Rükneddin Kılıçarslan ise İstanbul'da kalmıştır. Bizans İmparatoru'nun yanında kalan oğullarından birisinin adı Melik Konstantin olarak değiştirilmiş ve bir Hıristiyan gibi yetişmiştir. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 10-11.

[239] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1998, s. 17.

yaptırmıştır.[240] Mescidin içerisinde ahşap bir bölmede bulunan türbe içindeki üç sandukanın kitabesi bulunmamaktadır. Yapının tamir kitabesinden ve vakfiyesinden anladığımız kadarıyla burada II. İzzeddin Keykavus'un eşi, kızı Fatma Hatun ve sütannesi yatmaktadır.[241] Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde iki Arapça vakfiyesi mevcut olup, 80 satırdan müteşekkildir.[242] Vakfiye suretlerinde "*Sultan Hand Fatma Hatun bint-i es-Saidü'ş-şehid es-Sultanü'l-azam, şehinşah-ı mu'azzam izze'd-dünya ve'd-din ebu'l-feth Keykavus bin Keyhüsrev*" şeklindeki ifade, Fatma Hatun'un kesin olarak II. İzzeddin Keykavus'un kızı olduğunu ispatlar. Ayrıca burada Fatma Hatun'un annesinin gömülü olduğu vakfiye ile kesinlik kazanır. Ancak annesinin ismi ve ölüm yılı bilinmemektedir. Dolayısıyla II. İzzeddin Keykavus'un bu eşinin kimliğini de öğrenemiyoruz.

Anonim Selçuknâme'de verilen küçük bir bilgiyle II. İzzeddin Keykavus'un ismini bilmediğimiz bu eşinin 1285 yılında sağ olduğu ve Konya'da ikamet ettiğini öğreniyoruz. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in öldürülmesinden sonra arkasında kalan iki küçük oğlu babaanneleri tarafından (IV. Kılıç Arslan'ın eşi) saltanat mücadelesine sokulmuş ve ikisi de hayatını kaybetmişti. Bu süreçte çocuklardan biri öldürülmeden önce II. Gıyaseddin Mesud'un adamlarının eline geçti. Bu emirler küçük Selçuklu şehzadesini Aksaray'da bulunan II. Gıyaseddin Mesud'un annesinin yanına götürdüler. II. Gıyaseddin Mesud Konya'ya dönünce annesi de Konya'ya gelip burada ikamet etmeye başladı.[243] Yanında bulunan küçük şehzade ise Ramazan Bayramı günü öldürülerek kafası kesilip teşhir edildi.

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi II. İzzeddin Keykavus'un eşlerinden biri ve kızlarından biri Konya'da defnedilmiştir. II. İzzeddin Keykavus bu eşi ve kızı

---

[240]Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998, s. 168.

[241] Ferhuniye Süt Tekkesinin Tamir Kitabesinde şöyle diyor:
1- İşbu Mescid-i Şerif derunundaki türbede defn-i hâk-ı ıtırnak olan,
2- Al-i Selçuk'tan Keykavus ibn-i Keyhüsrev haremi ve kerimesi Fatma ve süt.
3- Valdelerinin makbere-i münîfeleridir.
4- Tarih-i atik 700- tarih-i imarı sene 1325 Rumî.
5- Evkaf muhasebecisi Paşazade İbrahim Bey ve mütevellisi marifetiyle tecdiden imar olunmuştur.
İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1997, s. 595; Z. Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s. 169; Müjgân Cumbur, "Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı", *Erdem*, C. IX, S. 26, Ankara, 1996, s. 614.

[242] Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 596; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s. 170.

[243] *Anonim Selçuknâme*, s. 45.

onunla beraber Bizans'a ve Kırım'a gitmiş midir? Yoksa hiç gitmemişler midir? Bu eşinin aynı zamanda II. Gıyaseddin Mesud'un annesi olması da işleri karışık hale getirmektedir. Çünkü II. Gıyaseddin Mesud Kırım'dan ayrılırken ailesi ve mahiyeti ile Anadolu'ya gelmiştir. Yani yanında annesinin de bulunması ihtimal dâhilindedir. Ancak kaynaklar bu iki kadının İstanbul veya Kırım macerasından hiç bahsetmez. Bizans kaynakları da aşağıda bahsedeceğimiz şekilde bilgi verirler ve bu iki bayandan bahsetmezler. Netice itibariyle iki ihtimal vardır. Birinci ihtimal: 1262'de II. İzzeddin Keykavus Bizans'a giderken Anadolu'da bu eşi ve kızı Fatma Hatun'u bırakmak zorunda kalmış olabilir. Ancak bunun da bir sebebi olmalı. İkinci ihtimal ise bu iki kadın da Kırım'a gitmiş ve II. Gıyaseddin Mesud ile Kırım'dan Anadolu'ya geri dönmüşlerdir. Veya Fatma Hatun da Kırım'da doğmuştur.

Kanaatimizce II. İzzeddin Keykavus, Kırım'a giderken yanına 2 oğlunu almış, geride ise iki oğlunu İstanbul'da esaret altında bırakmıştır. Kaynaklardan ve gelişen olaylardan tespit ettiğimiz kadarıyla 7 oğlu bulunmaktadır. Eski tarihlerden itibaren hükümdarların erkek çocuklarını tabi oldukları hükümdarların eline rehin olarak bırakmaları adetti.[244] Dolayısıyla II. İzzeddin Keykavus'un özgürlüğünün karşılığı olarak oğlunun ikisini Bizans imparatoruna bıraktı. Melik Konstantin adını alan Selçuklu şehzadesinin biri tamamen bir Hıristiyan olarak yetiştirildi.[245] Diğer melik hakkında ise bir bilgiye rastlayamadık. Şimdilik elimizdeki kaynaklar bu çocuğun ismi ve yaşı hakkında bir bilgi vermemektedir.

Buraya küçük bir de not ekleyelim. Aziz b. Erdeşir-i Esterabadi'nin Bezm u Rezm adlı eserinde beyliğin kurucusu Kadı Burhaneddin Ahmed'in nesli babasının annesi tarafından Selçuklu hanedanına dayandırılmıştır. II. İzzeddin Keykavus'un

[244] Türk devletlerinde bu uygulama Hun Devletine kadar uzanır. Özellikle Atilla'nın Avrupa içlerinde savaşırken rehine olayını önemsediğini görürüz. Büyük Selçuklu da devletin emniyeti için bu uygulamayı benimsemiştir. Vezir Nizamülmülk eserinde rehine olayından titizlikle bahsetmektedir. Türkiye Selçuklular kurulurken Sultan Melikşah, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın ölümünden sonra onun iki oğlunu yanına rehine olarak getirtmişti. I. Gıyaseddin Keyhüsrev de İznik kralına kısa süreliğine iki oğlunu rehin bırakmıştı. Ertuğrul Gazi oğlu Osman Bey'in bir oğlunu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e rehin olarak göndermişti. Osmanlı da Balkan devletlerinden ve Anadolu beyliklerinden hükümdar çocuklarını rehin olarak saraylarına göndermelerini isterdi. Netice olarak Timur da Ankara Savaşından sonra Yıldırım Beyazit'in bir oğlunu yanında rehin olarak Semerkant'a götürmüştü. Nizamülmülk, Siyasetnâme, çev. Sadık Yalsızuçanlar, Antik Kitap Yay, İstanbul 2018, s. 120; Erkan Göksu, "Türkiye Selçuklu Devleti'ne Tâbi Devletler ve Tâbiiyet Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Malazgirt'ten Osmanlıya Selçuklu Sempozyumu*, Kastamonu 2014, s. 44.

[245] Turan, *Türkiye*, s. 50; Merçil, *Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları*, s. 719.

kızlarından biri, Selçuklu hanedanının başına gelen felaketlerden dolayı bir Moğol beyi ile evlenmek zorunda kalmıştı. Bu evlilikten bir kız çocuğu dünyaya geldi ve Tokat'ta büyüdü. Kadı Siraceddin bu kızla evlendi ve Said bu kızdan doğdu.[246]

1. II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'ta Kalan Aile Üyeleri

Ana kaynakları değerlendirdiğimiz zaman II. İzzeddin Keykavus'un yedi oğlu iki kızı olduğu sonucunu çıkarılabilmektedir. Bunlar: II. Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Keyümers, Rükneddin Kılıç Arslan, Alaeddin Siyavuş, Feramurz, Bizans'ta kalan iki oğlu ve bir kızı, bir de Fatma Hatun. II. İzzeddin Keykavus, Selçuklu ülkesinden Bizans'a giderken iki oğlu Mesud ve Keyümers yanında idi. Yani 1262'den önce doğmuşlardı. Bizans'ta kalan iki oğlu ise bunların küçükleri idi. Ama Anadolu'da mı yoksa İstanbul'da mı doğduklarını tahmin etmek istersek yıl hesabı ile kesin olarak birinin Anadolu'da doğmuş olması ve 1262'de bebek olması gerekmektedir. Muhtemelen Rükneddin Kılıç Arslan, Alaeddin Siyavuş ve Feramurz ise 1264'den sonra Kırım'da doğmuş olmalıdır.

a. II. İzzeddin Keykavus'un Annesi Berduliye Hatun

II. İzzeddin Keykavus, Bizans'ta sürgünde iken yanında annesi, eşi, dört oğlu (Mesud, Keyümers, Konstantin Melik ve ismi bilinmeyen bir melik), bir kızı, bir kız kardeşi (görünüşe göre evlenmemiş) ve iki dayısı (Kir Kedid ve Kir Haye) dâhil olmak üzere akrabaları vardı. Ana kaynaklarda doğrudan ismi geçenler bunlardı ve sultanın en yakınındaki aile üyesi en büyük oğlu II. Gıyaseddin Mesud idi. II. İzzeddin Keykavus ve VIII. Mikhael Palaiologos'un arası açılınca; ilk olarak, VIII. Mikhael Palaiologos sultanın ailesinden kadınları ve küçük çocukları İznik şehrine gönderdi.[247] Amacı ailesini elinde tutarak II. İzzeddin Keykavus'u kontrol altına almaktı. Ancak kaynaklara göre II. İzzeddin Keykavus 1264 yılında Enez'den Kırım'a gitmek için

[246] Aziz b. Erdeşir-i Esterabadi, Bezm u Rezm, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2014, s. 54; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1927, s. 49.
[247] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 61.

ayrılırken ailesinin çoğu İstanbul'da idi.[248]

II. İzzeddin Keykavus'un annesinin adı Farsça olarak "Berduliye, Perduliye" yazılıyordu. Ama orjinali bir Yunan ismi idi.[249] Berduliye Hatun 1237 yılının başlarında II. Gıyaseddin Keyhüsrev'le evlendi ve 1238'de ilk çocuğu olan İzzeddin'i dünyaya getirdi. Daha sonra da bir kız çocuğu dünyaya getirdi. 1243 Kösedağ savaşı sonrası Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollar karşısında ağır bir yenilgi aldığı zaman Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev başkent Konya'dan kaçtı. Fakat II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Mah-peri Hatun (Hunat Hatun), eşi Berduliye Hatun ve kızı Kilikya Ermenileri tarafından Moğollar'a teslim edildi. Anlaşmadan sonra ancak Konya'ya geri dönebildiler. 1246 başlarında da II. Gıyaseddin Keyhüsrev hayatını kaybetti. Berduliye Hatun'un oğlu İzzeddin sekiz yaşında tahta geçince, Vezir Şemseddin İsfahani Selçuklu ülkesindeki yönetimi eline geçirdi. Bununla kalmayarak herkesin tepkisini almaya çekinmeden sultanın annesi Berduliye Hatun ile evlendi. Abu'l Farac'a göre, bu evlilikten kaderi bilinmeyen bir oğlu dünyaya geldi.[250] 1249 yılında ikinci eşi Vezir Şemseddin İsfahani siyasi rakipleri tarafından tutuklandı ve idam edildi. Berduliye Hatun, olayların gelişiminden anladığımız kadarıyla bir daha evlenmedi. Selçuklu Devletindeki taht mücadeleleri sırasında oğlu II. İzzeddin Keykavus'un yanından hiç ayrılmadı. 1262'de oğlu Sultan II. İzzeddin Keykavus ile birlikte Bizans'a-İstanbul'a gitti. Bizans topraklarına vardığında yaşı 50 civarındaydı. Pachymeres onu "*yaşlı-ihtiyar*" olarak isimlendirmektedir.[251] Berduliye Hatun İstanbul'da sultanın diğer kadınları ve çocukları ile birlikte imparatorluk saraylarından birinde yaşadı. 1264 yılında II. İzzeddin Keykavus, Bizans'tan ayrılırken Berduliye

[248] Rustam Shukurov, *The Byzantine Turks 1204-1461*, Brill, Leiden 2016, s. 105.

[249] Abu'l Farac eserinde sultanın annesinin Rum ve bir rahibin kızı olduğunu belirtmektedir. Simon de Saint-Quentin de onun Rum olduğunu söylemektedir. William Rubruck da onu bir Yunan cariyesi olarak tanımlamıştır. Bizans kaynakları da Berduliye'nin Hristiyan kimliğini ortaya koymuştur. Pachymeres onun "*son derece iyi bir Hıristiyan*" olduğunu savunmaktadır. Pachymeres, *Relations Historiques,* s. 62. Nikephoros Gregoras ise daha da ileri giderek II. İzzeddin Keykavus'un "*Hıristiyan atalarının oğlu*" olduğunu ileri sürmüştür. Ailesinin değil atalarının Hristiyan olduğunu vurgulamıştır. Nikiforos Grigoras, *Romaiki İstoria,* s.182; Shukurov, *The Byzantine Turks 1204-1461*, s. 107. Berduliye bir rahip kızı olmasına rağmen, ailesi Selçuklu toplumunda oldukça yüksek bir statüye sahipti. İbn-i Bîbî eserinde ondan oldukça saygıyla bahsederek onun için "hanım" kelimesini kullanmıştır. Yazıcızâde Ali, Berduliye Hatun'un VIII. Mikhael Palaiologos'un kız kardeşi olduğunu söyler ama bu bilgi Bizans kaynaklarınca doğrulanmamıştır.

[250] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi,* C. II, s. 412.

[251] Pachymeres, *Relations Historiques,* s. 61.

Hatun İstanbul'da kaldı.[252] Bu tarihten sonra İbn-i Bîbî ve Yazıcızâde Ali'nin eserlerinde aktarılan bilgiler biraz hikâyemsi ve efsanevi gelişmektedir. Bir rivayete göre Berduliye Hatun, II. İzzeddin Keykavus'un kaçışından sonra oğlunun öldüğüne dair söylenti üzerine kendini bir kuleden atmıştır. Bir rivayete göre de İstanbul'dan Verroia'ya götürülmüş ve ölümüne kadar orada yaşamıştır. Diğer İstanbul'da kalan aile üyeleri de bu şehre gönderilmiştir.[253] Berduliye Hatunun ölüm tarihi bilinmemektedir. Ancak uzun yıllar burada yaşadığını belirten Yazıcızâde Ali, şehrin duvarlarından bir kuleye onun adını verdiklerini kaydetmiştir. "*Ana Kapısı*" bu kapıya verilen isimdi.

b. II. İzzeddin Keykavus'un Dayıları Kir Haye ve Kir Kedid

II. İzzeddin Keykavus'un annesi Berduliye Hatun'un iki erkek kardeşi vardı: Kir Kedid ve Kir Haye. Kaynaklarda haklarında yeterince bilgi olmayıp, sultanın dayıları olarak geçmektedir. İsimlerinin kökeni Yunancadır. Tahminen Kir Haye büyük abi, Kir Kedid ise küçük kardeş idi. Her iki kardeş de Ortodoks Hıristiyan inancına sahiptiler. 1254'den sonra II. İzzeddin Keykavus'un üzerinde güçlü bir nüfuz kurdular. Genç sultanı ellerinin içine alıp, kötü alışkanlıklar kazandırdılar. Ahlaken Müslüman ahlakına uymayan davranışlar öğrettiler. Berduliye Hatun gibi erkek kardeşleri de Hristiyanlıktan ödün vermeden saltanat işlerinde rol oynadılar. Müslüman emirler ve âlimler bu durumdan hoşnut değillerdi. II. İzzeddin Keykavus'un kardeşi IV. Kılıç Arslan ile saltanat mücadelesinde dayıları hep yanında idi. 1262'de II. İzzeddin Keykavus İstanbul'a giderken de onunla birlikte gittiler. II. İzzeddin Keykavus'un Bizans İmparatoru için komplo hazırlıklarını küçük dayısı Kir Kedid imparatora yetiştirdi.[254] Görünüşe göre Kir Kedid'in etnik ve dini kimliği, aile bağlarından ve Selçuklu sarayındaki görevinden üstün gelmiş olmalıydı. Oysaki o, sultanın "şarap-salar" görevlisi ve en yakınlarından biriydi.[255]

---

[252] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk,* s. 655.
[253] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk,* s. 657.
[254] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 267; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 56.
[255] Baybars Mansuri, her iki dayının da ihanet ettiğini kaydetse de bu doğru olmamalıdır çünkü Kir Haye o sırada İstanbul'da değildir. II. İzzeddin Keykavus, dayısı Kir Haye'yi kendi adına müttefikleri Bulgar Kralına ve Altın Orda Han'ına arabulucu olarak göndermişti. Ayrıca 1262'de II. İzzeddin Keykavus ile birlikte gelen Türkler kuzeye Tuna sınırına, Dobruca'ya gönderilirken onlarla birlikte Kir Haye de gitmişti ve oralarda çok ünlü idi. Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 61.

Pachymeres, II. İzzeddin Keykavus'un İstanbul'daki hareketi sırasında Kir Haye'nin Dobruca'daki bazı faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Kir Haye, Bulgar Kralı Konstantin Tich'e giderek Bizans'a karşı sefer düzenlemesini sağladı. Kir Haye, Altın Orda hanı Berke Han'ın yeğeni Nogay'a da elçi gönderdi.[256] Aksarayî, Kir Haye'nin direk Altın Orda Han'ı ve II. İzzeddin Keykavus'un arasında arabulucu olduğunu söylemiştir. Berke Han'ın eşi II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi yani II. İzzeddin Keykavus'un halası idi.[257] Kir Haye, bu halanın yardımı ile Nogayı ve Moğol hanını ikna etmeyi başardı. Daha sonra bu ittifaka uygun olarak Bulgar ve Tatarların Trakya'da düzenlediği Bizans topraklarına saldırılarda, Dobruca'daki Türkler de onlara katıldı. Kir Haye de bu saldırılara katıldı. II. İzzeddin Keykavus, Bizans esaretinden kurtulup Kırım'a gidip Solkhat'a/Suğdak'a yerleştiğinde, Kir Haye Anadolu'ya geri döndü. 1265 yılında sultan IV. Kılıç Arslan tarafından idam edildi, cesedi köpekler tarafından parçalandı. IV. Kılıç Arslan, Kir Haye'den intikamını almış oldu. Bir zamanlar IV. Kılıç Arslan Burgulu Kalesinde hapiste iken, Kir Haye onu aşağılayan davranışlarda bulunmuştu. Ayrıca Kir Haye, Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali'nin gelinlerinden birinin de babasıydı. Bir süre sonra siyasi sebeplerden dolayı Sahip Ata Fahreddin Ali, IV. Kılıç Arslan aleyhine olan ittifaka katıldı. Muhtemelen Kir Haye'nin öldürülmesinin bunda payı olmuştur.[258] II. İzzeddin Keykavus'un iki dayısı İstanbul'da kendilerine iki farklı yol çizdi. Biri II. İzzeddin Keykavus'a ihanet ederken biri ise sonuna kadar ona sadık kaldı. 1264'ten sonra Kir Kedid'in İstanbul'daki hayatı veya akıbeti hakkında bir bilgiye rast gelmedik.

c. II. İzzeddin Keykavus'un Kız Kardeşi

Berduliye Hatun ile II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kızı olup II. İzzeddin Keykavus'un küçüğü idi. George Pachymeres ve İbn Bîbî'nin eserlerinden öğrendiğimiz kadarıyla II. İzzeddin Keykavus kız kardeşini beraberinde İstanbul'a götürdü. II. İzzeddin Keykavus Kırım'a gidince kız kardeşi İstanbul'da kaldı. Annesi

[256] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 160.
[257] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 57.
[258] Cahen, *Anadolu*, s. 265.

ve II. İzzeddin Keykavus'un iki oğlu ile gözaltına alındı.[259] Daha sonraki hayatı hakkında elimizde hiçbir bilgi bulunmamaktadır.[260]

d. II. İzzeddin Keykavus'un Karısı

Kaynaklar II. İzzeddin Keykavus'un tek bir eşine işaret etmektedir. II. İzzeddin Keykavus'un bir eşle İstanbul'a geldiği nakledilmektedir. Elbette ki Selçuklu sultanının diğer sultanlar gibi bir haremi vardı. Bizans'a ilk kez sığındığında yanında tüm haremi vardı. Bizans'a ikinci kez sığındığında ise yanında hane halkı ve çocukları vardı. İstanbul'da yanında tek bir eşi olduğuna dair görüş birliği olmasına rağmen eşinin kimliği hakkında kesin bir yargı bulunmamaktadır. John III Vatatzes'in kızlarından biri ile evlendiği düşünülmektedir.[261] Venoria'da intihar eden annesi değil karısı Hristiyan olan Anna idi. Şehrin kapısının adı da bu sebeple "*Anna'nın Kapıları*" adını almıştı.[262] Yüksek olasılıkla bu kadın Bizanslı ve Hristiyandı. II. İzzeddin Keykavus'un eşi de annesi ve kızıyla beraber Bizans'ın elinde esir kaldı. 1264'den sonraki hayatı hakkında şimdilik bir kayıt bulamadık.

e. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu Melik Konstantin

Melik Konstantin hakkında en yaygın bilgiler Bizans kaynağı Pachymeres'e dayanmaktadır. Pachymeres, II. İzzeddin Keykavus'un İstanbul'da kalan iki oğlundan biri olarak onun ismini vermiştir.[263] II. İzzeddin Keykavus, Bizans topraklarından ayrılırken ailesinin yarısını İstanbul'da bıraktı. İmparator tarafından bu aile üyeleri beraberce Veria'ya (Venoria/Berroia/Karaferiya-Yunanistan'da) gönderildi. Orada kendilerine arazi tahsis edildi. Soy olarak asil olan bu iki küçük melik bölgenin varisi oldular. Bu sırada her ikisi de Müslüman idi. Tahminen bu çocuklar biraz büyüyünce iki erkek kardeşten biri Veria'da kalırken, Melik Konstantin İstanbul'a alındı. Vaftiz

[259] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 160.
[260] Shukurov, *The Byzantine Turks 1204-1461*, s. 114.
[261] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 160.
[262] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 161.
[263] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 161.

edilerek Hristiyan oldu ve bir kiliseye dini eğitim için verilip keşiş yapıldı.[264]

Pachymeres, Melik Konstantin'in Hristiyan olduğunu ve Roma geleneklerine gayretle bağlı kaldığını vurgulamıştır. Hristiyanlığı kabulü çok çabuk olmuştur. Pakhymeres bunu doğal kabul etmiştir çünkü II. İzzeddin Keykavus'un kendisi de Hristiyan inancına yatkındı demektedir.[265]

Melik Konstantin ve onun soyundan gelenler Bizans içinde soylu ve ünlü bir aile olarak "Melik/Melikes/Melek" tanınmıştı. [266] Melik Konstantin'in Bizans metinlerinde geçen "sebastokrator[267] ve caesar[268]" unvanlarına bakıldığında oldukça önemli bir mevkide olduğu anlaşılabilir. Bir sultanoğlu olduğu, sultan neslinden geldiği açıkça ifade edilebilir. Melik Konstantin, II. Andronikos adına önce Pegai (Biga) muhtemelen daha sonra da Veria (Berroia/Karaferiya –Yunanistan'da) valisi oldu. Kendisine tahsis edilen Pronia/ikta sayesinde iyi bir yaşam seviyesine sahipti.[269] Zaten kendisine verilen valilikler çok yüksek bir statüsünün olduğunu göstermektedir. Sahip olduklarını kendinden sonraki nesline bıraktığı için soylu bir aile ortaya çıkmıştır.

Bu ailenin ilk tespiti XIV. yy.'ın ilk yarısına dayanmaktadır.[270] Bu ailenin ilk birinci kuşağı Melik Konstantin idi. Çok büyük bir ihtimalle Selçuklu ülkesinde doğdu, 1262'de babasıyla önce Kemalpaşa'ya sonra İstanbul'a geldi. 1264'de babası II. İzzeddin Keykavus'la Kırım'a gidemedi çünkü çok küçük olduğu için İstanbul'da idi. Bu yüzden diğer kadınlarla rehin kaldı. Biraz büyüdükten sonra Bizans aristokrasisinin içinde kendine yer buldu. Onun İstanbul'da giydiği resmi kıyafeti, Selçuklularla

---

[264] Öden, a.g.m, s. 289; Yonca Anzerlioğlu, "Bizans İmparatorluğunda Türk Varlığı", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 228.

[265] Pachymeres, *Relations Historiques*, s.30.

[266] Melik kelimesi Arapça bir unvan olup (malik/melik-ملك) Yunancaya da geçmişti. İranlılar ve Türklerin kullandığı bu kelime Bizans'ta da "*kral ya da prens*" anlamında aynen kullanılıyordu. XIII. yüzyıl Selçuklu ülkesinde de Selçuklu sultanlarının oğullarına verilen bu unvan İran'da "*şehzade*" olarak yaygındı. Aynı zamanda devletin üst düzey memurları içinde bu unvan resmiyet kazandı. Örneğin "*melik el-ümera-emirlerin başı*" veya "*melik el-sevaḥil-sahiller komutanı*" ve de "*melik el-şuara-şairlerin önde geleni*" gibi. Osmanlı'da şehzade olarak devam etti.

[267] Sebastokrator/ Sevastokrator, Yunanca saygıdeğer hükümdar anlamında bir Bizans ünvanıdır. John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2007, s. 270.

[268] Caesar (Latince bir kelimedir, Sezar) Tetrarhi (dörtlü idare) zamanında, aile imparatorluklarında kıdemli/birinci imparator Augustus'un idaresi altında yer alan ikincil hükümdara verilen unvandı. Genç hükümdarlar ve VII. yy'dan sonra en yüksek mahkeme başkanlığı için kullanılmıştır. Geleneksel olarak bu makam hükümdar oğullarınındı. Haldon, *a.g.e.*, s. 265.

[269] Pronia/Pronoia çoğunlukla askeri hizmet karşılığında bir askere tahsis edilen mali gelirdi. İlk kez XII. yy'da görüldü ve giderek yaygınlaştı. Ömür boyu süren ve miras bırakılabilen bağışa dönüşmüştür. Haldon, *a.g.e*, s. 273.

[270] Shukurov, *The Byzantine Turks*, s. 188.

uyumlu idi. Kırmızı bir taşla (pamir veya yakut) süslenmiş bir başlık ve koyu mavi bir elbise giyiyordu. Başlığı soylu olduğunu, elbisesi ise Bizans hiyerarşisi içinde bir yeri olduğunu gösteriyordu.[271]

II. Andronikos'a, Melik Konstantin'i Selçuklu sultanı ilan etmesi teklif edilse de, imparator onu Pegai'a (Biga) vali olarak atadı (1305-1306). Melik Konstantin yeğeni olan Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı ile birlikte Balıkesir'e gönderildi. II. Andronikos bu kızın bölgedeki Bizans'ın paralı askerî birliklerinin komutanı Melik İshak ile evlenmesini istedi.[272]

Yazıcızâde Alî'de bahsedildiği üzere II. Gıyaseddin Mesud, 1280'lerde Bizans'ta yaşayan kardeşlerinin ve Bizans topraklarında kalan Türklerin durumunu öğrenmek istedi. İmparatora elçiler gönderdi. Cevaben kardeşlerinden birinin imparatorun yanında olduğu, bir erkek kardeşinin de Karaferia'da bey olduğu iletildi.[273] Tahminen bu tarihlerde Melik Konstantin Berroia valisi idi. Bizans idaresinde başarılı bir yönetici olarak hizmet ediyordu. Anlaşılan 1280'lerden 1306'lere kadar Bizans'ın çeşitli şehirlerinde vali olarak görev yaptı. 1306'dan sonra ise Batı Anadolu'dan kayboldu.

Bunun sebebi Melik Konstantin'in farklı gruplar arasında yaşanan siyasi çatışmalar sonucu bölgeden ayrılarak Bizans ordusuna bağlı Türkopol birliklerinin başında Trakya'ya geçmesiydi. Çünkü Batı Anadolu'da Melik Konstantin'in görevi, Katalan-Türk ittifakını bozmaktı. Ancak işler öyle bir karıştı ki Melik İshak'ın da öldürülmesiyle, Melik Konstantin de bu ittifak içinde yer alarak Bizans'a bağlılığından vazgeçti. İki yıl sonra Katalanlardan ayrılarak 1000 atlı asker ve 500 yaya ile birlikte Sırp kralı Stephan Milutin'in (1282-132l) hizmetine girdi (1309). Ancak kötü şöhretli Sırp kralı muhtemelen tedbir amaçlı Melik Konstantin'in bütün atlarına ve silahlarına el koydu. Bu tarihten sonra da başına ne geldiğinden haberdar değiliz.[274]

Osmanlı'nın ilk padişahlarından Yıldırım Bayezid'a (1389-1402) Balkan fetihleri sırasında Veria şehrinin anahtarını takdim eden Michail Lizikos'un Melik

---

[271] Shukurov, *The Byzantine Turks*, s. 188.
[272] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 60.
[273] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 723.
[274] Pachymeres, *Relations Historiques* s. 61; Nikiforos Grigoras, *Romaiki İstoria I-VI*, çev. Arslan Kılıç, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi SBE, İzmir 2019, s. 264; Merçil, a.g.m, s. 719, not 37.

Kosntantin'in torunu olduğu bilinmektedir. Michail Lizikos bir süre Osmanlı'ya hizmet etti. Kuzeni ile beraber Anadolu'da Malatya ve Erzincan fetihlerine katıldı. Daha sonra Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'den izin alıp Veria'ya geri döndü.[275]

Yazıcızâde Ali, II. İzzeddin'in oğullarını anlatırken isim vermeden Melik Konstantin'den bahsetmiştir. "*Sultan Mesud'un kardeşi, imparatorun yanında kalan, bazı Türklerle birlikte kaçmak istedi. İmparator bunu öğrendi, onu yakalattı ve gözaltına aldırdı. Daha sonra patrik onu imparatordan isteyerek vaftiz etti ve bir keşiş yaptı. Bir müddet Ayasofya'da patriğe hizmet eyledi*."[276] Ayrıca ek bir bilgi vermiştir. Dobruca Türklerinin efsanevi lideri Sarı Saltık bu meliki (Konstantin'i) patrikten istedi. Tekrar Müslüman yaparak İstanbul'dan ayrıldı ve kuzeye Dobruca'ya gittiler. Bu bilgiler tarihin akışı içinde doğrulanmayan bir bilgidir. Çünkü Selçuklu sultanlarından gelen nesiller, saltanat mücadelesinden yara almamak için güvenli bir liman olarak Bizans'a gitmişlerdir. Bu kişiler zamanla asimile olarak kimlik değiştirmişlerdir. O tarihlerde bu durum çok sık rastlanan vakalardandı. Aynı zamanda da Hristiyanlar da Müslüman olmaktaydı.

f. II. İzzeddin Keykavus'un Diğer Oğlu

II. İzzeddin Keykavus, Enez'den Kırım'a doğru yola çıkarken arkasında bıraktığı iki oğlu vardı. Biri Melik Konstantin diğeri adını bilmediğimiz "melik ?". Melik Konstantin Bizans'ın hizmetine girerken diğer Melik ise Balkanlar'a yerleşti.

Selçuklu hanedanından balkanlara yerleşenler, araştırmacılar için hep bir merak konusu olmuştur. Yunanlı bir tarihçi olan Elizabeth Zachariadou da bu konu hakkında "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan Torunları" adlı makalesinde bu konuyu irdelemiştir.[277] II. İzzeddin Keykavus'un torunlarından Veroia'ya[278] yerleşmiş olan bir kolu inceleyerek, XIV. yy'a ait Vatopedi Manastırının kayıtlarını temel

[275] Anzerlioğlu, a.g.m, s. 229.
[276] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 657.
[277] E. Zachariadou, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan Torunları", *Makedonika*, s. 62-74.
[278] Veroia bölgesinin (Veria, Bepia, Bepoia) Osmanlı Devleti zamanındaki adı Karaferye'dir. Yunanistan'ın Orta Makedonya bölgesinde olup Selanik'e 76 km. uzaklıktadır. Selçuklu ve Osmanlı zamanında burada Sırplar hâkimdi.

almıştır. Bu kayıtlarda Veroia bölgesindeki toprak sahipleri veya devlete hizmet karşılığı verilen mülk sahiplerinin isimleri bulunmaaktadır. Bu isimler arasında Selçuklu kökenli feodallerin isimlerine rastlanmaktadır. 1265'ten itibaren burada bulundukları bilgisine ulaşılmaktadır.

Elizabeth Zachariadou'un fikirlerini destekleyen bir Osmanlı kaynağı mevcuttur. II. Murat'ın (1421-1451) kâtiplerinden Yazıcızâde Ali'nin eseri "Oğuznâme" ya da "Selçuknâme" de geçen bir kaç bölüm Veroia Selçukluları hakkında bilgi vermektedir.[279] Veroia'dan Osmanlının başkenti Edirne'ye kalkıp gelen iki kardeş, Mikhos Sultan ve Demetres Sultan, II. Murat'tan mülkleri üzerindeki vergi indiriminin yenilenmesini rica etmişlerdir.[280] Yazıcızâde Ali'ye hikâyelerini anlatmışlardır. Buna göre II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'a sığınması sırasında yanında Gıyaseddin Melik Mesud ve Rükneddin Keyümers'in bulunuyordu.[281] II. İzzeddin Keykavus Kırım'a giderken ismi verilmeyen iki oğlu Bizans imparatoru tarafından anneleri ile Karaferya'ya (Veroia) gönderildi.[282] İmparator tarafından Keykavus'un iki oğluna, karşılığında askeri hizmetlerde bulunacakları timario (timar) tevcih edildi.

Bu hikâyeye göre: "*Sultan II. Keykavus'un iki genç oğlu-isimleri zikredilmemektedir- imparator VIII. Manuel Palaiologos tarafından Veroia'ya Subasides=Subaşılar olarak atanmış ve imparatorun da kızkardeşi olan yaşlı nineleriyle birlikte yerleştirilmişlerdir. Daha sonra İmparator iki oğuldan birini İstanbul'a hizmetine çağırmıştır. Veroia'da kalan oğul ve onun oğlu Müslüman yaşamışlar ve öyle ölmüşlerdir. Fakat bu sonuncu oğulun çocukları Hıristiyan oldular. I. Bayezid (1389-1402) Veroia'ya hâkim olduğunda şehrin idarecisi, onların torunlarından Lyzakos adında biriydi. Sultan daha sonra onu ailesiyle birlikte getirdiği Zihna'ya bizzat subaşı olarak atadı. Bu Lyzakos, Selçuklu kökeni sayesinde I. Bayezid'ten vergi muafiyeti almayı başarmıştı. Tamamen bu vergi muafiyetinin yenilenmesi için II. Murad'a gelen iki kardeş, Demetres Soultan ve Mikhos Soultan, Lyzakos'un kardeşleri ya da yeğenleri olmalıydılar.*"[283] Veroia'ya yerleşen ve II.

[279] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 654.
[280] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 655.
[281] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 656.
[282] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 657.
[283] E. Zachariadou, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan Torunları", s. 247; Öden, *a.g.e.*, s. 289.

İzzeddin Keykavus'un torunları Zihna'da "Soultanos ailesi" olarak varlıklarına devam etmişlerdi.

Georgios Pakhymeres ve Nikephoros Gregoras, bu olaylara paralel bilgiler vermişler ve bu iki melikten bahsetmişlerdir. Melik Konstantin hakkında ise daha fazla bilgi sunmuşlardır.[284] Melik Konstantin'in daha sonra 1307'de "Pegae" ya vali olarak tayin edildiğinden bahsetmişlerdir.[285] Hatta *"o samimi inançla vaftiz olunca Romalıların geleneklerine tevarüs etti"* diye hristiyan olduğunu vurgulamışlardır. Yazıcıoğlu Âli'nin bahsettiği II. İzzeddin Keykavus'un annesinin imparatorun kardeşi olması meselesinden bahsetmeyip sadece Hıristiyan bir kadın olduğunu söylemişlerdir.[286]

Ancak verilen bilgilerde Yazıcıoğlu Âli'ye göre Veroia'ya yerleşen Sultan II. İzzeddin Keykavus'un oğlu ve onun oğlu Müslüman yaşadılar ve öyle öldüler.[287] Oysaki tespit edilen ilk isim bir Hristiyan ismidir. Bu isim torunlarından biri olmalıdır.

g. II. İzzeddin Keykavus'un Kızı

Yalnızca Pachymeres'in eserinde geçen II. İzzeddin Keykavus'un bu kızı hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. 1264 yılında II. İzzeddin Keykavus Kırım'a giderken bu kızını da Bizans'ta bırakmıştır.[288]

h. II. İzzeddin Keykavus'la Birlikte Bizans'a Giden Türkler

II. İzzeddin Keykavus 1262 yılında Bizans'a sığınırken aile üyelerinin yanı sıra taraftarları da onunla sürgüne gitti. Hatta Psidia (Isparta-Burdur) metropolü Makarios

---

[284] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 47.
[285] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 48.
[286] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 30. XIV. yy'a ait Vatopedi Manastırına ait 5 belge incelendiğinde Soultanos ailesinin diğer üyelerinin isimleri de ortya çıkmaktadır. Araştırmalar sonunda kronolojik olarak 1262'ye en yakın isimler tespit edilmiştir. 1) Athanasios Soultanos, 2) Aleksios Soultanos Palaiologios, 3) Demetrios Soultanos Palaiologos, 4) Demetrios Soultanos Palaiologos. Zachariadou, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan Torunları", s. 252.
[287] Anzerlioğlu, "Bizans İmparatorluğunda Türk Varlığı", s. 229.
[288] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 60.

da sultana rehberlik yapmak için yanındaydı.[289] Selçuklu ileri gelenlerinden de hayli emir sultanla birlikte hareket ettiler.

II. İzzeddin Keykavus her ne kadar İstanbul'da iyi bir yaşam sürse de bu monoton hayattan bir süre sonra sıkıldı. Saltanat süren ve savaş meydanlarında at koşturan Selçuklu emirleri bu durumdan şikâyetçi olarak Bizans İmparatorunun huzuruna çıktılar. Sürekli bir şehir hayatından bıktıklarını, "*Türk taifesi*" olarak kışlak ve yaylak hayatını özlediklerini, kendilerine kışın kışlayacak, yazın da yaylak olarak kullanacak bir arazi tahsis edilmesini istediler. Anadolu'dan kendilerine tabi olan Türkmenler'in de buraya getirtilerek yerleştirilmesini talep ettiler.[290] İmparator VIII. Mikhail, İlhanlılardan çekinip II. İzzeddin Keykavus'u yanında tutmak istediğinden ve batı sınırlarında askeri bir varlığın işine geleceğinden bu isteği yerine getirdi. Göç ettirilen Türkmenlere Bizans'la Deşt-i Kıpçak arasında bulunan Dobruca arazisini verdi.[291] Bu bölgeye çok daha önceden gelen Peçenek, Kıpçak ve Oğuz gibi Türk boyları da bu Türkmen topluluğa katıldılar. XIV. yüzyılın başında bölgede Türk topluluğu liderleri Balak'ın önderliğinde bir devlet de kurdular.[292]

Dobruca'ya yapılan Türkmen göçlerinden dönemin Selçuklu kaynakları neden bilinmez ama bahsetmemektedirler. Osmanlı dönemi kaynaklarında ise konu hakkında bilgiler mevcuttur. Özellikle Yazıcızâde Ali'nin yazdıkları ayrıntılı bilgi vermektedir. Yazıcızâde Ali, bu bilgileri İbni Bîbî'den almayıp, Bizans kaynaklarını da görmediğine göre nereden edinmiştir? Bu sorunun cevabını Ahmet Yaşar Ocak vermiştir. II. Murad devrinde Dobruca'da ve Karesi'de yaşayan Türklerden almış olmalıdır.[293]

II. İzzeddin Keykavus, 1264'de Bizans'ı terk edip Kırım'a giderken Dobruca'daki Türkmenler de başlarındaki Sarı Saltık ile beraber hareket ettiler. Altın orda hanı Berke Han tarafından Deşt-i Kıpçak arazisine yerleştirildiler. 16 yıl burada yaşadılar. II. İzzeddin Keykavus'un vefatından sonra Han'dan izin alıp Dobruca'ya geri döndüler.[294] Sarı Saltuk ile göçen Türkmenlerin önemli bir kısmı benimsedikleri

---

[289] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 30.
[290] Ocak, *Sarı Saltık*, s. 27.
[291] Öden, *a.g.e.*, s, 287.
[292] Mustafa Argunşah, "Gagauzların Tarihi", *Türkler*, C. VI, Ankara, 2002, s. 234.
[293] Ocak, *Sarı Saltık*, s. 28.
[294] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 657.

İslami inançlarını korumuşlar ve Balkanlara da yaymışlardır. Balkanlara Babailerin inançlarını taşımışlar, Balkanlar'daki Alevi ve Bektaşi topluluklarının temelini atmışlardır.

Dobruca'ya geri yerleşen Türkmenler 1293 yılında Sarı Saltık'ın ölümüne kadar burada yaşadılar. Bulgarlar'ın Bizans topraklarına saldırması ve sonrasında gelişen olaylar yüzünden Türkmenlerin bir kısmı Anadolu'ya geri döndüler. Dobruca'da kalanlar ise Hristiyanlaştılar. Günümüzde Moldova sınırlarında yaşayan sayıları 200.000 civarında olan bu Türk topluluğa "Gagauzlar" denmektedir. Yani "Keykavus'un adamları" halen bu topraklarda hüküm sürmektedirler. II. İzzeddin Keykavus'un Gagauzların atası olma ihtimali oldukça yüksektir.[295]

Aslında Anadolu'dan Türklerin kalabalık bir halde Rumeli 'ye ilk geçişleri XI. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Türkleri Anadolu'dan Rumeli'ye geçiren bizzat Bizans Devleti'dir.[296] Çeşitli nedenlerle farklı tarihlerde Selçuklulardan yardım talebinde bulunmuş ve Türk kuvvetleri Bizans'a yardım için gelmişlerdi. Vazifelerini tamamlayınca bölgede kalmayarak geri Anadolu'ya dönmüşlerdi. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Balkanlar'a geçen Türklerin bölgede daha uzun süre kaldıklarına şahit oluyoruz. Özellikle II. İzzeddin Keykavus'un 1262 yılında Bizans'a sığınmasıyla başlayan süreçten sonra gelenlerin büyük bir kısmı geri dönmeyerek bölgeye yerleşmişlerdir. 1263 yılında İmparator VIII. Mikhail, Akhaya Prensliği üzerine saldırmak için, 3500 kişilik paralı Türk askerini Balkanlar'a getirmiştir. Bu Türk birliklerinin başında Melik ve Salik adında iki komutan bulunmaktaydı. Ancak Bizans bu birliklerin ücretlerini ödemeyince, 1264 yılının baharında birlikler saf değiştirip Frankların tarafına geçtiler. Bizans ordusu ağır bir mağlubiyete uğradı. Bu birliklerin komutanı olan Melik 1295 yılına kadar Mora'da kaldı ve akabinde Anadolu'ya geri döndü. Onunla gelen askerlerin ise bazıları Mora Yarımadasında yerleşti.[297]

---

[295] Bu tezi, ilk savunan bilim adamı Bulgar tarihçi Balasçev'dir. Ona göre Oğuzlar, Türkiye Selçuklu Türklerinin torunlarıdır ve "Gagauz" adı "Keykavus"tan gelmektedir. Çünkü XIV. ve XV. yüzyılda Konya ve Karaman bölgesinden Balkanlara gelen bu Türkmenler, kelime başındaki "k"leri "g" olarak telaffuz ediyorlardı.

[296] Yusuf Ayönü, "Osmanlılardan Önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 2- Aralık 2006, s. 17-33.

[297] Levent Kayapınar, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1999, s. 30-32.

1261 'de VIII. Mikael İstanbul'u Latinlerin elinden alıp tekrar başkent yapmasının ardından Bizans mevcut şartların bir gereği olarak batı sınırlarını korumaya büyük önem verdi. Hatta doğu sınırlarını savunmasız bıraktı. Eş zamanlı olarak Moğol tahakkümünün artmasından kaçan binlerce Türkmen topluluğu Anadolu'nun batı bölgelerine yığıldılar. Geçimlerini sağlamak ve yeni bir yurt bulmak amacıyla geldiklerinden var güçleri ile bu bölgede tutunmaya çalıştılar. Bizans topraklarına düzenlenen akınlar sonuç verince Türkler kısa süre içinde yeniden Ege Denizi kıyılarına ulaştılar.[298] Türk istilası karşısında çaresiz kalan Bizans imparatoru, Avrupa'dan paralı Katalan askerlerini Anadolu'ya getirdi. Katalanlar, 1304 yılında Batı Anadolu'da Türklere karşı başarılı olsalar da sonra Bizans'la araları açıldı. Komutanları Roger de Flor 1305 Nisan'ında müşterek İmparatorun Edirne'deki sarayında öldürüldü. Bu duruma kızan Katalanlar talan ve yağmaya girişiler. Ancak Bizans karşısında zor duruma düştüler ve Türklerden yardım istediler. Karesi beyliğinden Türkler 2000 kişilik bir kuvvetle yardıma gittiler.[299]

Türkopoller /Türkoğullar XI. yüzyılın sonlarından itibaren Bizans ordusunun hizmetine girerek Hristiyanlığı kabul eden paralı Türk askerlerine verilen genel bir isimdi. Gregoras'un eserine göre Türkopoller 1262 yılında Bizans'a sığınan II. İzzeddin Keykavus'u takiben Bizans'a gelen taraftarlarıydı. Sultanın Kırım'a gitmesinden sonra Hristiyanlığı kabul ederek Bizans ordusuna katıldılar. Rum kızlarıyla evlenerek çocuklarıyla beraber Bizans'a hizmet ettiler.[300] Pachymeres ise II. İzzeddin Keykavus'un neslinden gelenlerin uzun bir süre Bizans'a hizmet ettiklerini yazmaktadır. Bu Türkopollerin kısa süre önce Kuzey bölgelerinden gelerek Hristiyanlaştıklarını ve komutanları olan Melik Konstantin'in II. İzzeddin Keykavus'un oğlu olduğunu belirtmiştir.[301]

---

[298] Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti 'nin Kuruluşu*, Ankara 1988, s. 42-45.

[299] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 62; Nikiforos Grigoras, *Romaiki İstoria*, s. 266; Şerif Baştav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)*, Ankara 1989, s. 18-19; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 455; Zerrin Günal Öden, *Karasi Beyliği*, Ankara 1994, s. 123-129.

[300] Nikiforos Grigoras, *Romaiki İstoria*, s. 196; Zerrin Günal Öden, "Bizans İmparatorluğu'nun Türklere Karşı Alan ve Katalanlar İle İttifakı", *İÜEFTED*, S. 35, (1994), s. 123-129.

[301] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 35.

2. II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'daki Aile Üyeleri

II. İzzeddin Keykavus, 1262 yılında bir gemi ile Karadeniz'e açılırken bu son gidişi olduğunu ve bir daha geriye dönemeyeceğini bilmiyordu. İçinde hep bir umut vardı. Tekrar Selçuklu tahtına oturacaktı. Ama bu mümkün olmadı. Buna karşılık onun soyundan gelenler Selçuklu ülkesine geri dönerek mirasına sahip çıktılar ve hükümdar oldular. II. İzzeddin Keykavus'un oğullarından Alaeddin Siyavüş daha babası ölmeden önce, 1277 yılında Kırım'dan Anadolu'ya gelerek Karamanoğulları'yla birlikte Konya'yı ele geçirmiş ve tahtta hak iddia etmiştir (Cimri Olayı). Çok tafsilatlı olan bu olaylar sonrasında da hüsrana uğramıştır. II. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra ise diğer oğulları II. Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Kılıç Arslan, Rükneddin Keyümers ve Feramurz da Kırım'dan Anadolu'ya geçmişler ve saltanat iddiasında bulunmuşlardır. II. Gıyaseddin Mesud 1280 yılından sonra Kırım'dan Sinop'a gelmiş ve çetin mücadeleler sonucu iki kez (1284–1296/1302–1308) Selçuklu tahtına çıkmıştır. Nihayetinde ise çalışmamızın konusu olan II. İzzeddin'in oğullarından Feramurz'un oğlu III. Alaeddin Keykubad, Gazan Han tarafından 1298–1302 yılları arasında hükümdarlık tahtına oturtulmuştur.

Anonim Selçuknâme'ye göre Kırım'dan gelen II. İzzeddin Keykavus'un ilk oğlu Siyavüş'dur. İkinci gelen oğul ise II. Gıyaseddin Mesud'dur.[302] "Cimri" olarak anılan ve Karamanoğulları ile birleşip başkent Konya'yı ele geçiren Gıyaseddin Siyavuş, henüz babası ölmeden Anadolu'ya gelmiş ve taht mücadelesine girişmiştir.[303] III. Giyaseddin Keyhüsrev'e karşı başarılı olamayınca öldürülmüştür. Dolayısıyla diğer kardeşler 1280'den sonra Anadolu'ya geldiklerinde Siyavuş'un isyanı çoktan bastırılmış ve Siyavuş hayatını kaybetmiştir. Konya'yı işgal edip orada sultan ilan edilen Alaeddin Siyavuş bin Keykavus adına basılan bir sikke de bulunmaktadır.[304]

---

[302] *Anonim Selçuknâme*, s. 63. Anonim Selçuknâme'de isim ve tarihler arasında bir karışıklık vardır. Siyavüş'ün Alaeddin lakabını taşıdığı ve Sultan Mesud'un kardeşi olduğunu, denizi geçerek Anadolu'ya gelip Karamanlı Türkler tarafından h.679/m.1281 tarihinde adına Larende'de hutbe okutulduğunu, mağlup olunca da Kilikya'ya kaçtığından bahseder. Ama bu tarih "cimri" hadisesiyle tutmamaktadır. Anonim Selçuknâme "cimri" hadisesini anlatırken ise Alaeddin ve Şiyavüş adlarını kullanmadan h. 676/m. 1278 yılında Keykavus'un oğlu Melik Mesud olduğu iddiasıyla birinin çıkarak Karamanlı Türkmenleriyle beraber isyan ettiğini yazar. Anonim Selçuknâme'de diğer bir kayıtta ise Siyavuş'un h. 688/m. 1289 yılında Sinop'tan getirtilip Eşrefoğlu'nun kızıyla evlendirilmek amacıyla, Eşrefoğlu Beyliğine gönderildiğini yazar. Ancak Siyavuş burada hapsedilir sonra Karamanoğullarının yardım etmesiyle serbest kalıp Konya'ya gider.

[303] *Anonim Selçuknâme*, s. 63-64.

[304] O.Ferid Sağlam, "Şimdiye kadar görülmeyen Cimri sikkesi", *Belleten*, C. XXXV, s. 302.

1280'den sonra yaşanan bu olaylar, kaynaklarda o kadar farklı ve iç içe geçmiş şekilde anlatılmıştır ki, isimler hep birbirine karışmıştır. Yerli kaynaklar, Bizans, Arap, İlhanlı ve ilk dönem Osmanlı kaynaklarını inceleyen araştırmacılar birbirlerinden farklı görüşleri savunmuşlardır. Osman Turan bile bu dönemi anlatırken farklı eserlerinde fikir değişikliği yapmıştır.

a. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu II. Gıyaseddin Mesud

II. Gıyaseddin Mesud, II. İzzeddin Keykavus'un en büyük oğlu idi. 1262'de babasıyla birlikte İstanbul'a sığındı. İstanbul'da Hristiyan geleneklerine olan yakınlığı ile dikkat çekti. II. İzzeddin Keykavus'un ve diğer aile üyeleri de Hristiyan adetlerine göre davranmaktan çekinmiyorlardı. Bu da Bizans kaynaklarınca II. İzzeddin Keykavus'un ve oğullarının Hristiyan inancına sahip oldukları izlenimini doğurdu. 1264 yılında babası ile birlikte Altın Orda'ya gitti. Uzun yıllar orada yaşadı ve evlendi.

II. İzzeddin Keykavus, ölüm döşeğinde iken II. Gıyaseddin Mesud'u varisi ilan ederek tahtını geri almasını vasiyet etti. II. Gıyaseddin Mesud babasının vefatından sonra 1280 yazında annesi, kızkardeşi, eşi ve hizmetçileriyle birlikte gemiye binip Karadeniz'den Sinop'a çıkarak Paphlagonia bölgesine[305] geldi.

Aslında II. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra Karadeniz'i aşıp Anadolu'ya ilk gelen oğlu Melik Rükneddin Keyümers idi. Rükneddin Keyümers Amasya'ya yöresine ulaştı. Buradan uç taraflarına gitmek için hazırlık yaparken, Çobanoğulları[306] beyi Muzaffereddin Yavlak Arslan[307] onu tutuklayıp Kastamonu

[305] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 105; İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 248. Paphlagonia bölgesi, Kuzey Karadeniz'de Pontus ve Bithynia arasında kalan bölgedir. Günümüzde Kastamonu, Sinop, Bartın, Karabük ve Çankırı bu bölgede yer alır. Kesik, "Mesud II", s. 344.

[306] Çobanoğulları, Selçuklu'nun Kastamonu uç beyi Hüsameddin Çoban tarafından kuzey-batı Anadolu'da, XII. yüzyılın sonlarına doğru kurulan bir beylikti. Hüsameddin Çoban önemli bir devlet adamı idi. Kalabalık bir Türkmen nüfusa sahipti. Bunun nedeni Moğollardan kaçan iç bölgelerdeki halkın uçlara yığılmasıydı. Zaten bu uç bölgeler Moğol yağmasından daha az etkileniyordu. Yaşar Yücel bu beyliğin Selçuklu ve İlhanlılara karşı itaatkâr bir politika sürdürdüğünü söylemektedir. Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, C. I, Ankara 1988, s. 36-39; Aydın Taneri, "Hüsâmeddin Çoban", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 513; Cahen, *Anadolu*, s. 302; Turan, *Türkiye*, s. 609-611.

[307] Muzaffereddin Yavlak Arslan'a ithaf edilen eserlerden dedesi gibi bir "Uç Beylerbeyi" olduğu, Saltuk-nâme'de Kastamonu bölgesinde "Kâfirlere karşı amansız cihad açtığı" belirtilen bir emirü'l-ülema olduğu anlaşılmaktadır. Onun emirliği Selçuklu sultanları III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266–1284) ve II. Gıyaseddin Mesud'un (1284–1296) saltanat dönemlerine rastlamaktadır. Yücel,

Kalesinde hapsetti. Bu sırada II. Gıyaseddin Mesud henüz Kırım'dan yeni yola çıkıyordu. II. Gıyaseddin Mesud, Sinop'a ulaşınca Muzaffereddin Yavlak Arslan, Melik Keyümers'i ona teslim etti.[308] Oysaki mevcut Selçuklu sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'di. Fakat Çobanoğlu beyi mevcut hükümdar yerine taht için destekleyeceği II. Gıyaseddin Mesud'u seçti. Muhtemelen II. İzzeddin Keykuvus'un yerine varis olarak bıraktığı şehzadenin ismi daha o Anadolu'ya geçmeden duyulmuş olmalıydı.

Muzaffereddin Yavlak Arslan kendine bağlı Türkmenler ile Kastamonu uç bölgesinin hâkimi idi. Hatta onun adıyla devam edecek olan Umuroğulları beyliğinin de kurucusuydu. Umuroğullarından bahseden birkaç eser dışında kaynak bulunmamaktadır.[309] Uçlarda kurulan ama kısa ömürlü bir beylik olduğundan arka planda kalmıştır. Ayrıca beylik hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Kastamonu merkezli bu küçük beylik bir süre sonra merkezini Candaroğullarına kaptırmıştır. Çobanoğullarına bağlı olarak 1293'ten sonra Bolu, Gerede ve Göynük civarında hüküm sürmüşlerdir.[310]

Bu beylik hakkında tafsilatlı bilgilere ulaşmak için sınır komşusu olan çağdaş Bizanslı tarihçilerin eserleri yardımcı olmaktadır. Özellikle Pachymeres'in eseri bu beyliğin can kaynağıdır. Pachymeres eserinde, II. Andronikos'un aynı anda Amourio, Laminse ve Osman Bey ile mücadele ederken zor duruma düştüğünü söylemektedir (1302).[311] Bu esnada da ilk kez "Amourio" ismini kullanmıştır. Bu isim Türkçeye çevrilirken "umur" veya "emir" olarak çevrilmektedir. Bir ünvandan türeyerek aile adı haline gelmiştir.[312]

Bizans kaynaklarından Pachymeres ve N. Gregoras'dan, ayrıca ilk dönem Osmanlı kaynaklarından edindiğimiz bilgileri değerlendirdiğimiz de "Amourio" veya

---

Anadolu Beylikleri, C. I, s. 164-166.

[308] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, C. II, s. 248; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 110-111; Turan, *Türkiye*, s.582; Yücel, *a.g.e.*, s. 45; Öden, a.g.m, s. 290. Muhtemelen II. Gıyaseddin Mesud, kardeşi Rükneddin Keyümers'e iyi muamelede bulunmuş olmalıdır. Çünkü sultan olduktan sonra II. Gıyaseddin Mesud'un kardeşini 1289 yılında Kayseri vâliliğine tayin ettiğini bilinmektedir. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 7 vd.

[309] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 82.

[310] Zerrin Günal Öden, "Umuroğulları Hakkında Bazı Görüşler", *XII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, (Ankara, 12-16 Eylül 1994), s. 589-594.

[311] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 47.

[312] E. A. Zachariaodu, "Pachymeres'e Göre Kastamonu'da Amourioi Ailesi", çev. Z.Günal Öden, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVI, İzmir 2001, s. 225; Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1988, s. 317; Yaşar Yücel, *XIII.-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 47.

Umur Bey dediğimiz kişi Çobanoğullarından Muzaffereddin Yavlak Arslan'dır.[313]

Böylece babası gibi II. Gıyaseddin Mesud da Türkmenlerin desteğini almış sayılıyordu. Ancak iktidarı ele geçirebilmesi için İlhanlıların onayını alması şarttı. Kendisinden birkaç yıl önce Anadolu'ya gelen kardeşi Alaeddin Siyavuş gibi Moğolların karşısında yer almadı. II. Gıyaseddin Mesud, kendisinden önceki Selçuklu sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev, kendisinden sonraki Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad gibi Moğolların tercihi ile iktidara geldi. Onların isteklerini yapmak zorunda kaldı. Etkin bir rol oynayamadı.

Muzafferüddin Yavlak Arslan, desteklediği Selçuklu şehzadesi II. Gıyaseddin Mesud'u alıp Samsun üzerinden Kayseri'de bulunan Moğol Valisi Samagar Noyan'a götürdü.[314] Ardından Erzincan üzerinden İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'a gidildi.[315] Moğolların Muzaffereddin Yavlak Arslan'a olan hürmetli davranışlarından, onun İlhanlı katında bir ağırlığının olduğunu anlaşılmaktadır.

II. Gıyaseddin Mesud, Abaka Han tarafından huzura alınarak iyi karşılandı. II. Gıyaseddin Mesud'a eş sultanlık değil de ikta olarak Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbekir, Malatya ve Harput bölgelerinin idaresi verildi.[316] Abu'l-Farac, Abaka Han'ın Rum diyarının bir kısmını Selçuklu melikine vermek istediğini ancak eşrafın buna razı olmadığını yazmaktadır. Selçuklu ülkesinin varidatından bir miktar hisse verildi fakat buraları yönetme yetkisi verilmedi. Bu durum II. Gıyaseddin Mesud'un

---

[313] Turan, *Türkiye* s. 613; Yücel, *Beylikler*, s. 47; Zachariaodu, "Amourioi Ailesi", s. 226-238.

[314] Aksarayî Samagar Noyan'dan "Âdil bir emir ve mükemmel bir yargucu" olarak bahsetmektedir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 127. Samagar Noyan ve ailesi Mevlevîlerle yakın bir ilişki kurmuşlardır. Hatta Ahmed Eflâki, Samagar Noyan'ın oğlu Arap Noyan'ın Ulu Ârif Çelebi'nin candan bir müridi olduğunu nakletmektedir. Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. II, s. 181. Sultan Veled de Samagar Noyanı, karısını, kızını ve oğlu Arab Noyan'ı anlatan on üç beyitlik bir şiir yazmıştır. "*Beyimiz bizi unutma*" diyerek Türkçe redifli bir kıtayla onu methetmiştir. Sultan Veled, *Divanı Sultan Veled*, neş. F. Nafiz Uzluk, Ankara 1941, s. 306-307; Samagar Noyan için bkz. Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Kayseri 1997, s. 133-134; Ahmet Temir, "Anadolu'da İlhanlı Valilerinden Samagar Noyan", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 495-500.

[315] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s.248. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 104; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 111; Turan s. 582-583; Öden, a.g.m., s. 289; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. I (1969), s. 55; Cahen, *Anadolu*, s. 287.

[316] İbni Bîbî, Baybars Mansûrî'nin kaydettiği Erzurum, Erzincan ve Sivas şehirlerine ekleme yapmıştır. Amid (Diyarbakır), Harput (Elazığ) ve Malatya'yı ilave etmiştir. "*Kaleleri ve bağlı yerleriyle birlikte her türlü vergiden muaf ve müsellem olarak, bütün gelirlerine herhangi bir müdahale ve engellemede bulunmamak şartıyla*" ona verildiğini söylemektedir. II. Gıyaseddin Mesud'a belirtilen yerlerin hâkimiyeti değil sadece vergi gelirlerinin tahsisi yapılmıştır. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 249; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 123; Sümer, "*Anadolu'da Moğollar*", s. 287; Turan, *Türkiye*, s. 583.

hiç hoşuna gitmedi.[317] II. Gıyaseddin Mesud zorunlu olarak bir süre Tebriz'de kaldı.

II. Gıyaseddin Mesud, Abaka Han'ın yanında bulunduğu günlerde II. İzzeddin Keykavus'un eşi Urbay Hatun da Anadolu'ya geldi. Kırım'da iken Urbay hatun eşi II. İzzeddin Keykavus öldükten sonra Moğol geleneklerine göre eşinin en büyük oğlu ile evlenmek istedi. Altın Orda hükümdarı Mengü Timur Han, II. Gıyaseddin Mesud'u da bu evliliği kabul etmesi için zorladı.[318] II. Gıyaseddin Mesud bu evliliği ahlak dışı bularak üvey annesi ile evlenmek istemedi.[319] Kırım'dan ayrıldıktan sonra bu evlilik olayı bitti diye düşünürken, Urbay Hatun onun peşinden geldi. Yolda Frenklerin saldırısına uğradı ve malları gasp edildi. Samsun'dan Amasya'ya geçti. Urbay Hatun, Amasya'da bulunan Seyfeddin Torumtay'ın eşi Gürcü Hatun tarafından misafir edildi. Abaka Han, Urbay Hatun'un gelişini öğrendikten sonra onu Tebriz'e aldırdı. Gürcü Hatun'a da misafirperverliği karşısında bir ödül verdi. Gürcü Hatun'un Memlüklerde esir olan oğlu Sinaneddin Musa'yı kurtarmak için Samagar Noyan başkanlığında bir elçilik heyeti gönderdi. Memlük Sultanı Kalavun ile görüşen elçilik heyeti Sinaneddin Musayı alarak geri döndü.[320] Urbay Hatun 1290 yılına kadar Tebriz'de kaldı. Zaten İlhanlılarla Altınorda akraba idiler. Temmuz 1290'da Argun Han tarafından Konya'ya II. Gıyaseddin Mesud ile evlenmeye gönderildi.[321] Neticede bu nikâh kıyıldı. Muhtemelen bu Moğol prensesi 1297 yılında II. Gıyaseddin Mesud tahtan indirildiğinde yanında idi. II. Gıyaseddin Mesud'un öldürülmeyip Hemedan'a sürülmesinin sebeplerinden biri de bu olabilir.

Abaka Han'ın ölümünden sonra (680/1282) yerine geçen Ahmed Tekudar Selçuklu ülkesindeki hisse uygulamasını değiştirdi. Ahmed Tekudar, kendinden önceki Hülagü Han gibi, Selçuklu ülkesinde birden fazla hükümdar olmasını benimsiyordu.[322] Bu durum Selçuklu ülkesinde Moğol hâkimiyetini kolaylaştırırken

---

[317] Bu emirler şöyle demişlerdir: "*Bu şekilde hareket ederseniz onun ile amcasının oğlu arasındaki ihtilaf büsbütün şiddetlenir*." Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 605.

[318] Mustafa Kafalı, *Altınorda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s. 61; Muharrem Kesik, "Cenabîye göre Türkiye'de Selçuklular" *İÜEF Tarih Dergisi*, İstanbul 2000, s. 257.

[319] El-Ömeri, *Mesâlikü'l-Ebsar*, s. 404.

[320] Turan, *Türkiye*, s. 582.

[321] Cahen, *Anadolu*, s. 297. "*Her ne olursa olsun Argun o günlerde Mesud'a ailesinden bir prensesi, Urbay Hatun'u evlenmek üzere gönderdi*."

[322] İlhanlı devletinin kurucusu Hülagü Han, iki rakip kardeş arasında bir çözüm buldu. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykavus arasında vergi artırımına tabii olarak Selçuklu ülkesini idari olarak ikiye böldü. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 248-249.

Selçuklular arasında ihtilaf çıkmasına sebep oldu. Selçuklu ülkesini III. Gıyaseddin Keyhusrev ile II. Gıyaseddin Mesud arasında ikiye böldü.[323] III. Gıyaseddin Keyhüsrev bu durumdan memnun olmayarak hemen harekete geçti. Moğolların Anadolu valisi Kongurtay ve Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali'yi yanına alarak İlhanlı katına gitmek için yola çıktı. Tam bu sırada İlhanlı ülkesi taht mücadelesi nedeniyle karıştı. Bu yüzden III. Gıyseddin Keyhüsrev bir süre Erzurum'da bekledi. Ahmed Tekadur'dan iktidarı devralan Argun Han, o sırada Tebriz'de bulunan II. Gıyaseddin Mesud'u tek başına Selçuklu sultanı olarak atadı. Huzuruna ancak gelebilen III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i de Erzincan'da öldürttü. Bu konuda ayrıntılı olarak aşağıdaki bölümlerimizde bahsedilecektir.[324]

Tebriz'den Anadolu'ya sultan olarak dönen II. Gıyaseddin Mesud önce Kayseri'de, ardından Konya'da tahta çıktı.[325] II. Gıyaseddin Mesud'un tahta geçmesine sevinen halk rahat yüzü göreceğini sanıyordu. Ancak yeni sultan da idareyi kendi eline alamadı. Selçuklu ülkesi Moğol Noyanları ve İlhanlılar adına Anadolu'yu idare eden valilerin sıkı kontrolü altında idi. Selçuklu Devleti hem İlhanlı başkentine haraç ödüyor, hem de ülkesindeki Moğol şehzade ve noyanların idaresindeki kalabalık ordunun ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalıyordu.[326] Ülkeye yeni Moğol ordularının gelmesi demek halktan alınan vergilerin artması ve sefalet demekti. Selçuklu başkentine yapılan Türkmen saldırılarının durdurulması zorlaşmıştı. Üstüne bir de Selçuklu devlet adamlarının rüşvet ve yolsuzlukları eklenince devlet yapısı tamamen parçalanmaya başladı.[327]

II. Gıyaseddin Mesud'un kendisinden önceki Selçuklu sultanlarından daha şanssız olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bir taraftan uçlardaki Türkmenler kendi

---

[323] Kesik, "Mesud II", s. 344.

[324] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 721; Ali Sevim, "Keyhüsrev III", *DİA*, C. 25, s. 351.

[325] *Anonim Selçuknâme*, s. 42; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 617; Turan, *Türkiye*, s. 583. Aksarayî, II. Gıyaseddin Mesud'un tahta geçiş tarihi olarak 1282'yi vermektedir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 108. Sultan Veled ise II. Gıyaseddin Mesud için yazdığı 43 beyitlik bir kasidede 1281 yılını vermiştir. Sultan Veled, *Divan*, s. 224; 1282'de Abaka Han, II. Gıyaseddin Mesud'a bazı şehirlerin gelirlerini tahsis etse de onun tek başına iktidara geldiği tarih olarak 1284'ü kabul etmek gerekmektedir.

[326] Aksarayî, eserinde mevcut durum için: "*Tatarın masrafı için ayrılan çok miktarda vergiden halkta yakacak bir mum bile kalmadı*" demektedir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 115; Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. I (1931), s. 38.

[327] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 110-115; *Anonim Selçuknâme*, s. 4; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 124; Turan, *Türkiye*, s. 586.

beyliklerinin temelini atarken sancısını Selçuklu devleti çekmiş, diğer taraftan Moğol şehzadeleri arasındaki bütün taht kavgalarının güç çatışması Anadolu'ya yansımıştır. İlhanlı Hanı Argun Han, h. 684 / m. 1285 yılında isyankâr Türkmenleri cezalandırmak için kardeşi Şehzade Geyhatu'yu 20.000 kişilik bir ordunun başında Anadolu'ya gönderdi.[328] Bu ordunun masrafı halktan toplanan vergilerle karşılanacaktı.[329] Şehzade Geyhatu önce Erzincan'da konakladı sonra Sivas ve Kayseri üzerinden Aksaray'a geldi (1286). Şehzade Geyhatu'ya II. Gıyaseddin Mesud da eşlik ediyordu. Harekâttan beklediğini alamayan Şehzade Geyhatu Konya üzerine yürüdü. II. Gıyaseddin Mesud, başkent Konya'da ikamet etmiyor, Moğollar sayesinde kendini daha güvenli hissettiği Kayseri'de oturuyordu. Konya'yı ahîler idare ediyordu. İkinci bölümde bahsedeceğimiz Ahi Ahmet Şah ahilerin lideri idi. Moğol ordusu Konya'yı kuşatınca, Konya'da bulunan Sultan Veled, Şehzade Geyhatu ile görüşerek şehre zarar vermesine mani oldu. II. Gıyaseddin Mesud da Baltu Noyan'ın yardımı ile Germiyanoğulları'nı yenerek topraklarını ele geçirdi (1287).[330]

1288 yılının ilk ayında Moğol-Selçuklu ordusu Lârende ve Karaman topraklarına girerek ağır bir zaiyat verdirdi. Bunun üzerine geri adım atan Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Germiyanoğulları af dilediler. II. Gıyaseddin Mesud'a itaat etmeye söz verdiler.[331] Bu yılın en önemli olayı muhtemelen Sahip Ata Fahreddin Ali'nin vefat etmesi oldu (1288).[332]

Onun yerine İlhanlı katından Fahreddin Kazvînî vezir olarak Anadolu'ya

---

[328] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 115; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 126; Turan, *Türkiye*, s. 586-87.

[329] Örneğin Aksaray'ın yıllık 200.000 dirhem olan vergisi iki katına yani 400.000 dirheme yükseltildi. Bkz. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.116; Turan, *Türkiye*, s. 587; Yuvalı, "İlhanlılar Anadolu Politikası", s. 586.

[330] *Anonim Selçuknâme*, s. 47; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 40; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 60. Germiyanoğulları toprakları Moğol saldırılarından kaçan Türkmenlerin istilasına uğruyordu. Zor durumda kalan Germiyanoğulları da sık sık Selçuklu topraklarına saldırıyordu.

[331] *Anonim Selçuknâme*, s. 47-48; Cahen, *Anadolu*, s. 288-289; Turan, *Türkiye*, s. 590; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 60; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 58-59. Anonim Selçuknâme'nin yazarı, Karamanoğulları ve Eşrefoğullarının bağlılıklarını takdim etmek amacıyla, Konya dışında taht kuran II. Gıyaseddin Mesud'a gelerek el öptüklerini ve af dileyerek geri döndüklerini; sultanın İlhanlıların katına gitmek için yola çıkmasından sonra Germiyanlıların Konya'ya gelerek barış yaptıklarını nakletmektedir.

[332] Anonim Selçuknâme'de "*Sahib Fahreddin, Moğolların elinden ne yapacağını şaşırıp kaldı. Gamdan, kederden ishale tutuldu. Çünkü kendisinden çok mal istemişlerdi. O ise, fakirlere zulüm etmeğe kadir değildi*" denilmektedir. *Anonim Selçuknâme*, s. 49. Sahip Ata Fahreddin Ali'nin ölüm tarihi: 5 Şevval 687/23 Kasım 1288. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 118; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 127; Turan, *Türkiye*, s. 591, dipnot 64.

gönderildi.[333] Fahreddin Kazvînî acımasız bir yönetim sergileyerek vergileri arttırdı.[334] Yeni vergiler ihdas etti. Şikâyetler İlhanlı hükümdarı Argun Han'a iletilince Fahreddin Kazvînî geri çağırılıp, yargılandı ve Tebriz Meydanı'nda idam edildi (1291).[335]

Fahreddin Kazvînî'nin idamından sonra Anadolu'ya vezir olarak Şemseddin Ahmed Lakuşî gönderildi.[336] II. Bölümde ayrıntılı olarak üzerinde duracağımız Ahmed Lakuşî devri de Moğollar'ın zulüm yıllarıydı. 1291 yılında İlhanlı tahtında değişiklik oldu. Uzun yıllar Anadolu genel valisi olan Şehzade Geyhatu, kardeşi Argun Han ölünce Ahlat'ta tahta çıktı.[337] Geyhatu'nun Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bulan Karamanoğulları Konya'yı üç gün yağmaladılar.[338] II. Gıyaseddin Mesud'un kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan daha önce bahsettiğimiz gibi Kayseri'de ikta sahibi idi. Kayseri'den bir kuvvetle Konya'nın yardımına geldi. Fakat başarısız oldu. II. Gıyaseddin Mesud mecburen yeni han olan Geyhatu'dan yardım istedi.[339] İlhanlı hanı Geyhatu ordusuyla gelip, Selçuklu kuvvetleri ile birleşerek Lârende'yi ele geçirdi. Eşrefoğulları topraklarında, Denizli ve Menteşe iline kadar olan topraklarda yağma ve katliam yaparak ganimet ve esirlerle Konya'ya döndü.[340] Konyalılar da bu şiddetten

---

[333] *Anonim Selçuknâme*, s. 49; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 117-118; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 127; Turan, *Türkiye*, s. 592; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 61. Osman Turan bu yeni gelişme sonucunda *"Selçuklu Türkiyesi artık tâbiiyet durumundan da düşmüş; Moğollar askerî, siyasî, idarî, malî hemen bütün devlet işlerine el koymuş; sultan ve saray erkânından başka yüksek bir yerli devlet adamı kalmamıştı"* demektedir.

[334] Aksarayî, Kazvinî ve beraberinde gelen ekibinin vergi toplama işinden anlamadığını nakletmiştir. Meselâ, Kazvinî "arş" ile "aşr"ın farkını bilmemektedir. Bununla ilgili de bir hikâye anlatılmıştır. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 119. Kazvinî'nin adamları cizye vergisinden de bîhaber idi. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 121-122. İlhanlıların vergi taleplerini yerine getirmeyi taahhüt eden ve bu sebeple yersiz ve yanlış teşebbüslere girişmesi muhtemel olan Kazvinî'ye ve tabiî ki onun maiyetine karşı duyulan hoşnutsuzluk had safhaya çıkmıştır. Turan, *Türkiye*, s. 593; Togan, "Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", s. 10; Yuvalı, "İlhanlıların Anadolu Politikası", s. 587-588.

[336] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 124-126; Turan, *Türkiye*, s. 595; Yuvalı, "İlhanlıların Anadolu Politikası", s. 589.

[337] *Anonim Selçuknâme*, s. 58; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 135; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 630; Spuler, *İran Moğolları*, s. 99; Faruk Sümer, "Argun", *DİA*, C. III, s. 356.

[338] *Anonim Selçuknâme*, s. 59; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 8.

[339] *Anonim Selçuknâme*, s. 59; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 129; Turan, *Türkiye*, s. 604-605.

[340] *Anonim Selçuknâme*, s. 59; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 129; Turan, *Türkiye*, s. 604-605. Anonim Selçuknâme "*Moğollar, esirleri ateşin karşısında tutarak tam bir işkence ve eziyetle öldürdüler. Karaman ve Eşrefoğlu vilâyetlerinden 7.000 kadın ve çocuk, erkek esir ettiler. Hiç şefkat göstermediler*" şeklinde acı tabloyu tarif etmiştir.

[340] Anonim Selçuknâme'de "*Zilkade ayının başında Geygatu'nun birçok askerle Anadolu'ya gelmekte olduğu haberi Konya'ya erişti. Konya'da şenlikler yapıldı*" diye kayıt düşülmüştür. Moğollar olmasaydı Türkmenlerin Selçuklu ülkesini tamamen ele geçireceklerini belirtmiştir.

nasiplerini aldılar.[341]

Tüm bu isyan bastırma ve yağma hareketinin içinde Selçuklu ordusunda yer alan Rükneddin Kılıç Arslan, Kastamonu'ya giderek Çobanoğlu Yavlak Arslan ve Türkmenlerle ittifak yapıp taht mücadelesine girişti (1292). Rükneddin Kılıç Arslan'dan bahsederken bu ayaklanmayı ve sonuçlarını da inceleyeceğiz.

Tıpkı Selçuklu ülkesinde taht mücadelesinin bitmediği gibi İlhanlı topraklarında da taht mücadelesi devam ediyordu. Hülagü Han'ın beşinci oğlu Turgay'ın oğlu Baydu, Geyhatu'nun kendisini aşağılaması üzerine ayaklandı.[342] Bir ara tahtı ele geçirse de Argun Han'ın oğlu Gazan Han karşısında tutunamadı. Yeni İlhanlı hanı Müslüman Gazan Han oldu (1296).[343] Gazan Han'ın Anadolu'ya vali olarak gönderdiği Togaçar Noyan halktan fazla vergi toplayıp halka kötü muamelede bulundu. Gazan Han'ın gazabından korkunca da isyan etti. Baltu Noyan ve Arap isyanı bastırmak için Anadolu'ya geldiler. Togaçar öldürüldü.[344] Bu seferde Anadolu'ya vali olmayı hayal eden ama hayal kırıklığına uğrayan Baltu Noyan isyan etti.[345] Fakat Kutlugşah idaresindeki 30.000 kişilik ordu karşısında tutunamadı ve kaçtı. Sığındığı Ermeni krallığında yakalanarak Tebriz'e götürüldü ve şehir meydanında idam edildi (h.696 / m.1297).[346]

Baltu Noyan'ın isyanı sırasında yanında bulunmak zorunda kalan II. Gıyaseddin Mesud, Gazan Han tarafından suçlu ilan edildi. Aksarayî, efendisi Mücîreddin Emîr Şah'ın çok dikkatli davranarak baskılara rağmen isyana katılmayıp maiyyetiyle beraber Tebriz'e gittiğini yazar. Böylece Mücîreddin Emîr Şah, devlet yönetiminin üst kademelerinde daha uzun yıllar önemli mevkilerde kalabilmiştir. Kutlugşah Noyan Anadolu'dan Selçuklu sultanını Tebriz'e gönderdi.[347] Sultan II. Gıyaseddin Mesud,

---

Anonim Selçuknâme, s. 61; Turan, *Türkiye*, s. 605; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 62; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 638-639; Faruk Sümer, "Geyhatu", *DİA*, C. XIV, s. 44-45.

[341] *Anonim Selçuknâme*, s. 63; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 129. Aksarayî ise bu konuda sessizdir.

[342] Reşidüddin Fazlullah, *Camiü't-Tevarih*, s. 7.

[343] *Anonim Selçuknâme*, s. 63; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 152-157; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 131-132; Turan, *Türkiye*, s. 616-617; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 65.

[344] *Anonim Selçuknâme*, s. 66; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 152-157; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 131-132; Turan, *Türkiye*, s. 616-17; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 65.

[345] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 158-160; Cahen, *Anadolu*, s. 293; Turan, *Türkiye*, s. 617-618.

[346] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 161-165; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 132; Cahen, *Anadolu*, s. 292-293.

[347] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 276-277.

Gazan Han'a Baltu Noyan'ın kendisini zorla yanında tuttuğunu ne kadar anlatsa da Gazan Han ikna olmadı. II. Gıyaseddin Mesud azledilerek Hemedan'a sürüldü. Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un azledilmesiyle Selçuklu tahtı iki yıl boş kaldı.

Aksarayî'ye göre II. Gıyaseddin Mesud, Baltu Noyan'ın isyanında (h. 696/m. 1297) mecburen taraf olunca, tahttan indirilerek Gazan Han'ın yanına götürüldü, buradan Hemedan'a gönderilerek, perişan bir hayat sürdü.[348] 1302 yılında Gazan Han, III. Alaeddin Keykubad'ı tahtan indirince yerine ikinci kez II. Gıyaseddin Mesud'u Selçuklu tahtına geçirdi. Bu konuyu üçüncü bölümümüzde ayrıntılı olarak değerlendireceğiz.

II. Gıyaseddin Mesud'un 6 yıl süren bu saltanat dönemi de Moğollara tam bir bağımlılıkla geçti. Vefatı ile de Türkiye Selçuklu Devleti sona erdi. Aksarayî'nin eserinde II. Gıyaseddin Mesud'un vefat tarihi bulunmamaktadır. Konu aktarılırken Olcaytu Han'ın cülusu sırasında hastalıkla mücadele ettiğini, bunun bir yıl kadar devam ettiğini ve sonunda vefat ettiğini kaydetmiştir.

Çağdaş Bizans kaynaklarında II. Gıyaseddin Mesud'un 1295/1296 yıllarında öldürüldüğü kayıtlıdır. Ama biz bunun isim hatası olduğunu belirtmiştik. Öyle bile olsa yerli kaynaklarda II. Gıyaseddin Mesud'u 1308 yılına kadar takip edebiliyoruz. Yani kesinlikle ölüm tarihi 1295/1296 değildir. Bu tarihte öldürülen kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'dır.

Diğer kaynaklara göz attığımız da ise Ahmed bin Mahmud'un Selçukname'sine göre II. Gıyaseddin Mesud, h.697 /m. 1297-1298 tarihinde ölmüştür.[349] Yerine Gazan Han'ın yarlığı ile kardeşinin oğlu Keykubad b. Feramurz tahta geçmiştir. Bu yazarımızda ikinci saltanat dönemini hiç olmamış saymaktadır.

Anonim Selçuknâme'de II. Gıyaseddin Mesud'un akıbetinden bahsedilmez. H. 694/m. 1295 tarihinde âlemin birbirine karışıp herkesin kendi başına emir kesildiği, düzenin bozulduğu ifade edilerek, Alaeddin bin Feramurz'un h. 698/m. 1298 tarihinde Konya tahtına oturduğu belirtilmektedir.[350]

Cenâbi ise farklı bir yorum yapmıştır. II. Gıyaseddin Mesud'un ülkesindeki

---

[348] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 278-291; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 70-71; Spuler, *İran Moğolları*, s. 95; Konyalı, *Kitabeler*, s. 10; Turan, *Türkiye*, s. 618, 622, 634.
[349] Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-name*, I, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, s. 156.
[350] *Anonim Selçuknâme*, s. 66-67.

hâkimiyetinin sarsıldığını, bu durumdan istifade ile emirlerin ülkeyi istila ettiğini, sultanın fakir bir duruma düştüğünü söylemiştir. Hatta alacaklılarına borçlarını ödeyemediği için alacaklılarının onu sürekli rahatsız etmelerinden dolayı zehir içerek kendini öldürmüştür.[351] Ölüm tarihini vermemiştir. III. Alaeddin Keykubad'ın h. 700/m. 1300-1301 yılı civarında öldüğünü kaydetmektedir. Selçukluların son hükümdarının III. Alaeddin Keykubad'ın oğlu Gıyaseddin (Giyaseddin III. Mesud ?) olduğunu söyleyerek 18. sultanın varlığını iddia etmiştir. Hatta zorba ve zalim biri olan bu sultanın kendisine karşı ayaklanan beyler tarafından öldürüldüğünü yazmıştır. Sultanlığı kısa sürdüğü için de tanınmaz diye eklemiştir.

Mehmed Neşrî, eserinde II. Gıyaseddin Mesud'un 1300/130l'den sonra öldüğünü belirtmiştir. İlhanlı hanı Olcaytu Han zamanında kendini öldürdüğünü, ondan sonra devletinin yıkıldığını, bundan sonra da hutbe okunmayıp ve sikke bastırılmadığını söylemiştir. Bununla birlikte II. Gıyaseddin Mesud'un Malatya'da sultan iken kardeşinin oğlu Keykubad bin Feramurz'un Konya, sahiller ve Engüriyye sultanı olduğunu kaydetmiştir.[352]

II. Gıyaseddin Mesud'un ölüm tarihini h. 708/m. 1308-1309 yılı olarak veren tek kaynak Niğdeli Kadı Ahmed'in *el-veled-üş-şefik* adlı eseridir. Niğdeli Kadı Ahmed'e göre III. Alaeddin Keykubad h. 698/m. 1298-99 yılında ilk defa II. Gıyaseddin Mesud'un yokluğunda tahta geçmiştir. Müellif bu tarihi çok iyi bilmektedir çünkü kendi babasının aynı yıl vefatı dolayısıyla çektiği acı henüz tazedir.[353] III. Alaeddin Keykubad kendi emirlerinin entrikaları sonucu h. 701/m. 1301-1302'de Gazan Han tarfından tahttan indirilerek Isfahan'a gönderildi. III. Alaeddin Keykubad'ın tahtta kalış süresi "*şarap üzerinde köpüğün durması kadar*" olarak değerlendirilmiştir. Kadı Ahmed'e göre Sultan II. Gıyaseddin Mesud Selçuklu Devletinin son hükümdarıdır.[354]

0sman Turan, Niğdeli Kadı Ahmed'in verdiği h. 708/m. 1308-1309 yılının münakaşasız kabul edildiğini kaydetmektedir. Dolayısıyla Selçuklu hanedanının sonu da 1308'dir. Fakat Osman Turan daha sonra fikir değiştirmiştir. II. Gıyaseddin

---

[351] Kesik, "Cenabîye göre Türkiye'de Selçuklular", s. 257.
[352] Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihan-nüma, Neşri Tarihi*, C. I, haz. F.R. Unat-M.A. Köymen, Ankara 1987, s. 49-53.
[353] Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veled üş-Şefik*, C. I, s. 541.
[354] Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veled üş-Şefik*, C. I, s. 544; Turan, *Türkiye*, s. 644; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 75.

Mesud'un birinci saltanatı: 1284-1296. Selçuklu tahtının boş kalması: 1296-1298. III. Alaeddin Keykubad: 1298-1302. II. Gıyaseddin Mesud ikinci defa Selçuklu sultanlığı:1302-1310. Ve son hükümdar V. Kılıç Arslan: 1310-1318.[355]

II. Gıyaseddin Mesud'un evliliği/evlilikleri ile ilgili kaynaklardaki bilgiler değerlendirildiğinde, onun Anadolu'ya geçmeden önce evlendiği ve çocuk sahibi olduğu söylenebilir. Babasının vefatından sonra Mengü Han tarafından üvey annesi Urbay Hatun'la evlenmesi istendiğinde bunu kabul etmemiş ve Kırım'dan ailesi ile birlikte ayrılmıştı. Ayrılırken yanında iki oğlu vardı. Bunlardan birinin adı Melik, diğerinin adı ise Kramürat idi.[356] Tahminimizce bu çocukların yaşı çok küçüktü.

II. Gıyaseddin Mesud'un bilinen bir oğlu da Gazi Çelebi adıyla anılmaktadır. Gazi Çelebi bu çocuklardan biri midir? Yoksa başka bir anneden mi olmuştur? Claude Cahen, Gazi Çelebi ile ilgili şu bilgileri vermiştir: "*14. Yüzyılın başında Sinop, hakkında hiçbir bilgimiz olmayan ünlü bir kişinin yönetimi altındaydı. Trabzonlulara ve Cenevizlere göre Gazi Çelebi bir korsan olarak ün yapmıştır. İbn Batuta ve el-Ömeri ise onun Kefe ve Kırım'da denize dalıp gemileri batıran bir kahraman olduğunu söylemektedirler. Osmanlı dönemi yazarlarına göre ise, bir Selçuklu olan Mesud'un oğludur. Gazi Çelebi, mezar taşı yazısına göre de Mesud'un oğludur. Faaliyetleri en azından 1324 yıllarına kadar devam etmiştir. İbn Batuta'nın ziyareti sırasında Sinop Çandarlı Beyliği'ne katılmıştır.*"[357]

II. Gıyaseddin Mesud'un oğlu Gazi Çelebi'nin, evlenip evlenmediği ve çocuklarının olup olmadığı ile ilgili kaynaklarda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ile diğer bazı resmi vakfiye bilgileri, defter kayıtları ve belgeler bu konuda ipucu vermektedir. Son yapılan arkeolojik çalışmalarla II. Gıyaseddin Mesud'un mezarının Samsun'un Vezirköprü ilçesi Tatar Kalesi köyünde olduğu yönünde bilgiler vardır. Halk arasında "sultan türbesi" olarak anılan yerin kazısı tamamlandığında bu konu kesinlik kazanabilir. Ancak II. Gıyaseddin Mesud'un oğlu Gazi Çelebi Sultan Taceddin Altunbaş-ı Selçuki'nin mezar yeri Samsun Havza'dadır. Gazi Çelebi'ye ait vakfiyeler mevcuttur. Bu vakfiyelerin ayrıntılı incelenmesi ailesinin ve çocuklarının olup olmadığı hakkında kuşkusuz bilgi

[355] Turan, *Türkiye*, s. 690.
[356] Tıesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, s. 175.
[357] Cahen, *Anadolu*, s. 360.

verecektir. Adnan Gürbüz'ün yaptığı çalışmada Havza'da türbede[358] medfun olan II. Gıyaseddin Mesud'un oğlu Gazi Çelebi'ye ait vakıfların evlatlık vakıf[359] olarak düzenlendiğini görüyoruz. Bu da Gazi Çelebinin evlenip çocuk sahibi olduğunun ispatıdır.[360]

b. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu Rükneddin Keyümers

Rükneddin Keyümers'in ismi de "Keyûmers / Kiyûmers" olarak karşımıza İranlı bir halk kahramanının adı çıkmaktadır. II. İzzeddin Keykavus'un oğullarına Acem isimleri verdiği dikkatimizi çekmektedir.[361]

İbni Bîbî eserinde Rükneddin Keyümers'ten, II. İzzeddin Keykavus'un yanında bulunan oğullarından biri olarak bahsetmiştir. Babasıyla Enez Kalesin'de de beraberdi.[362] Rükneddin Keyümers, II. Gıyaseddin Mesud'un küçüğüydü. Bizans kaynaklarına göre Rükneddin Keyümers de Hristiyan geleneklerine sıcak bakıyordu. 1264 yılında babası ile birlikte Kırım'a gitti. 1280'de babası vefat edince Anadolu'ya geri döndü. II. Gıyaseddin Mesud kendini sultan ilan ettiğinde Rükneddin Keyümers de Kastamonu'ya geldi. Ancak burada yakalanarak II. Gıyaseddin Mesud'a teslim edildi.

II. Gıyaseddin Mesud, Türkiye Selçuklu tahtına geçtikten sonra kendisiyle

---

[358] Amasya Tarihinde bu türbede II. Gıyaseddin Mesud'un yattığı yazılıdır. Ama türbede oğlu Gazi Çelebi metfundur. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. I, İstanbul 1330, s. 200; Turan, *Türkiye*, s. 690.

[359] Zürri vakıf veya en bilinen adıyla evlatlık vakıf, vakıf çeşitlerinden biridir. Vakfedenin soyundan gelenlerin yararına yapılan bir vakıftır. Geliri vâkıfın kendi evladına ve evladının evladına devreder gider. Kız ve erkek evlat ayırımı olmaz. Vâkıfın soyundan kimse kalmazsa vakfın geliri yoksullara dağıtılır.

[360] "*1355 tarihli vakfiyesi ve Evkaf Defteri'ne göre, Simre-i Ladik kazasına bağlı, Kocacıkoğlanı, Tahna ve Aydoğdu köylerinin, 1520 tahririnde 6775 akçe iken, 1576 tahririnde 12.110 akçe olan malikane gelirleri vakfedilmistir. Evlatlık vakıf olarak düzenlenen vakfın mütevellisine gelirin beste biri, geri kalan gelir ise, 4 nefer cüzhana türbede Cuma günleri Kur'an okumaları için tahsis edilmistir*." Adnan Gürbüz, XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı, Ankara Üniverssitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 257.

[361] Firdevsi'nin eseri Şehnâme'ye göre Acemlerin ilk padişahı ve mitolojide de ilk insan olarak anlatılan Keyümers, otuz yıl padişahlık yapmıştır. Keyümers, hayvanlardan, kuşlardan ve perilerden oluşan bir orduya sahiptir. Keyümers'in Âdem peygamber olduğu bile iddia edilir. Acemlere göre o, balçıktan yaratılmıştır. Yiğit, güzel yüzlü ve iyi niyetli biridir. İskendername'de Keyümers'in adı, İskender'in Acem diyarındaki Astahar şehrine uğradığı zaman ilk defa zikredilir. Bu şehir Keyümers'in yaşadığı dönemden hükümdar Dârâ'ya gelinceye kadar şehriyarlara ev sahipliği yapmıştır. Firdevsi, *Şehname*, C. I, s. 29; Kaya, *Tercüme-i İskendername*, s. 104.

[362] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 268.

birlikte Kırım'dan Anadolu'ya gelen kardeşlerine geçimlerini sağlamaları için iktalar tahsis etmiştir. Bu iddiamızı doğrulayacak o dönemin vesikaları mevcuttur. Türkiye Selçuklu Devleti'nden günümüze ulaşan önemli kaynaklardan biri olan Münşeât mecmualarında mevcut evraklar bilgi vermektedir. Bu mecmualardan birine ulaşan Osman Turan önemli belgeleri gün yüzüne çıkararak neşretmiştir.[363] *"Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar"* adlı eserinde yer alan IV. vesika Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud tarafından Selçuk meliki Ebu'l Muzaffer Melik Rükneddin Keyümers'in Kayseri zeametine atanması ile ilgili menşûrdur.[364] Melik Keyümers tüm Kayseri bölgesinin sahibi olmayıp, diğer emirler gibi sadece askerlerin komutanıydı.

Menşurun verildiği tarih belge üzerindeki Dîvânî rakamlarla h. 688/ m. 1289 yılını göstermektedir. Bu tarihlerde Selçuklu tahtında II. Gyaseddin Mesud oturmaktadır. Kırım'da II. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra, üç erkek kardeş

[363] Bu önemli eserin adı Takarîr ul-manâsib (devlet makamlarına tayinler)'dir. Tahminen I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'den çıkarılan bu eser Almanya Berlin Devlet Kütüphanesine 1929-1930 yıllarında giren yazmalar arasında olup bugün Marburg kütüphanesinde Mr. Or. 3173 numarada kayıtlıdır. Eserden ilk bahseden Zeki Velidi Togan'dır. Ama etraflıca açıklamaz. Osman Turan'ın kullandığı yazma nüshada mukaddime buunmamaktadır. Müellifi ve telif tarihi bilinmemektedir. Yazma nüshanın kapağındaki bir not eserin h.720 yılında Beyşehir gölünde bir adada yazıldığını/vesikaların toplandığını verir. Vesikaların son kronolojik tarihi h. 717 tarihlidir. Bu sırada Anadolu'da İlhanlı valisi Timurtaş Noyan bulunmaktadır.
Bu eserin tamamında resmi ve orjinal vesikalar vardır. Bu haliyle son derece önemlidir. Türkiye Selçuklularına ait menşûr ve fermânlar, mansıp (mevki) evrakları vardır. Tercümanlık, avcılık, mûsiki-şinaslık, hastahane ve saray tabiplikleri, türbe ve zâviye şeyhliklerine atama belgeleri kıymetli vesikalardır. Eser sahibi resmî vesikalardan oluşan bir koleksiyon meydana getirmiştir. Büyük-küçük 81 adet vesika vardır. İçerik açısından 26 kısma ayrılır. Kayıt tarihleri net olmamakla birlikte içerikleri incelendiğinde Kösedağ Savaşından (1243) sonra olduğu anlaşılır. Moğol hâkimiyetinin yerleştiği XIII yy. sonları ile XIV yy. başlarına denk gelir. Aynen tercüme edilmeyip, tarihi bilgilerine ağırlık verilmiş edebi kısımları atlanmıştır.

[364] Osman Turan bu menşurun içeriğini şöyle açıklamaktadır: *"Akrabalarına ihsanlarda bulunmayı padişahlık vazifeleri meyanında sayan Selçuk Sultanı, bu sebeple müslümanların yardımcısı, kâfir ve haricilerin kahredicisi bulunan ve Selçuk oğullarının iftiharı, pâdişahlık ağacının dalı olan kardeşi Rükneddin Keyumers'in her zaman saltanatına hizmet ettiğini ve saadeti bunda bulduğunu beyan ettikten sonra Dâr-ül Feth Kayserinin zeamet ve kumandanlığını ona layık gördüğünü söylüyor. Buna mukabil de melikin muharebeye hazır askerlerini hizmete âmâde bulundurması gerektiği bildiriliyor. Menşûrda zeâmet ve kumandanlık için lâzım gelen masrafların da îstiyfâ divanında tâyin edildiğine işaret olunuyorsa da bundan aşağısı derc olunmadığı cihetle bu tahsisatın ne olduğu meçhul kalmaktadır."* Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 8. Türkiye Selçuklu Devletine ait bu gibi temliknamelerden, Selçuklu ülkesinin toprak sistemini, arazi-vergi hukukunu ve idaresini aydınlatabilmekteyiz. Toprak mülkiyeti bugünkü manada şahıs mülkiyetini tam anlamıyla içermemektedir. Selçuklu ülkesinin genelinde toprağın mülkiyeti devlette, tasarrufu köylüdedir. Bu topraklardan alınacak olan vergi emirlerce tahsis edilirdi. Yani devletin hakkı şahsa devredilirdi. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Osman Turan, Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku, *Belleten*, C. XLVII, s. 562-566.

ve emirler en büyük erkek çocuk olan II. Gıyaseddin Mesud'a biat ederek farklı tarihlerde Anadolu'ya geçtiler. İkinci erkek çocuk olan Melik Rükneddin Keyümers denizi aşarak Amasya civarına geldi, ancak yakalanarak Kastamonu kalesinde hapsedildi.[365] Sinop sahiline gelen II. Gıyaseddin Mesud'a Melik Keyümers'i teslim ettiler. II. Gıyaseddin Mesud, Kastamonu uç beyi olan Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın yardımıyla tahtı ele geçirmeye çalıştı.[366]

Rükneddin Keyümers, II. Gıyaseddin Mesud'un iktidarının ilk yıllarından itibaren Kayseri'de ikamet etti.[367]

Rükneddin Kılıç Arslan ile aynı anda Rükneddin Keyümers de ayaklandı. Muhtemelen aralarında bir anlaşma yapmışlardı. Böylece II. Gıyaseddin Mesud iki ayrı kardeşinin ayaklanmasını bastırmak için Moğollarla birlikte harekete geçti. Rükneddin Kılıç Arslan Kastamonu'da başkaldırırken, Keyümers Borgulu (Uluborlu)'da başkaldırdı. Fakat Keyümers teşebbüsünde başarısız olarak Moğol valisi Taştimur Hıtayî tarafından yakalandı.

Kayseri sübaşılığına atanan melik Rükneddin Keyümers'in kardeşi II. Gıyaseddin Mesud'a karşı isyanı Anonim Selçuknâme'de de anlatılmaktadır.[368] Melik Rükneddin Keyümers'i Moğol komutanlar yakalayıp II. Gıyaseddin Mesud'a teslim etmişlerdir.[369] İki kardeş barışınca Melik Rükneddin Keyümers tekrar Kayseri'ye döndü. 1295 Mayısında Keyümers tekrar isyankâr bir tavır takınmaya başlayınca Geyhatu'ya şikâyet edildi. Bunun üzerine II. Gıyaseddin Mesud, Kayseri üzerine asker gönderdi. Melik Rükneddin Keyümers, Çorum yakınlarındaki Demirlü Hisar kalesine sığındı ise de Baltu Noyan tarafından yakalanarak zincire vuruldu. Fakat yakışıklılığı hayatını kurtardı. Moğol komutanı Baltu Noyan, Melik Rükneddin Keyümers'i serbest bıraktırıp, kendine damat yaptı (h. 696/m. 1297).[370]

---

[365] *Anonim Selçuknâme*, s. 64-65.

[366] Baybars tarihi müellifi II. İzzeddin Keykavus'un üç oğlu olduğunu belirtmiştir. Bunların biri Mengü Timur'un Sudak'ta hizmetinde olan Melik Mesud, diğer ikisi ise İstanbul'da Mişel'in nezdinde olan ve Müslüman olmayan meliklerdir. İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 33. Baybars Mansuri de II. Gıyaseddin Mesud'un iki kardeşi ile birlikte Anadolu'ya geçtiğini, bunlardan birinin Feramurz, diğerinin Melik olduğunu ilave eder. Bu Melik kaydıyla Keyümers'i kastetmiş olmalıdır. Devrimizin ana kaynağı Aksarayî ise II. İzzeddin Keykavus'un oğullarını Mesud, Feramurz ve Rükneddin Kılıç Arslan olarak zikretmiştir.

[367] *Anonim Selçuknâme*, s. 64.

[368] *Anonim Selçuknâme*, s. 89-90.

[369] *Anonim Selçuknâme*, s. 64.

[370] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 144; *Anonim Selçuknâme*, s. 65-66; Turan, *Türkiye*, s. 614;

c. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu Alaeddin Siyavuş

II. İzzeddin Keykavus'un oğullarından biri de Alaeddin Siyavuş'tur. Büyük bir olasılıkla Kırım'da dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla 1264'den sonra doğmuş olmalıdır. Kırım'dan ne zaman, nasıl, kimin vasıtasıyla ve kaç yaşında Anadolu'ya geçtiğiyle ilgili bilgiler tamamen karanlıktır. Selçuklu sahnesinde göründüğü tarih 1277 yılıdır. Bu yılda en fazla 13 yaşında olmalıdır. II. İzzeddin Keykavus henüz sağ olduğu için bu yaşta bir oğlunun Anadolu'ya gelmesi ihtiyatla karşılanmıştır. Çünkü II. İzzeddin Keykavus'un diğer 4 oğlu babalarının ölümünden sonra (1280) Anadolu'ya gelip taht mücadelesine girmişlerdir. Kaynaklar ve araştırmacılar tarafından Alaeddin Siyavuş'un II. İzzeddin Keykavus'un oğlu olmadığı hep iddia edilegelmiştir. Bazı kaynaklara göre Alaeddin Siyavuş aslında Selçuklu hanedanına mensup olmayıp kendini bir şehzade olarak gösteren bir Türkmen dervişidir.[371]

Alaeddin Siyavuş'a atfedilen "cimri" kelimesi bir isim olmayıp, onu tahkir etmek için dönemin Selçuklu yazarları ve halk tarafından ona ölümünden sonra takılmış kötü bir lakaptır. Türkçede ve Farsçada "eşkıya, serseri, dilenci, sefil" anlamına gelmektedir. Konya'yı yağma ve tahribi, Konya halkının hafızasından silinmeyerek onu küçük düşürmek ve onunla alay etmek istemişlerdir.[372]

İbn-i Bîbî'ye göre "*O günlerde dervişlik yolunu tutmuş ve kendisini Türk kabileleri arasında Sultan İzzeddin'in oğlu diye tanıtmış Cimri adında birisi türemişti. Evvelce Karaman oğlunun meclisinde konuşulan sözleri işitmiş olanlardan biri "Cimri"yi tanıyordu. Bir gün ona yolda rastlayarak tutup Mehmed beyin yanına götürdü. Bu, Sultan İzzeddin'in oğludur dedi. Vakti ile Suğdak taraflarından kaçmış olan "Sivaslı Taki" adında bir adam, Cimri'nin Sultan İzzeddin'in oğlu ve adı ile lakabının da "Gıyaseddin Siyavuş" olduğunu söyledi. Ben Kırım taraflarında iken ondan yazı dersi aldım diyerek şahitlikte bulundu. Yalancı Takinin bu şahitliğini dinleyenler onu gerçek sandılar, Cimrinin saltanatına biat ettiler*." diyerek yalancı olarak nitelemiştir.[373]

Aksarayî ise "*Bu sırada olan olayların yol açtığı sarsıntıda Cimri, insanların en*

Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 63.

[371] Sefer Solmaz, "Alaeddin Siyavuş ", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, Konya 2011, s. 166.

[372] Turan, *Türkiye*, s. 564-572; Solmaz, "Alaeddin Siyavuş", s. 167; Sefer Solmaz, "Cimri Olayı", *Konya Ansiklopedisi*, C. II, Konya 2011, s. 267.

[373] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 204.

rezilleriyle ortaya çıktı. Uc'da Türk isyancılarıyla birleşti. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu olduğu davasını gütmeye başladı. Daha saltanat hanedanına nesep bağlılığını ispat etmeden fitne arayan fesatlar, zorlama şahitleri harekete geçirdiler. O nesebi bilinmeyen kişinin davasını yalan deliller ve yorumlarla renklendirdiler. Sonunda onun beynine Rum saltanatı sevdası yumurta bıraktı." diyerek melun olduğunu söylemiştir.[374]

Baybars Tarihi ise bu planın bizzat Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından yapıldığını anlatmaktadır. Siyavuş sahte bir şehzadeydi. "*Mehmed Bey'in ayarladığı bir adam, yolda giderken yanlarındaki bir gencin ayağına kapanarak, 'bu genç beni nerden biliyorsun' dediği zaman 'nasıl bilmeyeyim sen İzzeddin Keykavus oğlu Alaeddin Keyhüsrev değil misin?' diyecektir*." Karamanoğlu Mehmed Bey'in planı tutmuş ve genç, sultan ilan edilmiştir.[375]

Baybars Tarihi bu hadisenin kronolojisini farklı vermiştir: "*Mehmed Bey Konya kalesine girdikten sonra, şehri Türkmenlere yağma ettirmiş ve Konyalıları yola getirmek için de bir hileye sapmıştır. Bu hileye göre, bir adam, tayin etmiş oldukları bir gencin yolda ayağına kapanarak öpmeye başlayacak ve bu genç, sen beni nerden tanıyorsun? dediği zaman, nasıl bilmeyeyim, sen İzzeddin Keykubad'ın oğlu Alaeddin Keyhusreva değil misin? Benim seni omzumda taşıdığımı unuttun mu? Diyecek ve bu cevaplaşma da halkın kalabalık olduğu bir yerde yapılacaktır. Halk bu gencin etrafında toplandığı vakit orada olan Türkmenler kendisini Mehmed Bey'e götürecekler. Bu hile tatbik edilmiş olup bahsedilen genç Mehmed Bey'e götürülerek onun kucaklamasını müteakib başına sancak çekilmiş*" denmektedir.[376]

Şikarî ise Alaeddin Siyavuş'un/Cimri'nin hapis olup Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından hapisten çıkarılarak Konya'ya hâkim kılındığını kaydetmiştir.[377]

III. Alaeddin Keykubad zamanında 1299 yılında yazılan Farsça manzum bir eser olan Yûsuf-i Erzincânî'nin Hâmûş-nâme'sinde[378] Cimri hakkında bir hikâye

---

[374] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr* s. 96.
[375] İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 90.
[376] İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 90.
[377] Şikarî, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 44.
[378] Yûsuf-i Erzincânî'nin Hâmûş-nâme'si, Türkiye Selçukluları Devletinin son zamanlarında III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatı sırasında yazılmıştır. Eserin incelenmesi sonucu h. 699/m. 1299 tarihinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Şahsen şahit olduğu siyasi olaylardan da bahsettiği, susmanın faziletlerinden bahseden eser 383 beyitlik Farsça manzum bir eserdir. Eserin asıl kısmı 10 hikâyeden

bulunmaktadır.[379] Bu hikâyeyi değerlendirdiğimizde ilk başta Siyavuş'un kendisini derviş gösterdiğini, halkın onu sevdiğini, pek çok müridi olduğunu görebiliriz. Nedense sırrını daha fazla saklamak istememiş ve kendisi sultanlığını açıklamıştır. Halkın bir kısmı ona taraftar olurken diğer kısmı ona "sultan cimri" diye ad vermişlerdir. Memleketin padişahına (metinde ismi geçmez- III. Gıyaseddin Keyhüsrev) haber ettiler. Padişahın ölüm emri üzerine yakalanıp katledildi. Eğer dilini tutsaydı başına bu musibet gelmezdi.

Selçuklu devri inşa sanatının güzel örneklerinden olan Abu Bakr İbn Al-Zaki'nin

---

oluşmaktadır. Fuad Köprülü'nün 'Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları' adlı kitabı ile Ahmet Ateş'in 'Hicri VI-VIII. [XII-XIV.] asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler' adlı makalelerinde bu eserden bahsedilir. Hâmûş-nâme'nin bilinen iki nüshası vardır. En eski nüshası Köprülü Kütüphanesinde 1597 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Eserin diğer nüshası ise Feridun Nâfiz Uzluk'un Köprülü Kütüphanesindeki nüshadan 1945 yılında istinsah ettiği ve Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Kütüphanesinde bulunan nüshadır. Meltem Kurtuluş, Yûsuf-i Erzincânî'nin Hâmûş-nâme'si (İnceleme-Metin), YLT, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2016, s. 18-19.

[379]*BU MANADA SEKİZİNCİ HİKÂYE (Cimri Hakkında)*
Bu bizim yakın devrimizde biri vardı ki, Kendisini daima derviş gösterirdi.
Âdeti her vakit susmak olup, Hırka giyer salâh yolunda giderdi.
Bütün ahâli kendisinden hoşnut idiler.
Hakkındaki bütünlük ve itikatları artmakta idi.
Onu Bistâmlı Bayezit'in yerinde görüyorlardı.
Bir sürü insan içten ona mürit olmuşlardı.
Bu temizliğe, iyi yaşayışa ve başa ve bu manalara gönlü razı olmadı.
Onlara dedi ki şimdiye kadar sabır etmiştim.
Gerçek olarak bu sırrı ve gizli şeyi dinleyiniz.
Ey müritler ben Rum diyarının Anadolu'nun Sultanıyım
Beni bundan sonra padişah tanıyınız.
Bir kısım halk bu haberi öğrendiler. Onun sultanlığına gönül verdiler.
Ona sultan cimri diye ad verdiler, Vaktin padişahına da bunu anlattılar.
Çünkü memleketin padişahı bu haberi öğrendi.
Gönlüne bu hikâyeden bir tesir husule geldi.
Asker ve ordu düzülmesini ve onun üstüne gidilerek çabukça yakalanmasını buyurdu.
Artık onun dünyada kalması mümkün değildi.
Onu yüz dert ve gam, inilti içinde öldürdüler.
O dilini tutmağa muktedir değildi. O mihnet ve inilti içinde canını verdi.
Eğer dilini sen sustura bilmezsen, Şehriyarlık tahtı davasında isen,
Dilini gör ki ne gibi hallere giriyor Dilsiz kimseye rahatlık ve huzur vardır.
Dilini kes ve kendini kurtar. Yoksa ansızın başını koparırlar.
Eğer dilini emniyet altına almazsan
Dilinin elinden sana çok zararlar geldiğini görürsün.
Ey Yusufî sen ahaliye nasihatler veriyorsun,
Yoksa sen bizi nasihate layık görmüyor musun?
Dimağına ansızın bozukluk, Diline uygunsuz sözler arız oldu.
Er isen bu öğüdü kendin tut. Eğer değilsen senin sözün hiçtir.
Dilini tut ve sus sabırlı ve sakit olmaya çalış.
Kurtuluş, a.g.t, s. 62-63.

(lakabı Sadr-ünvanı mütetabbib) eserinde[380] Cimri ayaklanması ve bu sırada başkent Konya'nın durumu hakkında notlar yer almıştır. Bu ayaklanma sırasında isyancılar tarafından öldürülen Selçuklu emirleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.[381] Eserdeki II. mektupta Cimri hadisesinden bahsedilmektedir. Kendisine gönderilen Cimri bozgunundan bahseden mektuba cevaben Ebu Bekr Sadr şöyle yazmıştır: "*Gerçekten bunlar, merhametsiz ve Tanrı'dan korkusu olmayan kimselerdir. Hiç şüphe yoktur ki, padişahlık ve cihan egemenliği için, gerekli vasıflara ve ortama sahip olmaksızın, zulüm yapmak, kan dökmek ve Müslüman mallarını yağma etmek suretiyle, memleket yönetmeye kalkan her sefil ve aşağılık kimse, günün birinde bu hokkabaz feleğin mezellet tokadını yemede ve yok olma tehlikesine düşmede geç kalmaz; sayıları, gökte yıldız ve denizde kum kadar olsa da, toplulukları mutlaka dağılır, gider.*"[382]

Karamanoğlu Mehmed Bey, Moğollara karşı isyan başlattığı zaman bu hareketini meşru bir zemine dayandırmak istemiştir. Anadolu halkının Selçuklu hanedanından birini yanında görürse hâkimiyetini destekleyeceğine inanmıştır. Hatta Bizans imparatorundan II. İzzeddin Keykavus'un İstanbul'da kalan oğullarından birisini istemeyi bile düşünmüştür. Çevresindeki Türkmen beyleri de bu fikrine destek vermiştir.[383]

Karamanoğlu Mehmed Bey, Alaeddin Siyavuş'u yanına alarak Türkmenlerden oluşan 10 bine yakın bir ordu ile Konya önlerine gelip şehri kuşattı.[384] Çetin bir mücadelenin sonunda şehri ele geçirdi (h. 7 Zilhicce 675 / m. 12 Mayıs 1277).[385] Siyavuş'u sultan ilan ederek Selçuklu tahtına çıkardı. Devlet adamlarının biat etmesi sağlandı. I. Alaeddin Keykubad'ın sancağını ve çetrini Siyavuş yanına aldı. Böylece

---

[380] Türkiye Selçuklu Devleti'nin son zamanlarında, Konyalı Zeki oğlu Ebu Bekr tarafından Şubat 1279 yılı başında telif edilmiştir. Çeşitli konularda, devrin devlet adamları ile yazarın arasında yazılıp gönderilen 58 özel mektup ve 26 yaprak tutarında bir ek bölümünden oluşur. Eser üzerinde M.Mesud Koman, M. Fuad Köprülü, Ahmet Ateş, İbrahim Hakkı Konyalı, Osman Turan, Ali Sevim ve İranlı Seyyid Yunusi çalışmalar yapmıştır. Osman Turan bu eseri farklı bir isim altında "Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar" olarak yayınlamıştır.

[381] Abu Bakr İbn Al-Zaki, *Ravzat Al-Kuttab va Hadikat Al-Albab*, yay. Ali Sevim, Ankara 1972, s. 4.

[382] Abu Bakr İbn Al-Zaki, *a.g.e.*, s. 26.

[383] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 204; Kaymaz, *Pervane*, s. 170-171; Sağlam, "Şimdiye Kadar Görülmeyen Cimri Sikkesi", s. 300; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 35.

[384] Turan, *Türkiye*, s. 560-561; Kaymaz, *Pervane*, s. 172; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, C. I, Ankara 1999, s. 66.

[385] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 97; İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 204-205; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 90; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 52; Uzunçarsılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 16; Cahen, *Anadolu*, s. 282.

inandırıcılığı artmış olacaktı. Alaeddin Siyavuş hutbe okutup, adına para bastırıp, culüs törenini tamamlayıp, divan topladı.[386] Etrafa fermanlar yolladı. Mehmet Beyi de kendine vezir atadı. Karamanoğlu Mehmed Bey divanda bir karar alarak Türkçe'yi resmi dil ilan etti. 15 Mayıs 1277 tarihli fermanla *"Divanda, dergâhta, bargâhta ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır"* seklinde emir verdi. Selçuklu hanedanlığı ile akrabalık bağı kurmak isteyen Siyavuş, IV. Kılıç Arslan'ın kızı ile evlenmeye teşebbüs etmişse de bu gerçekleşmemiştir. Karamanoğlu Mehmet Bey, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin iki oğluyla Akşehir civarında yaptığı savaşı kazanarak onları öldürmüştür *(*26 Mayıs 1277). Ancak bu başarılar çok sürmedi. Abaka Han'ın Anadolu'ya geldiği ve Şehzade Kongurtay'ı isyan çıkaran Kızıl Hamit üzerine gönderdiği haberi Mehmet Bey'e ve Siyavuş'a ulaştı.[387]

1277 Elbistan Savaşı'nın intikamını almak isteyen Abaka Han 30 bin kişilik bir ordu ile Anadolu'ya gelerek her tarafı yakıp yıktı. Şehzade Kongurtay'ı Karamanoğlu Mehmed Bey ve Kızıl Hamit üzerine gönderdi.[388] Mehmet Bey ve Siyavuş, Selçuklu ve Moğol kuvvetlerine uzun süre direnemeyip Ermenek civarına çekildiler. Dağlık arazide tutunmaya çalıştılar ve direnişleri bir kış devam etti. III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Moğol noyanları Mut ovasına kadar ilerlediler. Haberi alan Karamanoğlu Mehmed Bey, sultan ilan ettiği Siyavuş'u korumak amacıyla onu kalelerden birine gönderdi. Kendisi de öncü birlikle harekete geçerek ilerledi. Ansızın Selçuklu öncü birlikleri ile dar bir geçitte karşılaştı. Karamanoğlu Mehmed Bey çatışmada ağır yaralandı ve yakalanarak öldürüldü.[389]

Alaeddin Siyavuş, büyük bir korku ile kaçarak Selçuklu kuvvetlerine karşı hazırlık yapmaya çalıştı. 1278 yılının bahar aylarında Karahisar-ı Develi denilen bölgede yağma ve talanda bulundu. Selçuklu kuvvetleri Siyavuş'u Pınarbaşı mevkinde kıstırdılar. Bolvadin yöresine kadar çatışmalar yayıldı. Siyavuş ve Türkmenler ağır bir yenilgi aldı. Siyavuş kaçarak Germiyanoğullarına sığındı. Daha önceden Selçuklularla

---

[386] Cimri adına basılan paraların üzerinde "Alaü'd-dünya ve'd-din Ebul Feth Siyavus bin Keyhüsrev 675 Zilhicce Konya ve Minnet Allahındır" yazısı yer alır. Basılan para, dört yapraklı yonca şeklindedir. Güldegül Parlar, *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dısı Figüratif Öğeler,* Ankara 2001, s. 20-21,102-104.

[387] Kaymaz, *Pervane*, s. 174.

[388] Kaymaz, *Pervane*, s. 177; Turan, *Türkiye*, s. 551; Merçil, *a.g.e*, s. 160.

[389] İbn- Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 215; *Anonim Selçuknâme*, s. 40; Turan, *Türkiye*, s. 567-568; Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Trabzon 2001, s. 706; Merçil, a.g.e, s. 162; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 54; Sevim, "Cimri Olayı", s. 215, 511-512,

anlaşan Germiyanoğulları Siyavuş'u III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e teslim ettiler. Siyavuş ağır işkenceler altında öldürüldü (1279).[390]

Alaeddin Siyavuş, Konya'da 37 gün tahta kaldı. 1277 Nisan ayında başlayan saltanat iddiası 1279 yaz mevsiminde son buldu. Diri diri yakılarak derisinin içine saman doldurulduu. İbret-i âlem için Anadolu şehirlerinde dolaştırıldı. Taraftarı olan bütün Türkmenler takibe uğrayıp cezalandırıldı.

d. II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Rükneddin Kılıç Arslan

Rükneddin Kılıç Arslan ile ilgili kaynakların verdiği bilgiler çok dağınık ve karışıktır. Özellikle Selçuklu meliklerinin aynı anda taht mücadelesine başlamaları isim karışıklığına neden olmuştur. Bu karışıklık, dönemin tarihçilerinden başlayıp günümüze kadar uzanmıştır. Çalışmamızda bu sorunu çözebilmek için XIII. yy. ve XIV. yy.'da yazılmış tarihi, edebi, dini, mimari, nümismatik ve her türlü belge gözden geçirilmeye çalışılmış ve karşılaştırılmaları yapılarak, kronolojik bir zemine yerleştirilmiştir.

Bu karşılaştırmalı incelemelerin sonucuna göre, Bizanslı tarihçi Pachymeres'in eserinde "Melek Masour" olarak bahsettiği Selçuklu şehzadesi, II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Rükneddin Kılıç Arslan'dır.[391] Claude Cahen, Elizabeth A. Zacharıadou ve Zerrin Günal Öden "Melek Masour"'un II. Gıyaseddin Mesud olduğunu ileri sürerken kaynakları Pachymeres'in eseri olmuştur.[392] Ancak II. Gıyaseddin Mesud'un tahta çıkış serüveni Rükneddin Kılıç Arslan'dan farklıdır. II. Gıyaseddin Mesud'un, Muzaffereddin Yavlak Aslan ile Abaka Han'a gidişi İbni Bîbî

---

[390] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 102; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 121; Cahen, *Anadolu*, s. 285; Turan, *Türkiye*, s. 569-570; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 45.

[391] Osman Turan *"Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar"* adlı eserinde II. İzzeddin Keykavus'un Mesud, Geyumers, Feramurz, Siyavuş ve Kılıç Arslan olmak üzere beş oğlunun yanında bir de İstanbul'da bırakılıp Hristiyan olan Melik Konstantin adında bir oğlunun daha olduğunu belirtmiştir. Pachymeres'in eserinde adı geçen "Masour"un Feramurz olamıyacağı ve bu kişinin Rükneddin Kılıç Arslan olduğunu ileri sürmüştür. Bizim de savunduğumuz gibi bu kişi Rükneddin Kılıç Arslan olmalıdır. Osman Turan'ın yorumu şöyledir: "*Siyavuş, henüz biraderi Mesud tahta çıkmadan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı cenupta Karamanlı Türkmenlerle harekete geçtiği gibi, Kılıç Arslan da şimalde Kastamonu havalisindeki Türkmenlerle sultan Mesud'a karşı şiddetli bir mücadeleye girişti (691/1291-92) ve neticede Kılıç Arslan ile birlikte Türkmenler müthiş bir mağlubiyete uğradılar. Bu hususta tafsilat veren Aksarayi, bu şehzadenin akıbetinden bahsetmez."* Turan, *Resmi Vesikalar*, s. 10-12.

[392] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 47.

de ayrıntıları ile anlatılmaktadır.[393] Devrin İlhanlı ve Selçuklu kaynakları II. Gıyaseddin Mesud ile ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Dolayısıyla onun kronolojisinde pek boşluk bulunmamaktadır. Özellikle Mevlevî kaynaklarında onunla ilgili anlatılan pek çok olay ve hikâye vardır. Ancak saltanat mücadelesini kaybedip Bizans'a sığınması ve geri gelmesi olayların akışında mümkün görünmemektedir. Bizans'a sığınan 1280'den sonra iki melik vardı. Bunlar Feramurz ve Rükneddin Kılıç Arslan'dı. Rükneddin Keyümers ise başarısız sonuçlanan saltanat mücadelesinden sonra İlhanlı himayesine girmiştir.

Bizanslı tarihçi Pachymeres'in eserinde geçen "Melek Masour"un Rükneddin Kılıç Arslan olarak değerlendirilmesi taşların yerine oturmasını sağladı. Onun eserinde bu hikâye geniş bir şekilde anlatılmaktadır.

Rükneddin Kılıç Arslan 1280'de babasının ölümünden sonra Karadeniz'i geçerek Kastamonu'ya geldi. Bölgedeki Türk emirleri ile mücadeleye girişti. Rükneddin Kılıç Arslan ilk başlarda Türkmenleri itaat altına alsa da "Amourios" yani Muzaffereddin Yavlak Arslan ve Moğol askerleri karşısında tutunamadı. Karısı ve maiyeti ile birlikte kaçarak Karadeniz Ereğli'sine geçti. Bir süre burada yaşayıp oradan da İstanbul'a gitti. Amacı Bizans imparatoru ile ittifak kurmaktı. Ama imparatoru İstanbul'da bulamadı (1291). II. Andronikos, İzmir yakınlarında Nif'te[394] idi.[395] İmparator, Rükneddin Kılıç Arslan'ın Nif'e gelmesini istedi. Ailesini İstanbul'da bırakan Rükneddin Kılıç Arslan, imparatorun bir adamıyla Nif'e gitmeye karar verdi. Daha yarı yolda, Edremit'te iken imparatorun yanına gitmekten vazgeçti. Neden vazgeçti sorusunun cevabı kanaatimize göre kardeşi II. Gıyaseddin Mesud ile bir iletişim kurması olabilir. "*Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar"* adlı eserde rastladığımız XXXI. vesikaya göre Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'a Akşehir'de ikta tahsis etmişti.[396] Bu ikta tahsisi Bizans'a

[393] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 246-248; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 108.
[394] Nymphaion, İzmir'in bugünkü Kemalpaşa ilçesidir. Nif Dağından adını alır. Antik Çağ'da Olimpos adını alan 19 dağdan biridir.
[395] II. Andronikos 1290-93 tarihleri arasında İstanbul'da değildi. Bizans'ın Anadolu tarafındaki topraklarını teftişe çıktı. Sakarya istihkâmlarını teftiş ettikten sonra İznik ve Ulubat'ı ziyaret etti. Buradan Nif'e geçti. Nif'te iki yıl kaldı. Burada Laskarislerden kalma bir Bizans sarayı mevcuttu. A. E. Laiou, *Constantinople and Latins, Foreign Policy of Andronikos II 1282-1328*, Cambridge 1972, s. 79.
[396] Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud diğer kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'a da Akşehir'de ikta tahsis eder. "*Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar"* adlı eserinde yer alan XXXI. vesika

sığınmasından sonradır. Dolayısıyla Rükneddin Kılıç Arslan, Selçuklu ülkesine geri döndü (1291). Pachymeres'in dediği gibi eski gücünü fazlasıyla elde etti.[397]

Çağdaş Bizanslı tarihçilerden biri de Nikeforos Gregoras'tır. O da eserinde "Melekus / melik" adlı birinden bahsetmektedir.[398] Melekus, İmparator II. Andronikos'un yanına gitmekten vazgeçip Türklerin yanına geri dönmüştür. Türklerden babasından miras kalan tahtın kendisine verilmesini talep etmiştir. Ancak bundan sonra çok yaşamamıştır. Planlanan bir suikast neticesinde hayatını kaybetmiştir. Onun ölümüyle Türklerin tarihi ters dönüp devletleri parçalanmıştır. Halktan ve soylulardan pek çok kişi ok ve yay ile haydutluk yapmaktadırlar. Dağların dar geçitlerini ele geçirip Roma topraklarına saldırmaktadırlar. Nikeforos Gregoras, öldürülme hadisesinde Pacymeres'e paralel bir bilgi vermektedir. Konya sultanının oğlu Meleco, "Amourio'yu" (Muzaffereddin Yavlak Aslan) öldürmüştür. Amourio'nun oğlu Halis (Ali) yapılan bir savaşta Melec'i öldürmüştür. Ali'nin böylece gücü artmış ve Roma bölgelerine akınlar düzenlemiştir.[399]

Rükneddin Kılıç Arslan, Bizans topraklarından ayrılırken karısını ve kızını orada bırakmıştı. Uzun yıllar oturduğu ve elinde tuttuğu Karadeniz Ereğlisini iyi niyetinin karşılığı olarak II. Andronikos'a verdi.[400] Buna karşılık ailesinin yanına gönderilmesini rica edince İstanbul'da bıraktığı eşi bir süre sonra yanına gönderildi fakat kızı İstanbul'da kaldı, imparatorun rehinesi olarak tutuldu. Bizans kaynaklarına göre bu kız da Hristiyan geleneklerine çok uyumlu gözüküyordu.[401] İmparator II. Andronikos bu kızı, siyasi olarak işbirliği yapmak istediği Batı Anadolu beylerinden Melik İshak ile evlendirmeyi planladı. Melik İshak hakkında iki görüş bulunmaktadır. Ya bir Karasili Türk emiri (Dobruca'dan geri gelenlerden) ya da bir Selçuklu soyundan

---

Akşehire bağlı Alp-saru köyünün Selçuk meliki Eb'ul-Muzaffer Rükneddin Kılıç Arslan'a temlikine dair sultanın bir menşûrudur.[396] Bu belgeyi veren Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud'dur. Belgeyi verdiği Selçuklu şehzadesi de kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'dır. Osman Turan bu menşurun içeriğini şöyle açıklamaktadır:"*Menşûr köyün hudutlarıyla, mülk olarak, tasarruf edileceğini ve elde tutmak, satmak, bağışlamak hakkında takrir vermek, vakfetmek ve o köyde, hudut ve mülhakatı içinde diğer mal sahiplerinin tasarrufatına; malikâne hükümlerine göre mülkiyetinde bulunduracağı, emir ve saltanat nâiblerinin emre göre hareket edip Alp-saru köyünü hudut ve mülhakatiyle Selçuk ailesinin şerefi bulunan Kılıç Arslan'ın mülkü olduğunu emreylediğini bildirmektedir*." Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 32-33.

[397] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 47.

[398] Nikiforos Grigoras, *Romaiki İstoria*, s.264.

[399] Nikiforos Grigoras, *Romaiki İstoria*, s.263.

[400] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 47.

[401] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 47.

gelen bir melikti.[402] Melik İshak hırslı biri olup Bizans'ın yardımıyla Selçuklu tahtına geçmek istiyordu. İstanbul'da kalan Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı ile evlenmesi işine yarayacaktı. Bizans imparatoru II. Andronikos, bu Selçuklu kızını, II. İzzeddin Keykavus'un İstanbul'da kalan oğlu Melik Konstantin ile birlikte Biga'ya gönderdi. Burada Melik İshak ile Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı evlendi. Melik İshak'a Bizans adına Biga prefectligi/valiliği verildi (1307). Bu tarihlerde Balıkesir bölgesi oldukça hareketli ve tehlikeli idi. Bizanslılar, Türkler, Türkopoller ve Katalanlar bölgede hâkimiyet kurmaya çalışıyordu. Melik İshak da bu karmaşa da siyasi ilişkilerinin kurbanı oldu ve Katalanlar tarafından öldürüldü (1312). [403]

Bizans topraklarından Selçuklu ülkesine geri dönen Rükneddin Kılıç Arslan, Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud'un kendisine tahsis ettiği Akşehir'de ikamet etmeye başladı (1291). Kastamonu'da isyana kalkışma tarihinden anladığımız kadarıyla burada çok oturmadı. Rükneddin Kılıç Arslan kendi mülkiyetine bırakılan bu bölgeden memnun kalmayıp, Kastamonu bölgesine gitti. Daha önceden bölgedeki Türkmenlerle bir irtibat kurup kurmadığını ve davet edilip edilmediğini bilemiyoruz. Hatırlarsak Rükneddin Kılıç Arslan, 1280'lerde Karadeniz'i geçerek Kırım'dan Kastamonu'ya geldiğinde bölgenin emiri Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan, ona karşı II. Gıyaseddin Mesud'u desteklemişti. Yapılan mücadelede Rükneddin Kılıç Arslan, Muzaffereddin Yavlak Arslan ve Moğollar karşısında tutunamayarak kaçmak zorunda kalmıştı.

1292'de tekrar bu bölgeye geri dönünce Rükneddin Kılıç Arslan kendisine güçlü bir müttefik buldu. 12 yıl önce II. Gıyaseddin Mesud'a büyük destek verip onu Selçuklu tahtına oturtan Kastamonu emiri Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan ve Türkmenlerle ittifak yapıp saltanat mücadelesine girişti (h.691/m.1292). Aklımıza burada bir soru geliyor. II. Gıyaseddin Mesud ve Muzaffereddin Yavlak Aslan'ın arası neden açılmış olabilir? Bunun sebebinin mevcut hayat şartları olduğu üzerinde durabiliriz. Son dönemde Moğolların baskısı o kadar artmıştı ki, insanlar vergilerini ödemek için aç kalıyordu. Her geçen gün artan Moğol vergileri karşısında Selçuklu sultanı suskun durumda idi. Muhtemelen Muzaffereddin Yavlak Aslan, II. Gıyaseddin

[402] G. Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empire (from MLVII to MCCCCUII),* Edinburg and London 1854, s. 502.
[403] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 62.

Mesud'u desteklerken Moğol boyunduruğundan ülkeyi kurtarıp Selçuklunun eski bağımsız günlerine döneceğini hayal etmiş olabilir. Ama bu yeni sultan da III. Gıyaseddin Keyhüsrev gibi Moğol emirlerinden çıkmaz olmuştu. Ayrıca Selçuklu ülkesinin güney ve batı bölgelerinde var olan, Türkmenlerin İlhanlılar ve onlara tabi olan Selçuklu sultanlarına karşı giriştikleri isyan hareketleri kuzeydeki Türkler içinde bir örnek teşkil ederek, isyanlar 1291-1292 yılında ülkenin kuzey-batı bölgelerine de yayıldı. Çobanoğlu beyinin amacı istiklalini ilan ederken Moğolların artırdığı ağır vergiler yüzünden perişan olan halkını kurtarmaktı.[404]

Eş zamanlı ayaklanmalardan biri de Rükneddin Kılıç Arslan ile aynı anda ayaklanan Rükneddin Keyümers tarafından başlatıldı. Muhtemelen aralarında bir anlaşma yapmışlardı. Böylece II. Gıyaseddin Mesud iki ayrı kardeşinin ayaklanmasını bastırmak için Moğollarla birlikte harekete geçti. Rükneddin Kılıç Arslan Kastamonu'da başkaldırırken, Keyümers Borgulu (Uluborlu)'da başkaldırdı.

Rükneddin Kılıç Arslan ve Muzaffereddin Yavlak Arslan idaresindeki Türkmen güçleri bölgeye tamamen hâkim olurken, Selçuklu-Moğol ordusu da üzerlerine doğru harekete geçti. Yeni İlhanlı hanı ve eski Anadolu valisi olan Geyhatu bu sırada Anadolu'daydı. Güney Türkmenlerinin isyanlarını kontrol altına alarak onları cezalandırıyordu. II. Gıyaseddin Mesud ve Mücirüddin Emirşah komutasında bir orduyu kuzeye sevk etti (h. 691/m. 1292). Ordunun idaresinde ayrıca Vezir Necmeddin ile Moğol Noyanları Anit, Göktay ve Giray bulunuyordu. II. Gıyaseddin Mesud askerin yetersiz olduğunu düşünerek Geyhatu'dan destek kuvvetler istedi ama alamadı. Oysaki karşıdaki Türkmenler oldukça güçlü idi. Rükneddin Kılıç Arslan ve emrindeki Türkmenler Selçuklu-Moğol ordusunu yakın takibe aldı. Bölgenin dağlık olması onlar için bir avantaj idi. Selçuklu-Moğol ordusunu dağ geçitlerinde pusuya düşürmeye çalıştılar. Giray komutasındaki öncü birlikleri orman içinde pusuya düşürdüler. Her iki taraf da ağır kayıplar verdi. Üstünlük Türkmenlerin eline geçti. Moğol komutanı Anit başta olmak üzere pek çok asker hayatını kaybetti. II.

[404] Osman Turan'ın bu konudaki çıkarımına katılmak en doğrusu olur: " *Çoban oğulları ve husûsiyle üçüncü begleri Yavlak Arslan, Selçuklu ve İlhanlılara tâbî kalmışlardır. Fakat Moğol idâresinin zûlmü tahammül edilmez bir mahiyet aldığı ve memleket bir anarşi içinde kaldığı zamanda diğer Uc Türkmenleri gibi Yavlak Arslan da istiklâl dâvâsına girişmiş ve bu sırada Kastamoni'ye gelen veya dâvet edilen Kılıç Arslan'ı Sultan ilân etmek suretiyle hem kendi beyliğini kudretlendirmek ve hem de Anadolu'yu kurtarma mücâdelesine başlamak istemiştir.*" Turan, *Türkiye*, s. 611.

Gıyaseddin Mesud yanındaki emirlerle birlikte esir alındı.

Ancak Türkmenler zaferin gafilliği ile Kastamonu'ya dönerken Moğolların öncü kuvvetlerinin komutanı Giray'la tesadüfen karşılaştılar. Öncü kuvvetler son bir hamle yaparak esir düşen Selçuklu sultanını ve emirleri kurtardılar. Türkmenler ağır bir mağlubiyet aldı.[405]

Muzaffereddin Yavlak Arslan, bu yaşananlar sonrasında II. Gıyaseddin Mesud'a karşı direnişin boşuna ve tehlikeli olacağını hissetti. Çünkü Moğollar Selçuklu sultanının yanında idi. Yanına yedi oğlunu alarak hediyelerle II. Gıyaseddin Mesud'un huzuruna çıktı ve biat etti. Ancak II. Gıyaseddin Mesud hem yorgun hem de çok kızgındı. Karaman ve Eşrefoğulları ile uğraşırken bir de Çobanoğulları ile uğraşmak zorunda kalmış ve ölümden dönmüştü. Hediyeleri kabul etmesine rağmen, Muzaffereddin Yavlak Arslan'ı öldürttü. Muzaffer Yavlak Arslan Selçuklu sultanının ayakları önüne düşerek hayatını kaybetti (1293).[406]

Rükneddin Kılıç Arslan'ın en büyük destekçisi hayatını kaybederken Rükneddin Kılıç Arslan'a ne olduğu ihtilaf konusu olmuştur. II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci bir baskına uğrama korkusu ile bölgede oyalanmadan geri dönmesi, Aksarayî'deki nakillerin kesilmesine neden olmuştur. Yerli kaynaklarda bir daha Rükneddin Kılıç Arslan'ın ismi geçmez.[407] Dolayısıyla tarihçiler onun da öldürüldüğünü düşünmüşlerdir.[408] Ancak bu boşluğu Pachymeres doldurmaktadır. Rükneddin Kılıç Arslan'ın mücadeleden sağ çıkıp Kastamonu bölgesinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı görülmektedir. Biz burada Pachymeres'in verdiği bilgilerle devam etmek istiyoruz.

II. Gıyaseddin Mesud tarafından ailesi katledilen Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın oğlu Ali Bey, intikam almaya karar verdi. Ancak II. Gıyaseddin Mesud çoktan bölgeden ayrılmıştı. Bölgede tahminimizce kendine bağlı Türkmenlerle

---

[405] Yaşanan olayları tafsilatıyla nakleden Mücîreddin Emîr Şah'ın maliye memuru olan ve bu sefere katılması muhtemel olan Aksarayî şöyle demiştir: "*Yenilgiden yerin dibine batan saltanat bayrağı, o zaferin gücüyle Süreyya'nın zirvesine çıkmıştır*."

[406] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 47; Aksarayî'de Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın ölümü h. 691/m. 1291-1292 yılı olayları içinde gösterilmektedir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 170-171. Osman Turan da Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın 1292 muharebesinde öldüğünü kaydetmektedir. Turan, *Türkiye*, s. 610 Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel,* C. II, s. 129-130; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 63; Öden, "II. Gıyaseddin Mesud", s. 291; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 120.

[407] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 48; Öden, "II. Gıyaseddin Mesud", s. 291-293; Turan, *Türkiye*, s. 613.

[408] Öden"II. Gıyaseddin Mesud", s. 292.

Rükneddin Kılıç Arslan kaldı. Umuroğlu Ali beyle bölgenin hâkimiyeti hususunda ters düştüler. Ya da Umuroğlu Ali Bey babasının ölümünden Rükneddin Kılıç Arslan'ı sorumlu tuttu. Emri altındaki Türkmenlerle Rükneddin Kılıç Arslan'ın elinde olan toprakları yağmaladı. Rükneddin Kılıç Arslan ve Umuroğlu Ali Bey bir çatışmada karşı karşıya kaldılar. Teke tek mücadelede Umuroğlu Ali Bey atından düşen Rükneddin Kılıç Arslan'ı kılıcıyla öldürdü.[409] Bu olayla Umuroğlu Ali Bey'in itibarı ve nüfuzu arttı(1295).[410]

III. Alaeddin Keykubad'ın sultanlığı sırasında Sakarya nehrinin kıyıları Umuroğlu Ali Bey'in elinde idi. Konumuzun devamı için bu beylik hakkında kısaca bilgi verelim.

1300 yıllarında Sakarya Nehri'nden Paflagonya'ya (Kastamonu'ya) kadar olan bölge Muzaffereddin Yavlak Aslan'ın oğulları arasında paylaşılmıştı. Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın öldürülmesinden sonra Ali Bey ve kardeşi Nasıreddin Mahmud topraklarını kendi aralarında ikiye böldüler. Batı bölgeler Ali Bey'e kalırken, Nasıreddin Mahmud'a Kastamonu bırakıldı. Umuroğlu Ali Bey olarak tanınacak olan Ali Bey, Bolu ve Gerede'den Sakarya Nehri'ne kadar olan alana hâkim oldu. Bir uç beyliği olma özelliğiyle gazileriyle beraber Bizans'a karşı akınlarda bulundu. Kardeşi Nasıreddin Mahmud Bey'in hâkimiyeti uzun ömürlü olmadı.[411] Candaroğlu Süleyman Paşa 1304 yılından sonra Kastamonu'yu kuşatarak ele geçirdi. Nasıreddin Mahmud Bey de öldürüldükten sonra Candaroğullarının beylik merkezi Kastamonu'ya taşındı.[412]

Umuroğlu Ali Bey, Melek Masour'u (Rükneddin Kılıç Arslan'ı) öldürdükten sonra beylik makamında yükselerek, Türkmenler arasında itibarını artırdı. Bizans topraklarına sık sık gazaya çıktı. Fakat Bizans'ın eski imparatoru VIII. Mikhael

---

[409] Pachymeres'in eserinde Ali Amourios'un (Hales Amurius) uzun süre Bizans elinde esir kalmış olan kardeşi Nasıreddin'in (Nastratio) Kastamonu Türklerini kendilerine bağlayıp Bizans arazilerine akınlar düzenlediği görülmektedir. Karadeniz kenarındaki bölgelerden Sakarya'nın daha iç kısımlarına yayılmışlardır. Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 47; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, Ankara 1986, s. 18.

[410] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 47.

[411] el-Ömerî eserinde 1330'lu yıllarda Kastamonu hâkimi Süleyman Paşa ilinin batısında Bolu sultanının olduğundan bahsederken isim vermemiştir. Gerede topraklarına "Şahin İli" derken Göynükhisar topraklarına da "Emir Umur İli" denildiğini yazmıştır. Umur İlinin 3000 atlı askerinin olduğunu kaydetmiştir. Kastamonu'da Candaroğulları Beyliği varken Gerede, Bolu ve Göynük'te bir uç beyliği daha vardı. el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr*, s. 147.

[412] Yücel, *Beylikler*, s. 58.

Palegleos'un, Türk akınlarını önlemek için ağaç gövdelerinden yaptırdığı tahkimat onu durduruyordu.

Bu arada Kayı aşiretinin lideri Osman Bey, Nicea (İznik) yakınındaki Telemaea'da ilerlemekte idi. Osman Bey'in Bizans karşısındaki başarısı, çevre illerden duyulunca, akınlara katılmak için gaziler Osman Bey'e katıldı. Umuroğlu Ali Bey, Osman Bey'in başarılarından etkilenmiş ve ganimetten pay almak istemişti. Osman Bey'in kendisine sunduğu ganimeti büyük bir memnuniyetle kabul etti. Bu bir ittifak antlaşmasının ilk adımıydı. Paydan hakkını alan Umuroğlu Ali Bey, Osman Bey tarafında yer aldı. Paflagonya'dan Osman Bey'e katılan Umuroğulları askerleri Bizans'a karşı Osman Bey'in elini güçlendirdi. Birleşik Türk kuvvetleriyle içinde 2000 Alan askerinin da olduğu Bizans ordusu karşı karşıya geldi. Nikomedia yakınında Bafaeum'da (Koyunhisar) gerçekleşen bu savaşta Bizans ağır bir yenilgiye uğradı (27 Temmuz 1302).[413]

Umuroğlu Ali Bey'in de desteğiyle Osmanlı Beyliği, Bizans'a karşı ilk zaferini kazandı. Pachymeres'in Umuroğlu Ali Bey hakkında verdiği bilgilere göre birkaç yıl sonra Umuroğlu Ali Bey, Bizans ile iyi ilişkiler kurmak istedi. 1304 ilkbaharında Moğol elçilik heyetinde yer alan Umuroğlu Ali Bey, II. Andronikos'dan Sakarya nehrinin kolları arasında bir araziyi vergi karşılığı talep etti.[414] Bu tarihlerden sonra da Umuroğlu Ali Bey hakkında herhangi bir kayda rastlayamıyoruz.

Umuroğulları Beyliği, 1314 yılında da varlığına devam etmiş, fakat Candaroğulları ve Osmanoğullarının arasında kalarak yavaş yavaş toprakları elinden çıkmıştır.[415] 1332'ye kadar Bizans sınırında bir uç beyliği vasfını korumuştur. Bu tarihten sonra da Osmanlı'ya katılmıştır. Karesi Beyliğinden daha önce Osmanlı'ya katılan bir beyliktir.

e. II. İzzeddin Keykavus'un Oğlu Feramurz

Feramurz, II. İzzeddin Keykavus'un bir diğer Acem kahramanının ismini verdiği

---

[413] Pachymeres, *Relations Historique,* s. 47; Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 134.
[414] Pachymeres, *Relations Historique,* s. 47; Laiou, *Constantinople and Latins*, s. 176.
[415] Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi,* 1000 Temel Eser, İstanbul 1970, s. 43; Hoca Sadedin, *Tacüt-Tevarih*, I, İstanbul 1279-80, s. 44.

oğludur.[416] II. İzzeddin Keykavus, Kırım'a giderken yanında iki oğlu vardı. Ama kaynaklarda daha sonra üç oğlunun da isminden bahsedilmektedir. Alaeddin Siyavuş, Rükneddin Kılıç Arslan ve Keyümers. Bu çocuklar Bizans'ta kalan meliklerden farklı olarak isimleri bilinen ve saltanat mücadelesine girişen şehzadelerdir.

II. Gıyaseddin Mesud, Melik Keyümers, Melik Konstantin Anadolu'da doğarken, diğer oğlu Melik Bizans topraklarında doğdu. Öteki oğulları Feramurz, Alaeddin Siyavuş ve Rükneddin Kılıç Arslan Kırım'da yaşarken yaptığı evliliğinden olmalıdır. Berke Han'ın kızı Urbay Hatun'dan olma ihtimalleri çok zayıftır. Çünkü bu üç oğul hakkında Altınorda ve İlhanlı kaynaklarında akraba olduklarına dair bir bilgi ve itibar bulunmamaktadır. Üç Selçuklu şehzadesi de ilerleyen zamanlarda Altınorda hanedanlığı ile ilgili iddialarda bulunmamışlardır.

Feramurz da diğer kardeşleri gibi babasının ölümünden sonra 1280 gibi Anadolu'ya gelmiştir. Kırım'da dünyaya geldiğini göz önüne alırsak tahmini yaşı 14-15 olmalıdır. Tarihi kaynaklarda kardeşleri II. Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Kılıç Arslan ve Rükneddin Keyümers ile ilgili bilgileri takip edebilirken Feramuz ile ilgili bilgiler yetersizdir. Metinlerde genelde "Feramurz oğlu III. Alaeddin Keykubad" diye geçer ve hiçbir bilgi verilmez. Ya da kaynakların genel sorunu olan bilgi karmaşasının kurbanı olmuş da olabilir. Feramurz'un hayat hikâyesinde diğer kardeşlerin kronolojisini belirledikten sonra ipuçları ile gitmeyi denedik. Tarihi metinlerde Konya'da çıkan Alaeddin Siyavuş İsyanından (Cimri) kısa süre sonra bir başka isyanın patlak verdiği yazmaktadır. İsyanın elebaşı II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Alaeddin'dir. Ama II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Alaeddin Siyavuş 1279'da feci bir şekilde öldürülmüştür.

Özellikle Anonim Selçuknâme'de bu "Alaeddin" ile ilgili verilen bilgiler araştırmacıların kafasını oldukça karıştırmıştır. Buna göre Sultan Alaeddin 1280'de

---

[416] Rüstem, Pehlevi-İran edebiyatında geçen, adı "iri yapılı, güçlü" anlamına gelen, meşhur İranlı kahramandır. Hakkında en geniş bilgiyi veren Firdevsi'nin Şehnamesi'ne göre milli kahraman Zal'ın oğludur. Feramurz da Rüstem'in oğludur. Annesi Türk'tür. Rüstem, Behmen'in kardeşi İsfendiyâr'ı öldürdüğü zaman Behmen de intikam için Ferâmurz'u öldürmüştür. İskendername'de, Ferâmurz'un ölümü hatırlatılırken: "*bu dünyada bir kimsenin kanına giren kişinin, kendisinin de elbette bir tuzağa düşüp ölümü tecrübe edeceğine tahtına oturduktan sonra, Dârâ'nın hizmetinde olup, cihan görmüş ve rüzgârı tecrübe eylemiş bir ihtiyar kimseye, Behmen'in Ferâmurz'u öldüreceği vakit, yanındaki ihtiyarların neden nasihat edip, onu bu işten vazgeçirmediklerini sorar. İhtiyar da Behmen'in nasihatleri dinlemeyip, kendi bildiğinden kalmadığını ve ejderin ağzında helak olduğunu söyler*." Firdevsi, *Şehname*, III, s. 475; Kaya, *Tercüme-i İskendername*, s. 111-112.

Anadolu'ya gelip Karamanoğulları ile birleşip isyan eder. Adına hutbe okutulur. Karaman Türklerinden oluşan askerleriyle Niğde'de bulunan Selçuklu emirleri üzerine yürür. Savaşı kaybeder ve Bizans tarafına sığınır.[417]

Anonim Selçuknâme'nin yazarı kanaatimizce burada bir isim karışıklığı yapmıştır. Tıpkı konu başlığının "*Sultan İzzeddin Keykavus bin Keyhüsrev bin Keykubat oğullarının gelişi*" altındaki ilk paragrafta olduğu gibi. Burada da Anadolu'ya gelen ilk şehzadenin Melik Siyavuş olduğunu belirtir. Bu melik Sinop'a gelir ve Sultan Gıyaseddin tarafından yakalanır Burgulu kalesine hapsedilir 1279/1280.[418] Oysaki diğer kaynakların ışığında 1280'den sonra Kırım'dan gelen ilk şehzadenin Melik Siyavuş değil Rükneddin Keyümers olduğunu daha önceki satırlarımızda ortaya koyduk.

Anonim Selçuknâmenin bahsettiği melik aslında II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Feramurz olmalıdır. 1280'de Keyümers ve II. Gıyaseddin Mesud'dan sonra Anadolu'ya gelir. Taht mücadelesine girer. Yenilince Bizans'a sığınır (1282). Bu da devrin Bizans kaynaklarında verilen 1282 tarihiyle uyumlu bir rakamdır.

XIV. yy kaynaklarımızda isim karışıklığı oldukça yaygındır. Örneğin Abu'l Farac Bar Hebraeus'un eserinde de Rum Diyarı Sultanı İzzüddin (m. 1280'de), Berke havalisinden kaçarak kendisini çok iyi karşılayan Abaka'nın yanına gelerek, Abaka'dan Anadolu'da ikta almıştır denilmektedir.[419] Oysaki buradaki isim de II. Gıyaseddin Mesud olmalıydı.

Kanatimizce Anonim Selçuknâme'de ismi verilen "Alaeddin" ismi "Feramurz" olmalıdır. Diğer kardeşleri Kastamonu bölgesinde saltanat mücadelesine girerken Feramurz, Karaman Türkmenlerinin yanına geldi (1281). Onlara güvenerek istiklalini ilan etti. Karamanlılar onun adına Larende ve diğer bölgelerde hutbe okuttular.

---

[417] *Anonim Selçuknâme*, s. 41. "*Yine 379 = 1280/1281 yılında Sultan Mesud'un birader zadesi Sultan Alaeddin'in denizi geçerek Karaman vilayeti üstüne yürüdüğü haberi ansızın duyuldu. Türk cemaati kendisini alarak Larende'ye götürdü. 679/1280 da adına hutbe okuttular. Diğer taraftan İzzeddin bin Muineddin Pervane ve Saadeddin Çelebi, Sahip Fahreddin'in kızının oğlu ordusuyla birlikte Niğde'de duruyordu. Türkler Melik (şehzade) Alaeddin'i alarak ona karşı yürüdüler. İzzeddin ve Saadettin çelebi bunu işittiler, her ikisi de beraber gelerek savaşa tutuştular. Türkleri bozguna uğrattılar. Sultan Alaeddin tekfur iline gitti, onun hikâyesi de bitti*."

[418] *Anonim Selçuknâme*, s. 41. "*Kıfcak ülkesinden, İzzeddin Keykavus oğullarından Anadolu'ya gelen ilk kimse Melik Siyavuş idi. Bu, Sinop'a geldi. Haber Sultan Gıyaseddin'e şehirden dışarı çıktığı şeklinde gelince onu yakalayıp Burgulu kalesine hapis etti. Sene h. 678- m. 1279/80*."

[419] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 605.

Karamanoğulları Niğde üzerine yürüdüler. Niğde'de bulunan Müinüddin Süleyman Pervanenin oğlu İzzeddin, Sadeddin Çelebi ve Sahip Ata Fahreddin Ali'nin torunu ile savaştılar. Başarısız olunca geri çekildiler. Feramurz önce Kilikya'ya oradan da Bizans'a sığındı. Kendisinden bir daha haber alınamadı.[420]

Bu kanaatimizi kesinleştiren bir bilgiye ise Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Çoşkuner'in hazırladıkları Anonim Selçuknâme'nin bilgi notlarında rastlıyoruz. Feridun Nafiz Uzluk, Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde, sayfa 41'de, 1280-1281'de Karaman'da olan şehzadenin II. Gıyaseddin Mesud'un biraderzadesi, yani yeğeni olduğunu kaydetmiştir. Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Çoşkuner ise hazırladıkları Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde, sayfa 52'de, bu kelimeyi II. Gıyaseddin Mesud'un kardeşi olarak vermektedir. Gök ve Çoşkuner, F. Nafiz Uzluk'un metni okurken hata yaptığını belirtmektedir. Metinde biraderzade anlamına gelecek bir kelime bulunmamaktadır. " *aniden Sultan Mesud'un kardeşi sultan Alaadin'in denizi geçtiği ve Karaman vilayetine yöneldiği haberi geldi*." → "*…nâgâh haber âmed ki sultan Alaaddin birâder-i sultan Mesud ez deryâ gozar kerd*".[421] Gerçekten de orijinal Farsça yazmanın fotoğraflarında "*kardeşi*" kelimesi bulunmaktadır.

Osman Turan, bu konu hakkında bilgi verirken cümlenin sonunu şöyle tamamlamıştır. "*Tekfur vilayetine gittikten sonra kayboldu*"[422]. Farsça metinde ise "*kaybolma*" kelimesi bulunmamaktadır. " *Sultan Alaaddin Tekfur vilayetine gitti ve onun hikâyesi de bitti*" → "*Sultan Alaaddin be-vilayet-i tekfur reft. Hadîs-i ü temam şod*." Feridun Nafiz Uzluk, Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde ve Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Çoşkuner'in hazırladıkları Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde de "*hikâyesi bitti*" olarak geçmektedir.

Ancak birkaç yüzyıl sonra Feramurz'un nerede olduğuna dair bir Osmanlı tarihçisi not düşmüştür. Müneccimbaşı eserinde II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Feramurz'un Bizans imparatorunun hapsinde öldüğünü ifade etmiştir.[423] Yerli kaynaklarla uyumlu bir şekilde Bizans'a sığınan Feramurz'un burada öldüğünü

---

[420] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 57; Turan, *Türkiye Selçukluları Vesikalar*, s. 11. Merçil, *a.g.e*, s. 163; İlhan Erdem, "İlhanlılarda Ahmet Tekûdâr Dönemi ve Selçuklular" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 35 ayrı basım, Ankara 2004, s. 107.

[421] *Anonim Selçuknâme*, çev. H.İ. Gök-F. Çoşkuner, s. 123.

[422] Turan, *Türkiye*, s. 584.

[423] Müneccimbaşı, *Câmi üd-düvel, Anadolu Selçukluları*, terc. H.Fehmi Turgal, İstanbul 1940, s. 48.

belirtmiştir.

Feramurz'u Bizans'a sığınmaya zorlayan sebepler neler olabilirdi?

Elbette ki en önemli etken siyasi sebepler olmalıdır. İç isyanlar ve kardeşler arasındaki taht mücadelesidir. Feramurz, mevcut sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Moğollar tarafından desteklenmesiyle Konya tahtına oturamamıştır. Feramurz, diğer üç kardeşi, Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Kılıç Arslan ve Rükneddin Keyümers arasında da mücedelede zayıf kalmıştır.

Yukarıda II. Gıyaseddin Mesud'un iki kardeşine menşur verdiğinden bahsetmiştik. Osman Turan'ın "*Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar"* adlı eserinde II. Gıyaseddin Mesud'un, Rükneddin Keyümers'e Kayseri zeametine atanması ile ilgili menşuru; diğer kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'a da Akşehir'de ikta temlikine ait menşuru mevcuttur. Keyümers'e menşurun verildiği tarih, belge üzerindeki Dîvânî rakamlarla h. 688 (m. 1289) yılını göstermektedir. Rükneddin Kılıç Arslan da II. Gıyaseddin Mesud'a isyan edip (1292) ve Umuroğlu Ali tarafından öldürüldüğü tarih 1295'dir. Dolayısıyla onun menşuru da 1292'den önceye tarihlenmelidir. II. Gıyaseddin Mesud tarafından menşur verilen kardeşler arasında Feramurz'u göremiyoruz. Bunun nedeni Feramurz'un Anadolu'da değil de Bizans da bulunması ya da çoktan hayatını kaybetmiş olması olabilir.

Selçuklu hanedan üyelerinin Bizans'a sığınma nedenlerinin temelinde, bu iki toplum arasında ki siyasi çıkarların yattığını ve beraberinde kültürel ve ekonomik faktörlerinin de mevcut olduğunu ifade etmek mümkündür. Böylece Selçuklu hanedan üyelerinin Bizans'a sığınması ile iki toplum arasında kültürel bir bağ kurulmuştur. Bizans kültürü, uzun veya kısa zaman diliminde orada yaşamak zorunda kalan Selçuklu sultanlarının eliyle Türk kültürünü etkilemiştir. Selçuklular ve Bizanslılar bazen savaşmayı bir kenara bırakıp, dostluklar kurmuşlardır. Bizans sarayından Selçuklu sarayına gelen gelinler Selçuklu hanedanına veliaht dünyaya getirmişlerdir.

Feramurz'un 1282'den sonra Bizans'a sığındıktan sonra yaşantısıyla ilgili bir kayda rastlayamıyoruz. Ancak III. Alaeddin Keykubat'ın İstanbul'da doğduğuna dayanarak İstanbul'da evlenmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Karısının Türk veya Hristiyan olduğuna dair de ya da kaç çocuğu olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Sonuç olarak Feramurz'un Kırım'dan Anadolu'ya geldiği andaki yaşı tahminen 14'dür (1280). Feramurz'un taht kavgasına girip ve Bizans'a sığındığı andaki yaşı da 16

olmalıdır (1280-1282).

II. III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

III. Alaeddin Keykubad'ın tarih sahnesine çıkmasına geçmeden önce isminin kökenine bir göz atalım. II. İzzeddin Keykavus'un İran edebiyatına olan hayranlığı oğlu Feramurz'da da devam etmiş ve o da oğluna Şehnameden bir isim seçmiştir. Alaeddin ve Keykubad kelimeleri iki farklı kültüre ait iki isim olup, bunlardan Alaeddin kelimesi Arapça, Keykubad kelimesi de Farsça'dır. Eski Acem şahlarının ikinci sülalesinden gelen hükümdar isimlerinin başında kullanılmıştır. Key-husrev, Key-kubad, Key-kavus gibi.[424]

III. Alaeddin Keykubad hakkında bütün kaynakların birleştiği kesin bir bilgi varsa o da, Feramurz'un oğlu olduğudur.[425] Ayrıca III. Alaeddin Keykubad'ın tahta çıkış tarihi kaynaklarda ortak olarak Anonim Selçuknâme'de verilen tarih olarak kabul edilmektedir.[426]

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 17. hükümdarı ve listedeki son hükümdarı olan III. Alaeddin Keykubad, 15. hükümdar III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve 16. hükümdar II. Gıyaseddin Mesud'un birinci saltanat dönemlerini yaşamıştır. III. Alaeddin Keykubad'la ilgili anlatılacak tüm bilgiler bu dönemin siyasi olaylarının bir sonucudur.

II. İzzeddin Keykavus'un önce Bizans'a sığınması ardından Kırım'a çekilmesiyle birlikte Selçuklu tahtı kardeşi IV. Kılıç Arslan'a kaldı (1262-1266). Bu dönemde Moğol baskısı artarak devam etti. Moğolların Anadolu'daki vekili durumunda olan vezir Müinüddin Süleyman Pervane yönetime tamamen hâkim oldu. Akabinde IV. Kılıç Arslan'ın hoşnutsuzluğunu hisseden Müinüddin Süleyman Pervane, Moğollarla anlaşarak 1266 yılının kış mevsiminde IV. Kılıç Arslan'ı

---

[424] Bu isimler İran-Fars kültürünün etkisinin açık bir göstergesidir. Türkiye Selçuklu sultanlarının isimleri Arapça ve Farsçanın ilginç bir birleşimi haline gelmiştir.

[425] Mikail Bayram, "III. Alaeddin Keykubad", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, s. 162-163.

[426] Alaeddin Keykubad'ın kimliği konusunda Osman Turan, III. Alaeddin Keykubad'ın II. İzzeddin Keykavus'un altı oğlundan biri olan Feramurz'un oğlu olduğu konusunda kesin bilgi vermiştir: "*Sultan Mes'ud isyan eden Baltu'nun yanında bulunmakla beraber bu harekete cebri olarak katıldığından Han'ın mahkemesinde beraat etti ise de tahtından atıldı ve yerine 1298 yılında onun yeğeni III. Alaeddin Keykubad Selçuklu tahtına getirildi. Feramurz'un oğlu III. Alaeddin Keykubad 1298 yılında Konya'ya gelerek tahta oturmuştur*". Turan, *Türkiye*, s. 637.

öldürttü.[427] Yerine IV. Kılıç Arslan'ın çok küçük yaştaki oğlu III. Gıyasedddin Keyhüsrev'i Selçuklu tahtına çıkardı (1266-1284).[428] Müinüddin Süleyman Pervane Selçuklu ülkesinin artık tek hâkimi idi.[429]

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilk yıllarından 1271 yılına kadar Selçuklu ülkesine sükûnet hâkim olmuş ve geçici olarak insanlar huzura ermiştir. Ancak İlhanlıların daha fazla vergi talep etmesi üzerine, bu talebi karşılamak için vergi sisteminde düzenlemeler yapılmış, halkın sırtındaki yük artırılmıştır. Hatta Kastamonu ve Aksaray bölgelerinin tüm vergi gelirleri İlhanlılara aktarılmıştır. Kalan kısmı da Anadolu'da bulunan diğer Moğol Noyan ve askerlerinin ihtiyaçlarına ayrılmıştır.[430]

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanat yılları oldukça hareketli, bol savaşlı, isyanlı ve kanlı geçti: Memlüklülerin Anadolu üzerinde hâkimiyet kurmak istemesi sonucu Moğollarla karşı karşıya gelmeleri, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin vezirlikten azli, Hatiroğlu İsyanı (1276), Memlüklülerle Elbistan Savaşı (1277), İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın intikam için Anadolu'ya gelişi, Müinüddin Süleyman Pervâne'nin Moğollarca öldürülmesi, Karamanoğlu Mehmed Bey'in Alaeddin Siyavuş (Cimri) ile birlikte ayaklanması, Kızıl Hamit ayaklanmasının çıkması, İlhanlı şehzadesi Kongurtay'ın Karamanoğlu Mehmed Bey ile Türkmenler üzerine yürümesi ve Karamanoğlu Mehmed Bey'in öldürülmesi ve Uç Türkmenlerinin faaliyetleri.

Tüm bu olaylar Anadolu'da cereyan ederken II. İzzeddin Keykavus ve oğulları Kırım'da idi. 1280'de II. İzzeddin Keykavus ölünce dört oğlu ayrı ayrı deniz yolu ile Anadolu'ya geçtiler. II. Gıyaseddin Mesud, akıllıca hareket ederek İlhanlı hanı Abaka Han'ın desteğini almak için İran'a gitti. Yarlığ alarak Anadolu'ya döndü. Abaka Han'ın ölümünden sonra da yeni han Ahmet Tekadur'un da desteğini kazandı. Selçuklu ülke toprakları ikiye ayrılarak III. Gıyaseddin Keyhüsrev (Konya merkezli)

---

[427] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 53-54; *Anonim Selçuknâme*, s. 36; İbni Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XIII, s.436.
Uzunçarsılı, *Osmanlı Tarihi I*, s. 14; Cahen, *Anadolu*, s. 270.

[428] III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışında yaşı kaynaklara göre 2-6 arasında değişiyordu. İbni Bîbî, Eflaki, Neşri ve Müneccimbaşı'na göre 2.5 yaşında; Aksarayî, Zeki Velidi Togan ve Faruk Sümer'e göre 6; Abû'l Farac'e göre 4 yaşında idi. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 170; Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, s. 86; Abu'l Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 587; Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma*, s. 41; Müneccimbası, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 113; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 66; Togan, *Umûmî Türk Tarihine Giriş*, s. 234; Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, İstanbul 1985, s. 56.

[429] Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I Kurulus Devri*, s. 149.

[430] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 68; İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi İlişkileri ve Sonuçları", *TAD*, S. 33, C. XXI, Ankara 2003, s. 52; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 157.

ve II. Gıyaseddin Mesud (Sivas merkezli) arasında paylaşıldı.[431]

Saltanat mücadeleleri sırasında oluşan hâkimiyet zafiyetinden yararlanmak isteyen Türkmen gruplar harekete geçtiler. Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları başta olmak üzere Türkmenler, Akşehir ve Konya civarını yağmaladılar. Şehzade Kongurtay ile sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev ayaklanmayı bastırmak için bölgeye geldiler ve binlerce Türkmeni kılıçtan geçirdiler.[432] Bir süre sonra da İlhanlı Hanı Ahmet Tekadur, rakipleriyle işbirliği yaptığı gerekçeyle şehzade Kongurtayı öldürttü (1284 Ocak).[433] 1284 Şubatında da Selçuklu ülkesinin yönetimi tamamen II. Gıyaseddin Mesud'a bırakıldı. II. Gıyaseddin Mesud iktidar ortağını ortadan kaldırmak için harekete geçti ve İlhanlı hükümdarı Argun Han'dan ölüm emrini aldı.[434] Osman Turan, öldürüldüğü zaman III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 28 yaşında olduğunu söylemektedir.[435] III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü ile Moğol tahakkümü tam bir esarete dönüşmüştür. Selçuklu Devleti'nin yıkılış süreci daha da hızlanmıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev, son dönemdeki tüm Selçuklu sultanları gibi bir gölge sultan olmuştur.

Argun Han, IV. Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun ile evlenmişti. Hükümdar olduktan sonra ise bu kızın kardeşi olan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i öldürtüp (1284),

---

[431] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 16; Turan, *Türkiye*, s. 583.

[432] *Anonim Selçuknâme*, s. 42.

[433] Erdem, "Ahmed Tekudar Dönemi", s. 107-108.

[434] İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın en büyük oğludur. Babası tarafından Horasan yönetimine atandı (1278). Babasının ölümü üzerine tahta geçmek istese de amcası Ahmet Tekudar kurultay tarafından hükümdar seçildi (1282). Bunun üzerine Argun amcasının hükümdarlığını tanımayarak Horasan'a döndü (1283) ve isyan başlattı (1284). İlk başta başarısız olup yakalansa da, bazı noyanların tarafına geçmesi ile üstün duruma geldi. Ahmet Tekudar yakalanıp öldürüldü. Toplanan kurultayda Argun yeni hükümdar seçildi (1284). Koyu bir Budist olan Argun Han, özellikle Yahudi veziri Sadedüdevle'nin eliyle Müslüman memurları görevinden uzaklaştırdı. Otuzlu yaşlarında felç geçirerek 1291 yılında Arran'da hayatını kaybetti. Sefer Solmaz, "Argun b. Abaka b. Hülagu", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, Konya 2011, s. 250-251.

[435] III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölüm şekli ve yeri konusunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Eceli ile ölmesi ve Argun Han tarafından öldürtülmesi öne çıkar. Müneccimbaşı ve Aksarayî'de pişmanlık ve üzüntüden Erzincan'da hastalanıp öleceği sırada Moğollar tarafından zehirlendiği yazar. Anonim Selçuknâme'de İlhanın emri ile Erzurum'da zehirlenerek öldürüldüğü ifade edilir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 109; *Anonim Selçuknâme*, s. 44; Müneccimbası, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 123; Turan, *Türkiye*, s.584. Bu dönemin canlı tanıklarından Abu'l-Farac'e bakarsak; Arapların 683 (m. 1284) yılına ait olaylar verilirken Rükneddin oğlu Rum diyarı sultanı Gıyasüddin'in vefatı yazılıdır. Erzincan şehrinde bir eşrafın ona öldürücü bir ilaç vererek zehirlediğini söyler. Gıyaseddin'den fena ve idaresi çürük biri olarak bahseder. Abu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 617. [Abu'l-Farac 1286 yılında ölmesine rağmen eserine ilave yapılmıştır. Eserine bu yıldan sonra kardeşi ve bir kişi devam etmiş, eser 1297 yılında bitirilmiştir. Eserin XI. bölümünde İlhanlı Moğolları anlatılmaktadır. Yıl yıl İlhanlı merkezinde, Suriye'de, Ermeni krallığında, Selçuklu ülkesinde ve Bizans'ta yaşanan olaylar ayrıntılı olarak anlatılmıştır.]

tek başına II. Gıyaseddin Mesud'u Selçuklu hükümdarı tayin etti. Argun Han bununla da kalmadı. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in iki oğlunu da yanına getirtip, yargılayıp öldürttü. Bu çocukların suçu Karamanoğulları ve Eşrefoğullarının desteğiyle Selçuklu tahtına geçme teşebbüsleriydi (1285).

Bu arada buraya bir not ekleyelim. III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Alaeddin Siyavuş'un isyanından (Cimri vakasından) sonra, Siyavuş'un taraftarlarını cezalandırmak için harekete geçti. Eskişehir yönünde ilerlerken Sultanhöyüğü civarında Kayı Aşiretinin beyi Ertuğrul bin Süleyman Şah ile karşılaştı. Ertuğrul Bey, Selçuklu sultanının huzuruna çıkarak, hürmetle hediyeler takdim etti.[436] Selçuklu sultanına bağlılığını ispat etmek için kendi oğlu Osman Bey'in bir oğlunu hükümdara verdi. Bu oğul Selçuklu hanedanına hizmet ederek Kayı aşiretinin biatının sembolü olacaktı. Buna karşılık ta III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Malatya'nın Kâhta Kazası'nın Pağnik nahiyesini Osman Beyin bu genç oğluna ikta olarak verdi.[437]

Müneccimbaşı eserinde bu hadiseyi biraz farklı anlatmıştır. " *Tarihçi Ruhi bir garip rivayet nakleder: Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan 675 (1271/1277)'de, Şerefüddin Bin Hatir fitnesi yatışınca, uç beylerinden rehineler aldı. Zira fitne esnasında bu beyler Şerefüddin'e tabi olmuşlardı. Ertuğrul Gazi de o zaman uç beylerinden olduğundan, oğlu Osman Gazi'nin çocuklarından birini rehin olarak verdi. Gıyaseddin onu Kâhta kalesinde hapseyledi. Bir zaman sonra herc ü merc olup hapisten kurtuldu. Kâhta nahiyelerinden Pığı'yı ele geçirdi. Bir rivayete göre, Gıyaseddin Pığı'yı kendisine has olarak vermiş, fakat o kabul etmemiştir. Soyundan olan kimseler uzun müddet bu bölgede hükümet ettiler*."[438] Müneccimbaşı Tarihçi Ruhi'yi kaynak gösterip olayı aktarmış, Pağnik" adı "Pığı" olarak değişmiştir.

J.H. Mordtmann ise, Ertuğrul Gazi ile karşılaşanın III. Alaeddin Keykubad olduğunu, Konya'nın son Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'ın Kâhta kazasının Pîğî-Eli'de Osman Gazi'nin bir oğluna ikta verdiğini yazmaktadır.[439] Muhtemelen Mordtmann bu bilgiyi Ruhi Tarihinden almış olmalıdır. III. Alaeddin Keykubad'ın

---

[436] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 103.
[437] Faruk Söylemez, "Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Ertuğrul Gazi'nin Torununa Kâhta'yı Dirlik Olarak Vermesi Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Selçuklu Dönemi Maraş Sempozyumu*, C. III, Kahramanmaraş 2016, s. 12.
[438] Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. I, 55-56.
[439] J.H. Mordtmann,"Kâhta", *İA*, C. 6, İstanbul 1993, s. 89-91.

Osman Bey'e beylik vermesi anlatılırken bir anda tekrar Ertuğrul Beyden bahsedilip, Kâhta'nın ikta olarak verilmesi anlatılır.[440] Faruk Söylemez, Yazıcızâde Ali'nin ve diğer kaynakların verdiği bilgilerle uyuşmadığı için Mordtmann'un yanıldığını söylemektedir. Ona göre Osman Gazi'nin oğluna Pağnik'i veren III. Alaeddin Keykubad değil III. Gıyaseddin Keyhüsrevdir. Yazıcızâde Ali'nin Tarih-i Al-i Selçuk'taki bilgiler ile Tahrir defterlerindeki verilerin örtüşmesi bunun ispatıdır.[441]

1284 yılında Selçuklu tahtına geçen II. Gıyaseddin Mesud'un birinci saltanat dönemi ile ilgili bilgileri yukarıda "II. İzzeddin Keykavus'un oğlu II. Gıyaseddin Mesud" başlığı altında vermiştik. Tekrara düşmemek için buraya almadık. II. ve III. bölümde de II. Gıyaseddin Mesud'un saltanat dönemi ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

A. III. Alaeddin Keykubad'ın Bizans'taki Yaşamı

Feramurz, Selçuklu ülkesindeki taht mücadelesini 1280-1282 yılları arasında sürdürdü. Başarısız olunca Bizans'a sığındı. Kanaatimizce III. Alaeddin Keykubad burada dünyaya geldi. Olayların akışına göre en erken doğum tarihi 1282 olmalıdır. Bir süre babasıyla birlikte Bizans'ta yaşadı.[442] III. Alaeddin Keykubad'ın Bizans'taki annesi, ailesi, ilk çocukluk yılları, eğitimi ve faaliyetleri konusunda yeterli bilgilere ulaşamadık.

Müneccimbaşı'nda geçen tek bir bilgiye göre II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Feramurz Bizans imparatorunun hapsinde İstanbul'da öldü. Bizans imparatoru II. Andronikos onun ölümünden sonra oğlu III. Alaeddin Keykubad'ı İlhanlı hükümdarının katına gönderdi (h.695-m.1296).[443] İlhanlı Hanı Gazan Han, III. Alaeddin Keykubad'ı amcası II. Gıyaseddin Mesud'un yerine Selçuklu tahtına atadı. II. Andronikos, III. Alaeddin Keykubad'ı Moğol yöneticilerinin isteğiyle yani Bizans'tan talep etmeleriyle İlhanlı başkentine gönderdi.

Muhtemelen Müneccimbaşı'nın verdiği bu bilgiden farklı olarak III. Alaeddin

[440] Halil Erdoğan Cengiz, -Yaşar Yücel, *Rûhî Tarihi*, Belgeler XIV, Ankara 1992, s. 378.
[441] Söylemez, *a.g.m*, s. 13.
[442] Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 151.
[443] Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, terc. H.F.Turgal, s. 48.

Keykubad daha önce Anadolu'ya geçmiş olmalıdır. En azından II. Gıyaseddin Mesud tahtan indirildiğinde İstanbul'da değildi. III. Alaeddin Keykubad da diğer melikler gibi kendi egemenliğini kurmak için Selçuklu ülkesinde mücadeleye girişmişti. Eğer İstanbul'dan Tebriz'e gönderilmiş olsa idi yanında mutlaka Bizans elçileri ve askerleri olurdu. Bu konu hakkında da Bizans kaynakları bilgi verirdi ama böyle bir bilgi mevcut değildir.

III. Alaeddin Keykubad, Anadolu'daki isyanları bastırmak üzere görevlendirilen Kutlugşah tarafından Tebriz'e götürüldü.[444] Gazan Han'dan aldığı bir yarlığ[445] ile geri Anadolu'ya dönerek tahta çıktı. Bu zorunlu yolculuğu tahminimizce 1,5 yılı aşmıştır. Bu sürede Anadolu'da dörtlü idare dediğimiz devlet adamları ülkeyi yönetmişlerdir.[446] III. Alaeddin Keykubad'ın Anonim Selçuknâme'de verilen tahta çıkış tarihini esas alarak bir hesap yaparsak, 13 Ekim 1298'den bir buçuk yıl geriye gidersek yaklaşık Nisan 1297'de Anadolu'dan yola çıktığını söyleyebiliriz. Sırasıyla Baltu Noyan'ın isyanı, Kutlugşah'ın Anadolu'ya gelişi, Baltu Noyan'ın uçlara çekilmesi, Baltu Noyan ile birlikte hareket eden II. Gıyaseddin Mesud'un Kutlugşah vasıtasıyla Gazan Han'dan af dilemesi, II. Gıyaseddin Mesud'un affedilmeyerek Hemedan'a sürülmesi, Beyşehir'de bulunan isyancı Baltu Noyan'ın peşine Sülemiş Noyan'ı gönderen[447] Kutlugşah'ın Tebrize dönmesi 1296-1297 yılları içinde arka arkaya olan gelişmelerdir.[448] Bizim yaptığımız hesap ta bu kronolojiye aynen uymaktadır.

---

[444] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 161; Kesik, "Mesud II", s. 344.

[445] Yarlığ = pukdana = emirname = ruhsatname = kumanda = müsaade = ferman. Hanın mührüyle mühürlenen bu belgeyi alan kişiye, bütün memurlar ve ilgili halk tarafından istenen her türlü yarım gösterilecekti. Resmi bir emir mektubuydu. Han teveccüh gösterdiği yüksek memurlarına bir "paizah" ve bir yarlığ veriyordu. "Paizah" 6 pus boyunda ve iki pus eninde altından yapılma bir levha idi. ("Pus" parmak ölçüsüyle 1 pus 3 santimetredir.) Bunlar sadece hana vekâlet edebilecek hanedan erkânına verilmekte idi. Altının yanında gümüşten yapılma paizahlar da vardı ve bir kilo ağırlığında idi. Al damgalı yarlığda ise kırmızı bir pul veya mühür bulunurdu.

[446] İlhanlılar merkezden gönderilen bir emirle, Müineddin Muhammed Bey'i pervaneliğe, Cemaleddin Muhammed'i vezirliğe, Kemaleddin Tiflisî'yi saltanat naipliğine ve Şerefeddin Osman'ı da istifa makamına tayin ettiler. Bu Selçuklu ülkesinin tamamen İlhanlılara bağlanması demekti. Bu taksimattan sonra Selçuklu ülkesine gelen Muineddin Muhammed ve yanındakiler toprakları dört mali idari yönetime ayırarak kendilerine tahsis edilen bölgelere yerleştiler. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 168; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara 2010, s. 150-151.

[447] Sülemiş Noyan'ın takibinden kurtulamayacağını anlayan Baltu Noyan, Beyşehir'den Karamanoğulları topraklarına geçti. Ancak istediği desteği alamadı. Buradan da Çukurova'da bulunan Ermeni Krallığı'na sığındı. Fakat Ermeniler İlhanlılarla aralarının bozulmasını istemediklerinden Baltu Noyan'ı Moğollara teslim ettiler. Baltu Noyan Tebriz'e götürülerek şehir meydanında öldürüldü h. 696/m. 1297.

[448] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 165-167; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66-67; Turan, *Türkiye*, s. 618; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 149-150; Charles Melville, "Moğol

III. Alaeddin Keykubad'ın 1282'de Bizans topraklarında doğduğunu kabul edersek Nisan 1297 arası, 15 yaşına kadar nerededir? Neler yapmıştır? Hep Bizans'ta mı kaldı yoksa Anadolu'ya geçip taht mücadelesine mi girişti?

II. İzzeddin Keykavus'un yedi oğlundan biri olan Feramurz'un oğlu III. Aleddin Keykubat[449] daha öncede belirtildiği gibi Bizans'ta dünyaya gelmiş ve bir süre orada babasıyla birlikte yaşamıştır. III. Alaeddin Keykubat da bir zamanlar dedesi II. İzzeddin Keykavus gibi, babası Feramurz gibi ya da Bizans'ta kalan amcaları gibi (Melik Konstantin) aynı nedenlerden dolayı, kendi ülkesi sınırları dışında yaşamak zorunda kalmıştır.

B. III. Alaeddin Keykubad'ın Saltanat Mücadelesi

III. Alaeddin Keykubad diğer Selçuklu melikleri gibi tahta geçmek için Selçuklu ülkesinde mücadeleye girişti. İstanbul'dan ne zaman ve nereye geldiğini bilmesek te bu konuda bir eser önemli bir ipucu vermektedir.

İlhanlı Devleti'nin ünlü veziri Reşidüddin Fazlullah[450] oğullarına, zamanının yüksek rütbeli devlet adamlarına ve devrin âlimlerinden bazılarına mektuplar

---

Yönetimi Altında Anadolu", *Türkiye Tarihi Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453*, C. I, Ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2012, s. 110.

[449] Cahen, *Anadolu*, s. 276; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 151.

[450] Reşidüddin Fazlullah Hemedani Ebü'l-Hayr (Ebü'l-Fazl) (ö. h.718/m.1318). İlhanlı devlet adamı, tabip, âlim ve ünlü bir tarihçidir. Hemedan'da doğdu. Ailesi hekimlikle uğraşan bir yahudi ailesiydi. Tahminen otuz yaşlarında Müslümanlığı kabul etti. Abaka Han zamanında (1265-1282) tabip olarak devlet hizmetine katıldı. Argun Han zamanında (1284-1291) güçlenerek Gazan Han zamanında Sa'deddin-i Saveci ile birlikte vezir olarak atandı (1298). İlhanlı Devleti'nin yeniden yapılandırılmasında büyük ve etkin rol oynadı. Gazan Han'ın Tebriz civarında yaptırdığı Şenbigazan Külliyesi'nin yapımını üstlendi. Dış ilişkilerde de sözü geçen biri oldu. Reşidüddin Fazlullah, Gazan Han'ın vefatından Sultan Olcaytu'nun yanında büyük bir itibar gördü. Olcaytu Han onu sahib-i divan makamına getirdi. Hatta Olcaytu Han Reşidüddin Fazlullah tesiriyle Şafii mezhebine geçti. Mevkisini iyice güçlendiren Reşidüddin Fazlullah rakibi Sa'deddin-i Saveci'yi ortadan kaldırmayı başardı. Artık iktidarın gerçek sahibi idi. Oğullarını da sıhriyat bağları ile güçlendirerek önemli görevlere getirdi. Fakat Sultan Olcaytu'nun vefatından sonra işler tersine döndü. Vezir Taceddin Ali Şah Gilani ile arası açıldı. Ebu Said Bahadır Han, Reşidüddin Fazlullah'ın karşısında yer aldı ve onu azletti (1317). Azledilmesinden bir süre sonra Sultan Olcaytu'nun zehirletilmesi suçuyla yargılandı ve 73 yaşında idam edildi (1318). Malları yağmalanarak vakıfları geçersiz sayıldı. Yahudiliğiyle ilgili tartışmalar süregeldi ve Timur'un oğlu Miran Şah mezarını açtırarak kemiklerini yahudi mezarlığına gömdürdü (1407). Çok büyük bir servete sahip olan Reşidüddin Fazlullah onlarca vakıf eseri kurmuştu. Âlimleri himaye etmiş medreseler açmıştı. Kendisinin yazdığı eserlerden çok az kısmı zamanımıza ulaşmıştır. Eserlerinin korunmasını vasiyet etmiş, ancak ölümünden sonra mallarının yağmalanması sırasında çoğu kayıp olmuştur. Daha geniş bilgi için bakınız: Osman Gazi Özgüdenli, "Reşidüddin Fazlullah Hemedani", *DİA*, C. XXXV, İstanbul 2008, s. 19-21.

yazmıştır.[451] Bu mektupların içinde Selçuklu ülkesinin ümerası ile de yapılan yazışmalar vardır. Muhtevası açısından bu mektuplar Anadolu'nun ekonomik, siyasi ve kültürel tarihi için önem arz etmektedir. Bu mektupların yazma bir nüshası İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde bulunmakta olup Zeki Velidi Togan bu eser üzerinde çalışmış[452] ve bir makale yazmıştır.[453] Makalesinde sadece Anadolu'ya ait bölümleri kısaltarak sıra ile ele almıştır.

"Mukatebat-ı Reşidi"nin s. 208-220'de yer alan bölümlerinde III. Alaeddin Keykubad'ın Reşidüddin Fazlullah'a yazdığı bir mektup; Reşidüddin Fazlullah'ın da III. Alaeddin Keykubad'a yazdığı cevaben mektubu yer almaktadır.[454] III. Alaeddin Keykubad'ın mektubu Farsça yazılmış olup Arapça şiirlerle süslenmiştir. III. Alaeddin Keykubad velinimeti olan Reşidüddin Fazlullah'ı yücelterek ondan hürmet ve minnetle bahsedip "*Hind, Rum ve Çin ülkelerini kendi şevketine müsellem kılan sultan al-vüzera Reşil al-haq ve al-dünya ved-din*", ona derdini dökmüştür. III. Alaeddin Keykubad daha pek genç olduğu halde dünyadan bıktığını, ölümü beklediğini yazmıştır. Dahası "aqarib 'aqarib" diye isimlendirdiği akrabalarının entrikalarından ve eziyetlerinden şikâyetçi olmuştur. Özellikle Sinop hâkimi olan amcası Keyümers bin İzzeddin Keykavus'tan kaçarak zor ve bitkin bir halde Tokat'a geldiğini ifade etmiştir. Buradan Tebriz'e gitmek üzere iken, İlhanlı veziri olan Reşideddin Fazlullah'ın Tokat şehrini kendisine arpalık olarak verdiğini belirtir. Reşideddin Fazlullah'ın oğlu olan

---

[451] Bu mektuplar, Reşidüddin'in maiyetinden Muhammed Eberkuhi tarafından toplanıp bir araya getirilmiştir. Mektupların yanında münşeat, ilan, risaleler ve bir kısım fermanlar da yer alır. "Mukatebat-ı Reşidi" ismini taşıyan bu mektuplar mecmuasını bilimsel çalışmalarda ilk kullananlardan biri İngiliz şarkiyatçı, Türk hayranı Prof. Edward Granville Browne'dir (1862-1926). "Mukatebat-ı Reşidi"nin Cambridge Üniversitesindeki kütüphanesinde bir nüshası bulunmaktadır. Reşidüddin'in mektuplarının bazı bölümlerini 1900 yılında başlayıp 1924'de tamamladığı 4 ciltlik A Literary History of Persia "İran Edebiyat Tarihi" adlı eserinde nakletmiştir. Eserin 2. cildinde İlhanlılar kısmı vardır. Bu eser daha sonra Farsçaya tercüme edilmiştir. Browne, İslam medeniyetlerini en iyi şekilde batıda tanıtan araştırmacılardan biridir. Asıl mesleği doktorluktur. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı ordusunda yer almıştır. Osmanlı ve Türkiye'ye duyduğu sevgi ile Türkçe öğrenmiştir. Arapça, Farsça ve Hintçe tahsil ederek, şarkiyat çalışmalarında uzmanlaşmıştır. "Mukatebat-ı Reşidi" ile ilgilenen bir diğer araştırmacı ise Pakistan'da Lahur-Pencap üniversitesinden Prof. Muhammed Şefi'dir. 480 sayfa tutan bir cilt halinde haşiyeler ve fihristleriyle birlikte yayınlamıştır. Ancak İstanbul'daki nüsha ile İngiltere'deki nüshayı karşılaştırma şansı olmadığından eksik kısımları inceleyememiştir. Tevfik Rüştü Toğuzoğlu, "Edward Granville Browne", *İA*, C. VI, 1992, s. 336-337.

[452] Zeki Velidi Togan bu mektupların bir nüshasının, İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde Frasça yazma eserler bölümünde 884 numarayla kayıtlı olduğunu söylemiştir.

[453]Zeki Velidi Togan, "Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadi ve Medeni Hayatına ait Kayıtlar", s. 33-50.

[454] Togan, "Reşideddin'in Mektupları" s. 47-48.

Hoca Celaleddin,[455] Anadolu'da iken durumunun daha iyi olduğunu dolayısıyla şimdi vaziyetinin iyi olmadığını beyan etmiştir. III. Alaeddin Keykubad, Reşideddin Fazlullah'ı kendisine yaptığı iyiliklerden dolayı babası yerinde gördüğünü belirtmiştir. Reşideddin Fazlullah da cevaben III. Alaeddin Keykubad'a "ferzend" (oğlum) diye hitap etmiştir. Selçukluların başkenti Konya'yı ona verdiğini yani tahta geçeceğini müjdelemiştir. "*âbâ ve ecdadının vatanı; imanın Kaʾbesi; irfan kuşlarının yuvası; yani Celaleddin Rumiʾnin yattığı yer*" olarak nitelenen başkent Konya'da III. Alaeddin Keykubad'ın tahta çıktığı tarih 1298 yılı olduğu için bu mektupta bu yıl içinde yazılmış olmalıdır.

III. Alaeddin Keykubad'ın ne zaman Anadolu'da olduğunu belirlemek için mektubun içeriği üzerinde biraz duralım. "Reşideddin Fazlullah'ın oğlu olan Hoca Celaleddin, Anadolu'da iken durumunun daha iyi olduğunu dolayısıyla şimdi vaziyetinin iyi olmadığını beyan" ederken Hoca Celaleddin'in hangi yıllar arasında Anadolu'da bulunduğu önemlidir. Reşideddin Fazlullah büyük oğlu Hoca Celaleddin'i, Sivas merkez olmak üzere orta Anadolu vezirliğine, diğer oğlu Hoca Mecdeddin'i de Denizli merkez olmak üzere, batı Anadolu vezirliğine tayin ettirdi. Hoca Celaleddin, III. Alaeddin Keykubad'ın 1298 yılında tahta geçmesinden önce vezirlikten ayrılıp Isfahan'a gitmiştir. Burada da vezirlik görevine devam etmiştir. Daha sonra Olcaytu Han zamanında tekrar Selçuklu ülkesine vezir olarak gönderilmiştir. Tekrar bir ayrılıktan sonra nihayetinde Ebu Sa'îd Bahadır Han döneminde Çobanoğlu Emir Timurtaş ile birlikte Rum vezirliğine atanmıştır (h. 717/m. 1317).

Hoca Celaleddin ne zaman Anadolu'dan ayrılmıştır? 1296 yılında Anadolu'dan ayrılarak Elcezire'ye hâkim yani Irak'a vali olarak atanmıştır.[456] Bu da 1296 yılından önce III. Alaeddin Keykubad'ın Bizans'ta değil de Anadolu'da hatta Hoca Celaleddin'in, Sivas merkez olmak üzere Orta Anadolu vezirliğini yaptığı bölgede olduğunu göstermektedir. Çünkü O Anadolu'da vezir iken III. Alaeddin Keykubad'ın durumu çok iyidir. Bu da birbirleri ile temas halinde olduklarını gösterir. Ancak Hoca Celaleddin'in ne zaman Anadolu'ya geldiğini tespit etmek de gerekmektedir. Reşidüddin 1292'den itibaren İlhanlı devlet kadrolarında hızla yükselmiş ve Gazan

[455] Aksarayî eserinde Hoca Celaleddin'i "*bihakkın olgun, vezirlik temkinini ve beylik şevketini şamil bir devlet adamı*" olarak anlatır. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 313.
[456] Spuler, *İran Moğolları*, s. 383.

Han zamanında vezir olmuştur. Dolayısıyla iki oğluna böyle bir yetki verebilmesi için Gazan Han'ın tahta geçtiği 1295 tarihini temel alabiliriz. III. Alaeddin Keykubad'a İlhanlı veziri olan Reşideddin Fazlullah tarafından arpalık olarak verilen Tokat şehri de Hoca Celaleddin'in yönetim sınırları arasında kalmaktadır.

III. Alaeddin Keykubad amcası Selçuklu şehzadesi ve Sinop hâkimi olan Keyümers bin İzzeddin Keykavus'tan kaçıp ve bitkin bir halde Tokat'a geldiğini mektubunda vurgulamaktadır. Rükneddin Keyümers, II. Gıyaseddin Mesud tarafından 1290 tarihinde Kayseri valisi yapılmıştı. 1292'de Burgulu'da isyan etti. Ancak affedildi. Sinop hâkimi oldu. Ancak itaatsizliğinden yüzünden görevden alınarak Tokat'a gönderildi (1294). Geçim sıkıntısı ve hastalık içinde kıvranırken tekrar başkaldırdı. Ele geçirilip Baltu Noyan'ın yanına getirildi. Baltu Noyan, Rükneddin Keyümers'i beğenerek kendine damat yaptı.[457] Baltu'nun Anadolu'ya geldiği tarih 1295'dir. III. Alaeddin Keykubad'ın şikâyet ettiği akrabalarının başında gelen ve onu en çok rahatsız eden Rükneddin Keyümers'dir. İkisinin ortak olarak bulunduğu yer Tokat ve tarih 1295-1296'dır. III. Alaeddin Keykubad bu tarihlerde Tokat'tadır ve arpalık sahibidir.

C. III. Alaeddin Keykubad'ın Tebriz'e Davet Edilmesi

III. Alaeddin Keykubad'ın tahta çıkış serüveni II. Gıyaseddin Mesud'un yaptığı bir hatayla başladı. II. Gıyaseddin Mesud, Baltu Noyan'ın isyanında Baltu'nun yanında yer aldı ya da almak zorunda kaldı. İsyan sırasında Baltu Noyan yenilip kaçınca II. Gıyaseddin Mesud çıkış yolu bulamadı, özrü kabul edilmedi ve tahtan indirildi, sürgüne gönderildi. Böylece III. Alaeddin Keykubad, Anadolu'daki isyanları bastırmak üzere görevlendirilen Kutluğşah'ın refakatinde Tebriz'e götürüldü.[458]

---

[457] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 144; *Anonim Selçuknâme*, s. 65-66; Turan, *Türkiye*, s. 614; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 63; Bkz. Reşidüddin, Mükatebat, s.216-220 den naklen Turan, *Türkiye*, s. 608-dipnot 1.

[458] Tebriz, XIII.-XIV. yüzyıllar boyunca dünya ticaretinde önemli bir yere sahipti. Doğu-batı ticaretinin iki ana yolu olan tarihi İpek ve Baharat Yolu üzerinde bulunmasından dolayı uzun süre bu avantajını korudu. Selçukluların Anadolu'yu fethi ile XII. yüzyılda İstanbul-Konya-Tebriz arasında işlek bir ticaret yolu vardı. Antalya'dan çıkan kervanlar Konya ve Kayseri üzerinden Sivas'ta konaklıyor, oradan Erzincan-Erzurum yolu ile Tebriz'e gidiyordu. Moğollardan önce burada Kıpçak Türkleri, Karabörk, Karakapak, Koman, Çakır, Çoruk ve Becenek gibi kabileler yaşıyordu. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul 1996, s. 114-132; Yuvalı,

Tebriz'den dönüşte de III. Alaeddin Keykubad, 2 Muharrem 698/m. 10 Ekim 1298 günü Konya'ya geldi ve 5 Muharrem 698/m. 13 Ekim 1298 günü Selçuklu tahtına çıktı.[459]

İlhanlılar yani Gazan Han[460] neden Selçuklu tahtına çıkarmak için III. Alaeddin

---

İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri, s. 23; W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Ankara 1975, s. 221.

Tebriz Moğolların eline geçtikten sonra, Kubilay Hanlığının başkenti Pekin gibi batıda bir ana merkez oldu. Tebriz, Abaka Han devrinde (1265-1282) resmi başkent ilan edildi. Olcaytu Han'a kadar bu durum devam etti. Tebriz, en parlak devrini Gazan Han'ın saltanatını sırasında (1295–1304) yaşadı. Gazan Han'ın gerçekleştirdiği yenilik ve ıslahatlar İlhanlılar Devleti'nin ve başkent Tebriz'in iktisadi gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Tebriz bu yüzyılda büyük bir ilim merkezi ve uluslararası ticaret merkezi olmuştur. Gazan Han bu şehre inşaatı 7 yıl devam eden ve 14 yıl süren "Şenb-i Gazan" isminde yeni bir mahalle kazandırmıştır. Bu devirde Gazan Han tarafından Uçan ve Olcaytu Han tarafından da Rab-i Reşidi ve Sultaniye adlı yeni şehirler kuruldu. Tebriz ve Meraga'da büyük şehirlerde yoğun imar faaliyetleri yürütüldü. İslam Dünyası'nın en büyük rasathanelerinden Meraga Rasathanesi ve Tebriz rasathane kuruldu. Su barajı, şehir su tesisatı, yeraltı kanalları, camiler inşa ettiler. Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s. 229; Osman Gazi Özgüdenli, *Ortaçağ'da Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2006, s. 167.

Gazan Han masrafların tamamını devlet hazinesinden karşılayarak başkent Tebriz'in surlarını genişletti. Yeni kapılar yapıldı. İnşaat h. 702/ m.1302-1303 yılında başladı. Her bir kapının yanına kervansaraylar, pazarlar ve hamamlar inşa edildi. Tebriz bu dönemde dünyanın en zengin şehirlerinden biri oldu. İbn-i Battuta Tebriz'de "Gazan Pazarı" (Suk-i Gazan) adı verilen çarşının gördüğü en büyük Pazar olduğunu kaydeder. Bu pazarda her bir meslek grubu ayrı ayrı yerlerde bulunuyordu. Surlar içine evler yapılarak ağaçlar dikildi. Gazan Han devlet bürokrasisini yeniden düzenledi. Resmi evrakların muhafaza edilmesi emrini vererek bir devlet arşivi kurdu. Toprak ve arazilerle ilgili İlhanlı ülkesinin genelinde hazırlanan mufassal tahrir defterleri, Defatir-i Kanun denilen tapu tahrir defterleri, fermanlar, yarlığlar ve son derece önemli ve gizli resmi kayıtlar Beytü'l-Kanun denilen defterhanede saklandı. Gazan Han ticarete ve ticaretin gelişmesine büyük önem veriyordu. Gerekli tedbirleri alarak önce yolların güvenliğini sağladı. Özellikle batı ile ticari bağlantıyı sağlayan Venedik ve Cenovalı tüccarlar Tebriz'de ticari konsolosluklar açtılar. Bu tüccarlar ticari ayrıcalıklar sahibiydiler. Venedikliler İran'da serbestçe ticari faaliyetlerde bulunma ve gümrük, yol vergisi dışında başka vergi ödememe hakları vardı. Hazar Denizi'nde nakliyle uğraşan Cenovalılarda Tebriz'de aktif idiler. Tebriz'i Anadolu üzerinden Karadeniz'e bağlayan ticaret yolu işlek ve gelir getirir bir yoldu. Venedik dâhil diğer İtalyan şehir devletleri Sivas ve Konya'da ticari temsilcilikler açtılar. Toğan, "*Moğollar Devri'nde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti*", s. 17; Osman Gazi Özgüdenli, *Gazan Han Ve Reformları*, İstanbul 2009, s. 297.

[459] *Anonim Selçuknâme*, s.67. Burada verilen tarihleri tekrar çevirince günlerde farklılıklar meydana gelmektedir. 28 Zilhicce 697= 13 Ekim 1298/5 Muharrem 698/20 Ekim 1298. Yani 13 Ekim'de değil 20 Ekim'de tahta oturmuştur.

[460] Es-Sultânü'l-a'zam Gâzân Mahmûd Hân b. Argun Hân b. Abaka Hân el-İlhânî (saltanatı: 1295/1304). İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın oğlu olup 1272'de doğdu. Dedesi Abaka Han'ın yanında büyüdü. Abaka Han'ın eşi Despina Hatun'un etkisinde kalarak Hıristiyanlığa ilgi duymaya başladı. Ancak dedesi ve babasının sahip olduğu Budizm inancını benimsedi. Babasının saltanatı zamanında Horasan valisi idi. Amcası Geyhatu'nun saltanatında da burada görevine devam etti. Baydu'nun Geyhatu Han'ı devirmesi üzerine onun hükümdarlığını tanımadı. İlhanlı devlet adamlarının kendisini desteklemesi ile saltanat mücadelesini Gazan Han kazandı. Bu arada da Müslüman olarak "mahmut" adını aldı (23 yaşında). Çin'deki Büyük Moğol Hanlığa tâbi olmaktan çıkarak kendi adına hutbe okutup para bastırdı. İlhanlı ülkesinde bozulan huzur ve sükûneti tekrar sağladı. Merkezî hâkimiyeti güçlendirdi. Bu konuda sert tedbirler alarak hanedan üyelerini bile idam ettirmekten çekinmedi. Kaynaklara göre kısa boylu, akıllı, cesur, sabırlı, bilgili ve sözünde duran bir hükümdardı. Çince, Türkçe, Arapça, Farsça, Frenkçe biliyordu, pozitif bilimlere aşırı ilgili idi, âlim ve ediplere itibar ve hürmet ederdi. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 647-659; Aksarayî,

Keykubad'ı seçmiştir? III. Alaeddin Keykubad'ı hangi özelliği öne çıkarmaktadır? III. Alaeddin Keykubad'ın sultan olarak tayin edilmesinde devlet adamlarının rolü var mıdır?

Mevlevî kaynaklarına göre III. Alaeddin Keykubad'ın Selçuklu tahtına oturmasında Ulu Ârif Çelebi ile Mecdeddin Mevlevî'nin büyük rolü olmuştur. İlhanlı Hanı Gazan Han tarafından, 1296 yılından beri iki yıldır boş olan Türkiye Selçuklu tahtına II. Gıyaseddin Mesud'un kardeşi Feramurz'un oğlu Alaeddin Keykubad getirildi.[461] Onların desteğiyle tahta çıkan Sultan III. Alaeddin Keykubad, Sultan Veled'e, Ulu Ârif Çelebi'ye ve diğer Mevlevî büyüklerine teşekkürlerini bildirmiştir. Hatta Mecdeddin Mevlevî'yi de kendisine atabey olarak atamıştır.[462]

Mevlevî kaynaklarının verdiği bu bilgi yukarıda sorduğumuz bir sorunun cevabını kısmen de olsa cevaplıyor. "III. Alaeddin Keykubad'ın 1282'de Bizans topraklarında doğduğunu kabul edersek Nisan 1297 arası 15 yaşına kadar neredeydi?" Kuvvetle muhtemeldir ki Sultan Veled[463], Ulu Ârif Çelebi ve Mecdeddin Mevlevî III. Alaeddin Keykubad'ı tahta çıkarmayı destekleyecek kadar yakın tanıyorlardı. Bu da "Mukatebat-ı Reşidi"nin içinde geçen mektuptaki bir ifadeye götürüyor. Şöyle ki III. Alaeddin Keykubad, "özellikle Sinop hâkimi olan Keyümers bin İzzeddin Keykavus'tan kaçarak zor ve bitkin bir halde Tokat'a geldim" diyor. Buradan Tebriz'e gitmek üzere iken, İlhanlı veziri Reşideddin Fazlullah'ın Tokat şehrini kendisine

---

Müsâmeretü'l-Ahbâr, s.186-206, 271-278, 295-300; Ebü'l-Fidâ, el-Muhtasar, C. IV, s. 22, 34, 48; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67-69; Turan, *Türkiye*, s. 616-620; C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, ter. Neşet Çağatay, Ankara 1964, s. 234-235; Spuler, *İran Moğolları*, s. 104-118, 264-266, 342-350, 475-480; W. Barthold, "Gazan", *İA*, C. IV, s. 729-730; Abdükadir Yuvalı, "Gazan Han", *İA*, C. XIII, s. 429-431.

[461] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 189; *Anonim Selçuknâme*, s.67; Hamdullah Müstevfî, s. 480; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 134; Turan, *Türkiye*, s. 620-622; Cahen, *Anadolu*, s. 276; Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", Türkler, C. VI, s. 526; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi-2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İstanbul 2014, s. 243.

[462] Ahmed Eflâkî, *Menâkibü'l-Arifîn*, II, s. 846-849; Turan, *Türkiye*, s. 622; Faruk Sümer, "III Keykubad" *İA*, C. 25, s.360-361.

[463] Hz. Mevlana'nın büyük oğludur. 25 Nisan 1226'da Larende'de doğdu. Annesi Semerkantlı Lala Şerafeddin'in kızı Gevher Hatun'dur. Hz. Mevlana tarafından kendisine dedesinin adı verilmiştir. Babasının sohbet hanesinde yetişerek küçük yaşlarda ilim terbiye etmiştir. Daha sonra eğitim için kardeşi Alaeddin ile birlikte Dımaşk'a gitmiştir. Babasından sonra onun halifeleri olan Selâhaddîn-i Zerkûb ve Hüsâmeddin Çelebi'ye intisab etti. Hüsâmeddin Çelebi 1284'de ölünce yerine Kerimüddin b. Bektemur geçti. Onun 1292'de ölümüyle de makama Sultan Veled geçti. 1312 yılında Konya'da vefat edinceye kadar irşad faaliyetlerine devam etti. Babasının yanına türbeye defnedildi. Divan, Velednâme, Rebabnâme, İntihanâme ve Maarif adlı eserleri bulunmaktadır. Ahmed Eflâkî, *Menâkibü'l-Arifîn*, s. 585-86; Veyis Değirmençay, "Sultan Veled", *İA*, C. XXXVII, s. 521-22.

arpalık olarak verdiğini belirtiyor. Reşideddin Fazlullah'ın oğlu olan Hoca Celaleddin Anadolu'da iken durumunun daha iyi olduğunu vurguluyor. Dolayısıyla şimdi vaziyetinin iyi olmadığını belirtiyor. Nisan 1297'den önce III. Alaeddin Keykubad sanıldığı gibi Bizans'ta değil Tokat'ta arpalık sahibidir. Arpalık aldığı tarihte 1295-1296 olmalıdır. Hiç şüphesiz Mevlevî şeyhleri ve müritleri de onu bu konumundan dolayı tanımaktadırlar. Emir Kutlugşah, III. Alaeddin Keykubad'ı Tokat'tan alıp Tebriz'e götürmüştür.

Yalnız zamanın Mevlevî lideri Sultan Veled'in III. Alaeddin Keykubad'ı desteklediğini söylesek te Divanında diğer devlet adamlarından bahsetmesine rağmen ondan bahsetmez. Hatta devrik sultan II. Gıyaseddin Mesud hakkında övgü dolu ifadelerde bulunurken, III. Alaeddin Keykubad'ın hiç ismi geçmez.[464] Bu iki şekilde yorumlanabilir. Ya Sultan Veled taht için II. Gıyaseddin Mesud'u desteklemektedir ya da III. Alaeddin Keykubad'ın yapmış olduğu zulüm ve yolsuzluklardan dolayı onu dışlamıştır. Ancak III. Alaeddin Keykubad tahta geçtikten sonra Sultan Veled, oğlu Arif Çelebi ve etrafındakileri destekleyerek onlara hürmet gösterdi.

Bu arada Sultan Veled de Moğollarla arasını iyi tutmaya çalışmıştır. Moğol emirleri ile de görüşerek onları dinî konularda aydınlatmıştır.[465] Gazan Han tarafından Anadolu'ya tayin edilen, inançlı ve temiz bir Müslüman olan Abışka Noyan, Sultan Veled'in müridi olmuş ve Mevlevilerin yanında yer almıştır. Mevlevîlerin Moğol istilasına karşı kısmen ılımlı politika izlemeleri olumlu sonuçlar vermesiyle Müslüman olmaya başlayan Moğol noyanları âlimler ile iyi geçinmişler ve yeni Mevlevîhanelerin

---

[464] Sultan Veled ile Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud (1282/1284-1296) (1302-1308) tarih olarak daha çok görüşme imkânları vardı. Divan'da şöyle bahsedilmektedir: "*Sultan Mesud'a dedim ki Hakk velilerine yöneldin ve Mevlânâ'nın temiz türbelerini onardın. Bu yerinde bir iş olmuştur. Fakat çabalamaktan da vazgeçme. Asker toplamakta ve Moğollara hizmet etmekte ve onlara karşı olan hürmeti yerine getirmekte, mal feda etmekte, elinde olan selamet sebeplerini ve gücünün yettiği kadarını yerine getirmektesin. Bundan sonra Yüce Allah sana yardım eder. Eğer Allah istemezse o sebepler yardımcı ve faydalı olmaz*." Sultan Veled, *Divan*, s. 46.

[465] Sultan Veled'in eserlerine bakıldığında Moğollar hakkında pek de olumlu düşünmediğini görürüz. Mevcut şartlar altında yapılması gereken Selçuklu sultanının Moğollara malı ve canı ile hizmet etmesi, onlara hürmet göstermesidir. Böyle davranmak sultan ve herkesin selameti için evladır. Moğollar görgüsüz ve kaba hatta "*ömründe hiç prens görmemiş ve büyüklükte hiçbir ilgisi olmayan bir Moğol, sadece başına bir soyguç koysa emirleri, vezirleri ve padişahları incitir*" diyecek kadar da zalimdir. "*Moğol şehzadelerin ve sultanlarının büyüklük ve sertlikleri onların hatırlarına öyle yerleşmiş ve kalplerine öyle etki yapmıştır ki onun bir derviş ve Moğollar arasında hiçbir değeri olmayan bir fakir olduğunu bilseler bile, dış görünüşüne elbiselerine saygı göstererek Moğolların bütün küstahlık ve edepsizliklerine katlanırlar*" demektedir. Anlaşılan o ki Moğolların Anadolu'daki sertliği insanların üzerinde öyle bir etki oluşturmuş ki insanlar Moğol olmasa da dış görünüşü ve giyimi sebebiyle hürmet göstermiştir.

açılmasına ses çıkarmamışlardır. Zaten Sultan Veled de Mevlevîliğin yayılmasında büyük rol oynamıştır.

D. III. Alaeddin Keykubad'ın Evlilikleri ve Çocukları

Aşağıda bahsedileceği gibi III. Alaeddin Keykubad'ın kızları muhtemelen oğulları vardı. Ancak kaynakların bu konulardan bahsetmemesi ya da bahseden kaynaklara henüz ulaşamamış olmamız bilgilerimizi yetersiz kılmaktadır.

III. Alaeddin Keykubad'ın iki kez evlendiği bilinmektedir. Birincisi kızlarının annesi ile ikincisi de İlhanlı prensesi ile yaptığı evliliklerdir. Her iki eşinin adı da kaynaklarda geçmemektedir. Muhtemelen başka eşleri de olabilir.

Aksarayî'nin eserine göre, II. Suriye seferinden hezimete uğramış olarak dönen Gazan Han, Diyabekir civarında III. Alaeddin Keykubad'ın karşılamasıyla memnun oldu. Selçuklu sultanının hizmetinden neşelendi. Buna karşılık Gazan Han, III. Alaeddin Keykubad'a çok iyi davrandı. İkinci kez bir yarlığ vererek onu Diyar-ı Rum Sultanı olarak tanıdı. Moğol hanedan ailesinden Hülagü'nün oğlu Hülacü'nün kızı ile III. Alaeddin Keykubad'ı evlendirdi.[466] Bu Moğol prensesinden III. Alaeddin Keykubad'ın çocuğunun olup olmadığına dair bilgimiz bulunmamaktadır.[467]

İran'daki İlhanlı Devleti'nin kurucusu olan Hülagü Han'ın 14 oğlu ve 7 kızı vardı. Hülagü Han'ın 12. oğlu Hülacü idi. Hülacü'nün annesi Dokuz Hatun'un ordasında Konguratlardan İl İkaçi adında bir kuma idi. Hülacü'nün de 4 oğlu ve 3 kızı oldu. İlk oğlu Süleyman, babasının vefatından sonra öldü. İkinci oğlu Küçük, müzmin bir hastalıktan öldü. Üçüncü oğlu Hâce ve dördüncü oğlu Kutluğ Buka da 1310'larda hayatta değildi. Kızlarının isimleri de Tukta, Tokuz(Dokuz) ve Olcay Kutluk idi.[468] Bu üç kızdan hangisinin III. Alaeddin Keykubad'ın eşi olduğunun tespiti oldukça zordur.

İlk Türk Devletlerinden itibaren ülkeyi yöneten hanedan üyelerinin komşu devletlerin hanedanına mensup kadınlarla evlilikleri zamanla gelenekselleşmiştir. Türkiye Selçuklu sultanları da, komşu Müslüman ve Hristiyan devletlerden kızlarla evlilikler yaptılar. Hristiyan kadınlarla yapılan evlilikler daha ziyade Bizans-Rum, Gürcü ve Latin-Frank prensesleriyle gerçekleşti. Sebebi bilinmemekle birlikte Ermeni

---

[466] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 278-279.
[467] Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikler", I. *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, 2001, s. 397-421.
[468] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 5-6.

asıllı kadınlarla Selçuklu sultanları evlenmedi. Muhtemelen Ermeniler işbirliği yapılacak siyasi bir güç olarak görülmemiştir.[469] Bu evlilikler bazen sultanların Selçuklu tahtına çıkmasında bazen de Bizans ve Haçlı saldırılarının önlenmesinde işe yaramıştır. Ayrıca eklemek te fayda var; Türkiye Selçuklu idaresinin Anadolu'da yaşayan gayrimüslim halka karşı takip ettiği hoşgörü politikasında da bu evliliklerin katkıları olmuştur.

Tabi-metbu devletler kız alma ve verme yoluyla birbirleriyle ittifak kurarlardı. Moğol metinlerinde "*hemen kızını ona ver; böylece akrabalığı ve desteği ile düşmanlığının felaketine karşı güvende olursun*" ya da "*Bu birleşme ile devletin durumu oldukça güçlendi*" gibi cümlelere rastlanırdı. İlhanlılarda evlilik vesilesiyle kurulan ittifaklara önem vermişlerdi. Bu ittifaklar iki taraf için de yararlıydı. İlhanlı hanı tabi hükümdarına güvenirken, tabi hükümdar da daha rahat hareket ediyordu.[470]

III. Alaeddin Keykubad'ın Hülagü Han'ın torunu Hülacü'nün kızıyla evlenmesi ona da İlhanlıların katında bir paye ayırmıştır. Anadolu'da daha özgür davranmaya başladı. Şehirlerin bütün vergilerini usulsüz bir şekilde gasp etti. Anadolu'da çıkan isyanlar ve karışıklıklar karşısında suçlanmayıp Gazan Han'ın hoşgörüsü ile karşılaşılandı.

Ancak III. Alaeddin Keykubad ikinci kez hatalar yapınca affedilmedi. III. Alaeddin Keykubad'ın Anadolu'da yaptığı usulsüzlükler Gazan Han'a bildirilince Gazan Han çok hiddetlendi.[471] Disiplinli ve adil bir devlet adamı olarak buna asla müsaade edemezdi. Çünkü Gazan Han halkını destekleyerek ve üretimin artırılmasını sağlamak amaçlı bir yönetim esası belirlemişti.[472] Anadolu toprakları da onun

---

[469] Cahen, *Anadolu*, s. 205; Çiftçioğlu, a.g.m. s. 15.

[470] Şîrîn Beyânî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Ankara 2018, s. 65-66.

[471] Özellikle atabeği Kadı Mecdeddin Karahisarî ve Seyyid Hamza'nın etkisinde altında kalarak kabul edilemez davranışlar sergileyen III. Alaeddin Keykubad hakkında Aksarayî ağır eleştirilerde bulunmuştur. Kadı Ahmed ise sultanın kötü ahlaklı emîrlerin oyunlarıyla bu hale düştüğünü söylemiştir. Müneccimbaşı da aynı görüştedir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 231-36; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 137.

[472] İlhanlı topraklarında başta maliye ve adliye teşkilatı olmak üzere devlet kurumlarını yeni baştan düzenledi. Tarımı ıslah edici tedbirler aldı. Verimi arttırmak için Azerbaycan ve İran'da sulama kanalları açtırdı. Toprak reformu yaptı. Kanunla yıllardan beri işlenmemiş toprakları topraksız köylülere dağıttı. Köylülerden ilk yıl için vergi almadı. Böylece halkın geçim sıkıntısı azaltılırken devletin de geliri arttı. Görevlerini kötüye kullanmak isteyen devlet memurlarını engellemek için her alanda sıkı bir denetim sistemi geliştirdi. Alınan tedbirler sayesinde hazine iki katına artış sağladı. Tıp, matematik, astronomi ve el sanatları başta olmak üzere hemen her alanda ilerleme kaydedildi. Tebriz civarında kurulan rasathanenin yanına bir de medrese açıldı. Köprüler, mescidler, kütüphaneler, medreseler ve bahçeler yapıldı, hayır için sayısız vakıf kuruldu. İstila ettiği ülkeleri

topraklarının bir parçası idi. Yolsuzluklarla halkın sömürülmesini bağışlamadı.[473] Moğol valisi Abışka Noyan tarafından III. Alaeddin Keykubad Ürgüp'te yakalanıp Yabanlu'ya getirildi. Sorguya çekildikten sonra Tebriz'e gönderildi. Orada yargılanarak ölüme mahkûm edildi. III. Alaeddin Keykubad Moğol hanedanından olan karısının aracılığı ile bağışlandı ve hayatı kurtuldu. Ancak azledilerek yerine yeniden Hemedan'da sürgünde olan II. Gıyaseddin Mesud tayin edildi.[474] Sabık sultan da Anadolu'dan çok uzağa Isfahan'a sürgüne gönderildi. Bütün masrafları sağlanarak zorunlu ikamete tabi tutuldu. II. Bölümde bahsedeceğimiz gibi Isfahan'da da hayatını kaybetti.[475]

III. Alaeddin Keykubad'ın bu evlilikten sonra yeniden evlenip evlenmediğini söylemek istersek, zaman aralığına bakmak gerekir. 1301-1303 aralığı bu prensesle evli kaldığı süredir. İlhanlı prensesinden sonra evlenmediğini ifade edebiliriz.

Çalışmamız için III. Alaeddin Keykubad'ın annesi, eşi veya kızlarını tespit edebilmek amacıyla şöyle bir yol izledik. Öncelikle bütün ana kaynaklardaki ve araştırma eserlerinde III. Alaeddin Keykubad dönemi bilgilerini inceledik. Çok cüz'i bir sonuç elde edebildik. Akabinde Türkiye Selçuklu dönemine ait bütün mimari eserlerin kadın banilerini inceledik.

Türkiye Selçukluları döneminde hükümdarlar ve emirlerin yanında sultanın anneleri, eşleri ve kızları da Selçuklu ülkesinde hayır için vakıflar kurmuşlardır. Hanım Sultan Vakıfları olarak isimlendirilen bu vakıflar büyük vakıflar olup, izleri zamanımıza kadar gelmiştir. Aynur Durukan'ın verdiği bilgiye göre Selçuklu hanedanından içinden veya dışından farklı mevkilerde 28 kadın kurucunun 83 yapıya

---

tahrip ve yağmadan başka bir şey yapmamış olan Moğollar artık inşa faaliyetlerine bu dönemde başladı.

[473] Müslüman bir hükümdarın İlhanlı tahtına geçmesi ilk bakışta Selçukluların avantajına görünebilir. Ancak Selçuklu ülkesindeki Moğol idaresinde bir değişme ve düzelme olmadı. Merkezden uzak olmayı fırsat bilen Anadolu'daki İlhanlı valileri, buldukları ilk fırsatta merkeze başkaldırdılar. 1296 yılında Moğol tümeninin komutanı Toğaçar, 1297'de Baltu Noyan, 1299 yılında da Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş Noyan arka arkaya isyan ettiler. Selçuklu ülkesi merkezden gönderilen ordularla, isyancı askerlerin kanlı savaşlarının mekânı oldu. İki arada kalan Anadolu halkı ezilerek çok zor günler yaşadı.

[474] Niğdeli Kadı Ahmed'e göre II. Gıyaseddin Mesud 1 Şevval 702'de (19 Mayıs 1303) Kayseri'de tahta çıktı.

[475] Ölüm tarihi kesin değildir. Niğdeli Kadı Ahmed, III. Alaeddin Keykubad'ın birincisi 698 (1298), ikincisi de 700-701 (1301-1302) yıllarında olmak üzere iki defa tahta çıktığını, emîrlerin iftiraları yüzünden azledilip Isfahan'a sürüldüğünü, ölünce Büyük Selçuklu sultanlarının türbesine defnedildiğini kaydetmiştir. Niğdeli Kadı Ahmed, *El-Veledü'ş-şefîk*, C. I, s. 301.

damgasını vurmuştur. 6 sultan eşi, 10 sultan kızı, 3 sultan torunu, 1 saray mensubu kadın, 2 sahib/vezir kızı, 1 emir kızı, 1 kadı kızı, 1 hacib kızı, 1 azatlı cariye ve konumu belirlenemeyen 3 kadın vakıf kurucusu olduğu tespit edilmiştir.[476]

Tüm isimleri ve eserleri gözden geçirdik. Karşımıza çıkan isimler üzerinde araştırmalarımızı genişlettik. İlk olarak Afyon ili Zaviye sultan mahallesinde bulunan Kadınana Kümbetini yaptıran kadın bani Naima Hatun'unu belirledik. Çok yüksek bir ihtimalle Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad'ın kızıdır.[477] Kümbetin Kitabesi günümüze kadar ulaşmadığından, bu eserin yapım tarihi bilinmemektedir. Naime Hatun babasının ölümünü müteakip Afyon'a sığınmıştır. Burada mücevherlerini satarak elde ettiği parayla şehre suyolları yaptırmıştır.[478] Eski Türk geleneğine göre susuz yerlere su götürmek, bozulan suyollarını onartmak en büyük sevaptı. İşte III. Alaeddin Keykubad'ın kızlarından Naime Hatun da su hayratıyla ismi yaşatıla geldi. "Sultanönü Hisarı" diye anılan susuz Afyonkarahisar'a su getirerek ölümsüz bir hayrat inşa etmiştir. Afyon halkının arasında söylene gelen hikâyeye göre bu su cennetten gelmektedir. Afyon'a 24 km. uzaklıktaki Kışlacık ve Kalacık köyleri arasından kanal açılarak, dağ yamaçlarından su şehre getirilip çeşmelere dağıtılmıştır.[479]

Naima Hatun Afyon'a yalnız gelmemiştir. İki kız kardeşiyle birlikte 1318'de Moğol zulmünden kaçarak Afyonkarahisar'a yerleşmişlerdir. Melek Peyker[480], Naime Gevher Hatun ve Asiye Sultan. Sadece su hayratı yapmakla kalmamışlar, köprü[481] ve

---

[476] Yapı türleri olarak: 8 adet Cami, 4 adet Mescit, 7 adet Medrese, 1 adet Kütüphane, 1 adet Darulilm, 2 adet Darulhuffaz, 2 adet Daruşşifa, 1 adet Maristan, 3 adet Han, 5 adet Hamam, 4 adet Çeşme, 1 adet İmaret, 3 adet Hankah, 1 adet Tekke, 2 adet Zaviye, 3 adet Saray, 2 adet Köşk, 18 adet Türbe,4 adet Köprü ve 11 adet Kervansaray. Aynur Durukan, "Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar" *Vakıf Kuran Kadınlar*, Ankara 2019, s. 21-35; Aynur Durukan, "Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler", *Vakıflar Dergisi*, C. XXVII, s. 15-36; Sevim Can, *Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1997, s. 55; Sedat Biçak, *Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy.)*, Marmara Üniversitesi TAE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 121.

[477] Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri -2- Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, 1981, s. 12; Hüseyin Orak, *Türkiye Klavuzu*, C. I, Ankara 1946. s. 51-52.

[478] Ayşe Kara, *Anadolu Efsanelerinde Keramet Sahibi Kadınlar*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2019, s. 32.

[479] Cumbur, "Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı" s. 615; Selman Yaşar, *Siyasal, Sosyal, Ekonomik yönleriyle Afyon (1923-1960)*, Ege Üniversitesi.SBE, Doktora Tezi, İzmir 2007, s. 134; Ahmet Tunca, "Selçuklu Devleti Zamanında Afyon ve Kadınanalar", *I. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (10-11 Mayıs 1990)*, s. 116; Kara, *a.g.t.*, s. 142.

[480] Tunca, a.g.m., s. 116.

[481] Asiye Sultan, şehri baştanbaşa ikiye bölen dere üzerine aralıklarla 40 adet taş köprü yaptırmıştır. Ömer Fevzi Atabek, *Afyon Vilayeti Tarihçesi*, Afyon 1997, s. 94.

bir de mezarlık[482] inşa ettirmişlerdir. "Kadınanalar"[483] olarak efsane isimlere dönüşmüşlerdir.[484]

Melek Peyker sultan ve Gevher Naime Sultanın mezarları bugün Mevlevi Caminin güneybatısındaki Kadınanalar Türbesindedir. Asiye Sultan'ın mezarı ise kız

---

[482] Yaşar, a.g.t., s. 125; Mustafa Güler, "Afyonkarahisar'da Eski Mezarlıklar ve Geriye Kalanlar", *AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. I, S. 2, s. 72.

[483] "Kadınana" kelimesi Afyon yöresinde güzel, güler yüzlü, çalışkan ve becerikli bayanlara verilen bir isimdir. Bir bayanı tarif etmek ve onu övmek için kullanılan "pek kadındır" kelimesi onun çok marifetli olduğunu gösterir. Kadının dört dörtlük olduğunu belirten bir ifadedir. III. Alaeddin Keykubad'ın üç kızı da Afyonkarahisar'a ve halkına yaptıkları hayır hasenat sebebiyle "kadınanalar" olarak anılmışlardır.

[484] *"Kadınana efsanesi de bu suyun kente getirilmesi ile ilgilidir. Konya'dan kaçıp Karahisar'a yerleşen Alaeddin Keykubad bin Feramuz'un kızları Melek Peyker, Naime Gevher ve Asiye Sultanlar kısa sürede kent halkı ile kaynaşıp, buranın yaşamına alışmakta gecikmezler. O dönemde kent halkı büyük bir su sıkıntısı yaşamaktadır. Halkın büyük çoğunluğu kuyu suyu içerken, Kışlacık köyü yakınlarından üstü açık bir kanalla şehre getirilen su ise yeterli olmadığı gibi, halk sağlını tehdit etmektedir. Hanım sultanlar Karahisar halkının çektikleri sıkıntıyı yüreklerinin derinliklerinde hissetmekte ancak hiçbir şey yapamamanın ezikliğini yaşamaktadırlar. Sıcak bir temmuz gününde Kışlacık köyü yakınlarındaki Şirin Pınar mevkiine gidip buradaki bir kır evinde yaklaşık 20 gün kalan hanım sultanlar, çevreyi gezerken şehre gelen suyun kaynağını da görme olanağını bulurlar. Kaynaktaki su boldur, ancak açık kanallardan geldiği için kirlenmekte ve büyük bölümü ziyan olmaktadır. Bu durum üzüntülerini daha da arttırır. Akşam eve döndüklerinde, yemekten sonra bahçedeki çardakta otururken, söz döner dolaşır su konusuna gelir. Bunun üzerine Melek Peyker kardeşlerine şöyle der: -Bu dünya hepimizin bildiği gibi fanidir, gelip geçicidir. Günler, aylar, yıllar gelip geçiyor. Bizler de bu fani dünyadan göçeceğiz. Onun için elimizde imkân varken faydalı çalışmalar yapalım. Bu şekilde hiç olmazsa kıyamete kadar rahmetle anılırız. Diğer kardeşler bu fikre katılırlar, neler yapılabileceği konusunda fikir üretmeye başlarlar. Abla Melek Peyker, bu konuda acele edilmemesini, ertesi gün akşama kadar düşünmelerini ve ondan sonra bir karara varmalarını önerir. Ertesi gün daha akşam olmadan, bu konuyu görüşmek üzere toplanırlar. Fikirler açıklandığında görülür ki, üçü de aynı şeyi düşünmüşlerdir: "Karahisar halkını susuzluktan kurtarmak." Hemen Karahisar'a dönerler ve suyun sahibini araştırırlar. Suyun sahibi bir Ermenidir. Kadınanalar, at ve arabanın çıkamadığı sarp tepeler üzerinde bulunan suyun kaynağına iki buçuk saat yürüyerek ulaşırlar ve Ermeni ile pazarlığa otururlar. Ermeni suyu satmak niyetinde değildir, işi yokuşa sürer. Pazarlık uzun sürer ve Melek Peyker Hanım Ermeni'ye geri çeviremeyeceği bir teklifte bulunur. Yanlarında bulunan diğer kişilerin şaşkın bakışları arasında bir çömlek altın karşılığı bir çömlek su almak üzere anlaşmaya varırlar. Melek Peyker Hanım, Ermeni'ye: -Sana bir çömlek altın veriyorum, karşılığında bu çömlek dolana kadar su alacağım değil mi? diyerek pazarlığı kesinleştirir. Suyun sahibi Ermeni, Melek Peyker Hanım'ın sözlerini onaylar. Bir çömlek altın karşılığı bir çömlek su... İnanılmaz kârlı bir alış veriş yaptığı düşüncesindedir. Melek Peyker Hanım, bir çömlek altını Ermeni'ye verir, adamlarından da suyu alacağı çömleği doldurmak üzere kaynağa yerleştirmelerini ister. Çömlek kaynağa yanaştırılır, içine su dolmaya başladığı anda çömleğin dibine var gücü ile bir tekme atar. Çömleğin dibi olduğu gibi açılır ve su Karahisar'a doğru akmaya başlar. Bu şekilde çömleğin dolması mümkün değildir. Çömleğe giren su, açık olan dibinden akıp gitmektedir. Pazarlık çömlek su dolana kadar olduğuna göre, su artık sonsuza kadar Karahisarlıların olacaktır. İşte o an Ermeni, ava giderken avlandığı anlar, ama sözünden dönemez. Kadınanalar, satın aldıkları suyu iki yıl süren hummalı çalışmalar sonunda kapalı kanallar içerisinde Karahisar'a getirtirler. Hıdırlık'ta bir depo yaptırırlar ve suyu buradan şehirdeki çeşmelere dağıtırlar. Böylelikle Karahisar halkı, şimdi bile beğenerek içtiği sağlıklı, bol ve güzel içme suyuna kavuşur. Bu hizmeti yapan hanım sultanlara Kadınanalar denilir, suya da Kadınana suyu adı verilir. Kadınanaların mezarları Afyonkarahisar'dadır. Asiye Sultan Kadınana İlkokulu'nun yanındaki, Melek Peyker ve Naime Gevher hanımlar ise Mevlevi Camii yakınlarındaki türbelerinde yatmakta ve Karahisar halkı tarafından rahmetle anılmaktadırlar."* www.afyon.ktb.gov.tr/erişim tarihi:01.10.2019

kardeşlerinden ayrı olarak şehir merkezinin girişinde Ambar yolunun sağındadır.[485]

III. Alaeddin Keykubad'ın kızı olma ihtimali olan bir sultan daha bulunmaktadır: "Melike Hatun/Sultan". Hasan Hüseyin Çınar'ın çalışmasında Selçuklu hanedanına mensup bir aileden geldiği ve 14. yüzyılda yaşadığı tarihî kayıtlardan anlaşılan Melike Hâtun/Sultan Hâtun, Osmanlı döneminde Ankara'da vakıflar ve hayrat tesis etmiştir. Melike Hatun'un ölüm tarihi 1390'lı yılların ortası olduğu tahmin edilirken, Ankara'nın tarihine gizemli bir öykü bırakmıştır. Hasan Hüseyin Çınar, Osmanlı dönemi Ankarasının vakıf tahrir defterlerini, şer'iye sicillerini ile vakıf kayıtlarını inceleyerek bir değerlendirme yapmıştır.[486]

Dönemin kaynaklarında sadece Melike Hatun'un ismi geçerken hayatına ve ailesine ait tek bir isim bulunmaktadır. Melike Hatun'un babasının adının geçtiği tek kayıt, Ankara şer'iye sicilinde Medrese-i Cedîde/Yeni Medrese ile ilgili h. Ramazan 1027/ m.Ağustos-Eylül 1618 tarihli bir emri şeriftir. Burada bir ipucu vardır. Medrese-i Cedîde ile ilgili bu belgede, Melike Hatun'un babasının adının Sultan Alaeddin olduğu yer almaktadır. *"Ankara'da merhûm Sultan Alâeddin kızı merhûme Melike Hâtun binâ itdüği Cedîde nâm Medrese'nin…"* ibaresi yer almaktadır.[487]

"Sultan Hatun" diye isimlendirilmesi muhtemelen Selçuklularla olan bu bağlantısından olabilir. Melike Hatun'un babası I. Alaeddin Keykubad (ölümü:1237) mı? II. Alaeddin Keybukad (ölümü: 1254) mı? Yoksa III. Alaeddin Keykubad (ölümü:1303) mı? Ya da adı Alaeddin olan başka bir Selçuklu hanedan üyesi mi? Burada devreye I. Murat zamanındaki vakıf kayıtları giriyor. Mevcut iki vakıf kaydı, Melike Hâtun'un 14. yüzyılda yaşadığını kesin olarak ispat etmektedir. Ankara'da yaşamış nüfuzlu bir aileye mensuptu. Dolayısıyla Melike Hatun'un Selçuklu ailesinden olduğunu farz edersek babası 1298-1302 yılları arasında Türkiye Selçuklu tahtında oturan III. Alaeddin Keykubad olması yüksekle muhtemeldir. Ankara, III. Alaeddin Keykubad'a bağlı bir vilayetti. Germiyanoğlu Yakup Şah'ın idaresinde olup "Yakub İli" denilmekteydi.

III. Alaeddin Keykubad'ın soyundan gelen kimseleri araştırırken karşımıza

---

[485] Haşim Karpuz, Feyzi Şimşek, Ahmet Kuş, İbrahim Dıvarcı, *Anadolu Selçuklu Eserleri Fotoğraf Albümü*, Konya 2012, s. 46.
[486] Hüseyin Çınar, "Ankara'da Hayırsever Bir Sultan: Melike Hâtun" *Vakıf Kuran Kadınlar*, Ankara 2019, s. 37-72.
[487] Çınar, a.g.m., s. 39.

ilginç bir isim çıktı. Simavnalı Şeyh Bedreddin Mahmud Rumî'nin (1359-1420) III. Alaeddin Keykubad'ın soyundan olup, III. Alaeddin Keykubad'ın erkek kardeşi olduğu sanılan veziri Sultan Abdülaziz'in torunu olduğu iddiasıyla karşılaştık.

V. Gordlevski, Anadolu Selçuklu Devleti adlı eserinde "Selçuklular Döneminde Dinsel İnanışlar…" adlı bir başlık açmış ve Müslümanlık öncesinin ve Hristiyanlığın yansımasını değerlendirmiştir. Bu bölümde yazdığı "*Ve -yazgının mantıklı, yasal cilvesidir ki- sondan bir önceki Selçuklu III. Alaeddin Keykubad'ın üçüncü kuşaktan yeğeni, dervişliğe, belki, şiiliğe eğilimli Simavne kadısıoğlu Bedreddin, yüz yıl sonra, I. Mehmed'e karşı Asya ve Avrupa Türkiye'sinde yayılan bir başkaldırıyı gerçekleştirmiştir*." yorumu dikkatimizi çekti.[488] Kaynak olarak Mihrap Dergisinin[489] 17 ve 18.ci sayısını vermişti. "*Mihrab dergisi, 1924, no: 17 - 18*." Ancak aldığı kaynak 17-18. sayı değil 24-25. sayılar olmalıydı.

Bu sayılarda yayımlanan Mehmet Şerefeddin'in "*Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*" yazı serisi tarafımızdan gözden geçirildi.[490] Mehmet Şereddin'in (soyadı kanunundan sonra Yaltkaya soyadını aldı) "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin" yazı serisi (sayı 21-25) tarihte cereyan eden önemli bir hadisenin, çeşitli dergi ve gazetelerde tartışılması esnasında olayın arka planını aydınlatmak için kaleme alınmıştı.[491] Darülfünun İlahiyat Fakültesi Tarih-i Kelâm müderrisi olan Mehmet Şerafettin makalesinde Şeyh Bedreddin'in yalnızca "İsrail" adlı babasının ismini anmıştır. Soyundan başka bir isim vermemiştir.

Bir başka kaynak ise biraz daha ilave bilgi vermektedir. Sicill-i Osmâni'nin[492] yazarı Mehmet Süreyya Bey ise Şeyh Bedreddin'in dedesinin Selçuklu vezirlerinden

---

[488] V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 335.

[489] Mihrap Dergisi, ahlaki, içtimai, felsefi, tarihi ve edebi yayımlar yapan bir mecmuadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayımlanan ilmi bir dergi olan Mihrap, 15 Kasım 1923'de başladığı yayım hayatına 1 Nisan 1925'te son vermiştir. Tarih alanında Mükrimin Halil Yınanç, Mehmet Şerafeddin Yaltkaya, Yusuf Ziya Yörükan ve Hilmi Ziya Ülken gibi isimlerin yazıları neşredilmiştir. 28 sayı çıkarmıştır.

[490] Şerefeddin Mehmet Yaltkaya, , "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin", *Mihrab Dergisi*, İstanbul 1924, no: 21 - 25. Bu bir yazı serisidir:
Yaltkaya, "Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin", *Mihrab Dergisi*, S. 21-22, s. 755-768, 1 Ekim 1340.
Yaltkaya, "Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin", *Mihrab Dergisi*, S. 23, s. 825-832, 1 Kasım 1340.
Yaltkaya, "Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin", *Mihrab Dergisi*, S. 24, s. 866-872, 1 Aralık 1340.

[491] Erdoğan Akbay, "Mihrap", *İA*, C. 30, İstanbul 2005, s. 29-30.

[492] Mehmet Süreyya Bey tarafından 1893-1897 yılları arasında kaleme alınan Sicill-i Osmâni, Osmanlı devletinin kuruluşundan (1299-1900) XX yüzyılın başlarına kadar yaşamış meşhur kimseler hakkında bilgi veren biyografi ansiklopedisidir. Eşsiz nitelikte bir eserdir.

olduğunu kayıt düşmüştür. "*Bedreddin Mahmut Efendi, Simavna Kadısı İsrail b. Abdülaziz'in oğludur. Ataları Selçuklu Devleti vezirlerindendir. I. Murad devrinde (1361-1389) atası Simavna Kalesinin fetheylemişti. Babası oraya âmil ve kadı oldu.*"[493]

Dedesi Abdülaziz'in Selçuklu veziri olmasından yola çıkarsak III. Alaeddin Keykubad'ın Abdülaziz diye bir veziri vardı. İkinci bölümde de bahsedeceğimiz bu vezir III. Alaeddin Keykubad'ın maliyeden sorumlu devlet adamıydı. III. Alaeddin Keykubad'ın, ilk dönem Osmanlı kaynaklarında, Osman Gazi'ye saltanat alametlerini Abdülaziz Sultan vasıtasıyla gönderdiği rivayet edilmiştir. Hatta Abdülaziz sultanın kızı Rabia da Osman Gazi ile evlenmiştir.[494] Böylece de Osman Gazi'nin kayınpederlerinden biri olmuştur. Abdülaziz Sultanın ne zaman ve nasıl öldüğü bilinmemektedir. Bugün Konya'da kendi adıyla anılan mahallede, gene kendi adıyla anılan bir mescidi vardır. Cenazesi bu mescidin içindeki haziresine defnolunmuştur.[495]

Şeyh Bedreddin'in Menâkıbnâmesi'ne baktığımızda da ailesi ile ilgili aynı bilgileri gördük. Dedesinin adı Abdülaziz, babasının adı İsrail'dir. Dedesi Abdülaziz Mevlevîliğe intisap etmiştir. Bu da tarihi kaynaklarla uyumlu bir bilgi ve aynı zaman diliminde yaşadığını göstermektedir.[496] III. Allaeddin Keykubad'ın veziri olan Abdülaziz Sultanın ne zaman ve nasıl öldüğü bilinmemekteydi. İkisi aynı kişi olarak kabul edilirse bu sorunun da cevabını bulunmuş olmaktadır. Abdülaziz Sultan, Orhan

---

[493] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî cilt II*, transkrib. Seyit Ali Kahraman, No:30, İstanbul 1996, s. 27.

[494] Mehmet Ali Uz, "Abdülaziz Sultan", *Konya Ansiklopedisi*, C. 1, Konya 2011, s. 17.

[495] İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1997, s. 279.

[496] *"Bedreddin'in ceddi Abdülazîz, bir savaş eridir. Hz. Mevlânâ'ya ulaşmış, sonra Çelebi Hüsâmeddin'e intisâb etmiştir. Büyük atası, Bağdad'da, Cengiz hücumunda şehîd olmuş. Abdülazîz, Selçuk hükümdarlarından Alâeddin soyundan; Konya'da doğmuş; soyundan gelen biri, Selçukoğlu Hanına vezirlik etmiş; bu zât, amcası Pâdişâh olunca, kaçıp, Abbasoğullarına sığınmış: Mu'tasım billâh da onu şeyhülislâmlık makamına tâ'yin etmiş. Nasîrüddin-i Tûsi ile bahse girmiş; İbni Hâcib'le ikisi Nasîr-i Tûsî'yi ilzam edince İbni Hülâgû (Hulâgû), onları şehîd etmiş. Ehl-i Sünnet, na'şini alıp Ebû Hanîfe'nin yanına defnetmişler. Abdülazîz, yüz yıldan fazla yaşamış. Abdülmümin ve Fâzıl Bey adında iki kardeşi, İlyas adlı bir de kız kardeşinin oğlu varmış. O vakitler herkes yalın börk giydiği halde İlyas, börkûnün üstüne beyaz sarık sardığından halk, kendisine Tülbenlü İlyas dermiş. Bunun bir de oğlu varmış. Hacı İl Beyi ve Gazi Ece, kız kardeşinin kızının oğularıymış. Abdülazîz'in oğlunun adı Israâîl imiş. Bunlar Süleyman Paşa'yla beraber, Rumeli'ne geçmişler. Abdülazîz, pusuya düşmüş; şişe geçirilip ateşte kızartılmak suretiyle şehîd edilmiş. Abdülazîz'e İsrail'in amcası diyenler de varmış; fakat doğrusu, oğlu olmasıdır. Gazi İsrail, Dimoteka fethinde bulunuyor ve elde edilen ganimetleri gazilere dağıtıyor; kendisi, beyin kızını alıyor. Melek adını takıyor. Bu kızdan birkaç oğlu oluyor ki bir tanesi Bedreddin Mahmûd. Semaviye (Sunavna) da 760 Hicrîde doğuyor (1358-1359)".*Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, inceleme: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1966, s. 106-107; Ahmet Güner Sayar, *Velâyet'ten 'Siyâset'e Şeyh Bedreddin,* İstanbul 2018, s. 477.

Bey'in oğlu Süleyman Paşa ile Rumeli fetihlerine katılmış, Bizans'a esir düşmüş ve öldürülmüştür.

Şeyh Bedreddin'in "Vâridât" adlı eserini basıma hazırlayan Bezmi Nusret Kaygusuz da Şeyh Bedreddin'in soyunu tafsilatıyla anlatmaktadır.[497] Ona göre, Hayrullah Efendi Tarihinde ve Oruçoğlu Tarihinde şeyhle akraba olan Selçuk Sultanı Feramurz oğlu III. Alaeddin'dir.[498] Oruç Beğ Tarihi'nde şöyle anlatılmıştır: "*Osman Gazi Karahisarı alırken, Sultan Alâeddin, kardeşi oğlu Aktimur eliyle Osman'a malzeme, veziri Abdül' Aziz eliyle de bağımsızlık buyrultusu ve Mısır hükümdarından Akbayrak, "tuğ ve âlem" göndermiştir. İşte bu, Osmanlı Devleti'ne bağımsızlık buyrultusu getiren Abdül' Aziz Şeyh Bedrettin'in öz dedesidir. O zaman Anadolu'da başıboş kalan iki derebeylik bağımsızlaştı. Onlardan birisi: Serhad üzerindeki Söğüt beyi Osman Gazi idi. Anlaşılan, Şeyh'in dedesi Abdülaziz, kardeşi Alaeddin trajedisinden sonra, vaktiyle bağımsızlık buyrultusu götürdüğü Osman Gazi'nin yanına gelmiş ve sayılan bir gazi olarak Bizansa karşı kutsal savaşa girişmiştir*."

[497] Bezmi Nusret Kaygusuz, *Şeyh Bedreddin Simaveni*, Nisan 2005, s. 35. Yazar eserinin ilk baskısını 1920'de yapar. Atatürk'e imzalanarak sunulan bu eserin adı "Şeyh Bedreddin-i Selçuk" tur. 1957 tarihli ikinci bakısının ismi Şeyh Bedreddin Simavenî olarak değiştirilir.

[498] Oruç Beğ Tarihi, haz. Nihal Atsız, İstanbul 2011, s. 25.

İKİNCİ BÖLÜM
III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN SALTANAT DÖNEMİ (1298-1302)

I. ÖNEMLİ SİYASİ OLAYLAR

A. III. Alaeddin Keykubad'ın Tahta Çıkışından Önce Anadolu'nun Dört İdari Bölgeye Ayrılması

Türkiye Selçuklu Devleti sultanı II. Gıyaseddin Mesud, Baltu Noyan'a itaat etmesinin kötü sonucunu fark ettiğinde iş işten geçmişti. Elindeki her şeyi kaybetti ise de adamları ile birlikte canlarını kurtardılar. Daha sonra korku ve panikle özür dilemek için Kutlugşah'ın huzuruna gittiler. II. Gıyaseddin Mesud, Baltu Noyan'a itaatinin, kendi isteğiyle değil zaruretten ileri geldiğini anlatarak bağışlanmasını istedi. Kutlugşah'ın himayesine giren II. Gıyaseddin Mesud, İlhanlı hakanının katına götürüldü.[499] Uzun bir yargılamadan sonra II. Gıyaseddin Mesud affedildi. Bütün suçları bağışlandı ancak İlhanlılar onun Anadolu'ya dönmesine izin vermedi. Hemedan şehrinde zorunlu olarak oturmaya mahkûm edildi. Tekrar Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına geçinceye kadar az bir tahsisatla hayatını sürdürdü.[500]

II. Gıyaseddin Mesud'un saltanat naibi Müciredin Emir Şah da işlerin kötüye gittiğini anlayınca Baltu Noyan'dan ayrıldı. Adamlarını da alarak İlhanlı başkentine doğru hareket etti.[501] Onlar daha İlhanlı başkentine varmadan İlhanlılar Anadolu'da

---

[499] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 164-167; *Anonim Selçuknâme*, s. 67; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C.II, s. 132-133; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 67; Turan, *Türkiye*, s. 618-619; Cahen, *Anadolu*, s. 293.

[500] Aksarayî, II. Gıyaseddin Mesud'un Hemedan'da yaşarken Anadolu'daki dostlarından ve devlet erkânından hiçbir yardım alamadığını belirtmektedir. Tahtından indirilen sultan sürgünde gördüğü vefasızlık karşısında yapayalnız ve parası olmadan sıradan bir hayat sürmüştür. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 167.

[501] Olayların bizzat içinde yer alan Aksarayî de bu esnada Müciredin Emirşah ile birlikteydi. Yaşadığı zor günleri eserinde şöyle anlatmıştır. "*O tehlikeli ortamdan sıçrayıp (kurtuluş) sahiline ulaşarak ordu tarafına yola koyuldu. O uzak mesafede bir afetin baş göstermediği hiçbir menzil yoktu; o uzun yollarda ve merhalelerde tehlikesiz hiçbir an yaşamadı. Her adımda ve her fersahta karşısına sert bir kaya çıktı. Bir an bile dinlenmedi. Hiçbir yerde uyumadı. Göğün gözüne sürme çektiği bütün gece vakti, sihir büyüsünü gözümüze çekerek seher vaktine kadar yol aldık. Dağların merhaleleri gözümüzün önünden hayal gibi geçti. Vehim gözünde iki menzil bir menzil gibi göründü. Zamanın dönmesinden şaşkın, gaddar âlemin olaylarından tereddütlü bir vaziyetteyken yine de Yaratan'ın gaipten önümüze bir kapı açacağından ümitli idik. Bu durumda, "Ben cesurum" diyen başka bir gam geldi. Makamların değişip başkalaştığı haberi dillere düştü*." Aksarayî,

kendilerine bağlı yüksek devlet memurlarını değiştirdiler. Selçuklu ülkesi dört mali bölgeye ayrıldı. Her birinin idaresi farklı bir kişiye verildi. Müinüddin Muhammed Bey mutlak emirlikle birlikte pervaneliğe, Cemaleddin Muhammed vezirliğe, Kemaleddin Tiflisî saltanat naibliğine, Şerefeddin Osman istifa'ya (maliye) tayin edildi. Selçuklu ülkesinin vergi gelirlerinin toplanması bu kişilerin yetkisine bırakıldı. Onlar, Mücirеddin Emirşah ve diğerlerinin kefaletinde bulunan 6.000.000 akçe vergileri iltizam usulü ile ödemeyi kabul ettiler. Yıllık 600.000 dirhem vergi fazlasının tahsilatını da yapacaklardı. Moğol hanının ve hanedanına mensup şehzadelerin incüleri (hasları) olarak ayrılmış bölgelerin önemli bir miktar tutan vergileri bu hesabın dışında kalacaktı.[502] Ayrıca bu kişiler Horasan emiri Melik Pehlivan'ın Anadolu'ya yönetici olarak gönderilmesini istediler ve yarlığlarını alarak Anadolu'ya geldiler.[503] Bu arada Sülemiş Noyan, Bayınçar Noyan, Buckur Noyan ve Körtimur (Dokuz) da Moğol askerlerinin komutanları olarak Anadolu'ya atandı.

Baltu Noyan'ın isyanı esnasında, İlhanlılar isyanını bastırmak için Kutlugşah'ı Anadolu'ya göndermişlerdi. Müciredin Emir Şah, Hoy şehri yakınlarında Emir Kutlugşah'la karşılaştı. Kutlugşah tarafından iyi karşılandı ve desteğini kazandı. Müciredin Emir Şah ve diğer Rum görevlileri üzerine 60 tümen iltizamlık vergi toplama görevi verildi. İlhanlı başkentine gitmek üzere yolculuğuna devam etmek isteyen Müciredin Emir Şah'ın kafilesi Hemedan yolunda Melik Pehlivan'ın saldırısına uğradı. Kafiledekiler ağırlıklarını bırakıp kaçtılar ama Melik Pehlivan onları takip etti. İki gün sonra iki grup birbirine rast geldi ve çatışmak yerine oturup konuştular. Selçuklu ülkesine dönüp, herkesin kendi görevinin başına geçmesine dair bir antlaşma yaptılar.[504]Ancak Azerbaycan'dan Anadolu topraklarına girer girmez 60 tümenlik iltizam konusunda kavga etmeye başladılar. Erzurum'a vardıklarında Müciredin Emir Şah sahip olduğu serveti, binek hayvanlarını ve giysilerini Melik Pehlivan'a vermek zorunda kaldı. Bu emirler sadece Anadolu halkını değil birbirlerini de soymaya devam ediyorlardı. Ancak verilenler Melik Pehlivan tarafından yeterli görülmüyor daha çok pay istiyordu. Böylece malî ve makama ait işlerde, yaptıkları

Müsâmeretü'l-Ahbâr, s. 168.
[502] Öngül, *Selçuklular Tarihi-2*, s. 243.
[503] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 168.
[504] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 171.

anlaşma bozuldu.[505]

Erzurum'da iken Kemaleddin Tiflisî, Kerimüddin Mahmut Aksarayî'den Divan ve vergi defterlerini istedi. Ancak bu defterler Togaçar Noyan'ın isyanı sırasında yağmalanmış, iki cildi bir dirheme Sivas'a yollanmış, kervanlarla dünyanın dört bir yanına gitmişti. Defterlerin çoğu yakılmış, tahrip olmuş ya da kaybolmuştu.[506]

Selçuklu ülkesine atanan yeni devlet yöneticileri daha Erzurum'da iken halkın elinde olan mal varlıklarına vergi olarak el koydular. Bu, halkın nefretine sebep oldu. İlhanlılar tarafından Selçuklu ülkesinde görevlendirilen dört pay sahibi, Selçuklu ülkesini kendi aralarında bölüşerek dört kısma ayırdılar. Adeta bu toprakların yeni sultanları gibi mahiyetleriyle beraber yönetim yerlerine hareket ettiler.

Dört idari bölgenin taksimatı şöyle yapılmıştı:

-Kastamonu ve havalisinin yönetimine: Pervane Muhammed b. Müinüddin Süleyman Pervane

-Amasya ve havalisinin yönetimine: Kemaleddin Tiflisî

-Niğde ve havalisinin yönetimine: Müstevfi Şerefeddin Osman

-Diyarbakır ve havalisinin yönetimine: Sahip Cemaleddin

Azerbaycan'dan Selçuklu topraklarına dönen ve ülkeyi dört mali idareye ayırarak aralarında paylaşan bu idareciler, İlhanlılar adına temsilen Anadolu'yu yönetmekle görevlendirilmişlerdi. Ancak yaptıkları mezalim ile İlhanlıları bile geride bıraktılar. Selçuklu halkına merhamet etmeden vergi topladıkları gibi sonraki yılların vergilerini bile peşin aldılar. Varlıklı insanların mallarına el koydular. Zor durumda kalan halkın pek çoğu yurtlarını terk edip uçlara doğru göç etti.[507] Türkiye Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu durumu daha iyi analiz edebilmek için bu yeni idarecilerin bölgelerinde neler yaptığına kısaca bir bakalım.

Kastamonu ve havalisi Pervane Muhammed b. Müinüddin Süleyman Pervane'in idaresi altına girdi. Pervane Muhammed meşhur Selçuklu veziri Müinüddin Süleyman Pervane'nin oğlu olarak büyük bir itibar sahibi idi. Kastamonu'ya geldiğinde babasının

---

[505] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 173.

[506] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 174.

[507] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 168-177; Abdullah b. Fazlullah el-Şirazî Vassaf, *Tahrîr-i Târîh-i Vassaf*, neşr. Abdü'l-Muhammed Ayetî, Tahran 1994, s. 303; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 132-133; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 67; Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *THİTM*, C. I, S. 6, s. 35-36; Turan, *Türkiye*, s. 620-622.

eski adamları ve hizmetçileri gelip onun hizmetine girdiler. Kısa zamanda büyük bir güç kazandı. Ancak bu işlerde tecrübesiz bir yönetici idi ve çok hırslı davrandı. Vergi usulü hakkında bilgisi olmayınca da uygulamaları halkın zararına oldu. Pervane Muhammed, Kastamonu'da vergiler hakkında bilgi sahibi olmadan, vergi hukukuna aykırı olarak hareket etti. Halka yeni yükler getirerek verginin iki katını, hatta bin katını şiddet uygulayarak tahsil etti. Çankırı'da Müslümanların mallarını yağma ve talan etti. Değerli mallarının yanında hububatına ve hayvanlarına el koydu. Bununla da yetinmeyip bölgedeki Türk askerlerinin ücretini bile zimmetine geçirdi. Pervane Muhammed, Çankırı'dan Konya'ya geçti. Daha sonra da bahsedeceğimiz gibi Sülemiş Noyan'ın ilk isyanı sırasında Konya'da bulunuyordu. Konyalı ayan ve eşrafın malını, zorla ve işkence ile kendisinin, hizmetçilerinin ve adamlarının masrafları için harcadı. Kendisine edilen nasihatlere de aldırış etmedi. Baskı ve zulmüne devam ederken hastalandı ve hayatını kaybetti.[508]

Amasya ve havalisi Kemaleddin Tiflisî tarafından yönetilmeye başlandı. Kemaleddin Tiflisî'nin payına Samsun sınırına kadar olan Amasya bölgesi düşmüştü. Kalabalık bir grupla tahminimizce önce Tokat'a geldi. Hükümdarlara yakışan bir ihtişam ve gösterişle şehre girdi. Daha ilk gün meclis toplayıp vilâyetin her bölgesine yeni tekâlif ve müsadere emirleri gönderdi. Yeni bir iltizam usulü uygulayıp hububatı ambarlara depolamak istedi. Adamları bu işi beceremedi ve hasat edilemeden tahılın onda biri tarlada kaldı, hayvanlara yem oldu. Avarız ve tekâlifin altında ezilen halk toprağını terk ederek göçmek zorunda kaldı.

Kemaleddin Tiflisî Tokat'tan Amasya'ya geçti. Kendisini sultan sanacak kadar sahip olduğu gururuyla yersiz istekleriyle halkı bunalttı. Kendisinden nefret etttirdi. Şehirden ayrılırken kendisine kılavuzluk edecek bir rehber bulamadı. Yolunu kaybederek Turhal yolundaki ormanların birinde kayboldu. Pusuda bekleyen eşkıyalar Kemaleddin Tiflisî'yi gördüler ve peşine düştüler. Can korkusuyla kaçan Kemaleddin Tiflisî Amasya'ya geri döndü. Bu hengame esnasında müellif Aksarayî de Kemaleddin Tiflisî'nin yanında idi. Sağ kurtulduğu için şükretmiş ve kötünün de kötüsü olabilir diye kendini teselli etmiştir.[509]

---

[508] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 175; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 350.
[509] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 178; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 351.

Kemaleddin Tiflisî Amasya'da alacağını tahsil ettikten sonra Samsun'a doğru yola çıktı. Samsun bir ticaret merkezi idi, bol miktarda nakit bulunuyordu. İltizam vergileri nakit tahsil edilebilirdi. Kemaleddin Tiflisî, Samsun'da sahilde bulunan Tacik ve Frenk askerleriyle mücadele etse de istediği ganimeti alamadı. Daha fazla gelir elde etmek için Samsun darbhanesinde ayarı düşük para bastırdı. Hile ve rüşvet ile işlerini yürütmeye çalıştı.[510] Kemaleddin Tiflisî Samsun'dan sonra Aksaray'a geldi. Aksaray halkı vergi vermekten yiyecek ekmeğe muhtaç kalmıştı. Kemaleddin Tiflisînin zulmünden kaçacak delik aradılar. Vergisini ödeyemeyen çiftçilerin mahsulüne el konulmak istendi ama depolar boştu. Kemaleddin Tiflisî Aksaray'da kardeşi Cemaleddin'i yerine vekil olarak bıraktı. Cemaleddin de abisi gibi kibirli, hırslı, cimri, adaletsiz ve kötü ahlaklıydı.[511]

Niğde ve havalisi Müstevfi Şerefeddin Osman'ın kontrolüne girdi. Müstevfi Şerefeddin Osman'ın yaptıkları da Pervane Muhammed ve Kemaleddin Tiflisî'den aşağı kalmadı. Kendisine düşen Niğde bölgesine gelerek kanunsuz işlere başvurdu. Haksız yere halkın elinden tüm mahsulünü aldı. Bölge halkı onu şikâyet edecek bir makam bulamayınca topraklarını yurdunu terk etti. Müstevfi Şerefeddin Osman Kırşehir yöresinde de aynı zulmü uyguladı. Şehirdeki devlet naibleri onun isteklerinden ne yapacaklarını şaşırdı. Angarya ve ek vergiler konuldu. Kötü niyetli, merhametsiz, cimri, yalancı ve sahtekârdı. Halka iyi davranmak yerine zulm etmeyi seçti.[512]

Diyarbakır ve havalisi Sahip Cemaleddin tarafından idare edilmeye başladı. Sahib Cemaleddin kendisiyle birlikte Selçuklu ülkesine atananlar içinde aslında iş yapma yeteneği olan biriydi. Vezir rütbesiyle de diğer görevlilerden üstündü. Diğer mali uöneticilerden biraz gecikme ile Diyabakır bölgesine geldi. Karşısında kötü niyetli devlet adamları buldu. Isfahanî, Hemedanî ve Hutenî adlı bu memurlar halktan haraç kesiyorlardı. Sahib Cemaleddin bu adamları yanına çekmek isterken, onların hilelerine kandı ve maddi olarak elindeki malını da kaybetti. Sahib Cemaleddin Diyarbakır'dan Sivas'a geçti. Kanuna uyarak vergi topladı ve adil olmaya çalıştı. Ancak masraflarını karşılayamayınca zorbalığa başladı. Salma vergisine bile el koydu.

---

[510] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 178; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 352.
[511] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 179; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 354.
[512] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 181; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 355.

Vezirlik makamını hak etmeyen, sadece kendini düşünen biri olup bir yıl sonra da görevden alındı.

Sivas'ın mali yönetimiyle ilgilenen Divân-ı Menâşir'de dört müstevfi vardı. İkisi Dalay Divanında, biri de İncü Divanında bulunuyordu. Müellif Aksarayî de diğer divan görevlisi idi. Aksarayî diğer divan görevlilerinden şikâyetçi idi. Çünkü İstifa divanında bulunan görevliler de idarecileri gibi yolsuzluk peşinde idiler. Yaptıkları ortaya çıkınca da başka vilayetlere kaçtılar. Aksarayî tek sorumlu olarak ortada kaldı. Ağır bir vazife yüklenerek muhasebe ve mükatebat işlerinin üstesinden gelmeye çalıştı.[513]

H. 696 / m. 1297 yılında İlhanlılar vergi toplamak için Selçuklu ülkesini yolgeçen hanına çevirdiler. Vergi almak için kafilelerin biri gitti biri geldi. Halk isyan etse de 60 tümenlik vergi vilayetlere bölünerek 1297 yılında toplanıp İlhanlı vergi memurlarına teslim edildi. Bir kısmı da Selçuklu yöneticilerinin geçimleri için ayrıldı.

Bu yıl içinde Karamanoğullarının Gavele kalesini ele geçirmesi sebebiyle Moğol emirleri Ayacı, Bay Timur ve Samagar oğlu Arab, Gavele kalesini geri almak için harekete geçtiler. Melik Pehlivan da yanlarında idi. Kalabalık bir grup olarak Konya'ya ulaştılar ve Avcıkaya'da bir divan topladılar. Müellif Aksarayî'den kayıtların tutulduğu hazine defterlerini istediler. Amaçları yekünü çok tutan vergileri masrafa saymadan mahsup etmekti. Aksarayî bu durumdan çok tedirgin oldu. Fakat çok şanslıydı tam o esnada bir fırtına çıktı. Ortalığı birbirine kattı ve bütün hazine defterlerini uçurdu gitti. Moğol emirleri de hiçbir şey elde edemeden gitmek zorunda kaldılar.

III. Alaeddin Keykubad'ın tahta çıkışından önce Anadolu'nun dört idari bölgeye ayrılması ve buralara atanan dört idareci kötü bir yönetim sergiledi. Halka zulm etmekten başka bir iş yapmadılar. Diğer devlet memurlarına da kötü bir örnek oldular.

B. III. Alaeddin Keykubad'a Gazan Han Tarafından Yarlık Verilip Sultan Tayin Edilmesi

İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın emri ile Anadolu'daki Moğol kuvvetleri genel

[513] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 185; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 356.

komutanı Togacar Noyan h. 695 / m. 1295 yılında Moğol tümen komutanı Baltu Noyan tarafından öldürüldü.[514] Böylece Baltu Noyan resmen olmasa da fiilen Anadolu'da bulunan bütün Moğol beylerinin komutanı oldu. Baltu Noyan'ın Anadolu'da gittikçe güçlenmesinden rahatsız olan Gazan Han onu bir kaç kez huzuruna çağırdı. Ancak Baltu Noyan çeşitli bahaneler ileri sürerek onun huzuruna gitmedi. Kendisi gitmediği gibi Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud'un da gitmesine engel oldu. H. 696 / m. 1296 yılında ise Gazan Han Abışka Noyan'ı Anadolu'daki Moğol orduları genel komutanı olarak atadı. Abışka Noyan'ın Anadolu'ya gelişiyle Anadolu'daki iktidarını kaybetmek istemeyen Baltu Noyan aynı yıl içinde Gazan Han'a karşı isyan etti.[515] Baltu Noyan'ın isyan haberini alan Gazan Han, başkumandanı Emir Kutlugşah'ı Abışka Noyan ile ve üç tümen askerle bu isyanı bastırmak için Anadolu'ya gönderdi. Arab Noyan ve Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş Noyan da Emir Kutlugşah'ın Anadolu'ya ulaşmasından sonra ona katıldılar.[516]

İlhanlı askerleri Kırşehir yakınlarındaki Malya ovasında yapılan savaşta Baltu Noyan'ın kuvvetleri yenildiler. Baltu Noyan kaçmak zorunda kaldı.[517] Emir Kutlugşah, Sülemiş Noyan'ı onun peşinden göndererek kendisi Arran kışlağına, Gazan Han'ın yanına geri döndü. Baltu Noyan'ın yanında istemeden yer almış olan Sultan II. Gıyaseddin Mesud ise onun yenilerek kaçmasının ardından bağışlanmasını dilemek için Emir Kutlugşah'ın aracılığı ile Gazan Han'ın huzuruna çıkarıldı. Sultan II. Gıyaseddin Mesud, kendisinin bu isyana zorla dâhil edildiğini ve padişahın huzuruna gelişinin Baltu tarafından engellendiğini söylediyse de fazla inandırıcı olamadı. Affedildi fakat Anadolu'ya dönmesine izin verilmeyerek Hemedan'da ikamete mecbur edildi.

Müellif Aksarayî'ye göre İlhanlıların veziri Sadreddin Halidî'nin[518] tertip ve tedbiriyle Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un yerine, kardeşinin oğlu Alaeddin Keykubad bin Feramurz b. Keykavus Selçuklu tahtına çıktı.[519] Gerçekte bu bir atama idi ve yeni

---

[514] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 261.
[515] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 261.
[516] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 257-258; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67; Turan, *Türkiye*, s. 618; Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 241-242.
[517] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 274.
[518] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 261.
[519] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 189; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 274; Bayram, "III. Alaeddin Keykubad", s. 162-163; Cahen, *Anadolu*, s. 293-294; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67; Turan, *Türkiye*, s. 622.

sultan İlhanlı hükümdarının yarlık hükmüne göre görevine başladı. I. Bölümde de bahsettiğimiz gibi Mevlevî kaynakları III. Alaeddin Keykubad'ın Selçuklu tahtına oturmasında Ulu Ârif Çelebi ile Mecdeddin Mevlevî'nin büyük rolü olduğunu söylemişlerdir. Böylece 1296 yılından itibaren iki yıldır boş olan Türkiye Selçuklu tahtı yeni sahibini bulmuş oldu.[520] Kutlugşahın nezaretinde III. Alaeddin Keykubad İlhanlıların merkezine götürüldü. Yanında görev yapacak olan devlet adamları da Gazan Han tarafından belirlendi.

III. Alaeddin Keykubad'ın vezirliğine daha önce Anadolu'da görev yapmış olan Şemseddin Ahmed Lakuşî getirildi.[521] İstifa makamına Abdülaziz Sultan atandı.[522] Bayançar Noyan emirliğe ve Buçkur Noyan da valiliğe görevlendirildi.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeni sultanı III. Alaeddin Keykubad kendisine vezir tayin edilen Tebrizli Şemseddin Ahmed Lakuşî, Bayançar ve Buçkur Noyanlarla birlikte Anadolu'ya doğru hareket etti (1298 Nisan sonu). Müstevfi Abdülaziz de yanında idi. Anadolu'da bulunan ve 2 yıldır idareyi ellerinde tutan Pervane Muhammed Bey, Sahib Cemaleddin, Kemaleddin Tiflisî ve Şerefeddin Osman halen görevlerinin başında idiler. III. Alaeddin Keykubad, Konya'da tahta çıktığı zaman mali idareleri son buldu.[523] Bu dört idareci makam sahibi iken görevlerini kötüye kullandılar. Halka baskı uygulayarak ağır vergiler aldılar. Bazen vergileri 2-3 kat birden artırdılar.

---

[520]Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 189; *Anonim Selçuknâme*, s. 67; Ahmed Eflakî, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. II, s. 849; Müstevfi Hamdullah Kazvini, s. 480; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 134; Turan, *Türkiye*, s. 620-622; Cahen, *Anadolu*, s. 276; Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler*, C. VI, s. 526; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi-2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İstanbul 2014, s. 243.

[521] Aksarayî, Vezir Lakuşî'nin aslında Tebriz'i imar ederken kaybettiği malı, Rum malıyla telafi etmek ümidiyle vezirliğe tayin edildiğini yazmıştır. Vezir Lakuşî iş başına gelir gelmez ilave vergiler koymuştur. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 189. Hamdullah Kazvini ise Vezir Lakuşî'nin tutumunu övmüştür. Vezir Lakuşî, Anadolu vergilerinin şehzade ve ordunun masraflarına dahi yetmediğini görünce divana ait emlakı yani devletin toprağını satmaya başladı. Selçuklu ülkesindeki arazinin çoğu şahısların eline geçerek özel mülk haline geldi. Böylece ülke imar edildi. Arazi divanda kalsaydı mültezimler onu imar etmez ve harap olurdu. Hamdullah Kazvinin bu görüşünü mevcut şartları kıyasladığımız zaman kabul etmek mümkün görünmemektedir.

[522] Aksarayî, Maliye işlerinden sorumlu olan Abdülaziz hakkında olumsuz yorumlar yapmıştır: "*Kedi ile fare arasındaki farkı anlamayan" o soysuzun cehaleti o derece idi ki yerin iki gez (Arşın da denilen arazi ölçümünde kullanılan, düğümlerle daha küçük kısımlara ayrılan ip. Uzunluğu yörelere göre değişiklik göstermektedir.) alanını bilmeden Mecestî'yi (Milâdî ikinci yüzyılın ünlü astronomi ve coğrafya bilginlerinden Batlamyus'un yazdığı kitabın adı.) tenkit etmek ve Ebu Ma'şer'in (Ca'fer b. Muhammed-i Belhî ölm. 272 / 885. Çok sayıda eseri olan ünlü matematikçi) zorluk düğümlerini çözmek isterdi. Ne parmaklarında yazı yazacak güç ne de ifade yeteneği ve konuşma becerisi vardı*." Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 189.

[523] Öngül, *Selçuklular Tarihi-2*, s. 243.

Anadolu'ya İlhanlılar tarafından yeni atamalar yapıldığını öğrenince Mücireddin Emirşah'tan özür dilediler. Ancak bildiklerini yapmaya devam ettilerse de çok geçmeden makamlarını kaybettiler.[524]

III. Alaeddin Keykubad, Anadolu yollarına düşerken İlhanlı başkentinde de önemli bir görev değişikliği meydana geldi. İlhanlı veziri Sahib-i Divan Sadreddin hayatını kaybetti,[525] yerine Sadeddin Savecî geçti. Müellif Aksarayî, İlhanlı veziri Sahib-i Divan Sadreddin'in ölüm tarihini h. 21 Recep 697 Pazar / m. 5 Mayıs 1298 olarak vermiştir.[526] Aksarayî'nin eserinde III. Alaeddin Keykubad'ın İlhanlı başkentinden ayrılması ile İlhanlı vezirinin ölüm olayı peş peşe verilmiştir. Demek ki miladi 1298 Nisan ayının sonunda ya da Mayısının ilk haftasında III. Alaeddin Keykubad İlhanlı başkentinden yola çıkmıştır. Takip ettiği güzergâh ya da uğradığı şehirler hakkında yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Anonim Selçuknâme III. Alaeddin Keykubad'ın Konya'ya geliş tarihini h. 2 Muharrem 698 / m.10 Ekim 1298 cuma günü, Selçuklu tahtına oturduğu tarihi de h.5 Muharrem 698 / m. 13 Ekim 1298 pazartesi olarak bildirmektedir.[527] III. Alaeddin Keykubad'ın tahminen yolculuğu 5 ay sürmüş ve yanındakilerle beraber Konya'ya ulaşmıştır.

Bu esnada, Mücireddin Emir Şah eski yönetimin hesaplarını kapatmak için maiyyetiyle birlikte Gazan Han'ın yanına gitmeye karar verdi.[528] Yol güzergâhındaki Azerbaycan'da uzun bir süre muhasebe işleriyle uğraştı. Muhasebe işlerinden sonra davalar görüldü. Kış mevsiminin girmesiyle Azerbaycan'da bulunan İlhanlı ordusu Irak'taki Vasıt kışlağına[529] doğru harekete geçti. Mücireddin Emir Şah ve maiyeti de onlara katıldı. Vasıt *kışlağına* varınca da geri dönme izni almak mümkün olmadı. Vasıt *kışlakındaki* Cukî mevkiinde konakladıkları sırada Sülemiş Noyan'ın isyan haberi geldi. Türkiye Selçuklu ülkesinde işler tekrar karıştı.

---

[524] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 190.

[525] Sâhib-i Divân Sadreddin, makam sevdası olan bir adamdı. Karşılaştığı birkaç felaketten zor kurtulmasına rağmen bu sevdasından vazgeçmedi. Onun hakkında anlatılan bir olay, tarihi bir vecih haline geldi. İyi huylu bir padişah olan Geyhatu, şefkatle Sâhib-i Divân Ahmed'e şöyle demiş: 'Ben, harabeye dönmüş Zencan şehrini, Tebriz gibi nezih ve mamur bir yer yapmanı istiyorum.' O, yeri öperek, 'Bunu yapamam, fakat eğer buyurursan, güzel Tebriz'i bir saat içinde Zencan'dan daha harap yapabilirim." Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 192.

[526] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 192.

[527] *Anonim Selçuknâme*, s. 67.

[528] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 193. Bizim hesabımıza göre 20 Ekim 1298 günü tahta geçmiştir.

[529] *Anonim Selçuknâme*, s.67; Ahmed Eflaki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. II, s. 274.

C. Ahi Ahmet Şah'ın Katli

III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatının ilk günleri sıkıntılı başladı. III. Alaeddin Keykubad Tebriz'den ayrılıp Konya yolunda iken Ahilerin reisi Ahi Ahmet Şah Konya'da katledildi (h. 17 Şevval 697/ m. 29 Temmuz 1298).[530] Onun öldürülmesinden iki ay sonra Konya'ya gelen III. Alaeddin Keykubad saltanatının ikinci gününde bir divan toplantısı yaptı. Konya'nın büyüklerinin ittifakı ile Ahi Ahmet Şah'ın katili hakkında ölüm emri verdi. Bu vazife Ahi Caruk vasıtasıyla hemencecik infaz edildi (h. 6 Muharrem 698/ m.14 Ekim 1298).[531] Kimdi Ahi Ahmet Şah'ın katili? Neden iki ay boyunca bilinmesine rağmen cezasını çekmemişti? Kimler tarafından korunmuştu? Bu kadar önemli bir toplum lideri neden öldürülmek istenmişti? Moğolların bundan bir menfaati var mıydı? Bu soruların cevapları için olayların ilk başlangıcına bakmak gerekmektedir.

Tarihi kaynaklarda, Konya'daki ahi reislerinin şeyhi Ahi Ahmet Şah'ın ismiyle ilk kez Alaeddin Siyavuş'un (Cimri) isyanı sırasında karşılaşılmaktadır. Özellikle bu tarihten sonraki hayatıyla ilgili en ayrıntılı bilgiler dönemin kaynaklarından Anonim Selçuknâme ile Ahmed Eflâkî'nin eseri Menâkibü'l-Arifîn'de geçmektedir.

Memlük Sultanı Melik Baybars'ın Kayseri'de, Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Müinüddin Süleyman Pervane ve Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Tokat'ta bulunmasından faydalanmak isteyen Karamanoğulları Konya şehrini kuşattılar.[532] Konya Selçuklulara başkentlik yapması hasebiyle oldukça büyük ve zengin bir şehir olduğundan hem Moğollar tarafından hem de Türkmen beyleri tarafından sık sık saldırı ve yağmaya uğramaktaydı. Bu saldırıların başını Karaman beyleri çekiyordu. Bu sefer çok hazırlıklı geldiler ve şehrin kapılarını yaktılar. Saltanat naibi Eminüddin Mikail ve Sahiller emiri Bahaeddin Muhammed'i öldürdüler. 15 Mayıs 1277'de şehre girip, herkesi ve her yeri yağmaladılar. Alaeddin Siyavuş başının üstünde Selçuklu sancağıyla gelip tahta oturdu. Karamanoğlu Mehmet Bey'in onun önünde yer öpüp biat etmesinden sonra diğer Konya'nın ileri gelenleri biat etmeye geldiler. Ahi Ahmet Şah ve Konyalı Ahiler de Alaeddin Siyavuş'un önünde yer öpüp biat ettiler. Kale

---

[530] *Anonim Selçuknâme*, s. 67.
[531] *Anonim Selçuknâme*, s. 67; Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 2011, s. 611-613, Turan, *Türkiye*, s. 619.
[532] *Anonim Selçuknâme*, s. 40; İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s.686-692; Aksarayî, s. 122-124; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 90; Turan, *Türkiye*, s. 560; Kaymaz, *Pervane*, s. 169.

muhafızları da bunu görünce yeni sultana tabii oldular. Alaeddin Siyavuş böylece Selçuklu devlet usulüne göre tahta çıkmış oldu. Alaeddin Siyavuş'a biat edenlerin içinde rastladığımız Ahi Ahmet Şah'ın o anki yaşı ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ahi Ahmet Şah, Selçuklu soyundan gelenleri sevdiği için mi hemen biat etmiştir yoksa mecbur kalıp, Karamanoğullarının şerrinden kurtulup daha fazla kan dökülmesini engellemek için mi biat etmiştir? İkinci ihtimal daha makul görünmektedir.[533]Çünkü Ahi Ahmed Şah, Alaeddin Siyavuş'un ikinci gelişinde Konya'yı savundu ve onu içeri almadı.

Karamanoğlu Mehmet Bey ve Alaeddin Siyavuş Haziran 1279'da Akşehir savaşından kazandıkları ganimetlerle Konya'ya döndüler.[534] Kalabalık bir Moğol ordusu da Konya'ya doğru ilerlemekte idi. Konya'da bulunanlar III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Moğol ordusu ile gelmekte olduğu haberini alınca şehrin bütün kapılarını kapadılar. Ahi Ahmed Şah ve İğdişbaşı[535] Emir Fahreddin mancınık ve savaş aletlerini hazırladılar. Buradan da anlaşılacağı gibi Ahi teşkilatı yalnızca bir esnaf teşkilatı değildi. Gerektiğinde asayiş ve düzeni kendi mensupları ile sağlayarak bir askeri birlik gibi vazife de alabiliyorlardı. Karamanlılar Konya'yı kuşattılar fakat şehrin kapılarından birini tutan Ahi Ahmed Şah ve diğer kapıyı tutan Ahi Hamid ile ahilerin savunması karşısında çekilerek Ermenek tarafına gittiler.[536] Bundan sonra da Ahi Ahmed Şah ve Ahiler defalarca Konya'nın savunmasında yer aldılar ve Konyalıları korudular.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in öldürülmesinden sonra sultanın annesi iki küçük

---

[533] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 690; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 90; Turan, *Türkiye*, s. 561.

[534] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 697-699; *Anonim Selçuknâme*, s. 40; Aksarayî, s. 122-129; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 91.

[535] "İğdiş" kelime olarak terbiye etmek, beslemek, yetiştirmek anlamlarına gelen "iğitmek" fiilinden türemiştir. XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'da şehirlerdeki vergi memurlarına iğdiş denirken reislerine de iğdişbaşı, emir-i iğdişân, emirü'l-egâdişe deniliyordu. Şehirlerdeki ticari hayatı kontrol ederlerdi. Devlet görevlilerinin dışında şehir halkını temsil eden en yüksek görevli idi. İğdişbaşı yönetiminde, tıpki ahiler gibi, şehirde güvenlik gücü olarak görev yaparlardı. Hükümetçe halktan istenen her türlü "salmalar" ve şehri bir devlet büyüğü ziyaret ettiği zaman kendisine verilen "peşkeşler", hane başına dağıtılır ve toplanırken, iğdişlere mühim vazifeler düşmekte idi. Halkı ilgilendiren mühim meselelerde toplantı yapıldığında iğdişler mutlaka bulunurdu. Faruk Sümer, "İğdiş", *DİA*, C. XXI, İstanbul 2000, s. 524-225.

[536] *Anonim Selçuknâme*, s. 40; Faruk Sümer, "XIII. yüzyılın en büyük Ahilerinden Ahi Ahmet Şah", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Temmuz 1990, s. 4; Mustafa Akkuş, Moğol Tahakkümü Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler, *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir 2017, s. 620.

torununu, Konya'da tahta oturtmayı başardı. Karaman ve Eşrefoğullarının Konya'ya gelmesiyle de iç çatışma patlak verse de Ahi Ahmed Şah ve Konya Kadısı bu çatışmayı yatıştırdı.[537]

İlhanlı hanı Argun Han 1285 yılında Anadolu'daki Türkmenleri tenkil amacıyla 20.000 kişilik bir orduyu kardeşi Şehzade Geyhatu ile Anadolu'ya gönderdi. Şehzade Geyhatu Erzincan, Sivas, Kayseri üzerinden Aksaray'a geldi (1286). O Aksaray'da iken Konya halkının kendisini karşılaması amacıyla Konya'ya elçi gönderdi. Fakat birkaç ayaktakımı bu elçiyi öldürdü. Buna çok sinirlenen Şehzade Geyhatu ordusuyla Konya üzerine yürüdü. Ahi Ahmed Şah ve ahileri Şehzade Geyhatu'yu değerli hediyelerle karşılayarak gönlünü aldılar ve Konyalının canını ve malını kurtardılar.[538] Şehzade Geyhatu'nun sinirleri yatıştı ve iki-üç bin kişi ile Konya'yı ziyaret etti. Kendini hürmetle karşılayan Ahi Ahmed Şah'ı kendisine "baba" ilan edip onunla karşılaşınca "ahı ata" diye hitap ediyordu.[539]

Ahi Ahmed Şah'ın Şehzade Geyhatu ile arası iyi iken, Anadolu'ya vezir olarak gönderilen Müstevfi Fahreddin Kazvini ile arası iyi değildi. Bu durum Fahreddin Kazvinin karakter ve davranışlarından kaynaklanmıştı. 1288 yılı sonlarında Selçuklu ülkesine gelen İranlı vezir bu makam için daha fazla vergi toplamak taahhüttü verdiği için hemen vergileri artırma yoluna gitmişti. Böylece iyi bir maliyeci olmadığını göstermiş ve halka zulmetmeye başlamıştı.

Fahreddin Kazvini, II. Gıyaseddin Mesud'a Konya'ya gelişlerinde halkın kendisini iyi karşılamadığından şikâyet ediyordu. II. Gıyaseddin Mesud bir gelişinde onu karşılamak için Konya'daki Ahileri silahlandırıp bir tören hazırladı. Ahiler ateş ve silah oyunu oynadılar. II. Gıyaseddin Mesud tüm Ahilere ve gençlere ikramlarda bulunarak gönüllerini aldı. Fakat Fahreddin Kazvini hiç memnun değildi. Verilen hediyeleri de kabul etmedi ve sözleri ile şehir halkına gözdağı verdi. Dahası yeni vergiler koyarak şehirde infial uyandırdı. Ahi Ahmed Şah ve şehrin kethüdaları Fahreddin Kazvini'nin huzuruna çıktılar ve zor durumda olduklarını anlattılar. Fakat

---

[537] *Anonim Selçuknâme*, s. 44-45; Turan, *Türkiye*, s. 589.

[538] Konya'daki Mevleviler tarafından bu durum biraz farklı anlatılmıştır. Şehzade Geyhatu, Hz. Mevlana'nın ruhaniyetinden çok etkilenmiştir. Türbesini ziyaret edince, ona duyduğu saygıdan sinirleri yatışmış ve Konyalıları affetmiştir. Ahmed Eflâkî eserinde olayı Ahî Ahmed Şah'ın ağzından nakletmiştir. Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 463-465.

[539] Turan, *Türkiye*, s. 588.

Fahreddin Kazvini bu sefer de bu kalabalık yüzünden Ahi Ahmed Şah'a kızdı. Fahrettin Kazvini, yüzünü Ahi Ahmed Şah'a dönerek "*bu kalabalığı başıma üşüştüren sensin*" dedi. Cevaben Ahi Ahmed Şah: "*bunlar yoksul ve çaresiz kimselerdir. Kendilerine tahammüllerinin üstünde yük yükletilmiştir, bu hali arz etmek için gelmişlerdir*" dedi. Karşısındakinin İlhanlı veziri olduğuna bakmadan halkın vergiler altında ezildiğini sert sözlerle ifade etmekten çekinmedi.[540] Sadece kendine bağlı ahi topluluğunu değil şehirdeki tüm halkın hakkını savundu.[541] Moğol tahakkümünde Ahiler meşru gördükleri Selçuklu iktidarının yanında yer almışlardır. Moğolların yanlarında yer almaları ve onlara destek vermeleri çok nadirdir. Siyasi tercihlerinde bağımsızlık ve özgürlükten yana olmuşlardır.[542]

İlhanlı hanı olan Geyhatu ikinci kez Anadolu'ya gelip güney-batı Türkmenlerinin topraklarında görülmedik yağma ve katliamlar yaptı. Bu seferi sırasında da Konya dışında 18 gün ordugâhında kaldı.[543] Ahi Ahmed Şah, Geyhatu'ya değerli taşlar ile süslü bir kemer ve cins atlar hediye ederek gene aklını kullandı ve halkı katliamdan kurtardı. Konya halkı da bunu karşılıksız bırakdı. Ahi Ahmed Şah'ın kardeşi öldüğü zaman, hiç kimseye yapılmayan bir matem töreni yapıldı. 15.000 kişi cenazeye katılarak kırk gün yas tutulup kimse dükkânını açmadı. (h. 15 Muharrem 694/ m. 4 Ocak 1295).[544]

Yüksek meziyetlere sahip olduğunu anladığımız Ahi Ahmed Şah cesur olduğu kadar merhametli ve yardımseverdi. Ayrıca varlıklı biri olarak da çok cömertti. Anonim Selçuknâme'de onun bu özelliği ile ilgili güzel bir hikâye geçmektedir. Konya'da bulunan ahilerin reislerinden biri olan Ahi Ahmed'in, Ahi Ahmed Şah'a 12.000 altın borcu vardı. Ahi Ahmed bir gün hastalandı. Ahi Ahmed Şah onun

---

[540] Turan, *Türkiye*, s. 594.

[541] Anonim Selçuknâme'de Ahi Ahmed Şah ve Kazvini olayından bahsedilirken, Sultan Veled'in söylediği bir rubai de verilmiştir:
Konya'da yaptığın zulümlere son vermelisin,
Sen Konya'yı küçük bir şehir olarak sayma!
Buradan adalet yapan kimse kurtuldu,
Zulüm yapan ise domuz gibi geberdi.
Sultan Veled de halk gibi ondan şikâyetçidir. *Anonim Selçuknâme*, s. 53.

[542] Salim Koca, "Ahilerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rolleri", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara, s. 446.

[543] Anonim Selçuknâme'de geçen ifadeyle Konyalılara 18 gün 18 yıldan daha uzun gelmiştir. *Anonim Selçuknâme*, s. 62-63.

[544] *Anonim Selçuknâme*, s. 65; Turan, *Türkiye*, s. 619.

hastalığını duyunca ziyaretine gitmek istedi. Konya'nın önde gelenlerini de yanına alarak onun evine gitti. Ahi Ahmed Şah ziyaret için kapıdan girince, Ahi Ahmed endişeye kapılarak daha da hastalandı. Ahi Ahmed Şah, hastanın başucuna oturup diğer ziyaretçilere dönerek: "*Ey oğullar ve kardeşler! Sizler şâhit olunuz, ben 12 bin altın borcu Ahi Ahmed'e bağışladım*" dedi. Bu sözler sevinçle karşılandı ve hasta da şifa buldu. Konya halkı bu davranışı ile Ahi Ahmed Şahı dua ve teveccühlerle andı.[545]

Ahi Ahmed Şah hakkında Ahmed Eflâki eserinde övgüyle bahseder: "*Fetâların sultanı, zamanın az yetiştirdiği kişilerden olan Ahi Ahmed Şah Konya Darü'l-Mülkünün fütüvvet sahiplerinin başı ve servet sahibi bir kişi idi. Binlerce asker ve rindler topluluğunu eli altında bulundururdu.*" [546]

Ahi Ahmet Şah ticaret yaparak zenginleşti ve güçlendi. İpekli kumaşların ticaretini yapıyordu.[547] İran-Anadolu yani Konya ve Tebriz arasında yaptığı ipek ticaretinden büyük servet elde etti. Bu yüzden ona ipek tüccarı anlamına gelen "gazzaz" deniliyordu.[548] Ekonomik imkânlarının ve sosyal ve siyasi çevresinin geniş olması sebebiyle her zümre tarafından kabul görmüş biriydi. Özellikle Mevlana'nın torunu Ulu Arif çelebi zamanında da Mevlevilere büyük yardım ve hizmetlerde bulundu. Ahmed Eflaki, Ulu Arif Çelebi ile beraber Tebriz'e gittiklerinde, şehrin ileri gelenlerinden Ahi Ahmet Şah kendilerini hürmetle karşılayıp, büyük bir ziyafet düzenledi. Tebriz'in tanınmış âlim ve eşrafının da katıldığı mükellef ziyafette Ulu Arif Çelebi, Ahi Kazzaz Ahmed Şah'ı zorla tutup çekerek semaya soktu. Sonra külahını onun başına geçirip bir beyit okudu. Ulu Arif Çelebi'nin bu hareketine sevinen Ahi Ahmed Şah bütün elbiselerini guyendelere bağışladı.[549]

Uzun yıllar Ahilere ve Konya halkına hizmet eden, buhranlı zamanlarında devletinin yanında olan böyle kıymetli bir insan nasıl oldu da öldürüldü?

II. Gıyaseddin Mesud'un tahtan indirilmesi ile iki yıl boyunca Selçuklu tahtı boş kalmıştı. İlhanlılar tarafından Selçuklu ülkesine gönderilen görevliler devletin işlerini

---

[545] *Anonim Selçuknâme*, s. 65.
[546] Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 463-465.
[547] Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 198.
[548] *Anonim Selçuknâme*, s. 40; Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 87-88; Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 20. Mustafa Akkuş, "İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah", *İpekyolu Konya Kitabı*, C. XIV, Konya 2012, s. 31-45.
[549] Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 463-465.

yürütüp vergilerini topladılar. 1296 yılında Gazan Han'ın elçisi Konya'ya geldi. Konya'nın yönetimi uzun zamandır Ahi Ahmed Şah'ta idi. İlhanlı elçisi Konya'da zulüm yapmaya çalışınca Ahi Ahmed Şah tarafından şehirden atıldı (h. 696/m. 1296). Bu devirde Selçuklu devlet adamlarında böyle bir cesaret görmek mümkün değildi.[550]Anonim Selçuknâme'deki kayda göre bu olaydan bir buçuk yıl sonra h. 17 Şevvâl 697/m. 29 Temmuz 1298 tarihinde Ahi Ahmed Şah, Şarâbsâlâr[551] tarafından öldürüldü.[552] Konya halkı onu kaybettiğine ve sahipsiz kaldığına çok üzüldü. Büyük insanların ölümü toplumun bir parçasının da ölümü demektir. Tüm şehir mateme büründü. Binlerce kişinin katılımıyla düzenlenen cenaze töreninde başlar açık bir şekilde insanlar yürüdü.

Ahi Ahmed Şah'ın ölümünde Moğol parmağı var mıydı? Ya da şarabsaların Moğollarla bağlantısı var mıydı? Faruk Sümer, şarabsaların sabık Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Mesud'un adamlarından biri olabileceği üzerinde durmuştur.[553] Ancak şarapsaların kimliği hakkında açık bir bilgi bulunmamaktadır. Bu tarihte II. Gıyaseddin Mesud, Hemedan'da sürgünde olduğu için bu öldürme olayına dâhil olması çok zayıf bir ihtimal olmalıdır. Öyle bile olsa II. Gıyaseddin Mesud'un Ahiler tarafından sevildiği bilinen bir gerçektir. Osman Turan ise Gazan Han'a yaranmak isteyen şarapsaların Ahi Ahmed Şah'ı öldürdüğünü söylemektedir.[554]

D. Moğol Komutanı Sülemiş Noyan'ın İsyanı ve Emir Çoban'ın Anadolu'ya Gönderilmesi

III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatının ilk günleri sıkıntılı başlamış ve sıkıntılı devam etmiştir. Tahta çıkmasından yaklaşık 5 ay sonra büyük bir isyan hareketinin içinde kalmıştır. İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a isyan sırası Anadolu'daki Moğol emirlerinden Sülemiş Noyan'a gelmişti. Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş Noyan,

---

[550] Koca, "Ahilerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rolleri", s. 446.

[551] Şarabsalar'ın diğer adı Şarabdar idi. Saraydaki "Şarabhane-i Sultan" veya sadece "Şarabhane" denilen ve hükümdara ait içecekleri korumakla yükümlü daire veya kiler hademelerinin amiriydi. Selçuklu sultanının misafirlerine sunulan şarap ve içeceklerin kalitesini denetlerdi.

[552] *Anonim Selçuknâme*, s. 67; Turan, *Türkiye*, s. 619; Hasan Özönder, "Ahi Ahmet Şah", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, Konya 2010. s. 49-50.

[553] Sümer, "XIII. yüzyılın en büyük Ahilerinden Ahi Ahmet Şah", s. 6.

[554] Turan, *Türkiye*, s. 619.

kendinden önce isyan eden Baltu Noyan'dan daha geniş çaplı bir isyan çıkardı. Çıkan her isyandan sonra isyanı bastırmak için Anadolu'ya gelen Moğol orduları Türkiye Selçuklularının yıkılışını daha da hızlandırmıştır.

Gazan Han, İlhanlı hükümdarları arasında sert ve güçlü idaresi ile tanınmaktadır. Gazan Han dönemi sadece İlhanlılar için değil Türkiye Selçukluları Devleti açısından da çok önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdi. Bu dönemde ilk defa Anadolu toprakları Moğolların kendi aralarındaki mücadelelerine sahne oldu ve Anadolu'da arka arkaya Moğol şehzadeleri ve Noyanları ayaklandı.

İsyanlar Gazan Han'ın tahta geçmesi ile başladı. Önce Baydu'yu ortadan kaldırıp İlhanlı tahtına oturan Gazan Han, bir süre sonra en yakın adamı Emir Nevruz'u idam ettirdi.[555] Gazan Han, Emir Nevruz'u kışkırtanın Togacar Noyan olduğunu tahmin ediyordu. Togacar Noyan'ı merkezden uzaklaştırmak amacıyla Anadolu'ya görevlendirdi. Hemen arkasından ölüm emrini yolladı.[556] Emri alan Moğol tümen komutanları Baltu Noyan ve Sülemiş Noyan Sivas civarında Togacar Noyan'ı yakalayarak Gazan Han'ın yarlığı gereğince öldürdüler.[557] Togacar Noyan'ın ortadan kaldırılmasıyla Baltu Noyan'ın nüfuzu Selçuklu ülkesinde egemen oldu. Danişmend

[555] Emir Nevruz'un desteği ile İlhanlı tahtına geçen Gazan Han'ın Emir Nevruz'la birlikte Müslüman olması ona muhalif bir çevrenin doğmasına neden oldu (h.695 / m.1296). Hülagü Han'ın torunu ve bir grup emir, Gazan Han'ı ve Emir Nevruz'u ortadan kaldırmak için gizli bir ittifak kurdu. Emir Çoban, Emir Nevruz'un yanında yer aldı. Zamanında tedbir alan Emir Nevruz bu pusudan kurtuldu. Gazan Han'ın Emir-ül ümerası ve veziri olan Nevruz, İlhanlı ülkesinin sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan idaresinden sorumlu idi. Horasan'da bozulan düzen ve asayişin temin edilmesi için Gazan Han, Emir Nevruz'u Horasan'a gönderdi. Bir müddet sonra Gazan Han, Emir Nevruz'u geri çağırdı. Fakat Emir Nevruz gelmedi. Bunun üzerine Gazan Han, içinde Emir Çoban'ın da bulunduğu bir orduyu Horasan'a sevketti. Gönderilen bu ordunun ısrarlı takibi sonucu Emir Nevruz, h.696 /m.1297 yılı Zilkade ayının 10. günü Gazan Han'ın emriyle idam edildi. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 275.

[556] Togacar Noyan, Gazan Han'ın dedesi Abaka Han ve babası Argun Han'ın emrinde önemli hizmetler yapmıştı. Fakat Gazan Han onun gücü ve nüfuzundan çekindiği için merkezden uzaklaştırarak Anadolu'nun yönetiminde görevlendirdi. Hemen ardından Harmancı adlı emirini Togacar Noyan'ın öldürülmesine dair bir yarlıgla Anadolu'ya gönderdi. Her şeyden habersiz yola çıkan Togacar Noyan h.695/m.1295-1296 yılında Anadolu'ya geldi. Burada bir süre Samagar Noyan'ın oğlu Arap ve Baltu Noyan'ın ordugâhında (ordu) kaldıktan sonra aleyhinde bazı oyunların döndüğünü hissederek kendi yaylağına gitti. Togacar Noyan'ın Anadolu'ya gelişinden raahaatsız olan Baltu Noyan ilk günden itibaren ona karşı olumsuz bir tavır takındı. Gazan Han'dan Togacar Noyan'ın ortadan kaldırılmasına dair yarlıg ulaşınca, zaten böyle bir fırsat bekleyen Baltu Noyan, Togacar Noyan'ın ordugâhına saldırdı. Togacar Noyan, Baltu Noyan'ın gücüne karşı koyamayacağını anlayarak Delüce Kalesi'ne kapandı. Moğol Emirleri onu yakalamak için kaleyi muhasara ettiler. Togacar Noyan emrindeki güçlerin üstün gayretleriyle gizlice kaleden çıkarak kış mevsimi olmasına rağmen çok zor şartlar altında Sivas tarafına kaçtı ama kurtulamadı. (h.695/m.1295-1296). Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 65; Cahen, *Anadolu*, s. 293.

[557] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 65; Cahen, *Anadolu*, s. 293; Turan, *Türkiye*, s. 616.

vilayetinde bulunan Tatar tümenleri, Arap'ın küçük yaşta olması nedeni ile Baltu Noyan'ın emrine verildi. Böylece Baltu Noyan Anadolu'da bulunan bütün Moğol beylerinin komutanı oldu. Onun iktidarı ancak bir yıl kadar devam etti. H. 696/m. 1296-1297 yılında bu kez Abışka Noyan Anadolu'daki Moğol orduları genel komutanı olarak atandı. Bunun üzerine Baltu Noyan aynı yıl içinde Gazan Han'a karşı isyan etti.[558] Baltu Noyan'ın isyanı ancak Emir Kutlugşah'ın etkili bir askeri seferiyle bastırılabildi. Emir Kutlugşah'ın yanında Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş Noyan da bulunmaktaydı.[559]

Baltu Noyan'ın isyanının bastırılmasında oynadığı rolle Sülemiş Noyan'ın yıldızı parladı. Anadolu'da tümen komutanı olarak vazifelendirildi. Gazan Han, planladığı Suriye seferi için Sülemiş Noyan'a Sîs yönünden Şam'a doğru gelerek kendisine katılması için emir verdi.[560] Akabinde Gazan Han 70 bin kişilik kendi ordusuyla birlikte Anadolu'dan gelecek olan askerlerle Haleb'de birleşmek amacıyla

---

[558] Ancak Baltu Noyan'ın isyan etmesindeki tek neden bu değildi. Zira Baltu Noyan'ın Anadolu'da bu derecede güçlenmesinden rahatsız olan Gazan Han onu bir kaç kez huzuruna çağırmış, ancak Baltu Noyan bahaneler ileri sürerek muhtemelen öldürülme korkusu ile bu davetlere icabet etmemişti. Hatta kendisi gitmediği gibi Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud'un da gitmesine engel olmuştu. Baltu Noyan'ın isyanı üzerine Gazan Han, Emir Kutlugşah'ı Abışka Noyan ile birlikte üç tümen askerle isyanı bastırmak için Anadolu'ya gönderdi. Kırşehir yakınlarındaki Malya ovasındaki savaşta Baltu Noyan'ın emrindeki kuvvetlerden bir kısmı Emir Kutlugşah'a katılınca geri kalanları da hezimete uğrayarak dağıldılar. Baltu Noyan ise çaresiz kaçarak Uc'a sığındı. Emir Kutlugşah, Sülemiş Noyan'ı onun peşinden göndererek kendisi Arran kışlağına, Gazan Han'ın yanına geri döndü. Baltu Noyan savaş meydanından kaçarak önce Denizli Bölgesine geldi. Bir Moğol kumandanı olmasına rağmen Uç Türkleri arasında sevilen bir emir idi. Bu nedenle uç bölgesinde gerek kendisine bağlı Celayirli askerleri, gerekse uc Türklerinden topladığı kuvvetlerle sık sık İlhanlı hâkimiyet alanlarına giriyor, yağmalamalarda bulunuyor ve tekrar uca geri dönüyordu. Bir süre sonra Sülemiş Noyan'ın baskısıyla bu bölgeyi terkederek önce Eşrefoğulları ülkesine geçti. Oradan da Karamanoğulları ile anlaşarak Ermenilerin elinde bulunan Çukurova'ya, oradan da Memluklulara sığınmak istedi. Karamanoğulları yapılan anlaşmayı bozdular. Bir kaç bin çadırdan oluşan Baltu Noyan'ın önderliğindeki Celayirliler, Karamanoğullarının saldırısına uğradılar. Celayir kabilesine mensup çok sayıda kadın ve kız Karamanlılar tarafından esir edildiler. Mallarına el konuldu. Baltu Noyan beraberindeki çok az kimseyle Çukurova'ya ulaşabildi. Fakat bu kez de Ermeni Kralı sözünde durmadı. Baltu Noyan'ın Çukurova'dan geçmesine izin vermediği gibi onu yakalayarak Gazan Han'ın emirlerine teslim etti. Baltu Noyan ve oğlu Tebriz'e götürülerek yargılandılar ve Gazan Han'ın emri ile h. 25 zilhicce 696 / m. Ekim 1297 senesinde şehir meydanında asılmak suretiyle öldürüldüler. Baltu Noyan'ın Anadolu'da kalan yandaşları ve yakınları da aynı akibete uğramaktan kurtulamadılar. Oğulları Sultanşah ve Melikşah İlhanlı Sultanı Ebu Said Bahadır Han döneminde h. 728 /m. 1328 yılı muharrem ayında Emir Çoban'ın oğlu Timürtaş tarafından katledilmişlerdir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 257-258; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66; Turan, *Türkiye*, s. 618; Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 241-242; Spuler, *İran Moğolları*, s. 568; Cahen, *Anadolu*, s. 293; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, s. 168.

[559] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 274.

[560] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 274; en-Nûveyrî, C. XXXI, s. 236; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 319; Makrizi, Ahmed b. Ali, *Kitâbü's-Sülûk li-Ma´rifeti Düveli'l-Mülûk*, I-IV, yay, M. Mustafa Ziyade-S. A. Âşûr, Kahire 1958, C. I, s. 876; Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 134.

Fırat Nehri kıyısına ulaştı. Ancak burada Sülemiş Noyan'ın isyan ettiğini öğrendi. Çünkü Sülemiş Noyan'ın gözü Anadolu valiliğinde idi. Türkiye Selçuklu sultanı ünvanını alan III. Alaeddin Keykubad ile Anadolu'ya gönderilen Bayançar'ı[561] görünce hayal kırıklığı yaşamıştı. H. 697 / m. 1298 yılında Gazan Han, Bayınçar Noyan'ı Anadolu'daki Moğol orduları genel komutanlığına (Emir-i Leşker-i Rum), Buçkur (Bokucur) Noyan'ı da Anadolu Eyalet valiliğine tayin etmişti.[562] Baltu Noyan'ın isyanının sonuçlandırılması aşamasında önemli hizmetler vermiş olan Sülemiş Noyan ise bu hizmetlerinin karşılığında Moğol orduları genel komutanlığının kendisine verilmesi gerektiğini belirterek bu tayinleri tanımadı ve 1299 Mart'ında isyan etti.[563]

Sülemiş Noyan bağımsız olarak saltanat sürme arzusunda idi. Fakat askeri kuvvetleri yetersizdi. Kendisini destekleyenlerin arasında Aksaray kadısı ve kardeşi vardı. Onlar da isyan için asker topladılar. Sülemiş'in isyanı üzerine Bayınçar ve Buckur Noyanlar bu isyanı sonlandırmak için harekete geçtilerse de başarılı olamadılar.[564] Yenilerek hayatlarını kaybettiler. Mevsimin kış olması nedeniyle Gazan Han, Sülemiş'in isyanını sonlandırmak için baharın gelmesini bekledi.[565] Bunun yanında yarlıg hükümleriyle, halkın Sülemiş Noyan'ın asılsız haberlerine inanmalarını engellemek ve işleri yoluna koymak için Rum şehirlerine gizlice casuslar gönderdi.[566] Sülemiş Noyan ise vilâyetlere bir takım mektuplar göndererek, vergiler ve yükler koydu. Sülemiş Noyan'ın adamları bölgenin mevcut ürününün tamamını aldılar. Bu

---

[561] Bayınçar Noyan, Gazan Han'ın eski ve sadık emirlerindendi. Cengiz Han'ın ünlü kumandanlarından Uryankat Sübetey Bahadır'ın akrabasıydı. Turan, *Türkiye,* s. 623-624; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı,* s. 156; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67.

[562] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 193; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih,* s. 274.

[563] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 194; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.67; Bayram, "III. Alaeddin Keykubad", s. 162-163.

[564] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 194; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 274-275; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 422; el-Yûnînî, C. XXI, s. 61-62; Turan, T*ürkiye,* s. 624; Ahmet Sağlam, "Anadolu'da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VIII, S. 41, Aralık 2015, s. 557-558.

[565] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih,* s. 274-275; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 194; Özgüdenli, *Gâzân Han,* s. 134-135.

Aksarayî eserinde bu olayı şöyle anlatmıştır. "*İsyan kış mevsiminde olduğu için zamanın padişahı Gazan, isabetli bir görüş ve iyi bir tedbirle böyle soğuğun şiddetli, rutubetin yüksek olduğu bir dönemde ordu çekilmesine, askerin geçeceği menzillerin sıkıntıya sokulmasına, hayvanların yemi alik (Hayvana verilen günlük yem, arpa, boynuna takılan yem torbası) dolayısıyla halkın rahatsız edilmesine izin vermedi. O ara dönemde (fetret) yasa hükmü çıkararak bahar mevsimine kadar beklenilmesini buyurdu*." Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 194.

[566] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 195; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih,* s. 274.

isyan sırasında vilâyetlerin vergi, hukuk ve rüsum gelirleri İlhanlı ve Selçuklu hazinesine toparlanamadı.

Anadolu'nun ileri gelen büyük emirleri, Sülemiş Noyan'ın davet ve isyanına katılmadı. Çünkü Sülemiş Noyan pek itibar gören biri değildi. Onun destekçileri Aksaray kadısı ile kardeşi Mümin idi. Karamanoğulları ve bazı Türkmen grupları da isyanda Sülemiş Noyan'a destek verdiler. Karamanoğlu Güneri Bey ile kardeşi Mahmut Bey 1000 atlı asker ile isyana katılacaklarını bildirdiler.[567]

Aksaray'da Sülemiş Noyan'ın isyan hareketine destek verenlerin içinde olan Kemalüddin Abdülmümin, Niğdeli Kadı Ahmet'in kayınpederi idi.[568] Müellif Aksarayî, Sülemiş Noyan'ın isyanına Aksaray kadısı ile kardeşi Mümin'den başka vilayetin ileri gelenlerinden hiçbir akıl ve dirayet sahibi kimsenin katılmadığını kaydetmiştir.[569]

El-Ömeri eserinde Karamanoğullarının Anadolu beyliklerinin arasında en güçlüsü olduğunu iddia etmiştir. Karamanoğulları her fırsatta İlhanlı idaresine karşı ayaklanarak topraklarını korumaya çalışmışlardır. Bu yüzden Moğol Noyanlarının isyan hareketlerini desteklemişlerdir. Gazan Han'ın "*Doğudaki ve batıdaki düşmanı istiyorum. Benim yurdumdaki düşman Karamanoğullarıdır*" ve "*Karamanoğulları, Anadolu Türkmenleri ve Ekrâd (Kürtler) olmasaydı Moğol atları Güneşin battığı yere kadar giderdi*" sözleri İlhanlılar için ne kadar güçlü bir rakip olduğunu göstermektedir.[570]

Türkiye Selçuklu Sultanı III. Alaaddin Keykubad'ın bu isyan hareketine katıldığına dair hiçbir belge bulunmamaktadır. Tam tersi Aksarayî onun Sülemiş Noyan'dan uzak durduğunu hatta Sivas'a sığındığını yazmıştır.[571] III. Alaeddin Keykubad kendinden önceki Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud'un neden tahtan indirildiğini bildiği için bu isyana destek vermemiştir. İsyandan sonraki Gazan Han'ın III. Alaeddin Keykubad'a karşı olumlu tutumu onun isyana katılmadığının en açık göstergesidir. Anadolu'daki casusları vasıtasıyla her bilgiye ulaşan Gazan Han, III.

---

[567] Yûnînî, C. XXI, s. 61; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 274; Nûveyrî, C. XXXI, s. 236; Makrîzî, *es-Sulûk*, C. II, s. 313; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 319; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67.
[568] Niğdeli Kadı Ahmet, *el-Veledü'ş-şefîk*, s. 94.
[569] Akasarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 218.
[570] El-Ömeri, *Mesâlikü'l-Ebsar*, C. III, s. 239.
[571] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 195.

Alaeddin Keykubad'ı tahtında bırakmıştır.[572]

Sülemiş Noyan, Muslihuddin Rumi'yi Memlüklülere gönderip yardım istedikten sonra asker sayısını artırmaya çalıştı.[573] Danişment vilayetindeki Moğol askerleri kendi yanına geçti. Halkın da katılımıyla ordusunun sayısı 50.000'i buldu. Memlüklülerin kendisine gönderdiği 20.000 atlı askerin Akçaderbend'e doğru geldiklerini haber alınca Sülemiş Noyan harekete geçti. Kendisini durdurmak isteyen Bayınçar ve Buçkur Noyanlarla savaşıp onları öldürdü.

III. Alaeddin Keykubad'ı ele geçirmek isteyen Sülemiş Noyan, 50.000 kişilik ordusuyla Sivas'ı kuşattı.[574] Şehirdeki tüm halk büyük bir savunma ve direnç göstererek bir ayı savaşla geçirdi. Türkiye Selçuklu Sultanı III. Alaaddin Keykubad, Sahib Şemseddin Lakuşî ile diğer Rum emirleri bir müddet Sivas'ta mahsur kaldılar. Sülemiş Noyan'ın durumu da pek parlak değildi. Sülemiş Noyan Sivas kuşatması ile meşgulken Rum emirleri, Gazan Han'ın konakladığı Vasıt kışlağına gitmişlerdi. Rum emirlerinin amacı makam ve mevki elde etmekti. Onlara göre nasıl olsa isyan bastırılacaktı. O vakit gelmeden önce devlet makamlarını ele geçirmek istediler ve amaçlarına da ulaştılar.[575]

Selçuklu ülkesindeki gelişmeleri yakından takip eden Gazan Han, Memlük seferinden vazgeçerek Bağdat'a geri döndü. Bahar gelince komutanlarından Emir Kutlugşah, Emir Çoban, Emir Mulay/Molay ve Emir Sutay (Suntay)'ın emrinde 35.000 süvarilik bir orduyu Anadolu'ya gönderdi (Mart 1299).[576] Başgırd ve diğer hezâre beyleri ve Anadolu'da görevli olan emirler, isyancıları ortadan kaldırmak için Anadolu'ya hareket ettiler. H. 698 / m. 1299 yılı Nisan ayının başlarında Erzincan'ın

---

[572] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 196; Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 282.
[573] Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 282.
[574] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 194; Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, C. XXXI, s. 236; Makrizi, *Kitâbü's-Sülûk*, C. I, s. 877; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 275; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 156-157; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67.
[575] Mücireddin Emir Şah → Eskiden olduğu gibi Rum saltanatının naibliğine,
Şerefeddin Abdurrahman-ı Tebrizî → Maliye (istifa-i memâlik) makamına,
Pervane Muineddin Muhammed → Eskiden olduğu gibi Pervanelik emirliğini,
Sahib Cemaleddin → vezirliğe tayin olup, makam ve mevkilerine göre yarlıg ve payza aldılar. Müstevfî Şerefeddin Osman'na ise ödenmesi çok güç bir iltizam tayin edildi. Ancak o bu işin üstesinden gelemedi. Sülemiş'in isyanı devam ederken vergi toplamaya çalıştılar. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 196-197.
[576] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.198; Yûnînî, C. XXI, s. 62; Makrîzî, *es-Sulûk*, C. II, s. 313; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 275; Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 135; Turan, *Türkiye*, s. 625; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 157.

Akşehir ovasında iki taraf karşı karşıya geldi. Ordunun başında Emir Çoban bulunuyordu. O, Sutay ile Mulay'ın gelmesinden önce isyancı orduyla karşı karşıya geldi. Sülemiş Noyan'ın ordusu muhasara altına alındı. Sabaha karşı bir baskınla isyancılar mağlup edildi. Mağlubiyetin sebebi savaş alanında Sülemiş Noyan'ın emrindeki Moğol askerlerinin karşı tarafa geçmesi ve Türkmen askerlerin de savaşmayı göze almayarak kaçıp dağlara çekilmesiydi.[577] Yanındakilerle birlikte çember içinde kalan Sülemiş Noyan ağır bir yenilgiye uğradı ve yanında kalan 500 süvari ile Şam taraflarına kaçmak zorunda kaldı.[578] Ona bağlılık göstermiş olan Akbuga'nın kardeşi Akbal ve Taş Timur-i Hıtayî, esir edildi. Yenilen ordunun malları, eşyası, atları ve silâhları savaş alanında kaldı.[579]

Sülemiş Noyan'ın kaçmasından sonra Emir Çoban Halep sınırını korumak için Suriye'ye doğru gitti. Emir Sutay, emrindeki birliklerle Selçuklu ülkesinde kaldı. Saltanat naibi Müciredddin Emir Şah, Emir Sutay'la beraber Kayseri bölgesindeydi. Devlet görevlilerinin en başındaki isim olarak ordunun ihtiyacının teminini sağlamakla görevli idi.[580]

E. III. Alaeddin Keykubad'ın Saltanatının İlk Yıllarında Devlet Adamlarının Yaptığı Yolsuzluklar

17 yaşında genç bir hükümdar olan III. Alaeddin Keykubad tedbirli davranmış ve isyana katılmamıştı. Sivas kuşatmasından kurtulunca Gazan Han'ın yanına gitmek istedi. Zaten Sülemiş Noyan da Mısır'a kaçmıştı. III. Alaeddin Keykubad ve veziri Ahmed Lakuşi Sivas-Erzincan-Diyarbakır-Rabia üzerinden Bağdat'a doğru yola çıkma hazırlıklarına başladı. Saltanat naibi Müciredddin Emirşah, Selçuklu sultanı yokken Anadolu'da kalacaktı. O da yanındaki Selçuklu ümerası ile Sivas'tan Kayseri'ye doğru hareket etti. Selçuklu sultanının Anadolu'da bulunmadığı süre içinde

---

[577] Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb,* C. XXXI, s. 236; Makrizi, *Kitâbü's-Sülûk,* C. I, s. 877; Burada Türkmenlerden kasdedilen Karamanoğullarıdır.

[578] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 199; Yûnînî, C. XXI, s. 62-63; Nûveyrî, C. XXXI, s. 236; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 275; Yazıcızâde Ali, *a.g.e.,* s. 422b; Yûnînî, C. XXI, s. 62; Makrîzî, *es-Sulûk,* C. II, s. 314; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre,* s. 319.

[579] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr* s.198; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 275-276; Yazıcızâde Ali, *a.g.e.,* s. 422; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 68; Turan, *Türkiye,* s. 625.

[580] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr* s. 199; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı,* s. 157.

devlet adamlarının usulsüz uygulamaları devam etti. Müciredddin Emirşah'ın asayişi sağlama çabaları kısa süreliğine etkili oldu ama sonuç alınamadı. 1298-1299 yıllarında devlet görevlilerinin büyük çoğunluğu haksız kazanç peşine düşmüş, zulüm ve yolsuzluk artmıştı.[581]

Sülemiş Noyan'ın ilk isyanının bertaraf edilmesinden sonra Pervane Muhammed Bey öncelikle Uç bölgelere, Kastamonu tarafına gitti. Çankırı şehrinde varlıklı insanların mallarına el koydu. Öyle ki bölgenin en itibarlı kişilerinden olan Nusretüddin Çelebi'nin 700 baş atını ve 10 bin baş koyununu, mahsulünü, 500 bin akçelik hayrat ürünlerini zorbalıkla ele geçirdi. Nusretüddin Çelebi şikâyet için Aksaray'da bulunan Emir Sutay'ın huzuruna çıktı. Müciredddin Emir Şah'ın tavsiyesiyle Nusretüddin Çelebi Aksaray yöneticisi yapıldı ise de çok fazla yaşamadı.[582]

Çankırı'dan elde ettiği ganimetlerle Pervane Muhammed Bey, Konya'ya geldi. Çankırı'da yaptıklarının aynısını da Konya'da yaptı. Varlıklı kişilerin mallarına el koydu. Müstevfî Asileddin, Konya meliki Mahmud İbn Kamil ve Tuğracı Muzaffereddin, onun yüzünden hem mallarını hem canlarını kaybettiler. Konya'da işlerini hallettikten sonra Pervane Muhammed tekrar Kastamonu'ya hareket etti. Buradaki Türkmenlerle savaşarak bölgeyi kontrol altına aldı. Etrafındaki kalabalık hızla artmaya başladı. Gücün verdiği kibirle vergi almaya gelen Moğol görevlileriyle dalga geçti. Selçuklu yöneticileri onun yaptıklarını İlhanlı başkentine haber etseler de bölgenin yakılıp yıkılmasını istemediler. İyilikle Pervane Muhammed'i ikna etmeye çalıştılar. Bu esnada Pervane Muhammed öldürücü bir hastalığa yakalandı ve vefat etti. Çıkardığı kargaşa da kendiliğinden çözülmüş oldu.[583]

Sülemiş Noyan'ın ilk isyanının bertaraf edilmesinden sonra Pervane Rükneddin, Aksaray ve Eyüphisar vilâyetinde yönetimi elinde bulunduruyordu. Kötü tabiatlı bir idareci olup hem halka hem de memurlara yapmadığı zulüm kalmadı. Ama çok uzun yaşamadı, bir süre sonra Pervane Rükneddin malını mülkünü kaybederek yaşamını yitirdi. Müellif Aksarayî bu adamı uzun bir şiirle eserinde eleştirmektedir.[584]

---

[581] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 199-204; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 71; Turan, *Türkiye*, s. 626.
[582] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 200.
[583] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 201.
[584] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 202.

Şerefeddin Osman ise etrafına toplanan kalabalık ile Niğde ve civarında, halka zulüm ve kaba kuvvet uygulayarak vergileri tahsil etmeye çalıştı. Türk ve Arap ayırt etmeden mallarını gasp etti. Niğde bölgesine verdiği zarar uzun yıllar telafi edilemedi.[585]

Sahip Cemaleddin ise Sülemiş Noyan'ın isyanı ile karışan Anadolu'nun idari ve mali işlerini yeniden düzenlemek için Bağdat'a gitti. 1299 yılının başlarında uygulanacak hükümler ve eyaletlerin yeni düzenlemesi ile Anadolu'ya geri döndü. Aksaray bölgesine adamları ile gelip, geçmiş yılın vergilerini tahsil etti.[586]

III. Alaeddin Keykubad, Erzincan'a doğru yola çıkarken saltanat naibi Müciredddin Emirşah da yanındaki Selçuklu ümerası ile Sivas'tan Kayseri'ye doğru yola çıktılar.[587] Müciredddin Emirşah, bir Celaleddin Karatay, Şemseddin İsfahani veya Müinüddin Süleyman Pervane ya da Sahip Ata Fahreddin Ali gibi güçlü bir kişilik olmasa da bu dönemin önde gelen devlet adamıydı. III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatının ilk aylarında onun adına devlet işlerini yürütmüştür. Hatta ilk aylar memleketteki asayişi sağlamak için büyük çaba sarf etmiştir. Ancak Selçuklu ülkesinde düzen ve asayiş o kadar bozulmuştur ki her tarafta eşkıya ve isyancılar türemiştir. II. Gıyaseddin Mesud'un tahtan indirilmesi ile başsız kalan Selçuklu ülkesinde en büyük problem güvenlik ve huzurun bozulmasıydı. Müciredddin Emirşah ilk iş olarak emniyeti sağlamak için harekete geçti.

Müciredddin Emirşah ve Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman önce Kayseri vilayetine geldiler. Buraya güvendikleri devlet adamlarını bırakıp Moğol Emiri Sutay'ın emri altına girdiler. Emir Sutay asayişi sağlamak amacıyla Orta Anadolu'da görevlendirilmişti.

Emir Sutay komutasındaki birlikler önce Niğde tarafına gitti. Niğde kalelerinden Andugı kalesini birkaç yıldan beri ele geçirmiş olan Kongur Türk üzerine yürüdüler. Onu yakalayıp hapsettiler. İyilik ve hoşgörü ile sorunu çözmek isteyen Müciredddin Emirşah, Moğol emirlerini ikna ederek onu öldürmelerine izin vermedi.

Diğer taraftan Luluve (Ulukışla) kalesi kutvali Sabıkeddin de başkaldırmıştı.

---

[585] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 203.
[586] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 204.
[587] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 199-204; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 71; Turan, *Türkiye*, s. 626.

Kan dökülmesini istemeyen Müciredddin Emirşah kendi oğlu ve naiblerinden birini elçi olarak kaleye gönderdi. Sabıkeddin bunun üzerine Müciredddin Emirşah'a güvenip itaat etti. Gelen elçilere de iyi davranarak izzet ve ikramda bulundu.[588]

Emir Sutay komutasındaki birlikler Eyüphisar ile Niğde arasında bulunan asilerin ve eşkıyaların elindeki Seferihisar (Sivrihisar) kalesine yöneldiler. Kaledekiler, atlarını verip barış yapmak isteseler de Müciredddin Emirşah bu teklifi kabul etmedi. Eşkıyalar yakalanıp kale yıkıldı. Müciredddin Emirşah bölgedeki huzuru sağladıktan sonra Aksaray'a doğru ilerledi.

Aksaray'ın korunaklı yerlerinden olan Haliyre köyünün mağaralarını eşkıyalar mesken tutmuştu. Buğdın oğlu Bedreddin ile kardeşi yaklaşık üç yüz kişiyle, iki yıldır Niğde hududundan Kızılırmak sahiline kadar olan bölgeye hâkim olmuşlardı. Köylüler eşkıyaların yakıp yıkmasından canlarını ve mallarını korumak için gözcülerle gezmekte idiler. Bölgeye gelen Selçuklu ümerası ve Müciredddin Emirşah, Aksaray'ın imamları ve şeyhleriyle sorunu çözmek için istişare yaptı. Askeri bir müdahalenin yıkıcı olacağını düşünüp, eşkıyayı oradan çıkarmak ve etkisiz hale getirmek için bir plan yaptılar. Âlimler de bu plana onay verdiler. Selçuklu ümerası eşkıyalara elçi gönderdi. Salime kalesini ıkta olarak eşkıyalara bıraktılar. Buğdın oğlu Bedreddin ile kardeşi, Müciredddin Emirşah'ın yeminine aldanarak anlaşmayı kabul ettiler. Mağaradan üç yüz eşkıya çıkıp teslim oldu. Fakat hepsi yakalanarak öldürüldü, köylülerden gasp ettikleri malları hazineye kayıt edildi. Bölgede huzur ve asayiş sağlandı.[589]

Saltanat Naibi Müciredddin Emirşah halkın yararına olacak şekilde adaletli davranmaya ve asayişi sağlamaya çalışıyordu. Böylece halk rahatça çalışıp üretecek ve dolayısıyla ülke imar edilmiş olacaktı. Ancak Müciredddin Emirşah'ın kısa süre içinde Kayseri'de, Niğde'de ve Aksaray'da huzuru sağlaması diğer devlet erkânını rahatsız etti. İlhanlıların yanında Emir Sutay ve Müciredin Emirşah'ın itibarının artması kıskançlıklara neden oldu.[590]

Müciredddin Emirşah'ın yanında bulunan Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman iyi

---

[588] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 204.
[589] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 205; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 136; Turan, *Türkiye*, s. 628-629.
[590] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 206.

bir maliyeci idi. Maliye kayıt defterlerini büyük bir titizlikle tutardı. Tüm yetki kendisinde olmasına rağmen Müciredin Emirşah'ın işine karışmadı. Ancak diğer bölgelerin maliyesini en ince ayrıntısına kadar teftiş etti.[591]

1299 yılında Horasan'ın veziri Hoca Vecih'in oğlu vezir Nizameddin Yahya Selçuklu ülkesine müstevfi olarak gönderildi. Selçuklu Divan-ı İstifasını idare etmek için gelen Nizameddin Yahya'nın görevi maliye ve vergileri çıkarmak, irad ve salma kaynakları bulmak ve vilayetlerin kanununu koymaktı.[592] Selçuklu ülkesine gelirken yanında çok sayıda Nişaburlu ve Horasanlı kâtip, Azerbaycanlı hacib, Kuhistanlı tahsildar, Saveli ve Kirmanlı memur, Isfahanlı ve Mazenderanlı komutan ve diğer memurları getirdi. Görevi halkın her bir çift öküzün sürdüğü arazi başına geçerli bir çift gümüş dinarı vergi olarak almaktı. Mecburi rüsum ve kendi zorunlu masrafları dışında halktan başka vergi almayacaktı. Ancak Anadolu halkında bunu ödeyecek güç yoktu.

Sülemiş Noyan'ın ilk isyanından ve Sivas kuşatmasından kazasız belasız kurtulan III. Alaeddin Keykubad, Gazan Han'a bağlılık ve tabiiyetini bildirmek için Sivas'tan yola çıkmıştı. Erzincan-Diyarbakır-Rabia üzerinden Bağdat'a gidecekti. Yarlığ hükmünü alan Müstevfi Nizameddin Yahya da Irak'tan ayrılarak Selçuklu ülkesine doğru yola çıkmıştı. III. Alaeddin Keykubad Erzincan'a geldiği ilk günlerde Nizameddin Yahya ile Erzincan nahiyelerinde karşılaştı.[593] III. Alaeddin Keykubad'tan kendisini üstün gören Nizameddin Yahya, Selçuklu sultanının önünü kesti. Gazan Han'a sunulmak için götürülen bütün hediyeye el koydu. Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad buna engel olamayarak yoluna devam etti (Mayıs 1299). Muhtemelen bu olaydan Gazan Han'a bahsedilmiş olmalıdır.

Nizameddin Yahya, Erzincan'a girer girmez vilâyetin tarım vergilerini toplamaya başladı. Kendisine tahsis edilen bir çift öküzün sürebileceği arazi başına 10 dinarı az bularak iki-üç bin dinar yerine başkasının elli bin dinarına el koydu. Erzincan'dan Sivas'a gelince sahte gümüş sattığını bahane ederek bir sarrafa 15 bin

[591] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 207.
[592] İlhanlılarda devlette ikinci adam olan vezirler "Sahib-i Divan" olarak çeşitli divanlara başkanlık ederlerdi. "Divan-i Ala", "Divân-ı Buzurg" ve "Divân-ı İnşa". Divan-i Buzurg'un alt şemasında ülkenin mali sahasından Divan-i İstifa mesul olup Müstevfi Memâlik tarafından idare edilirdi. Selçuklu ülkesinin maliye ve haraç meselesi görüşülür, siyakat ile defterlere yazılırdı. Maaş ve alınacak vergiler başta olmak üzere tüm ülkenin mali sorunları dile getirilirdi.
[593] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 208.

dinar ceza kesti ve kendi hazinesine ilave etti. Sivas'tan Amasya'ya geldiği zaman Pervane Taceddin oğullarına işkence yaparak haksız yere mallarından bin dinar aldı. Tokat'a varınca da soygunlarına devam etti. Maktul Kadı Sadreddin'in hanımlarına baskı uyguladı. Onların ciltlenmiş 200 değerli kitabını yağmaladı. Kadı'nın mirasının ve emlâkinin üzerinden 20 bin dinar tahsil etti. Bununla da yetinmeyerek ülkenin tüm ümerasından tahsilata girişti. Müciredin Emirşah ve Pervane Rükneddin'den 100 bin dinar aldı. Pervane Müineddin Süleyman'ın oğlunu yenemeyince, kız kardeşini hedef aldı. "*Kardeşi onu zina kocası* (zina şevherî) *olarak benim nikâhıma soktu*" diyerek taciz etti. Müineddin Süleyman Pervane'nin kızı bu beladan kurtulmak ve olmayan nikâhı bozmak için Nizameddin Yahya'ya 70 bin dirhem ödedi.[594]

Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad, Gazan Han'ın yanında kendini affettirmeye çalışırken, Saltanat Naibi Müciredin Emirşah'ın Anadolu'da elinden hiçbir şey gelmiyordu. Nizameddin Yahya, Selçuklu ülkesinde istediği gibi hukuksuz uygulamalarına devam ediyordu. Bütün şehirlerin ziraat vergilerini bir mültezime vererek gelecek yılların bile vergilerini tahsil etti. Bağdat'tan gelirken yanında getirdiği adamlardan her birini farklı bir vilayete gönderdi. Adamları halktan türlü eziyetlerle vilayet başına on bin dirhem toparladılar. Kanunsuz işlerini yaparken de rüşvet dağıttılar. Vilayetlere gönderilen tahsildarlar alınan vergi kayıtlarını düzenli tutmayınca mükerrer olarak bir daha halktan vergileri tahsil ettiler.

1299'un son ayları da Selçuklu ülkesinde karışıklıklar içinde geçti. İnsanlar ya saklandılar ya da yerlerini yurtlarını terk ettiler. Dua etmekten başka çareleri kalmamıştı. Halkın güvenebileceği ne bir Selçuklu sultanı ne de Selçuklu ordusu ortalıkta gözükmüyordu.

Nizameddin Yahya, Tokat'tan Aksaray'a gelince de aynı kötü uygulamalarına devam etti. Müellif Aksarayî, bu sırada Aksaray şehrindeydi ve olayların bizzat görgü tanığıydı.[595] Müstevfı Şerefeddin Abdurrahman, Nizameddin Yahya Aksaray'a geldiği zaman bir süre onun divanında bulunmuştu. Ancak kanuna uymayan işlerin yapıldığını görünce ondan uzaklaştı ve Müciredin Emirşah'ın yanına gitti.

Selçuklu ümerası ve saltanat naibi Müciredin Emirşah Aksaray'da iken Samsun

[594] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 209.
[595] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 213.

bölgesinde karışıklıklar başladı.[596] Müineddin Süleyman Pervane'nin torunu Sinop Mutasarrıfı Mühezzibeddin Mesud, Samsun bölgesini yağmalamıştı.[597] Sahili ve Bafra'yı ele geçirip, vilayetin mahsulünü, darphanenin malzemesini ele geçirdi. Samsun'un mutasarrıfı Sivaslı Rükneddin Rahat, Samsun'u terk ederek Canik'e çekildi. Müciredin Emirşah hemen yola çıkarak Tokat tarafından Samsun'a gitti. Onun gelişiyle geri adım atan Mesud Bey, Müciredin Emirşah'tan destek alabilmek için ona yakınlaşmak istedi. Akrabalık kurmak için Müciredin Emirşah'ın kızıyla evlenmeyi talep etti. Anlaşma sağlandı ve Müciredin Emirşah, Samsun'u Mesud'dan alarak Rükneddin Rahat'a geri verdi.[598]

Müstevfı Şerefeddin Abdurrahman ve Müciredin Emirşah Samsun'da huzuru sağladıktan sonra günlerini eğlenceye ayırdılar. Müstevfı Şerefeddin Abdurrahman bir süre sonra Nizameddin Yahya'nın kanunsuz muhasebe uygulamalarını, usulsüz teftişleri ve müsaderelerini anlatan bir rapor hazırladı. Bundan haberdar olan Nizameddin Yahya, intikam duygusuyla onu öldürtmek istedi. Horasanlı Belek Rindî'yi Samsun darphanesini teftiş etmek bahanesiyle Samsun'a gönderdi. Belek Rindî Samsun'a geldi ve sikkenin ayarını kontrol etmek bahanesiyle Şerefeddin Abdurrahman'ın yanına geldi. Müstevfı Şerefeddin Abdurrahman, onu iyi karşılayıp ağırladı ve hiç şüphelenmedi. Şerefeddin Abdurrahman bir gece yatağında uyurken Belek Rindî tarafından kılıçla yüzünden ağır yaralandı ve 10 gün sonra vefat etti (2 Haziran 1300). Olayın hemen sabahında Belek Rindî saklandığı ormanda yakalandı. Kendisini azmettirenin Nizameddin Yahya olduğunu itiraf etti ve kısasa tabi tutularak öldürülüp cesedi köpeklere atıldı.[599] Gerçekler ortaya çıkınca Selçuklu yöneticileri

[596] Muinüddin Süleyman Pervane'nin ölümünden sonra oğulları tarafından Sinop ve çevresinde Pervaneoğulları adıyla bir beylik kuruldu (1277-1322). Oğlu Mehmet Bey ölünceye kadar Moğollara bağlı kaldı (1296). Yerine oğlu Mühezzibeddin Mesud Bey geçti ve babasının siyasetini sürdürerek Moğollarla dostça ilişkiler kurdu. Mesud Bey, Cenevizlilere esir düştü. Kefe'ye götürüldü; iki yıl burada kaldı (1298). Ölümünden sonra yerine oğlu Gazi Çelebi geçti (1300). Gazi Çelebi Trabzon Rum İmparatorluğu ve Kefe'de üslenen Cenevizlilerle uzun süre savaştı; fakat oğlu olmadığından bir süre Candaroğlu Süleyman Paşa'ya bağlandı; ölümünden sonra Sinop, Candaroğulları Beyliğine geçti (1322).

[597] 1296'de gemilerle bin zırhlı Frenk askeri Sinop sahiline çıktılar. Gemiden inip tahıl satmak bahanesiyle halkı oyaladılar ve aniden saldırıya geçip Mesud Bey'i yakaladılar. Onu gemiye bindirdiler ve onu öldürmek istediler. Mesud Bey'in esareti iki yıl kadar sürdü. Mesud Bey canını kurtarmak için 900 *bin* dirhem ödemek zorunda kaldı. Serbest kalan Mesud Bey Sinop'a geri döndü.

[598] Turan, *Türkiye*, s. 629.

[599] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 216.

Nizameddin Yahya'yı İlhanlılara şikâyet etti. Nizameddin Yahya Ucan'da[600] ve Hemedan yolunda birkaç defa yargılandı ve suçlu bulundu. Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman'ın oğulları kısas isteyince başı kesilerek öldürüldü.[601]

F. Moğol Komutanı Sülemiş Noyan'ın İkinci İsyanı ve Öldürülmesi

Nisan 1299 Malya Ovası'nda yapılan savaşta mağlup olan Sülemiş Noyan, Sivas üzerinden Adıyaman Behisni'ye geldi. Behisni naibi Emir Bedreddin Zerdekaş'la birlikte Sis üzerinden Dımaşk'a ulaştı (15 Mayıs 1299).[602] Böylece Memlüklere sığınmış olan Sülemiş Noyan, Anadolu'da bıraktığı ailesini kurtarmak için Memlük Sultanı Laçin'den yardım talebinde bulundu ve Mısır'a doğru yola çıktı.[603] Sülemiş Noyan Kahire yolunda iken onun Mısır'a gelmesine izin veren Sultan Laçin çoktan bir suikast ile öldürülmüştü.[604]

Memlük topraklarında çok iyi karşılanıp ağırlanan Sülemiş Noyan, Kahire'de yeni sultan Nâsır Muhammed tarafından huzura kabul edildi (26 Mayıs 1299). Ailesini kurtarmak isteyen Sülemiş Noyan Anadolu'ya geri dönmek için yardım istedi. Kardeşi Kutaktu ile elçi Muhlisiddin er-Rûmî Mısır'da rehin olarak bırakıldı.[605] Sülemiş Noyan Kahire'de 8 gün kaldıktan sonra Behisni naibi Zerdekaş ile birlikte Dımaşk üzerinden Haleb'e geldiler (3 Haziran 1299). Haleb Emiri Seyfeddin Begtimur ile Caca Oğlu komutasındaki birlik, Memlük sultanının emri ile Sülemiş'in yanına katıldılar.[606] Sülemiş Noyan'ın beklediği yardım bu küçük askeri birlik değildi. Bu yüzden Anadolu'ya geri döndüğünde sanki 40 bin kişilik bir orduyla gelmiş gibi davrandı.

---

[600] Tebriz yakınında bir yer.
[601] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 223; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 756.
[602] Baybars El-Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 319; El-Ömeri, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, C. III, s. 238; Makrizi, *Kitâbü's-Sülûk*, C. I, s. 877.
[603] Baybars el-Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 319; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, çev. Hüseyin Polat, Ankara 2016 s. 142; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 157; Ahmet Sağlam, "Sülemiş İsyanı", s. 553-562.
[604] Abdülkerim Özaydın, "Halil b. Kalavun", *DİA*, İstanbul 1997, C. XV, s. 319-320; Baybars el-Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 223; Makrizi, *Kitâbü's-Sülûk*, C. I, s. 856-857.
[605] Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, C. XXXI, s. 236-237; Baybars el-Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 319; El-Ömeri, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, C. III, s. 238.
[606] Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, s.319; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye*, s. 142; Sümer, "*Anadolu'da Moğollar*", s. 68-69.

Memlüklülerden aldığı yardımla Sülemiş Noyan, Şam bölgesinden[607] Anadolu'ya geri dönüp tekrar isyan etti. Sis (Çukurova) diyarını geçti. 40 bin süvariyle Akça Derbend'i[608] geçtiği söylentisini yayarak taraftar toplamaya çalıştı. Uc bölgelerindeki karışıklığı tahrik etti. Kendisinin öncü birliğinin başı olduğunu, arkasından Şam ordusunun gelmekte olduğunu ilan etti. Özellikle Aksaray vilayetinde onun gelişine sevinen ve güç bulan bazı naibler ona katıldı. Bunlardan biri de mesleği kâtip olan ve Rum saltanat divanının eski defterlerini tutan Sa'd Köse idi. Söylentilere inanıp başkaldırdı ama hayatını kaybetti.[609]

Aksarayî'nin eserinde Sülemiş Noyan'ın tekrar Anadolu'ya dönüş tarihi 1300 yılı içerisinde bir tarih olarak verilmesine ragmen, Memlüklü kaynaklarında bu tarih çok net olarak h. Ramazan 698/m. 12 Haziran 1299 olarak verilmektedir.

Memlük birlikleri ile Selçuklu topraklarına giren Sülemiş Noyan Antep yolunda İlhanlıların baskınına uğradı. Çarpışmada Haleb Emiri Seyfeddin Begtimur hayatını kaybetti. Sülemiş Noyan ise çevredeki kalelerden birine sığınmak suretiyle hayatını kurtardı.[610]

Memlük kaynaklarında Sülemiş Noyan'ın Halep'ten ayrılışı sonrası hakkında bilgi bulunmamaktadır. Aksarayî ise eserinde ayrı bir başlık açarak "*Sülemiş'in ikinci defa isyanı*", adı altında bilgiler vermiştir. Ermeni müverrih Nerses ise Sülemiş Noyan'ın 1200 kişiyle Selçuklu topraklarına girdiğini Ermeni Kralı Hetum tarafından yenilip esir alındığını ve Gazan Han'a gönderildiğini kaydetmektedir.[611]

Zaman geçince Sülemiş Noyan'ın yaydığı haberlerin yalan olduğu ortaya çıktı. Uclardaki karışıklıklar bastırıldı. Taraftarlarını kaybetmeye başladı. Aksaray'dan ayrılarak Gorgorium'a[612] sığınmak zorunda kaldı. Bu bölgeden istediği yardımı

---

[607] Burada "Şam bölgesi" ile denilince aklımıza bugünkü Şam gelmemelidir. Memlük kaynaklarında bahsedilen "Bilâdü'ş-Şam" Suriye coğrafyasının tamamı anlamında kullanılmaktadır. Humus, Filistin, Ürdün, Dımaşk ve Kınnesrin adlı beş bölgeden oluşuyordu. Günümüzde bu bölgede içinde Suriye, İsrail, Filistin, Ürdün ve Lübnan topraklarını bulunmaktadır. Bugünkü Şam şehri için ise "Dımaşk" kelimesi kullanılmıştır.

[608] Göksu nehrinin kuzeyindedir.

[609] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 219.

[610] Baybars el-Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 319; Makrizi, *Kitâbü's-Sülûk*, C. I, s. 878; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 276; Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, İstanbul 2005, s. 60; Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, İstanbul 2000, s. 135.

[611] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 219; Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul 2007, s. 229; Fatma Akkuş, *Memlûkler Döneminde Çukurova*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2011, s. 210.

[612] Beyşehir'in güney doğusunda bulunan bir yerdir.

bulamayınca Ankara tarafına gitti. Fakat Ankara sipehdarının ani bir baskınına uğrayarak ele geçirildi.[613] Tutuklanarak İlhanlıların Irak'taki karargâhına götürüldü. Irak diyarında savaşçıların eline verildi. Parçalanarak öldürüldü.[614] Bazı kaynaklar ise onun Tebriz'e götürülerek burada öldürüldüğünü kaydeder (h. 698/m. 27 Eylül 1299).[615]

Sülemiş Noyan'ın isyanı, Selçuklu ülkesinde başlayan Moğol isyanları arasında en geniş çaplı olanıydı. Baltu Noyan'dan sonra Sülemiş Noyan'ın isyanı Anadolu'da bulunan Moğol komutanlarının kendi hükümdarına karşı giriştiği en ciddi isyan olması bakımından önemlidir. Sülemiş Noyan, Anadolu'da yenilgiye uğrayınca Suriye üzerinden Mısır'a kaçmış ve Memluk Sultanınca ilgiyle karşılanmıştı. Anadolu'da çıkan isyanları İlhanlı yönetimi aleyhine destekleme politikası güden Memlüklüler, Sülemiş Noyan'ı İlhanlılara teslim etmediler ancak Kilikya Ermenileri, kendilerine sığınan Baltu Noyan'ı Gazan Han'a teslim ederek tam tersi bir politika izlemiştir.

Selçuklu ülkesindeki sultan, ümera ve halkın büyük bir kısmı Sülemiş Noyan'ın isyanı sırasında İlhanlı yönetimine bağlı kaldılar. II. Gıyaseddin Mesud'un başına gelenlerden ders çıkaran Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad, Sülemiş Noyan'ın birinci isyanına katılmadı ve Sivas Kalesine sığındı. Hemen ardından da Mayıs 1299'da Gazan Han'a gitmek için yola çıktı. Sülemiş Noyan'ın tekrar Anadolu'ya döndüğü 12 Haziran 1299'da III. Alaeddin Keykubad, Diyarbakırdan Bağdat'a gidiyordu. Açık bir şekilde Gazan Han'a bağlılığını gösterdi. III. Alaeddin Keykubad ve veziri Ahmet Lakuşî'nin Anadolu'da Moğollara karşı başlatılan isyan hareketlerinden bir beklentileri yoktu. Zaten III. Alaeddin Keykubad, Gazan Han tarafından Selçuklu tahtına çıkarılmıştı. Tabiiyet fikri o kadar benimsenmişti ki muhtemelen bir istiklal düşüncesini akıllarında yoktu. En güçlü dönemini yaşamakta olan İlhanlılara karşı başarılı olmak için de çok güçlü bir orduya sahip olmak gerekirdi. Ne orduya ne de bu ordunun masraflarını karşılayacak paraya Selçuklu sultanı sahip değildi.

---

[613] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 218-219; Turan, *Türkiye*, s. 625.
[614] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 219.
[615] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 68-69; Turan, *Türkiye*, s. 625; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 157; Kürşat Solak, "Moğol Sülemiş ve Timurtaş İsyanları Karşısında Anadolu'da Türkmenlerin Tutumu", *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. III, Nevşehir 2014, s. 66.

Selçuklular isyanın dışında kalmaya çalışırken başta Karamanoğulları olmak üzere pek çok Türkmen grup Sülemiş Noyan'ın isyanına destek verdiler. Anadolu'daki isyanların olusturduğu karmaşadan yararlanan bazı Türkmen beyleri, Bizans üzerine gaza düzenleyerek; sınırlarını Bizans aleyhine genişletti. Böylece Batı Anadolu'nun Türkleşme süreci de tamamlanmış oluyordu.

Sülemiş Noyan'ın öldürülmesi ile olaylar yatışmadı. Bu sefer de İlhanlı hanı Gazan Han, Sülemiş Noyan'ın isyanına destek veren, o yıl da Diyarbekir taraflarına saldıran Şam halkına karşı sefer hazırlıklarına başladı.[616] Bu esnada Mısır sultanından kaçan Şam emiri Kıfçak, Gazan Han'ın yanına sığındı. Gazan Han bir müslüman olarak müslüman bir devletle savaşmak istemiyordu. Gazan Han, Suriye'ye önce elçi göndererek barış yapmak istedi ama karşılık bulamayınca kalabalık bir orduyla Musul tarafından hareket etti.[617] Amacı Şam bölgesini tamamen ele geçirmek ve Şam'dan Selçuklu ülkesine yapılan saldırıları durdurmaktı. İki ordu Humus sahrasında karşılaştı. Tarih kitaplarına "Vâdî Hazindâr Savaşı" olarak geçen savaş oldukça kanlı geçti (23 Aralık 1299).[618] Şiddetli bir mücadeleden sonra süvari üstünlüğü ile savaşı İlhanlılar kazanırken Şam askerleri dağıldılar. İlhanlılar yüz gün Dımaşk başta olmak Filistin bölgesini istila ve yağma ettiler.[619] Savaşın galibi olan Gazan Han, Şam diyarının emirliğini Kıfçak'a bırakarak devletinin merkezine doğru hareket etti.[620]

Fakat bir vakit sonra Şam emiri Kıfçak, İlhanlılara itaat etmekten vazgeçti. Memlüklülere tabiiyetini bildirdi. Bunu öğrenen Gazan Han, savaş hazırlığına ve asker toplamaya başladı. Kalabalık bir orduyla Diyarbekir tarafından Resülayn üzerinden harekete geçti. Aşırı yağışlar ve ağır kış şartlarından dolayı ilerleyemedi.[621] İlhanlıların ana ordusu Şam'ın Rahbe sınırında iken öncü birlikler, Halep yöresinde

---

[616] Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 277; Baybars El-Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 352-353; Vassaf, *Tahrîr-i Târîh-i Vassaf*, s. 204.
[617] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 220.
[618] İlhanlı-Memlüklü arasındaki "sıcak savaş dönemi" Gazan Han (1295-1304) ile yeniden başladı. Gazan Han zamanında Memlüklülerle üç önemli savaş yaptı. 1299'da "Vâdî El-Hazindâr Savaşı", 1300'de hava şartlarının kötüleşmesi sonuç yarım kalan Suriye seferi ve 1303'de "Merc El-Suffar"da yapılan savaş. Bu son savaş İlhanlıların ağır bir yenilgi aldığı savaştır. Gazan Han, bu yenilgisinin intikamını almak ister ama ömrü yetmez. Mustafa Uyar, "İlhanlı-Memlük Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdî El-Hazindâr Savaşı", *ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)*, Ankara 2007, s. 3253-3260.
[619] Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 334.
[620] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 223.
[621] Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 284; Makrizi, *Kitâbü's-Sülûk*, C. I, s. 909.

Şam emiri Kıfçak'ın ordusuyla karşı karşıya geldi. Bütün gün süren savaş sonunda Kıfçak yenildi. Kaçarak Halep yolundan Memlüklü ordusuna katıldı. Onları takiben Gazan Han 100 bin kişilik Kutlugşah komutasındaki İlhanlı ordusunu Suriye'ye gönderdi. İlhanlı askerleri Humus'u geçtikten sonra Dımaşk'a uğramadan ilerleyişini sürdürdü. İki ordu Dımaşk'ın yaklaşık 25 km. güneyindeki Mercü's-Suffer ovasında karşı karşıya geldi (20 Nisan 1303).[622] Tarihe "Şakhap Savaşı" olarak geçen ve İlhanlı ve Memlüklü ordusu arasında yapılan savaşta çok sayıda insan hayatını kaybetti. İlhanlılar çok ağır bir yenilgi aldı.[623]

Gazan Han'ın orada bulunmaması, tümen komutanlarının askeri idare etmede beceriksizliği, Moğol ordusu arasındaki kopukluklar gibi sebeplerle İlhanlılar yenildi, Memlük ordusu galip geldi. Hezimete uğrayan Moğol askerlerinden bir kısmı kurtulmayı başararak Gazan Han'ın ordugâhına ulaştılar. Bir kısmı ise saklandıkları sahra ve çöllerde Kürt ve Arap toplulukların darbeleri hayatlarını kaybettiler.[624] Bu yenilgi Gazan Han'ın itibarını dolayısıyla İlhanlıların yenilmezliğini sarstı.[625] İlhanlıların Suriye topraklarını ele geçirmeleri hayal oldu. Memlüklüler uzun yıllar daha ayakta kalırken, kısa süre sonra İlhanlılar parçalanarak yıkıldı.

G. Karamanoğlu Güneri Bey'in Ölümü

1276 Şerafeddin Hatiroğlu İsyanı, 1277 Elbistan Savaşı, hemen arkasından yaşanan Cimri hadisesi Selçuklu toprakları üzerindeki Moğol tahakkümünü artırırken Anadolu'da idari ve mali sorunlar artmıştı. Karamanoğlu Şemseddin Mehmed Bey, Moğol ve Selçuklu kuvvetlerinden oluşan bir birliğe karşı cesurca savaşırken hayatını kaybetmişti. Kendisini kurtarmak isteyen kardeşleri ve adamları da aynı akıbete uğramışlardı. Moğol ve Selçuklu askerleri, ölülerin silahlarını almak için geldiklerinde bu ölenlerin Mehmed Bey ve kardeşleri Tanu ve Zekeriya olduklarını anlamışlardı.[626]

---

[622] Tahminen karşılıklı askerlerin sayısı, Memlük askerleri 200 bin, İlhanlı kuvvetleri 50 bin veya 100 bin olmalıdır.

[623] Baybars El-Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre,* s. 377; Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb,* C. XXXII, s. 19-20; Makrizi, *Kitâbü's-Sülûk,* C. I, s. 933-934.

[624] Aksarayi, *Müsâmeretü'l-*Ahbâr, s. 225.

[625] Ahmet Sağlam, "Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed B. Kalavun'un Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri", *Tarihin Peşinde,* S. 14, 2015, s. 29-50.

[626] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 86-103; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi,* s. 90-91; Müneccimbaşı,

Karamanoğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra Alaeddin Siyavuş (Cimri) da giriştiği mücadelede başarılı olamayarak, yakalanmış ve işkence ile öldürülmüştü.[627] Alaeddin Siyavuş'un ölümünün ardından Türkmenler etrafa dağıldılar. Yüksek dağlara ve mağaralara saklanarak gözden kayboldular. Selçuklu sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Karamanoğullarının peşlerine düşerek ve her yerde takip ettirerek yakaladıklarını öldürttü. Mehmed Bey'in öldürülmesi ve Karamanlıların tenkil edilmesi Karamanlıları durduramadı ve mücadele hırslarını artırdı.

Karamanoğlu Şemseddin Mehmet Bey'in Moğollar tarafından öldürülmesinden sonra lider olarak Karamanoğullarının başına kardeşi Fahreddin Güneri Bey geçti (1278-1300).[628] III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının sonlarında, II. Gıyaseddin Mesud'un ilk saltanatının tamamında ve III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatının ilk yıllarında Karamanoğullarının başında Güneri Bey vardı. Tüm bu süreçte yaşanan Selçuklu-Moğol ve Karamanlı mücadelesinde etkin bir rol oynadı. İlhanlılara karşı Memlüklülerle işbirliği yaptı. III. Alaeddin Keykubad'ın tahta çıkmasından beş ay sonra başlayan Sülemiş Noyan'ın isyanında da Güneri Bey isyancıların yanında yer aldı. Bu yüzden Güneri Bey'e ayrı bir başlık açmayı uygun gördük.

Moğollar, Selçuklu devlet kadrolarını yok ettikten ve Selçuklu ülkesinin kaynaklarına el koyduktan sonra Selçukluların merkezi yönetimi tamamen dağıldı. Kastamonu, Denizli ve Karaman bölgesindeki Türkmen isyanları Selçuklu-Moğol kuvvetlerince ne zaman bastırılsa, ardından Türkmenler tekrar tekrar kuvvet bularak ortaya çıktılar. Yaşadıkları topraklarda nüfus çoğunluklarını artırıp özerk bir yönetim kurdular. Karamanoğulları bu mücadelede hep ön planda oldu. Karamanoğullarının var oluş savaşının en tehlikeli döneminde de başlarında Güneri Bey vardı. Kanaatimize göre bölgesel olarak birkaç tane Karaman beyi olmasına rağmen onlar da Güneri Bey'e bağlı idiler. Abisi Şemseddin Mehmet Bey'in ölümü ile Güneri Bey artık sözü geçen kişi olarak mücadelelerinde kaldığı yerden devam etti. En büyük müttefikleri Memlüklüler idi. Sultan Baybars'ın ölümünden sonra da kurdukları ittifak devam etti.

Câmiu'd-düvel, C. II, s. 120; Kaymaz, *Pervane*, s. 174; Cahen, *Anadolu*, s. 284; Mustafa Uyar, "Moğol İstilası Altında Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ankara 2012, s. 431.

[627] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 102; Cahen, *Anadolu*, s. 284; Turan, *Resmi Vesikalar*, s. 150–151.

[628] Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, C. VI, İstanbul 1965, s. 319; Muharrem Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul 2018, s. 350.

Güneri Bey de kendinden önceki Karamanlılar gibi, Memlükler yardımıyla Çukurova Ermenileri üzerine baskı politikasını devam ettirdi.[629]

Sultan Baybars'ın üç oğlundan biri olan Melik Said (1277-1279) Şam bölgesinin kontrolünü sağlamak için Karamanoğulları ile irtibat halinde idi. Melik Said Dımaşk'a gelince bir orduyu el-Mahdum komutasında Sis'e gönderdi. 9000 atlı ve 4000 yayadan oluşan bir birliği de Emir Beysarı komutasında Fırat nehri kenarındaki Rumkalesi'ne gönderdi (Nisan 1279).[630] Mısır ordusu Rumkale'ye karşı ordugâhını kurduğunda Karaman oğlu -tahminimizce Güneri Bey- Memlük hükümdarı Melik Said'e Türkmen Eugaya'yı elçi olarak gönderdi. Kendisini Suriye'ye geçirmek için bir ordu göndermesini istedi. Melik Said, Ermeni Kralı Leon'a haber göndererek Memlük askerlerine yol vermesini istedi. Emir Beysarı, Ermeni topraklarından geçerek Kayseri'ye yakın bir yerden Karamanoğlu'nu alarak Rumkale'ye geri döndü.[631] Memlüklülerin Ermeni Krallığından Karaman beyi için serbestçe geçiş izni alması Karaman-Memlüklü ittifakının devam ettiğinin bir göstergesidir. Ayrıca Rumkale'nin ele geçirilmesi esnasında Karamanlılar Mısır ordusuna destek vermekten geri kalmamışlardır. Anadolu'nun güney sınırındaki karışıklıklar yüzünden sık sık İlhanlı ve Memlüklü askerleri karşı karşıya gelmişler, bu durumda da Karamanoğulları Memlüklülere destek vermişlerdir.

Güneri Bey zamanında Karamanoğulları ve Memlüklü ittifakının devam ettiğine dair Osman Turan şöyle bir bilgi vermektedir: *"1282 yılında 600 kişilik süvari akıncısı Halep'ten Anadolu'ya hareket etti; yolda Çukurova'dan Anadolu'ya şeker, sabun, kurşun, pamuk ve fıstık götüren bir kervanı yağmalayınca bir Moğol emirî 300 kişi ile karşılarına çıktı. Nihayetinde süvari akıncıları birkaç yaralı ve ölü vererek kaçtı. Ardından Haleb Türkleri Ereğli'ye gelince Memlûklerin müttefiki olan Karamanoğlu Fahreddin Güneri'nin komutanlarından Şücaeddin Hucendi ve Mübarizeddin Saru, maiyetine girerek Bulgar dağlarına kadar gittiler."* Güneri Bey, Mut ve Silifke yolu ile Ermeni topraklarını ele geçirdi. Bölgedeki nüfus Türklerin lehine hızla artıyordu.[632]

---

[629] Mehmet Ali Kapar, "XIII-XIV. Yüzyıllarda Karamanoğulları-Çukurova Ermenileri İlişkileri", *SÜSBED*, Konya 2019, s. 240.

[630] Baybars El-Mansuri, *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye*, terc. s. 78. Rum kalesi ya da Kal'atu'r-Rûm Urfa civarında, Halfeti yakınlarında, Fırat nehri kıyısındadır. Romalılar tarafından inşa edilir ve Bizans döneminde de oldukça önemli bir mevkidir.

[631] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 603-604.

[632] Osman Turan, *"Orta-Çağlar'da Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri"*, *Belleten*, S. 38, Ankara 1964, s.

Karamanoğlu Güneri Bey, Selçuklu hanedanlığı içindeki saltanat kavgalarında da aktif rol oynadı. Karamanlılar, Alaeddin Siyavuş'tan (1278-1279) başka II. İzzeddin Keykavus'un ölümünden (1280) sonra Anadolu'ya dönen Selçuklu şehzadelerinden birini saltanat mücadelesinde desteklediler. II. İzzeddin'in oğulları II. Gıyaseddin Mesud,[633] Rükneddin Kılıç Arslan ve Rükneddin Keyümers Kastamonu bölgesinde bulunurken Feramurz[634] Karaman bölgesine geldi (1281-1282). Karamanlılar dolayısıyla Güneri Bey, Feramurz'u alarak Larende'ye götürdü, onu Selçuklu sultanı olarak tanıyıp, adına hutbe okuttu.[635] Karamanoğulları, Feramurz'u da yanlarına alarak Niğde'ye doğru yürüdüler. Çünkü burada III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in emriyle toplanan Selçuklu kuvvetleri bulunuyordu. Bu kuvvetlerin başında da Müinüddin Süleyman Pervane'nin oğlu İzzeddin,[636] Sahip Ata Fahreddin Ali'nin kızının oğlu ve Saadeddin Çelebi vardı.[637] Yapılan savaşta Karamanlılar ve Feramurz yenildi, askerleri dağıldı. Feramurz önce Kilikya Ermenilerine sonra da Bizans'a sığındı.[638]

Tekrar toparlanan Güneri Bey, Eşrefoğulları ile anlaşarak Konya ve çevresini yağmaladı. Eşrefoğlu Süleyman Bey de Beyşehir'den Akşehir'e kadar bölgeye ağır tahribat verdi.[639] Selçuklu sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev, yanında Şehzade

---

219-220; Turan, *Türkiye*, s. 512.

[633] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 105.

[634] Kaynaklarda Karaman'a gelip adına hutbe okutulan Selçuklu şehzadesinin ismi Gıyaseddin Mesud'un yeğeni III. Alaeddin Keykubad olarak verilmektedir (h.679/m.1280-81). Ancak bunun bir isim karışıklığından doğduğunu kronolojik olarak gelen kişinin III. Alaeddin Keykubad olmadığını çalışmamızın birinci bölümünde izah etmiştik. Feramurz'un taht mücadelesinde yenilerek Bizans'a kaçtığını ve burada öldüğünü göz önüne alırsak Karaman oğullarının hutbe okuttuğu bu kişi kuvvetle muhtemel Feramuz olmalıdır. Feridun Nafiz Uzluk, Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde (s. 41), 1280-1281'de Karaman'da olan şehzadenin II. Gıyaseddin Mesud'un biraderzadesi, yani yeğeni olduğunu kaydediyor. Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Çoşkuner ise hazırladıkları Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde II. Gıyaseddin Mesud'un kardeşi olarak veriyor (s. 52). Gök ve Çoşkuner, F.Nafiz Uzluk'un metni okurken hata yaptığını belirtmektedir. Metinde biraderzade anlamına gelecek bir kelime bulunmamaktadır. " *aniden Sultan Mesud'un kardeşi sultan Alaadin'in denizi geçtiği ve Karaman vilayetine yöneldiği haberi geldi*." → "*…nâgâh haber âmed ki sultan Alâaddin birâder-i sultan Mesud ez deryâ gozar kerd*". *Anonim Selçuknâme*, çev. H.İ. Gök-F. Çoşkuner, s. 123.

[635] Turan, *Türkiye*, s. 571.

[636] Turan, *Türkiye*, s. 584-586.

[637] *Anonim Selçuknâme*, s. 42.

[638] Osman Turan, bu konu hakkında bilgi verirken cümlenin sonunu şöyle tamamlamaktadır. "*Tekfur vilayetine gittikten sonra kayboldu*" Turan, Türkiye, s. 584. Farsça metinde ise "*kaybolma*" kelimesi bulunmamaktadır. " *Sultan Alaaddin Tekfur vilayetine gitti ve onun hikâyesi de bitti*" → "*Sultan Alaaddin be-vilayet-i tekfur reft. Hadîs-i ü temam şod.*" Feridun Nafiz Uzluk, Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde (s. 42) ve Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Çoşkuner'in hazırladıkları Anonim Selçuknâme'nin çevirisinde (s.124) de "*hikâyesi bitti*" olarak geçmektedir.

[639] *Anonim Selçuknâme*, s. 42; Turan, *Türkiye*, s. 584.

Kongurtay ve Emir Akbuğa komutasındaki Moğollarla Konya üzerine yürüdü.[640] Pek çok Türkmen hayatını kaybetti. Güneri Bey'in başında olduğu Türkmenler Ermenek'in dağlık bölgelerine çekildiler.

Moğol kuvvetleri Karaman iline girerek Ermenek ve Mut yörelerini talan ettiler ve yakıp yıktılar. Kadın ve çocukları esir olarak sattılar.[641] Şehzade Kongurtay, İlhanlı hanı Ahmet Tekadur'dan haber gelmesi üzerine Karamanoğulları kuşatmasını kaldırarak Kayseri'ye gitti.[642] Eğer geri çekilmese idi Karamanoğullarının kaybı çok daha fazla olup bir daha ayağa kalkamayabilirdi. 1277'de olduğu gibi Karamanoğulları zor bir süreçten geçtiler.

Bu arada da Selçuklu sultanı değişti. İlhanlılar III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yerine II. Gıyaseddin Mesud'u tahta geçirdiler. Ahmet Tekadur'un onayıyla da III. Gıyaseddin Keyhüsrev Erzurum'da öldürüldü.[643] Ekim 1284'de İlhanlı tahtında da değişiklik oldu. Argun Han, Ahmet Tekadur'u devirerek başa geçti. Anadolu'yu yönetmek için de Şehzade Hülacü ve Şehzade Geyhatu'yu Anadolu'ya gönderdi. Ahmet Tekadur, öldürülen III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesinin, iki torununun saltanatta hakkının olduğunu söylemesi üzerine Selçuklu ülkesini ikiye pay etti.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi, iki küçük torunuyla Kayseri'ye geldiğinde yöneticilerin tavrından kendilerine karşı olduklarını anladı. Konya'ya ulaşınca, eşi IV. Kılıç Arslan'ın rikâpdârı olan Şüca Eynesi'yi Güneri Bey'e ve Eşrefoğlu Süleyman Bey'e gönderdi.[644] Her ikisine de emirlik teklifi yapıldı. Güneri Bey beylerbeyi, Eşrefoğlu Süleyman Bey saltanat naibi oldu. Türkmenler tekrar Konya önlerine geldiler. Şehrin büyükleri şehrin savunulmasına karar verdilerse de bu fikirlerinden vazgeçtiler. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in arkasında kalan iki küçük Selçuklu şehzadesi görkemli bir törenle tahta oturtuldu (14 Mayıs 1285). Aksarayî eserinde bu

---

[640] Cahen, *Anadolu*, s. 289.

[641] Anonim Selçuknâme'de yapılan katliamlarla ilgili şöyle der: "*Tarifi imkânsız katliam ve tahribat yaptı.*" *Anonim Selçukname*, s. 42.

[642] Hülagü Han'ın küçük oğlu olan Şehzade Kongurtay, Karaman muhasarasını abisi Ahmet Tekadur Han'dan gelen haberle kaldırmış sonra İlhanın yanına gitmiştir. Yaptığı katliamlarda dolayı Ahmet Tekadur Han, kardeşi Kongurtay'a çok kızmıştır. Dahası kendisine suikast düzenleyeceği bahanesiyle onu öldürtmüştür (1284). Devir değişip Ahmet Tekadur tahtan indirilince de Kongurtay'ın oğulları tarafından öldürülmüştür. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi,* C. II, s. 613; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 148.

[643] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 108-109, Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 70; Cahen, *Anadolu*, s. 290.

[644] *Anonim Selçuknâme*, s. 44; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 58; Turan, *Türkiye*, s. 589.

olaylardan hiç bahsetmemiştir. Bu iki çocuk için para da bastırılmamıştır. Konya dışında da tanınmamış ve kısa bir süre sonra da öldürülmüşlerdir.[645] Böylece Güneri Bey'in Selçuklu beylerbeyliği de sona ermiş oldu.

II. Gıyaseddin Mesud'un Konya'da tahta çıkmasına ve Konya'ya yerleşmesine Güneri Bey bir tepki göstermedi. Tam tersine bu sefer Germiyan topraklarında büyük isyan hareketleri başladı. Selçuklu-Moğol ordusu Germiyan vilayetinde büyük bir tenkil hareketine giriştiler. Güneri Bey ise yönünü güneye çevirerek Tarsus bölgesini yağmaladı (1286). Karamanoğulları, Kilikya Ermeni Krallığına saldırınca, Moğolların vasali olan Kral III. Leon, Argun Han'dan yardım istedi. Argun Han yanına ziyarete gelen Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud ve Sahip Ata Fahreddin Ali'yi Moğol askerleri ile beraber Karamanoğullarının üzerine gönderdi. Güneri Bey dağlık bölgelere doğru çekilince üzerine gelen kuvvetler sadece Larende'yi yağmaladılar (Ocak 1288). Ancak burası bir süre sonra tekrar Güneri Bey'in eline geçti.[646]

Güneri Bey'in en iyi müttefiki olan Eşrefoğlu Süleyman Bey de bu esnada Germiyan vilayetine saldırdı. Başlarda başarı sağlasalar da Ab-ı Germ'in (Ilgın) sahibi Balaban, Eşrefoğullarını yendi.[647] Eşrefoğlu ve Güneri Bey bunun üzerine II. Gıyaseddin Mesud'la barış yapmak istediler. Hile yapılmasından korkan Selçuklu ümerası, Konya şehrinin dışına muhafızların koruduğu bir çadır kurdurdular. II. Gıyaseddin Mesud tahtına oturdu ve iki Türkmen beyini kabul etti. Güneri Bey ve Eşrefoğlu el öpüp özür dilediler (Temmuz 1288). Böylece 3 yıl sürecek bir barış dönemi başladı.

II. Gıyaseddin Mesud, Karamanoğulları ile barış içinde iken Germiyan taraflarında tekrar ayaklanmalar başladı. Mücadeleyi kazanıp isyancıları ortadan kaldıran II. Gıyaseddin Mesud, batı sınırlarında huzuru sağlamak için bir adım attı. Sinop'ta bulunan erkek kardeşi Rükneddin Keyümers'i yanına çağırdı ve Eşrefoğlunun kızını kardeşine istedi. Fakat Eşrefoğlu Viranşehir'e (Süleymanşehir=Beyşehir) gelen

---

[645] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 56-58; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 486; Turan, *Türkiye*, s. 571-584; Cahen, *Anadolu*, s. 287; Erdem, *Türkiye Selçukluları-llhanlı İlişkileri*, s. 259; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, s. 138; Spuler, *İran Moğolları*, s. 78; Uyar, "Moğol İstilası Altında Selçuklular", s. 431.

[646] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 145; *Anonim Selçuknâme*, s. 48-49; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 7; Turan, *Türkiye*, s. 590; Tekindağ, "Karamanlılar", s. 320; Hasan Taşkıran, *Mirasçı Bir Beylik Karamanoğulları Hristiyan Devletlerle İlişkileri*, Ankara 2016, s. 111.

[647] Cahen, *Anadolu*, s. 293.

Melik Keyümers'i tutukladı.[648] Karamanoğlu Güneri Bey, Süleyman Bey'e elçi göndererek, Selçuklu şehzadesinin hapsedilmesinin yanlış olduğunu ve bunun karışıklık çıkaracağını bildirdi. Güneri Bey'in arabuluculuğu sayesinde Keyümers serbest bırakıldı ve Konya'ya gönderildi. Bu olaydan sonra Güneri Bey ikinci kez II. Gıyaseddin Mesud'un huzurana çıkarak elini öptü (Mayıs/Haziran 1290). Bu sırada sultanın yanında veziri Fahreddin Kazvini de vardı. Sahip Kazvini Karamanoğullarının askerinin çokluğuna hayret etti.[649]

Karamanoğlu Güneri Bey, Moğol şehzadesi Geyhatu'nun Aralık 1290'da Konya'ya gelişinde ona bağlılığını bildirdi. Ayrıca Güneri Bey, bu ay içindeki Kurban Bayramında küçük oğlunu Şehzade Geyhatu'ya göndererek saygılarını iletti. Şehzade Geyhatu da onun oğluna iyi davrandı ve hediyelerle geri gönderdi.[650]

1291 yılında Şehzade Geyhatu'nun, II. Gıyaseddin Mesud'un ve Müstevfi Nasıreddin'in Konya'dan ayrılması şehir içinde ve dışında büyük karışıklıklara neden oldu. Halktan bazı kişiler Konya şehrinin sokaklarını işgal etti ve Rükneddin Keyümers'in karıştığı bir suikastle Konya valisi Bahaeddin Kutluca öldürüldü. Karamanoğulları, Şehzade Geyhatu'nun gidişini fırsat bilerek ayaklandı. Ancak bu sefer uzun zamandır aralarında görüş ayrılığı olan Eşrefoğullarına saldırdılar. Güneri Bey, Beyşehir'i ele geçirdi ve Süleyman Bey'i esir aldı.[651] Süleyman Bey'in oğlu Karamanlıları geri püskürttü ancak Süleyman Bey 6 yıl sonra serbest bırakıldı. Halil Bahadır önderliğinde Germiyanoğulları da Konya'ya saldırdılar ve şehri 3 gün yağmaladılar. Kayseri'de bulunan II. Gıyaseddin Mesud, Suriye sınırındaki Türkmen olayları ile uğraştığından Konya'nın yardımına gelemedi (Temmuz 1291).

Böylece yaklaşık üç yıl devam eden barış dönemi biterek Karamanoğulları ve Selçuklular tekrar çatışmaya başladılar. Selçuklu ümerasından oluşan bir ordu Larende taraflarını yağmaladı. Çıkan çatışmada Karamanlılara taraftar olan Seyfeddin Türkeri öldürüldü. Karamanoğulları buna çok sinirlenip Konya'yı tekrar kuşattılar. Çaresiz kalan II. Gıyaseddin Mesud, İlhanlı tahtına yeni geçmiş olan Geyhatu'dan yardım istedi. Öfkeye kapılan Geyhatu kalabalık bir Moğol ordusu hazırlayıp

[648] *Anonim Selçuknâme*, s. 50.
[649] *Anonim Selçuknâme*, s. 51.
[650] *Anonim Selçuknâme*, s. 55; Taşkıran, *Mirasçı Bir Beylik Karamanoğulları*, s. 112.
[651] *Anonim Selçuknâme*, s. 59.

Anadolu'ya geldi (Kasım 1291). Ordusunu ikiye ayırarak bir kolu Akşehir üstüne gönderdi. Diğer kolun başında da kendisi olduğu halde Güneri Bey'in üzerine yürüdü. Moğol ordusunun ilk kurbanı Ereğli (Herakliye) oldu. Dini kimliği ayırt edilmeden herkes katledildi. Ardından katliam Larende'de devam etti. Şehir tamamen yakıldı. Kadınlar ve çocuklar esir olarak İran'a gönderildi. Moğol Komutanı Tek Timur, Güneri Bey'i ve askerlerini sarp dağlarda takip etti. Ele geçirdiklerini sağ bırakmadı.[652] Geyhatu "*asla acımayın, öldürün*" emriyle Karaman topraklarından ayrılıp Eşrefoğlunun topraklarına girdi. Binlerce kişiyi öldürüp binlerce kişiyi esir ettiler. Denizli ve Menteşeoğulları vilayeti de katliam ve zulümden paylarını aldılar. 18 gün süren yağmalama ve katliamlar büyük bir tahribata yol açtı fakat Türkmenler yok edilemedi. Geyhatu seferini tamamlayınca Konya üzerinden Kayseri'ye döndü (Şubat 1292).[653]

Temmuz 1292'de Güneri Bey, Geyhatu'nun ayrılmasını fırsat bilerek tekrar toparlanıp harekete geçti. İki defa Konya üzerine akın yaptı. Konya civarındaki aşiretlerin mallarını ve hayvanlarını yağmalayarak götürdü. Ancak karşılıklı mücadelede Güneri Bey'in akrabalarından iki kişi hayatını kaybetti. Bu sırada Franklar denizden gelerek Alaiye kalesini ele geçirse de Güneri Beyîn kardeşi Mecdüddin Mahmut Bey şehri onlardan geri aldı.[654] Memlük Devleti adına da burada hutbe okuttu.[655]

Karamanoğulları kendi bölgelerinde asayişi sağlamaya çalışırken Selçuklu topraklarında ve İlhanlı ülkesinde taht kavgaları yaşanıyordu. II. Gıyaseddin Mesud'un kardeşleri Rükneddin Keyümers ve Rükneddin Kılıç Arslan aynı anda ayaklandılar. Moğolların yardımı ile II. Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Kılıç Arslan'ı bertaraf ederken, Rükneddin Keyümers'i affederek Konya'ya gönderdi. Keyümers tekrar başkaldırdı ancak Baltu Noyan onu ele geçirdi.[656] İlhanlı merkezde ise Şehzade Baydu, Geyhatu'yu tahtından indirerek tahta geçti. Ancak tahta uzun süre kalamadı. Argun

---

[652] *Anonim Selçuknâme*, s. 59; Turan, *Türkiye*, s. 605; Cahen, *Anadolu*, s. 300.
[653] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 180-181; Sevim-Merçil *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 488-489.
[654] Osman Turan, Alaiye şehrini alanın Kıbrıs'ın Haçlı Kralı II. Henry olduğunu belirtmektedir. II. Henry 15 gemi sevkederek kalenin bir burcunu almayı başarmıştır ama Karamanoğulları tarafından geri püskürtülmüştür. Turan, *Türkiye*, s. 606-607.
[655] Cahen, *Anadolu*, s. 301.
[656] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 137-140; *Anonim Selçuknâme*, s. 65-66.

Han'ın oğlu Horasan valisi Gazan Han onu öldürüp tahtı ele geçirdi.[657]

Anadolu'da ise Gazan Han'a karşı önce Moğol komutanı Toğaçar Noyan sonra da onu bertaraf eden Baltu Noyan ayaklandı.[658] Karamanoğulları ve Güneri Bey, Baltu Noyan'ın isyan hareketine destek verdiler. Ancak Baltu Noyan, Gazan Han tarafından gönderilen Emir Kutlugşah ve Sülemiş Noyan emrindeki Moğol kuvvetlerine yenilerek kaçmak zorunda kaldı.

Baltu Noyan'ın isyanının başarısız olmasında Karaman Türklerinin de payı vardır. Baltu Noyan ile Karamanoğlu Güneri Bey'in bir anlaşması vardı. Bu anlaşmaya güvenen Baltu Noyan önce Eşrefoğlularının yanına, ardından da Karaman ülkesine geçti. Karamanoğullarından umduğu desteği alamayan Baltu Noyan, Sülemiş'in üstüne gelmesi üzerine Ermeni Kralı'nın memleketine sığındı. Gazan Han'ın hışmından korkan Ermeniler onu İlhanlılara teslim ettiler. Baltu Noyan başı kesilerek öldürüldü.[659] Neden Karamanoğlu Güneri Bey yapılan anlaşmaya uymadı veya sözünden döndü? Muhtemelen bunun iki sebebi olabilir. Emir Kutlugşah'ın komutasındaki Moğol ordusunun çok güçlü olması ve Karamanoğullarına da gözdağı vermesi ya da Moğolların Türkmenlere yaşattıkları katliamlardan dolayı Baltu Noyan'a güven duyulmaması. Zaten Baltu Noyan da kendine güvenilmeyeceğini Karaman topraklarından geçiş yaparken verdiği birçok zayiat ile göstermiş oldu.[660] Böylece Baltu Noyan'ın kendi devleti tarafından yok edilmesi sağlanarak Anadolu'da bulunan bir Moğol noyanı daha eksilmiş oldu.

Gazan Han, Baltu Noyan'ın isyanında yanında yer alan II. Gıyaseddin Mesud'u tahtan indirip sürgüne gönderdikten sonra III. Alaeddin Keykubad'ı Selçuklu tahtına çıkardı (Ekim 1298). Muhtemelen III. Alaeddin Keykubad Konya'da tahta oturduğu zaman Güneri Bey kendi topraklarında özerk bir hâkimiyet sürmeye devam ediyordu. II. Gıyaseddin Mesud'u ziyaret edip elini öptüğü gibi III. Alaeddin Keykubad'ın elini öptü mü bilemiyoruz. Yazcızâde Ali'den öğrendiğimiz kadarıyla Karamanîler ve Ermenek haramileri III. Alaeddin Keykubad zamanında da Rum'un inatçılarından

---

[657] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 144-149.
[658] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 154-157; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel,* C. II, s. 132; Turan, *Türkiye*, s. 617. Sağlam, " Sülemiş İsyanı", s. 556.
[659] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 266- 270; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67; Tahsin Ünal, *Karamanoğulları Tarihi,* Ankara 2001, s. 159; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007, s. 633.
[660] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 158-164.

idiler. Her sabah-akşam Ermenek dağlarından talan ve yağmaya çıkarlardı. III. Alaeddin Keykubad onlarla mücadele etti ve onları durdurdu.[661] Arka arkaya çıkan isyanlar ve kısa süre sonra Güneri Bey'in vefatı ikisinin karşılaşma ihtimalini en aza indirmektedir.

Baltu Noyan'dan sonra Anadolu'da isyan çıkaran Sülemiş Noyan[662] da müttefik arayışına girdi. Karamanoğullarına kendisine destek olmaları için mektup yazdı. Moğollara karşı mücadele eden Güneri Bey, Moğolları kendi içlerinde zayıf düşürmek amacıyla 10 bin süvari ile Sülemiş'in yanında yer alacağını bildirdi.[663] Sülemiş Noyan Güneri Bey aracılığıyla Memlüklerle de irtibata geçti. Onlardan 20 bin kişilik askeri destek aldı.[664] Sülemiş Noyan'ın isyanı sırasında Karamanoğulları toprakları mücadele sahası haline geldi.

Sülemiş Noyan'ın isyanı üzerine gönderilen Moğol ordusu çok güçlüydü ve yapılan mücadeleyi kaybeden Sülemiş Noyan Memlüklülere sığındı.[665] Bu mücadelenin kaybedilmesinde Memlük kuvvetlerinin geç kalması ve Sülemiş Noyan'ın yanındaki Moğolların İlhanlı ordusuna katılmasının rolü olduğu kadar durumun kötüye gittiğini gören Karamanoğullarının çekilmesi de rol oynamıştır.[666] İkinci defa Güneri Bey bir Moğol beyinin isyanına destek vermiş ama sonradan kenara çekilmiştir. Muhtemelen bu hareket Anadolu'daki Moğol nüfuzunun kırılması için Karamanoğullarının uyguladığı bir taktik idi.

Sülemiş Noyan'ın isyanının bastırılmasından 6 ay sonra Güneri Bey hayatını kaybetti. Güneri Bey, Anonim Selçuknâme'de verilen bilgiye göre h. 28 Recep 699/

---

[661] Yazcızâde Ali, *a.g.e*, s. 741.

[662] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 274; Spuler, *İran Moğolları*, s. 569; Özgüdenli, *Gazan Han*, s. 134; Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 59; Kürşat Solak, "Moğol Sülemiş ve Timurtaş İsyanları Karşısında Anadolu'da Türkmenlerin Tutumu", *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, Nevşehir 2014, s. 61-66; Sağlam, " Sülemiş İsyanı", s. 553-561.

[663] El-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr*, s. 149; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 275; Solak, *a.g.m*, s. 65.

[664] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 275. el-Ömerî, eserinde şöyle yazmıştır. "*Hülâgü hanedanı sultanlarına karşı isyan bayrağı açan Diyar-ı Rum hâkimi Sülemiş, Mısır sarayına bir mektup göndererek Karamanoğulları ve diğer beylerin de kendi hizmetine girmelerini sağlayacak tüm Diyar-ı Rum naipliğine atandığını gösteren bir menşur verilmesini istemişti."* el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr*, s. 144.

[665] Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.292; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 275; Sümer, s. 67-68; Spuler, *İran Moğolları*, s. 570; Solak, *a.g.m.*, s. 66.

[666] *Anonim Selçuknâme*, s. 66-67; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 188-199; Cahen, *Anadolu*, s. 290-291.

m.19 Nisan 1300'de vefat etti.[667] Güneri Bey'den sonra yerine geçen kardeşi Mahmud Bey[668] zamanında Türkiye Selçuklu Devleti yıkılmış, Konya Karamanoğullarının eline geçmiş ve Moğolların Anadolu'daki hakimiyeti giderek azalmıştı.

Güneri Bey, 1279'dan sonra yaklaşık 20 yıl Karamanoğullarının lideri ve bir emir olarak Selçuklunun iç işlerine karıştı. Memlüklülerle kurduğu ittifakla Selçuklu ve Moğollara karşı güç kazanmaya çalıştı. Vefatına kadar Moğollarla ve onların nüfuzları altında olan Selçuklular ve Ermenilerle mücadele etti.[669] Ancak Moğollar zamanında hedef alınarak saldırılara uğradı. Moğollara karşı direnerek topraklarını savundu. Karamanoğullarının sınırlarını genişleterek Larende, Ereğli, Alaiye, Bozkır, Hadim ve Belviran topraklarına egemen oldu.

H. III. Alaeddin Keykubad'ın Gazan Han Tarafından İkinci Kez Türkiye Selçuklu Devleti Sultanlığına Getirilmesi

Gazan Han, Suriye seferini tamamlayıp Diyarbakır ve Musul tarafına yöneldiği zaman Sultan III. Alaeddin Keykubad da onun huzuruna çıkmak için Anadolu'dan ayrıldı. Amacı Moğol Noyanı Sülemiş'in çıkardığı isyanın olumsuz izlerini silmek ve Gazan Han'a bağlılığını iletmekti. Rebia/Rabia diyarında[670] Gazan Han'ın huzuruna kabul edildi (Mart-Nisan 1300).[671] Bu görüşme esnasında Gazan Han tarafından güzel ağırlandı ve uzun müddet misafir edildi. İlhanlı hanı onun kendisini karşılamasını, bir

---

667 *Anonim Selçuknâme,* s.67. İ.Hakkı Uzunçarşılı Güneri Bey'in vefat tarihini Mart 1300 olarak vermiştir. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 8.

668 Mustafa Akkuş, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri". *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu*, 1, Karaman 2016, s. 335.

669 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 44.

670 Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 225. Rebia/Rabia diyarı merkezi Musul olan bölgeydi. Kuzeyde Rasülayn, Mardin, Tel Fagan ve Nusaybin, güneyde Tigris ve Sarsar, doğuda Küçük Habur, Yukarı ve Aşağı Zap ırmakları, batıda Çağcağa (Hermes) ve Büyük Habur sularının vâdisiyle sınırlandırılırdı. Yukarı Mezopotamya toprakları Hz.Ömer döneminde Utbe bin Ferhad tarafından fethedilmişti (641). Buraya Arap kabileler yerleştirildi. Yerleşen kabilelere göre bölge; Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rabia ve Diyar-ı Bekr olmak üzere üç kısma ayrıldı. Abbasîler devrinde Türk birliklerinin Musul'a göndermesiyle bölgede Türk hâkimiyeti başladı. Bundan sonra Diyar-ı rebia bölgesine Türk beylikleri Musul adını verdiler. Bölge sırasıyla Zengîler, İlhanlılar, Celâyirliler ve Timurluların hâkimiyetine girdi. Sami es-Sakkar, "Musul", *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 361-363.

671 Gazan Han 8 Mart 1300 Salı günü Musul'a vardı. 22 Nisan 1300'de ise Dicle nehrinden geçerek Meraga'ya gitti. Dolayısıyla III. Alaeddin Keykubad'a Mart-Nisan 1300 tarihinde ikinci kez yarlığ vermiş olmalıdır. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih,* s. 282.

tür ikbal ve vefakârlık gösterisi olarak kabul etti.[672] Bu yüzden III. Alaeddin Keykubad'a izzet ve ikramda bulundu. Yeniden bir yarlığ düzenleyerek III. Alaeddin Keykubad'ı tekrar Diyar-ı Rum'un sultanı olarak atadı. Erzurum sınırından Antalya sahiline; Diyarbakır hududundan Sinop sahiline kadar olan yerleri ona bıraktı.

III. Alaeddin Keykubad bu kabul esnasında hiç beklemediği bir sürpriz ile karşılaştı. Gazan Han, III. Alaeddin Keykubad'ı İlhanlı hanedanına damat yaptı. Hülagu Han'ın oğlu Hülacu'nun[673] kızıyla III. Alaeddin Keykubad'ı evlendirdi. Bu evlilik Selçuklu sultanı için güç, saygı ve itibar demekti.[674]

III. Alaeddin Keykubad Gazan Han'ın huzurundan ayrılmadan önce Anadolu'da yüksek devlet memurluklarına yeniden atamalar yapıldı. O sırada Anadolu'da bulunan Müciredin Emir Şah'a eski görevi (saltanat naibliği) tekrar verildi.[675] Vezirlik makamı Sahib Alaaddin Savî'ye, Atabeglik makamı ise Kadı Mecdeddin Karahisarî'ye bırakıldı.[676] Müstevfî, Nasıreddin Muhammed idi. Ancak bu devlet adamı maliye alanında yetersiz ve bilgisiz biriydi. Maliye Teşkilatında kullanılan siyakat yazısıyla maliye defterlerini tutacak bilgisi yoktu.[677] İşrâf-ı memâlik makamına

---

[672] Aksarayî, s.226; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlişkileri*, s. 372.

[673] İlhanlı Devleti'nin kurucusu olan Hülagü Han'ın 14 oğlu ve 7 kızı vardı. Hülacü 12.oğlu idi. (Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 3) Annesi İl İkaci Hatun idi. Hülacü'nün de 4 oğlu ve 3 kızı oldu. Oğullarının isimleri Süleyman, Küçük, Hace, Kutluğ Buka; kızlarının isimleri Tukta, Tokuz ve Olcay Kutluğ idi. (Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 10.)

[674] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 226; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 70-71; Turan, *Türkiye*, s. 626.

[675] Müciredin Emir Şah, Anadolu'da önemli bir devlet adamı idi. Tedbirli ve gayretli olduğu için Moğollar tarafından tutulan bir emirdi.

[676] Aksarayî, Kadı Mecdeddin Karahisarî hakkında iyi şeyler söylememiştir. "*O, sağlam yargıya halel getirmiş, içinde ilim bulunmadığı halde kendisini ilmin bütün alanlarında meşhur biriymiş gibi göstermeye çalışmış; ikiyüzlülüğü ve yalanıyla kimya ilmine sahip olduğu iddiasıyla yüce huzura yakınlık kazanmış, kendisini eşyanın kural ve kanunlarının mühendisi olarak göstermişti. Dar ve yanlış bir görüşe sahipti. Onun düşüncesinden çıkan hiçbir ok, doğru hedefe ulaşmazdı*." Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 226.

[677] Müstevfî Nasıreddin iyi bir maliyeci değildi. Eskiden beri maliye teşkilatında çalışsa da doğru dürüst siyakat yazısını anlama ve düzeltme konusunda yetersizdi. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 226. Siyakat yazısı özellikle defterhâneler tarafından kullanılırdı. Arapça rakamların sırasına uygun olacak şekilde satırları dar, harfleri noktasız ve anlaşılması zor, ancak uzmanlar tarafından okunabilen özel bir yazıydı. Bugünkü anlamda mali kayıtlara şifreleme tekniği getirilmişti. Abbâsîler döneminde kullanılmaya başlandığı ve Anadolu'ya Selçuklular zamanında İran yoluyla girdiği rivayet edilir. Bu yüzden Farsça kelime ve tabirler çok sık kullanılmıştır. Okunabilmesi için göz aşinalığı lazım olup zor bir yazı çeşididir. Maliye, evkaf ve tapu kayıtları gibi gizlilik isteyen belgeler bu yazı ile düzenlenmiştir. Siyâkat farklı bir yazı türü olmakla beraber her döneme ve kâtibine göre değişik özellikler gösterir. Zamanla Hint rakamları yerine Arapça sayı isimlerinin harfleri kısaltılarak şifreleştirilmiş, siyâkat-ı Arabî, erkām-ı Arabiyye, divanın malî ve muhasebe kayıtlarında kullanılması sebebiyle divan rakamları denilmiştir. Emevîler zamanında ortaya çıktığı tahmin edilen divan rakamlarının Selçuklular'a, sonra da İlhanlı ve Osmanlılar'a geçtiği bilinmektedir. Muhittin

hüküm gereği Seyyid Şerefeddin Hamza-i Alevî tayin edildi.[678]

Türkiye Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad, şaşalı bir surette ve özenle maiyeti, askeri, davul (kös), sancak, bayrak ve âlemle birlikte Resülayn (Ceylanpınar) hududunda dönüş izni alarak Diyarbakır tarafına yöneldi. Yalnız yanında bulunan Seyyid Şerefeddin Hamza güvenilecek bir insan değildi. O'nun kötü etkisinde kalan Atabeg Kadı Mecdeddin Karahisarî de kötü niyetli biriydi. Sultan III. Alaeddin Keykubad aslında iyi birisi olmasına rağmen yanında bulunan bu iki devlet adamının etkisi altında kaldı. Adaletsiz ve doğru olmayan kararlar verdi. Moğollar gibi halktan zorla ve hukuksuz vergi topladılar.[679]

I. III. Alaeddin Keykubad'ın Kötü Yönetimi

III. Alaeddin Keykubad'ın ülke idaresi zayıflıkların yaşandığı bir dönemdi. Halk yöneticilerin uygulamalarından memnun değildi. Özellikle üst düzey yöneticiler görevlerini kötüye kullanarak halkı soymaya başladılar. Halkın elindeki bütün hasat ve mahsullerini topladılar. Bunlar Erzurum sınırından Antalya sahiline; Diyarbakır hududundan Sinop sahiline kadar olan her yere dağıldılar. Açık açık bir Selçuklu sultanı Moğol devrinin soygunlarına bulaşarak adını lekeledi.[680]

1. Harput Yöresinde Yapılan Zulümler

III. Alaeddin Keykubad ve yanında bulunan devlet adamları Harput yöresine vardıkları zaman onları Kadı Seyyid Mecdeddin[681] karşıladı. Harput kadısı varlıklı bir

Serin, "Siyakat", *DİA*, C. XXXVII, s. 292.

[678] Aksarayî, Seyyid Şerefeddin için şöyle demiştir: "*Bu adamın ne yiğitlikte (fütüvvet) bir nefesi, ne de iyilikte (mürüvvet) ayağı vardı. Hatta o, dilinde bin yırtıcı kurt bulunan, karnında bin kan içen kurt olan insan suretinde bir vahşi hayvandı.*" Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 226.

[679] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 227; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlişkileri*, s. 373; Öngül, *Selçuklular Tarihi-2*, s. 248.

[680] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 227.

[681] Aksarayî Harput Kadısı Seyyid Mecdeddin hakkında şöyle yazmıştır. "*Masum Peygamber ailesine mensup ve bağlı olma şerefi bulunan, ilimlerin derinliğinde zamanın bir tanesi olan; tefsir ilminin kurallarında, vaaz geleneğinde ve sözlü nasihatte eşi benzeri bulunmayan, gerçek bir faziletin sahibi idi… O kadar işkence gördüğü ki Elburz (En yüksek tepesi Demavend olan İran'ın kuzeyinde doğudan batıya uzanan dağ silsilesi) dağının bile dayanamayacağı gürz darbeleriyle organ ve azaları yaralandı… O bölge, onun değerli varlığından; dinleyicilerin kulakları, onun gönül alıcı*

insandı. Üzerine düşen vergiyi fazlası ile vermişti. Ancak Selçuklu devlet adamlarına bu yeterli gelmedi ve daha fazlasını alabilmek için kadıya işkence yaptılar. Gürz darbeleriyle çok yerinden yaraladıktan sonra ondan nakit, mal ve emlâkinin bedeli olan 500 bin dirhemi gasp yoluyla aldılar. Kadı Seyyid Mecdeddin gördüğü bu kötü muameleye çok üzüldü. Aldığı yaraların etkisiyle de hayatını kaybetti. Bölge için değerli bir insan olan kadının ölümüyle topluma hizmet eden âlimlerin sayısı da azalmaya başladı. İlim ve irfan sahibi kişiler azaldıkça yerlerine ilyakatsiz kişiler geçti. Kötü tabiatlı bu insanların etkisinde kalan halk ta manevi değerlerini kaybetmeye başladı. İşin ehli olan insanlar azalınca bu kötü tabiatlı insanlar önemli makamları ellerine geçirdiler.

2. III. Alaeddin Keykubad'ın Diyarbakır ve Malatya Bölgesinde Yaptığı Zulümler

III. Alaeddin Keykubad ve yanındakiler Harput'tan Diyarbakır yöresine geçtiler (Aralık ayı 1300).[682] Bölgeye dağılan tahsildarlar daha senesi bile dolmadan tekrar halktan vergi almaya başladılar. Özellikle varlıklı insanları gözlerine kestirdiler. Diyarbakır'ın tanınmış kişileri ve büyükleri arasında yer alan Divanî Nureddin Şehab-ı Malatyevî iyi bir devlet adamı idi. Hakanlara ve sultanlara elçi olarak gitmesiyle tanınmıştı. Sultan III. Alaeddin Keykubad'ın geldiğini haber alınca hediye ve armağanlarla Malatya'dan sultanı karşılamaya çıktı. Amacı sultanın huzuruna çıkmaktı. Ancak III. Alaeddin Keykubad'la görüşemeden önden gelen vergi tahsildarları tarafından baskı altına alındı. Hükümdara sunacağı hediyelere el konuldu. Bu tahsildarların, resmi bir görevli olarak yasalara uygun vergi almaları gerekiyordu. Ancak bu görevliler zorbalık yapıp zengin fakir ayırt etmeden ne var ne yoksa herkesin elindekini gasp ediyorlardı. Kendilerini kontrol eden devlet mekanizması çökmüş olduğundan yasadışı işleri görevleri gibi yapıyorlardı. Cezalandırılma korkuları yoktu.

---

sözlerinin hoş ritimlerinden mahrum kaldı…" Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 228.

[682] Aksarayî, Malatya Divanî Nureddin Şehab-ı Malatyevî ölüm zamanını ise şöyle anlatmıştır. "*Havanın soğukluğundan suyun cam zırhın altına girdiği; nefesin zemherinin şiddetli etkisinden boğazda düğümlendiği kış ortasının erbainde…*" Erbain kelimesi Arapça kırk manasına gelir. Rumî takvimin Kanun-i evvel ayının dokuzundan yani gün dönümünden (21 Aralık) sonra kırk günkü kara kıştır. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 228.

80 yaşının üstünde olan Nureddin Şehab-ı Malatyevî'ye çok kötü davrandılar. 40 bin dinarını almak ve mallarına el koymak için onu çok hırpaladılar. Elbiselerini soyarak Aralık ayında dışarıda beklettiler. Soğuğa dayanamayan vücudu hastalanarak hayatını kaybetti.[683] Malatya sipehdârı[684] olan oğlu Kutbeddin, babasının böyle bir azap içinde öldüğünü öğrenince öfkelenerek isyan etti. Askerlerine Malatya'ya gönderilen tahsildarları yakalamak için emir verdi. Tüm tahsildarlar topladıkları vergi ve hasılatlarla yakalandılar. Kutbeddin babasına yapıldığı gibi tahsildarların giysilerini soyarak soğukta donmaya terk etti. Ellerindeki bütün hasılatı da alarak bir kısmını kendine ayırdı. Bir kısmını da hâssa-i şehre (şehir hazinesine) gönderdi.[685]

III. Alaeddin Keykubad, Malatya komutanı Kutbeddin'in isyanını, tahsildarların yakalanmasını ve vergilere el konulmasını öğrenince hemen harekete geçti. Kutbeddin'in asi olmasının sebebini sorgulamadı. Tahsildarların yaptıklarına göz yumdu. Toparlanan usulsüz vergiyi almak istedi. Türkiye Selçuklu hükümdarı olarak bölgedeki tüm komutanlara emir göndererek büyük bir ordu toparladı. Malatya'yı kuşattı. Malatya kalesinin kapılarını kapatan Kutbeddin büyük bir direnme gösterdi. Kuşatma 10 gün sürdü. Kapıların, yolların ve geçitlerin kapalı olması yüzünden Malatya'ya girilemedi. III. Alaeddin Keykubad kendi ülkesinde, kendi şehrinde ve kendi kale komutanına karşı başarısız oldu. Yaralı askerlerini de alarak geri çekilmek zorunda kaldı.[686]

3. III. Alaeddin Keykubad Zamanında Tokat'ta Yapılan Zulümler

III. Alaeddin Keykubad Malatya'dan Divriği'ye geçti. Burada da şehrin ileri gelenlerinin mallarını müsadere[687] etti. Zor durumda kalanlar rüşvet vererek mallarının

---

[683] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 228.

[684] Sipeh: asker, leşker, ordu. Dâr: sahip, mâlik, tutan. Sipehdâr: askeri tutan, askerin sahibi yani komutan. Asıl kullanım şekli sipehsalardır. Bu terim X. yüzyılda Deylem ve İran'da yaygın olarak kullanılmıştır. Büveyhiler, Saffariler, Samaniler, Gazneliler, Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçuklularında orduda bir unvan olarak kullanılmıştır. Erdoğan Merçil, "sipehsalar", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 259-260.

[685] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 228.

[686] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 229; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlişkileri*, s. 373.

[687] Müsadere, Zulüm ve cebir ile cezalandırılmak istenen insanların bütün mal varlığına devlet tarafından el konulmasıdır.

bir kısmını kurtardılar. Bölgenin zenginlerinden devlet hazinesine kabul edilmek vaadiyle çok miktarda borç alındı. Alınan borçların kısa zamanda geri ödenileceği ilan edildi. Sadece Müslüman halkın değil gayri müslimlerin mallarına da el konuldu. Hatta bütün malını alabilmek için servet sahibi bir Hristiyan boş bir alana götürülüp yakılmak istendi. İşkencenin azabından dolayı malının tamamını Selçuklu emirlerine veren Hristiyan canını zor kurtardı.[688] Kanuna ve hakka uymayan devlet yöneticileri Anadolu'yu dolaşarak halkın mallarına el koymaya devam etti.

4. III. Alaeddin Keykubad Zamanında Sivas'ta Yapılan Zulümler

Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad'ın da içinde yer aldığı devlet erkânı h. 700/ m. 1301 yılının Mayıs ayında Sivas şehrine vardılar. Dönemin şartlarına göre bakıldığında Sivas büyük bir şehir idi. Kalabalık ve mal varlığı yüksekti. Selçuklu sultanının buraya geliş amacı da yüklü miktarda vergi almaktı. Mayıs ayının ortalarında Ramazan ayı başladı.[689] Devlet erkânı Ramazan ayını Sivas'ta geçirmeye karar verdi. Ancak af ve mağfiret ayı olan Ramazan'da halkın üzerindeki zulümleri eksik olmadı. Müslüman halka eziyet devam etti.[690]

III. Alaeddin Keykubad bugünlerde Müslüman bir sultana yakışmayacak davranışlar sergilemeye başladı. Müellif Aksarayî'nin özellikle bahsettiği III. Alaeddin Keykubad'ın Ramazan ayında farz orucunu bozması bardağı taşıran son damla oldu.[691] Selçuklu sultanı, akşamı Kadir Gecesi olan günün büyük bir kısmında çevgân[692] oynayıp at sürdü (13 Haziran 1301-Salı). Aşırı susayınca da öğlen ile ikindi arasında orucunu bozdu. Çevgan oynanan alanın kenarına bir de işret meclisi[693] kurdu

---

[688] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 229.

[689] Hicri 1 Ramazan-30 Ramazan 700 yılı Miladi olarak 18 Mayıs 1301 ve 16 Haziran 1301 yılları arasına denk gelmektedir.

[690] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 229; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlişkileri*, s. 374.

[691] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 229.

[692] Çevganın (çöğenin) sözlük anlamı "ucu eğri baston" demektir. 'Çevgan oyununun temeli kişinin at üzerindeki yeteneğini geliştirmek ve bunu sergilemektir. Geniş bir meydanda, iki rakip takım halinde ayrılmış atlıların, ellerindeki ağaçtan sopalarla keçi derisinden yapılmış topu, karşı tarafın kalesine atmaları esasına dayanır. Amaç at üzerinde savaş eğitimi vermektir.

[693] Keykavus'un 1082'de kaleme aldığı Kabûsname, işret meclisi adabını ayrıntılarıyla anlatır. Keykavus'a göre aslında şarap içmek haramdır ama işret meclisinde kaçınılmaz bir gelenektir. "*Dostlarla bir mecliste şarap içersen körkütük sarhoş olma, sarhoşluk deliliktir. Sabahleyin içme, halk uykuya çekilince iç. (Mecliste) şarabı bol getir. Çerezi ortaya dök, güzel sesli çalgıcılar hazır olsun, çünkü çalgısız şarap sohbetinin sefası olmaz. Şarabın iyisini koy. Şarap sohbetinde mest u*

ve herkesin gözü önünde yedi içti. Bir Müslüman halkın müslüman bir hükümdarı olarak bütün saygınlığını kaybetti. Etrafında bulunan sayıca azalmış olan gerçek dindar ve dürüst devlet adamlarının yanında da değeri kalmadı.

III. Alaeddin Keykubad Sivas'a gelmeden daha önce İlhanlılar tarafından işrâf-ı memalik makamına atanan Seyyid Şerefeddin Hamza-i Alevî'yi bu bölgeye göndermişti. Seyyid Hamza'nın görevi müsaderelerin, salma vergilerinin ve uygunsuz yüklerin tahsiliydi. Seyyid Şerefeddin vergi toplarken çok acımasız ve adaletsiz davrandı.[694] Selçuklu hükümdarı adına hareket ediyordu. Onun yaptığı kötü uygulamalardan dolayı halk sultanından soğudu. Sultana iletilen şikâyetler de sonuçsuz kalıyordu. Zarar gören Anadolu insanı yavaş yavaş ücra yerlere ya da yeni kurulmakta olan diğer Türk beyliklerinin topraklarına göç etmeyi tercih ediyordu. Evini toprağını terk etmeyen de zulüm altında inliyordu. Bu zulmü halkına yaşatan da kendi yöneticileri idi.[695]

5. III. Alaeddin Keykubad'a Karşı Müciredddin Emirşah'ın Tepkisi

Yaşanan bütün olumsuzlukların farkında olan aklıselim devlet adamları vardı. Özellikle Saltanat Naibi Müciredddin Emir Şah, dönemin Selçuklu veziri olan Sahip Alaeddin Savî ile bu zulmün sona ermesi için çok uğraştı. Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad'ı ikna edemediler. Yapılan bütün iyi niyetli nasihatler boşa gitti. III. Alaeddin Keykubad, Seyyid Şerefedddin Hamza-i Alevî'nin ve Atabeg Kadı Mecdeddin Karahisarî'nin etkisi altında kaldı. Halka karşı zulüm ve baskı devam edince başka çaresi kalmadığını düşünen Müciredddin Emir Şah, İlhanlıların merkezine gitmeye karar verdi. Selçuklu veziri Sahip Alaeddin Savî de kendini korumak için

---

harab oluncaya kadar oturma, çok gevezelik etme, çalgıyı şehvetle dinleme. İçmede, sevgiliyle buluşmada halkın diline düşmekten kaçın, her şeyin üstünde dost edin. Âşıklıkta dert vardır, dostlukta rahatlık."

[694] Aksarayî eserinde Seyyid Şerefeddin Hamza-i Alevî'nin karakter ve inancını kötülemiştir. "*Velhasıl o mel'unun habis nefsine ve çirkin tabiatına hasislik öyle hâkim idi ki eğer kendisi çürümüş kemik de olsa, yetimin çanağından sıcak yemek almanın peşine düşerdi. Uğursuz hırs onun kalbini öyle sarmıştı ki eğer bütün vücudu ateşte olsa, yine de dul bir kadının lâmbasından aydınlanmak isterdi. Alevinin nesebinin sahihliğinin delili, ayağını Şeriat Sahibinin (a.s) sünnetlerinin yoluna sağlam basmasıyla olur. Çünkü sahih nesep, dinî neseptir. Eğer doğru işler yapmadan nesep yakınlığının bir faydası olsaydı, Nuh'un (a.s.) oğluna olurdu. Çünkü o, dinî nesepten mahrumdu, oğul olması fayda etmedi*." Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 331.

[695] Aksarayî *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 330.

Abışka Noyan'ın yanına giderek onun hizmetine girdi.[696]

İ.III. Alaeddin Keykubad'ın Abışka Noyan Tarafından Tutuklanması

III. Alaeddin Keykubad'ın hareketlerinden ve Diyarbakır, Malatya, Tokat ve Sivas'ta yaptığı zulümlerden Moğol Noyanı Abışka'nın haberi vardı. Uzun süreden beri de müdahale etmeyi düşünüyordu. Saltanat naibi Müciredin Emir Şah'ın orduya gitmesi ve Selçuklu veziri Sahip Alaeddin Savî'nin de kendisine sığınması son nokta oldu. Selçuklu veziri Sahip Alaeddin Savî elinden geldiğince Abışka Noyan'ı III. Alaeddin Keykubad hakkında doldurdu. Orduya bir haberci de Abışka Noyan gönderdi. Böylece meşru Türkiye Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad'ı Anadolu'daki halk, devlet yöneticileri ve Moğol komutanları İlhanlı hanına şikâyet etti. Şikâyetler birçok kesimden gelince dikkate alındı. İlhanlı hanı Gazan Han, III. Alaeddin Keykubad'ın özgürlüğünü elinden alan bir yarlıg gönderdi. Hüküm gereği sultan yaylak ve kışlakta; yaz ve kış yolculuklarında Abışka Noyan'ın yanında bulunacaktı. Abışka Noyan'ın izni olmadan hareket edemeyecekti. Hüküm ulaşır ulaşmaz Abışka Noyan adamlarına Sivas'tan Selçuklu sultanını alarak Yabanlu yaylağına[697] getirmelerini emretti. Mecbur bırakılan III. Alaeddin Keykubad h. 7 şevval 700/ m. 23 Haziran 1301 yılında Ala Kilise[698] mevkiinde Abışka Noyan'a teslim edildi. Ancak hala meşru Türkiye Selçuklu sultanı olduğu için ona esir muamelesi yapılmadı. Abışka Noyan'a bir fersah[699] mesafede ona otağ (dehliz), bargâh ve şahlara yakışan ikâmetgâh (sera-perde) kurdular ve beş saltanat borusu (penc nevbet-i saltanat) çaldılar.[700] Kendine yapılan iyi muameleden hoşnut kalan III. Alaeddin Keykubad rahat bir nefes aldı.

---

[696] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 330.

[697] Kayseri'nin kenarında bulunan Yabanlu Pazarının kurulduğu yerdir. Kuzey ülkelerinden, Kıbrıs Krallığından ve Venedik Krallığından gelen gayrimüslim malları ile Müslüman mallarının satıldığı bir fuar alanı idi. Eğer sadece Müslümanlar için Pazar kurulacaksa buna Türkmen pazarı denirdi. Bu uluslararsı Pazar her yıl baharda kurulur ve 40 gün sürerdi. En büyük köle pazarı olmasının yanında at, kürk, deri ve kumaş satılırdı. Bu yer hakkında en ayrıntılı bilgi için bakınız: Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, İstanbul 1985.

[698] Bugün Şarkışla'ya bağlı Ala Kilise'dir. Turan, *Türkiye*, s. 634.

[699] Uzunluk ölçüsü birimi olup iki çeşidi vardır. Deniz fersahı:5555 m. ve Kara fersahı:4444 m. Yani Abışka Noyan ile III. Alaeddin Keykubad'ın otağının arası 4,5 km. idi.

[700] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 232.

Abışka Noyan ise suçluların cezalandırılmasını düşünüyordu. III. Alaeddin Keykubad'a dokunamayınca hedefe Seyyid Şerefedddin Hamza-i Alevî'yi aldı. Seyyid Şerefedddin sessizce oturmak ya da af dilemek yerine bir süre sonra divan toplantılarına katılmaya karar verdi. İşraf-ı memalik olarak maliye divanına katılır katılmaz kanunsuz işler yapmaya başladı. Fırsatını bekleyen Abışka Noyan, divan toplantılarına geç gelmesini bahane ederek Seyyid Şerefeddin'i tutuklattı. Maksadı öldürmek değil en ağır şekilde yaptığı zalimliklerin hesabını verdirmekti. O güne kadar görülmedik bir işkence uygulattı, emirleri kazığa oturttu. Seyyid Şerefeddin yapılan bu işkencelere bir ay kadar dayandı.[701] Sırada Müstevfi Nasireddin Muhammed vardı. O da aynı işkencelere tabi tutuldu.[702]

Yanındaki adamlarına işkence yapılması III. Alaeddin Keykubad'ı çok korkuttu. O kadar paniğe kapıldığı ki ne yapacağını şaşırdı. Sıranın kendisine gelmesinden korktu. Korkudan mantıklı düşünemedi. Yapması gereken sessizce beklemek ve Abışka Noyan'a itaat etmekti. Abışka Noyan III. Alaeddin Keykubad'a İlhanlıların damadı olduğu için iyi davranmış ve desteklemişti. Saltanatta kalmasını sağlamıştı. Nakit ve mal hazine sıkıntısı da yoktu. III. Alaeddin Keykubad kendini kötü huylu devlet adamlarının mağduru gibi gösterse idi işler daha da kolaylaşacaktı. Ancak böyle olmadı. Haciblerinin[703] de kışkırtmasıyla telaş içerisinde bir plan yaparak Abışka'dan kurtulmaya karar verdi.[704] Amacı Konya'ya giderek saltanat alanını genişletmek ve bağımsız olarak hüküm sürmekti. Yalnız yeterince adamı ve desteği yoktu ama gençliğine ve kendine güveniyordu. Biraz bekleyip gerekli hazırlıkları yapması lazımdı ama zamanı yoktu. III. Alaeddin Keykubad ansızın kaçmaya karar verdi. Gece yarısına doğru kendisine tahsis edilen ordugâhından apar topar ayrıldı. Sabaha kadar adamlarıyla birlikte beş menzil yol aldı.[705] Zorlu bir yolculuk içerisinde

---

[701] Aksarayî eserinde yapılan işkenceden şöyle bahsetmiştir.*"…Velhasıl onun yılan dişine benzeyen 32 dişinin sayısınca onun makadına sağlam çubuk soktular. O, o durumda iki saat müddetle hummalı adamlar gibi gırtlağına kadar olan otuz iki dişini birbirine vurdu…*" Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 232.

[702] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 232.

[703] Kelime anlamı perde-perdeci, kapıcıdır. Sultanın en yakın memurlarıdır.

[704] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 232.

[705] Şarkışla/Alakilise-Nevşehir Ürgüp arası eski kullanılan yoldan 200 km.'dir. Her menzil-konaklama arası 33 km. olsa 6-7 saatlik bir yolculuğun yapılması lazım gelir. 1301 yılı ağustos sonu gibi bu olayın gerçekleştiği de kabul edilirse güneşin doğma saati 06.00'dır. Demek ki yakalanma ihtimaline karşı sabaha kadar at sürülmüştür.

Şarkışla/Alakilise'den Ürgüp'e kadar at sürdü. Elindeki parası tükendi. Hayvanlar aç kaldı. Adamları da perişan oldu. En sonunda bir kaç kölesiyle Ürgüp mağaralarından birine sığındı. Konya'ya varamadan bir mağarada Moğollara yakalandı (Ağustos 1301).[706] Birkaç gün önce Selçuklu hükümdarı iken şimdi esirdi.

Müellif Aksarayî, III. Alaeddin Keykubad Sivas'ta iken Abışka Noyan'ın hizmetinde idi. Tüm yaşananlara bizzat şahit oldu. III. Alaeddin Keykubad kaçınca ona verilen emir gereği arkada kalan mallarını kaydetti. Hazineden, ahırından, mutfağından, nakit ve mal türlerinden bıraktıklarını deftere şaşkınlıkla geçirdi.[707] Otağın dağınıklığı ve pisliği, değerli malların yerine acele ile değeri düşük malların alınması hayret verici idi.[708] Anlaşılan III. Alaeddin Keykubad kaçmaya ya aniden karar verdi ya da bir tehlike hissetti. Aksarayî'nin fikri gözle görülür bir tehlikenin olmadığı yönündeydi. Ancak korku ve dehşet içinde hareket ettikleri kanaatini taşıyordu. III. Alaeddin Keykubad korkmasa neden kaçmış olmalıdır? Çünkü etrafın dağınıklığı ve maddi değerleri yüksek eşyaları geride bırakması ani karar verdiğinin bir göstergesi olmalıdır. Oysaki hazinesinde altından yapılmış beş bin adet at eyeri, kolonu ve göğüs bağı vardı. Hazinede bulunan altın gerdanlıklardan birinin değeri 1200 miskâl[709] ağırlığındaydı. Kıyafetleri, kuşakları ve diğer malzemelerin değeri de çok fazla idi. Hiçbirini alamadan otağından ayrılmak zorunda kaldı.

Moğollar tarafından yakalanan III. Alaeddin Keykubad Ürgüp'ten Abışka'nın otağına getirildi. Mahkeme kuruldu. İfade ve soruşturmadan sonra herkese yaptıklarının karşılığında cezalar verildi. Pek çok kişi hayatını kaybetti. Yargılamanın ne kadar sürdüğü hakkında net bir bilgi olmasa da olayların gidişatından Eylül-Ekim-Kasım 1301 tarihleri içinde olduğunu düşünüyoruz. III. Alaeddin Keykubad, Atabeg Kadı Mecdeddin Karahisari ve esirler orduya yani İran başkentine götürüldü.[710] Hepsinin bütün malına, mülküne ve hazinesine el konuldu (Aralık 1301-Ocak 1302).

---

[706] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 233.
[707] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 234.
[708] Örneğin mücevher kutuları kalmış meze tabaklarını almışlar. Para edecek olan kıymetli ipekli kumaşlar bırakılmış. Halktan zorla toplanan vergilerle yaptırılan altından yapılmış at takımları ve yemek kapları yerlere serilmiş. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 234.
[709] Yirmidört kıratlık (4,5 gr. kadar)bir ağırlık ölçüsü.(Bir kırat, beş normal arpa ağırlığında olup, bir dirhemin 1/14 üdür.)
[710] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 235; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlişkileri*, s. 375.

J. III. Alaeddin Keykubad'ın Tebriz'e Gönderilmesi ve Sultanlığının Sona Ermesi

Sultan III. Alaeddin Keykubad ve beraberindeki esirler Doğu Azerbaycan'da bulunan İlhanlıların merkezine Tebriz kentine getirildi.[711] III. Alaeddin Keykubad burada da ikinci kez yargılandı (Mart-Nisan 1302). Cezası ölüm oldu. III. Alaeddin Keykubad'ın eşi Hülagü Han'ın torunu Şehzade Hülacü'nün kızı, Gazan Han'dan af diledi. Ölüm emrinden vazgeçen Gazan Han ceza olarak eski Selçuklu sultanına sopa attırdı. Onu sürgüne gönderme kararı aldı. Tebriz'e 900 km. uzaklıkta bulunan Isfahan kentinde oturmaya mahkûm etti. Eski Selçuklu sultanının tüm masrafları karşılanacaktı. III. Alaeddin Keykubad saltanatını kaybetti ama hayatını kurtardı. Gazan Han vakit kaybetmeden yeni bir yarlığ çıkararak Hemedan'da tutuklu bulunan III. Alaeddin Keykubad'ın amcası, eski Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud'u Türkiye Selçuklu Devleti sultanlığına tekrar atadı. Yeni sultan II. Gıyaseddin Mesud'un Anadolu'ya gelmesi ve tahta geçmesi uzun zaman aldı. Hemedan'dan Musul yoluyla Anadolu'ya geçti. O dönemin haberleşme ve ulaşım şartları gereği yolculuklar uzun zaman aralığında tamamlanıyordu. Bu süre içinde Anadolu'yu Abışka Noyan'ın hizmeti altına giren III. Alaeddin Keykubad'ın veziri Sahip Alaeddin Savi yönetti.[712] Türk ve Tacik ülkesinin en üst yetkilisi olan (hâkim) Abışka Noyan, 1303 yılının ortalarına kadar Selçuklu ülkesinin işleriyle uğraştı. Niğdeli Kadı Ahmet'e göre II. Gıyaseddin Mesud, h. 1 Şevval 702/m. 19 Mayıs 1303'te Kayseri'de tahta oturdu.[713] Veziri değişmedi, eskiden olduğu gibi Sahib Alaeddin idi.

III. Alaeddin Keykubad'ın Atabeyi Kadı Mecdeddin Karahisari yargılama esnasında hayatını kurtarmayı başardı. Ancak müzmin bir hastalığa yakalanarak acı içinde yaşamını yitirdi. 1302 yılının başında Müciredddin Emirşah, Tebriz'e gitmeye karar verdi. Anadolu'dan çıkar çıkmaz hastalandı. Arran Karabağ'da hayatını kaybetti

---

[711] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 235; Bayram, "III. Alaeddin Keykubad", s. 163.

[712] Sahip Alaeddin Savi, Abışka Noyan'ın ordugâhında divan toplantılarına katılarak "Uluğ Bitikçi" ünvanını aldı. Uluğ Bitikçi İlhanlılarda büyük divanın başkâtibi idi. Büyük divandan çıkan emirleri, kararları yazdırır ve divana ait malî işleri takip ederdi. Mali tahsilatı da yapardı. Devlet gelirlerinin artırılmasından sorumlu idi. Divanın gelir ve gider defterlerini inceler, divan kayıtlarını tutardı. Eyâletlerdeki divanlara atama yapardı. Görevi oldukça önemli idi. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, s. 219.

[713] Niğdeli Kadı Ahmed, El-veledü'ş-şefik, C. I, s. 516; Bayram, "III. Alaeddin Keykubad", s. 163.

(h. 701/ m.9 Mart 1302).[714] Nizameddin Yahya İbni Hace Vecihi-i Horasani'yi ise daha kötü bir son bekliyordu. Selçuklu ülkesinde 3-4 yıldır yaptığı tüm yolsuzluklar ve haksızlıklar cezasız kalmadı. Onun hakkındaki şikâyetler o kadar çoğalmıştı ki affedilmedi. Gazan Han'ın huzurunda yapılan yargılamada kendisi hakkında sunulan delillere cevap veremedi. Haziran 1300 tarihinde öldürttüğü Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman'ın oğulları babalarının kısasını istediler. Hemedan yolunda başı kılıç ile kesilmek suretiyle idam edildi.[715]

K. III. Alaeddin Keykubad Tarafından Osman Gazi'ye Berat Verilmesi Meselesi

İlk dönem Osmanlı kaynaklarında yer alan, III. Alaeddin Keykubad'ın Osman Gazi'ye gönderdiği rivayet edilen berat ile ilgili tarihçilerimiz ikiye ayrılmıştır: Beratın hiç yazılmadığını söyleyenler ve beratın varlığını kabul edenler. Osman Turan bu belgenin varlığının tutarsız olduğunu savunmuştur: "*...iktidarsız ve Moğolların elinde bir alet gibi istenildiği şekilde hareket ettiriliyordu. Bu şekilde hâkimiyeti elinde tutamayan bir sultanın, bir uç beyine âlem, kıymetli hediyeler vs. vermesi, yukarıdaki rivâyete uygun düşmemektedir."*[716]

Mikail Bayram bu beratın olmadığını açıkça belirtmektedir. "*III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatı zamanında Osman Gazi'ye beylik verdiği ve Türkçe yazılmış bir "temlikname" ile beylik alameti olarak ona kılıç, tabl (davul) ve sancak gönderdiği ileri sürülmüştür. Bu yöndeki iddialar doğru değildir. III. Alaeddin Keykubad'ın kısa süren ve buhranlı geçen saltanat döneminde uç bölgelerle ilgilendiği varit olmadığı gibi Moğol ümerasının takip ve kontrolü altında buna imkân da bulamazdı*."[717]

Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri ve Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237) isimli çalışmasının önsözünde Emine Uyumaz erken dönem Osmanlı kaynaklarından Oruç Bey (Tevarih-i Al-i Osman), Neşri (Kitab-ı Cihan-Nüma)'de I. Alaeddin Keykubad ile ilgili nereden alındıkları bilinmeyen ve muhtemelen efsaneden

[714] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 237.
[715] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 238.
[716] Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 49-301.
[717] Bayram, "III. Alaeddin Keykubad", s. 162-163.

öte gitmeyen bilgileri devrin kaynakları tarafından doğrulanmadığı için yer vermediğini söylemektedir.[718] Dolayısıyla bizim de başvurduğumuz Neşrî tarihindeki I. Alaeddin Keykubad ve III. Alaeddin Keykubad dönem bilgilerini yok sayar. Oysaki Münşeat mecmuasında böyle bir berat metninin varlığı olayın doğruluğu açısından kesinlik kazanmaya yakın olduğunu gösterir.

Netice itibari ile bu beratın uydurma bir belge olabileceği görüşüne sahip olanlar şunu düşünmüş olabilirler. III. Alaeddin Keykubat'ın iktidar dönemi ile Osman Bey'in beyliğin başına geçiş dönemi zaman bakımından denk gelse de, dönemin siyasi, sosyal, idarî ve ekonomik durumu, böylesine bir salahiyeti ve hediyeleri verebilecek imkâna sahip değildir. Bu fikre katılmakla beraber, iki hükümdarın saltanat sürelerinin 4 yıl için kesiştiğini göz önünde bulundurmamız gerekir. Aynı zaman diliminde yaşamışlardır. Osman Bey'in fetihlerini ve Bizans'a karşı başarılarını bütün Anadolu duymuş iken III. Alaeddin Keykubad duymamış olabilir mi? Kaldı ki fetihleri müjdeleyen ve Bizans'a karşı yardım isteyen Osman Bey'dir. Elçi gönderen ve gönderilenlerin ismi somuttur.

Böyle bir berat var mıdır? Osmanlı kaynaklarından Hoca Sadeddin Efendi ve Feridun Bey'in yazdığı münşeatlarındaki nüshalar beratın geçtiği en eski nüshalardır.[719] Sorumuza cevap bulmak için günümüze ulaşmış ve Konya Koyunoğlu kütüphanesinde bulunan bir adet münşeat mecmuasının içinde olan ve iki adet bağımsız olarak bulunan metinler ilk incelediğimiz belgeler oldu.[720] III. Alaeddin Keykubad tarafından verilen bu berat[721] Osmanlı tarihçilerinden Hoca Sadeddin Efendi'ye ait Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesinde bulunan 119 varaklık Münşeat ve Mükâtabât-ı Sultaniye adlı mecmuada yer almıştır.[722] Tarafımızdan da görülen bu

[718] Emine Uyumaz, *Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri ve Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi* (1220-1237), Ankara 2003, s. 8.
[719] Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, C.I, s.48-56-64.
[720] Müstakil yazma nüshaslar için Koyunoğlu Kütüphanesi, D.No:13473/4-13475.
[721] Berat, Arapça bir kelime olup, anlamı "yazılı kâğıt, mektup" demektir. İlk devirlerde "biti" veya "misâl" de denilen, memuriyete atama, ikta veya diğer vergi gelirinden tahsis, muafiyet veya imtiyazların yer aldığı ve sultanın tuğrasını taşıyan resmi belgelerdir. Türkiye Selçuklularında da kullanılan berat; emirlere ikta olarak toprakların idaresinin verilmesinde, gelirlerin tahsisinde, görev ve yetkilerin dağılımında, bazı muafiyet durumlarında verilmiştir. Beratların yazılışında uyulması gereken bazı kalıplar ve özellikler vardır. S. Mübahat Kütükoğlu," Berat", *DİA*, C. V, İstanbul 1992, s. 472-473.
[722] Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, Münşeât ve Mükâtabât-ı Sultaniye, Koyunoğlu nüshası, varak 91a-100a, Koyunoğlu Kütüphanesi Demirbaş nr. 13435.

berat, tezimizin ekler bölümüne ilave edilmiştir. Abdurrahman Daş 2003 yılında doktora tezinin içeriğinde bu beratın tam metin transkripsiyonu yapmıştır.[723]

III. Alaeddin Keykubad'ın Osman Gazi'ye böyle bir berat verip vermediği, verdi ise ne anlama geldiği, Osmanlı'nın kuruluşu için ne ifade ettiği veya bu beratın kim tarafından verildiği mevzuu tarihçiler arasında henüz cevabını bulabilmiş değildir. Bu konuya açıklık getirecek bilgilere çalışmamızla ulaşmayı hedefledik.

Konunun ayrıntısına girmeden bir hususu açıklamakta fayda vardır.

Osmanlı kaynaklarına özellikle Mehmet Neşrî'nin kayıtlarına bakıldığı zaman iki Alaeddin Keykubad'tan bahsedilmektedir. Birincisi "evvel" ki biz bundan I. Alaeddin Keykubad olduğunu anlıyoruz. İkincisi ise Arapçada iki anlamına gelen "sani" "Alaeddin-i sani". Türkiye Selçuklularında hükümdar olarak üç Alaeddin Keykubad olduğundan kullanılması gereken "Alaeddin-i salis" olmalıydı. Bu halde Mehmet Neşrî, Osman Gazi'ye hükümranlık alâmetlerini gönderen kişinin II. Alaeddin Keykubat (öl:1254) olduğunu söylemektedir.[724] Oysaki II. Alaeddin bu tarihten çok daha önce hayatını kaybetmiştir. O halde Mehmet Neşrî bir yazım hatası mı yapmıştır? Ya da saltanatı kısa süren ve iki kardeşiyle tahtı paylaşan bu Selçuklu hükümdarını hükümdarlık sıralamasına almamış mıdır? İkinci ihtimal daha kuvvetli olup II. Alaeddin Keykubad saltanat listesine dahil edilmemiştir. Rakam hatası demek zordur, çünkü birkaç kez "sani" kelimesini kaydetmiştir. Bir defaya mahsus kullanmamıştır.[725]

İlk dönem Osmanlı kaynaklarında III. Alaeddin Keykubad için neden "II." unvanı kullanılmaktadır? Bu sorunun cevabını Niğdeli Kadı Ahmed vermiştir. II. Alaeddin Keykubad'ın Selçuklu ülkesinde müstakilen saltanat sürmediğinden dolayı tahta çıkan sultanlar arasında anılmadığını söylemektedir.[726] Mehmet Neşrî de tahta

---

[723] Abdurrahman Daş, Hoca Sadeddin'e ait Koyunoğlu kütüphanesinde bulunan münşeat mecmuasının 119 varaklık Münşeat ve Mükâtabât-ı Sultaniye adlı mecmuanın tamamının metin transkripsiyonu yapmıştır. Tarih içerikli bu münşeat mecmuasında III. Alaeddin Keykubat-Osman Bey arasındaki yazışmalara ait iki metin sureti de yer almaktadır. Abdurrahman Daş, *Osmanlılarda Münşeat Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2003, s. 289-290.

[724] Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara 1983, s. 55-57.

[725] Hasan Yaşar-Abdurrahman Daş, "III. Alaeddin Keykubat'ın Osman Bey'e yazdığı rivayet edilen beratla ilgili bazı düşünceler", www.konya.bel.tr/koyunoğlumüzesi/makaleler,erişim tarihi, 05/10/2017, s. 3.

[726] Niğdeli Kadı Ahmed eserinde: "*Sultan Üçüncü İzzeddin ve Rüknüddin'in diğer kardeşi, şakacı olmayan kimseye dost haşmetli dedesinin lakabıyla lakaplanan Alâüddin idi. Kâdî Hotenî'nin mezkûr*

geçen iki Alaeddin Keykubad ismini kabul etmektedir.

III. Alaeddin Keykubad'ın Osman Gazi'ye gönderdiği rivayet edilen berat ile ilgili neden ilk dönem Osmanlı kaynakları bu konuya bu kadar yer ve önem vermişlerdir?

Osmanlı Devleti'nde ilk tarih yazıcılığının, Yahşi Fakih ve Ahmedî ile XV. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başladığı görülmektedir.[727] II. Murat döneminde (1421-1451) ise tarihçi ve tarih kitaplarının sayısının hızla arttığı ve "Tevarih-i Al-i Osman" adıyla eserlerin verildiği bilinmektedir.[728] Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) zamanında da onun adına pek çok eser kaleme alınmıştır.[729] Osmanlı'nın tarih serüvenini anlatan yazma eserler arasında bilinen en erken tarihlisi, Aşıkpaşazade'nin kaleme aldığı *Tevarih-i Al-i Osman'*dır.[730] Daha sonraları ise Osmanlı hanedanını konu alan ilk vakayinameler II. Bayezid zamanında (1481-1512) yazılmaya başlanmıştır. Bu vakayinamelerde Osmanlı hanedanının şeceresini belirlemeye yönelik aşamaların ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. Oluşturulan hanedanın kutsiyeti kavramı daha sonraki yüzyıllardaki eserlerde de devam etmiştir. Özellikle konumuz açısından önemli olan XV. yüzyıldan itibaren yazılan eserlerde Selçuklulara yapılan atıflar ve bağlantılar kayda değerdir.[731]

Sultan Gıyâseddin'in üç tane evladına yoldaşlık/eşlik (mashûb) ettiği esnada, malum şahıslar Şark iklimindeki vilâyete gitmişlerdi. Mezkûr Alâüddin geri dönüş yolunda, Erzen-i Rum'da vefat etti. Annesi Gürcü Hatun'un yanında istirahat etmektedir. Rum'da müstakillen saltanat sürmediği için, tıpkı Benî Ümeyye adını taşıyan emirler-halifeler silsilesi içinden hal' edilmiş İbrahim ile Benî el-Abbâs'tan seçkin âlim ve yaratıcı şâir Abdullah İbn el-Mutez gibi, onu da memleket tahtına cüluş etmiş kimseler arasında yâd etmedik. Böylece bu pişmiş fende bir hamlık, düşüklük ve kabalık zuhûra gelmesin [istedik]. Ebedî bâkilik, ancak tek, benzersiz ve sonsuz olan Allah'a mahsustur." Niğdeli Kadı Ahmed, *el-veledü'ş-şefik*, s. 444.

[727] Yahşi Fakih, Orhan Bey'in imamı İshak Fakih'in oğludur. Bilinen ilk Osmanlı tarihçisidir ama eseri şu ana kadar gün yüzüne çıkmamıştır. Eserinin varlığını öğrendiğimiz Aşıkpaşa'nın verdiği bilgilerden 1389'a kadar geçen olaylar kaydedilmiştir. Ahmedi'nin ise asıl adı bilinmemekle beraber "İskendername" ismini verdiği eseri bir bilim ansiklopedisi şeklinde yazılmıştır. Osmanlı tarihi sonradan eklenmiş ve esere 1390 yılında son verilmiştir. Franz, Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Mersin 2000, s. 11-12.

[728] Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 11-16.

[729] Bu eserlerin en meşhuru Fatih'in fetihlerini anlatan Tursun Bey Tarihi'dir. Tursun Bey'in asıl adı Tur Sina olup 1499'dan sonra öldüğü tahmin edilmektedir. Tursun Bey'in "*Tarih-i Ebu'l Feth Sultan Mehmed Han*" adlı eserinde Fatih'in tahta çıkışından itibaren 1487 yılına kadar olan olaylar anlatılır. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 29.

[730] Asıl adı Derviş Ahmed bin Şeyh Yahya olan Aşıkpaşazade 1400 yılında doğmuştur. Eserini 1476'dan sonra yazmaya başlamıştır. Aşıkpaşazade, Horasanlı Baba İlyas'ın torunlarındandır. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 38-39.

[731] Bu dönemde yazılan eserlerde Osmanlıların kökeni benzer şekillerde anlatılır. Aşıkpaşazade'de, Osmanlı Hanedanının kökeni Nuh peygamber ile başlar Oğuzlarla devam eder. Sonrasında Süleyman Şah, Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi'ye ulaşır. Aşıkpaşazade, *Osmanlı Tarihi*, haz. Nihal Atsız,

Mehmet Neşrî eserine genel bir Türk tarihi ve kısa bir Selçuklu tarihi ile başlamıştır. Bundan sonra Osmanlı tarihini ele almıştır. Saltanat-ı Türk'ün Selçuklulardan sonra Osmanlılara geçtiğini ifade etmiştir.[732] Lütfü Paşa'da da aynen Türk-Oğuz-Selçuklu-Osmanlı bütünlüğü üzerinde durulmuştur.[733] Hoca Sadettin Efendi'de ve Solakzade'de ise Selçuklu-Osmanlı bağlantıları koparılarak Osmanlı vurgulanmıştır.[734]

Aşıkpaşazade'ye göre; Osman'ın dedesi Oğuz soyundan gelen Süleyman Şah, İran'dan önce Anadolu topraklarına gelmiş, ölümünden sonra oğlu Ertuğrul'a, Moğollara karşı savaşlarında Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubad'a yardım ettiği için, Domaniç ile Söğüt yaylak ve kışlak olarak verilmiştir. Daha sonra ise Sultan Alaeddin (III. Alaeddin Keykubad), Osman Bey'i varisi yapmış ve hakimiyet sembolü olarak davul, sancak ve kılıç göndermiştir.[735] Osman Bey'in ölümünden sonra arkasında kalan eşyalar içinde sarık bezi, at için zırh takımı, bir tuzluk, bir kaşıklık, bir çift çizme, sancaklar, bir kılıç ile davul kasnağının bulunması olayın doğruluk payını yükseltmektedir.

Aşıkpaşazade'de anlatılan bir diyalog hemen dikkatimizi çekmektedir: "*...Dursun Fakıh: Hanım, Sultandan izin gerekir dedi. Osman Gazi dedi ki: Bu şehri ben kendi kılıcımla aldım. Bunda sultanın ne dahli var ki ondan izin alayım? Ona sultanlık veren Allah bana da gaza ile hanlık verdi. Eğer minneti şu sancak ise ben kendim dahi sancak kaldırıp kâfirlerle uğraştım. Eğer o, ben Selçuk Hanedanındanım derse ben de Gök Alp Oğluyum derim. Eğer bu ülkeye ben onlardan önce geldim derse*

İstanbul 1992. Eserinde en son 1467'ye kadar olan olayları anlatan Oruç Bey de tarihinde aynı yolu izler. Oruç Bey *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Nihal Atsız, İstanbul 1972. Bursa'da müderris olan Mehmed Neşri'nin ölüm tarihi 1520 olarak kabul edilmiştir. O da esrinde Osmanlı hanedanı için benzer ifadeler dile getirir. Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, C. I-II, haz. F.R. Unat-M.A. Köymen, Ankara 1987. Arnavud asıllı Lütfi Paşa bir saray görevlisi olup daha sonra Kastamonu sancakbeyi, Karaman, Suriye ve Rumeli valiliği yapmıştır. Kendisine üçüncü vezirlik görevi verilmiştir. Ancak 1541'de Dimetoka'ya sürülmüş ve 1564 yılında ölmüştür. Onun eserinde de hanedanlık ifadeleri benzerdir. Lütfi Paşa, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman*, çev. Kayhan Atik, Ankara 2001. III. Murad'ın müderrisi olan Hoca Sadettin Efendi'nin görüşleri de aynı çizgidedir. Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't Tevarih*, çev. İ. Parmaksızoğlu, C. I-V, Eskişehir 1999. Sarayda bir memur olan ve 1657'de vefat eden Solakzade'nin görüşleri de aynıdır. Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, C. I, haz. Vahit Çabuk, Ankara 1989.

[732] Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihan-nüma*, C. I, s. 23.

[733] Lütfi Paşa, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman*, s. 155.

[734] Çok uluslu bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı'da, artık Osmanlılık bilinci ortaya çıkmış ve daha önceden kendilerini meşrulaştırmak için tarihsel sürekliliği ortaya koyma ihtiyacı kalmamıştır. "Osmanlı" artık tek başına kullanılan bir kavramdır.

[735] Aşıkpaşazade, *Osmanlı Tarihi*, s. 18.

Süleymanşah dedem ondan önce geldi..."[736] Bundan da anlaşılacağı gibi Aşıkpaşazade, Osman'ın açıkça kendisini Selçuklu sultanı ile aynı mevkide gördüğünü ifade etmiştir.

Oruç Bey Tarihi'nde ise olay biraz daha ayrıntılandırılarak verilmektedir: "*Meğer Sultan Alaeddin'e Mısır Sultanı olan kimseden Emirülmü'min Hazreti Osman'ın kılıcı gelmişti. Kendi beline götürdü. O kılıcı belinden çıkardı. Osman'a gönderdi ve: O ülkede bağımsız padişah olsun. Anadolu ülkesini ona ısmarladım. Açabildiği yere kadar açsın; onun olsun.*"[737]

Mehmet Neşrî eserinde bu olayın hikâyesini bir bütün olarak ele almıştır. Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad, Anadolu'nun kuzeybatısındaki toprakları Ertuğrul'a bağışlamıştır. III. Alaeddin Keykubad da Ertuğrul'un oğlu Osman'a hâkimiyet sembolü olarak davul, sancak ve kılıç göndermiştir. Ölmeden önce de, erkek çocuğu olmadığı için, Osman'ı varisi yapmıştır. Osman Bey, Selçuklular var olduğu sürece Selçukluya hiç sadakatsizlik etmemiş ve topraklarını sadece gaza yoluyla genişletmiştir.[738]

---

[736] Aşıkpaşazade, *Osmanlı Tarihi,* s. 25.

[737] Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, s. 24.

[738] Mehmet Neşrî'nin eserinde bu berat hakkındaki bilgi aynen şöyledir: *Osman Gazi Bilecik, Yarhisar, İnegöl ve Yenişehir'i fethettikten sonra İznik'i kuşatıp şehre giden tüm kara yollarını tuttu. Şehrin Rum halkı göl üzerinden İstanbul'a adam gönderip yardım istediler. İstanbul'dan yardım gönderdiler. Osman Gazi bunu haber aldı. Gelen Rum askerlerinin şehre ulaşmaması lazımdı. Gaziler Osman Gazi'ye şöyle dediler: "Asker sayımız azdır, Sultan Alaeddin'den yardım isteyelim." Hemen Konya'ya adam gönderdiler. Fetihlerini ve meydana gelecek durumu bildirdiler. Sultan Alaeddin bu haberleri duyunca memnuniyet ve sevinçle tabl, âlem, kılıç, at ve hilat verip şöyle buyurdu: " Kara-Hisar'dan (Afyon Karahisarı) 1000 kişilik bir kuvvet yardımcı olsunlar." Sultan Alaeddin'e yardım istemeye gidenler dönmeden Bizans'tan gelen askerler Dil iskelesinden geçmeye başladılar. Rumlar Türkler kaçtı diye gaflet içinde iken Yalak-Hisar'dan cesaret alan Osman Gazi Dil iskelesinden geçenlere baskın düzenledi. Bazısını kılıçtan geçirip, bazısını da denize döktü. Geri kalan Bizans kuvvetleri ise İstanbul'a geri döndü. Gaziler ganimetler elde ettiler. İznik'in fethine ulaşamasalar da hemen müjdeli haberi Yenişehir'e gönderdiler. Kendileri de yönetim merkezlerine hareket ettiler. Annesi ve akrabaları Osman Gazi'yi karşılamak için öncü çıktılar. Her iki gurup buluştukları vakit, o esnada ikindi vakti Sultan Alaeddin'den gelen tabl, âlem, at, kılıç ve hilat Osman Gazi'ye takdim edildi. Divan erbabı ve erkân-ı ayan süslenerek, divan-ı sultaniye göre dizilerek Osman Gazi'nin annesi de dâhil herkes ayakta durarak kanun ve kaide üzere nevbet-i Osmani vuruldu. O zamandan II. Mehmet zamanına kadar nevbet çalınırken ayakta durulurdu. Sultan Mehmet'le ayakta beklemek âdeti terkedildi. Fakat nevbet çalınmaya devam edildi. Osman Gazi'ye tabl ve âlem gelince, o da ganimetin beşte biri, sınırsız armağan ve hediye ile Konya'ya giderek Sultan Alaeddin'le buluşmaya karar verdi. Asıl maksadı ondan yardım alıp veliaht olmaktı. Zira Sultan Alaeddin Keykubad b. Feramurz'un oğlu yoktu. Sultan Alaeddin, Osman Gazi'yi oğlu yerine koyup tabl, âlem ve kılıç göndermişti. Gerçi Osman Gazi, Sultan Alaeddin zamanında bağımsızlık yolunda adım atmıştı ama edebe uyarak, hutbeyi ve sikkeyi Sultan Alaeddin adına kılmıştı. Osman Gazi hazırlıklarını tamamlayıp, sultana gitmeyi planlarken Sultan Alaeddin'in ölüm haberi geldi. Oğlu olmadığı için yerine veziri Alaüddin Sahib geçti. Bunu haber alan Osman Gazi hüküm yüce Allah'ındır deyip Karaca Hisar'a Tursun Fakih'i hem kadı hem de hatip tayin etti. Karaca Hisar'a Germiyan'dan ve başka yerlerden Müslümanlar gelip yerleşti. İlk hutbe Osman Gazi adına Karaca*

Hoca Sadettin Efendi'nin, *"Zaferlerle dolu bu haber, Alâeddin Keykubad'ın oğlu, Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu, İzzeddin Keykavus'un oğlu, Feramuz'un oğlu Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın otağına ulaştırıldığı zaman, sözü edilen padişah, çeşitli öğmelerle birlikte ikballe bezeli bir sancak, boru ve tabıl, gümüş kakmalarla süslü kemer, hançer ve şemşir ile donatılmış güzel at göndermiş..." sözleri* Mehmet Neşri'nin hikâyesinin bir devamı niteliğindedir.[739]

Lütfi Paşa ve Solakzade tarihlerinde ise Selçuklu Sultanı Alaeddin'in, Ertuğrul'a Eskişehir, Karacahisar ve Bilecik aralığını yaylak, Söğüd'ü ise kışlak olarak verdiği anlatılmaktadır. Selçuklu Sultanı Alaeddin'in, hangi Alaeddin olduğu açık olarak belirtilmemektedir.[740]

Hoca Sadettin Efendi, Keyhüsrev oğlu Alaeddin Keykubad'ın, Moğollarla yaptığı savaşta kendisine yardım eden Ertuğrul'a Ankara çevresini yurtluk olarak verdiğini kaydetmiştir. Sultan III. Alaeddin'in Osman'a, hakimiyet sembolü olarak tuğ, sancak, davul, boru, kemer, hançer ve at gönderdiği anlatmıştır.[741]

Anlaşılacağı üzere Osmanlılar, Selçuklu ülkesinin hükümdarlığının kendilerine bizzat Selçuklular tarafından miras olarak bırakıldığını iddia etmektedir. Tarihi metinlerde karşımıza çıkan bu durum, Osmanlı'yı diğer Anadolu beyliklerinden ayrı bir konuma yükseltmiş oluyordu. Selçuklu sultanı tarafından kendilerine verilen toprakların yönetimi hususu da bunu kuvvetlendiriyordu. Böylece asıl amaçları olan Selçuklular ile Osmanlıların ilişkilendirilmesi ve yasal olarak mirasçı tayini idi. Sadece tarih kitaplarında değil Osmanlı sultanlarının zihninde de bu mirasın kabul edilmişliği vardır. Yıldırım Bayezid Ankara Savaşı öncesinde Timur'a gönderdiği mektubunda bunu ima etmiştir: "*…iyi bil ki, atam Ertuğrul Han üç yüz kadar gazisiyle beraber Hülagü Tatar'ından on bin Tatar'ı vurup, Alaeddin Keykubad'a galip gelenleri mağlup etmiştir. Bundan sonra devlet idare etme şerefine nail olmuş, hilat kendisine verilerek Allah'ın lütfu ile Âli Selçuk'un yerine idareyi elde tutması isyan ve başkaldırma ile olmamıştır…*"[742]

Hisar'da okundu. Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma,* C. I, s. 61-65.

[739] Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't Tevarih*, s. 32.

[740] Lütfi Paşa, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman*, s. 153-154; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, s. 13.

[741] Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't Tevarih*, s. 26-32.

[742] Abdurrahman, Daş "Ankara Savaşı Öncesi Timur ile Yıldırım Bayezid'in Mektuplaşmaları", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Konya 2004, s. 159-160.

Aşıkpaşazade, Osman Bey'in Tanrının gaza yoluyla hanlığı kendisine verdiğini ve 1299 yılında kendi adına ilk hutbeyi okuttuğunu vurgulamıştır.[743] Yani III. Alaeddin Keykubad hayatta iken Osman Bey bağımsızlığını ilan etmiştir.

Mehmet Neşrî ise, III. Alaeddin Keykubad'ın ölümünden önce Osman Bey'in hutbede ve sikkede Selçuklu sultanının ismini andığını, Osmanlı adının ancak III. Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra kullanılmış olduğunu belirtmiştir.[744]

Solakzade Tarihinde geçen bir diyalog bağımsızlık sembolü olan ilk sikkelerin Selçuklu adına kestirildiğini göstermektedir. Osmanlı, Selçuklu Devleti'ne bağlı olduğunu göstermiştir. Diyalog şöyledir: Orhan Gazi'ye kardeşi Alâeddin hitaben: "*...Şimdi sende herkesin beğeneceği bir kanun vaz etmelisin ki kıyamete kadar icra olunsun. Bu hususlardan birisi sikkeyi kendi adına kestirmelisin. Zira bu zamana gelinceye kadar, rayiç olan akçe Selçuklu Devleti sikkesi idi...*" [745]

Hoca Sadettin Efendi ise eserinde "*...Selçuklu sultanlarının adına kesilen, bir para konusu vardır. Gerçi andının eri olan sultan Osman, Selçukluların son kalıntılarına bile bağlı davranarak, böyle bir iddiada olduğunu belli etmedi*" diyerek Osman'ın kendisini Selçuklunun varisi olarak gördüğünü ancak bunu Selçuklular yıkılıncaya kadar dile getirmediğini ortaya koymaktadır.[746]

Mehmet Neşrî'de geçen rivayetlerde karıştırılan bir husus vardır. Rivayete göre III. Alaeddin Keykubad, Osman Bey ile beraber Karacahisar kuşatmasında iken Bayınçar Noyan Selçuklu ülkesine geldi, Ereğli'yi (Karaman) tahrip etti. Bunun üzerine III. Alaeddin Keykubad onun üzerine yürüdü. Bigaöyüğü'nde yapılan savaşta Bayınçar'ın ordusu yenildi. III. Alaeddin Keykubad, Bayınçar Noyan'a karşı savaşmış gösterilirse de durum böyle değildir. Gerçekte Gazan Han, Bayınçar Noyan'ı ve Buçkur Noyan'ı büyük bir ordu ile Sülemiş Noyan'ı ortadan kaldırmaya göndermişti. Sülemiş Noyan onları yendi ve Bayınçar Noyan'ı öldürdü. Bu olaylar sırasında 1299 Osman Bey, Bilecik'i fethedip bağımsız bir şekilde hareket etmeye başladı.[747]

Osman Bey, Karacahisar fethi ve beylik merkezi yapması sonucu uçta sancak beyliğine ulaştı. Osman Bey bütün bölgeye hâkim olurken Selçuklu-İlhanlı naibleri

---

[743] Aşıkpaşazade, *Osmanlı Tarihi*, s. 25.
[744] Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, C. I, s. 109.
[745] Solakzade, *Solakzade Tarihi*, s. 28.
[746] Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't Tevarih*, s. 66.
[747] Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, C. I, s. 61-65.

yerine geçmiş görünmekteydi. Neşri'ye göre Osman Bey Karacahisar'ı aldıktan sonra Eskişehir'e de sahip oldu. Konya'ya gönderdiği yeğeni Aktimur, geri dönüşünde sancak beyliği sembollerini Osman Bey'e getirdi.[748] Buna göre Osman Bey 1288'de bölgeye II. Gıyaseddin Mesud adına hâkim olmuş olabilir. Kesin bir şey varsa o da Osman Bey bölgede fiilen bir gazi bey durumuna yükselmişti. Böylece Osman Bey, Kastamonu vilayetindeki Çobanoğulları gibi, III. Alaeddin Keykubad'ın sancak sahibi bir emiridir.

Aşıkpaşazade'de Osman Bey'in şehri kılıcı ile aldığı, kendisine Allah'tan gaza ile hanlık verildiği, Osman Bey'in han sıfatıyla kanun koyduğu, ikta dağıttığı geçmektedir.[749] Dolayısıyla kendi adına hutbe okutabilmeye de hak kazanmıştır.

Mehmet Neşrî ise III. Alaeddin Keykubad'ın ölümüyle Selçuklu hanedanının ortadan kalkması üzerine, "Hutbe Osman Gazi adına okundu" demektedir.[750] Bu tarihten sonra Osman Bey hutbe ve sikke sahibi bir İslam hükümdarı olmuştur. Oysaki II. Gıyaseddin Mesud 1308 yılına kadar Selçuklu sultanı olarak tahtındadır.

Yukarıda verdiğimiz tüm Osmanlı vakayinameleri ile çelişen bir bilgiye ise Şikari de rastlıyoruz. 1355-1393 tarihleri arasında yazılan Karamanoğulları Tarihinde Şikari ise çok farklı bir hikâye anlatmaktadır. Osman Bey, Selçuklu Sultanı II. Alaeddin'in çoban başıdır. Selçuklu sultanının kaçması üzerine Karamanoğulları Konya'yı almış ve Karamanoğlu Mehmed Bey adamlarına kentlerin yönetimini dağıtmıştır. Bu esnada Osman Bey de gelip Karamanoğlu'na hürmet göstermiştir. Selçuklu sultanının ne kadar sürüsü varsa karşılıksız Karamanoğlu'na getirmiştir. Bunun üzerine Karamanoğlu, Osman Bey'e üç kenti bağışlayarak, ona sancak ve davul verip onu "Bey" yapmıştır. Karamanoğulları da hakimiyetin kendilerine geçtiğini iddia ederek aralarında Osman Bey'in de bulunduğu bazı kişilere toprak paylaşımı yapmıştır.[751] Yani yeni kurulmakta olan beylikler varlıklarını ispatlayıp kendilerini meşrulaştırma çabası içine girmişlerdir. Kendilerini Selçukluların yerine koymuşlardır.

III. Alaeddin Keykubad, Osman Bey'i sadece bir uç beyi olarak atamış ve berat

[748] *Oruç Beğ Tarihi*, s. 25.
[749] Aşıkpaşazade, *Osmanlı Tarihi*, s. 25.
[750] Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, C. I, s. 109.
[751] Ramazan Boyacıoğlu, *Karamanoğulları Tarihi*, Sivas 2001, s. 130.

yollamıştır. Bu berat Osman Bey'in uç beyliğini tasdik eden bir belgedir.[752] III. Alaeddin Keykubad, Osman Bey'i kendisinin yerine varis bırakmayı düşünmemiştir. Çünkü Selçuklu hanedan soyundan gelen erkek çocuklar mevcuttu. İktidarda onların payı vardı. Tüm Selçuklu ülkesinde ortaya çıkan beyliklere baktığımızda tablo aynıdır. Selçuklu sultanlarının uç bölgelere yerleştirdikleri beyler yerleştikleri bölgelerde ve kendilerine ikta verdiği emirler de verilen merkezlerde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.[753]

III. Alaeddin Keykubad'dan önce gelişen olaylara baktığımızda Osman Bey'i ilk defa uç beyi olarak tanıyan Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud'tur. II. Gıyaseddin Mesud 1288 yılındaki Karacahisar'ın fethi sonrasında, III. Alaeddin Keykubad ise 1299 Bilecik'in fethi sonrasında Osman Bey'e berat göndermiştir. Osman Bey, İnegöl ve Karaca Hisar tekfurlarının kuvvetlerini İkizce'de mağlup ettikten sonra Ermeni Beli savasında şehit düşen yeğeninin intikamını almak istedi. Bu bölgede önemli bir konuma sahip olan Karaca Hisar'ı fethetmek için, kardeşinin oğlu Ak Timur'u, Gündüz Alp ve Aygut Alp'i Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud'a gönderdi ve yardım istedi.[754] II. Gıyaseddin Mesud silah ve asker verdi. Bu bölgede bulunan beylere *"Yardım edesiz"* diye emir gönderdi. Müneccimbaşı ise eserinde II. Gıyaseddin Mesud'un bizzat yardıma geldiğini ve kaleyi kuşattıkları esnada Tatar taifesinin memleketine saldırdığını öğrendiğini, askerleri ile birlikte geri gittiğini belirtmiştir. Selçuklu sultanı kalenin alındığı haberini duyunca da Osman Bey'e hediyeler göndermiştir. Osman Bey'i bütün uç beyleri üzerine melik'ül- ümera tayin etti, tabl, âlem ve nakkare gönderdi.[755] Oruç Bey ve Kemalpaşazade'de ise Osman Bey aldığı yardımla kaleyi kendisi kuşatmıştır. Esir alınan tekfur ve diğer esirleri ganimetlerle beraber II. Gıyaseddin Mesud'a gönderdi. Sultan II. Gıyaseddin Mesud bu duruma sevindi ve fethedilen Karaca Hisar'ı, Eskisehir'i, İnönü ve babasından

---

[752] Mustafa Kafalı, "Osman Gazi'nin Ataları ve Ahilik" , *Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleri ile Osmanlı Devleti*, 2000, Konya, s. 17-21.

[753] Selçuklu sultanı IV. Kılıç Aslan tarafından Ermenek ve çevresi Karamanoğulları'na, II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Germiyanoğulları'na Kütahya ve çevresi, III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Eşrefoğulları'na Beyşehir ve çevresi, III. Kılıç Aslan zamanında Hamidoğulları'na Eğridir ve çevresi ya ikta olarak verilmiş ya da bu bölgelere yerleştirilmişlerdir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 2-40-58-62.

[754] Fahameddin Basar, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı- Bizans Münasebetleri (1299- 1451)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 13.

[755] *Müneccimbası Tarihi, Câmiu'd-düvel*, C. I, s. 59.

miras kalan Sögüt'ü Osman Gazi'ye ikta olarak verdi. Ayrıca hilatlar, topuz, kılıç, tabl, nakkare, âlem ve iyi cins birkaç atı hediye olarak gönderdi.[756] Artık Osman Bey de Selçuklu sultanı tarafından tasdik edilmiş bir uç beyi idi.

İdris-i Bitlisi de bizim görüşümüze uygun bilgiler vermektedir. [757] Osman Bey babasının makamına oturunca, Selçuklu sultanlarına özellikle de III. Alaeddin Keykubad'a babasının itaat ettiği gibi itaat etmeye özen gösterdi. III. Alaeddin Keykubad da karakterinden dolayı önemli işlerde Osman Bey'i görevlendiriyordu. Osman Bey'in sultanın yanında rütbesi artmıştı.[758] Gittikçe güçlenen Osman Bey isyan etmeyerek III. Alaeddin Keykubad'a bağlı kaldı. III. Alaeddin Keykubad da onu mücahit askerlerinin başına getirdi. III. Alaeddin Keykubad, Osman Bey'e samimiyetini göstermek için eyalet sancağı ve gerdanlığı, kös ve ehl-i celâlet nefiri gönderdi.[759] III. Alaeddin Keykubad'tan sonra emirlerinin ve askerlerinin pek çoğu Osman Bey'e katıldılar.[760]

III. Alaeddin Keykubad ise tahta geçtikten sonra (13 Ekim 1298) devlet teamülü gereği bir önceki padişahın verdiği beratları yenilemekle işe başlamış olmalıdır. Beratlar, tuğra sahibi sultanın tahta kaldığı süre boyunca geçerli olmaktadır. Bu sebeple yeni tahta çıkan sultan tarafından, önce verilen beratların yenilenmesi gerekmektedir.[761] Selçukluların yıkılışı ile bazı beyler, sultan tarafından kendi beyliklerine berat verildiğini beyan ederek, halkın itaatini sağlamak, yetki ve gücünü artırmak, sınırlarını genişletmek ve faaliyetlerine meşruiyet kazandırmak amacını gütmüşlerdir.

Zeki Velidi Togan'ın bahsi geçen bu berat hakkında çok ilginç bir görüşü bulunmaktadır. II. İzzeddin Keykavus'un Moğollarla mücadelesi ve uç Türkmenlerine

---

[756] *Kemalpaşazade*, s. 111; Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, s. 12; Basar, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı- Bizans Münasebetleri*, s. 14-16.

[757] İdris-i Bitlisi, Akkoyunlu Devleti'nin sarayında bir görevli iken bu devletin yıkılması üzerine (h.907/m.1501-1502) Osmanlı Devleti'nin başkentine geldi. Osmanlı padişahı II. Bayezid tarafından iyi karşılanıp padişahın özel nişancısı olarak hizmete alındı. II. Bayezid ondan meşhur tarihçilerin yazdığı gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve hanedanlığı anlatan bir tarih kitabı yazmasını istedi. Osmanoğullarının nesebinden, Selçuklu Devletinin son zamanlarından ve Moğolların Rum ülkesinde çıkardığı kargaşadan, Osmanlının 1500'e kadar olan yıllarından bahseden bir kaynak kitap ortaya çıktı.

[758] Vural Genç, *İdris-i Bitlisi Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi (tahlil ve tercüme*), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul 2007, s. 190.

[759] Genç, *a.g.t.*, s. 125.

[760] Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçuklular", s. 259.

[761] Kütükoğlu, "Berat", s. 473.

sığınmasıyla Moğollara karşı Anadolu'nun uç bölgelerinde direnç ve isyanlar da başlamış oldu (1261). 1281'de Kayı boyunun başına geçen Osman Bey, diğer uç beyleri gibi tekfurlara karşı gaza hareketlerine girişti. Bu dönem Memlüklülerin Anadolu'ya müdahale ettiği ve Moğol Noyanlarının İlhanlılara karşı isyan hareketlerinin başladığı bir dönemdi. Sülemiş Noyan'ın isyanı uç Türkmenleri tarafından desteklendiği zaman Osman Bey de Sülemiş Noyan yanlısı idi.[762] Reşidüddin Fazlullah eserinde Sülemiş Noyan'ın "*Dânişmend eyaletinde (Tokat-Amasya bölgesi) Moğol birliklerin desteğini kazandığını ve (Dânişmend vilayetindeki) birçok beye âlem ve davul gibi beylik simgelerini vermek yoluyla, uç ya da sınır bölgelerin denetimini eline geçirdiğini*" söylemiştir.[763] Zeki Velidi Togan buna dayanarak III. Alaeddin Keykubad yerine Sülemiş Noyan'ın Osman Bey'e beylik simgelerini verdiğini ima etmekte, hadiselerin Sülemiş Noyan'la ilgili olabileceği ihtimalini iddia etmektedir.[764]

Osman Bey h. 699/m. 1299 yılından itibaren Selçukluların bir uç beyi-vasalı olarak hareket ederken hiç kimse ona karşı çıkmıyordu. Selçuklu devletinin sükûtu ile birlikte kendini bağımsız bir hükümdar ilan etmekte bir sakınca görmedi. Osman Bey kendi iradesiyle mi, yoksa diğer Türkmenlerin talebi ve isteği üzerine mi kendini yeni bir devletin sultanı olarak ilan ettiği belirsizdir.[765]

Yazıcızâde Ali, Osman Bey'in "bey" olmasını biraz farklı bir şekilde ele alır. Moğollardan kaçıp gelip uçlara yerleşen Oğuz boylarından Türkmen beyleri bir kurultay toplamıştı. İçlerinden en ihtiyarı söz alarak "*Kayı Han, tüm oğuz boylarının Oğuz'dan sonra gelen ağası ve hanı idi. Günhan'ın vasiyetine göre hanlık ve padişahlık Kayı soyu var iken diğer boy beylerine hanlık düşmez. Bundan sonra Selçuk sultanlarından bize çare ve medet olmaz. Memleketin çoğu ellerinden çıktı. Moğol kontrolü altına girdiler. Merhum sultan Alaeddin'den dahi sizi işaret etmiştir. Siz han olun ve biz kullar sizin hizmetinizde bu bölgede gaza ile uğraşalım*." Osman Bey de

---

[762] Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481),* İstanbul 2010, s. 25.
[763] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 275.
[764] Bayınçar Noyan'ın Selçuklu ülkesine komutan olarak ulaşması aslında 1298 yılının sonlarıydı. 1299 başında ise Moğol karşıtı Türkmenlerin desteğini alan Sülemiş Noyan, Selçuklu'nun orta ve batı topraklarını denetimi altına aldı. Osman Bey bu mücadelede Sülemiş Noyan'ın tarafını tuttu. Sülemiş Noyan'ın isyanı Osman Bey'in İznik'e karşı etkinliklerini sürdürdüğü tarihe rastlar. 1298-1301 yıllarında, Moğollar Anadolu'nun batı sınır bölgesine yerleşmiş Türkmenler üzerindeki denetimlerini yitirmişlerdi. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 330-331.
[765] Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-1*, İstanbul 2011, s. 58.

bunu kabul etti.[766]

III. Alaeddin Keykubad diğer uç beylerine de buna benzer beratlar vermiş midir? Sadece Osman Bey'e bu beratı verdi ise neden tek Osman Bey'i berat için seçmiştir? Bu sorumuzun cevabı beratın içinde verilmiş. Osman Bey'in diğer Anadolu beylerine nazaran bu emanetlere daha layık olduğu, tıpkı dört halifede olan sıdk, adalet, hayâ, hilm, şecaat ve cesaret gibi vasıfları şahsiyetinde bulundurduğu vurgulanmıştır. Ahlak yapısı, cesur ve savaşçı ruhu, cihat ederek adaleti tesisi, isabetli kararları ve vatan toprağını savunması onun lider seçilmesinde en büyük özellikleridir.

Ayrıca Moğolların zulmü altında yokluk ve açlıkla mücadele eden Anadolu halkı kendisine umut olacak ışığı Osman Bey'de görmüştür. Osman Bey'in Bizans sınırındaki fetihleri ve elde ettiği ganimetler ona güç kazandırırken çevresindeki insan sayısı hızla artmıştır. Muhtemelen bu durum Selçuklu yöneticilerinin de dikkatini çekmiş olabilir.

III. Alaeddin Keykubat'ın gönderdiği varsayılan beratın içeriğine göz atacak olursak; Selçuklu sultanının nasihat olarak verdiği yönetim uygulamalarının evrensel nitelikli olduğunu görürüz.[767] Adalet, ilim, ehliyet, liyakat, çalışma, danışma ve insana değer verme gibi tavsiyeler zaman sınırı tanımadan tüm insanlık tarihi için geçerli olan etik ilkelerdir. Bu ilkelere 1300'lü yıllarda uyulmasının tavsiye edilmesi de oldukça dikkat çekicidir. Moğol tahakkümü altında güçlü olanın sağ kaldığı bir ortamda adil ve dürüst olmak kolay değildir. Bu beratın 1300'lü yıllarda değil de daha sonraki yüzyıllarda yazıldığını kabul etsek bile Osmanlı yöneticilerinde aranan vasıfları bildirmesi yönüyle de bu belge önemlidir.

Sultan III. Alaeddin Keykubat'ın Osman Bey'e gönderdiği rivayet edilen beratta ana hatlarıyla şu konular yer almaktadır. Berata girişte besmele ve dua ile başlanıp, "*…burhân-ı emîre'l-mü'minîn Alâeddin Keykubât ibn-i Ferâmürz es-Selçûkî…*" diye net bir şekilde hükümdarın ismi verilmektedir. En sonunda da "*…Tahrîran fî evâ'il-i şehr-i şevvâl'il-mükerrem. Sene semânin ve semânîne ve sitte mietün. Be makâm-ı Konya* ..." cümleleri ile h. 688/m. 1289 tarihi ile yazıldığı şehir verilmektedir.

Osman Bey'e yurt olarak bırakılan (uç toprakları) yerler, Osman Bey'in

[766] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 742.
[767] Yaşar-Daş, "Osman Gazi'ye Verilen Beratla İlgili Düşünceler", s. 2.

kontrolünü elinde tuttuğu yerler ona yurt olarak bırakılmıştır. "*gendûlara yurt ve ocak virîlan mahmiyye-i Ankara Kara tağından, havâli-i İnönü ve hatta-i Bîd ve Yenişehrdan, Eskişehre ve İnegöl veyâ hisâr etrâfı ve me'mûriyyenin ekser nevâhîsin.*"

Osman Bey'e gönderilen hediyeler: "*…tûğ-i subh-i tırâz-u âfitâb-ı alem-u tabl-u nakkâre-i pûr zemzeme-i muhteşem tefvîz ve tahsîs kılınüb, Livâ-i Eskişehir'den, Yenişehir'e vârınca hatta-i Bîd ve nevâhisîyle mecmû'an bir sancaklık yer itibâriyle, saadetmend-i müşârun ileyhe taklîd idüb vîrdim...*" ve "*...zât-ı sutûde sıfâtına mahsûs gönderilan, iki buğçaciyye rûmî ve ilâce-i mısrî ve çatma ve kadîfe-i Frengi ve bir kabza altunli kılıç ve bir beddâvî-semend-i müstemend, cündiyâne sîmi rahti ve çumak ile ve yüz bin dirhem nakdiyyeden ğayri bin nefer çiye ve cevşen ve hûd bir keskavân ve iki kabza kemân, ellişer oklû memlû cu'yalarîyla ve binbeşyüz kıyye siper ve üçbin kabza kılıç u hançer ve iki katar deve yükü sinân-ı hasm-sitân ile merbût gönderîlan umdetü'l-a'yân Karaca Balyân Çâvuş, zîde kadruhudan ber mûcib-i defter ahz idüb...*"

III. Alaeddin Keykubad tarafından Osman Bey'e verilen nasihatler ise dikkate değerdir. Bir devlet adamı her kesime karşı adaletli olmalı, zengin-fakir, âlim-cahil, merkeze uzak-yakın, yerli-misafir ayrımını yapmamalıdır. Taraf tutmamalı ve haksız kişiden haklı olan kişinin hakkını almalıdır. Halkın huzur ve refahı, devletin güçlü olması için gayretli olunmalı, her işte istişare edilmelidir. Makamlar ehli olanlara verilmeli, iltimas asla yapılmamalıdır. Peygamberlerin varisleri olan âlimlere hürmet edilmeli, maddi ve manevi destek esirgenmemelidir. Unutulmamalıdır ki âlimler sayesinde din ve devlet yücelmektedir. Halktan bir tane bile olsa yasal olmayan vergi alınmamalı, müsriflikten kaçınmalıdır. Şehit ya da gazi olan kimselere saygı göstermeli, geride kalan ailelerine sahip çıkılmalıdır. Yurt toprakları ekilip dikilmeli ve verimli kullanılmalıdır. Yapılan her iş Allah rızası rızası için yapılmalı ve şükredilmelidir. [768]

II. III. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ MOĞOLLARIN ANADOLU SİYASETİ VE MOĞOLLARIN ANADOLU VALİLERİ

III. Alaeddin Keykubad'ın Selçuklu tahtına çıkışı, Moğolların Anadolu'daki

[768] H.Yaşar- A. Daş, "Osman Gazi'ye Verilen Beratla İlgili Düşünceler", s. 6.

hâkimiyet ve siyasetini göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnektir. Gazan Han sanki İlhanlıların sıradan bir valisini görevden alır gibi, II. Gıyaseddin Mesud'u tahtan indirip sürgüne gönderdi.[769] Yaklaşık iki sene Selçuklu tahtı boş kaldı. II. Gıyaseddin Mesud'un tahtan indirilmesiyle oluşan hakimiyet boşluğu Selçuklu Devletinin teşkilatlarının çökmesine ve toplumda yeni grupların ortaya çıkmasına sebep oldu.[770] Selçuklu ülkesi İlhanlılara bağlı olarak dört mali bölgeye ayrılıp mültezim olarak dört görevli atandı.[771] Gazan Han Anadolu'nun teamüllere uygun bir başının olmasını düşündüğü için II. Gıyaseddin Mesud'un yerine Selçuklu hanedanından istediği birini yani III. Alaeddin Keykubad'ı geçirdi. Dileseydi Selçuklu hanedanından olmayan birini de atayabilirdi. Zaten uzun zamandır İlhanlıların Anadolu'da bir genel valisi ve bir ordu komutanı bulunmaktaydı. Hatta Moğollar, Selçuklunun doğudaki büyük şehirlerinin yönetimine el koyup İlhanlı hanedanı için topraklarını incü ilan etmişlerdi. Anadolu'da basılan paralarda bile Gazan Han'ın adı yer almaya başlamıştı. III. Alaeddin Keykubad'ın ne bir ordusu ne de orduyu besleyecek serveti vardı. Gazan Han neden Selçuklu tahtında bir sultana ihtiyaç duymuştu? Hala darp edilen sikkelerin üzerinde Selçuklu sultanının ismi ve ona bağlı olan bir Selçuklu bürokrasisi vardı.[772] Gazan Han kendisinden önce uygulanan genel politikaya uyarak Selçuklu soyundan birini sultan olarak atadı. İlhanlılar kendilerine tabi devletlerin yönetimini göstermelik olarak yerel hanedana bırakıyorlardı. Böylece tabi ülkenin halkı kendi devletinin varlığı altında vergisini başka bir devlete öderken zorlanmıyordu. İlhanlılar da tüm ülkenin halkını kontrol etmektense bir kişiyi kontrol etmeyi yeğliyorlardı.

1300'lü yıllarda İlhanlı Devleti'nde yaşanan iç siyasal çatışmaların uzantısı Anadolu'ya yansımaya devam etmiştir. Gazan Han kendisine rakip gördüğü ve entrikacı emirleri İlhanlı merkezinden uzaklaştırmak amacıyla Anadolu'ya göndermiştir. Örneğin Gazan Han tahta ilk çıktığında Mugan Kışlağında otururken eyaletlere yeni valiler tayin etti (h. 695/m. 10 Kasım 1295).[773] Emir Mulay'ı Diyarbakır'a ve Emir Toğaçar'ı da Anadolu'ya gönderdi. Emir Toğaçar, Gazan Han'ın

[769] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 354; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 349.
[770] Erdem, Selçuklu-İlhanlı İlişkileri, s.347.
[771] Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 490-491; C. Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 351.
[772] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 346.
[773] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 254.

çekindiği biri idi. Emir Toğaçar ardından Baltu Noyan Anadolu topraklarında Gazan Han'a isyan ettiler.[774] Selçuklu sultanları bu zamana kadar genellikle Türkmen isyanları ile uğraşırken şimdi karşılarında Moğol komutanlarından kaynaklanan karışıklıklar vardı. Bu süreci doğru yönetemeyince II. Gıyaseddin Mesud tahtından oldu. Türkmenler ise birer birer uçlarda bağımsızlıklarını ilan ettiler.[775] Moğollar Anadolu'da bu kadar karışıklığa neden olmasalardı muhtemelen Selçuklu Devleti'nin ömrü daha uzun olabilirdi. Bu karışıklıklar ve iç savaşlar esnasında Selçuklu Devleti'nin divan kayıtları ve mali defterleri büyük zarar görmüş ve kaybolmuştur.

Moğol noyanlarının isyanları ve bunların Anadolu'da yol açtığı tahribat III. Alaeddin Keykubad zamanında da devam etti. Bu sefer Sülemiş Noyan ayaklandı ve kalabalık Moğol orduları Anadolu'yu yerle bir etti, çok sayıda insan hayatını kaybetti.[776] Bu isyan ile Anadolu'daki İlhanlı askeri ve idari sistemi büyük bir çöküntüye uğradı. İlhanlılar Selçuklu topraklarının bütünlüğünü Emir Timurtaş zamanında bile sağlayamadıkları gibi Kayseri'den batıya sözleri geçmedi.[777]

Moğollar 1243 Kösedağ Savaşı'ndan sonra Türkiye Selçuklu Devleti'ni yıllık haraca bağlamışlardı. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Anadolu'ya gelen Müstevfi Fahreddin Kazvini bu usulden vazgeçip iltizam usulünü uygulamaya başladı.[778] İlhanlı maliyecileri Anadolu'dan vergi toplamak için çok çaba harcadılar ve yasadışı yollara başvurmaktan çekinmediler. İstedikleri miktarı toplamak için III. Alaeddin Keykubad döneminde şehirlerin varlıklı ve ileri gelenlerin mallarına el koydular. Ancak bir türlü vergi toplamak meselesini çözemediler. İlhanlı hükümdarlarının incü toprakları olan Sivas ve Danişmend bölgelerinin mülkünün geliri İlhanlıların büyüyen masraflarına yetmedi. Kendi memurlarının bile maaşlarını ödeyemeyecek duruma geldiler. Moğollar Anadolu'da yağma ve talan yapmaya başladılar. Anadolu'daki mülk sahiplerinin mallarını kamulaştırmak için Timur Yargucu Anadolu'ya geldi. Halkın tepkisi çok şiddetli oldu ve istimlak yapmak mümkün olmadı. İlhanlılar bu fikirden geri adım attılar ve mülk sahibinin doğrudan

---

[774] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 261; Hamdullah Kazvinî, Müstevfî, *Tarih-i Güzîde*, neşr. Abdülhüseyin-i Nevai, Tahran hş.1314, s. 488-489.
[775] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 342.
[776] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 356.
[777] Spuler, *İran Moğolları*, s. 110; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 360.
[778] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 349.

vergisini hazineye göndermesini kabul ettiler. Ancak bu usul de işlemedi ve vergiler toplanamadı.

Mayıs 1299'da Nizameddin Yahya Moğol idaresi için Selçuklu ülkesinin mal, tevcihat ve avarızat vergilerini toplamak için Anadolu'ya geldi. Gazan Han yeni mali kanunlar uygulamaya koymuştu. Bunlar Anadolu'da da uygulanacak ve Nizameddin Yahya bu vergileri toplayıp merkeze gönderecekti. Nizameddin Yahya o kadar kendine güveniyordu ki III. Alaeddin Keykubad'ı bile aşağılamaktan geri kalmadı.[779] Halka zulm ederek topladığı vergilerle lüks içinde yaşarken hakkındaki şikayetler de Gazan Han'a gitmeye başladı. Kendi emri altında çalışan ve usulsüzlüklerini bilen Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman'ı katlettirdi.

Gazan Han vergi toplamada karşılaşılan sorunlara bir çözüm bulmak için bir yarlığ çıkardı. Vergi toplama yetkisini vilayetlere tayin edilen bitikçilere verdi. Bunlar tüm şehirleri gezerek mülkleri kaydettiler ve deftere yazdılar. Hazine'nin yetkileri genişletildi. Aracılar çıkarılarak halk direk devlete vergisini vermeye başladı. III. Alaeddin Keykubad zamanında bu uygulama için Anadolu'ya Uluğ bitikçi olarak Alaeddin Save gönderildi. Böylece iltizam usulü de Anadolu'da sonlandırıldı.

Gazan Han'ın reformlarından doğrudan Anadolu'yu etkileyenler arasında para ve ölçü düzenlemeleri gelmekteydi. İlhanlıları metbu tanıyan Fars, Kirman, Gürcistan, Artuklu ve Selçuklu Devletlerinin hükümdarları kendi adlarına para kestirirken her birinin ölçüsü ve alım gücü birbirinden farklı idi. Bu da ticarette sorun oluşturuyordu. Gazan Han'ın bir emri ile sikkelerin cinsi ve ağırlıkları her yerde aynı olmak şartıyla düzenlenme yapıldı. Sikkelerin üzerinde Gürcistan hariç besmele olacaktı. Hükümdar isimlerinin yanında müşterek olan Gazan Han'ın ismi de yer alacaktı. III. Alaeddin Keykubad döneminde bu kural uygulandı.[780] Sikkeden sonra ağırlık ölçülerinde de düzenlemeler yapıldı ve Anadolu'da da bu ölçülere uyuldu. Kafiz, tagar ve cerip kaldırılarak Tebriz kilesi yaygınlaştırıldı.

Gazan Han'ın gerçekleştirdiği bir reformla da ordudaki askerlere geçimlerini sağlayabilmeleri için iktalar verildi. Anadolu'da üç tümen Moğol askeri için 1000 kişilik 30 ikta alanı oluşturuldu.[781] Anadolu'daki Moğol askerinin sayısı artırıldı.

---

[779] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 367.
[780] Spuler, *İran Moğolları*, s. 105-330; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 379.
[781] Spuler, *İran Moğolları*, s. 105; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 387.

Gazan Han zirai ve ülkenin imarı alanında da sonuçları olumlu olacak reformlarda yaptı.[782] Moğol istilası sonrasında yakılıp yıkılan Anadolu şehirleri kısa süreliğine de olsa nefes almış oldu. Şehrin imarı için halktan zorla toplanan haraçları kaldırdı. Bu işler için vakıfların kurulmasını sağladı. Toprak mülkiyeti, divani, incü ve şahsi mülk olarak ayrıldı. Özellikle tarım üretimi için teşvik ve muafiyetler getirdi. Anadolu'da da özel mülkiyet önem kazandı ve Moğol komutanları tarafından vakıflar kuruldu. Bu vakıflar ile köprüler ve yollar imar edildi.

Anadolu'da görev yapan Moğol valilerine verilen isim "emir-i leşker-i Rum" idi. III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatından önce Curmagun Noyan, Baycu Noyan, İlçigiday, Samagar Noyan, Acay, Tudavun, Tuku Bitikçi, Baydu, Toğaçar, Arap, Baltu ve Sülemiş Noyan Moğol ordularının komutanları idiler. III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatı sırasında (1298-1302) Bayınçar Noyan ve Abışka Noyan Moğolların Anadolu valisi oldular. III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatından sonra ise Emir İrencin, Timurtaş Noyan, Emir Ali Padişah, Uyrat Muhammed, Mahmut Bey, Devlet Şah ve Celayirli Şeyh Hasan Anadolu valisi olarak görev yaptılar.[783]

1. Bayınçar Noyan

Bayınçar ya da Bayancar Moğolların Oryankut kabilesindendi.[784] Cengiz Hanın komutanlarından Sübedey Bahadurla akrabaydı.[785] Gazan Han şehzadeliğinde Horasan'da vali iken onun mahiyetindeki emirlerden biriydi. Gazan Han'ın Nevruz'la ve Baydu ile mücadelesinde onun yanında yer aldı.

Anadolu'daki Toğaçar ve Baltu isyanlarının bastırılmasından sonra Gazan Han, Selçuklu ülkesine yeni yöneticiler atadı. II. Gıyaseddin Mesud'u tahtan indirerek yerine III. Alaeddin Keykubad'ı getirdi. Vezirliğe Şemseddin Ahmed Lakuşî, vergi

[782] Spuler, *İran Moğolları*, s. 345.
[783] Baycu Noyan (1256–1259), Alıncak Noyan (1259–1266), Samagar Noyan (1271–1274), Şehzade Acay (1272–1274), Toku Noyan (1274–1277), Tudavun Noyan (1274–1277), Samagar Noyan (1277–1278), Kongurtay (1278–1284), Şehzâde Geyhatu (1285–1291), Samagar Noyan (1291–1292), Tuğaçar (1295–1297), Bayancar (1297–1299), Abışka Noyan (1299–1304), İrencin Noyan (1304–1316), Timurtaş Noyan (1317–1327), Mehmed Bey (1327–1329), Mahmud Bey (1329–1333), Devlet Şah (1333–1334), Şeyh Hasan (1334–1336). Spuler, *İran Moğolları*, s. 564
[784] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 248.
[785] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67; Sümer, "Keykubad III", s. 360; Spuler, *İran Moğolları*, s. 529.

toplanması görevine Buçkur, Moğol ordusu başkomutanlığına (Emir-i Leşker-i Rum), da Bayınçar'ı tayin etti.[786] Baltu Noyan'ın isyanını bastıran asıl komutan Sülemiş Noyan ise kenarda bırakıldı. Sülemiş Noyan emir-i leşker-i Rum olamayınca bu sefer kendi isyan etti.[787] Bu arada şunu da eklemekte fayda bulunmaktadır. Gazan Han kendisine tehdit oluşturabilecek bir emir gördüğü zaman hemen ölüm emrini vererek bunun önüne geçmeye çalışmıştır. İsyan eden Moğol beylerinin pek çoğu bağımsız bir devlet kurmak amacından ziyade canlarını kurtarmak için isyan yoluna başvurmuşlardır. [788]

Sülemiş Noyan başta Aksaray kadısı olmak üzere bazı Moğol emirlerinin desteğini aldı. Uç Türkmenleri ve Memlüklüler ilişkiler kurdu ve onların da destek sözünü aldı. Yaklaşık 50 bin kişilik bir ordu toparlayıp harekete geçti. Mevsim kıştı ve çok yoğun bir kar yağışı vardı. İlhanlı merkezden asker gelmesi epey zaman alacaktı. Bayınçar ve Buçkur Noyanlar, Sülemiş Noyan'ın isyan haberini alınca az bir kuvvetle onu durdurmak istediler. Ancak kuvvetleri yetersizdi. Bayınçar Noyan savaş esnasında hayatını kaybetti. Buçkur Noyan ise önce esir düştü sonra işkence ile kılıçtan geçirildi.[789]Gazan Han, bahar gelince Emir Çoban'ın komutasında kalabalık bir orduyu Sülemiş Noyan'ın ayaklanmasını bastırması için Anadolu'ya gönderdi. H. 698 / m. 1299'da Erzincan'ın Akşehir ovasında yapılan savaşta Sülemiş Noyan ağır bir yenilgi aldı. Sülemiş Noyan, Şam taraflarına kaçarak canını kurtarmak istese de ele geçirilerek Tebriz'e götürüldü.

2. Abışka Noyan

Abışka Noyan Tatarların Tutuklunut boyundan idi.[790] Keşmir ve Hind sınırında görev yapan Tatar Salı Noyan'ın oğludur. Salı Noyan, Hülagü ile birlikte İran'a

---

[786] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 190; Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 243; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67; Spuler, *İran Moğolları*, s. 529; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 155-156.

[787] Bayınçar Noyan'ın Selçuklu ülkesine komutan olarak gelmesi 1298 yılının sonlarıdır. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 330-331.

[788] Sümer, "Keykubad III", s. 360

[789]Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 194; Turan, *Türkiye*, s. 624; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67; Kafesoğlu, "Keykubad III.", s. 662; A.Sevim-Y.Yücel, *Türkiye Tarihi; Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, s. 197; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlşkileri*, s. 356-357.

[790] Spuler, *İran Moğolları*, s. 570.

gönderilmiştir.[791] Abisi Aladu, Abaka, Ahmed Teküdar ve Argun Han'ın Horasan bölgesindeki komutanlarındandı. İki kardeş Baydu ve Geyhatu arasındaki taht mücadelesinde de Şehzade Geyhatu'nun yanında yer aldılar. Gazan Han'ın şehzadeliği sırasındaki Emir Nevruzla olan mücadelesinde de Gazan Han'ın mahiyetine girdiler.[792] İki kardeş te Gazan Han'ın güvendiği emirlerindendi.[793] Abışka Noyan da abisi Aladu gibi Horasan bölgesinde görev yapmaktaydı.[794]

Abışka Noyan Horasan bölgesinden Anadolu'ya 1297 yılında geldi.[795] Toğaçar'ın isyanını bastıran Baltu Noyan Anadolu'da isyan etmişti.[796] Gazan Han bu isyanı bastırmak için Emir Kutlugşah komutasında üç tümen Moğol askerini Anadolu'ya gönderdi.[797] Abışka Noyan, Emir Kutlugşah ile Baltu Noyan'ın peşine düştü.[798] Abışka Noyan ilk vuruşmada Baltu Noyan'a yenildi ama arkadan asıl ordunun geldiğini gören Baltu Noyan geri çekildi. Mücadele zorlu geçti ve ilk karşılaşmayı Baltu Noyan kazandı ama ikinci gün Malya Ovasındaki savaşı kaybetti. Kaçarak uçlara sığındı. Abışka Noyan ve Sülemiş Noyan onun peşine düşerken Emir Kutlugşah Arran kışlağına döndü. Baltu Noyan ise direnmesine rağmen yakalanarak, Tebriz'e gönderildi ve öldürüldü (14 Ekim 1297).[799]

Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud, istemeden yer aldığı bu ayaklanmadan

---

[791] Ebu'l-Kasım Abdullah Kâşâni, *Tarih-i Olcaytu*, çev. Derya Örs, YLT, Ankara Üniversitesi, Ankara 1992, s. 54; Sümer, "*Anadolu'da Moğollar*", s. 20.
[792] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 202.
[793] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 205-207; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 65.
[794] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 208.
[795] Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 242.
[796] Amasya Tarihi adlı eserinde Hüseyin Hüsameddin, Baltu'yu bir Türkmen Bey'i farzederek isyanının sebeplerini değerlendirmiştir: "*Türk beylerinin cesur ve meşhurlarından olan Baltu Bey yapılan zulümlerin fazlalığından dolayı isyan ederek başına toplanan mağdurlarla birlikte 698'de Anadolu Nazırı Toğaçar'ı katletti ve Konya taraflarından Tatarlar'ı sürüp çıkardı.... Baltu Bey, Selçuklu saltanatının Tatarların nüfuzuna hizmetçi olduğunu takdir ederek, iki hükümeti birleştirmek suretiyle Tatarları Anadolu'dan sürmeye çalışıyor, Sultan Gıyaseddin Mesud'un müstakilen Anadolu hükümdarı olması amacını güdüyor, Anadolu ümerasından bir kısmını elde ederek cemiyetini artırıp Amasya'dan Sultan Mesud'u alıyor, ay ay İlhanlı hâzinesine verilen meblağı keserek sultanın istiklalini ilan ediyordu*." Hüsameddin Hüseyin, *Amasya Tarihi*, C. II, İstanbul 1329-1332 h, s. 440.
[797] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 162; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66; Turan, *Türkiye*, s. 632-33; Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 241-242; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlişkileri*, s. 343.
[798]Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 162; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 261; H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. II, s. 441; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66; Turan, *Türkiye*, s. 618; Togan, *Umumi Türk Tarihe Giriş*, s. 241-242.
[799] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 163-164; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 274; Togan, *Umumi Türk Tarihe Giriş*, s. 243; Spuler, *İran Moğolları*, s. 568; Cahen, *Anadolu*, s. 293; Turan, *Türkiye*, s. 618; Sümer, "Anadolu 'da Moğollar ", s. 66-67; Akdağ, *Türkiyenin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, s. 168.

dolayı af dilemek için Kutlugşah'ın aracılığı ile Gazan Han'ın huzuruna gitti. Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un canı bağışlandı ancak Selçuklu tahtından azledildi. Anadolu'ya dönemeyecek Hemedan'da zorunlu ikamet edecekti. Onun yerine Selçuklu tahtına h. 698/m.1298 yılında III. Alaeddin Keykubad getirildi. Rum emirliklerine de Bayınçar, Buçkur ve Dokuz Timur atandı.[800] Fakat Sülemiş Noyan bu durumdan memnun olmayıp ayaklandı. Kendisini durdurmak isteyen Bayınçar ve Buçkur'u öldürdü. Bunun üzerine Anadolu ordusu başkomutanlığına Abışka Noyan atandı.[801] Gazan Han ölünceye kadar bu görevde kaldı. Sülemiş Noyan ise ikinci kalkışmasından sonra yakalanarak Tebriz'de öldürüldü (28 Eylül 1298).

Abışka Noyan, III. Alaeddin Keykubad'ın tüm saltanatı boyunca Anadolu'da görev yaptı. Selçuklu sultanının davranışlarından hoşlanmasa da sesini çıkarmıyordu. Fakat Sivas'ta oturan III. Alaeddin Keykubad etrafındaki bazı emirlerin tesirinde kalarak kendi halkına zülüm uygulayıp haksız yere mallarını gasp ediyordu. Saltanat Naibi Müciredin Emirşah Gazan Han'a bu durumu iletmeye giderken, Selçuklu veziri Alaeddin Savî, Abışka Noyan'a gitti ve sultanı ona şikâyet etti. Gazan Han'dan gelen yarlığ üzerine Abışka Noyan, III. Alaeddin Keykubad'ı yanına aldı. Yabanlu Pazarında ona özel otağ kurdu ve hürmette kusur etmedi.[802] Ama yanındaki adamları sultana gözdağı vermek için kazıklara oturtarak öldürdü.[803] III. Alaeddin Keykubad, Konya'ya gitmek için kaçtı ama Ürgüp'te yakalanarak Abışka Noyan tarafından Gazan Han'a gönderildi. Selçuklu saltanatı yeniden II. Gıyaseddin Mesud'a verildi.

Abışka Noyan, II. Gıyaseddin Mesud'un saltanatında da görevine devam etti. Develü hisarda ayaklanan Cahî oğlu üzerine yürüdü. Kale bir ay mancınıklarla kuşatıldı ama alınamadı. Gazan Han'ın ölüm haberi gelmesi üzerine kuşatma kaldırıldı (1304).[804] Muhtemelen Gazan Han'ın ölüm haberini alan Abışka Noyan cenaze töreni için Tebriz'e gitmiş olmalıdır. Olcaytu Han İlhanlı tahtına geçince eski hükümdarın verdiği mansıpları yenilemekle işine başladı. Anadolu valiliğine İrencin Noyan'ı

---

[800]Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 189; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 274; H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. II, s. 442; Sümer, "Anadolu'da Moğollar ", s. 67; Turan, *Türkiye*, s. 622; Cahen, *Anadolu*, s. 293-294.

[801] Spuler, *İran Moğolları*, s. 570; Sümer, "Anadolu'da Moğollar ", s. 69.

[802] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 231-232; Sümer, "Keykubad III", s. 361; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlişkileri*, s. 374.

[803] Sümer, "Anadolu'da Moğollar ", s. 71.

[804] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 238-239; Kesik, "Mesud II", s. 344; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlişkileri*, s. 377.

atayınca Abışka'nın Anadolu'daki görevi sona ermiş oldu.[805]

Ebu'l-Kasım Abdullah Kâşâni'nin eserinde yer alan Olcaytu Han devrinde önemli beylerin isim listesine baktığımızda Abışka Noyan'ı, Emir Kutlugşah'ın oğlu Karancuk'un yanında görmekteyiz.[806] Bu demek ki Abışka Noyan faaliyetlerine devam etmektedir. Ancak kaynaklarda daha sonraki yaşamı için bir bilgi bulamadık.

Anadolu'daki valiliği esnasında halk kendisine "köse peygamber" olarak lakap takmıştı. "Köse" denmesi sakalının seyrek olmasından[807] "peygamber" denmesi ise peygamber ahlakından yani samimi bir Müslüman olmasından kaynaklanıyordu. Halkın sömürülmesini önleyip, refah içinde yaşamalarına çalışmış ve adil bir yönetim sergilemişti. Hem Aksarayî de hem de Ahmed Eflaki'nin eserinde ondan adil ve iyi bir vali olarak bahsedilmektedir. Yeri geldiğinde sert, kudretli ve güçlü biri idi. Türklerin ve Taciklerin babası olarak halka sahip çıkmıştır. Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad'ın zulüm uygulamalarına izin vermemiştir. Abışka Noyan Konya'yı da sık sık ziyaret etmiş ve Sultan Veled'in sohbetlerine katılmıştır. O'nun müridi olmuş ve yüklü bağışlarda bulunmuştur.[808]

---

[805] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 238; Spuler, *İran Moğolları*, s. 570.

[806] *Tarih-i Olcaytu*, s. 20.

[807] Franz Babinger-Fuat Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, çev. Ragıp Hulusi, haz. Mehmet Kanar, İstanbul 1996, s. 61.

[808] Ahmed Eflakî, Abışka Noyan'ın mürid oluşunu eserinde şu şekilde anlatmıştır: "*Yine Ulu Ârif Çelebi hazretlerinden nakledilmiştir: Gazan Han zamanında, Abışka Noyan Rum ülkelerinin hükümdarlığına tayin edilmişti. Halkı son derece gözetmiş ve her tarafta adalet göstermişti. Ona Köse Peygamber diyorlardı. Temkinli, Müslüman, kerim mizaçlı ve inancı temiz bir kişiydi. Bir gün Sultan Veled hazretlerini ziyarete gelmişti. Dostlar Kuran okuyup sırları tilavet ederken Veled hazretleri de mana ve hakikatlerle meşguldü. Arkadaşlar feryatlar koparıp aferinlerde bulunuyorlardı. "Manalar saçıp tefsirlerde bulunan sizsiniz. Bu topluluk niçin bağırıp çağırıyor, feryat edip ağlıyor, acaba ne görüyorlar da böyle oluyorlar?" diye sordu Abışka. Bunun üzerine babam şöyle dedi: Şimdi sana zamanın padişahından bir haberci (kasıd) gelse ve büyük hanın, senin hakkında inayeti olduğunu, sana suyurgamişi'de (ihsan, lütuf) bulunduğunu müjdelese, sen sevincinden memnun olup şükürler etmez ve şükranelerde bulunmaz mısın? Tıpkı bunun gibi peygamberler ve velileri de (selam onların üzerine olsun) Tanrı'nın kelamına tercüman olur. Onun nurlarla dolu sırlarını açıklar ve âşıklara "Yüce Tanrı sizi istemekte ve sevmektedir. Cennetini, hurilerini, köşklerini size vermek ve yüzünü göstermek için sizi rahmetle dolu olan kendi tarafına çağırıyor" diye müjdelerse; âşıklar da kıskanç şeytanın ordusunun yenilgiye uğrayıp meleklerin dostlarının sevinmesi için elbette sevinip şükürler eder, bunu canlarına minnet bilir ve yerlere kapanıp feryatlarda bulunurlar. Çünkü insan elinde olmayarak yalnız iki halde bağırıp feryat eder: Biri Allah göstermesin taziyet, diğeri de tebrik vaktinde. Şimdi bizim âşıkların naraları da son derece sevinip müjdelendikleri içindir. Bunun gibi örneğin biri kâfir ve diğeri de Müslüman olan iki büyük ordu birbirleriyle karşılaştığında, seslerin heybetinden kâfirlerin kalplerine korku girip yenilmeleri için Müslümanlar daima salavat ve tekbir getirip hücum etmezler mi? Nitekim şeytanın vesveselerinin ve nefsin meşgalelerinin ordusu da sık sık huzurlarını ve taatlarını yağmalamak için candan müritlerin kalplerine saldırır. Müritler can şeyhlerinin sözünü, canı gönülden işittiklerindeyse onların canlarında o açıklamadan bir nur ve açıklık doğar, o haldeyken kendilerini*

III. III. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ ÖNEMLİ DEVLET ADAMLARI

A. Müciredddin Muhammed Emirşah

Taceddin Mutez'in oğlu olan Müciredddin Emirşah, h. 679/m.1280 yılında Moğol Hanı Abaka Han'ın verdiği bir yarlığ ile babasının yerine Anadolu vezirliğine atandı.[809] Selçuklu ülkesinin malikâne vergisini ve Moğol hazinesi için ayrılan vilayetlerin gelirlerini toplamakla görevliydi (İncuha-i Rum ve Mal-i Baliş).[810]

1280 yılında II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'da vefatından sonra oğulları Anadolu'ya geçerek taht mücadelesine başlamıştı. İlhanlı hanı Ahmet Tekudar mevcut Selçuklu hükümdarı III. Gıyaseddin Keyhüsrev ile amca oğlusu II. Gıyaseddin Mesud'a toprak yönetimi vererek müşterek sultan ilan etti (1282).[811] III. Gıyaseddin

---

kovan ve Tanrı'nın rahmetinden uzaklaştırılmış şeytanı da kovulmuş görür, heyecanlarından feryatlar eder, memnuniyet ve gönül hoşlukları gösterir, şenlikler yapar, Tanrı'ya olan şükür secdesini yerine getirirler. Bu sözler üzerine Abışka derhal baş koyup mürit oldu ve şükrünü ifade için bin dinar bağışta bulundu." Ahmed Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, s. 606-607; Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, s. 247; Turan, *Türkiye*, s. 633-634; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 39.

[809] Taceddin Mutez, Sultan Celaleddin Harezmşah'ın baş kadısı Harezmli Mücirüddin Tahir b. Ömer'in oğluydu. Mücirüddin Tahir elçi olarak Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'a gönderilmişti. Taceddin Mutez, İlhanlı hanı Hülagü Han'ın hizmetine girmişti. Hülagü Han, Taceddin Mutez'i Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara ödeyemediği vergileri tahsil etmek için Anadolu'ya elçi olarak gönderdi. Bu sırada Selçuklu tahtında II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıç Arslan müşterek otuyordu. Taceddin Mutez, II. İzzeddin Keykavus'dan istediği vergiyi alamadı. Alıncak Noyan komutasındaki Moğol birlikleri Aksaray'a gelince II. İzzeddin Keykavus Antalya'ya kaçtı. Oradan da Bizans'a sığındı (1262). Bu yeni durum üzerine İlhanlılar Anadolu'daki makamlara yeni atamalar yaptı. İlhanlılar adına da Taceddin Mutez vezirlik makamına atandı. Kastamonu vilâyeti gelirleri Taceddin Mutez'in dirliğine bırakıldı. Aksaray ve Develü vergileri de Moğollara bırakıldı. IV. Kılıç Arslan, Aksaray'da Taceddin Mutez'in ziyafeti sonrasında katledildi. Saltanat değişikliği sonrasında atamalar yapılırken Taceddin Mutez devlet müşaviri olarak görevine devam etti. İlhanlıların gelirlerine ve mali hesaplarına bakıyordu. Taceddin Mutez 1276 yılındaki Şerefeddin Hatıroğlu isyanı öncesinde Selçuklu ümerası ile birlikte Abaka Han'ın yanına gitmişti. İsyan başladıktan sonra Moğol ordusu ile birlikte Abaka Han'ın yanından döndü. İsyan kanlı bir şekilde bastırıldı. 1277 Elbistan Savaşı, Abaka'nın Anadolu Seferi ve Müinüddin Süleyman Pervane'nin katli sırasında hep Anadolu'da idi. Abaka Han'la Aladağ'a giden Taceddin Mutez dönüşte Erzincan'da hastalanarak vefat etti. Onun ölümünden sonra Abaka Han, oğlu Müciredddin Emirşah'ı Anadoluya gönderdi (1280). Taceddin Mutez'in Harezmli oluşu, Mevlana'nın ona yakın davranmasına neden olmuş ve "hemşehrim" demiştir. Taceddin Mutez Mevlana'nın ileri gelen müritleri arasına girmiş ve itibarlı, hayır sahibi ve mert bir adam olarak Mevlevi kaynaklarında anılmıştır. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 265; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 40; Ahmed Eflaki, *Menakibü'l-Arifin*, C. I, s. 261; Cahen, *Anadolu*, s. 247; Kaymaz, *Pervane*, s. 82; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 51-52; R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 58.

[810] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 105; Cahen, *Anadolu*, s. 289; R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 100; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 266; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 340.

[811] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 108; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 277.

Keyhüsrev bu paylaşıma itiraz etse de II. Gıyaseddin Mesud aldığı yarlığla Konya'ya geldi. Müciredin Emirşah bu müşterek saltanatta II. Gıyaseddin Mesud'un yanında yer aldı. II. Gıyaseddin Mesud bu durumdan memnun kalıp saltanat naibliğini Müciredin Emirşah'a verdi. Sahip Ata Fahreddin Ali ise vezirlik makamını korudu.[812] Müciredin Emirşah bizzat İlhanlı hanının yanına giderek Selçuklu tahtının II. Gıyaseddin Mesud'a bırakılmasını içeren bir yarlığla Anadolu'ya döndü. Diğer emirlerin de desteği ile II. Gıyaseddin Mesud'un tahta çıkmasında yardımcı oldu (1284).[813]

Müciredin Emirşah ile Sahip Ata Fahreddin Ali arasında bir rekabet vardı. Müciredin Emirşah'ın davranışlarında bu görülebiliyordu. 1285 yılında Şehzade Geyhatu ve Şehzade Hülacü askerleri ile birlikte kışı geçirmek için Erzincan'a geldiklerinde masraflarının Selçuklular tarafından ödenmesini istediler.[814] Bu masrafın ödenmesinde Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali çok zorlandı hatta şahsi hazinesinden ödeme yaptı. Saltanat Naibi Müciredin Emirşah ve Beylerbeyi İzzeddin ise aralarında anlaşarak Sahip Ata Fahreddin Ali'ye yardımcı olmadılar.[815] Masraflarının karşılanmaması üzerine Şehzade Geyhatu ve Hülacü, Müciredin Emirşah ve İzzeddin'i sorguya çektiler. Niçin yardım etmediklerini sordular. Onlar da bu hususta yetki ve mühürün vezir Sahip Ata Fahreddin Ali'nin elinde olduğunu söyleyip "*sizin ihtiyaçlarınızı onun karşılaması gerekir*" dediler.[816]

1286 yılında Müciredin Emirşah, Şehzade Geyhatu'nun hışmına uğradı. Şehzade Geyhatu Erzincan'dan Aksaray'a gelince Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından iyi karşılandı ve Aksaray halkına merhamet gösterdi.[817] Ancak kendisiyle ilgilenmeyen Müciredin Emirşah'tan şikâyetçi olup yargılanması için Tebriz'e gönderdi. Burada yapılan yargılamada suçsuz bulunan Müciredin Emirşah tekrar Anadolu'ya gönderilip görevine iade edildi.[818]

1288 yılında 50 yıl hizmeti olan Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali vefat

---

[812] R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 157.
[813] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 108; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 284.
[814] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 293.
[815] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 115; *Anonim Selçuknâme*, s. 47; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 343.
[816] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 115; *Erdem, Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 293.
[817] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 116; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 60.
[818] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 295.

edince İlhanlılar Anadolu'ya ilk kez İlhanlı merkezinden vezir olarak Fahreddin Kazvini'yi atadılar.[819] Selçuklu'nun yeni veziri o sırada İlhanlı merkezde bulunan Müciredin Emirşah'la birlikte Anadolu'ya doğru yola çıktılar. Yanlarında İranlı, Iraklı, Horasanlı, Gürcü ve Azeri memurlardan oluşan kalabalık bir grup vardı. Fahreddin Kazvini Anadolu'yu iltizam karşılığı almıştı ve gelir gelmez vergi tahsilatına başladı. Fahreddin Kazvini'nin tutumundan rahatsız olan Müciredin Emirşah İlhanlı hanından Anadolu'un mali olarak ikiye ayrılmasını istedi. Teklifi kabul edilerek Selçuklu ülkesinin başında II. Gıyaseddin Mesud olmak şartıyla mali yönetimini ikiye ayırdılar. Fahreddin Kazvini'ye Kayseri'den uç vilâyetlere kadar olan batı topraklarını, Müciredin Emirşah'a ise Sivas ve Tokat'tan Samsun kıyılarına kadar topraklar verildi. Her ikisi de kendilerine düşün bölgelerden sorumlu olup tahsilatı yapacaklardı.[820] Müciredin Emirşah kısa zamanda kendi sorumluluğu olan alanda düzeni ve adaleti sağladı. Ancak Fahreddin Kazvini'nin uygulamaları halkı rahatsız etti. Hakkındaki şikâyetler İlhanlı hanı Argun Han'a iletilince onları huzuruna çağırdı (1290). Müciredin Emirşah ve Fahreddin Kazvini Van Gölü'nün kuzeydoğusundaki Aladağ yaylasına yargılanmak üzere birlikte götürüldüler.[821] Yapılan yargılama sonucunda Fahreddin Kazvini öldürüldü. Müciredin Emirşah ise zamanın ünlü âlimlerinden Mevlana Kutbeddin Şirazî'nin kefil olmasıyla ölümden kurtuldu.[822] Onların yerine Anadolu'ya yönetici olarak Ahmed Lakuşi ve Kılavuzoğlu gönderildi.[823]

1291 yılında Argun Han'ın ansızın ölümüyle Şehzade Geyhatu Anadolu'ya terk

---

[819] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 117; *Anonim Selçuknâme*, s. 49; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 61; Müstevfi Hamdullah Kazvini, *Tarih-i Güzide*, s. 479.

[820] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 118-119-120; M. Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II*, haz. Refet Yınanç, Ankara 2014, s. 333.

[821] Uyar, "Yaylak ve Kışlaklar", s. 253.

[822] Argun Han, Mevlana Kudbeddin-i Şirazi'yi huzurunda ağırladı. Ünlü âlim, İlhanlı hanına denizlerden ve sahillerden bahsetti, bir de harita sundu. Argun Han bu sohbetten pek memnun kaldı. Selçuklu ülkesini dinlemek hoşuna gitmişti. Avlanmak için atına binen Argun Han, Kudbeddin-i Şirazi'yle döndüğünde tekrar sohbet etmek istedi. Veziri Sadüddevleye de Anadolu'dan tutuklanıp getirilen üç suçluyu "Müciredin Emirşah, Fahreddin Kazvini, Hacı Leylanın oğlu" çağırmasını işaret etti. Kudbeddin-i Şirazi araya girip Müciredin Emirşah için Sadüddevle ile tartıştı. Sonuç alamayınca Argun Hanın peşinden koştu ve onun canını bağışlattı. Hacı Leylanın oğlu hemen orada öldürüldü. Fahreddin Kazvini'yi bir hafta sonra öldürdüler (29 Eylül 1290). Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 130; Reşîdüddin Fazlullah, *Camiü't-Tevarih*, s. 169-170; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 304; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 345; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II*, s. 340.

[823] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 134; Müstevfi Hamdullah Kazvini, *Tarih-i Güzide*, s. 479; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 308.

edip İlhanlı topraklarına saltanat mücadelesine gitti. Bu boşluktan istifa eden uçlardaki Türkmenler hareketlendiler ve Selçuklu topraklarına girdiler. Konya'yı kuşattılar, Kayseri'de çaresiz kalan II. Gıyaseddin Mesud İlhanlı tahtını ele geçiren Geyhatu'dan yardım istedi. Yargılanıp Anadolu'ya geri dönen Saltanat Naibi Müciredddin Emirşah da Selçuklu sultanının yanında bulunuyordu. Anadolu'daki isyanları öğrenen Geyhatu Han kalabalık bir ordu ile Anadolu üzerine sefere çıktı (Kasım 1291).[824] Türkmenler üzerine yürüyen Geyhatu Han büyük bir katliam başlattı.[825] Karamanoğulları ve Eşrefoğulları dağıldı. Bu sırada sultan II. Gıyaseddin Mesud'un kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan ve Kastamonu hâkimi Muzaffereddin Yavlak Arslan ayaklandı. Müciredddin Emirşah, Selçuklu sultanı ve Moğol komutanlarıyla bu isyanı bastırmak için Kastamonu'ya gitti. Bir dağ geçidinde isyancıların baskınına uğradılar ve esir düştüler.[826] Kastamonu'ya doğru götürülürken Moğol komutanı Giray tarafından kurtarıldılar. Can korkusu içinde Osmancık kalesine sığındılar (1292).

Geyhatu Han Anadolu'dan ayrıldıktan sonra Moğol emirleri ve Selçuklu emirleri arasında problemler ortaya çıktı. Her biri başına buyruk hareket etmeye başladı. İlhanlılar tarafından yeniden görev taksimi yapıldı. Saltanat naibi Müciredddin Emirşah'a "dalay idaresi/İlhanlı arazisi"nin yönetimi verildi. İktâ sahipleri vasıtasıyla idare edilen mîrî topraklar için dîvân-ı dalay adıyla yeni bir teşkilât kuruldu. Bunların idaresi için yeni müstevfiler tayin edildi (1293).[827] Müciredddin Emirşah'ın kardeşi Rükneddin Ahmed de abisine yardımcı olarak görevlendirildi. Ancak sayıları artırılan devlet kadroları halkın başına bela oldu.[828]

1295 yılında İlhanlıların yeni hanı olan Gazan Han, güçlü ve entrikacı bir emir olan Togaçar'ı Anadolu'ya "emir-i leşker-i Rum" olarak gönderdi (Kasım 1295). Tokat'a yerleşen Togaçar tüm Anadolu'ya hükmetmeye çalıştı. II. Gıyaseddin Mesud ve Saltanat Naibi Müciredddin Emirşah ona karşı direnemedi ve Toğaçar istediği gibi hareket etti.[829] Toğaçar'ın fitnelerinden kurtulmak isteyen Gazan Han onun ölüm

---

[824] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 135; *Anonim Selçuknâme*, s. 61; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 314.
[825] *Anonim Selçuknâme*, s.61-62.
[826] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 137; Turan, *Türkiye*, s. 612.
[827] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 144; Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 75; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 347.
[828] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 321-322.
[829] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 152-153.

emrini verdi. Uzun süre direnen Toğaçar, Moğol Noyanları tarafından öldürüldü (1296). Fakat onun arkasından hemen Baltu Noyan, Gazan Han'a karşı ayaklandı. Baltu Noyan, II. Gıyaseddin Mesud'u yanında alıkoysa da Müciredddin Emirşah ondan kurtularak İlhanlı topraklarına kaçmayı başardı. Gazan Han isyanı bastırmak için Emir Kutlugşah komutasında kalabalık bir orduyu Anadolu'ya gönderdi.[830] Anadolu'nun harap olmasına sebep olan bu isyan bir yıl sonra bastırıldı. Ancak II. Gıyaseddin Mesud tahtını kaybetti. İki yıl Selçuklu tahtı boş kaldı. Bu esnada Anadolu yönetimi dört mali idareye ayrılarak yeni görevliler atandı. Müciredddin Emirşah umduğunu bulamadı ve Gazan Han'ın huzuruna da çıkamadı. Selçuklu ülkesine atanan dört mültezim ve askeri vali seçilen Emir Pehlivan Anadolu'ya gelirken Müciredddin Emirşah'la karşılaştılar. Müciredddin Emirşah'ın Gazan Han'ın yanına gitmesine müsaade etmeyip geriye döndürdüler.[831] Bu dört mültezimin Anadolu'da yapmadığı zulm ve haksızlık kalmadı.

1298 yılında Gazan Han, Anadolu tahtına III. Alaeddin Keykubad'ı atadı. Azledilen görevlileri de huzuruna çağırdı. Müciredddin Emirşah da İlhanlı ülkesine doğru yola çıktı. Ancak bu esnada da Anadolu'da Sülemiş Noyan isyan etti. Moğol orduları Anadolu'ya girerek isyanı bastırmaya çalıştılar. Anadolu'da çatışmalar sürerken Müciredddin Emirşah, Bağdat'ta Gazan Han'ın huzuruna çıkmayı başardı. Niyabet-i Saltanat makamını geri aldı. Bunun karşılığında da İlhanlı hazinesine yıllık 600.000 dirhem ödeme yükümlüğü üstlendi.[832] Sülemiş Noyan'ın isyanının bastırılmasından sonra Anadolu'ya geldi. Moğol komutanı Emir Sutay ile Kayseri'ye yerleşti. Huzur ve düzeni sağlamak için büyük çaba harcadı. Niğde, Aksaray, Ulukışla, Seferihisar ve Samsun bölgesinde asayişi ve huzuru sağladı. Anadolu'ya tayin edilenlerin içinde görevini iyi yapanlardan biriydi.

1299 Kasım'ında İlhanlılar Anadolu'ya vezir olarak Nizameddin Yahya'yı atadılar. Yeni uygulamaya konulan vergileri toplayacaktı. Ancak o kadar usulsüzlük ve zulm yaptı ki emri altında çalışan Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman onun yanından kaçarak Samsun'da bulunan Müciredddin Emirşah'a sığındı. Nizamedddin Yahya bir

---

[830] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 156-159; Reşîdüddin Fazlullah, *Camiü't-Tevarih*, s. 261; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 343.
[831] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 169; Turan, *Türkiye*, s. 620-621.
[832] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 190; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 351.

adamını Samsun'a göndererek Müstevfi Şerefeddin'i öldürttü. Müciredddin Emirşah katili yakaladı ve olayın aslını öğrendi. Nizameddin Yahya hakkında karar almak için tüm emirleri toplantıya çağırdı.[833]

Müciredddin Emirşah'ın saltanat naibi olduğu III. Alaeddin Keykubad İlhanlı prensesi ile evlendikten sonra Anadolu'ya dönmüştü. Genç ve zayıf bir karakteri olan III. Alaeddin Keykubad, adamları Mecdeddin Karahisari ve Seyyid Hamza'nın etkisinde kalarak kendi ülkesini yağmalamaya girişti. Müciredddin Emirşah ve vezir Alaeddin Savi'nin çok uğraşmasına rağmen III. Alaeddin Keykubad davranışlarını düzeltmedi. Mecburen Gazan Han'a gitmek isteyen Müciredddin Emirşah, Moğol komutanı Abışka Noyan'a sığınıp III. Alaeddin Keykubad'ı şikâyet etti. İkisi birlikte III. Alaeddin Keykubad'ın yaptığı usulsüzlükleri kaleme alarak Gazan Han'a gönderdiler. Gazan Han'dan cevaben bir yarlığ geldi ve III. Alaeddin Keykubad'ın Abışka Noyan'ın yanında kalması emredildi. Ancak korkuya kapılan III. Alaeddin Keykubad kaçmaya çalışırken yakalandı ve Tebriz'e gönderildi. Burada yargılandı, tahtından indirildi ve Isfahan'a sürüldü. [834]

III. Alaeddin Keykubad zamanında görev yapan devlet adamları da sorguya çekildi. Müciredddin Emirşah da bunlar arasındaydı. 20 yıl boyunca Selçuklu Devleti'nin hizmetindeydi. Bu süre içinde Moğollarla iyi geçinmeye çalıştı. Moğolları her zaman hediyelerle gönülleyerek makamını elinde tuttu. Elde ettiği gelirlerle de iyi bir servete sahip oldu. Dönemin diğer devlet adamlarına kıyasla iyi bir yönetim sergiledi. Tedbirli ve gayretli olarak devlet işlerini yürütmeye çalıştı. Selçukluların son saltanat naibiydi. Müciredddin Emirşah 9 Mart 1302'de Arran'da hayatını kaybetti.[835]

B. Şemseddin Ahmed bin Osman Lakuşî

Osman Turan eserinde Şemseddin Ahmed bin Osman Lakuşî'ye, İlhanlı hükümdarı Gazan Han tarafından verilen vezirlik menşurunu I. vesika olarak yayınlamıştır.[836] Bu vezirlik menşuru "Temamet-i memalik-i mahrûs-i Rûm" yani

[833] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 215; Turan, *Türkiye*, s. 633.
[834] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 236; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 71; Turan, *Türkiye*, s.634; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 375.
[835] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 237.
[836] Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 1.

Selçuklu ülkesinin vezirliğine tayin belgesidir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetiminin fiilen ve resmen İlhanlıların eline geçtiğinin açık bir ispatıdır. Ahmed Lakuşî hem Türkiye Selçukluların veziri hem de İlhanlı Gazan Han'ın Selçuklu ülkesindeki naibidir.[837] Aslında Ahmed Lakuşî'nin sorumlu olduğu ve hesap vereceği kişi Gazan Han'dır. Ancak hukuken Selçuklu vezirliğine atandığı için, Türk devlet geleneğine ve Selçuklu devlet protokolüne uygun olarak "inanç" lakabı kullanmıştır.[838]

Aksarayî'nin verdiği bilgilere göre Sadüddevle Yahûdi, Argun Han'ın vezirliğine atanınca Selçuk ülkesinin veziri olan Fahreddin Kazvînî öldürüldü (h. 690/m. 1291). Anadolu'daki yönetim kadrosu değiştirildi. Anadolu'ya gönderilenler içinde Ahmed Lakuşî de vardı. Vezir olarak atanan Sahib Necmeddin'in yanında görevli olarak Anadolu'ya geldi.[839] Burada bir noktaya dikkat çekelim. Ahmed Lakuşî'nin Anadolu'ya gelirken Fahreddin Kazvini ve Mücireddin Emirşah yargılanmak üzere Argun Han'ın katına gidiyordu.[840] II. Gıyaseddin Mesud döneminde vezirlik yapan Ahmed Lakuşî, Geyhatu Han'ın Anadolu seferi sonrasında bu görevinden alındı ve yerine Sahip Necmeddin atandı.[841] Bu tarihten ne zaman sonra İlhanlı merkezine gittiğini bilemiyoruz ama vezir olarak İlhanlı ülkesinden gelmesi Anadolu'dan ayrıldığını göstermektedir.

H. 697/m. 1298 yılında III. Alaeddin Keykubad'ın vezirliğine tayin edildi.[842] Sülemiş Noyan'ın isyanı sırasında III. Alaeddin Keykubad ile birlikte Sivas'a çekildi. III. Alaeddin Keykubad ve Ahmed Lakuşî Gazan Han'ın yanına giderek sadakatlerini gösterdiler. Bu durumdan çok memnun kalan Gazan Han onları uzun bir süre misafir etti. Ancak III. Alaeddin Keykubad tahtan indirilince Ahmed Lakuşî de vezirliğini

---

[837] Bu gibi atama belgelerinde kalıplaşmış bir şekil vardır. Yeni vezirin iyi vasıf ve meziyetleri tek tek sayıldıktan sonra Selçuklu ülkesindeki bütün devlet işleri ve devlet adamlarının göreve getirilmesi veya görevden alınması vezirin takdirine verilmektedir. Bu yetkiyi İlhanlı hanı adına kullanmaktadır. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 1.

[838] Selçuk Türkiye'sine ait neşredilen resmî vesikaların tamamında ve kitabelerde, Osmanlı dönemine kadar bu Türkçe unvanlar kullanılmaya devam edilmiştir. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 1.

[839] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 124; Turan, *Türkiye*, s. 595.

[840] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 307-308.

[841] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 318.

[842] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 189; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 491. Turan, *Vesikalar*, s. 2; R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 49; Turan, *Türkiye*, s. 622; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 355.

kaybetti.[843]

Ahmed Lakuşî ikinci kez Anadolu vezirliğine İlhanlı sultanı Olcaytu zamanında (1304-1316) atandı. Aksarayî eserinde "*Erzurum hududunda Antalya'ya ve Sinop'tan Diyarbekir sınırlarına kadar bütün memleketin idaresini kendisine tefviz eden altın tamgalı bir yarlığ ile Anadoluya (Rûma) geldi*" diye belirtmiştir.[844] Ancak Aksarayî, Ahmed Lakuşî hakkında oldukça kötü cümleler yazar ve hicveder. İrencin Noyan'la birlikte zulme ortak olduğunu, gösterişe düşkün olduğunu, kesesini doldurduğunu ve insanlara zulm ettiğini vurgulamıştır.[845]

Hamdullah Kazvinî ise tam tersi bilgiler vererek ve merhum şehit Hace Fahreddin Ahmed-i Lakuşî'den övgüyle bahsetmiştir. Ahmed-i Lakuşî vergi gelirlerini arttırmak için yeni bir miri rejim sistem uygulamıştır. Bu yeni toprak sistemine binaen devlete ait toprakları divan sahiplerine satarak gelir elde etmiştir. Halk mülk sahibi olmuştur. Bu uygulama insanların yararına olmuştur. Böylece hazinenin gelirleri artarak ülke mamur hale getirilmiştir. Eğer böyle yapılmasaydı ülke harap olabilirdi. Devletin sahip olduğu topraklar harap iken, ağaların topraklarının bakımlı olması bunun ispatıdır.[846]

1308 yılında II. Gıyaseddin Mesud'un ölümünden sonra Selçuklu tahtına İlhanlılar bir sultan atama ihtiyacı duymadılar. Gönderdikleri vezirler, noyanlar ve memurlarla Anadolu'da Selçuklunun elinde kalan toprakları idare etmeyi tercih ettiler. Bu dönemde Anadolu üzerinde İrencin Noyan asıl söz sahibi iken, Vezir Ahmed Lakuşî de görevine devam etti. Ahmed Lakuşî hâkimiyetini güçlendirmek için İlhanlı başkentine giderek altın damgalı bir yarlığ ile geniş yetkiler aldı. Erzurum'dan Antalya sahilini, Diyarbakır'dan Sinop sahilini içine alan bölgenin yönetimini eline aldı. Fakat yanında bulunan Ağaçeri isimli kişinin etkisiyle lüks içinde yaşamak istedi.[847] İktasını, malını ve servetini artırmak için usulsüz olarak yeni vergileri koydu. Konulan ek vergileri ödeyemeyen halk evlerini terk etti, şehirler boşaldı.[848] İrencin Noyan,

---

[843] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 195.
[844] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 244.
[845] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 245.
[846] Hamdullah Müstevfî Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2018, s. 383.
[847] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 244-245.
[848] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 245. Aksarayî, Sahib Lakuşî'yi hicvetmiştir. "*Ne şehirde dokuz kişiden fazla bulunacak ne de evini terk edenler geri gelecektir. Ne kimin sancağı varsa vezir olacak ne her yazı yazan kâtip (debir) olacak. Davul ve nakkare arasında boruya (nefir) ihtiyaç kalmayacak; hangi köye varsan, orası boru olacaktır.*"

Ağaçeri'den hiç hoşlanmamıştı. Ağaçeri de yerini sağlamlaştırmak için tekrar İlhanlı sarayına gitti. Yeni yetkiler alıp dönse de etkisi kalmadı. Yaşanan olayların aleyhine döndüğünü gören Vezir Ahmed Lakuşî, Ağaçeri'den uzaklaşarak İrencin Noyan'a yaklaştı. Sahip olduğu herşeyin yarısını ona vererek yerinde tutunmaya çalıştı. Fakat İrencin Noyan onu yüzüstü bıraktı.[849]

Tahminen 1310'lu yıllarda Anadolu'nun tek hâkimi İrencin Noyan idi. O da kendisinden öncekiler gibi hırsının kurbanı oldu ve halka zulmetmeye başladı. Arka arkaya başkaldırılar ve kötü olaylar yaşandı. Bu esnada Anadolu'da bulunan Türkmenler ve yeni kurulmaya başlayan beylikler hareketlendiler. Yükümlülüklerinde bulunan vergileri ödemediler. Ortalık tekrar karıştı. Anadolu'da asayişi sağlamak için Emir Çoban görevlendirildi. Sınırların korunması ve işlerin düzene konulması için hızla Anadolu'ya geldi. Erzincan-Sivas arasındaki Karanbük'ü kışlak olarak seçti, otağını kurdu.[850] Türk beyliklerinin beyleri tek tek gelerek bağlılıkları bildirdiler.[851] Ancak Karamanoğulları bunların arasında yoktu. Karamanoğullarını cezalandırmak isteyen Emir Çoban 1315 baharında harekete geçerek Karamanoğullarının elinde bulunan Konya'ya saldırdı.[852] Burayı ele geçirip Karaman oğullarına ağır bir darbe indirdi. Pek çok Türkmeni katletti. Geçici olarak düzeni sağladıktan sonra Anadolu'daki yerine Timurtaş Noyan'ı bırakarak İlhanlı merkezine gitti.

1317 baharının başında Timurtaş Noyan Kayseri'ye gelip buraya yerleşti. Emir Çoban, halen görevde bulunan Vezir Ahmed Lakuşî'ye güvenmediğinden, emirü'l-ümeradan divan-ı arız Sinaneddin'i Timurtaş Noyan'ın naibliğine atadı.[853] Ancak Sinaneddin'in görevi uzun sürmedi, Sakarya kışlağında kışı geçirdi, işleriyle ilgilendi ve ansızın vefat etti. Bu sırada uzun yıllar vezirlik yapan Ahmed Lakuşî azledilerek, İlhanlı merkezinden gönderilen Hoca Celal Anadolu'nun yeni veziri olarak ülkenin vergilerini, gelirlerini ve salmalarını toplamak için geldi. İdarecilikte yetenekli biriydi fakat şaşalı bir yönetim sergiledi. Ahmed Lakuşî ise Timurtaş Noyan'ın himayesi altında bir süre daha yaşamını sürdürdü.

Anadolu'da bunlar yaşanırken İlhanlı sarayı karıştı. İlhanlı veziri Hoca

---

[849] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 246.
[850] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 251.
[851] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 252.
[852] *Anonim Selçuknâme*, s. 67; Turan, Türkiye, s. 639.
[853] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 253.

Reşîdüddin ile Sahib Divan Sadeddin arasında büyük bir kavga çıktı. Hoca Reşîdüddin galip gelerek Hoca Sadeddin'i ortadan kaldırdı. Fakat muhalifleri de Hoca Reşîdüddin'i suçladılar. Kendini müdafaada yeterli olamayınca idam edildi. İlhanlı vezirlik ve sahib-i divanlık makamına Taceddin Alişah-ı Gilani getirildi.[854] Bu karışıklıkta Anadolu'nun yeni veziri Hoca Celal için de ölüm emri verildi fakat Timurtaş Noyan'ın onu koruması üzerine canını kurtardı. Üstüne Timurtaş Noyan'ın naibi oldu.[855] Olan eski Vezir Ahmed Lakuşî'ye oldu. Ahmed Lakuşî'nin vezirliği Timurtaş Noyan'ın Anadolu'ya gelişine kadar devam etti. Timurtaş Noyan onun vezirliğine son verdi ise de merhametli davrandı, cezalandırmadı. Fakat Ahmed Lakuşî'nin düşmanı olan Moğol emirleri onu Emir Çoban'a şikâyet ettiler. Emir Çoban onun öldürülmesi için emir çıkardı. Emir Çoban'ın makamından gelen elçiler Timurtaş Noyan'ın Ahmed Lakuşî'yi himayesiyle karşılaştılar. Ama emir kesindi ve himaye işe yaramadı. Kimse ona yardım edemedi. Ahmed Lakuşî zehir içerek canına kıymak istedi.[856] Ancak kendini öldürmesine müsaade edilmeyerek gürz darbesi ile öldürüldü.[857]

C. Abdülaziz Sultan

Selçuklu ülkesinin ünlü tasavvuf, ilim ve devlet adamlarından biri de Abdülaziz sultandı. III. Alaeddin Keykubad'ın maliyeden sorumlu devlet adamıydı.[858] Ancak Aksarayî bu devlet adamından olumsuz bir şekilde bahsetmiştir. "*Kedi ile fare arasındaki farkı anlamayan o soysuzun cehaleti o derece idi ki yerin iki gez alanını bilmezdi... ne parmaklarında yazı yazacak güç ne de ifade yeteneği ve konuşma*

[854]Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 254.
[855]Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 255.
[856]Aksarayî eserinde şöyle yazmıştır: "*Sahib Lakuşi çirkin vasıfları, küstahlığı, kusurları, ayıpları olan biriydi. Kalbi bozuk bir vezirdi. Kötülük tabiatına hâkimdi, ona nasihat de kâr etmezdi. O, gururun ve kibirin zirvesinden, miskinliği ve alçaklığı yüzünden ilim ve kalem sahiplerine hakaret gözüyle bakardı*." Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 256.
Aksarayî nefretini aynı zamanda şiirine de yansıtmıştır.
Ey Lakuşî'den zulüm görenler, Lakuşî'den dolayı perişan olanlar!
Sakın ha sakın gözünüzü harap etmeyin! Toprak Lakuşî'ıin gözlerine olsun.
Allah, hemen Lakuşî'nin yeri yurduyla birlikte evini yıksın.
Ölüm meleği, Lakuşî'nin canını almadan halk kurtulamaz.
[857] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 256.
[858] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 189;Turan, *Türkiye*, s. 622.

becerisi vardı...” Bu yüzden midir bilinmez Sülemiş Noyan’ın isyanından sonra ikinci kez devlet mansıpları dağıtılırken Abdülaziz Sultan makamını kaybetti. Şerefeddin Abdurrahman Tebrizî yeni maliye bakanı oldu.[859]

III. Alaeddin Keykubad’ın, ilk dönem Osmanlı kaynaklarında, Osman Gazi’ye saltanat alametlerini Abdülaziz Sultan vasıtasıyla gönderdiği rivayet edilmektedir. Hatta Abdülaziz Sultan’ın kızı Rabia da Osman Gazi ile evlenmiştir.[860] Böylece de Osman Gazi’nin kayınpederlerinden biri olmuştur.

Abdülaziz Sultanın ne zaman ve nasıl öldüğü bilinmemektedir. Bugün Konya’da kendi adıyla anılan mahallede, gene kendi adıyla anılan bir mescidi vardır. Cenazesi bu mescidin içindeki haziresine defnolunmuştur.[861]

D. Vezir Nizameddin Yahya

III. Alaeddin Keykubad döneminde Anadolu’ya görevlendirilenlerde biri de, İlhanlı emirlerinden Horasanlı Hoca Vecih’in oğlu olan Nizameddin Yahya’dır.[862] 1296 yılında Horasan bölgesinin veziri ve naibidir.[863] Ona bu görevi bizzat Gazan Han vermişti. Gazan Han’ın şehzadeliğinde Emir Nevruz’la mücadelesinde Gazan Han’ın yanında yer aldı. Gazan Han Mazenderan’da Kalpuş’ta konakladığında ona otağ, çadır, halı, kapkaç, altın ve gümüş eşyalar, besili atlar ve hizmetçiler getirdi. Diğer emirlerin de ihtiyaçlarını karşıladı. Gazan Han’ın emri ile Beyhak taraflarına vergileri almaya gönderildi (1289).[864] Ancak Nizameddin Yahya burada halka zulmederek, kendine bağlı olan emirlerden bazılarını öldürdü. 1291 yazında Gazan Han Kalpuş’a gelip Emir Kutlugşah’ı Nizameddin Yahya’yı yanına getirmesi için Beyhak’a gönderdi. Çok korkan Nizameddin Yahya gelmek istemedi.[865] Şehzade Geyhatu’nun hanlığı döneminde Emir Nevruz, Gazan Han’dan af dileyip ona itaat etti (Kasım 1294).

---

[859] Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 195.
[860] Mehmet Ali Uz, “Abdülaziz Sultan”, *Konya Ansiklopedisi*, C. I, Konya 2011, s. 17.
[861] İ.Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 279.
[862] Nizameddin Yahya’nın babası Hace Veciheddin-i Zengî b. Hace İzzeddin Tahir-i Cüveynî çok seçkin bir edebiyatçı idi. Argun Han’ın fermanı ile h. 20 Zilkade 685/ m. 14 Ocak 1287’de öldürüldü. Müstevfi Hamdullah Kazvini, *Tarih-i Güzide*, s. 486; Vassaf, *Tahrîr-i Târîh-i Vassaf*, s. 132-143.
[863] Spuler, *İran Moğolları*, s. 375; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 366.
[864] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 202.
[865] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 210-211.

Nizameddin Yahya, Emir Nevruz'un mahiyetine girdi. Emir Nevruz, Gazan Han'ın Baydu Noyan'la mücadelesinde Gazan Han'a destek verdi ve Gazan Han'ın Müslüman olmasında rol oynadı (16 Haziran 1295). Ancak bir yıl sonra Emir Nevruz ve Gazan Han'ın arası açıldı. Nizameddin Yahya, Emir Nevruz'un naibi olarak Horasan'da onunla ikamet ediyordu.[866] Emir Nevruz Herat'ta öldürülürken Nizameddin Yahya, Emir Kutlugşah'ın yanında yer aldı. Bir yıl sonra da Selçuklu ülkesine gönderildi.

Nizameddin Yahya, Sülemiş Noyan'ın isyanının bastırılmasından sonra Gazan Han tarafından Anadolu'daki yeni vergi düzenini tanıtmak ve uygulamak üzere Anadolu'ya gönderildi (Mayıs 1299). Nizameddin Yahya Anadolu'ya gelirken İlhanlı ülkesinin her bölgesinden topladığı kalabalık bir memur grubu ile yola çıktı.[867] Daha önce de bahsettiğimiz gibi yolda Gazan Han'ın yanına gitmek için yola çıkan III. Alaeddin Keykubad ile Erzincan'da karşılaştı. Nizameddin Yahya, III. Alaeddin Keykubad'ın Gazan Han'a götürmekte olduğu bütün hediyeleri gasp etti. Selçuklu sultanı ve emirler buna engel olamadılar. Bu kaba hareket daha ilk günden Nizameddin Yahya'nın Anadolu'da neler yapacağının bir göstergesi idi.[868]

Nizameddin Yahya sırasıyla Erzincan, Sivas, Amasya, Tokat ve Aksaray şehirlerinin vergi gelirlerini toplamak bahanesi ile ne kadar ileri gelen ve varlıklı insan varsa mallarına el koydu.[869] Hatta Selçuklu ülkesindeki bütün mutasarrıfların mallarına da göz dikti. Hatta içlerinde saltanat naibi olan Müciredin Emirşah'ın da olduğu ümeradan 100.000 dinar para topladı.[870] Müinüddin Süleyman Pervane'nin kızına baskı yaptı. Hile yoluyla bu kadından 70.000 dirhem boşanma tazminatı aldı.[871] Daha önce de bahsettiğimiz gibi yanındaki adamları bile yolsuzluk yapmaya çalıştılar. Halktan alınan vergileri tekrar düzenleyip bir daha almaya kalkıştılar. Halk bu zulmün altında inlerken Nizameddin Yahya elde ettiği ganimetlerle lüks bir yaşam sürmeye başladı. Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman bu duruma daha fazla dayanamayarak Samsun'da bulunan Müciredin Emirşah'ın yanına kaçtı. Müciredin Emirşah'a bütün

[866] Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih,* s. 260.
[867] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 207; Turan, *Türkiye*, s.631
[868] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 208; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 367.
[869] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 209.
[870] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 209;Turan, *Türkiye*, s. 646.
[871] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 209.

yolsuzlukları anlattı.[872] Nizameddin Yahya ise yanından kaçan Şerefeddin Abdurrahman'ın konuşmasını engellemek için bir adamını Samsun'a gönderdi ve onu öldürttü. Katil hemen ertesi gün yakalandı ve sorgulandı. Katil kendisini azmettiren kişinin Nizameddin Yahya olduğunu söyledi ve kısas olarak hemen orada öldürüldü. Selçuklu ülkesinin emirleri bir toplantı yaparak Nizameddin Yahya'yı Gazan Han'a şikâyet eden bir mektub yazdılar. Nizameddin Yahya'nın yaptıklarından sadece emirler değil Türkmen beyleri de şikâyetçi idiler. Onlar da Gazan Han'a başvurdular.

III. Alaeddin Keykubad'ın saltanattan azli sonrasında onun zamanında Anadolu'da görevli tüm memurlar sorgulanmak için İlhanlı merkezine çağrıldılar. İçlerinde Nizameddin Yahya da vardı. Anadolu'ya atandığından itibaren Anadolu halkına zulmeden Vezir Nizameddin Yahya'dan Samsun'da öldürttüğü Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman'ın oğulları şikâyetçi olup kısas istediler. Ne yapsa da cezadan kurtulamayan Nizameddin Yahya Hemedan yakınlarındaki Yüzağaç mevkinde yargılanıp öldürüldü (Ağustos 1302).[873] Aksarayî eserinde Nizameddin Yahya'nın tüm kötülüklerini en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Onun için hicivli şiirler yazarak yaptıklarının cezasını buldu demiştir.[874]

E. Vezir Alaeddin Savî

İran asıllı olan Alaeddin Savî, Sülemiş Noyan'ın isyanından sonra III. Alaeddin Keykubad'ın vezirliğine getirildi.[875] Devlet yönetiminde yeteneği olan birisiydi. Ancak veziri olarak III. Alaeddin Keykubad'ı Mecdeddin Karahisari ve Seyyid Şerefeddin Hamza'nın etkisinden kurtaramadı. Onların Diyarbakır, Malatya, Sivas ve Tokat zulümleri karşısında dehşete kapıldı. Saltanat Naibi Mücreddin Emirşah ile birleşip bu yolsuzluk ve yağmayı durdurmak istediler ama başarılı olamadılar. Müciredin Emirşah, Gazan Han'ın yanına gidip olan biteni anlatmak istedi. Vezir

---

[872] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 214-215; Turan, *Türkiye*, s. 632; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 70; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 368.
[873] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 238; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 290; Müstevfi Hamdullah Kazvini, *Tarih-i Güzide*, s. 490; Turan, *Türkiye*, s. 632; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 376; R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 120.
[874] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 210.
[875] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 226; Turan, *Türkiye*, s. 632; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 372. R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 44.

Alaeddin Savî ise töhmet altında kalmamak için Moğol komutanı Abışka Noyan'ın yanına sığınarak onun himayesi altına girdi. Selçuklu ülkesinde asıl söz sahibi zaten Abışka Noyan'dı. Gerçekte III. Alaeddin Keykubad da Abışka Noyan'ın hükmü altında idi.[876] Alaeddin Savî, Abışka Noyan'a Selçuklu ülkesindeki devlet adamlarının mezalimini anlattı. Abışka Noyan da bu durumu merkeze bildirdi.[877] Gazan Han'dan gelen emir gereğince III. Alaeddin Keykubad ve maiyetine Abışka Noyan'ın yanında kalmak zorunluluğu getirildi. Bu sürede Vezir Alaeddin Savî, III. Alaeddin Keykubad'a eşlik etti, onu kontrol altında tutmakla görevliydi. Fakat III. Alaeddin Keykubad Konya'ya gitmek için ordugâhtan kaçınca yakalanıp Gazan Han'a gönderildi.[878]

III. Alaeddin Keykubad Selçuklu ülkesinden İlhanlı ülkesine götürülünce toprakların yönetimi Abışka Noyan ve vezir olarak Alaeddin Savî'ye kaldı. "Uluğ Bitikçi" ünvanıyla serbestçe hareket etme imkânı buldu.[879] Büyük divanın başkâtibi olarak divan defterlerini tutmaya, tahsilat işlerinin takibine ve kaydına, vilayetlerin bitikçilerinin seçimine ve berat ve vesikaların onayı ile görevli idi. Bu uygulamayı Gazan Han getirmişti. Vergi toplama yetkisini bölge hâkimlerinin üzerinden alarak Uluğ bitikçilere verdi. İltizam usulünden vazgeçerek bir tür tahrir uygulamasına geçildi. Aksarayî'de verilen bilgilerden anladığımız kadarıyla da bu uygulamanın ilk görevlisi de Alaeddin Savî oldu. Gazan Han'ın ölümüne kadar yaklaşık 3 yıl Alaeddin Savî bu görevde kaldı.[880]

II. Gıyaseddin Mesud yeniden Selçuklu tahtına geçtiğinde Alaeddin Savî vezir olarak görevine devam etti. Abışka Noyan da hala Anadolu'nun İlhanlı hâkimi idi. Develü Hisar'da ayaklanan Cahi oğlu isyanını bastırmak için Selçuklu sultanı, Abışka Noyan ve Alaeddin Savî bir orduyla kaleyi kuşattılar. Kuşatma devam ederken Gazan Han'ın ölüm haberleri yüzünden kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar (18 Mayıs 1304).[881] Bu tarihten sonra Alaeddin Savî ismine kaynaklarda rastlanılmamaktadır.

---

[876] R. Turan, *Hükümet Mekanizması*, s. 98,101.
[877] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 231; Turan, *Türkiye*, s. 632; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 374.
[878] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 235.
[879] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 236; Turan, *Türkiye*, s. 632.
[880] Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 384.
[881] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 238-239; Erdem, *Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 377.

IV. III. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ ANADOLU'NUN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMU

A. Sosyo-Ekonomik Durum

Günümüzden yedi yüzyıl önce yaşamış bir toplumun yaşayışını tam anlamıyla tahlil etmek elbette zordur. Ancak eldeki kaynaklar ve malzemeler ölçüsünde irdeleyip anlaşılabilir bir hale getirebiliriz. Toplumu tanımak, devletin yapısını tanımaktır. Toplum demek devlet demektir. Devletin çöküşü toplumun genel ahlaki yapısının bozulması ile başlar. Türkiye Selçukluları'nda toplumun ve devletin çöküşü eş zamanlı olarak birbirlerini etkilemiştir.

Konumuzun geçtiği zaman diliminde, XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başında, Selçuklu toplumu genel olarak iki gruba ayrılmıştır. Yönetenler ve yönetilenler. Devleti yönetenler Selçuklu ümerası ve İlhanlı yöneticileridir. Yönetilenler ise halktır. Ancak halkın içinde doğrudan doğruya halka etki eden ve onları yönlendiren gruplar ve kişiler de vardır. Şeyhler, müderrisler, kâtipler, naipler, hafızlar, imamlar, hatipler, vaizler, vakıf mütevellisi, seyyid ve şerifler, âlimler, yazarlar, tarihçiler, şairler, sanatkârlar da birer önder ve yol gösterici olmuşlardır. Toplumun kanaat önderi dediğimiz bu kişilerin olumsuz davranışları siyasi parçalanmayla birlikte artmıştır.

Özellikle ilmiye sınıfındaki düzeninin bozulması, toplumun genel ahlaki yapısının ve adalet sisteminin çöküşünü başlatmıştır. Yıllarca kadılar âlimler arasından, âlimler de medrese hocalarının içinden seçilmişti. Uzun yıllar süren medrese eğitiminde danişmentliğe yükselerek ilmiye sınıfına geçilmesi gerekirdi. Önce bu usul bozuldu. İlmiye sınıfındaki hiyerarşik düzenin bozulması ile ehil olmayan insanlar görevlerinde yükseldiler. Adaletin yürütücüsü olan kadılar ve kâtipler rüşvet alarak iş yapmaya başladılar. Vergi memurları ellerindeki divan defterlerinde kayıtlarla oynadılar. Yüksek makamda oturan İranlı vezirler, yanlarında gelen İranlı memurları Selçuklu sarayına doldurup kendi menfaatlerini gözeten işler

yaptılar. Devlet yönetiminden dışlanan Türk gruplar ise uçlara doğru göçerken toplumun nüfus yapısının değişmesine neden oldular.[882]

Çalışmamızda ara ara bahsettiğimiz üzere İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın ölümünden sonra İlhanlı yönetiminde, devlet adamları arasında, makam ve mevki hırsı, anlaşmazlıklar ve taht mücadeleleri eksik olmadı. İlhanlı merkezinde yaşanan tüm bu karışıklık ve çatışmalar dolaylı veya direk Anadolu'yu da etkisi atına aldı. Anadolu'da bulunan Moğol vali ve komutanlar bu anlaşmazlık ve çatışmalara müdahil oldular. Ya İlhanlı topraklarında ya da Anadolu topraklarında mücadeleye giriştiler. Olayların bizzat şahidi olan Aksarayî bu durumu şöyle anlatmaktadır: "…*Rum her ne kadar gariplerin güvendiği bir yer; rahat ve huzur makamı ise de aynı zamanda yoksulluk gününün de sevgilisidir. Azerbaycan, Irak, Horasan'ın kıyısında köşesinde aklına hükümdarlık ve büyük olma sevdası düşen, o isteğinin damgasını, o bölgelerin halkının alnına vuramayan kimse, tamah elini Rum makam eyerinin uzantısına atar, istek ayağını, bu bölgenin karışıklık ve isyan yollarına koyar*…" İlhanlı idaresine karşı ayaklananların sığınağı Anadolu olmuştur.[883]

Moğol isyanlarının getirdiği kargaşa ve adalet düzeninin bozulması sebebiyle Selçuklu sosyal yapısı büyük zarar görmüştür. Ahlaki yapıda yaşanan büyük çöküş toplumun her kesimini etkilemiştir. Dini ve ahlaki değerlerin yerini açgözlülük ve hırs almıştır. İnsanların birbirlerinden utanmaları ve çekinmeleri kalmamıştır. Ne kanun ne de kanunu uygulayacak devlet adamı kalmıştır.

III. Alaeddin Keykubad zamanında yaşanan yasa dışı uygulamalar ve yolsuzlukla ilgili olarak, Selçukluların son yıllarında Aksaray şehrinde yaşamış olan şair Seyfeddin Muhammed el-Fergani'nin Divanın'da bu döneme ait önemli kayıtlar

---

[882] Bu durum Bizanslı tarihçi Nicephorus Gregoras'ın eserinde de vurgulanmaktadır*: "Şimdi Türklerin memleketi (Selçuklu devleti) öyle bir inhitata uğramıştı ki... Yalnız valiler, eşraf ve muteber kimseler devlet arazisini sayısız beyliklere bölmekle kalmıyor, bilâkis oktan ve tirkeşten başka hiçbir şeyle müsellâh olmayan adı sanı belirsiz adamlar da etraflarına yığılan ahaliden alaylar teşkil ederek eşkıyalık etmeye başlıyorlardı. Dağ geçitlerine yerleşerek buradan sık sık desisekâr akınlarla Romalıların (Rumların) komşu şehirlerine ve arazisine baskınlar yapıyorlardı... Bilhassa muhtelif vilâyetleri istilâ etmiş ve kendileri de Moğollar tarafından tazyik edilmiş olan Türkler Romalıları sıkıştırıyorlardı; Moğolların önünden nasıl kadınlar gibi sıvışırlarsa Romalılara karşı da kendilerini öyle erkekçe gösteriyorlardı. Bu sebeple Moğolların istilâsı onların felâketini bâdi değil, bilâkis daha ziyade onların en büyük talihine vasıta olmuş oluyordu. Onlar kitleler halinde Paphlagonya (Kastamonu-Bolu yöresi)'dan ve Pamphylya (Göller bölgesi) 'dan akıp geliyorlar ve Roma arazisini yağma ediyorlardı.* Nikiforos Grigoras, *Romaiki İstoria*, s. 266; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. O.Ş. Gökyay, Ankara 1999, s. 16.

[883] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 152.

bulunmaktadır. Muhammed el-Fergani Moğol istilasıyla halkın karşılaştığı kötü durumu şiirlerinde anlatmıştır. Sadece Moğollar değil Selçuklu emirleri, vergi memurları ve vakıf mütevellileri bu felaketlerin müsebbibidir. Dinin ve adaletin koruyucusu olması gereken kadılar bile buna ortaktır: "…*Ey hile yapan, haram tadan ve rüşvet yiyen kadı! Dinin dinsizlik, şiarın şeraitsizliktir*."[884]

Muhammed el-Fergani vezirliğe yeni atanan yüksek rütbeli bir devlet adamına da hitaben: "*iyilik ve cömertlik yapmasını, seher vakitlerinde dua eden mazlumları unutmamasını, muhtaçların elinden tutmasını*" nasihat etmiştir. Vazifesini kötüye kullanan adı verilmeyen bir veziri tenkid ve ona beddua etmiştir: "*katı kalpli, gevşek düşünceli, tedbirsiz emir, adalet ile ülkeyi cennet haline getirmez ise, huri de olsa cehennemliktir…*". Halka zulmeden ve onları soyan devlet adamları ile ilgili olarak: "*Ey ülkede adalet ve kanunu koyuyorum diyen, ey buyrukları bütün kanun dışı olan, zulüm yaptın… sağlık hastalıktan ne kadar uzaksa, adalet kanunundan öyle uzaktırlar... kılıç gibi elleri her an zulüm ayağına yapışmış, haksızlık meydanında adaletin kanını döküyorlar...*"[885] satırlarında düşüncelerini anlatmıştır. Kısacası devlet adamlarının yaptıkları bilinmekle birlikte adalet düzeni kaybolduğu için cezasız kalmıştır.

Muhammed el-Fergani ismini belirtmediği bir sultana da bir şiirinde nasihat etmektedir. "*Ey hükümdar halk senin teminatın altındadır, senin emniyetini ve gölgeni istiyorlar… Zamanında bulunan bu alçak zalimlerden halkına zulümler gelmektedir. Senin naiplerin olan bu topluluk, ansızın gelen felaketler gibi, halkın mahvına sebep oldu. Böyle nekesler senin adamların olalıdan beri hiç kimsede sükûnet kalmadı. Kendi kazançları için seni ziyana sokan böyle kimselerden sermayeyi al!... Hükümdarlığında seninle ortak olmuşlardır, doğru söylüyorsun onlar senin kardeşlerindir...*"[886] III. Alaeddin Keykubad'ın yanında bulunan memurların yaptığı yağma ve talanları düşünürsek bu nasihatlerin muhatabı kendini göstermektedir. Ancak yapılan bu eleştiri ve tenkidler işe yaramamış ve zulüm devam etmiştir. Hiyerarşik olarak devlet adamlarının bu usulsüzlüklerin bir parçası olduğunu

[884] Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-din Muhammed al-Fargani", *Belleten*, C. XXIII/91, Ankara 1959, s. 427.
[885] Ateş, "Sayf Al-Din Muhammed Al-Fargani", s. 428-429.
[886] Ateş, "Sayf Al-Din Muhammed Al-Fargani", s. 428.

görülmektedir.

Muhammed el-Fergani'nin İlhanlı hanı Gazan Han'a hitaben yazdığı bilinen iki kaside bulunmaktadır. Kısaca: Selçuklu ülkesindeki içtimaî durumun kötü olduğundan, huzur ve asayişin bozulduğundan, yağma ve talan ile şehirlere zararlar verildiğinden şikâyetçi olmuştur. Ariflerin yersiz ve elbisesiz, âlimlerin ekmeksiz ve susuz, hangahların yaygısız ve çatısız, medreselerin damsız ve kapısız vahim durumundan bahsetmiş ve bunların çözümünü Gazan Han'a havale etmiştir.[887]

Bu dönemin şairinin de üzerinde durduğu gibi Moğol istilasından sonra yapılan şikâyetler bu mezalimi bir türlü engelleyememiştir. Tam tersine adaletin olmaması nedeniyle yöneticiler arasında usulsüzlükler bir salgın gibi yayılmıştır. Selçuklu sultanları ülkelerine hâkim olamadıkları gibi art niyetli devlet adamlarının etkisi altında kalarak adaletin dışına çıkmışlardır. Zengin ile fakir arasında fark gözetilmemiş, halkın yaşam şartları gittikçe kötüleşmiştir.

Bu sıkıntılar içinde 1300'lü yıllar Yakındoğu coğrafyası ve Anadolu için tam bir felaket dönemi olmuştur. Kuraklık, kıtlık ve salgın hastalıklar arka arkaya yaşanmıştır. Bu felaketler çok sayıda insanın hayatına mal olmuştur. Aksarayî eserinde yağmurların yağmayıp ardından kuraklığın başladığına dikkat çekmektedir. Su olmayınca ürünler de yanmıştır. Bu da aşırı fiyat artışı yaşanmasına sebep olmuştur. Bir mud buğday 50 dirheme bulunmaz hale gelmiştir. Aksarayî yaşanan felaketin daha iyi anlaşılması için durumun vahametini abartarak Aksaray'da bir annenin açlıktan çocuğunu yediğini, bahçedeki su kuyularının insan kemikleriyle dolu olduğunu nakletmiştir.[888]

Niğdeli Kadı Ahmed ise kıtlık ve kuraklığın yanında çekirge istilasından da bahsetmiştir. Hatta h.699 yılından h.733 yılına kadar defalarca bu duruma şahit

---

[887] *"Ey âdil hükümdar! Anadolu 'da Ömer 'in adaleti değil yalnız Haccâc 'in zulmü hâkimdir. Sen Müslüman oldun, fakat bu memleket dindar olmayan hâkimlerin elindedir. Zira âlimler ekmeksiz, arifler çıplak, hânkahlar mefruşatsız ve medreseler damsız kalmış; zenginler fakir düşmüş ve yoksulluk milleti perişan etmiştir. Nitekim örümcekler bir ağ kursa emirler derhal tamga (ticaret) ve kopçur (hayvan) vergilerini almağa kalkışır. Tiirkmenler de her an ve her yerde baskınlar yapıyorlar."* Ateş, "Sayf Al-Din Muhammed Al-Fargani", s. 430-431.

[888] *"Sema yağmur yaptıran bileşimi engelledi. Göğün tedbircileri halkın rızık kapısını kapadı. Öyle ki bir mud buğday 50 dirheme (aded) bulunmaz oldu. Aksaray'da anne, kedi gibi çocuğunu yedi. Durum öyle bir dereceye vardı ve Yaratan'ın gazabı, halkın hayatının dört tarafını öyle sardı ki bahçedeki su kuyuları, eti yenen insanların kemiğiyle dolmuştu. Göğün gazabına Divan görevlilerinin çevir ve cefası da katıldı."- "Devranın sebep olduğu kıtlık vebasından halkın kanı heder oldu; divan'ın yol açtığı eziyetin ağırlığından ülkenin malı heba oldu*." Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 218. Buradaki divandan kasıt Vezir Nizameddin Yahya ve adamlarının koyduğu ağır vergilerin altında halkın ezilmesidir.

olmuştur. Bu öyle bir afettir ki hakkında 10 ciltlik eser yazılsa ancak anlatılabilir diye de eklemiştir.[889]

Doğudan batıya ya da batıdan doğuya yayılan salgın hastalıkların da önüne geçilememiştir. Özellikle ticaret yollarının aktif olarak kullanıldığı yıllarda salgın şeklindeki bulaşıcı hastalıkların da ülkeye gelmesi kolay olmuştur. Karatinanın uygulanmaması ve hastalığın bilenen bir ilacının olmaması ölü sayılarını artırmıştır.

Mısırlı müellif El-Ömeri de bu felaket günlerini en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Mısır'da ilk büyük kıtlık 1295-1296 yılında görüldü. Ardından kara ölet denen veba hastalığı başladı.[890] Durum o kadar vahim hale geldi ki insanlar yollarda vebadan ve açlıktan perişan halde hayatlarını kaybettiler. Yalnızca Mısır genelinde ölenlerin sayısı yüzbinleri buldu. Bu salgın hastalık diğer yıllardan farklı idi. Veba salgını sonbaharda harman zamanı başladı, giderek şiddetini artırarak herkese bulaştı. O dereceye vardı ki ölen insanlar toplu bir şekilde çukurlara gömülmek zorunda kaldı. Vebaya yakalananlar önce kan tükürüyor, sonra bağırarak can veriyordu. Kuraklığın getirdiği pahalılığın etkisi ise dünyanın her yerinde hissediliyordu. Evcil ve yabani hayvanlar dâhil tüm canlılara bulaştı. Hastalık İlhanlıların başkenti Tebriz'e sirayet etti oradan da Çin'e doğru gitti. Tüm şark ülkelerine yayıldı. Altınorda, İstanbul, Antakya ve tüm Rum ülkesini esir aldı.[891]

Veba felaketi Kayseri ve Karaman topraklarını kırdı geçirdi, insanlar, koyunlar ve sığırlar helak oldu. İnsanlar kaçtılar ama gittikleri yerde de bu hastalığa yakalandılar. Sis memleketi ölümlerden ıssızlaştı. Bağdat'ta durum daha vahimdi. Bir gecede 1200 kişi öldü. Bağdatlılar, Memlüklülerden yardım istediler. Halep, Mardin, Diyarbakır, Kudüs, Nablus ve sahil şeridindeki halk vebadan kırıldı. Ama en zor

---

[889] "*Rum memleketlerinde çekirge âfeti ve kıtlık hâdisesi, 699 senesinden bu kitabın te'lif tarihi olan 733 yılına kadar defalarca vâki olmuştur. Biz kendi gözlerimizle gördük. Eğer [bu âfetler daha] önceki zaman[lar]da olsaydı, musannifler [bunu bu şekilde] zikredip geçmek yerine 10 ciltlik [bir eser] yazmak isterlerdi. Allah'a hamd olsun ki, bizim hânedânımız bu kıtlıkta, nâiblerin bir araya getirdikleri yemeği yiyerek tok ve pür (tam/doygun) kaldı. İftihar etmek için söyle]miyorum amma bizim kapımızdaki köpeklerin tok olmadıkları/aç kaldıkları ne zaman vaki olmuştur."* Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü'ş-şefîk*, s. 550.

[890] "Kara ölet" kelimesi Türkçe olup, yaygın kullanım karşılığı "veba"dır. Memlük kaynakları bu hastalığın Çin taraflarından bütün dünyaya yayıldığını söylemektedir. Önce Tatar atlılarıyla Orta Asya'dan Altınorda'ya, oradan Avrupa'ya ve İlhanlılardan ise Arap Yarımadasına yayılmıştır. Çin'den gelen ticaret gemileri de bu salgın hastalığı taşıyan bir diğer yol olmuştur. El-Ömeri, *Mesalikü'l-Ebsar*, s. 413.

[891] El-Ömeri, *Mesalikü'l-Ebsar*, s. 414.

durumda olan yer Şam'dı. Bu hastalığa yakalananların 50 saatlik ömrü vardı. Sırf Halep'te günlük 500 kişi hayatını kaybediyordu. Kıbrıs, Gırnata, tüm Akdeniz havzası bu durumdan etkilendi.[892] İnsanlar camilerde dualar ediyor, sadakalar veriyordu. Her evde ceset vardı.[893]

Ahmed Eflâki de eserinde bu zor günlerden bahsetmiştir. Konya'ya bir yıl boyunca hiç yağmur yağmamış, kıtlık başlamış ve korkunç bir pahalılık yaşanmıştır. Sıkıntıda olan halk, yağmur duasına çıkmış ama yağmur yağmamıştır. Sadakalar, kurbanlar işe yaramayınca ümitsizlik had safhaya yükselmiştir. Çaresiz halk, Sultan Veled'den yardım istermiş, Sultan Veled gözleri yaşlı, yalın ayak, başı açık babası Hz. Mevlana'nın kabri başında dua etmiştir. Allah'ın izni ile bir anda kara bir bulut görünmüş ve şiddetli bir yağmur başlamıştır.[894] Ahmed Eflâki'nin menakıpnamelere uygun bir şekilde yağmurun yağışını keramete bağlaması oldukça doğaldır. Çünkü afetlerde insanların duadan başka yapabilecekleri hiçbir şeylerinin olmadığı bugün bile bilinen bir gerçektir.

III. Alaeddin Keykubad öncesinde başlayan ve onun devrinde de devam eden Selçuklu yönetimindeki dirayetsizlik ve sorunlar her alanda devleti kötü yönde etkilemiştir. Son üç sultanın gölge sultan idaresi, var olan sorunları çözülmez hale getirmiş ve bu düğüm Selçuklunun sonu olmuştur. Anadolu halkı kendi güvenliğini sağlamak için yaşadığı toprakları terk ederek uçlara yığılmış, idarecilerin öngörüsüzlüğü yüzünden önemli bir nüfus gücü kaybedilmiştir. III. Alaeddin Keykubad döneminde de bu göç devam etmiştir. Üretim ve ticaret alanında da yaşanan karışıklıklar ve soygunlar neticesinde topraklar boşalmış ve tacirler farklı yollardan ticaretlerine devam ederken bu da Selçuklunun gelir kaybetmesine neden olmuştur.

Ancak III. Alaeddin Keykubad da dâhil olmak üzere son dönem Selçuklu sultanları lüks yaşantılarından ve eğlencelerinden vazgeçmemişlerdir. Halktan zorla toplanan vergiler sorumsuzca israf edilerek yeni vergilerin toplanması zarureti ortaya çıkmıştır. III. Alaeddin Keykubad, İlhanlılara ödeyeceği vergiden çok daha fazlasını tahsil etmeye çalışmış ve hazinenin açığını kapatamamıştır. Devlet işlerini düzeltmek

---

[892] Avrupa'da da 1315 ve 1317 yılları arasında korkunç bir kıtlık başladı. Ardından yüzyıl savaşları ve büyük bir ekonomik buhran yaşandı. 1347-1350 yıllarında ise Avrupa Tarihinin en vahim ve en ölümcül veba salgını görüldü.

[893] El-Ömeri, *Mesalikü'l-Ebsar*, s. 415.

[894] Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. II, s. 247-249.

yerine zamanını çevgan oynayarak ve eğlenerek geçirmiştir. Devlet işlerini de vasıfsız devlet memurlarına bıraktığından alınan her tedbir sonuçsuz kalmıştır.

III. Alaeddin Keykubad zamanı Selçuklu devletinin tamamen Moğollara teslim edildiği bir dönemdir. Zaten onun saltanatından önce, 1243'ten itibaren aralıksız devam eden ülkenin Moğol boyunduruğu altına girmesi, yıllık vergi ödemek zorunda kalması, ülkedeki kalabalık Moğol ordusunun masraflarının karşılanıyor olması ekonominin bozulmasının ana sebepleri arasındadır. Bunların üstüne Türkmenlerin birbirlerini etkileyen isyan hareketleri sosyal ve ekonomik düzeni tamamen altüst etmiştir.[895]

III. Alaeddin Keykubad saltanatı sırasında diğer dönemlerde olduğu gibi Selçuklu hanedanı arasında bir saltanat mücadelesi ile karşılaşmamıştır. Eski sultan II. Gıyaseddin Mesud sürgünde olup, onun oğlu da Samsun bölgesinde emirdir. Muhtemelen diğer Selçuklu hanedan mensubu erkek çocuklar ya küçüktü ya da Gazan Han'ın desteğinden yoksundu.

Ekonomisi toprak üretimine ve bundan alınan vergiye dayanan Türkiye Selçuklu Devletinde, Büyük Selçuklu'da uygulanan ikta sistemi ve miri arazi sistemi Moğol istilası ile ağır bir darbe almıştı.[896] Selçuklu ordusu dağılırken ikta sistemi de çöktü. Emirlerin tasarrufuna geçen verimli arazilerden elde edilen gelir hazineye girmez oldu. III. Alaeddin Keykubad döneminde, Gazan Han'ın yaptığı toprak reformları Selçuklu ülkesinde de uygulanmak istendi. Şahısların elinde olan devlet arazileri geri alınmak istense de başarılı olamadı.[897] Görüleceği üzere Moğolların Anadolu üzerinde kurduğu mali baskı, III. Alaeddin Keykubad zamanında da devam etmiştir. III. Alaeddin Keykubad döneminde, 1280 yılından itibaren İlhanlı vergilerinin tahsil işiyle uğraşan

---

[895] Her isyan olayında Selçuklu şehirleri, çarşıları, hanları, pazarları ve zenginlerin evleri yağmalanmış, paha biçilemez mal-mülk ve para Türkmenlerin eline geçmiştir. Aksarayî eserinde bu durumu şöyle tarif etmektedir: "*Fitne denizi üzerinde bulunan bir gemiye benzeyen Konya şehri, Türklerin çıkardığı karışıklık dalgasından parçalandı. Bütün o biriktirilmiş mallar, yokluğun karanlık suyunda battı.*" Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 124-125; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 90; Turan, *Türkiye*, s. 561.

[896] İkta, devlete ait gelirlerin hizmet karşılığı maaş olarak devlet memurlarına verilmesi idi. Devletin güçlü olduğu dönemlerde ikta sistemi mükemmel işlemiş ve hazineye katkı sağlamıştır. Ancak Moğollarla birlikte merkezi hâkimiyet zayıflayınca ikta sahibi emirler bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Sadi Kucur, "İkta Selcuklular", *İA*, C. XXII, İstanbul 2000, s. 47.

[897] Arazi sahipleri bu uygulamaya itiraz edince Gazan Han, bu uygulamadan vazgeçmiş ve yekün 6.000.000 akçe vergi tahsilini emretmişti. Bu meblağ önce vilayetlere bölünecek sonra da arazilere bölünecekti. Arazilerde sahiplerinde kalacaktı. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 186; Turan, *Türkiye*, s. 622.

Müciredddin Emirşah da işleri kolaylaştırmaya çalışmıştır. Onun uyumlu yapısı Moğollarca takdir edilmiş ve sorunlar çözülmeye çalışılmıştır.[898] Fakat III. Alaeddin Keykubad'ın yaptığı hatalar sonrasında Müciredddin Emirşah hayatını kaybetmiştir.

III. Alaeddin Keykubad öncesi ve onun saltanatı sırasında en büyük problem iltizam uygulaması idi. İlhanlıların gönderdiği veya İlhanlılar için çalışan devlet adamları ödemeyi vaat ettikleri verginin üzerinde kazanç sağlamak için birden fazla vergi toplamaya çalışmışlardır. Gazan Han'ın yaptığı reformlar sonrasında alınacak vergiler belirlenmiş ve asılan tabelalara yazılmıştır.

III. Alaeddin Keykubad tahta geçmeden iki yıl boyunca, Selçuklu ülkesi, İlhanlılar tarafından dört mali bölgeye ayrılmış ve yönetilmeye çalışılmıştı. Bu görevliler de iltizam usulüyle Anadolu'ya gelmişler ve fazladan Moğol hazinesine 600.000 dirhem ödemeyi kabul etmişlerdi. Bu miktara memurların ve askerlerin masrafları ve incülerin gelirleri dâhil değildi. Mali defterlerin tahrip olması ve kayıtların da tam tutulmaması kayıt dışı vergi toplanmasını kolaylaştırmıştı. Dört mali bölgenin dört görevlisi yasal yolların dışına çıkarak halkın elinden ne var ne yok almışlardı.[899]

III. Alaeddin Keykubad'ın Selçuklu tahtına tayini ile birlikte Anadolu'ya ikinci kez vezir olarak gelen Ahmed Lakuşî, İlhanlılara makamının karşılığı olarak daha fazla vergi toplamayı vaat etti.[900] Ancak liyakatsiz adamları yüzünden işinde başarılı olamadı. Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi III. Alaeddin Keykubad'ın bizzat kendisi ve adamları da usulsüz uygulamalara karıştı. Müciredddin Emirşah'ın asayişi sağlama çabaları kısmen başarılı olsa da yeni mali politikaları uygulamak için Anadolu'ya Nizameddin Yahya gönderildi. Nizameddin Yahya gelirken kırk çeşit milletten insanla Anadolu'ya geldi. Bu yeni memurların her biri açgözlü idi.[901] III. Alaeddin Keykubad ile Erzincan'da karşılaştıklarında sultanın mallarına bile el koymaktan çekinmediler.[902]

III. Alaeddin Keykubad zamanında alınan vergiler hakkında detaylı bilgiler

---

[898] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 134; Turan, *Türkiye*, s. 561; Z. Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*-I, İstanbul 1931, s. 18.
[899] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 217-223; Turan, *Türkiye*, s. 620-621.
[900] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr* s. 236.
[901] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 207-208; Turan, *Türkiye*, s. 631.
[902] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 208-209; Turan, *Türkiye*, s. 631.

zamanımıza ulaşmamıştır. İlhanlılar döneminde Anadolu'da vergilere ait kayıtlar düzenli tutulmuş olmasına rağmen 1296 tarihindeki Toğaçar'ın isyanı sırasında defterler yağmalanmış, uzak diyarlara götürülmüş ve iki cildi bir dirheme satılmış ve böylece kayıtlar yok olmuştur.[903] 1300 yılında ise Anadolu'ya vergi nizamını sağlamak için gönderilen Vezir Nizameddin Yahya, Selçuklu ülkesinin arazisini yeniden ölçüp biçmiş, yeni vergileri ilan etmiş, yazılmamış arazileri bulmuş, diğer gelir kaynaklarını kayıt altına almaya çalışmıştır.[904] Onun tutturduğu defterlerden günümüze ulaşan bulunmamaktadır.[905]

III. Alaeddin Keykubad zamanında halktan alınan vergilere göz atacak olursak şu vergi türleri ile karşılaşırız: avarız,[906]cizye,[907] tamga,[908] mal-i baliş,[909] incü,[910] dalay,[911] kalan ve kopçur,[912] cevaz-ı rah, bedrika,[913] yasama,[914] ma'l-yam, na'l-baha, ma'l-buzurg, yuyıt.[915]

Gazan Han zamanında para politikasında da bir değişikliğe gidildi. İlhanlı Devletine tabi olan ve kendi sikkelerini basma hakkına sahip olan Küçük Ermenistan, Rum, Artuk, Gürcistan ve Fars'ın paralarının ayarları değiştirildi. Sikkelerin altın ve gümüş ayarları standarda dayandırıldı. Bu tarihten itibaren de Gazan Han'ın Anadolu'da paraları basıldı. III. Alaeddin Keykubad ile müşterik sikkeleri bugün elimizde mevcuttur.

XIII. yy.'ın ilk yarısı Türkiye Selçukluları için ekonomik anlamda parlak bir dönemdi. Bunun ana sebebi Selçuklu idarecilerinin uyguladığı bilinçli bir ekonomik

---

[903] Aksarâyi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 173.
[904] Aksarâyi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 207; Turan, *Türkiye,* s. 631.
[905] Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti I", s. 22-25.
[906] Aksarâyi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 177; Ö. Lütfi Barkan, "Avarız", *İA*, C. II, İstanbul 1997, s. 13.
[907] Aksarâyi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 121; Mehmet Erkal, "Cizye", *DİA,* C. VIII, İstanbul 1993, s. 42-43.
[908] Ticaret ve işletmelerden alınan bütün vergilere denir.
[909] Aksarâyi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 105;Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti 1, s. 11; Spuler, *İran Moğolları,* s. 332.
[910] Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş,* s. 286-287; O. Gazi Özgüdenli, "İncü", *DİA,* C. XXII, İstanbul 2000, s. 281.
[911] Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 238.
[912] Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti-1, s. 19; Spuler, *İran Moğolları*, s. 336-337.
[913] Turan, *Resmi Vesikalar,* s. 56; Tuncer. Baykara, "Türkiye Selçuklularında Bazı Vergilere Dair", *IX. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara 1981, s. 687-695.
[914] Baykara, "Türkiye Selçuklularında Bazı Vergilere Dair", s. 692-695.
[915] Aksarâyi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 68; Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 303.

politikaydı.[916] Selçuklu ülkesindeki yaşam şartları, ülkenin imarı, sultanın ve Selçuklu ümerasının serveti ve 1243 Kösedağ bozgunundan sonra İlhanlılara ödenen vergiler bu zenginliğin en açık göstergesi idi.[917] Araştırmacıların yaptığı hesaplar sonucu XIII. yüzyılda Selçuklu hazinesinin vergi geliri 30 milyon dinardı. Moğol istilası sonrasında XIV. yüzyılın başında hazinenin vergi geliri 7 milyon dinara düştü (1300).[918] Bu zamanda bile III. Alaeddin Keykubad'ın, Yabanlu pazarunda Abışka Noyan'ın yanında zorunlu ikametindeki serveti gözden kaçacak gibi değildi. Altın işlemeli 5.000 adet at eğeri, ipekli kumaşlar, kıymetli yeşim taşından yapılmış malzemeler ve mücevherler, 5 kg. ağırlığında altın bir gerdanlık Selçuklu sultanının çadırında idi.[919] Belki daha fazla serveti ikamet ettiği Sivas'ta bulunuyordu.

Selçuklu ülkesi ekonomik olarak çok zor günler geçirmesine rağmen bu para nereden geliyordu? Elbetteki ticaretten.

Gazan Han zamanından itibaren İlhanlıların uluslararası ticarette çok aktif olarak rol oynadığı görülmektedir. Doğu ve batı arasında Tebriz, Sultaniye ve Bağdat önemli ticaret merkezleri haline gelirken ülkenin diğer şehirleri de bundan paylarını almışlardır. Gazan Han'ın gerçekleştirdiği reformlar arasında olan ticareti korumak ve geliştirmek için gerekli tedbirler alınmış ve yeni kurumlar ortaya çıkmıştır. İlhanlıların, içinde Anadolu'nun bulunduğu coğrafi sahasında önemli ticari yollar aktif olarak yerli ve yabancı tüccarlar tarafından kullanılmıştır.

İlhanlıların kontrolü altında olan bu ticaret yollarından direkt Anadolu topraklarından geçmeyenlerden Selçuklu tüccarları da faydalanmışlardır.[920] Tebriz-Sultaniye-Kirman Ticaret Yolu,[921] Basra-Bağdat-Tebriz Ticaret Yolu,[922] Siraf-Şiraz-

---

[916] Kaymaz, *Pervane*, s. 49-50.

[917] Kösedağ bozgunundan sonra anlaşma üzerine İlhanlılara yıllık 360 bin dirhem nakit, 10 bin baş koyun, bin baş at, bin baş sığır, katırlar, develer, av köpekleri ve sırmalı ve ipekli kumaşlardan oluşan malzemeler vergi olarak tespit edildi. Bu vergiyi az bulan yanındaki adamlarına Baycu Noyan: "*Şimdilik bu miktar takarrür etsin, arkası da gelir*" demiştir. Turan, *Türkiye*, s. 445; Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", s. 29; Kaymaz, *Pervane*, s. 36-37.

[918] Turan, *Türkiye*, s. 374-375; Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti-I", s. 27; Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 107.

[919] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 234; Sümer, "Keykubad III", s. 360-361; Kafesoğlu, "Keykubad III", s. 662-663.

[920] Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti I", s. 16-17.

[921] Hindistan'a gitmek isteyenler Tebriz, Kazvin, Sultaniye, Hemedan, Kaşan ve Yezd üzerinden Kirman'a gelirlerdi. Buradan Hürmüz'e gelerek gemilerle Hindistan'a giderlerdi. Tebriz-Hürmüz arası kervanlar için yaya iki ay sürerdi. Şirin Beyani, *Tarih-i Al-i Celayir*, Tahran 1345 hş, s. 166.

[922] Fars Körfezi'ne gemilerle gelen mallar kervanlarla İran Kürdistan dağlarından geçer, Meraga'ya ulaşır, buradan Tebriz'e varırdı. Bu mallar buradan da kuzeye ya da Anadolu içlerine götürülürdü.

Tebriz Ticaret Yolu,[923] Astara-Erdebil-Tebriz Ticaret Yolu,[924] Tebriz-Tiflis Ticaret Yolu[925] ve Sultaniye-Erdebil-Tiflis-Bakü Ticaret Yolu[926] dolaylı olarak Selçuklu ülkesini olumlu etkilemiştir.

İlhanlıların kontrolünde olan ve Anadolu topraklarındaki ticareti direk olumlu yönde artıran İskenderun-Tebriz Ticaret Yolu oldukça önemlidir. Bu ticari yolun güzergâhı gemilerle gelen malların İskenderun Limanı'nda bulunan Ayaş'a ulaşmasıyla başlardı. Buradan kervanlarla Sivas, Erzincan ve Erzurum'a ulaşırdı. Yol devam eder Malazgirt, Erciş, Hoy ve Merend üzerinden Tebriz'e varırdı. Ege ve Karadeniz yoluyla Trabzon'a ulaşan Venedik ve Cenevizli tüccarlar buradan Erzurum'a geçerlerdi. Erzurum üzerinden de Tebriz'e ulaşırlardı. Yapılan ikili ticari antlaşmaların da etkisiyle Cenevizliler için Erzurum-Tebriz güzergâhı vazgeçilmez bir ticaret yolu idi. Trabzon-Erzurum arası 261 km. olup yaya olarak 3 günde varılırken, Erzurum-Tebriz arası 584 km. olup ve yaya olarak hiç durmadan 5 günde varılırdı. Tebriz ile Erzurum arasında 1300'lü yıllarda 14 gümrük noktası bulunuyordu. Bu noktaların her birinde tüccarlardan Tamga/gümrük vergisi alınıyordu. Bu verginin miktarı ticari mal yüklü bir hayvandan 153 dirhem, yol koruma ücreti olarak da 50 dirhem, toplamda 203 dirhem gümrük vergisi alınırdı.[927] Cenevizliler İskenderun limanını ve Sivas, Erzincan, Erzurum, Tebriz ticari yolunu da çok sık kullanmışlardır. 1276 yılında Sivas'ta, 1304'de ise Tebriz'de bir ticaret temsilciliği açmışlardı.

Selçuklu ülkesine kervanlar gelip gidiyor, üretilen ürünler yurtiçi ve yurt dışı pazarlarda satılıp gelir elde ediliyordu. Ancak siyasi egemenliğin zayıflaması ve Selçuklu ordusunun dağılmasından sonra ülke genelinde asayiş de hızla bozuldu. Başıboş taifeler, haramiler, eşkıyalar ve Türkmenler kervanlara musallat olup mallarını

Beyani, *Tarih-i Al-i Celayir*, s. 166.

[923] Fars Körfezi'ne gemilerle gelen ticari malların taşındığı diğer bir yol ise Siraf'tan başlardı. Şiraz'dan Isfahan'a, Kaşan'dan Kum'a ve Kazvin'den geçerek Tebriz'e ulaşırdı. Beyani, *Tarih-i Al-i Celayir*, s. 165.

[924] Hazar Denizi kıyısından gelen tüccarlar Astara'dan yola çıkar Erdebil'e ulaşırlardı. Buradan Tebriz'e, Meyane'e ve sonunda Kazvin'e ulaşırlardı. Beyani, *Tarih-i Al-i Celayir*, s. 289.

[925] Güneyden gelen ticari mallar Tebriz'e ulaşır, buradan da Merend ve Nahçivan yoluyla Gürcistan'ın Tiflis şehrine varırdı. Bu yol Trabzon Rum İmparatorluğu içinde önemli bir yoldu. Alış veriş için tüccarlar Tiflis'ten Trabzon'a gelirdi. Beyani, *Tarih-i Al-i Celayir*, s. 290.

[926] Sultaniye'den Zencan'a, Halhal'dan Erdebil'e ulaşan bu ticari yol burada ikiye ayrılırdı. Bir yol Bacırevan, Pilsuvar, Mahmudabad, Muğan üzerinden Bakü'ye ulaşırdı. Diğer yol ise Bacırevan, Bazarcık, Berdaa, Gence üzerinden Tiflis'e varırdı. Beyani, *Tarih-i Al-i Celayir*, s. 295.

[927] Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti-I", s. 39; Beyani, *Tarih-i Al-i Celayir*, s. 165-166.

yağmalıyordu.[928] Toprak rejiminin bozulmasının getirdiği olumsuz bir sonuç ta yaylak ve kışlakların şahısların mülkiyetine geçmesiydi. Yeterli otlaklara sahip olamayan ve mağdur olan yörükler şehirlere ve kervanlara saldırdılar. Hayvansal üretim ve ticarî düşüş yaşandı.[929]

B III. Alaeddin Keykubad Dönemi Basılan Paralar

1298-1302 arası saltanat yıllarına ait III. Alaeddin Keykubad adına kesilmiş sikkeler bugün koleksiyonculardа ve müzelerde bulunmaktadır.[930]

Sikke ekonomik faaliyetler için bir araç olmasının yanında aslında sikkeyi bastıranın güç, iktidar ve nüfuz sembolüdür. Yani sikkeler hem ekonomik hem de siyasi bir araç olarak kullanılmıştır. Güvenilir bir sikke halk tarafından kabul gören ve kullanılan sikke idi. Selçuklu idarecileri de böyle davranıp siyasi mevkilerini halka ispatlamak ve güvenlerini kazanmak amacıyla sikkeyi kullandılar. Sikkelerin üzerine sultanlar kendi adlarını ve mevkilerini gösteren unvan ve lakaplarını ayrıca anlam ifade eden çeşitli sembolleri yerleştirdiler.

Darphaneler devletin kontrolü altında olmak zorundaydı çünkü sikke bir bağımsızlık sembolüydü. Tahtı ele geçiren hükümdarın ilk yaptığı iş adına hutbe okutmak ve para bastırmaktı. Böylece egemenliğini ilan etmiş olurdu. Paradaki ufak bir ayar oynaması halkın güveninin kaybedilmesine neden olabilirdi. Nitekim III. Alaeddin Keykubad zamanında Anadolu'ya görevlendirilen Kemaleddin Tiflisî yanlış bir karar vererek hırsla Samsun Darphanesinde mevcut gümüşleri toplayarak, yerine ayarı bozuk dirhemler bastırınca halk bu paraları istememiştir.[931]

Darp edilen paralar, Türkiye Selçukluların dini inançlarını, kültürünü, tarihini, coğrafyasını ve sosyal yaşantısını öğrenmemizi sağlayan belgelerdir. Sikkelerde kullanılan figürler resim ve sanat anlayışını ön plana çıkarırken inanç sistemi ile de bir

---

[928] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s. 86, 177-178, 246; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi,* C. II, s. 595-596; Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 339; aynı eser, C. II, s. 220; Turan, *Türkiye*, s. 511, 559, 621.

[929] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* s.115.

[930] İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri İslami Sikkeler Kataloğu*, C. I, İstanbul 1970, s115.

[931] Turan, *Türkiye*, s. 621.

etkileşim içine girmiştir. Sikkeler hükümdarların saltanat yıllarını belirlemek içinde çok önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Türkiye Selçukluları diğer devletler gibi altın (dinar), gümüş (dirhem) ve bakır (fels) sikkeler darp ettirdiler. Yalnız Selçukluların sikkelerinin çok azı dinardı. Büyük çoğunluğu dirhem ve felsti. Bunun sebebi yeni dinar basmayıp komşu devletlerin özellikle Bizans'ın bastırdığı altın solidus veya dinarları kullanmış olmalarıdır. İlk dinar ve dirhemleri bastıran Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan'dı.[932]

Ekonominin güçlenmesiyle bağlantılı olarak en çok dinarı I. Alaeddin Keykubad darp ettirmiştir. 1243 Kösedağ mağlubiyetinden önce II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü Hatun (prenses Tamara) için darp ettirdiği sikkelerde görülen "şir u hurşid/arslan ve güneş" tasvirleri Türkiye Selçuklu sikkelerinin en ilginç olanlarıdır.[933] Ancak Kösedağ mağlubiyetinden sonra bu semboller paraların üzerinden kaldırılmıştır. Bunların yerine besmele, kelime-i tevhit ve salât yazılmıştır. Türkiye Selçuklu sultanları kendilerini "*zıllu'llahi fi'l-âlem/Allah'ın yeryüzündeki gölgesi*" olarak nitelemişler ve bu ifadeyi paraların üzerine yazmaya başlamışlardır. Özellikle istifa yani maliye makamının Moğol etkisinde kalmasından dolayı yazı ile verilen darp yıllarının yerine bazı sikkelerde siyakat harfleri kısaltılarak yazılmaya başlanmıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde bu uygulama oldukça yaygınlaşmıştır.[934]

Ekonominin canlanması ve gelir düzeyinin yükselmesi ile birlikte para trafiği artınca darphaneler çoğalmıştır. Türkiye Selçuklularında 45 şehirde darphane

---

[932] Uzmanlar dinar yani altın paraları standart ve ağır dinarlar olarak ikiye ayırır. Standart dinarda örnek olarak 4,72 gr. Eyyubi dinarı ile 4,50 gr. olan Bizans solidusu geçerlidir. Ağır dinarlar ise 5 gr üzerinde olmalıdır. Bugün bilinen 6 adet ağır dinar vardır. Tahminimizce bunlar hükümdarlar tarafından hediye için darp ettirilmiştir. Dirhem yani gümüş paraların ağırlığı ise 2.97 gramdır. Ender olarak yarım, çeyrek ve üçte bir dirhemler de basılmıştır. Reyhan Şahin, *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Para Basım Faaliyetleri (1075-1318)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2019, s. 102-103.

[933] Gümüş ve bakır paraların bazılarında çeşitli suret ve motifler bulunmaktadır. Tahtına oturan hükümdar sureti, üççatallı mızrağı elinde tutan süvari, mızrağını avına saplayan süvari, ok atan süvari, yüzü aslan şeklinde suret, insan yüzlü güneş gibi. Türkiye Selçukluların ilk başlarda darp ettiği paralarda süvari tasviri Bizans tipi süvari suretidir. Türk süvarisi tasvirinin en güzel örneği ise IV. Kılıç Arslan'ın 1248'de Sivas'ta darp ettirdiği gümüş dirhemde ok atan süvaridir. Çok ayrıntılı, eşsiz ve en güzel örneğidir. Yılmaz İzmirlier, "Anadolu Selçuklu Sikkeleri", *Anadolu'da Paranın Tarihi*, editör B. Arı, Ankara 2011, s. 95-106.

[934] Yılmaz İzmirlier eserinde siyakat harfleriyle kısaltılarak yazılan tarihleri tablolar halinde vermektedir. Yılmaz İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, İstanbul 2009, s.10.

bulunmaktaydı. Selçuklu sultanları bizzat 18 yerde kendileri para bastırmıştır.[935] Dört merkezde şehzade sancağı ve 23 yerel darphane faaliyet görmüştür.[936]

Türkiye Selçuklu Devleti'nden günümüze çok fazla altın sikke kalmamıştır. Bunun sebebi az basılması veya ekonominin kötü olması değildir. Moğol istilası ve tahakkümü sırasından bu altın sikkelerin vergi olarak Moğollar tarafından alınıp götürülmesidir. İlk zamanlarda çokça basılan bakır sikkeler rağbet görmeyince son zamanlarda çok az bastırılmıştır.

III. Alaeddin Keykubad döneminde darp edilen sikkeler ve yerlerine baktığımız zaman gerçekten ilginç bir sonuçla karşılaşmaktayız. 1298-1302 yılları arasında kısa bir sürede tahta kalmasına rağmen adına çok fazla sikke bastırılmıştır. III. Alaeddin Keykubad adına Selçuklu ülkesinde Afyon, Antalya, Alanya, Bafa, Bafra, Bartın, Beklan, Beyşehir, Bingöl, Burdur, Eğridir, Ermenek, Erzurum, Erzincan, Finike, Gümüşhane, Hasangazi, Konya, Kürkçü Kalesi, Ladik, Niğde Ulukışla, Milas, Samsun, Sarıkavak, Sivas ve Uluborlu olmak üzere 26 yerde para darp edilmiştir.

III. Alaeddin Keykubad döneminde bastırılan paralarda genellikle Rumi motifi kullanılmıştır. Bu motif Selçuklulardan önce Karahanlılar, Abbasiler, Emeviler ve Fatımiler tarafından da kullanılmıştı. Yazı aralarında, tepeliklerde, zemini doldurmak ve kompozisyonu tamamlamak için bitkisel motiflerden rumi veya palmet seçilmiştir. III. Alaeddin Keykubad'ın çağdaşı olan Memlüklü ve İlhanlı paralarında da rumi motifler yaygın olarak görülmektedir.[937] Örneğin III. Alaeddin Keykubad dönemine ait Yapı Kredi Bankası Müzesine 10224 envanter numarasıyla kayıtlı h. 700/ m. 1301 tarihli, 24 mm. 2.32 gr gümüş (dirhem), dövme (darb) tekniğiyle bastırılan paranın darp yeri Ladik'tir. Önyüzünde yonca ve yazı motifi, arka yüzünde bitkisel ve yazı motifi bulunmaktadır.[938]

---

[935] Bu 18 merkez şunlardır: Konya, Kayseri, Yabanlu, Aksaray, Sivas, Ermenek, Beyşehir, Dinar, Sandıklı, Develi, Tokat, Erzincan, Malatya, Gümüşhacıköy, Bayburt, Hasangazi, Altınhisar, Velveren. Reyhan Şahin, *Türkiye Selçuklu Devlet'nde Para Basım Faaliyetleri (1075-1318)*, s. 135-140

[936] Bunlar tarım ve ticaretin yoğun olduğu yerlerdedir: Denizli, Manisa, Milas, Eğridir, Uluborlu, Burdur, Antakya, Alanya, Sinop, Samsun, Bafra, Kastamonu, Bartın, Sis, Diyarbakır, Dünaysır, Meyyafarikin, Maden, Cizre, Musul, Şam, Halep. Reyhan Şahin, *Türkiye Selçuklu Devlet'nde Para Basım Faaliyetleri (1075-1318)*, s.135-140.

[937] Gündegül Parlar, *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Ankara 1999, s. 135.

[938] Parlar, *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler*, s. 112-113.

Sikkelerin üzerindeki yazılara genel olarak bakarsak dinarlarının ön yüzünde "*es-Sultânü'l-Âzam Alâü'd-dünya ve'd-dîn*", bazılarında bu kısımdan sonra "*Ebû'l-Feth-Keykubâd bin Feramurz*" yazısı bulunmaktadır. Arka yüzünde "*el-minnetü lillah"* müşterek dinarlarda "*Gâzân Hanü'l Âzam Sultan Mahmûd hallede*" ve orta kısmın çevresinde darp yılı ve darp yeri yer almaktadır. Bazılarında ise "*Ebû'l-Feth, Kasîmü Emîri'l-Mü'minîn, Zıllullahi fi'l âlem*" gibi ünvanlar yazılmıştır. Dua olarak "*halledallahu mulkehu, azze nasruhu*" kelimeleri de kullanılmıştır. [939]

III. Alaeddin Keykubad'a ait sikkelerin tarihlerine baktığımızda aşağıdaki zaman dilimlerinde darp edildiklerini görüyoruz. Bu da saltanatta kaldığı kesin tarihleri vermektedir.

h. 696/m. 1296-1297
h. 697/m. 1297-1298
h. 698/m. 1298-1299
h. 699/m. 1299-1300
h. 700/m. 1300-1301
h. 701/m. 1301-1302
h. 702/m. 1302-1303

III. Alaeddin Keykubad adına Afyon Karahisar'da h. 696 yılında darp edilmiş bir adet sikke mevcuttur. Ayrıca tarihi bilinmeyen iki adet de dirhem bulunmaktadır.[940]

III. Alaeddin Keykubad adına Antalya'da h. 698-699-700 yılında darp edilmiş sikkeler vardır. Bu dönemin İlhanlı hanı Gazan Han ekonomik reformlarını gerçekleştirirken paranın ayarını da düzenlemiştir. H. 696/697 yılında alınan kararla gümüş sikkelerin ağırlıkları azaltılmış ama gümüş oranı artırılarak paranın değeri yükseltilmiştir. H. 699'dan sonraki gümüş sikkelerin ağırlığı 2.16 gramdır.[941] İlhanlılar kendilerine tabi devletlerin darphanelerindeki sikke ayarlarını da tek tip olarak belirlemiştir ama uygulamada basılan sikkelerin ağırlıkları birbirinden farklı olmuştur. Ekler kısmında verdiğimiz III. Alaeddin Keykubad dönemine ait paralarda da bu dikkat çekmektedir.[942] Gazan Han daha sonra İlhanlı hanları içinde ilk kez kendi adına Selçuklu ülkesinde sikke darp ettirmiştir. Beylikler de bu uygulamaya katılmış ve

[939] İzmirlier *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 468-499; Halit Erkiletlioğlu-Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri,* Kayseri 1996, s. 253-261.
[940] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları,* s. 488-489.
[941] Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 277
[942] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları,* s. 468, 470.

İlhanlılar adına sikke darp etmişlerdir. Hamidoğulları Burdur, Burgulu ve Karaağaç'ta Gazan Han adına sikkeler darp etmişlerdir.[943] III. Alaeddin Keykubad'ın tahtan indirilmesinden sonra tahtına geri iade olan II. Gıyaseddin Mesud zamanında tarihleri bilinmeyen gümüş sikke darbı devam etse de h. 702 tarihli dirhem Antalya'da darp edilen en son dirhemdir.

III. Alaeddin Keykubad adına Bafa'da ilk defa darp edilen sikke h. 698 tarihlidir. Bu tarihlerde bu topraklarda Menteşe oğulları vardı. Muhtemelen bu sikkeyi bu beylik bastırmış olmalıdır. Daha sonraları da h. 700 yılında da sikke basımı devam etmiştir.[944]

Orta Karadeniz'de bulunan Bafra'da III. Alaeddin Keykubad adına h. 699-700 yıllarına ait dirhemlerin yanında tarihi tespit edilememiş bir dirhem darp edilmiştir.[945]

Batı Karadeniz'de bulunan Bartın'da darp edilen III. Alaeddin Keykubad'a ait basım tarihi bilinmeyen bir dirhem vardır.[946]

III. Alaeddin Keykubad zamanında Denizli/Baklan'da kesilen tarihi belirsiz bir dirhem vardır.[947]

Beyşehir ya da Süleymanşehir olarak ünlenen şehrin darbhanesinde h. 698, 699, 700, 701 yıllarına ait III. Alaeddin Keykubad adına dirhemler bulunmaktadır. En önemlisi de tarihi bilinmese de ilk kez III. Alaeddin Keykubad adına bir adet dinar (altın) para darp edilmiştir.[948]

Maden-i Samasur adıyla bilinen bugünkü Bingöl Çapakçur'daki darphanede III. Alaeddin Keykubad ve Gazan Han adına tarihi bilinmeyen müşterek bir dirhem basılmıştır. Ayrıca bir de h. 697 tarihli dirhem vardır.[949]

III. Alaeddin Keykubad adına Burdur'da basılan sikkeler Hamidoğulları tarafından bastırılmıştır. H. 699, 700, 701, 702 yıllarına ait sikke basımı kesintisiz devam etmiştir. Tarihi bilinmeyen bir sikkesi daha vardır.[950] Sikkeler genellikle gümüş

---

[943] Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 280, 283.
[944] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 472-475, 500-501.
[945] Ömer Diler, *Islamic Mints*, I/ *İslâm Darp Yerleri*-I, İstanbul 2009, s. 231; Erkiletlioğlu-Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 256-257.
[946] Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 261.
[947] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 474-475.
[948] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I, s. 693; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 257-258; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 496-497; Turan, *Türkiye*, s. 634.
[949] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I, s. 694; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s.250; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 495.
[950] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I, s. 327; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 261; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 496-497.

olup, bakırına ender rastlanır. Çünkü beylikler birbirleri ile yarış halinde oldukları için birçok yeni darphane açmışlardı. Bu darphaneleri kurarken ve işletirken zorlandılar ve yeni para basarken altın ve gümüşü tercih ettiler. Bakır para içinse yeni basmayıp eski basılmış bakır paraları kullandılar.[951]

Denizli/Ladik bölgesinde III. Alaeddin Keykubad döneminde ve öncesinde çok fazla sikke basılmıştır. Çünkü burada oldukça hareketli bir ticari ve sosyal hayat vardı. Ekonomik faaliyetlerin canlılığı para basmayı zorunlu hale getiriyordu. Kalabalık bir Türkmen nüfusunun yanında üretime katılan gayrimüslim nüfus da bulunmaktaydı. III. Alaeddin Keykubad adına h. 698, 699, 700 yıllarına ait dirhemler bulunmaktadır. İlhanlılar adına da h. 699 yılında sikke bastırılmıştır.[952] III. Alaeddin Keykubad döneminden kalan tarihi ve darp yeri bilinmeyen sikkelerin darp şeklinden Denizli darbı olabileceği Yılmaz İzmirlier tarafından ifade edilmektedir.[953]

Eğridir Gölü kenarında kurulmuş Eğridir'de h. 699 tarihli III. Alaeddin Keykubad adına Hamidoğulları tarafından farklı aralıklarla ve çeşitli kalıplarla dirhemler kesilmiştir.[954]

Karamanoğullarına merkezlik yapan Ermenek'te de III. Alaeddin Keykubad dönemine ait h. 699, 700 yıllarına tarihlenen Karamanoğulları tarafından bastırılmış dirhemler vardır.[955] Karamanoğulları, III. Alaeddin Keykubad'ın idaresini tanıyıp adına sikke kesmiştir.

Erzincan bulunduğu konum itibariyle İlhanlı şehzadelerinin incüsü olmuş ve yönetimi İlhanlılara geçmişti. III. Alaeddin Keykubad adına h. 697 tarihli sikkeden başka Gazan Han ile müşterek sikkeleri vardır. Ancak h. 698 yılından sonra sikkeler sadece İlhanlılar adına kesilmeye başlamıştır.[956]

Önemli ticari yolların kavşağında olan Erzurum'da III. Alaeddin Keykubad

---

[951] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 498.
[952] Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 249-251; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 362, 430, 490.
[953] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 491.
[954] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I, s. 153; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 256; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 482-485.
[955] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I, s. 98; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeler*, s.257.
[956] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I, s. 89-90; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 209-211; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 414-419.

adına h. 698 tarihli bir sikke basılmıştır.[957] Türkiye Selçuklunun yıkılışıyla beraber tamamen İlhanlı toprağı olan Erzurum'da İlhanlı hanları adına kestirilmiş fazla miktarda sikke bulunmuştur.

Batı Akdeniz'de yer alan Finike'de ilk sikke Menteşeoğulları tarafından III. Alaeddin Keykubad adına h. 699 yılında bastırılmıştır. H. 700 ve 702 yıllarına ait dirhemleri de vardır.[958]

Zengin gümüş madeni yataklarına sahip olan Gümüşhane bir maden şehri olması itibariyle yoğun bir sikke darp yeri olmuştur. III. Alaeddin Keykubad'ın burada Gazan Han ile müşterek basılmış h. 700 yılına ait dirhemi bulunmaktadır.[959]

Niğde ili sınırlarındaki Ulukışla'da gümüş madeni yatakları bulunmaktadır. Tıpkı Gümüşhane'de olduğu gibi para basımı buralarda yoğunlaşmıştır. III. Alaeddin Keykubad adına h. 697 yılına ait sikke burada basılan son sikke olmuştur.[960]

Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti de darphanenin bulunduğu şehirler içinde en önemlilerinden biriydi. Dolayısıyla Selçuklu sultanlarının büyük bir çoğunluğunun Konya'da basılmış parası bulunmaktadır. III. Alaeddin Keykubad adına h. 697 ve 698 tarihlerinde kesilen sikkelerden sonra h. 699 yılında II. Gıyaseddin Mesud adına tekrar bir sikke bastırılmıştır.[961] Oysaki II. Gıyaseddin Mesud'un Hemedan'da sürgünde olması gerekmektedir. Bu sikke bütün kafaları karıştırmaktadır. Bazı tarihçiler bu yılda II. Gıyaseddin Mesud'un tahta olduğunu iddia eder. Bu durum Sülemiş İsyanı ile alakalı olabilir. O sırada III. Alaeddin Keykubad Sivas'tadır ve oradan da Gazan Han'ın yanına gider. Boş kalan başkent Konya'da II. Gıyaseddin Mesud taraftarı olan devlet adamları muhtemelen bu sikkeyi bastırmış olabilir. Bu sikkenin hemen akabinde tekrar III. Alaeddin Keykubad adına Gazan Han'la müşterek h. 699 ve 700 tarihli sikkelerin bastırıldığını görüyoruz.[962] Bu sikkelerden sonra ise Konya'da sadece İlhanlılar adına sikke kesilmiştir.

Mut Kürkçü Kalesinde darp edilen sikkeler arasında IIII. Alaeddin Keykubad'ın

---

[957] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I, s. 86-87; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 209, 224, 242-243.
[958] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 486- 489, 502-503.
[959] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I, s. 778; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 246-249; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 492-493.
[960] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 432.
[961] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 212.
[962] Artuk-Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri İslami Sikkeler Kataloğu*, C. I, s. 56.

tarihi tespit edilememiş bir sikkesi vardır.[963]

Menteşeoğullarının hâkim olduğu Milas'ta bulunan darphanede Menteşeoğulları tarafından III. Alaeddin Keykubad adına h. 700 yılında ilk kez sikke basımı gerçekleştirilmiştir. [964]

Akdeniz'de yer alan Mut'ta bastırılan tek sikke II. Gıyaseddin Mesud'a ait olsa da Yılmaz İzmirlier burada III. Alaeddin Keykubad zamanında da para basıldığını ifade etmektedir. [965]

Orta Karadeniz'in büyük şehirlerinden olan Samsun'da da bir darphane vardı. H. 699 yılında III. Alaeddin Keykubad adına gümüş sikkelerin yanında altın sikkeler de basıldı.[966]

Mut'a bağlı Sarıkavak Darphanesinde III. Alaeddin Keykubad adına h. 699-700 tarihli sikkeler bulunmaktadır. Bir adet de basım tarihi bilinmeyen bir dirhemi vardır.[967] Ekler bölümümüzde III. Alaeddin Keykubad'a ait bu sikkelerden örnekler verilmiştir.

Selçuklu Türkiye'sinin nüfus ve ekonomik yönden gelişmiş bir şehri olan Sivas'ta sikke darp edilmesi oldukça yoğundu. Neredeyse bütün Selçuklu hükümdarlarının burada darp edilmiş sikkeleri bulunmaktadır. III. Alaeddin Keykubad'a da ait olan h. 698 ve 699 tarihli dirhemler vardır. Gazan Han'la da tarihi tespit edilememiş müşterek bir sikkesi vardır.[968]

Selçuklu şehzadelerinin merkezi sayılan Isparta Uluborlu Hamitoğulları'nın elinde idi. Hamitoğulları III. Alaeddin Keykubad'a bağlılıklarını göstermek için h. 699, 700, 701 yıllarında para bastırdı.[969] Yılmaz İzmirlier basılan sikkelerin ön kalıplarının sürekli değiştirildiği söylemektedir. Bu durum darp faaliyetlerinin yoğun ya da kalıpların kalitesiz olduğunun bir göstergesi olabilir.[970] Bu sikkelerde yer alan

---

[963] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 490-491, 502-503.
[964] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I s. 1248; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 262; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 492-493, 504-505.
[965] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 438-439.
[966] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 466, 467.
[967] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I, s. 644-645; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 81-83; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 494-495.
[968] Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 261-262; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 494-495.
[969] Diler, *İslâm Darp Yerleri*-I, s. 542; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 256-257; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 500.
[970] İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 501.

ve daha önceki sikkelerde görmediğimiz bir yazı oldukça ilginçtir. Sikke üzerinde "*humiyet ani'l âfât ve'l gamam veya e'l lem*" (Allah afetler ve gamlardan korusun) şeklinde bir dua yer almaktadır.[971] Bu duanın paranın üzerinde yer almasının nedeni yaşanan bir şeyin unutulmaması içindir. Bilindiği üzere 1300 yılları Anadolu'da kuraklık, kıtlık ve salgın hastalıklarla geçmiştir. Ayrıca Anadolu'da Moğol tahakkümü iyice yerleşmiştir. Yaşanan zulüm ve sıkıntılar halkı çaresiz bırakmıştır.

C. Kültürel Durum

Moğol orduları Asya'nın doğu bozkırlarından çıkıp 40 yıl içinde Çin'i, Afganistan'ı, Hindistan'ın kuzeyini, İran'ı, Irak'ı, Kafkasları, Karadeniz'in kuzeyini, Rusya'yı, Doğu Avrupa'yı ve Selçuklu topraklarını fethetmişlerdi. Bu fetih hareketleri önce büyük bir yıkım getirdi. Medeniyetlerin temellerini sarsarak kendi hâkimiyetlerini yerleştirdiler. Özellikle İran'da kurulan İlhanlılar sergiledikleri yıkıcı güçleri ile milyonlar üzerinde egemen olup, bir zamanlar bağımsız olan devletleri tabiiyetleri altına aldılar. İlhanlılar sonra yavaş yavaş bulundukları coğrafyaya uyum sağladılar. İstila ettikleri toprakların kültürlerini benimsediler. Yıktıkları şehirlerin yerlerine yeni şehirler inşa ettiler. Yaktıkları kitapların yerine yeni kitaplar yazdırdılar. Doğu medeniyeti ile batı Hristiyanları arasında bir köprü oldular. Barbar Moğollar zaman içinde bilime ve bilim adamına destek olup mimari eserler bırakmaya başladılar. Bilim ve kültürün gelişmesi için servet harcadılar. Özellikle Gazan Han zamanı tüm bu yenilik ve bilimsel çalışmalar için olumlu bir dönem oldu. Çok cüzi de olsa İlhanlıların boyunduruğu altında 1300'lü yıllarda kültürel hayatta eserler verildi.

Selçuklu ülkesinde Moğol istilası altında ekonomik ve sosyal hayatta bir gerileme yaşandığı gibi kültürel alanda da bir gerileme yaşanmıştır. 1300'lü yıllarda yer yer bilim ve bilim adamlarının varlığı görülse de geçmiş yıllarda olduğu gibi bir birikim meydana gelmemiştir. Ancak tasavvuf çevresinde Yunus Emre, Âşık Paşa, Ahmed Gülşehri, Şeyh Süleyman Türkmani, Rufai Seyyid Nureddin ve Abdal Musa gibi derviş şairler Anadolu'da iz bırakmışlardır. Türk ve Müslüman halk tekkelerin ve şeyhlerin etrafında toplanmışlar, şeyhler İslam dini Türkçe olarak halka anlatmışlar ve

[971] Sait Kofoğlu, "Hamîdoğulları", *DİA*, C. XV, İstanbul 1997, s. 472.

millî tasavvuf edebiyatı ortaya çıkmıştır. Türkçe her alanda kullanılmaya başlanmıştır.

III. Alaeddin Keykubad'ın kısa saltanat döneminde de az da olsa ilmi eserler telif edilmeye çalışılmıştır. Konya Bölge Yazma Kütüphanesinde yaptığımız araştırmalar sonucunda kütüphanede 1298-1302 tarihleri arasında Konya'da telif edilmiş bir esere rastladık. Hafız ed-din Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (öl:710/1310): Eserinin adı: Kenzu'd-Dekâ'ik (yayını: h. 700/m. 1300-İslam Fıkhı-Konya Bölge Yazma Eserler)

Bunun yanı sıra III. Alaeddin Keykubad'a yazdığı eseri ithaf eden bir müellif bulunmaktadır. H. 700/m. 1300 yıllarında Konya'da yaşayan bir İbn Sînâ şârihi ve bir hekim olan Ekmeleddîn en-Nahcuvânî "*el-Ecvibe*" adlı eserini Selçuklu sultanına ithaf etmiştir.[972] Mevlevi kaynaklarında da çok sık adı geçen müellif Hz. Mevlana'nın da yakın dostudur.[973]

Sultan III. Alaeddin Keykubad adına, Horasanlı Hoca Dehhânî'nin günümüze ulaşmayan 20 bin beyitlik manzum bir "*Selçuknâme*" kaleme aldığı biline gelen bir görüştür. Klasik Türk şiirinin ilk temsilcilerinden biri olan Hoca Dehhânî'yi ilk kez tanıtan Fuad Köprülüdür. 1926 yılında Hayat Mecmuası'nda Fuad Köprülü'nün yazdığı makale sayesinde Türkçe gazelleri olan XIV. yy. şairinden haberdar olmuş olduk. Fuad Köprülü, Şikârî Tarihi'ndeki bir metinden ve şairin eldeki kasidesinden yola çıkarak Hoca Dehhânî'nin, Horasan'dan Anadolu'ya geldiğini söylemiştir. Bu sırada Selçuklu sultanı olan III. Alaeddin Keykubad (1298-1302), şairi himaye etmiş ve ondan Farsça bir Selçuklu Şehnâmesi yazmasını istemiştir.[974]

---

[972] İbrahim Yemenli, "Bir İbn Sînâ şârihi, Ekmeleddîn en-Nahcuvânî ve varlık anlayışı", *Divan*, İstanbul 2001, s. 105.

[973] Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C I, s. 130-132, 371, 435-436, 511-512, 542; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 230-232; Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 151-152; Konyalı, *Abideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, s. 337-338; Sevim-Yücel, *Beylikler Dönemi*, s. 197.

[974] "*Hicrî 1119'da istinsah edilmiş bir nüshası Millet Kütüphanesi'nde ve diğer yeni bir nüshası da Dârülfünûn Kütüphanesi'nde 14104 numarada mukayyed bulunan Türkçe mensur bir Karaman Tarihi vardır ki Şikârî Şehnâmesi namıyla maruftur. Eserin baş taraflarında verilen malumata göre Selçuk Hükümdarı Sultan Alaeddîn Keykubâd, Firdevsî'nin Şehnâme'sine nazire olmak üzere Farsî bir Selçukî Şehnâmesi tertibini "Dehhânî" adlı bir şaire emr itmiş, muahhirede Karaman oğullarından Alâeddîn Beg (saltanatı 1361-1398) bunu takliden Yarcânî mahlaslı bir şaire aynı tarz ve mahiyette bir Karaman Şehnâmesi tanzim ettirmiş. İşte Şikârî, Farsî olduğu cihetle şöhret bulmayup rağbetten düşen bu eseri Türkçeye tercüme etmiştir. Bu Selçuk ve Karaman şehnâmelerinin tarih itibariyle ehemmiyetleri pek sarih ise de maalesef bu eserler bize kadar gelememiştir. Yalnız bu tafsilattan Selçukîler devrinde "Dehhânî" mahlaslı bir şairin mevcudiyetini öğreniyoruz.*" Fuad Köprülüzâde, (1926), "Selçukîler Devrinde Anadolu Şairleri Hâce Dehhânî", *Hayat Mecmuası*, S. 1, s. 4.

Mehmed Fuad Köprülü, Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları'nı tanıttığı makalesinde III. Alaeddin Keykubad döneminde yaşamış üç şehname yazarından bahsetmektedir.[975] Bunlar Dehhânî, Ünsî ve Yarcânî'dir.[976] Ünsî, III. Alaeddin Keykubad zamanında Konya'da yaşamış, daha sonra Halep'e giderek eserini 1313 yılında burada tamamlamıştır. Aslen Horasan'lı olan Dehhânî, III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatında Anadolu'da yaşamıştır. Şikârî'nin eserinde Dehhânî adı geçmekte ve bir Selçuknâme yazdığı belirtilmektedir.[977] Bu eserin III. Alaeddin Keykubad için yazıldığı "Keykubad oğlu Alaeddin" kelimesinden çıkartılmıştır.

Herkes tarafından bilinen bu bilimsel görüş Ersen Ersoy ve Ümran Ay tarafından yazılan bir makalede ele alınmış ve "Hoca Dehhânî Divanı" adını verdikleri Medine Arif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde bulunan bir divan mecmuası içinde, 2 kasidesi ile 97 yeni gazeli ihtiva eden divanı tanıtarak, şairin hayatı ile ilgili yeni tespitler yapmışlardır. Bu tespitlerden biri de Hoca Dehhânî'nin yazdığı "Selçuknâme" aslında III. Alaeddin Keykubad değil de Karamanoğulları Beyi Alaeddin Ali Bey (öl:1398) için yazılmıştır.[978]

Çünkü yazdığı Türkçe gazellerin ölçüsü ve çağdaşları XIV. yüzyılı işaret etmektedir.[979] 1370 ya da 80'lerde hayatta olan birisinin I. Alaeddin Keykubad ve II. Alaeddin Keykubad ile çağdaş olması imkânsızdır. Hoca Dehhânî, 1298-1302'de tahta olan III. Alaeddin Keykubad zamanında ise henüz çocuk yaşta olması gerekmektedir. Hoca Dehhânî'nin yazmaya başladığı ancak ömrü yetmeyip tamamlayamadığı "Şehnameyi" Yârcânî tamamlamış olmalıdır.[980] Dehhânî, bir "Selçuklu Şehnâmesi"

---

[975] Selçuklu ve beyliklerin ilk döneminde, şehnâme yazmak bir gelenek haline gelmiştir. Anadolu'da yazılan ilk şehname XIII. yüzyılın ilk yarısında Emir Ahmed Kâni'î tarafından yazılan ve I. Alaeddin Keykubad'a sunulan "*Selçuklular Şehnâmesi*"dir. Moğol istilasının önünden kaçarak Horasan'dan Anadolu'ya gelen Emir Ahmed, tahminen 30 ciltten oluşan eserinde eski İran tarihinden, peygamber kıssalarından, İslam tarihinden, Gaznelilerden, Büyük Selçuklulardan ve Anadolu Selçuklularından bahseder. Anadolu Selçuklu tarihine ait çok önemli bir eser olan bu şehname zamanımıza ulaşamamıştır. M. Fuad Köprülü, **"**Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Belleten*, C. VII, S. 27, Ankara 1943, s. 393-395.

[976] Bu şehnâmelerin orijinal nüshaları zamanımıza ulaşmamıştır. Yarcânî Sehnâmesi'nin Türkçe'ye çevrilen XVI. yüzyıla ait istinsah edilen bazı nüshaları vardır. Ünsî'ye ait şehnâmenin 1748 tarihli istinsah nüshası günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

[977] M. Fuad Köprülü, **"**Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları", s. 396.

[978] Ersen Ersoy,-Ümran Ay, "Hoca Dehhânî Hakkında Yeni Bilgiler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. XV, İstanbul 2015, s. 1-26.

[979] Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedî, Ahmed-i Dâî gibi şairler çağdaşıdır.

[980] *Şehnâme*'yi Farsça'dan Türkçe'ye çeviren Şikârî'de metin şöyledir: *…Bir gün meclisde Firdevs'ün Sultân Mahmûd nâmına buyurduğu Şehnâme'yi okudılar. Meger Sultân Alâüddin bin Keykubâd-ı ma'deleddin nâmına Şehnâme söylemişler. Keykubâd'a dahı Dehhânî-i üstâd-ı nâmdâr*

yazmaya başlamış, yirmi bin beytini bitirmiş, Karamanoğulları'ndan da altı yüz beyit yazmışsa da bu esnada vefat etmiştir. Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey de bu eserin tamamlanmasını Yârcânî'den istemiştir.[981]

III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatı sırasında Kırşehir'de Vefailik hareketinin temsilcisi Âşık Paşa bulunmaktadır.[982] Âsık Paşa'nın Kırsehir ve çevresinin ileri gelenleri ile iyi ilişkileri vardı. Bizzat Âsık Paşa eseri Garib-nâme'de bu ümeranın kendisine çok miktarda mal vermek istediğini ama hiçbir sekilde bunları kabul etmediğini belirtmiştir.[983] Bilindiği gibi Âşık Paşa'nın eseri Garib-nâme sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Bunun sebebi halkın büyük bir çoğunluğunun anlayabileceği bir eser olması isteğidir. Âşık Paşa'ya göre Arapça ve Farsça onlarca eser vardır ve o buna tepkilidir. Dönemin sosyal ve kültürel bir problemi haline gelen dil kullanımında Türkçe'nin taraftarıdır. Eserinde de bunu dile getirmiştir:

" *Türk diline kimse bakmaz idi,*
Türklere hergiz gönül akmaz idi,
Türk dahi bilmez idi bu dilleri,
İnce yolu ol ulu menzilleri."[984]

III. Alaeddin Keykubad zamanının ünlü âlimlerinden biri de Kutbeddin-i Şirazî'ydi (1236-1311). Nasîreddin-i Tusî'nin (öl:1273) talebesi olan Kutbeddin Şirazî, İlhanlılar döneminde hayatının çoğunu Azerbaycan ve Anadolu'da geçirdi. Malatya ve Sivas'ta kadılık yaptı. Bir İslam âlimi olmasının yanında aynı zamanda tabip, astrolog, coğrafyacı ve filozoftu.[985] Hülagü Han'ın mahiyetinde siyasi ve ilmî faaliyetlerinden sonra Ahmed Teküdar Han (1282–1284), Argun Han (1284–1291), Gazan Han (1295–1304) ve Olcaytu Han (1304–1316) zamanlarında İlhanlıları temsil etti. Çobanoğullarından Muzaffereddin Yavlak Arslan ile de iyi dostlukları vardı.

---

yigirmi bin beyit bir Şehnâme söylemişler. Karamanoğlu Sultân Alaaddin dahı buyurdı: Yârcânî üstâd! Dehhânî Şehnâmesi'n Keykubâd oğlu Sultân Alâüddin namına tamâm edüp Karamanlı nâmına dahı altı yüz beyit söyleyüp itmâmı müyesser olmayup Allah emrine gitdi. Elbetde sen tamâm eyle deyüp ol şâir-i sihr-âferîn…" Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 102.

[981] E. Ersoy-Ü. Ay, "Hoca Dehhânî Hakkında Yeni Bilgiler", s. 11-12.

[982] H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, s. 224; Fuat Köprülü, "Âsık Paşa", *İA.* C. I, Eskisehir 1997, s. 702-703.

[983] Âşık Paşa, *Garib-Nâme*, neşr. K. Yavuz, C. I, Ankara 2000, s. 83.

[984] Âşık Paşa, *Garib-Nâme*, s. 82-83.

[985] Abdullah Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat ve İlim Adamları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/2 Winter 2008, s. 231.

Onun İlhanlılarla münasebetlerinde olumlu yol izlemesinde etkili oldu.[986] Selçuklu tahtına, Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın desteklediği II. Gıyaseddin Mesud'un çıkarılmasında da dolaylı bir rol oynadı. Selçuklu ülkesinde yaygın ve popüler olan Mevlevilerle de iyi ilişkiler kurdu. Hatta Mevlevi kaynaklarında Mevlana'nın müridi olduğundan bahsedilmektedir.[987]

III. Alaeddin Keykubad zamanının en ünlü âlimlerinden biri Sultan Veled'dir. Sultan Veled uzun ömrü sayesinde Selçuklu sultanlarından I. Alaeddin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. Alaeddin Keykubad, III. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Gıyaseddin Mesud ve III. Alaeddin Keykubad dönemlerini yaşamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin zirveden inişine ve yıkılışına şahit olmuştur. Ayrıca İlhanlıların başlangıçtan Olcaytu Han'a kadarki sekiz hanın dönemlerini de görmüştür. Bunlar içinde en yakın ilişki kurduğu II. Gıyaseddin Mesud olmuştur. Ona ayrı bir hürmet ve iltifat edip eserlerinde onu öven şiirler kaleme almıştır. [988]

Sultan Veled döneminde uzun bir çatışma geçmişi olan Ahiler ile Mevlevîler arasında ilişkilerde yumuşama görülmüştür. Ahilerin çoğu Sultan Veled'in müridi olmuştur.[989] Sultan Veled'in kaynaştırıcı siyaseti etkili olmuştur. Anadolu'nun her tarafında yeni Mevlevihaneler açarak Mevleviliğin yayılmasında esas rol oynamıştır.[990]

III. Alaeddin Keykubad, Sultan Veled, onun oğlu Ulu Arif Çelebiyi ve Mevlevileri desteklemiştir. Bu dönem Anadolu'nun Moğol komutanı olan Abışka Noyan da Sultan Veled'in müridi olup onlara yardım etmiştir. Sultan Veled'in eserleri de günümüze kadar ulaşmıştır.

---

[986] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 107; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 54; Turan, *Türkiye*, s. 594-95-610; Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *DİA*, C. XXVI, s. 487-488; Ahmet Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII/2 (1945), s. 117-118.

[987] Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 306-307; aynı eser, II, s. 178; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 241; Şerbetçi, a.g.m, s. 487.

[988] Sultan Veled'in II. Gıyaseddin Mesud için yazdığı mısralara bir örnek: *"Sultanın debdebeli alayının gelişi ahaliye mübarek, cânân hazretine kavuşmuş cânlara kutlu olsun", "Onsuz cihan zulmette kalmıştı, onun güneşi parlayınca dünya gün gibi aydınladı", "Sultanın gelişi derman, harabeler mamur ve abadan oldu"* Sultan Veled, *Dîvan*, s. 224.

[989] Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C, II, s. 134-135.

[990] Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C, II, s. 148; Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, s. 34-64; Mikail Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 209.

Niğdeli Kadı Ahmed eserinde h. 700/m. 1300 yıllarında kendisinin 15 yaşına bastığı günlerde yaşamış ve bizzat tanışmış olduğu kimselerin isimlerini zikretmiştir.[991] Bu isimleri özellikle h. 700 senesinin müceddidleri arasında saymak istediğini ve bir ilim talebesi olarak ilme katkıda bulunan ulemâ hakkında şahitlik yaptığını söylemiştir. O dönemin alim isimleri şöyledir: *El-Hilâku'l-Melekiyye ve'l-Himemü'l-Felekiyye* adlı eserin müellifi Mevlâna Muhammed b. Ebi Bekr b. er-Reşîd, Mevlâna Şeyh Necmüddin Isfehânî, Mevlâna Sirâcüddin Muhammed b. Muhammed İskenderî, Mevlâna Cemâlüddin Ca'berî, Sadrüddin Hüseyin b. Muhammed Selmâsî, Mevlâna İbrahim İbn Ahmed b. Muhammed Mavsilî, Mahmûd b. el-Velîd, *Evrâku'l-Yakîn*'in müellifi Şeyh Tâcüddin Muhammed b. Yusuf Şirvânî, Muhammed b. Muhammed Taştî, Mevlâna Zeynüddin Mü'min Tokatî, Kâdî Muslih b.Hamid, Ebu'l-Hüseyin b. İdris b. Ismâil Nahcivânî ve Mevlâna Muhammed b. Muhammed.

Abdullah Kaya'nın "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat ve İlim Adamları" çalışmasında III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatı sırasında onunla çağdaş olan bilim adamlarının isimleri şöyle vermektedir Abdulvahhab Rahati, Ebu Abdullah Ali b. Mehmet b. Aliyyüs Sivasi, Eminüddin Abdurrahman b. Ömer, Emir Ahmed b. Muhammed b. El-Nakşibendî el-Celâl Sivasî, Fahreddin Mehmed, Kemaleddin Ahmed oğlu, Şihabu'd-Din Ahmed b. Mahmud Es-Sivasî, Hacı Nureddin Bin Eyyub, İbrahim b. İlyas b. Aksarayi.[992]

D. III. Alaeddin Keykubad Dönemi Yapılan Mimari Eserler

Alışılagelen Türk İslam hükümdarlık geleneğinde sultanlar cami, medrese, imaret, darüşşifa, köprü ve kütüphane gibi binalar yaptırır ya da mevcutları tamir ettirirlerdi. Bunları yaparken de devlet hazinesinden israf etmeden harcama yaparlar ya da kendi kurdukları vakıflar aracılığıyla inşa ederlerdi. Sultanlar ve diğer devlet büyükleri cömert tabiatlı insanlardı. Ancak III. Alaeddin Keykubad'ın döneminde kayda geçen bir eser bulunmamaktadır. Muhtemelen kısa süren saltanatı, Sülemiş Noyan'ın isyanı ve ekonomik sorunlar bunun sebebi olabilir. Yapılan araştırmalar

[991] Niğdeli Kadı Ahmet, *el-Veledü'ş-şefik*, C. I, s. 334-335.
[992] Kaya, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat ve İlim Adamları", s. 242.

sonucunda 1298-1302 arası saltanat yıllarına ait III. Alaeddin Keykubad'ın yaptırdığı bir esere Anadolu Selçuklu Yapı Envanterinde rastlanılmamaktadır.

III. Alaeddin Keykubad'a ait herhangi bir vakıf kaydı var mıdır? Türkiye Selçuklularına ait olup zamanımıza ulaşan vakfiye namelerin sayısı 57-75 arasındadır. Bu sayısı oldukça azdır. Bunlar da asıl nüshalar olmayıp genellikle Osmanlı dönemine ait istinsah nüshalardır. Asıl nüshalar savaşlarda, yangınlarda, sellerde, depremlerde, hırsızlıklarda ve yağmalarda kaybolmuştur. Günümüze ulaşanlarda da tahribatlar bulunmaktadır. Müstensihlerin yaptığı yazım yanlışları da araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır. [993] Tezyinatsız ve rulo halinde bulunan bu vakfiyenameler Vakıflar Genel Müdürlüğünün arşivinde korunmaktadır. Önemli Selçuklu tarihçileri bu vakıfnâmeler üzerinde çeşitli zamanlarda araştırmalar yapmışlardır. Özellikle Mehmet Altay Köymen'in 1974 tarihli "Selçuklu Devri Kaynakları Olarak Vakfiyeler" konulu araştırması çok önemli bir çalışmadır. Mehmet Altay Köymen, Selçuklu ümerasına ait 51 adet vakfiye tespit etmiştir. 49 adet de mimari eserin vakfiyesini belrlemiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde ise 57 adet vakfiye bulunmaktadır. Bunların içinde III. Alaeddin Keykubad'a ait bir vakfiye mevcut değildir.

III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatına gelinceye kadar Türkiye Selçukluları ülkeyi imar etmiş ve bayındır hale getirmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti, Orta Anadolu'yu merkez alarak mimari ve kültürel izlerinin büyük çoğunluğunu bu topraklarda vücuda getirmiştir. Özellikle Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan'ın XII. yy.'ın sonunda başlattığı büyük mimari faaliyetler Anadolu'ya Selçuklu damgasını vurmuştur. XIII. yy.'ın en parlak döneminin yaşandığı I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) zamanı ise bizzat hükümdarın giriştiği imar faaliyetlerine en güzel örnektir. Onun döneminde gelişen sanat ve imarın temeli öyle güçlü atılmıştır ki Moğol istilası ve devletin çöküş sürecinde bile imar faaliyetleri devam etmiştir.[994]

Hükümdar ve aile üyeleri, vezirler ve emirler Türkiye Selçuklu topraklarında yürütülen mimari faaliyetlerin önderleriydi.[995] Türkiye Selçuklu Devleti'nde uygulanan ikta sistemine göre ülke topraklarının sahibi olan hükümdar ve büyük

---

[993] Sadi Bayram, "Anadolu Selçuklu Vakfiyeleri", *SÜSAM, IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri*, 25-26 Nisan 1994, s. 135-147.

[994] Semra Ögel, *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*, İstanbul 1994, s. 9.

[995]Göçebe ve yarı göçebelikten şehirleşmeye geçilirken göçebelik alışkanlıkları da unutulmamıştır. Zamanla şehirleşen Türkmen nüfus daha ziyade el sanatları yönünde üretkendir.

dirlikleri verdiği emirler bu binaları yaptıracak zenginliğe sahip idiler. Böylesine bir vergi gelirinden yoksun olan kişilerin imar faaliyetlerine katılmaları maddi olarak mümkün görünmemekteydi.

Selçuklular Anadolu'da, Avrupa'nın tam aksine kale veya şato yapmaktansa şifahane ve kervansaraylar inşa etmişlerdir.[996] Daha çok ellerine geçen Roma ve Bizans kalelerini onarıp genişletmişlerdir.[997] Konya, Sivas, Sinop ve Alanya gibi az sayıda kale Selçuklular tarafından inşa edilmiştir. Türkiye Selçuklu hükümdarları ibadet mekânı olarak gördükleri camilerin yapımında ise daha mütevazı davranmışlar ve itibar kaynağı olarak bu binaları kullanmamışlardır. Hükümdarlık güçlerini daha çok sivil mimaride sergilemişlerdir. Hükümdarların kendileri için inşa ettikleri sarayları ise diğer eserlerinden daha az gösterişli idi. Çoğu zamanlarını seyahat ve seferde geçiren Selçuklu sultanları genelde çadır (otağ) kullanmayı tercih etmişlerdir. Ya da büyük saraylar yerine köşkler inşa ettirmişlerdir.

Türkiye Selçuklu Sultanları arasında II. Kılıç Arslan (1156-1192) ve Moğol istilasına kadarki halefleri imar faaliyetlerine yoğunlaşarak, eserler inşa ettirmişlerdir. II. Kılıç Arslan'ın inşa ettirdiği Aksaray'daki cami, medrese, han ve hamam gibi eserler zamanımıza ulaşamamıştır.[998] II. Kılıç Arslan'ın başlattığı hanların inşası daha sonraki sultanlar tarafından devam ettirilmiştir. Anadolu'nun her köşesi kervansaraylarla donatılmıştır. Aslında Kervansarayların inşası ekonomik gelirin artırılması fikrine dayanıyordu. Bu planlama ile bizzat Selçuklu sultanları kendileri ilgilenmişlerdir. Anadolu'dan geçen tarihi ticaret yollarının kontrolü sağlanarak tarihi görev üstlenilmiştir. Ticaretten elde edilen gelir sultanların kontrolünde kalmıştır. Tüm ülke çapında sultanların egemenliği ve itibarı kendini göstermiştir. Gelip giden misafir tüccarlar Selçuklu sultanının ve ülkesinin zenginliğini arttırırken tanıtımını da yapmışlardır.

I. Alaeddin Keykubad ise saray ve köşklerin yapımına önem vermiştir. Dini eğitim vakıflar ve tarikatlar yoluyla sürdürülürken, medrese inşası ise öncelikli olarak Selçuklu vezirlerine bırakılmıştır. Selçuklu sultanları içinde medrese inşa ettirenlerin

---

[996] Ögel, *a.g.e*, s. 11.

[997] Savunmaktan ziyade saldırı tekniklerini benimseyen Selçuklular, Bizans ve Haçlılarla mücadelelerinde yiğit savaşçılar olarak tasvir edilmişlerdir.

[998] *Anonim Selçuknâme*, s.25; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 127.

sayısı çok azdır. I. Gıyaseddin Keyhusrev'in Kayseri'de ve I. İzzeddin Keykavus'un Sivas'ta inşa ettirdiği medrese binaları zamanımıza ulaşmıştır.

Selçuklu Sultanları güçlü veya zayıf bir karaktere sahip olsalar da adlarını en ihtişamlı bir şekilde yaptırdıkları eserlere kaydetmişlerdir. Selçuklu sultanlarının pek azı yatağında ölmüştür. Saltanat mücadeleleri sonucu kardeş kardeşi, oğul babayı yok etmek istemiş, bu mücadelede sağ kalan ya sultan olmuş ya da ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. II. İzzeddin Keykavus'un Bizans ve Kırım sürgünü ve orada yaşamını yitirmesi buna bir örnektir.

Türkiye Selçuklu sarayı Türk örf ve adetlerini yaşatırken bir taraftan da İran-Fars kültürünün etkisi altına girmiştir. II. Kılıç Arslan'ın oğlu Gıyaseddin'e Keyhusrev adını vermesi bir başlangıç olmuş ve devamı gelmiştir. İranlı ünlü şair Firdevsi'nin "Şehnâme"sinden seçilen Keykavus ve Keykubad isimleri ikinci isim olarak kullanılmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti'ne ait yapıların birçoğunda binayı yaptıran kişinin yani baninin adı vardır. Bunlardan çok az mescit, cami, türbe ve medrese Anadolu şehirleri sakinlerinin katkısı ile inşa edilmiştir. İsmi kaynaklarda geçen âlim ve şeyhler dışındakiler hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Asıl banilik rolünü üstlenenler ise vezir ve emirlerdir. 1243'ten sonra Selçuklu sultanları muhtemelen eser vücuda getirtmekten uzaklaşmışlardır. Moğol egemenliğine giren ülke artık hanedanın malı değildir. Ülke sultanın tasarrufundan çıkmıştır. Eskisi gibi dilediğine arazi ve mülk verememektedir. Kendine ait mülklerden elde edilen gelirler bile Moğollara vergi olarak gönderilmektedir.

Selçuklu iktidarında çözülmenin yaşandığı dönemde vezirler saltanatı ortaya çıkmıştır. Mülk ve kişisel gelirleri sürekli artan, sultanlardan bile fazla yönetimde söz sahibi olan emirler, bina inşa faaliyetlerine hız vermişlerdir. Günümüze ulaşan Selçuklu mimarisinin önemli eserlerinin çoğu onların yapısıdır. En hayırsever Selçuklu emiri Sahip Ata Fahreddin Ali'dir. Onu Celaleddin Karatay izlemiştir.

XIII. yy'ın ikinci yarısında da Anadolu'da imar faaliyetleri hız kesmeden devam etmiştir. Özellikle Konya, Kayseri, Sivas gibi siyasette rol oynayan şehirlerde, büyük yapılar inşa edilmiştir. Moğol istilasına rağmen şehirler gelişimlerini

sürdürmüşlerdir.[999] İlhanlılar da Anadolu'da Erzurum, Amasya, Tokat, Niğde şehirlerinde yoğun bir imar faaliyeti yürütmüşlerdir.[1000]

Çorum Ulu Camii

III. Alaeddin Keykubad döneminde yapılan eserler tarandığında III. Alaeddin Keykubad'ın azadlı kölelerinden Hayreddin Bey'in yaptırdığı Çorum Ulu Camii tespit edilmektedir.

Çorum'da Çöplü Mahallesi'ndedir. Yapım tarihi XIII. yüzyılın sonlarındadır. İnşa kitabesi günümüzde mevcut değildir. Osmanlı padişahı Sultan IV. Murad (1623-1640) zamanında yıkılıp tekrar yaptırılarak Murad-ı Rabı Camii ismini almıştır. Bununla beraber camiye ait vakfiye günümüze ulaşmıştır. İlk kurucusu Sultan III. Alaeddin Keykubad'ın azadlı kölesi Hayreddin Bey'dir. İkinci banisi, Sultan IV. Murad ve üçüncü banisi ise Abdülfettah Bey'dir. Mimarı ve sanatçıları bilinmemektedir.[1001]

Mihrabın batısında bulunan abanoz ağacından yapılmış sahte kündekari tekniğiyle yapılan minberin üstünde h.10 Sefer 706/m. 21 Ağustos 1306 tarihi bulunmaktadır. Davut oğlu Ahmed'in yaptırdığı minberin kapı ile mihrap tarafını Ankaralı Abdullah oğlu Davud, batı tarafını da Ankaralı Ebubekir oğlu Muhammed yapmıştır. Son cemaat yerinden harime açılan kapının üzerinde iki adet tamir kitabesi vardır. Biri h.1225/m.1810 ve diğeri h.2 Zilhicce 1329/m.2 Aralık 1911 tarihlidir. Çorum Ulu Camii 1509'da meydana gelen depremde ağır hasar almıştır. 1514'deki depremde de kubbesi çökmüştür. Kubbesi Mimar Sinan tarafından III. Murad zamanında (1574-1588) onarılmıştır. IV. Murad ise Erivan seferine giderken camiyi tamir ettirip etrafına medreseler ve akarat yaptırmıştır. Cami bugün sağlamdır ve ibadete açıktır. Çorum'daki camilerin kıymetlilerindedir.[1002]

---

[999] Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 117-128.

[1000] Anadolu'da İlhanlı emirleri ve hatunları tarafından yaptırılan belli başlı eserler şunlardır: Sivas Çifte Minareli Medrese, Erzurum Hatuniye Medresesi ve Kümbeti, Kırşehir Caca Bey Medresesi ve Fatma Hatun Kümbeti, Sivrihisar Alemşah Külliyesi, Amasya Dârüşşifâsı, Erzurum'daki Yâkutiye Medresesi ve Kümbeti, Niğde'de Hudâvend Hatun Kümbeti, Nûreddin İbn Sentimur Kümbeti, Erzurum'da Ahmediye Medresesi.

[1001] Abdulkadir Dündar, *Çorum Cami ve Mescitleri*, Ankara 2004, s. 15.

[1002] Ali Ilıca, *Belgelerle Çorum Ulu Camii ve Vakıfları*, Ankara 2006, s. 21.

Diyarbakır Çermik Ulu Camii

III. Alaeddin Keykubad'ın zamanında tamir ettirilen Diyarbakır Çermik Ulu Camii de halen ayaktadır. Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde Kale mahallesinde yer alan Ulu Cami h. 539 /m. 1144-1175 yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır. Mihrap aksındaki kemerin üzerinde yer alan iki satırlık kitabeden, caminin banisinin Artuklu Emîri Fahreddîn Kara Arslan olduğu anlaşılmaktadır. Cami-i Atîk, Cami-i Kebîr, Sultan Alâeddîn Selçukî Camii, Çermik Ulu Cami ve Şah Âli Bey isimleri ile de anılmaktadır. İki ayrı zamanda inşa edilmiş bitişik iki camiden oluşmaktadır. Moğol istilası esnasında tahrip edilen Ulu Cami, III. Alaeddin Keykubat zamanında onarılıp minare ilave edilmiştir. Caminin ihtiyaçları için de vakıf kurulmuştur.

Ferhuniye (Süt Tekkesi) Mescidi ve Türbesi

III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatı döneminde Konya'da yapıldığını tespit ettiğimiz binalardan biri de Ferhuniye (Süt Tekkesi) Mescidi ve Türbesi (Keykavus Kızı Türbesi)'dir. Bugün Alaeddin Tepesi'nin kuzey yönünde Ferhuniye Mahallesi içinde bulunmaktadır. Mescidin batısında bulunan kitabesinden, bu binanın banisinin II. İzzeddin Keykavus'un kızı Hand Fatma Hatun olduğu ve türbeyi de annesi için yaptırdığı bilinmektedir.[1003] Mescidin içerisinde ahşap bir bölmede bulunan türbe içindeki üç sandukanın da kitabesi mevcut değildir. Yapının tamir kitabesinden anladığımız kadarıyla burada II. İzzeddin Keykavus'un eşi, kızı Fatma Hatun ve sütannesi yatmaktadır.[1004] Tamir kitabesinden gene anlaşıldığı kadarıyla bu mescid ve türbe h.700 /m. 1300 yıllarında inşa edilmiştir. Burada aynı zamanda şer'iyye sicillerinden öğrenildiği kadarıyla bir zaviye ve bir de daru'l-huffaz bulunuyordu.[1005]

İbrahim Hakkı Konyalı ve Zeki Atçeken Osmanlı arşiv araştırmaları ve Osmanlı Şer'iyye Sicil taramalarında bu mescidin vakfiyenamesini tespit etmişlerdir. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde iki Arapça vakfiyesi mevcut olup, 80 satırdan

---

[1003] Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s. 168.

[1004] Ferhuniye Süt Tekkesinin Tamir Kitabesinde şöyle diyor:
1- İşbu Mescid-i Şerif derunundaki türbede defn-i hâk-ı ıtırnak olan,
2- Al-i Selçuk'tan Keykavus ibn-i Keyhüsrev haremi ve kerimesi Fatma ve süt.
3- Valdelerinin makbere-i münîfeleridir.
4- Tarih-i atik 700- tarih-i imarı sene 1325 Rumî.
5- Evkaf muhasebecisi Paşazade İbrahim Bey ve mütevellisi marifetiyle tecdiden imar olunmuştur.
Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 595; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s. 169; Cumbur, "Kadın Hayratı", s. 614.

[1005] Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s. 169.

müteşekkildir.[1006] Vakfiye suretlerinde "*Sultan Hand Fatma Hatun bint-i es-Saidü'ş-şehid es-Sultanü'l-azam, şehinşah-ı mu'azzam izze'd-dünya ve'd-din ebu'l-feth Keykavus bin Keyhüsrev*" şeklindeki ifade, Fatma Hatun'un kesin olarak II. İzzeddin Keykavus'un kızı olduğunu ispatlar. Ayrıca burada Fatma Hatun'un annesinin gömülü olduğu vakfiye ile kesinlik kazanır. Ancak annesinin ismi ve ölüm yılı bilinmemektedir. Dolayısıyla II. İzzeddin Keykavus'un bu eşinin kimliğini de öğrenemiyoruz. Ayrıca vakfiyede Fatma Hatun'un azatlı köleleri ile birlikte sekiz kişinin adı ve imzası yer almıştır.[1007] Türkiye Selçuklularının son vakfiyesi olan bu vakfiyename birçok açıdan incelenmeye değerdir.

Tokat Sulu Sokaktaki Camii

III. Alaeddin Keykubad zamanında yapılan bir camii de Tokat'ta vardır. Tokat şehir merkezinde tarihî Sulu Sokakta bulunan bu cami 1301 yılında inşa edilmiştir. Ancak banisi ve mimarı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı döneminde 1505 yılında Abdülaziz bin İbrahim tarafından tamir edilip bugünkü şeklini almıştır. Minaresi ise aslını korumaktadır.

Erzurum Çobandede Köprüsü

III. Alaeddin Keykubad zamanında İlhanlıların da Anadolu'da yaptırdıkları eserler de mevcuttur. Bunlardan bir Çobandede Köprüsü'dür. Erzurum tarihi İpek Yolu güzergâhında, İlhanlı hanı Gazan Han'ın vezirlerinden Emir Çoban Noyan tarafından 1298 yılında yaptırılmıştır. Muhtemelen Emir Çoban, Sülemiş Noyan'ın İsyanını bastırmak için Anadolu'da bulunduğu sırada bu köprüyü yaptırmış olmalıdır. Karga Pazarı ve Aras Nehirlerinin birleştiği yere yapılan köprü 128 metre uzunluğunda ve 8,5 metre genişliğindedir. Yedi yuvarlak kemerli gözü vardır. Renkli kesme taşlardan inşa edilmiştir. Köprünün batmasını engellemek için köprü ayaklarının temelinde ardıç ağaçları döşelidir. 2011 yılında bugünkü şeklini almıştır.

V. III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN ÖLÜMÜ VE MEZARI

III. Alaeddin Keykubad, Gazan Han tarafından tahtan indirilip yargılandı ve

[1006] Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 596; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s. 170.
[1007] Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 599.

ölüm cezasına çarptırıldı. Ancak İlhanlı prensesi olan hanımı onu ölümden kurtardı. Gazan Han kadar adalete düşkün olan biri nasıl oldu da suçları sabit olan birini affetti? Oysaki Gazan Han kendi ailesinden şehzadeler dâhil pek çok Noyanın ölüm emrini vermiş ve affetmemişti. Muhtemelen III. Alaeddin Keykubad'ın eşinin Gazan Han yanında yüksek bir itibarı vardı. Çünkü bu prenses Hülagü Han'ın torunu idi.

İlhanlı Devleti'nin kurucusu Hülagü Han'ın 14 oğlu ve 7 kızı vardı. Birinci oğlu Abaka Han idi. Abaka Moğolistan'da doğdu, babası ile birlikte İran'a geldi. Kardeşlerin en büyüğü olduğundan veliaht oydu. Tahtın, padişahlığın, ulus ve ordunun varisi oldu.[1008] Hülagü'nün onikinci oğlu Hülacü idi. Hülacü'nün de dört oğlu ve üç kızı vardı. Oğullarının adları "Süleyman, Küçük, Hace, Kutluğ Buka", kızlarının adları "Tukta, Tokuz (Dokuz), Olcay Kutluk" idi.[1009] Hülacü'nün kızlarından hangisinin III. Alaeddin Keykubad'ın eşi olduğuna kaynaklarda rastlayamadık. Bu yüzden adını tespit edemedik ama üç ihtimale düşürdük.

İlhanlı prensesi eşinin ricasıyla ölümden kurtulan III. Alaeddin Keykubad, Isfahan şehrinde yaşamaya mahkûm edildi. III. Alaeddin Keykubad Isfahan'da gözaltında yaşamakta iken hizmetindeki bir görevliye ağır hakarette bulundu, bu adam da sultanı hançerleyerek öldürdü.[1010] III. Alaeddin Keykubad, Isfahan'da bulunan Büyük Selçuklular türbesine defnedildi.[1011]

Hamdullah Kazvini eserinde III. Alaeddin Keykubad'ın sonu için: " *III. Alaeddin Gazan Han'ın yarlığı ile sultan oldu; fakat sonradan Gazan Han'a başkaldırdı. Gazan han üzerine ordu gönderdi ve yakalattı. Bununla Türkiye Selçukluları son buldu. Fakat halen Anadolu'nun deniz sahillerinde ve ücra yerlerinde hükümranlıklarını sürdürmekteler*" demiştir.[1012]

Niğdeli Kadı Ahmed, III. Alaeddin Keykubad'ın ölümünü eserinde farklı anlatmıştır. Ona göre bir baş/ya da beyin hastalığına yakalanıp yalnız başına ölmüştür. Isfahan'da öldüğünü ve burada defn edildiğini onaylamaktadır. "…*700 senesinin bazı aylarından 701 yılının aylarına kadar süren Rum'daki bu ikinci saltanatında şerham*

[1008] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 6.
[1009] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 10.
[1010] Aksarayi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 291; Bayram, "III. Alaeddin Keykubad", s. 162-163.
[1011] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 225-236; Niğdeli Kadı Ahmet, *el-Veledü'ş-şefîk*, s. 301-307; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 137-139; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 71; Turan, *Türkiye*, s. 632-634.
[1012] Müstevfi Hamdullah Kazvini, *Tarih-i Güzide*, s. 480.

(eğri baş?) denilen bir derde yakalandı. Bu kısa meliklik döneminde, 701 senesinde, bu bâbta kendilerinden bahsetmek için herhangi bir münasebet bulunmayan zamanının emirlerinin iftiralarına maruz kaldı. Hısımlığına bakmaksızın ve yüceliğine riayet etmeksizin Bâlâş Belâs (?) vilayetine götürdüler. Orada, yalnız başına iken, bütün dünyanın sermayesinin sırrı olan başından kurtulmak istediğini seslendirmeye başladı (?). Günler denilebilecek kısa bir müddet içinde değiştirme ve değişiklikler vuku buldu. Sonunda bu cihanın idare mahalli olan ve Darü'l mülk Konya gibi babaları ve dedelerinin ebedî sarayları mesâbesindeki merkad ve menzillerinin yer aldığı İsfahan şehrinde, bir asker gibi değil, başıyla oynayan kimseler gibi fenâ şerbetini içti. Orada, ilk Selçukluların yanında, fayda verir ümidiyle toprağa verildi."[1013]

İdris-i Bitlisi eseri Heşt Bihişt'de[1014] III. Alaeddin Keykubad'ın Gazan Han'a karşı isyan ettiğini, üzerine gönderilen büyük bir orduya yenildiğini kaydetmiştir.[1015] Fahreddin Kazvini'nin de dediği gibi böyle bir isyan var mıdır[1016] yoksa III. Alaeddin Keykubad'ın Abışka Noyan'ın yanından kaçışı isyan olarak mı sayılmıştır? Ancak çalışmamızdan da anlaşılacağı gibi böyle bir isyan söz konusu değildir.

Yazıcızâde Ali eserinde III. Alaeddin Keykubad'ın saltanattan alınması ile ilgili hiçbir ayrıntı vermemiştir. Bir cümle ile olaydan bahsetmiştir: "…Alaeddin Keykubad'dan dahi aldılar ve Simerne, Kastamonu, Sinop ve Samsun etrafını İznik,

---

[1013] Niğdeli Kadı Ahmet, *el-Veledü'ş-şefik*, s. 541.

[1014] İdris-i Bitlisi, Akkoyunlu Devleti'nin sarayında bir görevli iken bu devletin yıkılması üzerine (h.907/m.1501-1502) Osmanlı Devleti'nin başkentine geldi. Osmanlı padişahı II. Bayezid tarafından iyi karşılanıp padişahın özel nişancısı olarak hizmete alındı. II. Bayezid ondan meşhur tarihçilerin yazdığı gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve hanedanlığı anlatan bir tarih kitabı yazmasını istedi. Osmanoğullarının nesebinden, Selçuklu Devletinin son zamanlarından ve Moğolların Rum ülkesinde çıkardığı kargaşadan, Osmanlının 1500'e kadar olan yıllarından bahseden bir kaynak kitap ortaya çıkardı.

[1015] İdris-i Bitlisi eseri Heşt Bihişt'de şöyle anlatmıştır: "*Çingiz Han'ın melikleri ve hanları her zamanki kaidelerine dayanarak Sultan Alâeddin'e dayanılmaz ve altından kalkılmaz sorumluluklar ve görevler yüklüyorlardı. Sürekli onun vilayetini yağmalıyorlardı. Haddini aşan bu aşırı yüklemelerin neticesinde gayet tahammülsüz olan Sultan Alâeddin, Sultan Gazan'a karşı muhalefet yürütmeye başladı. Fakat onun o Moğol askeriyle mücadele edecek kuvvet ve kudreti yoktu. Bundan dolayı Sultan Gazan Sultan Alâeddin'i bertaraf etmek için büyük bir ordu gönderdi. Sultan Alâeddin de savaşmaya mecbur oldu. Ama buna rağmen Moğollar onu yendiler ve kendilerine tâbi kıldılar. Bu sırada Selçukluların saltanat temellerini kökünden söküp attılar. Ümeradan birçoğunu Rum'un etrafına gönderdiler. Sultan Mesut'un oğlu Gazi Çelebi'ye Kastamonu ve Simreh gibi küçük bir memleket verdiler. Gazi Çelebi de korkusundan orada duramayıp Kefe tarafına kaçtı. Onun orada ölmesiyle Selçuklu devletinin yüzü çöküşe yöneldi*." Vural Genç, *İdris-i Bitlisi Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi*, s. 125,167.

[1016] Müstevfi Hamdullah Kazvini, *Tarih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, s. 353.

Karesi ve Saruhan sınırına kadar Sultan Mesud'un oğlu Gazi Çelebi'ye bıraktılar.[1017] Ruhi Tarihi'nde ise Yazıcızâde Ali'nin eserindeki bilgiler kelimesi kelimesine aynen tekrar edilmiştir.[1018]

Cenabi ve Müneccimbaşı, III. Alaeddin Keykubad'ın h. 700 /m. 1301 yılında azl ve öldüğünü kaydetmişlerdir. Selçukluların son bağımsız sultanı olduğunu söylemişlerdir. Onun ölümü ile devlet yıkılmıştır. Müelliflere göre, III. Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra oğlu Gıyaseddin III. Mesud sultanlığını ilan etse de zorba ve zalim biri olduğu için halk tarafından kabul görmemiştir. Hükümdarlığı tanınmadığı için Selçuklunun son Hükümdarı III. Alaeddin Keykubad'dır.[1019]

III. Alaeddin Keykubad'ın mezar yeri hakkında en açık bilgiyi Niğdeli Kadı Ahmed'in eserinden öğreniyoruz. III. Alaeddin Keykubad Isfahan'da ölmüş ve ilk Selçukluların yanında defnedilmiştir.[1020] Niğdeli Kadı Ahmed'in bahsettiği ilk Selçuklular, Büyük Selçuklulardır. Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah 1051 yılında Isfahan'ı ele geçirip burayı başkent yapmış ve bu şehri imar etmişti. Sultan Melikşah 19 Kasım 1092 tarihinde Bağdat'ta vefat etti.[1021] Saltanat kavgası yüzünden, Eşi Terken Hatun tarafından ölümü gizlenerek cenaze namazı bile kılınmadan, ilk olarak Şûnîziyye'de toprağa verildi. Daha sonra ise buradan cenazesi alınarak, Isfahan'a götürüldü.[1022] Sultan Melikşah'ın Şafii ve Haneffîler için bizzat yaptırdığı Keran mahallesinde bulunan medresenin hazîresine defnedildi.[1023] Kadı Ahmed'in söylediğini doğru kabul edersek III. Alaeddin Keykubad da bu medresenin bahçesine defnedildi. Bu medrese nerede idi? Bugün bu mezar yerleri mevcut mudur?

[1017] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 741.
[1018] Halil Erdoğan Cengiz-Yaşar Yücel, *Rûhî Tarihi, Belgeler*, C. XIV, Ankara 1992, s. 377.
[1019] Kesik, "Cenabi'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 258-259; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. I, s. 59.
[1020] Niğdeli Kadı Ahmet, *el-Veledü'ş-şefîk*, s. 541.
[1021] İbnü'l Esir, *el-Kamil fit'Tarih*, C. X, s. 210.
[1022] İlk Selçuklu sultanları olan Tuğrul Bey'in mezarı Rey şehrinde, Çağrı Bey ve Alparslan'ın türbeleri Merv şehrinde bulunmaktadır. Sultan Melikşah'tan itibaren ise Isfahan şehri Selçuklu ailesi üyelerinin ebedi mekânı olmuştur. Sultan Berkyaruk ve Muhammed Tapar da buraya defnedilmiştir. Alparslan'ın eşi Seferiyye Hatun, Melikşah'ın eşi Terken Hatun, Melik Tutuş, Melikşah'ın oğlu Davut, torunları Mahmud ve Mesud b. Muhammed, torunun oğlu Melikşah b. Mahmud da Isfahan'a defnedilmiştir.
[1023] Müstevfi Hamdullah Kazvînî, *Tarih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, s. 352; Abdülkerim Özaydın, "Melikşah", *DİA*, C. XXIX, Ankara 2004, s. 54-57; Nurullah Yazar, *Büyük Selçuklular Döneminde Isfahan*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2013, s. 92. Hazîre mekân olarak külliye, cami, mescit veya tekke gibi binaların avlularında yer alan etrafı duvar veya çitlerle çevrili mezarlıklara denirdi. Birkaç mezar olabileceği gibi büyük hazirelerde birkaç yüz mezar da olabilirdi.

Bu soruların cevabı aslında çok net değildir. Çünkü medresenin yeri bilinmediği için Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün türbesi ile Sultan Melikşah'ın mezar yeri aynı kabul edilmektedir. Isfahan şehir merkezinde, eski bir medrese olma ihtimali olan Ahmed Âbad'daki bir yapının içinde, Makbere Nizâmülmülk adıyla bulunan kısmın içinde Melikşah'ın mezarı var olarak bilinmektedir. Avlu seviyesinin biraz üstünde eyvan tarzındaki bir bölümde mermer mezarların üst örtüleri dışında bir şey bulunmamaktadır. Burada Melikşah, Nizâmülmülk, Sultanın eşi Terken Hatun, Sultan Berkyaruk, Melikşah'ın torunları ve rivayete göre III. Alaeddin Keykubad'ın da mezarları var sayılmaktadır.

III. Alaeddin Keykubad'ın defnedildiği zamanın üstünden günümüze gelinceye kadar 700 yıl geçmiştir. Mezarının adı ve yeri tam olarak bilinmemektedir. Isfahan çevresinde bugün ayakta kalan türbelerden[1024] biri Büyük Selçuklu, altı tanesi İlhanlı dönemine ait olmak üzere yedi tanedir.[1025] Büyük Selçuklu dönemine ait türbe Vezir Nizamülmülk'e ait olarak bilinmektedir. Dolayısıyla III. Alaeddin Keykubad'ın mezarı da Nizamülmük'ün türbesinde olmalıdır. Fakat biz bu görüşe katılmıyoruz. Çünkü kaynaklar Nizamülmülk'ün defnedildiği yeri sabit olarak vermiştir. Vezir Nizamülmülk, Isfahan'dan Bağdat'a giderken Nihavend yakınlarında Sehne köyünde konakladıklarında öldürüldü (14 Ekim 1092). Cenazesi Isfahan'a getirilerek buradaki türbesine defnedildi.[1026] Yani medreseden bağımsız bir türbeye defnedildi. Oysaki Sultan Melikşah'ın cenazesi yaptırdığı medresenin bahçesine defnedildi. İkisinin farklı yerler olması gerekmektedir.

İlk Selçuklu medresesi, Tuğrul Bey zamanında (1040-1063) Nişapur'da açılırken ünlü Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün çabaları sayesinde medreselerin sayısı

[1024]Türbe kelimesi Arapça "turb-turab/ toprak" kökünden türemiştir. Günümüzün anıt mezarları olarak nitelendirilen bu yapılar kubbe, künbed, meşhed, makbere, ravza da anılmıştır. Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara, 1996, s. 1. Selçuklularda türbeler, camilere paralel olarak gelişmiştir. Bir bölümü medreselerle birlikte veya camilere bitişik olan Türkiye Selçuklu çağı mezar anıtları, türbeler ve kümbetler olarak iki ana tipte incelenir. Türbeler, genellikle kare veya çokgen gövdeli ve kubbeli mezar anıtlarıdır. Kümbetler ise, aynı biçimdeki gövdelerin piramit ya da konik bir külâhla örtülü, altında da mumyalığın bulunduğu yapı tipidir.

[1025] Râşid Billâh Türbesi, İmamzâde Cafer Türbesi, Pirbakran Türbesi, Amu Abdullah (Minâr Conban) Türbesi, Baba Kasım Türbesi, Ebû Lü'lü Türbesi, Natanz Şeyh Abdussamed İsfahânî Türbesi. Kemal Özkurt, *İsfahan'da Büyük Selçuklu ve İlhanlı Dönemi Mimari Eserleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 2005, s. 200-203.

[1026] Abdülkerim Özaydın, "Nizâmülmülk", *DİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 195.

hızla artmıştır.[1027] Önce 1067'de Bağdat'ta "Nizamiye Medresesi", ardından Nişapur, Isfahan, Rey, Merv, Belh, Herat, Basra, Amul, Musul, Hargird ve Tus'da medreseler inşa edilmiştir.[1028] Kemal Özkurt çalışmasında kaynaklarda adı geçmesine rağmen Isfahan çevresinde günümüze gelebilen ve Selçuklu dönemine tarihlenen bir medrese tespit edememiştir. İlhanlı döneminden sağlam kalan tek medrese 1324 tarihli şehir merkezinde bulunan Baba Kasım-Medrese-i İmâmî'dir.[1029] Muhtemelen zaman içinde var olan medreseler tahrip olup ayakta kalamamıştır.

Selçuklu Sultanı Melikşah'ın yaptırdığı medresesinin kendi adına yaptırılan Isfahan Cuma Camisinin bir bölümünde olduğunu düşünüyoruz. [1030] Bu cami eski bir Arap camisinin yerine inşa edilmişti. Caminin bugünkü yapısı Abbasi dönemi, Selçuklu ve Selçuklu sonrası dönemde şekillenmiştir. Eski kerpiç caminin yerine büyük kubbeli, avluya açılan eyvan ve avlunun kuzeyinde daha küçük kubbeli bir yapı inşa edilmişti.[1031] Yapılar topluluğunun içinde camii, mescitler ve medrese bölümleri bulunmaktaydı. 1310 yılında İlhanlı hanı Olcaytu Han zamanında, sonrasında Muzafferiler, Timurlular, Safeviler ve Akkoyunlular devrinde camiye eklemeler ve düzenlemeler yapılmıştır. Muhtemelen medresenin yeri ve bahçesinde bulunan mezar yerleri yeni yapılan bölümler için kaldırılmış olabilir.

Isfahan Mescid-i Cuması (Mescid-i Câmi Atîk-Mescid-i Câmi) Isfahan şehir merkezinde, Eski Meydan'da, Posta Caddesi'nin batı tarafında yer almaktadır.[1032] İlk inşa edilen yerde eski bir Arapcamisi varken daha sonra Selçuklular döneminde bugünkü caminin esas bölümleri inşa edilmiştir. İlhanlı ve sonraki devletler zamanında da bir takım eklemeler yapılarak bir komplekse dönüşmüştür.[1033] İsfahan Mescid-i

---

[1027] Özkurt, *a.g.t*, s. 85-86.
[1028] Özkurt, *a.g.t*, s. 190; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri-I*, Ankara 1969, s. 7.
[1029] Özkurt, *a.g.t*, s. 190.
[1030] Yaklaşık iki asır ömür süren Büyük Selçuklu'ya Nişabur, Rey ve Isfahan başkentlik yapmışlardır. Bunlar arasında siyasal hayat, mimari ve kültürel boyutuyla en göz önünde olanı Isfahan'dır. Isfahan bir bakıma Büyük Selçuklu'nun çekilmiş bir resmidir. Selçuklular İran coğrafyasına eşsiz eserler kazandırırken Isfahan'da meydana getirdikleri mimari güzelliklere değer biçilemez. Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 111.
[1031] Yaşar Çoruhlu, "Isfahan Cuma Camii", *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000, s. 505.
[1032] Özkurt, *a.g.t*, s. 26-27.
[1033] Melikşah h.465/m.1072 yılında Isfahan'ı başkent yaptı. Isfahan, Büyük Selçuklu Devleti'nin üçüncü başkenti olup o zamanın dünyanın en muntazam şehirlerinden birisiydi. İslam cami mimarisinin ilk muhteşem örneklerinden olan Isfahan Mescid-i Cuması'nın çekirdek yapısı o dönemde atıldı. Sultan Sencer'in, başkenti Isfahan'dan taşıması Isfahan'ı olumsuz etkiledi. 1194'te şehir Hârizmşahlar'ın eline geçmesine rağmen onlardan kalan bir eser şehirde bulunmamaktadır.

Cuması, Selçuklu döneminin avlulu, dört eyvanlı ve mihrap önü kubbeli plan şemasına göre şekillenmiştir. Güneydeki Melikşah Kubbesi, kuzeydeki Terken Hatun Kubbesi ile kuzey doğudaki taçkapı ayakta kalabilmiştir. Kitabesinde inşa tarihi bulunmayan Melikşah Kubbesinin kubbe eteğindeki yazı kuşağında Melikşah ve Nizâmülmülk'ün adları geçmektedir. Selçuklu ve İlhanlı dönemlerine ait caminin yapım ve onarımlarına ilişkin dört adet kitabe bulunmaktadır. Toplamda 30 adet kitabe vardır.[1034]

Kemal Özkurt çalışmasında, kaynaklarda Tekye-i Pâyi Çinar diye geçen ve Melikşah, eşi Terken Hatun, çocukları ve Nizâmülmülk'ün mezarlarının bulunduğu Ahmed Abad'daki yapının medrese olma ihtimali üzerinde durmaktadır. Şu an medrese olarak kullanıma açık olan yapı ise Safeviler devrinde inşa edilmiştir. Kemal Özkurt bizzat mezar taşlarını incelemiştir. Melikşah'ın mezarı dâhil tüm mezar taşlarının mermerden yapılmış olması tarihinin tespitini zorlaştırmaktadır. Yani mezar yerlerinin kimlere ait olduğu bilinmemektedir. Isfahan'ı başkent edinen Selçuklu sultanı Melikşah'ın Türbesinin çok daha ihtişamlı bir eser olması gerekmez miydi? Neden bu kadar mütevazı bir şekildedir? Belki zamanında gösterişli bir türbe mevcut olsa da günümüzdeki İran İslam Cumhuriyeti'nin tutumu yüzünden ihmal edilmiş olmalıdır.

VI. III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN FİKİRLERİ VE ŞAHSİYETİ

III. Alaeddin Keykubad'ın yaşam öyküsünü ve hayatının önemli aşamalarını kronolojik olarak yukarıdaki sayfalarda ele aldık. III. Alaeddin Keykubad'ın kısa saltanat dönemi ve hayatının bilinmeyen yılları, bunlarla ilgili kaynakların çok cüzi

[1034] Özkurt, *a.g.t*, s. 28-30. Kemal Özkurt ziyaretleri sonucu bizzat gördüğü yapının şeklini tam olarak şöyIe tarif etmektedir: "*Isfahan Mescid-i Cuması'ndaki yapıları geniş anlamda su şekilde sıralamak mümkündür: Avlunun güney yönünde belirleyici yapı Melikşah Kubbesi'dir. Bu yapının iki tarafında payeli birimler ve batısında Safevi döneminde, Sah I. Abbas'ın (1587-1629) yaptırdığı mekân bulunmaktadır. Avlunun doğu yönünde bir medrese ile Muzafferi dönemine ait bir kapı ve 1218/1803 tarihli revaklı kısım yer almaktadır. Günümüzde camiye ana giriş, adı geçen kapıdan sağlanmaktadır. Avlunun kuzeyinde yer alan ana yapı Terken Hatun Kubbesidir. 515/1121 ve 768/1366 tarihli taç kapılar, türbe ve son yüzyıllara ait kubbeli mekân bu bölümü meydana getirmektedirler. Avlunun batı yönünde 1310/1892 tarihli kapı, abdest mekânları, Olcayto mihrabının bulunduğu 710/1310 tarihli cami ve kışlık cami yer almaktadır. Mescid-i Cuma'nın toplam sekiz girişi bulunmaktadır. En eski giriş bugün kapalı bulunan kuzey doğudaki taç kapıdır. Günümüzde asıl giriş, doğu cephedeki posta caddesi tarafında yer alan ve ana yoldan birkaç basamaklı bir merdivenle çıkılan bir taç kapı ile sağlanmaktadır. Buradan avluya dar bir koridor seklindeki giriş ünitesi ile geçilmektedir*."

olması işimizi epey zorlaştırdı. Eğer elinizde yeterince veri olmazsa birini anlatmak ve karakterini değerlendirmeye tabi tutmak şüphesiz güç olacaktır. Günümüzden yedi asır önce yaşamış bir kişiyi tanıtmak ve kişiliğini değerlendirmek de ancak temel kaynaklarda yazanları temel alarak mümkün olabilirdi.

III. Alaeddin Keykubad'ın babası Feramurz 1280'den sonra Kırım'dan Anadolu'ya gelerek Karamanoğullarına dayanıp taht mücadelesine girişmişti. Başarısız olunca da önce Kilikya Ermeni Krallığına ardından da Bizans'a sığınmıştı (1281). III. Alaeddin Keykubad, Bizans'ta doğdu. Olayların akışına göre en erken doğum tarihi 1282 olmalıydı. Bir süre babasıyla birlikte Bizans'ta yaşadı.[1035]

III. Alaeddin Keykubad bir saltanat mücadelesinin içinde daha doğrusu bir yaşam mücadelesi içinde doğdu. Babasının Bizans'a sığınmasından dolayı bir mülteci olarak Bizans topraklarında dünyaya geldi. Bizans sarayını ve kültürünü yakından tanıdı. Büyürken de mecburiyetten uzaklaştığı Türk kültüründen ayrı kalıyordu. Bu süreci değerlendirdiğimizde aklımıza gelen bazı sorular şunlardır:

-Annesi kimdi?

-Babası ne zaman hayatını kaybetti?

-Babasının ölümünden sonra kim tarafından himaye edildi?

-Çocukluğunda nasıl bir eğitim aldı?

-Bizans kültüründen ne kadar etkilendi?

-Bizans'ta yaşarken Bizans'ın ileri gelenleri ile teması varmıydı?

-Bizans'tan kaç yaşlarında ve nasıl ayrıldı?

-Saltanatı sırasında Bizans'la ilişkileri devam etti mi?

III. Alaeddin Keykubad'ın Bizans'taki annesi, ailesi, ilk çocukluk yılları, eğitimi ve faaliyetleri konusunda yeterli bilgiye ulaşamadık. Ancak 1298 yılında 16 yaşında iken İlhanlı veziri Reşidüddin Fazlullah'a yazdığı Arapça şiirlerle dolu Farsça mektubundan anlaşıldığı kadarıyla iyi bir eğitim almıştı. Bu tarihten önce Anadolu'da idi ve diğer Selçuklu hanedanından akrabaları ile de görüşüyordu. Hatta amcası

[1035] Müneccimbaşı'nda geçen tek bir bilgiye göre II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Feramurz Bizans imparatorunun hapsinde İstanbul'da öldü. Bizans imparatoru II. Andronikos onun ölümünden sonra oğlu III. Alaeddin Keykubad'ı İlhanlı hükümdarının katına göndermiştir (h.695-m.1296). İlhanlı hanı Gazan Han, III. Alaeddin Keykubad'ı amcası II. Gıyaseddin Mesud'un yerine Selçuklu tahtına atamıştır. II. Andronikos, III. Alaeddin Keykubad'ı Moğol yöneticilerinin isteğiyle yani Bizans'tan talep etmeleriyle İlhanlı başkentine göndermiştir. Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, 151.

Rükneddin Keyümers'ten yana da oldukça dertli idi. Çok genç olmasına rağmen hayattan bıktığını anlatıyordu.[1036]

Gazan Han tarafından Selçuklu tahtına getirilen III. Alaeddin Keykubad, İlhanlı ileri gelenlerinden Vezir Reşidüddin Fazlullah ile de arası iyi idi. Hatta onun sayesinde Selçuklu sultanı olmadan Tokat şehrini arpalık olarak almıştı. Onun sayesinde de Selçuklu tahtına oturdu.[1037] 16 yaşında genç bir hükümdar olarak Konya'ya gelip tahta çıktığı günün ertesi günü bir divan topladı. Konya'nın önde gelenlerinin ittifakı ile iki ay önce şehirde öldürülen Ahilerin şeyhi Ahi Ahmet Şah'ın katilinin cezasını kesti. Kendi subaylarından olmasına rağmen Şarap-salar'ın idamını emretti.[1038] Ahi Çaruk bu hükmü gerçekleştirdi. III. Alaeddin Keykubad'ın adaleti tesis etmeye çalışması aslında iyi bir başlangıç olmuştu. Muhtemelen iyi bir hükümdar olabilirdi ama etrafında deneyimli devlet adamları yoktu.

III. Alaeddin Keykubad, devlet işlerini öğrenip, ülke idaresine alışamadan tahta çıkışının 5. ayında Sülemiş Noyan isyan etti. III. Alaeddin Keykubad bu isyan hareketine katılmadı. Hatta Sülemiş Noyan'dan uzak durmak için Sivas'a sığındı.[1039] Kendinden önceki Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud'un yaptığı hatayı yapmadı ve isyana destek vermedi. Bu davranışı ile mantıklı davranabileceğini gösterdi. Ya da ordusu ve parası olmayan ve istiklal düşüncesi de bulunmayan III. Alaeddin Keykubad kazanamayacağı bir savaşa girmedi. Zaten III. Alaeddin Keykubad, Gazan Han tarafından Selçuklu tahtına çıkarılmıştı. İsyandan sonra Gazan Han, III. Alaeddin Keykubad'ı iyi karşıladı, onun tavrından duyduğu memnuniyetle onu tahtında bıraktı.[1040]

III. Alaeddin Keykubad, İlhanlı prensesi ile evlenip Gazan Han'dan ikinci kez onay alınca şaşalı bir şekilde Anadolu'ya döndü (Nisan 1300). Gençliğin ve tecrübesizliğin de verdiği bir duyguyla aşırı hırsa kapıldı. Yanında bulunan Seyyid Şerefeddin Hamza ve Atabeg Kadı Mecdeddin Karahisarî de güvenilecek insanlar değildi. Kötü niyetle hareket ediyorlardı. Sultan III. Alaeddin Keykubad aslında iyi birisi olmasına rağmen yanında bulunan bu iki devlet adamının etkisi altında kaldı.

[1036] Togan, "Reşidüddin Mektuplar", s. 47.
[1037] Togan, "Reşidüddin Mektuplar", s. 47.
[1038] Niğdeli Kadı Ahmet, *el-Veledü'ş-şefîk*, s. 469.
[1039] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 195.
[1040] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 196; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 282.

Adaletsiz ve doğru olmayan kararlar verdi. Moğollar gibi halkın malına el uzattı ve zorla para tahsil etti.[1041]

XIII. yüzyıl sonu XIV. yüzyıl başı Selçuklu Türkiye'sinde siyasi anlamda çöküşün ve karmaşanın olduğu bir çağdı. Bu çağda devlet adamları da ahlaken çöküşe uğramışlardı. III. Alaeddin Keykubad görevinin tam tersi davranışlar sergilemeye başladı. Diğer devlet adamları arasındaki münasebetleri dengeleyemedi. İyi bir yönetim için gerekli şartlara uymadı. III. Alaeddin Keykubad'ın etrafında bilgin ve akıl sahipleri yok denecek kadar azdı. Oysaki iyi bir danışman ya da naib sultanın gözü ve kulağıdır. Sultana gelebilecek kötülüklerden onu haberdar etmelidir. Sultandan korkup çekinmeden gerçekleri açıkça konuşmalıdırlar. Ne yazık ki III. Alaeddin Keykubad'ın yakın adamları ve vezirleri devlet geleneklerine uymayarak sultanı da şaşırtmışlardır. Yaptıkları yakışıksız işlerle devleti acze düşürmüşlerdir. İşin ehli olmayan kişiler yükselerek üst makamlara gelince, vasıflı kişiler kenarda kalmıştır. Adam kayırmak ve bunlara mevki vermek suretiyle devleti zarara uğratmışlardır. Sultanın hükmünün Selçuklu ülkesinde yürürlükte olabilmesi için akıllı, tedbirli, adil, merhametli ve iyi ahlaklı vezirler, beylerbeyi, kadıların İslam Hukukuna bağlı ve halkı koruyacak kişilerden olması gerekirdi. Halkın rahatı ve mutluluğu ancak böyle sağlanırdı. Fakat III. Alaeddin Keykubad devrindeki idareciler bu şartları taşımıyordu. Devlet adamlığı tecrübesizle ön plana çıkan Mücireddin Emirşah'ın asayişi sağlama çabaları kısa süreliğine etkili oldu ama sonuç alınamadı. 1298-1299 yıllarında deyim yerinde ise en üstten en alttaki devlet görevlilerinin yaptığı zulüm ve yolsuzluk yaygınlaşmıştı.[1042]

Aslında bu zulmü III. Alaeddin Keykubad'ın kendisi de yaşamıştı. Sülemiş Noyan'ın Sivas kuşatmasından kazasız belasız kurtulan III. Alaeddin Keykubad, Gazan Han'a bağlılığını bildirmek için Sivas'tan yola çıkmıştı. Gazan Han'ın emri ile Anadolu'ya atanan Nizameddin Yahya da Anadolu'ya girmişti. III. Alaeddin Keykubad ve Nizameddin Yahya ile Erzincan'da karşılaştı.[1043] III. Alaeddin Keykubad'ın makamını tanımayan Nizameddin Yahya büyük bir açgözlülükle

---

[1041] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 227; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlişkileri*, s. 373; Öngül, *Selçuklular Tarihi-2*, s. 248.
[1042] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 199-204; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 71; Turan, *Türkiye*, s. 626.
[1043] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 208.

Selçuklu sultanının önünü kesti. Gazan Han'a sunulmak için götürülen bütün hediyeye el koydu. Bu duruma III. Alaeddin Keykubad engel olamadı (Mayıs 1299). Yaşanan bu olay Selçuklu tahtının İlhanlıların yanında sıradan bir makam olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Gazan Han'ın yanından Anadolu'ya dönen III. Alaeddin Keykubad'ın kendisi de ilk zalimlerine vakit geçirmeden başladı (Ağustos 1300). Tek gayesi, İlhanlı hanının gözüne girmekti. Çalışmalarında ve devlet hizmetinde adaleti arka plana itti. Ne kadar çok vergi toplarsa hanın yanında o kadar çok makbule geçeceğini düşündü. Vergi toplama işi bir süre sonra mal düşkünlüğüne dönüştü. III. Alaeddin Keykubad, Harput, Diyarbakır, Malatya, Tokat ve Sivas şehirlerinde halkına hukuksuz davranarak ellerinde ne varsa gasp etti, yolsuzluk ve zulüm yaptı.[1044] Malatya komutanı Kutbeddin, bu adaletsizliğe dayanamayarak III. Alaeddin Keykubad'a isyan etti. III. Alaeddin Keykubad bölgedeki tüm komutanlara emir göndererek büyük bir ordu toparladı. Malatya'yı kuşattı ise de alamadı. III. Alaeddin Keykubad kendi ülkesinde, şehrinde ve kale komutanına karşı başarısız oldu. Yaralı askerlerini de alarak geri çekilmek zorunda kaldı.[1045]

III. Alaeddin Keykubad karakterinin zayıf olduğunu, atalarının adalet geleneğinden ayrılıp zülüm yoluna saparak göstermiş oldu. Yaptıklarından dolayı Selçuklu Devleti'nin itibarını halk ve Moğollar katında gözden düşürdü. En üst makam olan hükümdarlığa getirilmesine rağmen mevkisinin hakkını veremedi. Halkından beklediği iltifatı, itibarı göremedi. Halkına kendini sevdiremedi. Oysaki bir hükümdar halkına kendini sevdirmelidir. Kimseye düşmanlık etmemelidir. Halkı ve hakkı gözetmelidir. Aldığı istihbarat tedbirleri ile halkın durumunu kontrol etmelidir. Adaleti tesis etmelidir. Hükümdar zalim olursa onun adamları da zalim olur. Bununla ilgili XIII. yüzyılda yaşamış ve III. Alaeddin Keykubad'la da çağdaş olan İranlı şair Şeyh Sâdî-î Şîrazî eseri Gülistan'da güzel bir hikâye anlatmıştır: "*Nuşirevan Âdil için bir av yerinde bir avı kebap edeceklermiş, fakat tuz yokmuş. Bir parça tuz getirmek üzere uşaklardan birini köye göndermişler. Nuşirevan uşağı çağırıp, tuzu para ile al, tâ ki köyden tuz almak hükümetçe bir âdet olup köy harap olmasın, diye tembih etmiş.*

[1044] Charles Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", *Türkiye Tarihi 1071-1453*, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2012, s. 113.
[1045] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 229; Erdem, *İlhanlı-Selçuklu İlişkileri*, s. 373.

Nuşirevan yanında bulunanlar: Bir parça tuzdan ne fenalık çıkar? demişler. Nuşirevan: Zulmün esası cihanda evvelâ az imiş. Sonra her gelen bir parça arttırmakla bugünkü dereceyi bulmuştur, demiş. "Eğer ahalinin bahçesinden padişah bir elma yerse uşakları ağacı kökünden çıkarırlar. Birisinden yarım yumurta almak suretiyle, padişah zulmü reva görecek olursa padişahın askerleri bin tavuğu şişe geçirirler".[1046]

Müellif Aksarayî, III. Alaeddin Keykubad döneminin şahidi olarak onun yaptığı kusurlu davranışlarını endişe ve kaygıyla izlemiştir. III. Alaeddin Keykubad'ın yaptığı en büyük hata, Ramazan ayında Kadir gecesi gününde herkesin gözü önünde orucunu bozmasıydı (Mayıs 1301).[1047] Ramazan ayına ve Kadir Gecesine yaptığı hürmetsizlik ilahi cezayı gerektirmiştir. Aksarayî, bu olayı onun saltanatının düşüş belirtilerinden biri olarak saymıştır.[1048] III. Alaeddin Keykubad uzunca bir süre sahada çevgan oynayıp, at sürünce susamış ve çadırına gidip sofrasını kurdurmuştur (13 Haziran 1301-Salı). Herkesin önünde yiyip içmiştir. Dini inançlarının zayıf olduğu bu olaydan anlaşılmaktadır.

III. Alaeddin Keykubad'ın en büyük zaafı kendisinden önceki sultanlar gibi eğlenceye düşkün olmasıydı.Türkiye Selçuklularında devlet erkânının hayatında eğlencenin ayrı bir yeri olmuştur. Eğlence demek, dinlenme, neşelenme, hoşça vakit geçirme ya da bir olayı kutlama amacıyla yapılan etkinliklerdi. İster devlet erkânı olsun isterse sıradan bir vatandaş olsun, eğlence hayatlarının vazgeçilmez bir parçasıydı. Sultanların tahta çıkış törenleri (cülus), özellikle yabancı elçileri ya da ulemayı karşılama ve uğurlama programları, askerî seferler ve düğünler, resmî ve özel eğlencelerin birer sebebi olmuştur.[1049] Özellikle eğlence hayatında askeri talimin temelini oluşturan spor ve oyunlar çok yaygındı. Hem oynarken hem de seyrederken insanlar büyük zevk alırdı. Bu oyunlar arasında III. Alaeddin Keykubad'ın da bizzat oynadığı çevgan, cirit, avlanma, at yarışları, mızrak-ok-gülle atma yarışları, halka kapma ve güreş vardı. Türklerin Orta Asya'da da oynadığı oyunlardan olan çevgan

---

[1046] Şeyh Sâdî-î Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, terc. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul 1980, s. 349.

[1047] Hicri 1 Ramazan-30 Ramazan 700 yılı Miladi olarak 18 Mayıs 1301 ve 16 Haziran 1301 yılları arasına denk gelmektedir.

[1048] Aksarayî o günü şöyle anlatmıştır: "*O ihtişamlı durumda çokça koşup, taşkın hareketler yapınca susuzluk ona galip geldi. Öğlen ile ikindi arasında orucu bozmaya koştu. İşret meclisinde herkesin gözü önünde yeme-içmede aşırıya kaçtı*." Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 228-229.

[1049] Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, İstanbul 2006, s. 74.

bugünkü polo oyununa benzerdi. İki rakip takımın at üzerindeki ekipleri ellerindeki sopalarla topa vurarak belirlenen hedeften topu geçirmeyi çalışarak oynanan aslında tehlikeli ve güç gerektiren bir oyundu. Selçuklu sultanlarının bizzat oynadıkları oyunlar arasında ilk başta gelmekteydi.[1050]

Türkiye Selçuklularında "işret Meclisi" ya da "bezm" denen içkili ve sazlı-sözlü, şarkılı yemekli ziyafetler de oldukça yaygındı. Hatta bu davetlerin bir görgüsü ve adabı bile oluşmuştu.[1051] Dolayısıyla III. Alaeddin Keykubad'ın içine doğduğu saray ve toplum kültürü buydu. Bu kültürün bir parçası olarak da içkili, sazlı sözlü eğlenceler Selçuklu sultanının da hayatında yer bulmuştu. III. Alaeddin Keykubad'ın bulunduğu Sivas şehrinde halk ta eğlenceye ve içkiye düşkündü. Bunun yanında büyük bir ticaret merkezi olan Sivas şehrinde yaşayan halk o kadar dindar ve hayırseverdi ki kışın aç kalan kuşlar için bile vakıf kurmuşlardı. Osman Turan, Anadolu'da neden bu kadar eğlenceye düşkün olunduğunu açıklarken İslam müelliflerinin ilginç bir yorumuna dikkat çekmektedir. Onlara göre bu olayı açıklaması astrolojiye dayanmaktadır. Anadolu'da zevk ve sefanın fazla olmasının nedeni bu ülkenin Kuran-ı Kerim'deki adıyla Zühre (Venüs) yıldızının tesirinde olmasıdır.[1052]

Türkiye Selçuklu Devleti zamanında yazılan yerli kaynaklarda şarap ve sarhoşluk kelimelerine oldukça çok rastlıyoruz. Bunun sebebi Anadolu'da üzüm bağlarının olması, şarap üretiminin yapılması ve halkın her kesiminde içmenin yaygın olmasıdır. Müellif Aksarayî'nin eserinde III. Alaeddin Keykubad'ın çok içtiğine dair bilgi de vardır. Sülemiş Noyan'ın Gazan Han'a karşı ilk isyanında III. Alaeddin Keykubad ve veziri Şemseddin Ahmed Lakuşî Sivas şehrine sığınmışlardı. Sülemiş Noyan, Sivas'ı kuşatmış ama alamamıştı. Aksarayî bu mahsur kalınan günleri anlatan bir şiir yazmıştır. Şiiri şöyledir: "*Ey Amr! Sen vaktini şarapla geçirirken işin sana kolay geldiğini düşünüyorsun. Sen şarabı sulu veya susuz içiyorsun; farkında olmadan içtiklerin seni sürükleyip götürüyor*."[1053]

1300'lü yıllar Anadolu'da yönetim boşluğunun yaşandığı yıllardı. İlhanlıların Anadolu'ya gönderdiği görevliler dâhil tüm ümera rüşvetle zengin olmayı keşfetmişler

[1050] Ersan, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", s. 83.
[1051] Ersan, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", s. 85.
[1052] Turan, *Türkiye*, s. 398.
[1053] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 194.

ve türlü bahanelerle halkı soymuşlardı. Selçuklu ülkesine vezir olarak atanan Nizameddin Yahya içlerinde en açgözlü olanlardan biriydi.[1054] Müellif Aksarayî onun maddi doyumsuzluğunu şöyle dillendirmiştir:

"*Eğer sen efendinin yakını olmak istiyorsan*
Zulmü meslek edin ve Allah'tan korkma
Ona rüşvet ver ve sonra gözünün önünde karısına dokun ve korkma"

Aksarayî, III. Alaeddin Keykubad dönemini ise en güzel şu sözlerle açıklamıştır: "*Velhasıl herkes rüşvet ipiyle kese dokuyor, her biri, kendi kazanı için dünyayı yakıyordu.*"[1055]

Makamlar ve unvan elde edilmek için rüşvet verilmiştir. Birisinin gazabından korunmak için rüşvet verilmiştir. Muhasaradan kurtulmak için kuşatanlara rüşvet verilmiştir. En önemlisi ölümden kurtulmak için rüşvet verilmiştir. Ya da kendine taraftar toplamak için ya da tahtını korumak için rüşvet verilmiştir. Ya da bir toprağın emiri olabilmek ya da iftiralardan kurtulmak için rüşvet verilmiştir.[1056] Gücü elinde bulunduran rüşveti alandı. Bütün devletlerin çöküş süreçlerinde genel ahlak yapısı bozulduğu için rüşvet vermek ve almak sıradanlaşmaktadır.

Oysaki hükümdarların saltanatlarının devamı için asli görevi adaleti sağlamak değil miydi? Halkın kendi içinde ve devlet yetkilileriyle halk arasında adalet terazisini dengede tutmak hükümdarın ana vazifesi olmalıydı. III. Alaeddin Keykubad ülkesinde adalet sisteminin yıkılışını hızlandırdı. Tüm toplumun ayakta kalmasını sağlayan ekonomik faaliyetler bozulduğu gibi, hak edenlerin hakkını alması, bir başkasının hakkının gasp etmeme ve suçluların layık olduğu cezalara çarptırılmaları neredeyse imkânsız hale gelmişti.

Kanun dışına çıkan ve hukuksuzluğu yapan kişi sultan olduğunda ne olacaktı? Onu denetleyen kimdi? Halkın sultanın hukuksuzluğunu şikâyet edeceği bir muhatabı var mıydı? III. Alaeddin Keykubad'ın zulmünden bunalan halk ve devlet yetkilileri çareyi, onu bir üst merciye yani tabi olunan ülkenin hükümdarına şikâyet etmekte buldular. Nitekim şikâyet yerine ulaşınca Selçuklu sultanının yönetim yetkisi elinden alındı. Tebriz'de yapılan yargılama bir Selçuklu sultanı için utanç verici idi. Ölüm

[1054] Erdoğan Merçil, "Selçuklularda Rüşvet", *Belleten*, C. LXXI, S. 261, Ankara 2007, s. 476.
[1055] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 211.
[1056] Merçil, "Selçuklularda Rüşvet", s. 477-478.

cezası aldı, affedildi ama sopa yemekten kurtulamadı. Akabinde de ülkesinden yüzlerce kilometre uzağa sürgüne gönderildi. Bu yaşananlar III. Alaeddin Keykubad'ın aşağılandığı dolayısıyla Selçuklu hanedanının itibarının yerle bir olduğu anlardı.

Selçuklu yerli kaynaklarında III. Alaeddin Keykubad ile yapılan tenkitlere karşılık Osmanlı kaynaklarında tam tersine bir tutum vardır. Osmanlı kaynakları Osmanlı'nın kuruluşunun III. Alaeddin Keykubad'ın Osman Bey'e menşur vermesine dayandırdığı için ondan övgü ile bahsetmişlerdir.[1057]

İdris-i Bitlisi eserinde III. Alaeddin Keykubad hakkında oldukça güzel cümleler kullanmıştır. III. Alaeddin Keykubad'ı cömert, bağışlayıcı, kahraman, adaletli, civanmert ve atalarının ahlakına sahip bir sultan olarak nitelendirmiştir. III. Alaeddin Keykubad zamanında Anadolu'yu karıştıran ve fitne-fesat çıkaran Moğollar ve Karamanoğulları olmuştur. III. Alaeddin Keykubad, Moğol hâkimleri ile memleketini korumak için zıtlaşmıştır. Halkının güvenliğini sağlamak amacıyla Karamanoğullarının yağmalarını engellemek için çok çaba harcamıştır. Ancak yalnız başına bu işlerin üstesinden gelememiştir. Çünkü yanında kendisine itaat ve hürmet edecek devlet erkânı bulamamıştır. Nankör olan ümera III. Alaeddin Keykubad'a yardımcı olmamışlardır.[1058]

Yazıcızâde Ali de eserinde III. Alaeddin Keykubad'dan övgü ile bahsetmiştir. Gazan Han, Rum saltanatını Feramurz oğlu Alededdin Keykubad'a bırakmıştı. III. Alaeddin Keykubad çok cesur bir yiğitti. Selçuklu ülkesinin dik kafalı isyancılarını ortadan kaldırdı. Karamanoğulları ile cesurca savaştı. Ülkeye huzur getirdi.[1059] Ruhi Tarihi'nde ise Yazıcızâde Ali'nin eserindeki bilgiler kelimesi kelimesine aynen tekrar edilmiştir.[1060]

[1057] III. Alaeddin Keykubat'ın gönderdiği varsayılan beratın içeriğine göz atacak olursak; Selçuklu sultanı, Osman Bey'e kendisinin tutmadığı evrensel nitelikli devlet idaresi ile ilgili nasihatler verdiğini görürüz. Adalet, ilim, ehliyet, liyakat, çalışma, danışma ve insana değer verme gibi tavsiyeler zaman sınırı tanımadan tüm insanlık tarihi için geçerli olan etik ilkelerdir. Bu ilkelere 1300'lü yıllarda uyulmasının tavsiye edilmesi de oldukça dikkat çekicidir. Moğol tahakkümü altında güçlü olanın sağ kaldığı bir ortamda adil ve dürüst olmak kolay değildir. Bu beratın 1300'lü yıllarda değil de daha sonraki yüzyıllarda yazıldığını kabul etsek bile Osmanlı yöneticilerinde aranan vasıfları bildirmesi yönüyle de bu belge önemlidir. Yaşar-Daş, "...Beratla İlgili Düşünceler", s. 2.

[1058] İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt*, s. 124.

[1059] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s.741.

[1060] Cengiz-Yücel, *Rûhî Tarihi, Belgeler*, s.377.

Cenabi de III. Alaeddin Keykubad'dan oldukça iyi bahsetmiştir. III. Alaeddin Keykubad'ın şöhreti her tarafa yayılmış ve Selçuklular onun zamanında tekrar parlak bir dönem yaşamıştır. 20 yıl tahtta kalıp Moğollarla savaşıp kâfirlere karşı cihat yapmıştır.[1061] Cenabi, III. Alaeddin Keykubad'ın saltanat yıllarında yanılmıştır. Bunun sebebi muhtemelen bilgiyi aldığı kaynakta bu şekilde geçmesi olabilir. Selçuklu sultanlarını sırasıyla anlatmıştır. Anonim Selçuknâme'de geçen Feramurz ve Alaeddin isimlerinin karışmasından dolayı muhtemelen yanlış bilgi vermiş olabilir. II. Gıyaseddin Mesud'un kardeşi Feramurz'un 1281-1282 Karamanoğulları ile yaptığı bağımsızlık hareketini temel alıp hesaplarsak 20 yıl zaman geçmektedir. Feramurz'un isminin karıştırılıp Alaeddin Keykubad olarak kaynaklarda geçtiğini daha önce anlatmıştık.

Netice itibariyle babasının Bizans'a sığınmasından dolayı bir mülteci olarak Bizans topraklarında dünyaya gelen III. Alaeddin Keykubad, Türk kültüründen uzakta büyüdü. Diğer Selçuklu hanedanındaki melikler gibi Anadolu'da saltanat iddiasında bulundu. Gazan Han'ın takdiri ile çok genç bir yaşta tahta oturdu. Saltanatının ilk başlarında adaleti tesis etmeye çalıştı. Ancak Sülemiş Noyan'ın isyanı ile zor durumda kalsa da bu isyan hareketine katılmadı. Sert tabiatının yanında iyi özelliklere de sahipti. İyi bir hükümdar olabilirdi. Ancak yanında ona yol gösterecek akıllı, tedbirli, adil, merhametli ve ahlaklı vezirleri ve beylerbeyi yoktu. Çevresindeki kötü karakterli devlet adamlarının etkisinde kaldı. Gençliğin ve tecrübesizliğin de verdiği bir duyguyla aşırı hırsa kapıldı. Adaletsiz ve doğru olmayan kararlar verdi. Yolsuzluk yaptı, rüşvet aldı, Moğollar gibi halkın malını gasp etti. Ahlaken büyük bir çöküş yaşadı ve karakterinin zayıflığı ortaya çıktı. Tek gayesi, İlhanlı hanının gözüne girmekti. Yaptıklarından dolayı Selçuklu Devleti'nin itibarını halk ve Moğollar katında gözden düşürdü. Beklediği iltifatı, itibarı göremedi ve kendini sevdiremedi. Ramazan ayındaki davranışları ile dini değerlere saygısızlık yaptı. En büyük zaafı eğlenceye ve işret meclisine düşkün olmasıydı.

Onun zulmünden bunalan halk ve devlet yetkilileri Gazan Han'a şikâyette bulundular. Tebriz'de yapılan yargılamada ölüm cezası aldı, affedildi ama sopa yemekten kurtulamadı. Ülkesinden yüzlerce kilometre uzağa sürgüne gönderildi.

[1061] Kesik, "Cenabi'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 258-259.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
III. ALAEDDİN KEYKUBAD SONRASI TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SONU

I. II. GIYASEDDİN MESUD'UN İKİNCİ SALTANATI

II. Gıyaseddin Mesud, 1284 senesinde Türkiye Selçuklu Devleti tahtına çıkmış, 1296 yılında yaşanan Baltu Noyan isyanına katılması nedeniyle sultanlıktan alınarak Hemedan'a sürülmüştü. İlerleyen süreçte II. Gıyaseddin Mesud, yeğeni III. Alaeddin Keykubad'ın uygunsuz davranışları yüzünden tahttan indirilmesinin ardından, yaklaşık altı yıl uzak kaldığı görevine yeniden döndü. Hükümdarın değişmesi sonucu devletin yönetim kademelerinde beklenen kökten değişiklikler yapılmamakla beraber; Sahib-i Divan Alaeddin Ali ile Abışka Noyan eski makamlarını muhafaza ettiler.

Sultan Veled manzumelerinde[1062] II. Gıyaseddin Mesud'u anlatırken övgü dolu cümleler kurmuştur. Hakikatte II. Gıyaseddin Mesud'un sürgün hayatı yaşarken tekrar devletin başına geçirilmesi onun kendi güç ve iktidarından kaynaklı değildi. Yıkılış süreçlerinin en başta gelen özelliklerinden olan, şekli hükümdarlık gerçeği II. Gıyaseddin Mesud'un şahsında bir kez daha kendini göstermiş oldu.

İlhanlı Devleti'nin denetimi ve egemenliği altında yalnızca ismi kalan ve yetkisiz olan devlet, görüntüde yeni bir hükümdara kavuşsa da huzursuzluklar ve sorunlar çoğalarak devam etti. Nitekim tahta çıkışının daha birinci yılında Cahî Oğlu adlı mahallî eşkıya, bu durumdan istifade ederek Niğde-Aksaray arasında bulunan Develü Hisar Kalesi'ni mesken tutup civar illerin vergilerine el koydu. Selçuklu Sultanı ve askerleri bu eşkıyayı isyan ettiği kalede kuşatmak mecburiyetinde kaldılar. Kale mancınıklarla kuşatılarak bir ay süre ile surları dövüldü. Ancak içindeki asiler yakalanmak üzereyken Gazan Han'ın vefat haberi sebebiyle kuşatma kaldırıldı.[1063]

İlhanlı Devleti'nin tarihe geçmiş önemli hükümdarlarından biri olan, sert ve güçlü kişiliğiyle tanınan Gazan Han'ın 1304 Mayısında vefatı sonrasında, kardeşi

---

[1062] Sultan Veled, *Dîvan*, s. 411; II. Gıyaseddin Mesud'un tekrar vatanına kavuşması dolayısıyla kaleme alınan manzûmede, sultanın Konya'ya gelişi parlak ifadelerle tasvir edilmiştir.

[1063] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 238-239; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 140-141; Spuler, *İran Moğolları*, s. 117; Turan, *Türkiye*, s. 634-635; Yuvalı, "Gazan Han", s. 430.

Olcaytu Muhammed Hûdabende tahta geçti. Gazan Han, Anadolu'daki millî ve dinî temayüle uygun olarak sembolik de olsa Selçuklu sultanlarının varlığını korumuştu. Olcaytu Han ise kendi döneminde Anadolu'da yapılan eserlerin kitabelerinde ismini "Anadolu Sultanı" diye yazdırdı. Bu durum şeklen hükümdarlık gerçeğini doğrularken hâkimiyetin doğrudan İlhanlı hanına geçtiğinin de ispatı oldu. [1064]

A. Devlet Kademelerinde Yapılan Değişiklikler

İlhanlı Devletinin yeni hükümdarı, Moğol askerlerine komutanlık etmesi ve İlhanlı emirlerinin art arda başlattığı isyanların sonrasında düzeni sağlamak amacıyla dayısı İrencin Noyan'ı Temmuz 1305'de Anadolu'ya gönderdi. Bu dönemde İlhanlıların özelikle ekonomik yönden önem verdikleri Anadolu'da, toplanması kararlaştırılmış vergi ve gelirlerin tespiti ve tahsili de yeni komutanın görevlerinden biriydi. Şerefeddin Müsafir, emrindeki kalabalık bir memur kadrosu ile vazifelendirilenler arasındaydı. Aksarayî'nin beyanına göre aslen iyi nitelikleri olan Müsafir, tamahkâr ve yeteneksiz yardımcılarının tutumları yüzünden başarısız olarak geri dönmek zorunda kaldı. Şerefeddin Müsafir'in, gitmesiyle de Anadolu'da vergi düzeni tamamen bozuldu.[1065] Bunlar yaşanırken sahib-i divan olarak vazifelendirilen Şemseddin Ahmed Lakuşî, beraberindeki Emîr Ağaçeri ile Anadolu'ya gelmiş, Erzurum'dan Antalya sahiline, Sinop sahilinden Diyarbakır'a kadar olan geniş bölgenin yönetimi kendisine verilmişti. Ahmet Lakuşî, hal-i hazırdaki vergilere ek olarak halkın üstesinden gelemeyeceği bazı ağır yükümlülükler de koymuş ve Ağaçeri ile beraber kişisel servetlerini çoğaltma derdine düşmüştü. İrencin Noyan, Olcaytu Han'ın dayısı olmanın verdiği güçle, hoşlanmadığı Ağaçeri'yi bertaraf etmek istemişti. Ağaçeri destek bulmak için Han'ın huzuruna çıkması da, çok kolay bir şekilde İrencin Noyan tarafından mevkiinden ve itibarından edildi.[1066] Böylelikle İrencin Noyan ile Ahmet Lakuşî rakipsiz kalarak kişisel çıkarları için ülke kaynaklarını müsrifçe kullandılar.

[1064] Uzunçarşılı, *Kitabeler*, s. 101.
[1065] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 242-43; Turan, *Türkiye*, s. 635; İrencin Noyan'ın, Olcaytu Han'la akraba olması hususunda bkz. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 74.
[1066] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 244-245; Turan, *Türkiye*, s. 635.

B. İrencin Noyan'ın Zulmü

İrencin Noyan cesur olmasına karşın yönetim becerisinden yoksun bir devlet adamıydı. İrencin Noyan'ın kendi emirlerinden biri olan İlyas adlı Türkmen beyi, Konya-Aksaray arasındaki Alaeddin Kervansarayı'nda isyan çıkardı. İrencin Noyan 20.000 kişilik kalabalık bir ordu ile kervansarayı kuşattı. Taş ve ateş saçan savaş araçlarının da desteğiyle iki ay gece-gündüz kervansarayı kuşatmasına rağmen asileri bir türlü ele geçiremedi.[1067] Fakat bu dirayetsizliğine rağmen masum ve savunmasız Anadolu halkına senelerce baskı ve zulüm yaptığı bilinmektedir.

Yıkılış sürecinin sonlarına gelindikçe Anadolu'da mevcut Moğol idareci sayısı artış göstermiştir. Aksaray şehrine, İlhanlılara ait inculeri yönetmek amacı ile gelen Şektur Oğlu Oktay da bu idarecilerden yalnızca bir tanesiydi. Fakat Şektur Oğlu Oktay'a rahat vermeyen İrencin Noyan, türlü hakaretler yaparak onun geriye dönmesine neden oldu. Tüm bu olanlar bir kez daha göstermiştir ki, bu dönemde Sahib Ata Fahreddin Ali, Nasîreddin Mahmud, Mücîreddin Emîr Şah ve diğer bazı devlet adamlarının olumlu manadaki bireysel çabalarını gösterecek devlet adamları yoktu. Talihsiz Selçuklu ülkesi Moğol emirlerinin hem makam-mevki savaşları hem de servet-mal paylaşım hevesleri nedeniyle tam bir belirsizliğin yaşandığı topraklar olmuştur. Ancak hala vatan olma niteliğini kaybetmemiştir. Kurulmakta olan uç beylikleri bunun en güzel örneğidir.

Aksaray'daki Darü'ş-şifa'ya yerleşen mahallî diğer bir eşkıya olan Şengit Oğlu, şehrin ileri gelenlerinden ve Aksarayî'nin yakınlarından olan Ali Paşa ve kardeşi Ahî Ahmed hakkında İrencin Noyan'a yalan yanlış telkinlerde bulunmuştu. Aldığı izin ile onlarla dört ay sürecek bir mücadeleye girişmişti. Şengit Oğlu tarafından Moğol ordusunun geldiği şeklinde asılsız haberler yayılmış bunun üzerine Ali Paşa, müellif

[1067] Daha önce Memreş Bey de aynı kervansaraya sığınarak burada Karamanlıların baskısına maruz kalmış ve mücadele esnasında burçlardan ikisi yıkılmıştır. Bu sebeple Konya-Aksaray yolu işlemez hale gelince, Gazan Han'ın yarlığıyla ülke vakıflarının yönetimine tayin edilen Aksarayî, görevini yerine getirme adına başına geleceklerden habersiz bir şekilde kendi imkânlarıyla yıkılan burçları tamir ettirmiştir. Son hadisede başarılı olamayan İrencin Noyan, Aksaraylı Şengit Oğlu'nun haksız telkinatıyla ve imar edilmeseydi İlyas Bey oraya sığınmazdı şeklinde özetleyeceğimiz asılsız bahanesiyle Aksarayî'den öldürülen her bir Moğol askerinin kan bedelini talep etmiştir. Tamir ve kan bedeli olarak toplam 16.000 dirhemlik cezayı ödemek zorunda kalmanın şaşkınlığı içindeki Aksarayî, "*Bu ters hüküm, zamanın ender durumlarından biridir*" demekten kendini alamamıştır. Anlaşılan o ki, İrencin Noyan her halükarda zulüm ve haksızlıkları uygulayacak kabiliyete sahipti. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 242-246-47; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 99.

Aksarayî'nin mülkü olan Salime kalesine sığınmak zorunda kalmıştır. Şengit Oğlu'nun yanında getirdiği Aksaray kadısı, canına kastedilmeyeceğine dair yemin etmiş, bu yemine kanan Ali Paşa kaleden çıktığında yanındaki otuz adamıyla beraber katledilmiştir. Akabinde serveti, müellif Aksarayî'nin mülküyle birlikte yağmalanmıştır. Aksaray'da yaşanan kargaşalıktan yorulduğu için Salime Kalesi'ne sığınan ve bu olay dâhilinde şehre getirilerek işkence yapılan Şeyh Cemaleddin Hacı Hamuş da servetini kaybedenler listesinde yer almıştır.[1068] Ahî Ahmed, Şerefeddin, Hoca Ömer, Hoca Yakut gibi halkın ileri gelenleri de yaşamlarını yitirmişlerdir.

Haksızlıklar ve zulümle sahip olduğu mallardan bir bölümünü İrencin Noyan'a bırakan Şengit Oğlu, bu sefer de Karamanoğulları'ndan kaçarak önce Alaeddin Kervansarayı'na sonra da Eyübhisar Kalesi'ne sığınan Memreş'in mallarını zapt etmeye niyetlenmiştir. Benzer yöntemlerle onları da elde etmiş ve yalnızca çok az bir miktarını İrencin Noyan'a göndermişti. Aksaray eşrafından ve ölenlerin yakınlarından oluşan yüz kişilik bir elçi heyeti Şengit Oğlu'nun zulüm ve haksızlıklarını sonlandırmak niyetiyle İrencin Noyan ile görüşmek istedi. Yabanlu kışlağında bu heyeti kabul eden İrencin Noyan, daha önce Şengit Oğlu'nun kendisine yolladığı rüşvet sebebiyle onun lehine karar verdi. Adil bir yönetici olmadığından mazlum ve mağdurlar umduklarını bulamadılar.[1069]

İrencin Noyan'ın Anadolu'ya gelirken Ermenilere komutan olarak atadığı akrabası olan Emîr Bulargu, Ayas (Yumurtalık) ile Sis (Kozan) kentlerini şahsı için kışlık konaklama yeri yapmıştı. Emîr Bulargu, Abbasi halifesi Me'mun'un Adana ve Misis'de yaptırdığı surları ve binaları delil göstererek bahsedilen beldelerin gerçek sakinlerinin Müslümanlar olduğunu iddia etmiştir. Buraların Ermenilerin eline sonradan geçtiği fikrini öne sürmüş ve domuzların halifenin kızı Aişe'ye ait türbeyi kirletmesini görerek Ermenilere çatmıştır. Aslında bu olay Moğollar içindeki dinî değişim ya da dönüşümü göstermesi bakımından çok manidar bir örnektir. 1258'de Bağdat'ı yakıp yıkan ve Abbasî Halifeliği'ni de sonlandıran İlhanlıların emirlerinden biri, aynı halifeliğin hakkını savunmak için harekete geçmektedir. Samimi bir Müslüman olan Emir Bulargu, tüm bu yaptıklarıyla yetinmeyerek önce Ayas'da, sonra

[1068] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 247-248; Turan, *Türkiye*, s. 636.
[1069] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 249-50; Turan, *Türkiye*, s. 637.

da Ermeni payitahtı Sis'de camiler yaptırmıştır. İrencin Noyan, Şengit Oğlu meselesini kapattıktan sonra Emir Bulargu ve orduyla beraber İlhanlı merkezine giderek sadakatini sundu. Her türlü iltifatlara mazhar olduktan sonra Anadolu'ya geri döndü. Bu kez de asılsız sözde nedenlerle Niksar'ın gelirlerine el koyarak yöre halkına çok zor günler yaşattı. Emir Bulargu'nun yukarıda bahsettiğimiz dinî faaliyetlerine daha fazla dayanamayan Ermeni kralı Hetum, Emir Bulargu'nun Memlük Devletiyle ittifak girişimlerinde bulunduğu iddiasıyla onu İlhanlı hanına şikâyet etti. Emir Bulargu suçlu bulunarak yakınlarıyla beraber idam edildi.[1070]

II. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞ TARİHİ MESELESİNİN AYDINLATILMASI

Öncelikle Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışı konusunun tarihimizin en tartışmalı başlıkları arasında yer aldığının altını çizmek gerekir. Bilindiği gibi Selçuklu Devleti, 1243'de yaşanan Kösedağ Bozgunu'nun akabinde Moğolların tahakkümü altına girmiş, bu bozgunun sonrasında bir daha da toparlanamamıştır. Moğollar, Türkiye Selçuklu Devleti'ni özellikle yıkmayarak devletin bütün kurumlarını ve Anadolu'nun tamamını son damlasına kadar sömürmek amacıyla ülkeyi idari ve ekonomik bölümlere ayırmışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti'ni mutlak anlamda kontrolleri altında tuttukları yetkisiz, uydu bir devlet haline dönüştürdüler. 1308 yılına kadar devlet teşkilatı ve saray görünüşte resmî olarak varlığını muhafaza etmiş olsa da, Moğol istilasıyla beraber hızlanan bir dağılma sürecinin sonucunda Türkiye Selçuklu Devleti tüm varlığını kaybetmiştir.[1071]

Kösedağ yenilgisinin hemen öncesinde I. Alaeddin Keykubad devrinde en iyi yıllarını yaşayan Türkiye Selçuklularının Moğolların tahakkümü altına girmesi ve

---

[1070] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 250; Turan, *Türkiye*, s. 637-638; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 76. Olcaytu Hudabende Han'ın dayısı olması hasebiyle oldukça rahat hareket eden İrencin'in zülüm ve haksızlıkları Ebû Said Bahadır Han'ın 1317'de ilhan olarak iktidara gelmesine kadar devam etmiştir. Spuler, *İran Moğolları*, s.136; Abdülkadir Yuvalı, "Ebû Said Bahadır Han", *DİA*, C. X, s. 219. Mevlevî kaynaklarında ise İrencin Noyan hakkında olumlu manada bilgiler mevcuttur. Sultan Veled, kendisini ziyarete gelen Emîr İrencin Noyan ile bilimsel bir sohbet gerçekleştirmiştir. Ahmed Eflakî, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. II, s. 153-154

[1071] Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti neden yıkıldı?" Erişim tarihi: 05.08.2019 https://www.beyaztarih.com/sorularla-tarih/ turkiye-selcuklu-devleti-neden-yikildi?

bütün içtimai, siyasi ve finansal kaynaklarını yitirmesinde önemli bir etken daha vardı. İstilacı Moğollardan daha çok şahsi menfaatlerini Moğollara yakınlıkta gören liyakatsiz ve sadakatsiz devlet adamlarının da çok büyük rolü olmuştur. Adeta Moğolların gönüllü hizmetkârları olan bu devlet adamları Selçuklu'nun tekrar toparlanabilmesini sağlayacak imkânları kaçırmışlardır. İstilaları kolaylaşan Moğollar, Selçuklu ülkesini tabir yerindeyse iliklerine kadar sömürmüştür. Böylece yıkılış süreci oldukça hızlı olmuştur.[1072]

Müinüddin Süleyman Pervane'nin ölümünün ardından Türkiye Selçuklularının içine girdiği yıkılış dönemi pek çok isyan, felaket ve sıkıntılarla geçmiştir. Moğolların bu dönemdeki zalimane faaliyetleri ve buna karşın Selçuklu Sultanlarının etkin olamayışları hanedana duyulan saygıyı yok etmiştir. Bunun yanı sıra son Selçuklu Sultanları, Moğollar karşısında resmî protokol saygınlıklarını dahi muhafaza edememişlerdir. Gölge durumundaki saltanatlarını az sayıdaki saray kadrosu ile sürdürebilmişlerdir ve bazı zamanlar kendi şahsi harcamalarını dahi karşılayamayacak konuma düşmüşlerdir.[1073] Kısacası Selçuklu'nun yıkılış dönemi sultanları, İlhanlılardan menşurlarını alan, İlhan'a itaatini, bağlılığını arz eden, İlhan'ın Anadolu seyahatleri sırasında gerektiği zaman kendisine eşlik eden, bazı hallerde Moğol noyanlarından özür dilemek durumunda kalan, dayak yiyen, zorunlu ikameti olan ve katledilen hükümdarlardır.[1074]

Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un tahtta ikinci çıkışı parlak bir saltanat dönemi olarak geçmemiştir.[1075] Uç Beylerinin büyük çoğunluğu Selçuklulardan bu dönemde bağımsızlığını ilan ederek kopmuşlardır.[1076] Selçuklu hanedanı itibarını kaybettiğinden II. Gıyaseddin Mesud'un ölümü kaynaklarda çok az yer bulmuştur. Anadolu'da yaşanan karışıklıklar nedeniyle Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış tarihi net biçimde aydınlatılamamıştır.[1077]

Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un uzun zamandır pençesinde olduğu kronik hastalığa daha fazla direnemeyerek h. 708/ m.1308 yılında ölümü ile beraber Türkiye

---

[1072] Ersan, a.g.m, www.beyaztarih.com.
[1073] Turan, *Türkiye*, s. 657.
[1074] Taneri, "Müsameretü'l Ahbar'ın Önemi ve Değeri", s. 138.
[1075] Turan, *Türkiye*, s. 657.
[1076] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 228-229.
[1077] Turan, *Türkiye*, s. 657; Öden, "II. Gıyaseddin Mesud", s. 287-300.

Selçuklu Devleti de yıkılarak tarihe karışmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış tarihini en açık şekilde kaydeden tek kaynak, Niğdeli Kadı Ahmed'in hazırladığı eseridir ve o kaynakta yıkılış tarihi 1308 olarak belirtilmiştir.[1078] Ayrıca II. Gıyaseddin Mesud'a ait sikke günümüze kadar gelen son sikkedir.[1079]

Aksarayî ise eserinde yıkılışa dair bir tarih belirtmemiştir. Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un uzun zamandır müzmin bir hastalıkla boğuştuğunu ve sonrasında vefat ettiğini, böylece devletin zeval bulduğunu anlatarak bir manada Kadı Ahmed'i onaylamıştır.[1080] İranlı tarihçi olan Hamdullah Kazvinî ise III. Alaeddin Keykubat'ın son Selçuklu Sultanı olduğunu yazmaktadır ve bu yazılanlardan devletin son dönemlerini yaşadığı sonucuna varılabilir.[1081]

Ancak farklı bir bilgi olarak; Osmanlı Devleti döneminde yazılan tarihi takvimin birinde Selçuklu tahtına 1310 senesinde Alaeddin Kılıç Arslan bin Keyhüsrev'in çıktığı yazmaktadır.[1082] Muhtemelen Müneccimbaşı'nda anlatılan Anadolu Valisi Timurtaş'ın 1318 yılında tüm Selçuklu hanedanını öldürmesi vakası ile bu tarih karıştırılmıştır. Ve yine Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışına dair Makrizi'nin belirttiği 1318 senesi, Selçuklu şehzadelerinin katliyle ilgili olmalıdır.[1083]

Kılıç Arslan bin III. Keyhüsrev'in tahta çıkmış olduğu kabul edilse bile hem ülke genelinde ve hem de Moğol yöneticilerince tanınmadığı için son hükümdar olarak isminin geçmesi uygun olmamalıdır. Bu yüzden tarihi takvimin verdiği yıkılış tarihine ihtiyatlı yaklaşılmalıdır. Bir dönemin kaynakları, daha sonradan yazılmış bir kaynakta yer alan bilgilere göre daha çok tercih edilmelidir. Bu yüzden yıkılış tarihini net olarak veren ve dönemi bizzat yaşayan Niğdeli Kadı Ahmed'in, verdiği yıkılış tarihi daha muteber olmalıdır. Ayrıca bu fikre sahip olmamızda birçok Selçuklu tarihçisinin de böyle düşünmesi de etkili olmuştur.

Selçuklu Devletinin tarih sahnesinden kalkmasıyla ile beraber Türkmen beylikleri Anadolu'yu kendi aralarında bölüşerek, siyasi hâkimiyetlerini kurmaya çalışmışlardır. İlhanlılar yıkılana kadar Anadolu'nun doğusunda Timurtaş ve Eretna

---

[1078] Niğdeli Kadı Ahmed, el-Veledü'ş-Şefik, C.I, s. 541.
[1079] Kesik, "II. Gıyaseddin Mesud", s. 344.
[1080] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 243-244.
[1081] Nam-i saltanat-i rum ez selçukiya'n beyoftad. Hamdullah Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, s. 480; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, s. 421.
[1082] Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler,* Ankara 1984, s. 79.
[1083] Makrizi, *Kitâbü's-Sülûk,* C. I, s. 369.

gibi Moğol valiler hâkimiyetlerini devam ettirmişlerdir. Batı tarafında ise genelde Bizans sınırına doğru genişleyen Türkmen beylikleri yer almıştır. Bu beylikler arasında ilk başta Karamanlılar, Selçuklu mirasını devam ettirecek gibi görünmekte iken, küçük bir beylik olan Osmanoğulları tabir yerindeyse Selçukluların bıraktığı yerden bayrağı devralmış, hatta daha da fazlasını yaparak Türk ve İslam tarihinin en büyük medeniyetini kurmuştur.[1084]

Moğol istilası eski Türk kavimlerini kökten değiştirmiş ve Orta Asya'da kıyımlar meydana getirdiği gibi Anadolu'daki batı Türklüğünde de büyük tahribatlara neden olmuştur. Ama bu tahribatların yanı sıra Moğollar, batı Türklüğü için olumlu gelişmelere de sebep olmuştur. Bu istila ile İran ve Türkistan'daki Türkmenler akın akın Anadolu'ya gelmiş ve bu topraklarda Türklüğü kuvvetlendirmiştir. Bu dönemde Yakın Doğu'da hâkim olan Fars ve Arap kültürüne Türk kültürü eklenmiş ve etkin bir hale gelmiştir. Ayrıca Moğollar tarafından meydana getirilen eserlerle "*Camiü't Tevarih*" gibi Türklerde kavmî bilinç artmıştır.[1085]

Türkiye Selçuklu Devletinin takip ettiği politikalarla bağlantılı olarak Türkmenler Arap, Bizans ve Ermeni uçlarına yerleşmiştir. İlk zamanlarda bu uç beyleri, Moğol-Selçuklu yönetimine bağlı olmakla beraber her an isyan etme eğiliminde olmuş ve vergilerini doğrudan vermekten ziyade merkezin baskılarıyla zorunlu olarak ödemiştir. Türkmenler, Selçukluların zayıflaması ile beraber teşkilatlanarak uç beyleri liderliğinde Selçuklu ve Moğollara karşı direnişe geçmişlerdir. Bu mücadele sonucunda beylikler kısmi olarak bağımsızlıklarını sağlayabilmiş ve Moğol tahakkümü gücünü yitirmeye başlayınca güçlü yapılarla istiklallerini ilan etmeyi başarmışlardır.[1086]

Sonuç olarak söylemek gerekirse II. Gıyaseddin Mesud, zaten sıkıntılı ve sancılı ömrünün son zamanlarını yarı felçli bir halde geçirdi. Dolayısıyla ülke yönetiminde etkisi olmadı. Muhtemelen hükümdar olarak hiçbir selahiyeti kalmayınca, sıradan bir insan gibi ölüm tarihi kayda değer bulunmadı. Biri hariç müelliflerin dikkatini çekmedi. Niğdeli Kadı Ahmed'in kayıtları bu konuda ışık tutmaktadır. Eldeki

---

[1084] Turan, *Türkiye*, s. 666-671; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, C. X. s. 384-385.
[1085] Sümer, *Oğuzlar* s. 10; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 299.
[1086] Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 76-77; Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fahriye Arık, İstanbul 1947, s. 39-42.

kaynaklara dayanarak II. Gıyaseddin Mesud'un 1308 ya da en geç 1311 senesinde ölümü üzerine Selçuklu Devleti sona ermiştir. Ondan sonra elbetteki Alaeddin Kılıç Arslan bin Keyhüsrev gibi Selçuklu hanedanından olan melikler taht mücadelesi vermiş olabilir. İsmini bilmediğimiz başka melikler de halk tarafından hükümdar kabul edilmiş olabilir. Ancak bunlarla ilgili somut deliller elimizde mevcut değildir.[1087]

III. TÜRKİYE SELÇUKLU HANEDANININ SONU

Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümdarları, egemenliklerini tam manası ile kullandıkları uzun bir dönem yaşarken daha sonraları ise tabiiyyet içinde bir çöküş ve yıkılış dönemi yaşamışlardır. Bu açıdan bakıldığında Anadolu'daki Selçuklu Tarihi devlet ve hükümdarın sahip olduğu tam istiklal dönemi (1092-1243) ve Moğol-İlhanlı Devleti'nin tahakkümü altında olduğu dönem (1243-1308) olarak ikiye ayrılabilmektedir.[1088] Selçuklu Devleti'nin hanedan ailesinin üyelerinin iktidara geliş şekilleri ve yönetim tarzları ile sergiledikleri iktidarı kullanış biçimleri, bahsedilen iki dönemi birbirlerinden ayıran asli farklar olarak görülmektedir. Tam bağımsızlık döneminde Selçuklu hanedan ailesi fertlerinin yönetime gelmelerinde ve iktidarlarını kullanış şekillerinde iç siyasi ortam etkilidir. Tabiiyyet döneminde ise dış siyasi

[1087] Selçuklu dönemine ait bulunan en son sikkeler, II. Gıyaseddin Mesud dönemine aittir. Bu yüzden hanedan mensubu bir melik olsa dahi V. Kılıç Arslan'ın ülkede ve İlhanlılar nazarında tanınmadığı sonucuna varabiliriz. Bu bilgiden hareketle II. Gıyaseddin Mesud'u son Türkiye Selçuklu hükümdarı olarak kabul etmek daha isabetli bir görüştür. Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri*, s. 265.

[1088] Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuran hükümdar Süleymanşah'ın hükümdarlığı zamanını bu döneme katmak mümkün görünmemektedir: Süleymanşah, kardeşi Mansur'la beraber İç Anadolu'yu ve Sakarya Havzası'nı fethedip, kardeşi Mansur'u safdışı etmiş, ardından yeni bir devlet kurma ve hanedan üyesi olma avantajlarına dayanarak hükümdar olmuştur (1078). Diğer bir deyişle Süleymanşah, yeni bir memleket fethederek ve o memlekette devlet teşkilatını yeniden inşa ederek, kurucu hükümdar sıfatı almıştır. Ama Süleymanşah bizzat kendisi tam egemen bir sultan olamamış, kurmuş olduğu devlet tam egemen bir devlet durumuna gelmemiştir. Büyük Selçuklu Devletinin hükümdarı Melikşah, yeni hükümdar Süleymanşah'ı şahsına bağlı bir hükümdar ve yine bu yeni devleti de kendine tabi bir devlet/vassal şeklinde görmüştür. Süleymanşah, ülke içi yönetimde tamamen bağımsız bir hükümdar iken dış siyasette ise Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarının metbu konumunu kabullenmiştir. Süleymanşah hem "sultan" unvanı alamamış hem de adına hutbe okutamamış ve para bastıramamıştır. Metbu bir hükümdara tabi bir hükümdarın itaatini, Sultan Melikşah'a göstermiştir. Ancak 1086'da, Büyük Selçuklu Devleti'nin vassalları ile Kuzey Suriye'de çatışması ve bu çatışmada vefatı sebebiyle vassallık durumu sona ermiştir. Sultan Melikşah, vassalını cezalandırarak Süleymanşah'ın oğullarına Anadolu'yu vermemiştir. Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı esir almıştır. Anadolu'yu ise, tekrar merkeze bağlamıştır. Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 57.

koşullar belirleyici konumdadır. Buna ilaveten ilk dönemde Selçuklu hükümdarları, iç ya da dış siyasete dair kararlarında ve uygulamalarında gerçek bir hükümdar olarak karar vericidir. Dönemin Selçuklu sultanları kendi dönemlerinde iktidarlarını tehdit eden ve kısıtlayan hiçbir gücü tanımamışlardır. Yönetim ve faaliyetlerinde de her zaman kararlı ve tavizsiz bir tutum göstermişlerdir. Hem devleti hem de ülkeyi tam bir yetki ve kararlılıkla yönetmişlerdir. Tabiiyyet dönemi incelendiğinde ise tahta oturtulan Selçuklu Sultanlarında bu yetki ve egemenlik neredeyse hiç görülmemektedir. Hükmeden değil hükmedilen sultan profilleri ile hüküm sürmüşlerdir. İdari olarak bağlı oldukları İlhanlıların taleplerine ve politikalarına uygun davranmak zorunda kalmışlardır.[1089]

Selçuklu hanedanının tam egemen olduğu dönemde Türkiye Selçuklu Devletini yöneten hükümdarları sırasıyla; I. Kılıç Arslan (1092-1107), Şahinşah veya Melikşah (1110-1116), I. Mesud (1116-1155), II. Kılıç Arslan (1155-1192), I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196), II. Süleymanşah (1196-1204), III. Kılıç Arslan (1204-1205) [1090], I. Gıyaseddin Keyhüsrev (ikinci defa: 1205-1211), I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) ve I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) şeklindedir. Bu sultanların hepsi kendi zamanlarına kalıcı iz bırakmış iktidar gücünü elinde tutan ve kararlı hükümdarlar idiler. Diğer devlet adamları ve komutanlar, Selçuklu hükümdarlarının bu tam yetkilerinin kusursuz birer uygulayıcısı ve yardımcılarıydı. Sultan I. Alaeddin Keykubad öldükten sonra tahta oturan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yönetimi ve idaresindeki yetersizlik yüzünden zafiyet baş göstermiştir (1237-1246). Devletin gerilemesi II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kösedağ bozgununun (1243) ardından başlamış olan Moğol hâkimiyetiyle tamamen kalıcı olmuştur. Selçuklu sultanları, bundan sonra Moğol hükümdarlarına tabi (vassal) hükümdarlar konumuna düşmüşlerdir. Devlet ve ülke toprakları Selçuklu sultanlarınca değil, İlhanlılar ve onların yerli işbirlikçisi beyler tarafından menfaatleri doğrultusunda idare edilmiştir. Selçuklu hükümdarları, devlet ve ülke çıkarları doğrultusunda değil, Moğol

[1089] Salim Koca, "Sultan I. Alaeddîn Keykubad'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zafiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı-S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Konya 2011, s. 169.

[1090] Tahta çıkarıldığı zaman III. Kılıç Arslan, iktidar gereği olan görevlerini ve sorumluluklarını yapabilecek konumda değildi. Açıkçası daha ergenliğe bile girmemişti. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 38.

hükümdarları ve yerel işbirlikçisi beylerin çıkar ve siyasetleri yönünde tutum sergilemek zorunda kalmışlardır. Selçuklu hükümdarları devleti ve ülke topraklarını yönetmekten ziyade, egemenlikten yoksun ve simgesel biçimde, siyasi olaylara müdahil olamayarak yalnızca temsil makamında oturmak ile yetinmişlerdir. Bu hal ise, Türkiye Selçuklu Hanedanı'nın kendi bünyesinde tükendiği zamana kadar sürüp gitmiştir (1308). Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin genelinde taht mücadelelerinin, savaşların, çatışmaların ve karışıklıkların sonu gelmemiştir.[1091]

Aksarayî'nin eserine göre, Hemedan'da sürgünde bulunan II. Gıyaseddin Mesud, h.702/m.1302 yılında ikinci defa Türkiye Selçuklu Sultanı olarak tayin edilerek, Konya'ya gönderilmek suretiyle tahta çıkartılmıştır. Bundan dolayıdır ki; hem Aksarayî tarih vermeden hem de "*yazdığım bilgilerin büyük kısmını İbn-i Bibî'den ve de Aksarayî'den aldım*" diyen Müneccimbaşı, Türkiye Selçuklu sultanlarını isim isim II. Gıyaseddin Mesud'un h.704/m 1305 (1308) yılındaki ölümüne kadar sıralamışlardır.[1092]

Ama Kazvinî ve Mirhond gibi yazarlar, III. Alaaddin Keykubad'ın tahttan indirildiği vakit onunla beraber Selçuklu Devleti'nin de tamamen sonlandığı görüşüne sahiptirler. Ve yine anonim eser olan Selçuknâme'de II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci kez yaptığı hükümdarlık döneminden bahsedilmez. Müneccimbaşı, gördüm dediği yazı dili Türkçe olan bir Selçukname'deki bilgiyi şöyle aktarmıştır: "*Emir Çoban'ın oğlu olan Timurtaş, Ebû Said Bahadır Han tarafından verilen emre uyarak 718 (1317–1318) senesinde Anadolu'ya gelmiş, Selçuklu Hanedanı ile bağı, yakınlığı olan insanların tamamını, bir çocuk bile sağ kalmayacak şekilde yok etmiştir. Bu insanlardan bir kısmı dağlara kaçarak Karamanoğullarına sığınmışlardır. Karamanoğulları zamanla işlerine yaramaası ümidiyle onlarla aralarında dünürlük tesis etmişlerse de, daha sonra kalleşlik yaparak köklerini kazımışlardır.*"[1093] Yazarın anlattığı bu bilgiye istinaden, Selçuklu Hanedanı Anadolu'da 1318 yılına kadar varlık göstermiştir demek mümkündür.

[1091] Koca, "Emîr Sadeddîn Köpek" s. 167.

[1092] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 238; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. I, s. 93.

[1093] Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. I, s. 94; Turan, *Türkiye*, s. 644. Osman Turan'ın yaptığı tesbite bakarsak II. Gıyaseddin Mesud'un vefatı 1308 yılı olmalıdır ve Konya Takvimi'nde bulunan bir kayıda göre 1310 senesinde V. Kılıç Arslan b. III. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıkarak Selçuklu hükümdarı olmuştur.

Müneccimbaşı'nın ifadelerini doğrulayan Kazvînî, eserini 1334 yılında yazdığı zaman Selçuklu Saltanatı adının o tarihten sonra kalmadığını, onların bir kısmının da sahil bölgelerinde ve uçlarda sultan olduğu hususunu rivayet etmiştir. Anadolu uçlarındaki Türkmen Beyliklerinde bazı şehzadelerin bir müddet daha yaşadığını belirtmiştir.[1094] Ancak Selçuklu Hanedanı'nın kutsal olduğuna dair kut inancı II. Gıyaseddin Mesud'un vefatı ile ve sonrasında yaşananlarla öylesine bozuldu ki, bir daha hiçbir Selçuklu şehzadesi sultan unvanıyla anılmadı. Başsız kalan Türk beyleri kendi hanedanlıklarını kurdular. 1335 yılının sonunda dönemin İlhanı olan Ebû Said Bahadır Han ölünce Anadolu beylikleri de özgürlüklerine kavuştular.

IV. YIKILIŞI HAZIRLAYAN SEBEPLER

A. Askeri ve Siyasi Sebepler

1. Saltanat Mücadeleleri

Selçuklu Sultanı IV. Kılıç Arslan'ı, Müinüddin Süleyman Pervane öldürerek sultanın yaşı küçük olan oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta çıkarmıştır. Yeni hükümdar çocuk olduğu için devletin yönetiminde söz sahibi doğal olarak Müinüddin Süleyman Pervane olmuştur.[1095] Bu dönemde Anadolu üstünde eşi görülmemiş bir Moğol baskısı mevcuttu. Bu baskıya karşı direniş ve isyanlar patlak vermiş, devletin tüm kurumları ve ülke bir karmaşanın içinde boğulur hale gelmişti. Tüm bu yaşananlara bir de şehzadelerin saltanat kavgaları eklenince devletin ayakta kalması imkânsızlaştı. Saltanat mücadeleleri bu dönemde ilk kez Karamanoğulları'nın desteklediği Alaeddin Siyavuş (Cimri) ile başladı. Siyavuş'un kısa süren saltanatı katledilmesi ile sona erdi. Devam eden süreçte Türkmen isyanlarının yanında şehzade isyanlarının sayısı da arttı. Bu artışın sebebi II. İzzeddin Keykavus'un 1280 yılında ölümünün ardından Kırım'da bulunan erkek çocuklarının teker teker Anadolu'ya dönmesiydi.[1096] Uç beylerinin de de desteğini alan melikler, İlhanlı sarayına giderek İlhan katından kendi adlarına yarlığ alma peşine düşmüşlerdir.

[1094] *Tarih-i Güzîde*, s. 480; Turan, *Türkiye*, s. 645; Öden, "II. Gıyaseddin Mesud", s. 298-299.
[1095] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 66-67; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 587; Turan, *Türkiye*, s. 532.
[1096] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 248-249; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 105-108;

II. Gıyaseddin Mesud Sinop'a, Rükneddin Kılıç Arslan Amasya'ya, yanlarında adamları ve aileleri de olarak geldiler. Birinci bölümde de bahsettiğimiz gibi Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan, II. Gıyaseddin Mesud'a destek olarak Selçuklu tahtına geçmesini sağladı. Ancak bu süreç oldukça karışık ve sıkıntılı geçti. Çünkü mevcut bır Selçuklu sultan vardı. Önce ülke yönetimini iki bölgeye ayrılarak, III. Gıyaseddin Keyhüsrev ile II. Gıyaseddin Mesud kendi bölgelerinde ülkeyi birlikte yönetmeye çalıştılar. III. Gıyaseddin Keyhüsrev bu ikili yönetimi kabul etmedi. Anadolu Moğol valisi Kongurtay ve veziri Sahib Ata Fahreddin Ali ile beraber İlhanlı sarayının bulunduğu İran'daki Tebriz şehrine gitmeye karar verdi.[1097]

Bu dönemde İlhanlı sarayı oldukça karışıktı. Rakipleri, Ahmet Tekadür'ü tahtan indirerek öldürmüş ve yeni İlhanlı hanı Argun Han olmuştu. Öldürülenler arasında Anadolu Moğol valisi Kongurtay da bulunmaktaydı. Tam bu sırada her iki Selçuklu şehzadesi de Tebriz'e ulaştı. Argun Han, şehzadelerden II. Gıyaseddin Mesud'u Selçuklu tahtına uygun gördü, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i huzuruna geç çıktığı ve düşmanları ile birlikte olduğu gerekçesiyle suçladı. Önce III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tutuklattı ve ardından da yayının kirişi ile boğdurttu (1284). Oysaki III. Gıyaseddin Keyhüsrev, tahtın tek sahibi olma hayaliyle yola çıkarak Tebriz'e gelmişken, sonunda hayatını kaybetti.[1098]

Selçuklu sultanlığına tayin edilen II. Gıyaseddin Mesud, Tebriz'den ayrılarak Anadolu'ya; Konya'ya gelmiş ve de Şubat 1284'de tahta oturmuştur. Kendisi III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i bertaraf ederek tahtı almıştı ama taht mücadelesi bitmemişti. Çünkü yeni rakipleri, bulunmaktaydı. Katledilen IV. Kılıç Arslan'ın eşi ve aynı zamanda III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi olan Gümaç Hatun, tahta çıkması gereken gerçek varislerin kendi oğlunun oğulları olduğu düşüncesiyle derhal harekete geçti, Eşrefoğlu Halil Bey ve Karamanoğlu Güneri Bey'den yardım talep etti. Bu beylikler de yardım talebini kabul ederek Konya üzerine yürüdüler. Türkmen

---

Anonim Selçuknâme, s. 41; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 610; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. I, s. 82-83; Turan, *Türkiye*, s. 583; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 486; Kesik, "Mesud II", s. 342.

[1097] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 108-109; Cahen, *Anadolu*, s. 287.

[1098] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 721; Ali Sevim, "Keyhüsrev III", *DİA*, C. 25, s. 351.

kuvvetlerine karşı direnemeyen II. Gıyaseddin Mesud, Konya'yı terk etti, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in çocukları ise Konya'da tahta oturtuldu (1285).[1099]

İlhanlıların merkezi olan Tebriz'de devlet işleri düzene konulunca, Argun Han, Selçuklu ülkesinin teftişi için Moğol şehzadesi Geyhatu'yu Anadolu'ya gönderdi. Bu sırada Konya'da tahta oturtulmuş olan Selçuklu'nun iki küçük şehzadesi de Tebriz'e doğru yola çıkarılmıştı. Tebriz'de yapılan tahkikat sonucunda, bu iki küçük çocuğun III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğulları olmadığı fikri kabul görmüştür. Bu iki küçük Selçuklu şehzadesi öldürülürken, Valide sultan da Sivrihisar'a gönderilmiştir. Bu olayda şu kanaate varmaktayız ki; Argun Han aslında en başında sultan yarlığını zaten II. Gıyaseddin Mesud'a vermişti. Muhtemelen babalarını öldürttüğü çocukların Selçuklu sultanı olmasına asla izin vermeyebilirdi. Uydurma isnatlar ile çocukların hanedan soyuyla bağlarının olmadığı iddia edilerek göstermelik bir yargılama yapılmış ve şehzadeler ortadan kaldırılmıştır.[1100]

II. Gıyaseddin Mesud, Argun Han ve Şehzade Geyhatu'nun desteklerini alarak tek başına tahtın sahibi olmuş (1284-1296), Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı unvanını da almış ancak uygulamada Moğolların bir valisi kadar bile yetki sahibi olamamıştır. Moğol Hanının desteğinin devam etmesi için Moğol askerleriyle birlikte uçlarda yer alan Türkmenlere karşı çok sert saldırılarda bulunmuştur. Hatta tahta çıkmasına yardım eden Çobanoğulları Beyi Muzaffereddin Yavlak Arslan ile de bu konu sebebiyle arası açılmış, Muzaffereddin Yavlak Arslan da taht kavgalarında Rükneddin Kılıç Arslan'ın safına geçmiştir.[1101]

II. İzzeddin Keykavus'un diğer iki oğlu Rükneddin Keyümers ve Feramurz da saltanat mücadelesine katılmışlar ancak kaybetmişlerdir. Son iki hükümdar ise Gazan Han tarafından atanmışlardır.

Sadece Selçuklu ülkesinde değil İlhanlı ülkesinde de taht mücadeleleri vardı. Argun Han'ın ölümünden itibaren İlhanlılar ülkesinde süren iç savaş dönemi, Gazan Han'ın ülkenin idaresine geçmesiyle sona erdi. Çatışmalar dönemi 4 yıl sürmüş ve İlhanlılar için olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştı. Yeni sultanın iç siyaset yönünden amacı düzenin tekrar inşası ve bu şekilde son yıllarda ülkede varolan sorunların

[1099] *Anonim Selçuknâme*, s. 44-45; Turan, *Türkiye*, s. 589; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 7.
[1100] *Anonim Selçuknâme*, s. 44-45; Turan, *Türkiye*, s. 589.
[1101] *Anonim Selçuknâme*, s. 45-46.

çözümü oldu. Merkeziyetçi bir yapı kurdu. Çin'deki büyük hanlıktan tamamen ayrıldı. Bu gelişmeye Gazan Han'ın Müslüman oluşu ve 1294 tarihinde Kubilay 'ın vefatı neden olmuştur. Kubi1ay'ın ardından tahta geçenler Büyük Hanlığın kendilerine yasal olarak vereceği makamı layıkıyla kullanmaktan uzaktı.[1102]

Gazan Han döneminde İlhanlı devlet yapısı merkezi eyaletler, yerel eyaletler ve tâbi devletlerlerden oluşmaktaydı. Merkezi eyalet Azerbaycan idi. Yaylak ve kışlak yerlerinin bulunduğu Azerbaycan eyaletinde Tebriz, Merâga, Ucân ve Sultaniye şehirleri önemli şehirlerdi. İlhan bu eyalette otururdu. Diğer iki merkezi eyalet ise Horasan ve Mazenderan'dı. Bu eyaletler şehzadelerin idaresindesi altındaydı. Gazan Han ve halefi Olcaytu Han Horasan bölgesinde uzun yıllar idarecilik yaptılar. Yerel eyaletler bey, emir ya da vali unvanlı idarecilerin sorumluluğu altında idi. Bu emirlerin altında askeri ve idari işlerden sorumlu şıhne'ler ve nâibler bulunuyordu. Gazan Han, yaylak olarak Azerbaycan'ı tercih ediyordu. Kışlak olarak da Arran (Erivan) ve Bağdat'ta oturuyordu. İlhanlılar'a tabi olmaları şartıyla siyasi konumlarını devam ettiren tabi devletler tamamen bağımsız değillerdi. Tıpkı Türkiye Selçuklularında olduğu gibi İlhanlı hükümdarı tabi devlet hanedanı içinden istediğini hükümdar olarak atardı. Onun yanına da güvenlik ve asayiş işlerinden sorumlu olarak üst düzey bir Moğol emiri verirdi. Moğol askerleri de onlara eşlik ederek tabi ülkeye gidilirdi. Türkiye Selçukluları, Gürcü ve Ermeni krallıkları tabi devlet olarak İlhanlı Devleti egemenliğini kabul etmişlerdi. Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud ve III. Alaeddin Keykubad, Ermeni kralları Hetum ile Simpad, Gürcü kralı Vahtang ve Mardin Artuklu hükümdarı II. Necmeddin İl-gâzî, Gazan Han döneminde tabi devletlerin başında görev yapan hanedan üyesi hükümdarlardı.[1103]

[1102] Spuler, *İran Moğolları*, s. 104-106.

[1103] Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, s. 171-205.
İran Moğollarını/İlhanlıları iç ve dış politikada zirveye taşıyan hükümdar Gazan Han'dı. Gazan Han 1304 tarihinde Beynennehreyn'de kışlarken hastalığa yakalandı. Gitgide durumu kötüleşti. Aynı günlerde bir şehzadesi dünyaya geldi, o mutlulukla bir eğlence düzenledi. Eşlerinden birisinin vefatı sevincini hüzne çevirdi. Emirlerini huzuruna davet ederek yasal önlemlerin korunmasını istedi ve kardeşi Olcayto'yu kendisinin varisi eyledi. 17 Mayıs 1304 Pazar günü otuz yaşında vefat etti. Spuler, *İran Moğolları*, s. 116-117.

2. Devlet Adamlarının İhtirasları

Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuran hanedan mensupları, devletin kuruluş aşamasında gücünü Türkmenlerden almıştı. Anadolu'ya yapılan Türk göçleri boylar halinde gerçekleşmiş ve Oğuz beyleri de Selçuklu hanedanına destek vermişlerdi. Bozkır geleneğine dayanan uygulama ile Türkmenler yönetime boy beyleri eliyle katılmaya devam etmişlerdir. Zamanla sahip olduğu insan gücüne güvenen boy beyleri, diledikleri olmadığı vakit Selçuklu sarayını tehdit eder hale gelmişlerdir.[1104]

Selçuklu sultanları kuruluş aşamasından sonra devlet yapısını daha merkeziyetçi bir hale getirmek için çalışmışlardır. Teşkilatlanma faaliyetleri içinde Türkmenleri yerleşik düzene geçirmek varsa da Türkmenler, iktidarlarını kısıtlayacak olan bu sisteme karşı direnişe geçmişlerdir. Selçuklu sultanları da egemenliklerini sağlayabilmek amacıyla Türkmenleri dışlayarak İslam Dünyasında ve Büyük Selçuklu Devleti'nde de uygulanan gulam sisteminden[1105] yararlanmışlardır. Gulam sisteminde yetiştirilen devlet görevlileri başlangıçta Selçuklu sultanlarına sonsuz sadakat duygusu ile hizmet etmişlerdir. Ancak hal-i hazırdaki vaziyetin kendi lehlerine gelişmiş olması, saray yönetimine hâkim olmaları ve saltanat mücadelelerinin yaşanması sonucunda güçlenmişlerdir. Bunun yanı sıra destekledikleri melikler sultan oldukları vakit onları yönlendirmeye, dolayısıyla da Selçuklu Devletini yönetmeye başlamışlardır. Henüz çocuk yaşta olan şehzadeler adına devleti yönetirken güç zehirlenmesi yaşamışlardır.[1106]

Bazı zaman ikili, bazı zaman da üçlü saltanatta, her bir şehzadenin temsilcisi konumundaki bu gulamlar, birbirleriyle mücadele ederken devlete büyük zararlar vermişlerdir. Devletin yönetim mekanizmasında yaşanan bu sorun, muhtemeldir ki devletin yıkılışındaki en büyük etkenlerden birisi olmuştur. Nejat Kaymaz, bu konuyu

---

[1104] Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 487-488.

[1105] Gulam sistemi, Asya'dan Afrika'ya kadar bütün Müslüman ülkelerde değişik adlarla isimlendirilen, ilk teşkilatlı asker-i kölelik sistemiydi. Gulamlık, İslami bir sistem olarak girdiği Selçuklu Sultanlığı, Eyyûbîler, Memlûklüler ve Osmanlı Devleti'nde, askeri, siyasi ve toplumsal alanlarda etkili olduğu görülmüş bir uygulama olmuştur. Arapça kökenli olan Gulam kelimesinin sözlük anlamı; tüyü ve bıyığı bitmemiş delikanlı, erkek çocuk, esir, genç yaştaki köle, kölemen, genç hizmetçi azatlı köle; efendisine tabi muhafız anlamlarına gelmekte olan bir sözcüktür. Çoğul hali ''gılme", "gılman", "ağlime" şeklinde kullanılmaktadır. Mustafa Zeki Terzi, "Gulam", *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 178.

[1106] Cahen, *Anadolu*, s. 337.

eserinde detaylı bir biçimde tetkik etmiştir.[1107] Türkiye Selçuklu Devleti yönetim sisteminin sorunlarının tanımını yaparak açıklamaktadır.

Bu gulamlardan ilk etapta güç zehirlenmesi yaşamış emirlerden biri II. İzzeddin Keykavus'un veziri Şemseddin İsfahani'ydi. Moğollara dayanan gücü sayesinde Selçuklu sultanının bile önüne geçmiştir.[1108] II. İzzeddin Keykavus'u tahta çıkardığı için kendine bu gücü hak olarak görmüş, hâkimiyetini sağlamlaştırmak için rakiplerini ortadan kaldırmaktan da çekinmemiştir. Beylerbeyi Has Oğuz'u ve Atabey Ruzbe'yi istikametinin engelleri kabul ederek yoldan kaldırmıştır.[1109] Haddini fazlasıyla aşarak, sultanın annesi ile evlenmiş ancak bu evlilik Selçuklu hanedanına karşı yapılan büyük bir saygısızlık sayılarak tepki toplamıştır. Şahsına karşı bu tepkiyle başlayan isyanı da bastırmıştır. Vezir Şemseddin İsfahani o derece güçlenmiştir ki; Celaleddin Karatay dâhil tüm emirler sözünden çıkamaz olmuş, onun yaptıkları zorbalık haline dönüşmüştür. 1249'de öldürüldüğünde bu zorbalık dönemi de son bulmuştur.[1110]

Yönetme gücünü elinde bulunduran, devletin en yüksek temsilcisi, hatta devletin kendisi konumundaki Selçuklu sultanları tebaası olan emirlerine söz geçiremez olmuşlardır. Bu sultanlar, Moğollar karşısında ise tam bir tabilik sergiliyorlardı. Fiiliyatta yetkileri ellerinden alınmış Selçuklu sultanlarının bu durumu varlıklarının sorgulanmasına neden olmaktaydı. Devletin üst makamlarına yükselen gulam memurlar ise şahsi menfaatleri doğrultusunda Moğollara devleti ve kurumlarını teslim etmekteydiler.[1111]

Bu duruma en çarpıcı örnek , Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen İranlı Mühezzibeddin Ali ve oğlu Müinüddin Süleyman Pervane, makam ve mevkilerinde yükselebilmek uğruna Moğollarla işbirliğinden çekinmemişlerdir. Bunlar devletin,

---

[1107] Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının inhitatında idare Mekanizmasının Rolü*, Ankara 2011, s. 5-10.
[1108] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 202-203. İbn-i Bîbî, Şemseddin İsfahanî'den bahseden en önemli kaynaktır ve ondan bahisle daima "Sahib Şemseddin İsfahanî" ya da "Sahib Şemseddin" diye bahsetmektedir. ''Sahib" unvanı Şemseddin İsfahanî ünlendirdiğinden İbn-i Bîbî, ondan hep bu adla bahsetmiştir. Bu şekilde anılma örneklerini arttırabiliriz, şöyle ki; Kadı İzzeddin ve Müineddin Süleyman Pervane gibi kişilerin de adları makamlarıyla beraber anılmaktadır. Bildiğimiz gibi İbn-i Bîbî, eserini, olayların vuku bulduğu yukarıda bahsettiğimiz zamandan çok daha sonra 1281 senesinde yazmıştır. Bu sebeple eserin kaleme alındığı seneden önce yaşamış olan kişilerden bahsettiği vakit o kişilerin en fazla tanınan isim ve unvanlarını kullanmıştır. Yazdığı bu ifade ile İbn-i Bîbî düşüncemizi doğrulamaktadır; "...*Sahib Mühezzibeddin'i vezirliğe ve Sahib Şemseddin'i de naibliğe, atadı*." İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 482.
[1109] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 551-593.
[1110] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 585-588.
[1111] Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 488.

dolayısıyla da Selçuklu halkının menfaatini hiçe saymışlardır. Müinüddin Süleyman Pervane gücünü Moğollara tam bir sadakat politikası yürütmesinden alarak, Selçuklu sultanlarını bile gölgede bırakmış ve Selçuklu tarihinin on yılına damgasını vurmuştur.[1112]

Müinüddin Süleyman Pervane, IV. Kılıç Arslan öldürüldükten sonra, idareyi tamamen eline almış, 2 ya da 3 yaşındaki III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i, ana kucağından alarak tahta oturtmuş, daha da ileri giderek II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in dul eşi Gürcü Hatun'la evlenerek iktidarını sağlamlaştırmıştır.[1113] Kaynaklar Müinüddin Süleyman Pervane döneminin huzurlu ve refah içinde olduğundan bahsetmektedir. Fakat bu Müinüddin Süleyman Pervane'nin başarısı değil, Moğolların baskısı ile aykırı çıkan seslerin kesilmesidir. Hatta Müinüddin Süleyman Pervane makamını korumak için Moğolları kullanmaktan bile çekinmemiştir. Devletin kudretini zayıflatmamak için bütün muhaliflerini bertaraf etmek isterken Selçuklu ordusuna da büyük zarar vermiştir. Komutanlar yetersiz kalırken asker sayısı da azaltılmıştır.[1114]

Selçuklu askerleri, Moğolların komutası altında diğer Moğol tabiiyetinde olan Ermeni ve Haçlı kontlukları ile Memlüklüler üzerine seferlere çıkar olmuştur. Haçlılara karşı İslam dünyasını müdafaa eden Selçuklu ordusu İslam ülkelerine kılıç çeker hale gelmiştir. Fakat Müinüddin Süleyman Pervane, Abaka Han'ın kardeşi Acay'dan çok rahatsızdı. Ona bir komplo kurarak Anadolu'dan çıkardı ise de Abaka

---

[1112] Müinüddin Süleyman Pervane, her ne kadar hırslarının kurbanı olsa da, Hz. Mevlana'nın meclisinde yer alarak onun yakın dostluğuna mazhar olmuştur. Ayrıca servetiyle, farklı şehirlerde cami, medrese, darüşşifa ve kervansaray gibi eserler yaptırmıştır. Böylece adı baki kalmıştır. Kaymaz, *Pervane*, s. 130.

[1113] II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1246'da ölümüyle Gürcü Hatun dul kaldı. Fakat bir süre sonra Gürcü Hatun devrin kudretli devlet adamı Müinüddin Süleyman Pervane ile ikinci evliliğini yaptı. Dul olarak geçirdiği süre ve bu ikinci evliliğin tarihi bilinmemektedir. Müinüddin Süleyman Pervane'nin, Selçuklu sultanının eşi ve veliaht II. Alaeddin Keykubad'ın annesi ile evlenirken amacı hanedan üstü bir yetkiye sahip olmaktı. Neredeyse kendini Selçuklu sultanı yerine koymuştu. Kaymaz, *Pervane*, s. 125. Ahmet Eflakî, Müinüddin Süleyman Pervane ile Gürcü Hatun arasındaki evlilik hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermiştir. Eserinde, Müinüddin Süleyman Pervane'nin Gürcü Hatun'a çok düşkün olduğunu sık sık belirtmiştir. Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, s. 348, 353, 590. Müinüddin Süleyman Pervane ne kadar Gürcü Hatun'a değer verse de II. Alaeddin Keykubad'ın Erzurum'da öldürülmesinde rol oynamıştır. Bu Gürcü Hatun'u incitmiş ve boşanmak istemiş ama bunu gerçekleştirememiştir. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 28-30; Turan, *Türkiye*, s. 492. Gürcü Hatun maddi olarak da büyük bir servete sahipti ve bunu hayır işlerinde kullandı. Mevlana'nın türbesinin inşasında bahşiş ve hediyeleri esirgemedi. Mevlana'ya ne derece bağlı olduğunu servetini harcarken göstermiştir. Mevlana da şahsına sevgi ve hürmet duyan Gürcü Hatun'a aynıyla mukabele etmiştir. Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, s. 237, 238, 369, 370, 389, 565, 589, 590.

[1114] Kaymaz, *Pervane*, s. 180.

Han kardeşini tekrar Anadolu'ya gönderdi. Müinüddin Süleyman Pervane bir taraftan Acay'ın şerrinden korunmak için ona rüşvet verirken diğer taraftan da Moğolların düşmanı Memlüklerle irtibata geçti ve Moğollar durumdan haberdar olunca da korkup vazgeçti.[1115]

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yüksek memur kadroları arasında Gürcü kökenliler de etkili rol oynamışlardır. I. Bölümde de bahsettiğimiz gibi Sultan I. Alaeddin Keykubat'la Gürcü Kraliçesi Rosudan arasında çocuklarının evliliği kararlaştırılmış ve bir ittifak kurulmuştur.[1116] Bu ittifaktan beklenen kazançlar sağlanamadığı gibi bir de Selçuklu ordu kademelerinde Gürcü askerlerinin sayısı hızla artmış, Selçuklu ordusunda ön plana çıkan Gürcü askerlerinden biri olan Zahireddin isimli komutan II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Gürcü Hatun'un sağ kolu haline gelmiştir.[1117] Ama bu Gürcü komutanların birbirleriyle olan çatışmaları ve hırsları Türkiye Selçuklu Devleti için olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Gürcü Hatun'un yakın adamları Selçuklu sarayında yüksek mevkilere gelerek büyük nüfuz elde etmiş, Selçuklu topraklarında geliri yüksek iktaların sahibi olmuşlar ve bu menfaatlerini II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü Hatun'a düşkünlüğünü kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Torpil ve rüşvetle işe yaramaz kimseler makam ve mevki sahibi olarak çok önemli ülke meselelerinde dahi fikirleri kabul görmüştür. Bunların keyfi hareketleri, işin ehli ümeranın hareketlerine de engel olmaktaydı. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, devlet işlerinden elini eteğini çekerek eğlence ve hayvanları ile vakit geçirmiş, bu durum Selçuklunun inkırazının daha II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında başlamasına neden olmuştur.[1118]

[1115] Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 489-490.

[1116] Sultan II. Gıyaseddin Keyhusrev ile Gürcü Tamara Hatun'un evliliğini siyasi, idari ve ekonomik gibi farklı yönlerden değerlendirebiliriz. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 420-424; Subaşı, *Gürcü Hatun Tamara*, s. 384-401.

[1117] Zahireddin'in babası meşhur Gürcü savaşçısı Şalva idi. Şalva Celaleddin Harzemşah ile girdiği savaşta öldürüldü. Zahireddin'in Selçuklu ordusuna nasıl katıldığı henüz bilinmese de de kısa zamanda Gürcü Hatun'un en güvendiği adamları arasında yer aldığını biliyoruz. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in de has adamı olarak her seferinde yanında yer aldı. Kösedağ Savaşı'nda alınan mağlubiyetin sorumlularından biri idi. Gürcü Hatun ile hem Konya'daki sarayda hem de Antalya'daki yazlık sarayda rahat bir yaşam geçirdi. Zevk ve eğlenceden geri kalmadı. El-Ömeri, *Mesaliku'l Ebsar*, s. 355-356; İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 58-70-71; *Anonim Selçuknâme*, çev. Gök-Çoşguner, s. 43; Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 354-356.

[1118] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 5 37; Kaymaz, *II. Giyasü'd-dîn Keyhusrev*, s. 74-75.

3. Türkmen İsyanları

Türkmen isyanları siyasi birliği yıkan ana unsurdu. 1260'lerden itibaren yavaş yavaş yayılarak ortaya çıkmıştır. Bu isyanların altında yatan ana sebep Moğollardır. İlhanlı tahakkümüne karşı başlayan direniş siyasi parçalanmaya neden olmuştur.

XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Selçuklu ülkesinde yaygın olarak görülmeye başlanan Türkmen isyanlarının öncüsü Karamanoğulları idi. Onları Uç'larda yaşayan gruplar izlemiştir. Konumuz çerçevesinde baktığımızda 1280'li yıllardan sonra Selçuklu ülkesi oldukça hareketliydi. Karadeniz, Batı Anadolu ve Batı Akdeniz bölgelerinde sık sık isyanlar yaşanmaktaydı. Moğol tabiiyetine karşı çıkmanın ana sebep olduğu isyanların ekonomik sebepleri de vardı. Bu isyanların bastırılmasında merkezden gönderilen Moğol noyanları ve askerleri asıl güç olurken, Selçuklu kuvvetleri de onlara katılmıştır. Moğol tabiiyetinde toprak sistemi bozulduğundan Selçuklu ordusu da çoktan azametini kaybetmişti.

Moğollar ve Selçuklu kuvvetleri aralıksız isyancı Türkmenler üzerine harekât yapsa da Konya bölgesinde huzur bir türlü sağlanamadı. Karamanlılar, Kongurtay'ın saldırıları karşısında çok ciddi yara almış olmalarına rağmen kendilerini toparladılar. Eş zamanlı olarak Beyşehir bölgesinde de Eşrefoğlu ortaya çıktı. Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud güvenlik gerekçesiyle Kayseri'de oturmaktaydı.[1119] Konya'yı boş bulan Karamanoğulları III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in iki oğlunu tahta çıkardılar.[1120] Fakat bu teşebbüsleri hüsranla sonuçlandı ve iki çocuk öldürüldü. Argun Han'ın desteğini alan II. Gıyaseddin Mesud Anadolu'nun tek hâkimi olarak tahtını korudu.[1121]

İlhanlılar en büyük vergi kaynaklarından olan Anadolu'daki siyasi gelişmeleri yakından takip etmiştir. Özellikle Argun Han, Selçuklularda ortaya çıkan taht mücadelelerine müdahale ederken bir taraftan da Türkmenlerin başlattığı birtakım hareketleri büyümeden ortadan kaldırmak istemiştir. Bu yüzden Şehzade Hülacü ve Şehzade Geyhatu'yu kalabalık bir Moğol ordusu ile Anadolu'ya göndermiştir.[1122]

[1119] Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-I*, s. 44-45; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 525-526; Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şehri. Selçuklu Tarihi'nden Bir Bölüm*, haz. Kemal Göde, Kayseri 2011, s. 78.

[1120] *Anonim Selçuknâme*, s. 44-47; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s. 7; Sait Kofoğlu, *Hamidoğulları Beyliği*, Ankara 2006, s. 66.

[1121] *Anonim Selçuknâme*, s. 45-46; Kofoğlu, *Hamidoğulları Beyliği.* s. 66.

[1122] Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 200; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 856-857; Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", s. 185.

"Emîr-i Leşker-i Memalik-i Rûm" görevi Şehzade Hülacü'nün, onun niyabet görevi de Şehzade Geyhatu'nun idi. Anadolu'daki görevleri Türkmenleri tenkil ederek[1123] büyük meblağlara ulaşan vergiyi toparlayarak merkeze iletmekti. Moğol ordusu h. 684/m. 1285 yılında Anadolu'ya gelerek Erzincan'da karargâh kurdu. Ordunun masrafları Selçuklulara aitti. Fakat bu masraflar karşılanamayınca Moğol şehzâdeleri Selçuklu devlet adamları hakkında, Moğol ordusunun ihtiyaçlarını karşılamadıkları için yargu yapılmıştır.[1124] H. 685/m. 1286 yılında Argun Han, Şehzade Hülacü'yü İran'a geri çağırmıştır.

Şehzade Geyhatu 20.000 zırhlı askerle Erzincan'dan ayrılarak Sivas ve Kayseri'ye geldi. Burada ona II. Gıyaseddin Mesud da katıldı. Beraber Aksaray'a geldiklerinde Şehzâde Kongurtay'ın yaptığı katliamları hatırlayan Aksaray halkı büyük bir korku yaşadı ve saklanacak yer aradı. Buradan da Moğol ordusu Konya'ya geldi.[1125]

Şehzade Geyhatu, Türkmen faaliyetlerinin yoğun görüldüğü Konya'da sükûneti sağlamaya çalıştı. Karamanoğulları geri çekilirken, Germiyanlılar harekete geçip Beyşehir'e saldırdılar.[1126] Haziran 1286'da başlayan saldırılar şiddetlenerek devam etti. Germiyanlılar geri çekilmek zorunda kaldı. II. Gıyaseddin Mesud Germiyan topraklarını yağmaladı ve elde ettiği ganimetlerle Kayseri'ye çekildi. Bunu fırsat bilen Germiyanlılar, Karahisar'a yürüyerek Sahip Ata Fahreddin Ali'nin torununu

---

[1123] Uzaklaştırmak, tepelemek, sindirmek, başkalarına ibret olacak şekilde cezalandırmak, rezil ve rüsva etmek, zincire vurmak, bağlamak.

[1124] Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 115.

[1125] Ahmet Eflaki, Şehzade Geyhatu'nun Konya'ya gelişiyle anlattığı hikâyeler oldukça dikkat çekicidir. Bunlardan bir tanesinde Şehzade Geyhatu Aksaray'a geldiğinde Konya'ya elçi göndermiş ve kendisine boyun eğmelerini istemiştir. Ancak Moğol elçisi Konya'daki ayaktakımı tarafından öldürülmüştür. Buna çok kızan Şehzade Geyhatu ordusunu Konya üzerine sevk etmiş ve. Konya'nın yakılıp yıkılmasını emretmiştir. Haber Konya'da duyulunca panik başlamış ve halk Hz. Mevlana'nın türbesine sığınmıştır. Şehzade Geyhatu ordusu ile Konya'yı kuşattığı gece rüyasında Hz. Mevlana'yı görmüştür. Hz. Mevlana mezarı üzerindeki yeşil kubbeden büyük bir heybetle çıkarak başındaki sarığı çözmüş ve onunla şehrin kalesini kuşatmıştır. Sonra Şehzade Geyhatu'nun otağına girmiş ve onun boğazını sıkmıştır. Şehzade Geyhatu feryat ederek Hz. Mevlana'dan aman dilemiştir. Bu şiddetli rüyadan uyanan Şehzade Geyhatu rüyasını emîrlerine anlatmıştır. Bu heybetli kişinin Konya şehrinin sahibi Hz. Mevlana olduğunun söylenmesi üzerine Konya'yı yağmalamaktan vazgeçmiş ve askerin geri dönmesi için emir vermiştir. Hz. Mevlana'nın türbesini ziyaret etmiş ve Sultan Veled'i çağırıp ona mürit olmuştur. Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 539-540.

[1126] Babaî isyanı sırasında Malatya civarında bulunan Germiyan aşireti muhtemelen II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Kütahya'ya yerleştirildi. Denizli'yi ellerinde bulunduran Germiyanlılar, burayı eline geçirmek isteyen Sahip Ata Fahreddin Ali ile uzun süre mücadele ettiler. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 40-46; Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri II: Mübârizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", *Belleten*, C. XI, S. 43, Ankara 1947, s. 421.

katlettiler. Geri dönen Moğol-Selçuklu kuvvetleri tekrar Germiyan vilayetini yağmaladılar. Selçuklu ve Moğol kuvvetlerinin Germiyanlılarla meşgul olmasından istifade eden Karamanoğulları, Tarsus ve güney bölgelerini istila ettiler. Bu durum üzerine Ermeni Kralı, İlhanlılardan yardım istedi. Şehzade Geyhatu'nun emriyle Moğol-Selçuklu ordusu sefere çıktı ise de Karamanoğulları dağlık yerlere çekildiler. Sadece Larende ve çevresi yağmalandı h. 686/m. 1287. Bu kargaşada Eşrefoğlu da Beyşehir'e hareket etti ve Ilgın'a saldırdı.[1127]

Moğol kuvvetlerinin egemen olduğu Orta Anadolu'nun doğu bölgelerinde asayiş sağlanmışken Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Germiyanlıların bulunduğu bölgelerde hareket ve çatışma vardı. Bu yüzden Orta Anadolu'nun batı bölgeleri yakılmış ve harap hale gelmişti.[1128] Saldırılara daha fazla dayanamayan Türkmen emirleri itaatkâr bir tavır takınmaya karar verdiler. İlk olarak Karamanoğulları ve Eşrefoğulları gelerek Konya'nın dışında taht kuran II. Gıyaseddin Mesud'a özür ve bağlılıklarını bildirdiler. Ardından Germiyanlılar da bağlılıklarını ilettiler ve h. 687/m.1288-89 yılı sükûnet içinde geçti.

H. 688/m. 1289 yılı başlarında İlhanlılar Selçuklu ülkesine vezir olarak Fahreddin Kazvînî'yi atadı. Kazvînî, Anadolu'ya gelirken yanında çok sayıdaki İranlıyı da getirdi. Argun Han verginin toplanmasını kolaylaştırmak için Selçuklu ülkesini mali olarak ikiye böldü. Batı bölgeleri Kazvînî'ye, doğu bölgeleri ise Müciredin Emirşah'a bırakıldı. Kazvînî'nin vergi tahsilatı için Konya'ya gelişi uç bölgesindeki Türkmenleri harekete geçirdi.[1129] Tekrar ayaklanan Germiyanlılar, bazen başarı kazansalar da mücadeleyi kaybettiler. Ayaklanmayı barışçı bir şekilde çözmek isteyen II. Gıyaseddin Mesud, Sinop'ta bulunan kardeşi Rükneddin Keyümers'i getirterek Eşrefoğlu'nun kızıyla evlendirmek istedi. Bu niyetle Viranşehir'e gelen Rükneddin Keyümers burada Eşrefoğlu tarafından esir alındı. Karamanoğullarının araya girmesiyle Eşrefoğlu, Rükneddin Keyümers'i hapisten çıkarıp Konya'ya gönderdi.[1130]

[1127] *Anonim Selçuknâme*, s. 47-48; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 7; Kofoğlu, *Hamidoğulları Beyliği*, s. 66-67.
[1128] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 60.
[1129] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 60.
[1130] *Anonim Selçuknâme*, s. 50-51.

Fahreddin Kazvînî'nin keyfi uygulamaları ve Türkmenlerin şikâyetleri üzerine Argun Han, onu görevden alarak yerine Şemseddin Ahmed Lâkûşî'yi vezir olarak atamıştır. Ancak yeni atananlar da yaptığı uygulamalar öncekileri aratmamış ve isyanlar ara ara devam etmiştir.[1131] Anadolu'daki Moğol ordusu komutanlığına tekrar Samagar Noyan getirildi. Alınan tedbirler sayesine zulümden kaçan Anadolu halkı yurtlarına döndü ve sükûnet ortamı yeniden sağlandı. Kısa bir süre sonra Samagar Noyan tutuklandı ve Anadolu'nun idaresi eskiden olduğu gibi Şehzade Geyhatu'ya verildi.[1132] Ancak Şehzade Geyhatu, İlhanlı sarayındaki taht mücadelesi için bir süre sonra Anadolu'dan ayrıldı.

Şehzade Geyhatu'nun İran'a gitmesi Türkmenlerin Moğol hâkimiyetine ve Selçuklu yönetimine isyanı için fırsat ve cesaret vermiştir. Devamlı olarak baskı ve zulüm ile itaat altında tutulan Türkmen zümrelerinin artık amacı istiklal kavgasıydı.[1133] Karamanoğulları başı çekmekteydi.[1134] Anadolu'daki Türkmen isyanlarını öğrenen İlhanlıların yeni hanı Geyhatu sekiz yıl kaldığı Anadolu'ya bizzat kendisi gelmek istedi. Anadolu seferi yaklaşık 10 ay sürdü. Geyhatu Han, Kayseri'de II. Gıyaseddin Mesud tarafından karşılandı. Onun gelişi Konya'da sevinçle karşılandı. Geyhatu Han ordusunu ikiye ayırarak bir kısmını Akşehir'e oradan Menteşe iline gönderdi. Kendisi de diğer kolun başında Karamanlıların üzerine yürüdü. Ereğli'yi yağmalayarak Karamanoğullarından çok sayıda esir aldı. Ardından Eşrefoğlu'nun üzerine yürüdü. Yağma ve katliamlar yaptı. Toplam 7000 kadın ve çocuk esirle Konya'ya döndüler. Anonim Selçuknâme'de o günler şöyle anlatılır: "*6 aya yakın bir zaman içinde Konya kapısından Ladik şehrine kadar öyle karışıklık vardı ki kuş bile uçmuyordu.*" [1135]

Geyhatu Han bu bölgelerde Türkmenleri tenkil ettikten sonra Kayseri'ye döndü. Bu sefer de Kastamonu bölgesindeki Türkmenler ayaklandı. II. Gıyaseddin Mesud'un iki erkek kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan ve Rükneddin Keyumers, Çobanoğulları ile birlikte hareket ettiler ve aynı anda ayaklandılar. Ancak başarısız olup, bölgenin kontrolü tekrar Moğollara geçti.[1136] Devlet adamlarının ve Selçuklu ordusunun

---

[1131] *Anonim Selçuknâme*, s. 52-53.
[1132] *Anonim Selçuknâme*, s. 54-56.
[1133] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 638-639.
[1134] *Anonim Selçuknâme*, s. 59-61; Turan, *Türkiye*, s. 604-605; Kofoğlu, *Hamidoğulları Beyliği*, s. 69-70.
[1135] *Anonim Selçuknâme*, s. 61-63; Turan, *Türkiye*, s. 605; Kofoğlu, *Hamidoğulları Beyliği*, s. 70-71.
[1136] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 170-172.

Kastamonu'da olması üzerine fırsatı kaçırmayan Halil Bahadır komutasındaki Karamanoğulları Konya üzerine sefere çıktılar. Fakat Karamanoğullarının seferi yarıda kaldı. Kıbrıs Haçlı Krallığının Alaiye'yi denizden şehri kuşatmaları üzerine Karamanoğulları mecburen geri döndüler. Kalenin bir burcunu ele geçiren Franklar, Karamanoğullarının gelmesiyle çekilmek zorunda kalmışlardır.[1137]

Geyhatu'nun, Türkmenleri tenkili bir süre işe yarasa da isyanları sona erdirmemiştir. Moğolların saldırıları ile batıya doğru hareketlenen Türkmenler Bizans sınırına yığıldılar. Sürekli göç alarak Türk nüfusu artan Germiyanoğulları giderek güçlendi.[1138] 1290'lardan itibaren Batı Anadolu'da Bizans topraklarını fethederek kendi beyliklerinin temellerini attılar. Batı Anadolu sahillerinde canlanan ticaret de Türkmenlerin dikkatini çekerek bu bölgelere yöneldiler.[1139] Moğolların Türkmen grupları yok etme çabaları özellikle Batı Anadolu'da sonuçsuz kaldı.[1140] Gazan Han'ın tahta çıkışından sonra da bu isyanlar artarak devam etmiştir.[1141]

II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci saltanatında isyanlar bölgesel olarak da devam etti. Cahioğlu isyanı Selçuklu'nun yıkılışının sonlarında çıkan isyanlara bir örnektir. Cahioğlu'nun Ereğli bölgesinden bir Selçuklu komutanı olduğu düşünülse de konuya ilişkin kesin ve detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Ereğli'de bu ismi taşıyan bir mahalle ve bir köy mevcuttur. Fatih dönemindeki vakfiye metinlerinde vakfına rastlanmaktadır.[1142]

Sultan II. Gıyaseddin Mesud Musul yolu ile Konya'ya gelip Selçuklu tahtına çıktıktan sonra ve bir müddet huzur içinde yaşamıştır. Veziri Alaeddin idi. Türk ve Tacik bütün halk üzerinde Abışka Noyan hâkimiyetini kurmuştu. Memleket işleriyle uğraşmaya başlamış, bu durum 1303 yılına kadar böyle devam etmiştir.[1143]

1304 senesinde Cahioğlu, Develü-hisar Kalesi'ni zapt edip isyan etmiştir. Aksarayi'nin eserinde bu kalenin Niğde-Aksaray arasında olduğu belirtilmiştir.[1144]

[1137] *Anonim Selçuknâme*, s. 62-64; Turan, *Türkiye*, s. 606-607.
[1138] *Anonim Selçuknâme*, s. 44-49.
[1139] Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları", s. 63; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, s. 501-502; A.A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, s. 601; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 424.
[1140] Cahen, *Anadolu*, s. 353.
[1141] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 170-179.
[1142] İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Ereğlisi Tarihi*, İstanbul, 1970, s. 198.
[1143] Konyalı, *a.g.e.*, s. 198.
[1144] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 294.

Cahioğlu bu isyan vasıtasıyla vilayetin pek çok yerinde vergi toplamıştır. Sultan II. Gıyaseddin Mesud, Abışka Noyan ve veziri Alaeddin ile birlikte varıp bu kaleyi kuşatmışlardır. Bir ay boyunca mancılıklarla Develü-hisar Kalesi'ne taş yağdırmışlar ve kaledeki isyancıların işlerini zorlaştırmışlardır. Mancınıkla bir ay bu kaleyi dövdülerse de Gazan Han'ın ölüm haberi üzerine 1304'de kuşatma kaldırılmıştır.[1145]

İlhanlılar, Selçuklu hanedanını tahtından uzaklaştırdıktan sonra Anadolu'ya valiler atayarak burayı kontrol altında tutmaya çalıştılar. Ancak Türkmenlerin bağımsızlık mücadelesini engelleyemediler. Timurtaş Noyan ve Eratna Bey bu dönemde valilikte bulundular. İlhanlı kendi içinde parçalanmaya yüz tutarken Güneydoğu Anadolu bölgesi, Memlüklü nüfuzu altına girmeye başladı. Selçuklu ülkesinde dört farklı bölgede Türkmen çevresi gelişti.[1146] Güneydoğu Anadolu Türkmen çevresi, Rum (Eski Danişmendiye) Sahası, Karaman (Eski Yunan Vilayeti) Sahası ve Uç vilayetleri Sahası.

4. Moğol Tahakkümü

"Moğol" adı tarihte ilk olarak Çin kaynaklı eserlerde küçük bir kabile ismi olarak kayıtlarda yer almaktadır. Kökenleri meselesi tam olarak aydınlatılamamıştır. Dilleri Ural-Altay dil grubundan olup Türkçe, Korece ve Tunguzca ile bazı benzer özellikler gösterir. Dağınık halde yaşayan Moğol boyları Büyük Hun, Göktürk ve Uygurların idaresi altında uzun yıllar yaşayarak Türk kültüründen önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu süreçte Karahıtaylar ve Cürcenler gibi bazı hâkimiyet alanları kursalar da büyük bir devlet kuramamıştır. 1206'da tarih sahnesine çıkan Cengiz Han tüm Moğol kabilelerini tek bir bayrak altına birleştirmiştir. Kırgız ve Uygur gibi Türk boylarını da hâkimiyet altına almıştır. Tanrı tarafından seçilmiş olduğuna inanılan Cengiz Han bir cihan devleti kurmak için tüm Orta Asya'ya hâkim olmak istemiştir. Çıkardığı yasalar ve kurduğu devasa ordusuyla da bunu başarmıştır. Moğollar Türkistan'ı ve Maveraünnehr bölgesini ele geçirerek Anadolu hududuna dayanmıştır. Harezmşahların yıkılmasıyla da Selçuklularla sınır komşusu olmuştur.[1147]

[1145] Turan, *Türkiye*, s. 649.
[1146] Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, s. 72-87.
[1147] Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 217; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 1-3; Spuler, *İran*

Moğolların batıya akınlarında iki başlangıç noktası gelişmiştir. 1220'nin sonlarında Muhammed Harezmşah'ı izleyen Subutay ve Cebe Noyanlar 20.000 kişiden oluşan orduyla batı yönünde onun arkasından gitmiştir. Azerbaycan ve İran bölgesini yağmaladıktan sonra Gürcistan'a topraklarına girmişlerdir. İlk kez Moğol-Gürcü çatışması yaşanmıştır. Moğollar İldeniz Atabeyliği'ne ve Gürcü Krallığı'na çok hasarlar vermiştir. Bu dönemde Gürcülerin başında Kral IV. Giorgi Laşa (1213-1223) vardı. 1225'de Moğollardan kaçarak İran'a giren Celaleddin Harezmşah Tebriz'i ele geçirip Gürcistan üzerine yönelmiştir. Tiflis ve çevresini ele geçirip yaklaşık beş yıl Gürcistan'a hâkim olmuştur. Bu süreçte Gürcü ordusu ve askerleri eski gücünü kaybetmiş ve gelecek olan Moğol ordularına karşı direnç gösterememiştir. Celaleddin Harezmşah'ın egemenliği Yassıçemen Savaşı'nda aldığı ağır mağlubiyetle sona ermiştir. Bunun üzerine ilkinden güçlü bir Moğol ordusu batıya yönelmiştir.

1230 yılında batı yönüne giden Baycu Noyan'ın ve Carmagon'un orduları Azerbaycan'a girmiştir. Mugan ve Arran alanına konuşlanmıştır.[1148] Gürcü kuvvetlerini yenerek yönlerini Anadolu'ya çevirmiştir. 1231-1232'de Moğol öncü birlikleri Sivas ve çevresini yağmalamıştır. Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad, Kemaleddin Kamyar'ı güçlü bir ordu ile bölgeye göndermiştir. Moğollar geri döndüğü için iki ordunun karşılaşma şansı olmamıştır. Kemaleddin Kamyar, Moğol saldırısında rolü olduğuna inandığı Gürcüler üzerine bir sefer yapmış ve birçok kaleyi ele geçirmiştir.[1149]

Moğollar, Selçuklu sınırlarına gelince durakladılar. Oysaki bütün Türkistan, Horasan, İran ve Karadeniz'in Kuzeyini rüzgâr gibi istila edip, şehirleri ateşe verip, kan gölüne çevirmişlerdi. Selçuklu sınırlarını geçmekte tereddüt etmelerinin sebebi muhtemelen, Harzemşahları mağlup eden ve yıkılmasına sebep olan I. Alaeddin Keykubad'a duydukları büyük saygı idi. Ya da Selçuklu Devleti'nin gücünü tartmaya çalışmalarıydı. I. Alaeddin Keykubad, Moğol istilasının getireceği tehlikenin farkında

---

Moğolları, s. 36-37.

[1148] Moğollar Azerbaycan'a yönelik akınlarına başladıklarından andan itibaren Mugan'ı kışlık olarak kullandılar. Cebe ve Subutay, Carmagon ve Baycu Noyan, Hülagü Han, Abaka Han, Argun Han ve Gazan Han da burayı kışlık olarak kullandılar. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 30; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, s. 133-134.

[1149] Selçuklu akınlarını durdurmak için Gürcü Kraliçesi Rosudan, barış teklifinde bulunarak kızı Tamara'yı Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e vermiş ve bir ittifak kurmaya çalışmıştır. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 420-424; Subaşı, *Gürcü Hatun Tamara*, s. 384-401.

olmuştur. Sınırlarında ve önemli şehirlerinde tahkimatlar yaptırmıştır. Zaman kazanmak için Moğol hanının il tutma teklifini kabul etmiştir. Amacı Anadolu topraklarına Moğol askerlerinin hiç ayak basmamasıydı. 1237'de I. Alaeddin Keykubad beklenmedik bir şekilde hayatını kaybetti. Tahta oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçti. Onun saltanatının ilk yılları Sadeddin Köpek yüzünden oldukça çalkantılı geçti. Hemen ardından patlak veren Babaî isyanları ise çok zor bastırıldı.

1238'de Moğol orduları tekrar harekete geçerek Tiflis ve çevresini istila etmiştir. Gürcü komutanlarla anlaşan Moğollar bölgenin tamamen kontrolünü ele geçirmiştir. Gürcü ordularını kendi birliklerinde asker olarak kullanmaya başlamıştır. Bütün Kafkasya ve Azerbaycan ele geçirilirken Gürcü Krallığı da Moğolların vasali durumuna gelmiştir.[1150] Moğollar ordularını bu birliklerle takviye ederek Ani ve Kars Kalelerini işgal etmiş Erzurum'a doğru yönelmiştir.[1151]

Selçukluların 1241-1242 Babaî İsyanlarında sergiledikleri zafiyet ve dirayetsizlik Moğollara cesaret vermiştir.[1152] Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu Anadolu'ya doğru hareketlenmiştir. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, aslında daha Moğollar Gürcistan-Azerbaycan bölgesini yağmalarken tehlikeyi sezmiştir. Sinaneddin Yakut'u Erzurum sübaşılığına atayarak savunmayı güçlendirmesini istemiştir. Erzurum her zaman kritik bir öneme sahipti ve doğu-batı ticaret yolunun güzergâhında ve Doğu Anadolu'nun kapısı durumundaydı. 1242 sonbaharında Baycu Noyan şehri kuşatmış ve ele geçirmiştir. Selçuklular, Moğolları durduracak önlemleri yeterince alamamıştır. Erzurum tarihinin büyük katliamlarından birini yaşamıştır. Baycu Noyan kullanacağı zanaatkârlar ve çocuklar dışında kadın erkek herkesi kılıçtan geçirmiştir. Şehir tamamen yağmalanmıştır. Surları yıktırılmış ve ateşe verilmiştir. Kış yaklaştığı için Moğol ordusu şehirde kalmayıp Mugan'daki kışlağa dönmüştür.[1153]

[1150] Gürcü ve Selçuklu arasında evlilik yoluyla kurulmak istenen ittifak, Gürcülerin Moğolların tabiiyyeti altına girmesiyle son buldu. Kraliçesi Rosudan'ın onayı olmadan komutan Avak ve diğer Gürcü idareciler Moğollar ile anlaşarak hâkimiyetlerini kabul ettiler. Başlarda Moğol kuvvetleri ile karşılaşmamak için geri çekilen ve onların barış tekliflerini kabul etmeyen Rosudan, çaresiz kalıp barış teklifini kabul etti. Oğlu Narin David'i krallığının onaylanması için Baycu Noyan'a oradan da Karakurum'a gönderdi. David 1245-1292 yılları arasında hüküm sürdü. İbrahim Tellioğlu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Trabzon 2009, s. 129.

[1151] Tellioğlu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 125-126; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, İstanbul 2015, s. 53-59; Kaymaz, II. Giyasü'd-dîn Keyhusrev, s. 74.

[1152] Babinger-Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s.51.

[1153] Bu kuşatmadan sonra Ermenilerinden ve Gürcülerden meydana gelen destek taburlar Anadolu'nun işgalinde Moğol taburlarının güçlendirilmesinde kullanıldı. Spuler, *İran Moğolları*, s.

Moğollar, Selçuklunun gücünü ve tepkilerini ölçmüşlerdir. Beklediklerinden daha zayıf bir Selçuklu Devleti ile karşılaşmışlardır. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Erzurum'un yaşadığı faciadan sonra, tüm emirleri toplayarak istişare yapmıştır. Devlet olarak Moğollara karşı tek başına mücadele edilemeyeceği görüşü hâkim olmuştur. Müttefik bulabilmek için adım atılmıştır. Müslüman, Hıristiyan tüm tabilerden ve komşulardan yardım istenmesi kararlaştırılmıştır. Toprak ve para teklif edilmesi önerilmiştir.[1154]

1243 kışı boyunca hazırlıklar tamamlanmış ve hazırlanan ordunun sayısı 70.000'i aşmıştır. Birlikler Kayseri'de toplanmış, bu birliklere sultan ve emirlerin hassa kuvvetleri, ikta askerleri, Gürcü ve Frank paralı askerleri de katılmıştır. Ordu, Sivas'a ulaştığında da Kilikya Ermenileri ve Eyyubilerin yardım birlikleri de dâhil olmuştur. Harekete geçen Moğol ordusunda da Ermeni ve Gürcüler de yer almıştır. Selçuklu komutanları yaptıkları istişare toplantısında fikir ayrılığına düşmüştür. Savaş konusunda deneyimli devlet adamları, Selçuklu ordusunun Sivas'ta kalmasını, öncü birliklerin dağ geçitlerinde vur kaç taktiği ile Moğolları yıpratmasını, zayiat verdirilmesini önermiştir. Böylece yorulan ve asker kaybeden Moğol ordusu kolayca yenilebilmiştir. Sultanın yakınında bulunan ve alınacak zaferden pay kapmak isteyen emirler ise bu teklifi korkakça bulmuştur. İhtiyatlı davranmak gereksizdi ve Erzincan'ın istilasına göz yumulmaması düşünülmüştür. Moğol ordusu üzerine baskın yapılıp karargâhları ele geçirilmesi düşünülmüştür. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, ihtiyatlı davranmak yerine tüm orduya hareket emrini vermiş, büyük bir taktik hatası yapmıştır.

Selçuklu ordusu arkası Kösedağ'a dayalı olarak ordugâhını kurmuştur.[1155] Onlar mevzilenirken Moğollar da süratle Erzincan'ı ele geçirmiş, Sivas'a doğru ilerlemiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci taktik hatasını da burada yapmıştır. Tecrübeli komutanların savunmada kalma fikrinin aksine 20.000 kişilik öncü birliğine Moğollara saldırı emri vermiştir. Sayıca Selçuklu öncü kuvvetleri Moğollardan fazla idi. Buna karşılık Moğol komutanı Baycu Noyan, kadim Türk savaş taktiği ricat-turan taktiğini

---

53-54.

[1154] Selçuklu Devleti Meyyafarikîn melikine Ahlat'ı, Mardin Artuklu beyine Resülayn'ı teklif etti. Diğer müttefiklere de yüklü miktarda paralar teklif edildi.

[1155] Kösedağ, Sivas'ın yaklaşık 80 km. doğusunda, Zara ve Suşehri arasında bir dağdır. O zamanlar dağın önündeki düzlük otluk ve sulaktı. Bu da bir ordu için ihtiyaçların karşılanması demekti. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 9.

kullanarak Selçuklu askerlerini pusuya düşürmüştür. Bozgunu gören savaş arenasına yeni ulaşan üç bin kişilik Kilikya Ermeni askerleri savaşa katılmadan kaçıp gitmiştir. Pek çok Selçuklu komutanı ve askeri hayatını kaybetmiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bu bozgunu karargâhından seyrettiği ve mendilini yüzüne kapatıp ağladığı rivayet edilmektedir.[1156] Yapacak bir şey kalmadığına inanan II. Gıyaseddin Keyhüsrev ağır eşyalarının mühim bir bölümünü bile yanına almadan Tokat istikametine doğru kaçmıştır. Onun gittiğinden haberi olmayan Selçuklu askerleri Moğollara direnişe devam etmiştir. Mevcut durumu öğrenince de hayal kırıklığı içinde savaş meydanını terk etmiştir (3 Temmuz 1243). Öncü birlikleri bozgun yaşayınca asıl Selçuklu ordusu savaşa dahi girmeden, üstelik sistemli bir biçimde geri çekilmeyi bile beceremeden hezimet yaşamıştır.

Selçuklu ordusu büyük bir bozgun yaşamış ama Moğolların bundan haberleri olmamıştır. Bir gün sonra Selçuklu ordugâhına yaklaşmış, terk edildiğini görmüş, fakat tuzak ihtimaline karşı saldırmamışlardır. Ertesi gün öncü Moğol askerleri gerçeği ortaya çıkarınca Moğollar terk edilmiş ordugâha girmiştir. Yüklüce bir ganimet ele geçirmişler ve Selçukluları zor bir duruma sokmuşlardır.[1157]

Nejat Kaymaz, Kösedağ Savaşı'nda alınan yenilginin sebeplerinden biri olarak, gulam sistemini vurgulamıştır.[1158] Türk ordusunu soyca oluşumunun gittikçe birliğinin bozulduğuna vurgu yapmıştır. Muhtemelen bu askeri yapının bozulması, milli duyguların zayıflamasına neden olmuştur. Selçuklu Devletine bağlılık hisleri duymayan asker ve gulamlar çok çabuk saf değiştirebilmektedir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Tokat'tan can havliyle Konya'ya ulaşmış, buradan Alaiyye'ye çekilmiştir. Moğolların üzerine yürüme ihtimaline karşılık İstanbul'a sığınmak için tedbirler almaya başlamıştır. Moğollar Kösedağ'dan ilerlemeye devam etmiş yolları üzerindeki şehirleri kuşatmıştır. Baycu Noyan ordusuyla Sivas'a geldiğinde şehrin kadısı elinde bulunan Cengiz Han'dan aldığı bir yarlığı sunmuştur.

[1156] II. Gıyaseddin Keyhüsrev, emirlerinden Mübarizeddin Çavlı'ya şimdi ne yapılması gerektiğini sordu. Mübarizeddin Çavlı ise II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e, serzenişte bulunarak, sözlerine itibar edilmediğini artık her şey için geç kalındığını söyledi. El-Ömeri, *Mesaliku'l Ebsar*, s. 355-356; İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 58-70-71; *Anonim Selçuknâme*, çev. Gök-Çoşguner, s. 43; Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 354-356.

[1157] Moğollarca ele geçirilenler: 3000 deve yükü ve bir ev dolusu olduğu rivayet edilen altın, gümüş ile ancak 40 arabayla taşınabilen zırhlar, ordugâhtaki her şey. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 5 37; Kaymaz, *II. Giyasü'd-dîn Keyhusrev, s.* 74-75.

[1158] Kaymaz, *II. Gıyasüddin Keyhüsrev*, s. 74-75.

Kıymetli hediyeler vererek katliamı engellemeye çalışmıştır. Selçuklunun önemli şehirlerinden olan Sivas katliamdan kurtulsa da üç gün boyunca Moğol askerlerinin yağmasından kurtulamamıştır.

Sivas'ı alan Moğol ordusu Kayseri'ye doğru ilerlemiştir. Şehrin muhafızlığını Camedar Kaymaz ve Ayaz adlı emirler yapmıştır. Oldukça sağlam bir tahkimat yapmıştır. Şehri bir türlü düşüremeyen Baycu Noyan muhasarayı kaldırıp gelecek yıl tekrar gelmeyi düşünmeye başlamıştı ki Hacikoğlu adlı bir Ermeni mühtedi haber getirmiştir. Hayatının bağışlanması şartıyla kalenin savunması hakkında bilgi vermiştir. Hacikoğlunun ihanetiyle çok yoğun bir şekilde kuşatma sürdürülmüş ve şehir ele geçirilmiştir. Kadın ve çocuklar köle yapılmak üzere alınıp götürülürken erkeklerin tamamı katledilip şehir tahrip edilmiştir. Sivas'tan sonra Selçuklu'nun varlıklı şehirlerinden Kayseri de büyük bir yıkım yaşamıştır. Aldıkları ganimetlerle Mugan'a ordugâhlarına geri dönen Moğol ordusu Erzincan'a tekrar uğramıştır. Sivas'a giderken sadece haraç aldıkları Erzincan'ı bu sefer yakıp yıkmışlardır.

Moğol istilasından kaçmak isteyen bölge halkı büyük bir karışıklığa sebep olmuştur. Yaşanan dehşetin tesiriyle güneye Haleb yönüne doğru göçenler Selçuklu topraklarından Eyyübi topraklarına doğru yönelmiştir. Fakat bu grupların başları beladan kurtulmamıştır. Kilikya Ermenileri'nin baskınlarında can kayıpları yaşanmıştır. Elbistan ve Ayntab yöresindeki Türkmenler de yolları kesmiştir. Durumdan istifade eden emirler de başlarının çaresine bakmıştır. Mesela Malatya subaşısı Kösedağ yenilgisi sonrası Malatya'daki sultan sarayının hazinelerini yağmalayıp Haleb'e kaçmıştır.[1159]

Alınan ağır hezimetten sonra Amasya'ya çekilen Vezir Mühezibüddin Ali, Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve diğer ümera ile istişare yapmadan bir karar almıştır. Daha doğrusu inisiyatif alabilmek için kendinde kuvvet bulmuştur. Ya da devletin devamını Moğollarla anlaşmakta bulmuştur. Muhtemelen Moğollara karşı mücadeleyi aklına getirmişse de, şehirlerin yakılıp yıkılması ve Selçuklu ordusunun dağılması cesaretini kırmış olabilir. Ancak Selçuklu sultanına danışmadan anlaşma yapacak kadar cesur olmuştur. Pahaca ağır hediyeler hazırlatarak Malatya kadısıyla

[1159] II. Gıyaseddin Keyhüsrev kendisi gibi Kösedağ'dan ayrılan Mübarizeddin Çavlı ile yolda karşılaşır. Malatya havalisinden aldığı haberler iyi değildir. Mübarizeddin Çavlı'yı, buraya beylerbeyi olarak tayin eder.

beraber Moğol ordusunun arkasından yola koyulmuştur. Erzurum yakınlarında Moğol ordusuna yetişmiş ve Baycu Noyan'ın huzuruna çıkmıştır. Baycu Noyan bu Selçuklu elçilik heyetini beraberinde Mugan'a götürmüştür. Yapılan görüşmeler ve pazarlıklar sonuç verdi ve bir tabiiyet anlaşması yapılmıştır.[1160]

Devrin kaynaklarında Vezir Mühezibüddin Ali'nin Selçukluların gücünü sergileyerek anlaşmaya Moğolları ikna ettiğinden bahsedilmiştir. Ancak haracı veren Moğollar değil Selçuklular olmuştur. Böylece bağımsızlıklarını kaydedip yıkılıncaya kadar Moğol tahakkümünü kabul etmişlerdir. Bu bir başlangıç olmuş, yaşananları düşünürsek en hafif antlaşma muhtemelen bu olmuştur.

Vezir Mühezibüddin Ali'nin bir kahraman edasıyla dönüşü devlet büyükleri arasında sevinçle karşılanmıştır. İstila tehdidinin kalkmış olması tabiiyet anlaşmasını gölgede bırakmıştır. Usul gereği anlaşmanın Moğol hanınca da tasdik olunması gerekmektedir. Ancak Büyük Moğol hanlığının merkezi Karakurum'a gitmek yerine, Moğolların batı topraklarını yöneten Altınorda Hanı Batu Han'a gidilmesi kararlaştırılmıştır. Bu görevi saltanat naibi Şemseddin İsfahani üstlenmiştir. Saray şehrine giderek Batu Han'a II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bağlılığını bildirmiştir. Bunun karşılığında tabi hükümdarlara verilen hediyelerle, tabilik statüsünü gösteren bir yarlığ almıştır. Uzak görüşlü olmayan bu bağlılık adımları yaşanan kötü günleri kurtarmak için bir çözüm olmuştur.

Devlet ve millet için hayati önem arz eden bağımsızlık konusu ikinci plana itilmiş, varlık gösterebilmek için makamlarının devamlılığını sağlamayı hedeflemiştir. Bu durum Moğol yayılmasını ve istilasını kolaylaştırmıştır. Bu söylemimizi desteklercesine Şemseddin İsfahani, Batu Han'dan övgüler, unvanlar ve "ülkenin hâkimi" olarak atandığını gösteren bir yarlığ almıştır. Bu da kötü bir geleneğin başlamasına vesile olmuştur. Ülkeyi kontrol etmek isteyen ümera Moğollarla bağlantı kurarak verdikleri hediye ve rüşvetlerle makamları ele geçirmeye başlamıştır. Moğollar da doğrudan Selçuklu sultanlarıyla değil, bu zihniyetteki ümerayı muhatap almış ve isteklerini kolayca yaptırmıştır.

[1160] Selçukluların imza attığı tabiiyet anlaşmasının maddi yükümlülükleri şöyleydi: Yıllık 360.000 dirhem para, 10.000 koyun, 1.000 sığır, 1.000 at, deve, katır, av köpekleri, kıymetli kumaşlar gönderilmesi.

1243 Kösedağ Savaşı'nda yenilen Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara vergi vermek kaydıyla Moğol tabiyeti altına girmiştir.[1161] Selçuklu egemenliği çok fazla zedelenmeyip senelik verginin ve değerli hediyelerin İlhanlı sarayına gönderilmesi yeterli olmuştur. Ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü ve küçük yaşta olan oğulları II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıç Arslan ve II. Alaeddin Keykubad arasındaki taht mücadeleleri durumu kötüleştirmiştir. Şehzadelerin saltanat naipleri kişisel çıkarları için İlhanlı sarayını kendilerine yol yapmıştır.[1162]

Moğollar bir istemiş ise onlar beş vermiş, Selçuklu ülkesinin sömürüsünün önünü açmıştır. Mali, askeri ve idari kurumları iflas etmesine neden olmuştur. Selçuklu sultanları egemenliklerini kaybetmiştir. Moğolların izin verdiği şehzadeler Selçuklu tahtına çıkabilmiştir. Arzu etmedikleriyse ya memleketlerini bırakmış ya da azledilip öldürülmüştür. Selçuklu sultanları kayıtsız şartsız Moğol egemenliğini tanıyarak Anadolu'yu istila eden İlhanlı komutanlarına "Baba" olarak hitap etmiştir.[1163]

Türkiye Selçukluları üzerine Moğol tahakkümünü artıran önemli sebeplerden biri de Memlüklü Devleti'nin Moğollar karşısındaki başarısı olmuştur. Memlüklüler, Moğolları Suriye'de durdurarak Mısır'a inmelerini engellemiştir. İki büyük zafer kazanan Memlüklüler bir set oluşturmuştur. Suriye'de istediklerini alamayan Moğollar Anadolu üzerine yoğunlaşmış ve mali beklentilerini Anadolu halkından karşılamıştır.[1164]

[1161] Babinger-Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s. 57-58.

[1162] Şemseddin İsfahanî ve Müinüddin Süleyman Pervane.

[1163] "Baba" ifadesini en açık olarak IV. Kılıç Arslan'ın II. Keykavus'a gönderdiği Ekim 1256 tarihli mektubun metninde görebiliyoruz. Burada "Türkistan askeri"yle ifade edilen Moğollardır. Turan, *Türkiye*, s. 484.

[1164] Moğol yöneticilerinin aşırı istek ve baskısı Selçukluların Memlüklülerden yardım istemesine yol açtı. Yardımı kabul eden Melik Zahir Baybars Anadolu'ya bir sefer düzenledi ve 1277 Elbistan Savaşı'nda Moğolları yenilgiye uğrattı. Daha sonra kurtarıcı olarak görülen Memlüklüler kendi iç meseleleri sebebiyle bir daha Anadolu'nun yardımına gelemediler. Zaten Elbistan Savaşı'nın akıbeti de Selçuklular için tam bir facia oldu. Elbistan'daki vahim yenilgiyi öğrenen Abaka Han, Sultan Baybars'tan intikam almak için 30 bin kişiden oluşan bir Moğol ordusuyla Anadolu topraklarına ulaştı. Müinüddin Süleyman Pervane, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'le birlikte Abaka'yı büyük bir hürmetle karşıladı, önünde yer öptü. Abaka Han Elbistan ovasına giderek savaş meydanını görmek istedi. İki ay geçmiş olmasına rağmen savaş meydanı, vahşi hayvanlarca parçalanmış Moğol cesetleriyle doluydu. Ama nedense ölüler arasında hiç Selçuklu askerinin cesedi yoktu. Abaka Han öfkesini Anadolu halkından aldı. 200.000 insanı katlettirdi. Siyavuş ve Karamanoğlu isyanını bitirmek için geride bir birlik bırakan Abaka Han, Aladağ tarafına çekildi. Burası Van Gölünün kuzeyinde Moğolların yaylası idi. Abaka Han olanlardan sorumlu tuttuğu Müinüddin Süleyman Pervane'yi de yanında götürdü. Yapılan işkencelere dayanamayan Müinüddin Süleyman Pervane, suçunu kabul etti. Müinüddin Süleyman Pervane 35 adamıyla birlikte, kılıçla boyunları vurularak idam edildi (2 Ağustos 1277). Kaymaz, *Pervane* s. 158-179.

Selçukluların ilk tabiiyetinden itibaren Anadolu'yu yerli emirlerle idare eden Moğollar, Müinüddin Süleyman Pervane'nin öldürülmesinden sonra, İlhanlı merkezinden umumi valiler atamaya başlamıştır. Bu Moğol valiler maiyyetleri ve onbinlerce Moğol askeriyle Anadolu'ya gelmiştir. Bu askerleri besleme yükümlülüğü Anadolu halkı için bir çileye dönüşmüştür.

1288 yılında yaşanan bir gelişme Türkiye Selçuklu Devleti'nde bir devri sona erdirmiştir. Ünlü Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin vefatı ile Selçuklu üst yönetiminde yerli emirler dönemi kapanmıştır.[1165] Oysaki 1243'ten itibaren Selçuklular Moğollar'a tabi olsa da kurumları ile devlet statüsünü korumuştur. İlhanlı Hanlarından gelen yarlığlar ile üst düzey görevliler Selçuklu ümerasından seçilmiştir. Müinüddin Süleyman Pervane'nin öldürülmesinden sonra Moğollar Anadolu'ya genel valiler göndermeye başlamıştır. 1288'den sonrasında ise Moğollar üst düzey görevlileri de İran'dan göndermeye başlamıştır. Tamamen doğrudan Moğol idaresi Anadolu'ya egemen olmuştur.

Sahib Ata Fahreddin Ali'nin ölümünden sonra, Argun Han Selçuklu vezirlik makamına Kazvinli Fahreddîn'i tayin etmiştir. Kazvinli Fahreddîn mahiyetinde kalabalık bir İranlı memur topluluğu ile Anadolu'ya gelmiştir. İlhanlı hanlarının pay ettiği Anadolu'ya düşen vergiler iltizam usulüyle İlhanlı sarayına ödenmiştir. Bu vergilerin Anadolu halkından tahsil edilmesi gerekmiştir. Bu yüzden Kazvinli Fahreddîn Anadolu halkına usulsüz ve son derece ağır vergiler yüklemiştir.[1166]

Moğol soygunları halkın perişan olmasına neden olmuştur. Kazvinli Fahreddîn Selçuklunun üst düzey memuriyetlerine akrabalarını tayin etmiştir. Selçukluların siyasi, askeri ve mali müesseseleri fiilen Moğolların eline geçmiştir. Sultan ve mahiyetinden başka, üst düzeyde hiçbir devlet ümerası görevde tutulmamıştır. Selçuklu sultanları bir hükümdar idi ama hükümranlığı kalmamıştır. Moğol vali ve İranlı vezirlerin elinde kuklaya dönüşmüştür.

[1165] Meşhur vezir, emir-i dad, saltanat naibi ve hayrat sahibi. Sahib Ata Fahreddin Ali, Müinüddin Süleyman Pervane'nin kurduğu tuzak nedeniyle görevinden azledildiyse de, ülkeyi yönetmek için henüz yerli emirlere ihtiyaç duyan Moğollar tarafından görevine iade edilmişti. Sahib Ata Moğol belasının kalıcı olduğunu gördüğü için halkın daha fazla zulme uğramaması için, Moğollarla mümkün olduğunca iyi ilişkiler kurmuştur. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 115; *Anonim Selçuknâme*, s. 47; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 343.

[1166] İltizam, mültezimler eliyle vergilerin toplanmasıdır. Hazineye sıcak para ihtiyaç olunca uygulanan bir yöntemdir. Mültezim tayin edilen vergiyi devlete peşin olarak öder. Kazancını üstüne ekleyerek halktan bu vergiyi tahsil edecektir. Mehmet Genç, "İltizam", *DİA*, C. XXII, s. 154-158.

Fahreddin Kazvinî ile saltanat naibi Müciredin Emirşah arasında Anadolu idarî ve malî olarak ikiye pay edilmiştir. Fahreddin Kazvinî'nin bırakılan Kayseri'den Batı Anadolu'ya kadar uzanan bölgede yağma, talan ve usulsüzlük halkı canından bezdirmiştir. Bir de Germiyan ve Eşrefoğulları'nın isyanları eklenince durum vahim hale gelmiştir. İki yıl süren bu mezalim, şikâyetler üzere Fahreddin Kazvinî'nin görevinden alınması ve öldürülmesiyle bir süreliğine hafiflemiştir. Ancak Tebriz'de bulunan Argun Han'ın, Yahudî asıllı veziri Sadüddevle boş durmayıp İlhanlı hanını Müslümanların aleyhine doldurmuştur. İslam düşmanlığı Anadolu'yu da etkilemiştir. Devrin kaynaklarından Süryani müellifinin naklettiğine göre İslam dünyasının önde gelen büyüklerinin adları tespit edilip tasfiye etmeye girişilmiştir. Sonunda Vezir Sadüddevle'ye karşı muhalif bir grup ortaya çıkarak, ektiği kinin intikamını almıştır. Onu, Argun Han'a şikâyet ve katledilmesini sağlamıştır.

Argun Han'ın ömrü de uzun olmamıştır. Genç yaşta hastalanıp ölmüştür (1291). Argun Han'ın yerine İlhanlı tahtına Geyhatu geçmiştir. Geyhatu şehzadeliği sırasında Anadolu'ya gelip işleri yoluna koymuştur. Han olur olmaz gene ilk iş olarak Türkmen isyanlarını bastırmak için Anadolu'ya sefer düzenlenmiştir. Geyhatu, Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud'u, isyancıların safında yer alan kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ın üzerine göndermiştir. II. Gıyaseddin Mesud, Çobanoğlu Yavlak Arslan'ın desteklediği Rükneddin Kılıç Arslan karşısında başlangıçta mağlup oldu ise de, ardından Moğol askerlerinin ve Candaroğlu beyi Şemseddin Yaman'ın desteği ile savaşı kazanmıştır (1292).[1167] Moğollar Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Menteşeoğullarının topraklarını yağmalarken halkını katletmiştir.[1168] Tüm bu baskı ve katliama rağmen Türkmen isyanları devam etmiştir. Anadolu'da çıkan tek isyan Türkmen isyanları olmamıştır. Saltanat kavgası ve kişisel intikamlar yüzünden Moğol komutanlar ve şehzadeler İlhanlı sarayına karşı Anadolu'da isyan etmiştir. İlhanlı merkezden bu Moğol isyanlarını bastırmak için gönderilen ordular Anadolu'da ağır bir tahribata neden olmuştur.

Mevcut durum değerlendirildiğinde aklımıza şöyle bir soru gelmektedir. Ülke topraklarını ve Anadolu halkını koruması gereken Selçuklu ordusu neredeydi? 1243-

[1167] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 170-171; *Anonim Selçuknâme*, s. 89-90 Turan, *Türkiye*, s. 611.
[1168] Kaynaklarda Moğolların bu vahşeti "Konya kapısından Denizli'ye kadar öyle bir tedhiş yarattılar ki, bu bölgede altı ay kuş uçmadı" şeklinde geçmektedir.

1288 arası Anadolu'nun Moğollara bağlı, fakat üst düzey Selçuklu ümerarası ile yönetildiği zamanlarda askeri yapıdaki bozulmalara rağmen Selçuklu ordusu varlığını korumuştur. 1288'den sonra yukarıda da bahsettiğimiz gibi Selçukluların siyasi, askeri ve mali müesseseleri fiilen Moğolların eline geçmiştir. Sultan ve mahiyetinden başka, üst düzeyde hiçbir devlet ümerası görevde kalmamıştır. Selçuklu ümerası ve ordusu tasfiye edilirken Anadolu'yu koruyacak bir savunma sistemi de olmamıştır. Kendi mahiyet ve askerleriyle Anadolu'ya gelen Moğol şehzade ve komutanları, isyan için İran'dan kontrol edilmesi zor olan Anadolu'yu seçmiştir. Selçuklu sultanları da bu kargaşada istemeden, ya taraf olmak zorunda kalmış, ya da taraf olmasalar bile ağır bedeller ödemiştir.

İlhanlı tahtında da saltanat mücadeleleri eksik olmamıştır. Geyhatu, Hülagü'nun torunu Baydu tarafından öldürülmüş ve yerine oğlu Gazan Han geçmiştir (1295). Ancak Anadolu Moğol umumî valisi Baltu Noyan, Gazan Han'a karşı Anadolu'da ayaklanmıştır. Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud'un gelenek üzere yeni hanı tebrik törenine İlhanlı sarayına gitmesine mani olmuştur. II. Gıyaseddin Mesud, Tebriz'e gidebilmek için Baltu'nun Anadolu'dan ayrılmasını beklemiştir. Vakit geçirmeden yola çıkmıştır. Tebriz'e gelen ve huzura çıkan II. Gıyaseddin Mesud'un mazereti kabul edilmemiştir. Suçlanmış ve Selçuklu tahtından indirilip Hemedan'a sürülmüştür (1296). Bu hadiseden sonra Selçuklu tahtı iki yıl boş kalmıştır. Kısa bir fetret devri yaşanmış, bundan fırsat uçlarda Türkmen beylikleri bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Moğollar Selçuklu topraklarından gelir elde etmeye devam etmek istemiştir. Önce Selçuklu toprakları dört mali bölgeye ayrılmıştır. Tebriz'den buralara görevliler tayin edilmiştir.[1169] Moğollar Selçuklu hanedanından da vazgeçememiştir. Anadolu'yu direk idare etmektense temsili hanedan ile yönetmişlerdir. İki yıllık aradan sonra boş bulunan Selçuklu tahtına II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Feramurz'un oğlu Alaeddin Keykubad oturtulmuştur. Yeni hükümdar II. Gıyaseddin Mesud'un kardeşinin oğlu idi.

Anonim Selçukname'nin bildirdiğine göre Anadolu topraklarına ulaşan yeni sultan III. Alaeddin Keykubad, 1298 tarihinde Konya şehrinde Selçuklu tahtına çıkmıştır.[1170] Yanında veziri olarak atanan Ahmed Lakuşî de vardı. Ne yazık ki

[1169] İltizam usulüyle ağır yük altına giren bu görevliler, ödediklerini geri kazanmak için zulüm ve işkencelerle soygunlar yaptılar.
[1170] *Anonim Selçuknâme*, s. 67.

Anadolu'da sular durulmamıştı. Baltu'nun isyanını bastıran Moğol komutanı Sülemiş Noyan, kendisine Anadolu genel valiliğinin verilmemesinden dolayı Gazan Han'a kırgın ve kızgındı. Memlükler üzerine çıkılan Gazan Han'ın sefer emrine uymadı ve isyan etti (1299). Dedesi Baycu'nun mirasını isteyen Sülemiş Noyan, Anadolu'da bağımsız bir devlet kurma hayalini kuruyordu. Gazan Han hemen isyanı bastırmak için yönünü Anadolu'ya çevirdi ve öncü kuvvetlerini gönderdi. Karamanoğullarının desteğini alan Sülemiş Noyan ise Sivas'ı kuşattı. Mulay idaresindeki öncü Moğol ordusunu gören Sülemiş'in askerleri karşı tarafa geçtiler. Çok zor durumda kalan Sülemiş Noyan, Anadolu'yu terk edip Memlüklü topraklarına sığındı.

Sülemiş Noyan'ın isyanı sırasında birkaç aylık sultan olan III. Alaeddin Keykubad isyana bulaşmadı. Yeni hükümdar olmanın getirdiği tedirginlik, önceki Selçuklu sultanlarının başlarına gelenler ve Gazan Han'ın hışmından korkması ile kenarda durmuştur. Zaten isyana katılsa bile ne parası ne de kendisine bağlı askeri birlikleri vardı. Çevresindeki emirler ise hep İranlı idi. Muhtemelen gücünün olmamasından dolayı Sülemiş Noyan'dan isyana katılması için davet bile almamıştı. III. Alaeddin Keykubad'ın Sülemiş Noyan'ın tarafında olmaması işe yaradı. Vakit geçirmeden yola çıkan III. Alaeddin Keykubad, veziri Ahmed Lakuşî ve birkaç devlet adamıyla Gazan Han'ın huzuruna çıkarak bağlılığını yineledi. Gazan Han bundan hoşnut kalmış ve ikinci bir yarlığ vermiştir. İlhanlı geleneklerine göre, III. Alaeddin Keykubad'ı Hülacü'nün kızı ile evlendirmiştir.

İlhanlılar ile Selçuklu sultanları arasında akrabalık bağı kurulduğu için III. Alaeddin Keykubad güçlenmiş olarak Tebriz'den ayrılmıştır. Yanında yeni devlet görevlileri de olmuştur. İkinci bölümde de uzun uzun anlattığımız gibi Aksarayî bu dönüş yolculuğunu ve yapılan usulsüzlükleri tek tek eserine kaydetmiştir. III. Alaeddin Keykubad'ın usulsüz vergi toplaması ve halkına karşı zalimce muamelesi bir Selçuklu sultanına yakışmayacak davranışlardan olmuştur. Kendisine yapılan uyarıları da dikkate almayarak bildiğini okumuştur. En son çare Anadolu halkı kendi Selçuklu sultanını Moğol komutanı Abışka Noyan'a şikâyet etmiştir. Durum Tebriz'e iletilmiştir. Yargılanmak üzere III. Alaeddin Keykubad Tebriz'e götürülmüş, Gazan Han'ın huzuruna çıkarılmış ve yargılanmıştır. Suçları sabit görülerek idama mahkûm edilmiştir. Hülacü'nün kızı olan eşinin af dilemesi sonucu canı bağışlanmış ama tahtı elinden alınarak Isfahan'a sürgüne gönderilmiştir (1302).

Selçuklu tahtı gene boş kalmıştı ama ipler Moğolların elinde idi. Kimi isterlerse onu sultan yapabilirlerdi. Kendilerinin daha önce sultan yapıp sonra azlettikleri Hemedan'da sürgünde olan II. Gıyaseddin Mesut'u yeniden sultan olarak Anadolu'ya gönderdiler (1302). İkinci kez sultan yarlığı alan II. Gıyaseddin Keyhüsrev hemen Anadolu'ya doğru yola çıktı. 1308'de ölene kadar 6 yıllık temsili Selçuklu sultanlığı yaptı. Döneminin ana kaynaklarının bahsettiğine göre, II. Gıyaseddin Mesud 1308'de Kayseri'de vefat etmiş ve Simre'de defnedilmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti, II. Gıyaseddin Mesud'un ölümüyle sona ermiştir.

Timurtaş Noyan'dan sonra Anadolu'daki siyasi olayları iki yönden inceleyebiliriz. Birincisi Anadolu'daki İlhanlı yönetimi nasıl şekillendi? İkincisi ise Anadolu'daki mevcut Türk beylikleri bu durumdan nasıl etkilendi?

Timurtaş Noyan'ın Mısır'a sığınması sonrasında, Anadolu'da uç beylikleri, özellikle Karamanoğulları rahat bir nefes almıştır. Sınırlarını genişletmek için harekete geçmiştir. Karamanoğlu Musa Bey sene 1328'de Konya civarındaki Gavele Kalesine kadar ilerlemiş, öteki taraftan da Beyşehri'ni almıştır.[1171] Karamanoğulları ve Germiyanoğulları birleşerek Eşrefoğulları topraklarını paylaşmıştır. Hamidoğlu İshak Bey ise Mısır memleketinden Anadolu topraklarına ulaşıp Eğridir'e yerleşerek beyliğini tekrar diriltmiştir. 1333 senesinde Anadolu topraklarına varan İbn-i Battûta, İshak Bey Eğridir'de, biraderi Çelebi Mehmed'i Göl-Hisar bölgesinde ve amcaoğulları Hızır Bey'i ise Antalya şehrinde hüküm sürerken görmüştür.

Timurtaş Noyan Mısır'a gitmeye niyetlenince yerine Emir Eretna'yı naibi olarak bırakmıştır. İlhanlı sultanı Ebu Sait Bahadır Han, Timurtaş Noyan'ın kendisine başkaldıracağını tahmin ettiğinden kendi dayısı ve Uyrat kabilesinin reisi olan Emir Ali Padişah'ı Anadolu'ya vali olarak göndermiştir. Emir Ali Padişah sayıca çok sayıda bir orduyla Anadolu topraklarına vararak Kemah Kalesi'ni kendine merkez çekmiştir. Timurtaş Noyan'ın yerine bıraktığı Emir Eretna, Emir Ali Padişah'ın makamına çıkarak itaatini arz etmiştir. Böylece İlhanlı yönetiminin Anadolu'ya hâkim olduğunu göstermiştir. Bu sırada Mısır'a sığınan Timurtaş Noyan için işler yolunda gitmeyerek, İlhanlılarla arasının bozulmasını istemeyen Memlük sultanı Melik Nasır Timurtaş

[1171] Şikarî, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 124; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 92; Turan, *Türkiye*, s. 650.

Noyan'ı öldürtmüştür. Bir seneyi dahi bitirmeden Emir Ali Padişah da Emir Eretna'yı Anadolu topraklarında kendi naibi olarak bırakarak Tebriz'e geri gitmiştir.

Ebu Said Bahadır Han, bu sefer Anadolu valilik makamına Uyrat Muhammed'i atamıştır. Daha sonra ise Uyrat Muhammed görevden alıp yerine Uygur Esen Kutluk oğlu Mahmud Bey vali yapılmıştır. 1334 senesinde Anadolu Moğol Genel Valiliği Algu Oğlu Devlet Şah'a verilmiştir. O da bu görevde çok kalmamıştır. Yerine Kemah Kalesi'nde mahpus olan Bağdad Hatun'un eski eşi Celayirli Şeyh Hasan atanmıştır.[1172] Çünkü Anadolu'da işler oldukça karışmıştır. Nitekim Emir Ali Padişah Tebriz'e geri gitmesinin ardından Anadolu'da da ayaklanmalar çıkmıştır. Hatta Konya'dan çıkan Karamanoğlu Yahşi Bey bir grup Anadolu beyi ile kuzeye doğru sefer yapıp Amasya bölgesini ele geçirmiştir.

Emir Şeyh Hasan Celayir 1329 yılı başlarında kalabalık bir askeri güçle Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'da asayişi ve itaati sağlamak için harekete geçmiştir. Karamanoğulları üzerine yürümüştür. Onların ele geçirdiği yerleri geri almıştır. Tek tek beylerin itaatini sağlamıştır. Kısa zaman içinde Anadolu'da, İlhanlı hâkimiyeti tekrar kurulmuştur. Emir Şeyh Hasan Celayir'in asıl hedefi İlhanlı merkezine yakın olmuştur. Bu yüzden yerine Emir Eretna'yı naib, Amasya valisi Banuk Şah'ı da yardımcısı olarak bırakıp Anadolu'dan ayrılmıştır. Bir süre Bağdad'tan Anadolu'nun işlerini idare etmiştir.[1173] İlhanlı saltanatı yıkılınca Uygur Emir Eratna tarafından Anadolu'da bağımsız bir devlet kurulmuştur.[1174] Erzurum ve Ahlat civarında Sutaylı

[1172] Emir Şeyh Hasan Celayir, İlhanlı merkezine hâkim olduktan sonra karısı Bağdat Hatun'u elinden alan Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra dul kalan karısı Dilşat Hatun'la evlendi. Dilşat Hatun, Bağdat Hatun'un abisinin kızı idi. Böylece yıllar sonra intikamını aldı. İlhanlı soyundan gelen bir kızla evlenerek saltanatına meşrutiyet kazandırmak istedi. Bu evlilik sırasında Dilşat Hatun ölen kocasından hamile idi. Çocuğun erkek olma ihtimaline karşılık, onun annesinin eşi olarak tahtı idare hakkına sahip olabilirdi. İbn-i Battûta, I/281; Kazvînî, *Kitab-i Lubbu't-tevarîh*, s. 247-248; Spuler, *İran Moğolları*, s. 275; Şîrîn Beyanî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Ankara 2018, s. 20.

[1173] Şeyh Hasan Celayir'in rakipleri ortadan kaldırılınca Irak-ı Arab, Azerbaycan ve Arran'ın tamamı, Irak-ı Acem'in de büyük bir kısmı eline geçti. Ancak Horasan'da Togatimur'un bağımsızlığını ilanıyla 1337'de Horasan, İlhanlı topraklarından ayrıldı._H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, II/489; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 155; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 90-92.

[1174] Ebu Said Bahadır Han'ın 1335 tarihinde vefatıyla İlhanlı Devleti dağılma dönemine girdi. Saltanat mücadeleri başladı. Yeni hükümdar Arpa Han oldu. Ancak güç ve nüfuz sahibi Bağdad Hatun, Arpa Han ile anlaşamadı, Hülagü soyundan olmadığı için onu aşağıladı. Hakir görülen Arpa Han, taraftarları ve devlet erkânı bir komplo planladılar. Bağdad Hatun'u eşi Ebu Said Bahadır Han'ı zehirleyip öldürmekle suçladılar. Üstelik Bağdat Hatun, Özbek Han'la birleşerek Arpa Han'a karşı işbirliği de yapmıştı. Sözde suçu sabit görülüp Bağdad Hatun'un öldürülmesi emri verildi. Feci bir şekilde katledilen Bağdat Hatun'un cesedi bir kaç gün halka teşhir edildi. (1336). Sümer,

Hacı Togay, Musul bölgesinde Hacı Togay'ın yeğeni İbrahim Şah, Karahisar Kalesi ve çevresinde Çobanlılar'dan Melik Eşrefin hüküm sürmüştür.[1175] Celayirli Şeyh Hasan'ın Anadolu genel valisi olduğu dönemde Aksaray, Niğde, Kayseri, Sivas, Ankara, Bayburt, Erzincan, Gümüşhane, Amasya Eyaletleri ile Amasya'ya bağlı Sinop, Samsun, Doğu Karahisar, Çorum ve Tokat ilhanlı toprağı olmuştur.[1176] Emir Eretna, merkezini Sivas'a taşıyarak Anadolu'yu buradan idare etmeye başlamıştır.

Bu arada Timurtaş Noyan'ın Anadolu'da kalan çocukları, halaları olan Bağdad Hatun'un nüfuzu sayesinde canlarını kurtarmıştır. Sivas, Kayseri, Niğde civarında yaşamaya devam etmiştir.

Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünün ardından (1335) İlhanlı Devleti içinde uzun bir müddet güç mücadeleleri olmuştur. Ebu Said Bahadır Han'ın hiç erkek çocuğu doğmamıştır. Diğer taraftan hükümdarlığı zamanında birçok İlhanlı şehzadesi hem öldürülmüş hem de uzak diyarlara sürgüne göndermiştir. Bu sebeple askeri kuvveti olan emirler güç rekabetine girmiştir. Az miktarda olan İlhanlı prensi de tahta sahip olmak amacıyla mücedeleden kaçınmamıştır. Neticede prens ve emirlerden biri tam bir egemenlik sağlayamayınca İlhanlı toprakları bölünmüştür. Horasan, Azerbaycan, Anadolu, Suriye, Irak'da birçok bağımsız beylik ve atabeylik meydana gelmiştir. Kimileri kısa süreli olmuş, kimileriyse oldukları coğrafyada iz bırakmıştır. En önemlileri; Sutaylılar, Eratna Beyliği, Celayiroğulları, Çobanoğulları, Kertler, Muzafferoğulları, İncular ve Serbedarlar'dır.[1177]

"Anadolu'da Moğollar", s. 93; Konukçu, "Bağdad Hatun", IV/444.

[1175] Sümer, "*Anadolu'da Moğollar*", s.97-99.

[1176] İbn-i Battûta I/358-362; H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, s. 489; Uzunçarşılı, "Eretna", s. 309.

[1177] İbn-i Battûta**,** I/281; Ş. Beyani, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, s. 16; Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 231.

5. Uç Beyliklerinin Kurulması

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş aşamasında devletin aslî gücünü oluşturan Türkmenler 'in, köyleşme ve şehirleşme sürecinde önemli miktardaki nüfusu yerleşik hayata geçmedi. Sahip oldukları insan gücünden vazgeçmek istemeyen Türkmen beyleri yerleşmeyi zorunlu tutan devlet emirlerine karşı geldiler. Başıbozuk bir topluluk istemeyen Selçuklu sultanları, göçebe Türkmenleri ülkenin uç bölgelerine yerleştirerek böylelikle devletin merkezine olan tehditleri de engellenmiş olacaktı. Güvenlikli bölge gibi sınırları koruma altına alınan bu uç bölgeler, Bizans ve Ermenilere karşı yürütülen fetih politikasında toprakların genişletilmesinde rol oynadılar, yanı sıra doğudan sürekli gelen göçebe nüfusla da beslenerek büyüdüler. Özellikle Moğolların Türkistan istilası, Harzemşahlar Devleti'nin yıkılması ve Moğolların İran'a girmesiyle Anadolu'ya büyük bir göç-nüfus akını başlamıştı. Göç, her topluluktan dehşete kapılmış insanlar için bir çeşit kavimler göçü niteliğini almıştı. Selçuklu sultanları ve tabii oldukları İran Moğollarının Anadolu'ya atadığı yöneticiler yeni gelen Oğuz boylarını, vergi kaynağı tarım arazilerinden uzaklaştırmak için, uçlara sürmeye çalışıyorlardı.[1178]

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1243 Kösedağ Savaşı'nda Moğollara yenilmesinden sonra, Selçuklu ülkesinin siyasi durumu oldukça karışık bir vaziyet almıştı. Türkiye Selçuklu Devleti şeklen mevcut olsa da, asıl idare Anadolu'yu istila eden Moğolların elinde idi. Yalnız Moğolların Anadolu'daki baskısı daha çok Doğu ve Orta Anadolu'da hissediliyordu.[1179] Bu baskı altında yaşayan Türkmenlerin çoğunluğu gözlerini Batı'ya çevirmiş ve Batı Uç bölgelerine büyük bir göç başlamış ve hayli fazla Türk nüfusu buralara yığılmıştı. Bu Bizans sınır bölgeleri, Moğol saldırılarından Anadolu'ya gelen Türkmenler için bir sığınak yeri olmuştu. Doğu ve Orta Anadolu'ya kıyasla, Moğolların baskısından uzak kalan bu bölgeler yeni siyasi teşekküllerin doğmasına çok müsait alanlardı. Bu oluşumların kahramanları ise şüphesiz Uç'lardaki Türkmen Beyleriydi. Bu Türkmen beyleri, Selçuklularla bağlarını yavaş yavaş koparmaya ve teşkilatlanmaya başladılar. Akabinde XIII. yüzyıl sonlarına doğru Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Türkmen Beylikleri teşekkül etmeye başladı. Bu

[1178] Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*-I, İstanbul 2009, s. 4.
[1179] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 30.

beylikler arasında özellikler Karamanoğulları ve Germiyan Beyliği oldukça büyük bir nüfuza sahiptiler.

İlhanlı hanlarının, Türkmen isyanlarını bastırmak için yaptıkları seferler sonucu çoğu kez Türkmen beyleri itaat altına alınmışsa da bu baskı zayıfladığı zamanlarda bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmıştır.[1180] Farklı zaman dilimlerinde uçlara gelen Türkmenler bir araya gelerek istiklallerini ilan etmeye başladılar. Ortak paydaları Moğol istilasına karşı direnişe geçmekti. Bu nedenle Anadolu'da kurulan ikinci dönem Türk beylikleri esarete karşı istiklali temsil etmişlerdir. Özellikle uç bölgelerde yaptıkları akın ve fetihlerle, uç bölgelerin Türkleşmesini sağlamışlardır. Aynı zamanda beylik topraklarını da imar ederek Anadolu kültür ve sanatına hizmet etmişlerdir.

Uç bölgelere göç edenlerin içinde çeşitli meslek ve zümrelere mensup olanlar da vardı. Mesleki ve dini faaliyetlerine buralarda serbestçe devam ettiler. Ahiler, alperenler ve abdallar önemli bir yere sahiptiler. Ahiler şehir, kasaba ve köylere kadar yayılmış siyasi idarenin olmadığı yerlerde, emniyetin sağlarken, alperenler ise Uç bölgelerinde kendilerini gazaya adamışlardı. İslam dininin gerektirdiği cihat kavramı ile Türk kahramanlık geleneği birleşmiş, alp unvanı zamanla yerini gaziye bırakmıştı. Onların maceraları duyuldukça daha çok insan Selçuklu ülkesinin uçlarına akın ediyordu. Selçuklu ülkesine rağbet azalırken, kahraman Türkmen beylerinin topraklarına rağbet artıyordu. Abdal veya Baba unvanı taşıyan Horasan erenleri ise tasavvufi bit kol olarak uçları sarmakla görevliydi sanki. Bu insanlar Türkmen aşiretleri üzerinde tesirlerini kullanarak yeni fethedilen yerlere zaviyelerini kuruyorlardı. Bizzat seferlere katılarak da manevi gücü artırıp, bölgenin iskânında rol oynuyorlardı.[1181]

Aklımıza şöyle bir soru gelmektedir; Türkiye Selçuklu Devleti'nin son zamanlarında kurulan ikinci dönem beylikleri Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışında nasıl bir rol oynamıştır? Beylikler Türkiye Selçuklu Devleti yıkıldığı için mi kurulmuştur yoksa beylikler kurulduğu için mi Türkiye Selçuklu Devleti yıkılmıştır?

Salim Koca'nın şu cümlesi belki sorumuzun cevabı olabilir: "*Anadolu Türk Beylikleri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin parçalanmış halidir. Daha doğrusu Anadolu*

[1180] İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, s. 6.
[1181] Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s. 148-172.

Türk Beylikleri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin içinden çıkmış olup, her biri küçük birer devletten oluşmaktadır. "Beylik" (Tevaif-i Mülûk) adıyla anılan bu devletlerin sayısı 20 civarındadır. Bu durum, Türkiye Selçuklu Devleti için hâkimiyetin ve siyasî bütünlüğün parçalanmış olması demektir. Bu parçalanmayı hazırlayan başlıca sebep ise, Moğol istilasıdır."[1182]

Anadolu'da Selçukluların son zamanlarında kurulmuş olan çok sayıda beylik bulunmaktadır. Bu beyliklerden yıkılış sürecinde, 1277-1308 yılları arasında ortaya çıkanlar konumuzun içinde yer almaktadır. İnançoğullları, Karamanoğulları, Eşrefoğulları, Menteşe, Germiyan, Pervaneoğulları, Sahip Ata, Saruhan, Candaroğlulları, Karesi, Hamidoğulları, Aydın ve Osmanlı Beylikleri bağımsızlıklarını ilan eden beyliklerdi.

İnançoğulları Beyliği

İnançoğulları Beyliği (Ladik-Denizli) Moğol istilasından sonra, Türkmen isyanlarının sonucunda, uç gazilerinden biri olan Mehmet Bey tarafından Anadolu'da kurulan ilk Türkmen Beyliği'dir.[1183] Birinci bölümde de bahsettiğimiz gibi Hülagü Han 1262'de Alıncak Noyan'ı, Denizli yöresindeki Türkmen isyanlarını bastırmak için görevlendirmiştir. Alıncak Noyan, bölgeye gelince Ali Bey (kayınpederi Mehmet Bey'dir) ile gizli bir antlaşma yaparlar ve yapılan savaşta damadının ihanetine uğrayan Mehmet Bey, yenilerek öldürülmüştür (1263).[1184] Ali Bey, beyliğin başına getirilerek Türkiye Selçuklularının ve Moğolların tabiiyetine girmiştir. 1277'de yaşanan Alaeddin Siyavuş (Cimri) olayı esnasında bu uç beyliği asilerin kanadına katılmıştır. İsyancıları ortadan kaldırmaya gelen Türkiye Selçuklu-Moğol ordusu Ali Bey'i yakalayarak Karahisar kalesine kapatır (1278) ve Denizli yöresi Sahip Ataoğullarının eline geçer. Ali Bey çok geçmeden Karahisar kalesinde ölmüş, oğlu Şücaeddin İnanç Bey beyliğin başına geçmiştir.[1185] II. Gıyaseddin Mesud ve III. Alaeddin Keykubad'ın saltanat yıllarında beyliğin başında İnanç Bey bulunmaktadır.[1186]

[1182] Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 703.
[1183] Hüseyin Kayhan,"Lâdik Beyliği (1261-1403)", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 763-770.
[1184] Mikail Bayram,"Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 294-298.
[1185] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, C. II, s. 239; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 103; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988, s. 55.
[1186] İbni Battûta, *İbni Battûta Seyahatnâmesi*, I, Yapı Kredi Yay, çev. A. Sait Aykut, İstanbul 2000, s. 199.

1314 senesinde Moğollar Anadolu'dan sorumlu genel vali olarak Emir Çoban'ı atamışlardır. İnanç Bey, Anadolu'ya gelir gelmez Emir Çoban'a itaatini bildirmiş, 1355 senesinde İnanç Bey ölünce, oğlu olan Murat Arslan beyliğe geçmiş, sonrasında beyliğe geçen İshak Bey, âlimleri himaye etmesiyle tanınmıştır (1362). Bu beylik 1368 senesinde Germiyanoğulları tarafından yıkılmıştır.[1187]

Karamanoğulları Beyliği

Karamanoğulları Beyliği, hem Uç Türkmenlerinin kurduğu en büyük beylik, hem uzun ömürlü olanıydı.[1188] Karamanoğulları, Türkiye Selçuklu Devleti'nin mirasını, kendilerinin devir aldıklarını iddia etmişlerdi.

Oğuz Boylarının Afşar koluna mensup Karamanlılar, XIII. Yüzyılın başlarında Şirvan ve Azerbaycan dolaylarından Anadolu'ya göçerek gelmişler ve 1228 yılında I. Alaeddin Keykubad tarafından Ermenek bölgesine yerleştirilmişlerdir.[1189] Başlarında Nûre Sûfî b. Sadeddîn'in var olup Babaî tarikatine mensup olduğu için şeyh Nûre Sûfî, olarak tanınmıştır.[1190] Silifke ve çevresine akınlar düzenleyerek buralara egemen olan ve ne zaman öldüğünü bilmediğimiz Nûre Sûfi'nin yerine geçerek bey olan ise; oğlu Kerimüddîn Karaman'dır.

Kerimüddîn Karaman Bey, Moğol baskısına ve onlara tabi olan Selçuklu idaresine karşı isyan ederek Ermenek'ten sahil bölgesine uzanan kaleleri almıştır. Bu esnada daha önce de bahsettiğimiz gibi IV. Kılıç Arslan Selçuklu tahtını II. İzzeddin Keykavus'tan ele geçirmiştir (1262). IV. Kılıç Arslan Kerimüddîn Karaman Bey'i itaat altına almak için önce beyliklerini tanıyarak akrabalık ilişkisi kurmuştur. Ancak Moğollar, II. İzzeddin Keykavus'a yardım eden uç Türkmenlerini cezalandırmak istemeleri üzerine tekrar çatışmalar başlamış, Kerimüddîn Karaman Bey kardeşleri ile 20.000 kişilik kuvvetle Konya üzerine yürümüştür. Fakat Gavele kalesinde Selçuklu ordusuna yenilmesi ile pek çok Karaman beyi de esir edilerek Gavele kalesine hapsedilmiştir.[1191] Ama Kerimüddîn Karaman Bey oradan kaçarak kurtulur, o senenin sonuna doğru ise vefat edince, beyliğe Mehmet Bey babasının yerine geçmiştir.

[1187] Tuncer Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli (1070-1520),* İstanbul 2007, s. 95. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 57.
[1188] Z. Günal Öden, "Karamanoğulları Beyliği", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 756-762.
[1189] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 1; Kaymaz, *Pervane*, s. 98.
[1190] Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, s. 318; Kaymaz, *Pervane*, s. 101-102; Cahen, *Anadolu*, s. 274-275.
[1191] Turan, Türkiye, s. 519-521.

Mehmet Bey, yönetiminde olan topraklardaki mevcut Moğolları kovarak, Selçuklu Devleti'ne vergi vermeyi kabul etmeyerek bağımsızlığını ilan etmiştir. 1276 yılında Beylerbeyi Şerefeddin Hatiroğlu ile de anlaşarak Moğollara karşı büyük bir ayaklanma gerçekleştirmişlerdir.[1192] Ancak bu isyan hüsran ile sonuçlanır ve akabinde Kadı Hoteni, Karamanoğullarını cezalandırmak üzere gönderilmiştir. Göksu nehri yakınlarında yapılan savaşı Karamanoğlu Mehmet Bey kazanmış ve Sultan Baybars'tan sancak ve menşur alınca da bağımsızlığını ilan etmiştir. Bununla da yetinmeyerek gidip Konya'daki Selçuklu tahtını ele geçirmek ister, Alaeddin Siyavuş (Cimri) hadisesi sırasında hayatını kaybetmiştir (1277).[1193]

Karamanoğlu Mehmet Bey öldürülünce yerine kardeşi Güneri Bey geçti. Bu sıralarda İlhanlı Hanı Abaka Han, Anadolu'da taş üstünde taş bırakmamış, her şeyden sorumlu tuttuğu Müinüddin Süleyman Pervaneyi de öldürtmüştü. Moğol baskısı o kadar artmıştı ki; Türkmenler sinmek zorunda kalmışlardı. Güneri Bey, II. Gıyaseddin Mesud'un saltanatının ilk yıllarında harekete geçti ve Ermenilerin idaresindeki Tarsus'u kuşattı (1286). Bunun üzerine İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın emriyle II. Gıyaseddin Mesud, Larende'ye sefere çıkınca Güneri Bey çarpışmadan kaçınarak dağlara çekilmişti. Daha sonra Konya'da huzura çıkarak II. Gıyaseddin Mesud'tan af diledi. Selçuklu ve Karamanoğulları çekişmesi kısa bir süre sonra tekrar başladı. Karaman toprakları savaş meydanına döndü (1291). Kıbrıs Haçlı Kralı Henri'nin 15 parçalık bir donanma ile Alaiyye'yi ele geçirmesi sonucu Karamanoğulları iki ateş arasında kalsa da şehri geri almayı başardılar (1292).[1194]

Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatının ilk yıllarında Karamanoğulları'nın başında Güneri Bey bulunmaktaydı. 1300 yılı Nisanında Güneri Bey vefat edince yerine kardeşi Mahmud Karaman Bey geçti.[1195] Ancak kaynaklarda Mahmud Karaman Bey devrine ait fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece 1308'de Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un ölümü üzerine Mahmud Karaman Bey'in Konya'yı ele geçirdiği, aynı yıl Ermenilerle yaptığı savaşta şehit düştüğü bilinmektedir.

[1192] Kaymaz, *Pervane*, s. 143-156.

[1193] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 6-7.

[1194] 1293 senesinde Alaiye'yi Mecdüddîn Mahmud feth edince, Karamanlılara bağlı Alaiye Beyliği'ni bu topraklarda kurdu. Gedik Ahmet Paşa 1471 senesinde bu beyliği Osmanlı topraklarına katmıştır.

[1195] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 8; Tekindağ, "Karamanlılar" s. 320.

Büyük oğul Musa Bey, babası Mahmud Bey ölünce yerine geçmiştir. Musa Bey zamanında çoktan Selçuklu Devleti yıkılmış, bazı kız ve erkek hanedan mensupları kalmıştır. Emir Çoban Moğol genel valisi olarak Anadolu'ya gönderilince; önce Konya'yı kuşatır, Karamanoğulları'nın elinden Konya'yı alır ancak Larende'yi ele geçiremez (1314). Karamanoğulları Beyliği bu hadiselerden 183 yıl sonra, kendisi gibi bir uç beyliği olarak kurulan Osmanoğulları'nın kuruluşunun ardından 1497'de yıkılmıştır.

Eşrefoğulları Beyliği

Eşrefoğulları Beyliği'nin kurucusu Süleyman Bey'e, Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında uç beyliği verilmiştir. Beyşehir, Seydişehir, Akşehir, Ilgın ve Bolvadin hâkimiyet alanı idi.[1196] III. Gıyaseddin Keyhüsrev 1284'de Moğollar tarafından öldürülünce yerine II. Gıyaseddin Mesud geçti ancak III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi, iki torununun II. Gıyaseddin Mesud'un saltanatına ortak olmasını istedi. Bunun için Karamanoğulları ve Eşrefoğulları'ndan yardım talep etti. Konya'da yapılan görüşmeler sonunda anlaşmaya varılarak Eşrefoğlu Süleyman Bey saltanat naibliğine, Karamanoğlu ise beylerbeyliğine getirildi.[1197] Ancak küçük çocuklar meşru sayılmayarak Moğollar tarafından öldürülünce Eşrefoğulları toprakları Selçuklu ordusunda bulunan Germiyanlılar tarafından yağmalandı. Eşrefoğlu Süleyman Bey, II. Gıyaseddin Mesud'dan af dileyince barış sağlandı fakat sükûnet fazla sürmedi.[1198]

Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud, Sinopta bulunan kardeşi ile Eşrefoğlu'nun kızını evlendirmek suretiyle sulh yapmak istemiştir. Kardeşi Rükneddin Keyümers'i çağırmış, fakat o Viranşehir'e gelince Eşrefoğlu Süleyman Bey onu tutuklayıp hapsetmiştir. Karamanoğulları'nın araya girmesiyle Rükneddin Keyümers serbest bırakılmıştır. Bu yüzden iki beyliğin arası tekrar bozulmuştur. Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad tahta geçtiğinde Eşrefoğlu Beyliğinin başında Süleyman Bey bulunmaktaydı. III. Alaeddin Keykubad 1302 yılında tahtan azledilince II. Gıyaseddin

[1196].Beyliğin ilk merkezi Seydişehir'e bağlı Gorgorum'du. Süleyman Bey'in inşa ettiği Yeni Şehir asıl merkez olur. Bu yeni şehir "Süleyman şehri" veya "Beyşehir" ismiyle anılmaktadır. Beyşehir'e bu güne kadar ulaşmış, ahşap işçiliğinin nadide bir eseri olan cami inşa ettirmiştir. Ahmet Şimşirgil, "Eşrefoğulları Beyliği", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 771.

[1197] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 108.

[1198] Sait Kofoğlu, "Eşrefoğulları", *DİA*, C. XI, s. 484.

Mesut ikinci kez Selçuklu tahtına geçtiği bu yıllarda, Eşrefoğlu Süleyman Bey de hayatını kaybetti (1302).[1199] Yeni bey Mübarizüddîn Mehmet oldu, 1314 senesinde Emir Çoban Anadolu'ya geldiğinde ona tabiiyetle beyliğinin başında kalabildi.[1200] Ardından 1320 senesine gelindiğinde ölen babası Mübarizüddîn Mehmet Bey'in yerine II. Süleyman geçti ama o da Moğolların gittikçe şiddetlenen saldırılarını durduramadı ve Moğol valisi Timurtaş eliyle Beyşehir Gölü'ne atmak suretiyle öldürüldü. Bu ölüm ile beylik yıkılınca (1326) toprakları Hamidoğulları ve Karamanoğulları tarafından paylaşıldı. Eşrefoğlu Süleyman Bey'in bastırdığı sikkelerin II. Gıyaseddin Mesud ve III. Alaeddin Keykubad adına olduğu görülmektedir.

Menteşeoğulları

Menteşe Bey, Menteşeoğulları Beyliğinin kurucusuydu. Tahminen 1261 yılı civarında, Antalya'dan Fethiye'ye deniz yolu ile gelmişti. Buradan kuzeye doğru yayılarak beyliğini kurmuş, deniz kıyısında toprakları bulunmasından dolayı denizcilikte hayli başarı sağlamıştı.[1201] 1282'de Menteşe Bey ölünce yerine oğlu Mesud Bey geçmiş, beyliği döneminde Rodos'a seferler düzenleyerek başarılı olmuş ve adanın bir kısmını ele geçirmiştir (1300). Rodos'un önemli bir kısmını on yıl elinde tutmuş ancak on yıl sonra bu kez Sen Jan Şövalyeleri adayı ellerine geçirmişlerdir (1310).[1202] Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatı yıllarında Muğla civarında Mesud Bey egemenlik sürmekteydi.

Mesud Bey sağlığında ve ölünce de kendi yerine geçen oğlu Orhan Bey, Rodos'u geri alabilmek için mücadele etmişler fakat sonuç alamamışlardır.[1203] Orhan Bey'in ölüm tarihini ve oğlu İbrahim Bey'in beyliğin başına ne zaman geçtiğini bilmiyoruz. İbrahim Bey tarafından Muğla'da yaptırılan Ulu Cami'nin kitabesindeki 1344 tarihinden o yıllarda egemenlik sürdüğünü görmekteyiz. İbrahim Bey'in ölüm tarihi 1360 olduğuna göre uzunca bir süre beylik yaptığını söyleyebiliriz.[1204] Onun ölümünden sonra Menteşe Beyliği 91 yıl daha yaşamış ve 1451 senesinde Osmanlı

[1199] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 59.
[1200] Turan, *Türkiye*, s. 639.
[1201] *Anonim Selçuknâme*, s. 39; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Menteşeoğulları", *İA*, C.VII, İstanbul 1993; s. 725; Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 91-92; Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 26.
[1202] Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 56-57; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 71-72.
[1203] Yaşar Yücel, *Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Beylikler*, s. 202-203.
[1204] P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 75.

hâkimiyetine girerek Menteşe adlı Sancak olarak tarihe geçmiştir.[1205]

Germiyanoğulları

Kütahya ve çevresinde egemenlik kuran Germiyanoğulları, ikinci dönem beyliklerinin en güçlülerinden biriydi. Germiyanlılar tarih sahnesinde ilk kez XIII. yy'ın ilk yarısında Malatya civarında görülmektedir. Başlarında bey olarak Alişiroğlu Muzaffereddîn vardır. Baba ishak isyanını bastırmakla görevlendirilen beylerden biri olan Alişiroğlu Muzaffereddîn, bu vazifede başarısız olmuştur.[1206] Onun oğlu olarak tahmin edilen Kerimeddîn Alişir, II. İzzeddin Keykavus'un yanında yer almasına rağmen 1262'de Selçuklu veziri Müinüddin Süleyman Pervane tarafından öldürtülmüştür.

Muhtemelen bu olaydan sonra Germiyanoğulları batıya doğru göç ederek Kütahya'ya yerleşmişlerdir. Göç tarihini sadece tahmini süreç olarak verebilmekteyiz. Alaeddin Siyavuş (Cimri) olayında kaçmakta olan Siyavuş'u yakalayıp Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e teslim ettikleri malumumuzdur (1278).[1207] Dolayısıyla 1262'den sonra 1278'den önce Batı Anadolu'ya geldiklerini söyleyebiliriz. 1278'de de Germiyanoğullarının başında Alişiroğlu Hüsameddin bulunmaktaydı. Germiyanoğulları, III. Gıyaseddin Keyhüsrev öldürülünce tahta oturan II. Gıyaseddin Mesud'un yönetimine itaat etmeyerek mücadeleye girişmişler, Moğollara karşı da yürütülen bu mücadele 1289 yılına kadar devam etmiştir.[1208]

Türkiye Selçuklu Devleti'nden ayrılıp bağımsızlık ilanı ise Yakup Bey zamanındadır. Kerimeddîn Alişir'in oğlu Yakup Bey, Ankara yöresinde görev yapan bir Selçuklu emiri iken, direk İlhanlılara tabi olmuştur.[1209] Bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti tahtında ikinci kez tahta geçen II. Gıyaseddin Mesud bulunmaktaydı (1302-1308). Yakup Bey dönemi oldukça başarılı geçmiş, Bizans bile vergiye bağlanmıştır.[1210] Yakup Bey, beyliğinin devamı için 1314 yılında, Moğolların Anadolu genel valisi olan Emir Çoban'ın itaatinde olmaya karar vermiştir.[1211] Ölüm tarihi

---

[1205] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 77.
[1206] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, C. II, s. 51; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 7; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 39.
[1207] Turan, *Türkiye*, s.585-586; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 47.
[1208] *Anonim Selçuknâme*, s. 47-50; Turan, *Türkiye*, s. 611.
[1209] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 41; Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, s. 33.
[1210] Pachymeres, *Relations Historiques*, s. 86-87; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 42; Baykara, *Denizli*, s. 90.
[1211] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.252.

bilinmeyen Yakup Bey'den sonra beyliğin egemenliği sarsılmış, Karamanoğulları ve Osmanoğulları tarafından çembere alınmış ve en son Osmanoğulları ile akrabalık bağı kurulmuştur.[1212] Germiyanoğulları Beyliğinin en sonuncu Beyi II. Yakup Bey'in, erkek evladı olmadığından, vefatından sonraki dönemde beyliği Osmanlı Beyliğne katılmıştır (1429).[1213]

Pervaneoğulları Beyliği

Pervaneoğulları Beyliği'nin temelini atan ünlü bir Selçuklu veziridir. Müinüddin Süleyman Pervane, 1266 yılında Sinop'u Trabzon Rum İmparatorluğu'nun elinden alarak ikinci kez fethetmiş ve IV. Kılıç Arslan'a yaptığı baskıyla burayı kendi mülkü yaptırmıştır.[1214] Sinop şehrinin yönetimini naib'lik makamı ile oğlu Mehmet'e vermiştir. 1277 senesinde Müinüddin Süleyman Pervane'yi Moğollar'ın öldürmesi üzerine oğlu Mehmet Sinop'ta bağımsızlığını ilan etmiştir.[1215] Moğollarla iyi ilişkiler kuran Mehmet Bey'in yönetimi 20 yıl sürmüştür. Mehmet Bey 1297'de ölünce, yerine kardeşi Mühezzibeddin Mesud geçerek Bafra ve Samsun'u beyliğin topraklarına katmıştır. Ancak Sinop'a gelen Frank kuvvetlerinin ani bir baskınıyla Mesud Bey esir alınarak Kefe'ye götürülmüş, nihayetinde ise yüksek bir fidye ile geri dönebilmiştir (1298).[1216] Mesud Bey 1302'de vefat edince yerine oğlu Gazî Çelebi geçmiş. Gazî Çelebi, Candaroğlu Süleyman Paşa'ya tabi olmuştur.

Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad zamanında Pervaneoğullarının başında Mesud Bey bulunmaktaydı.

Gazî Çelebi 1313'te Trabzon Rumlarıyla anlaşarak, Kırım sahillerine ve Kefe'ye sefer düzenlemişlerdir. Ardından bu seferden olumsuz etkilenen Cenevizliler de, intikam almak için Sinop'a misilleme seferi düzenlemişler ama Cenevizliler çıktıkları seferde yenilgiye uğrayıp geri çekilmişlerdir (1322). Bu olaydan çok geçmeden Gazî Çelebi hayatını kaybedince oğlu olmadığı için beyliğin başına kızı geçmiş, daha sonra da beylik Candaroğulları topraklarına katılmıştır.[1217]

[1212] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 43; Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, s. 44.
[1213] Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 142; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 47; Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi*, s. 69.
[1214] Kaymaz, *Pervane*, s. 113; Çetin Varlık, "Anadolu Beylikleri", *DGBİT*, C. VIII, İstanbul, s. 593.
[1215] Varlık, "Anadolu Beylikleri", s. 594.
[1216] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 146.
[1217] Varlık, "Anadolu Beylikleri", s. 595.

Sahip Ataoğulları Beyliği

Sahip Ataoğulları Beyliği, Karahisar yöresinde, Selçuklu vezirlerinden Sahip Ata Fahreddîn Ali'nin oğullarınca kurulan beylikti. XIII. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkan ve kısa sürede yıkılan bu beylik ile bilgiler kısıtlıdır. Sahip Ata Fahreddîn Ali'nin oğulları uç beyi olarak Akşehir, Sandıklı ve Kütahya taraflarına gönderilmiştir (1262).[1218] Taceddîn Hüseyin ve Nusreddîn Hasan bu toprakları Selçuklular adına yönetmişlerdir. Müinüddin Süleyman Pervane, Kırım'da bulunan II. İzzeddin Keykavus'la mektuplaştığını bahane ederek Sahip Ata Fahreddîn Ali'ye bir tuzak kurmuş ve onu tutuklattırmıştır (1272). Sahip Ata Fahreddîn Ali zor olsa da suçsuzluğunu ispat ederek eski görevine geri iade edilmiştir. Yetkilerini kullanarak oğlu Nusreddîn Hasan'a Karahisar-ı Develi kalesi kumandanlığını, Taceddîn Hüseyin'e de Ladik, Honaz kumandanlığını verdirmiştir (1275). Bu yıllar Anadolu'da huzurun kalmadığı isyanların başladığı bir dönemdir. Beylerbeyi Şerefeddin Hatiroğlu İsyanı, Elbistan Savaşı, Karamanoğullarının Konya'yı ele geçirmesi ve Siyavuş olayı arka arkaya gelmiştir. Siyavuş olayında Sahip Ata Fahreddîn Ali'nin oğulları Selçukluların yanında yer alarak Karamanoğulları üzerine yürümüşler, fakat yapılan savaşta iki kardeş de hayatını kaybetmiştir.

İki kardeşin de vefatı sonrası beyliğin idaresi Nusreddîn Hasan'ın oğlu Şemseddîn Mehmet'e geçmiştir (1277). Germiyanoğulları ile 10 yıl mücadele eden Mehmet Bey, 1287'de hayatını kaybetmiş, cenazesi dedesinin yanına; Konya'da yaptırdığı Sahib Ata türbesine defnedilmiştir. Yerine geçen oğlu Nusreddîn Ahmet uzun süre beyliğin başında kalmıştır, Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad zamanında Karahisar bölgesinde bulunmaktadır. 1314'de Emir Çoban Anadolu'ya geldiğinde bağlılığını bildirmiş ancak yine de Moğol valisi Timurtaş'ın takibine maruz kalarak bu takipten kurtulmak için kayınpederi Germiyanoğlu I. Yakup'un yanına sığınmıştır. Ölümünden sonra da toprakları Germiyanlılara katılmıştır.

Saruhan Beyliği

Saruhan Beyliği, XIII. yy'ın sonlarından XV. yy'ın başlarına kadar Manisa yöresinde egemen olan Türkmen beyliğiydi.[1219] Manisa ve civarının Türkleşmesinde

[1218] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 150; Kaymaz, *Pervane*, s. 116; Varlık, "Anadolu Beylikleri", s. 587.
[1219] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, C. I, s. 430.

büyük rol oynamışlardır. Batı Anadolu'da 1290'lı yıllarda Saruhan Bey, Selçuklu uç emiri olarak görev yapmaktaydı. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud ve III. Alaeddin Keykubad zamanında Selçuklulara bağlı kaldı.[1220]

Saruhan Bey, 1303 yılında Bizans imparatorunun Türkmenlerin üzerine gönderdiği yaklaşık 7000 kişilik bir Katalan ordusu ile mücadele etti.[1221] 1313'de Bizans'ın elinde bulunan Manisa'yı fethederek Ege kıyısına doğru sınırlarını genişletti.[1222] Denizcilik faaliyetlerine girişerek güçlü bir donanma kurdu ve Ege Denizi'nde önemli fetihler yaptı. 50 yıl bey olarak hüküm sürdürdükten sonra 1346 yılında vefat etti.[1223] Kendisinden sonra gelen Saruhan beyleri, Memlükler ve Osmanlılarla iyi ilişkiler kurarak varlıklarını sürdürdüler. Fakat 1390'da Osmanlı padişahlarından Yıldırım Bayezid'in beyliğin merkezi Manisa'yı alması ile beylik sona erdi.[1224]

Candaroğulları Beyliği

XIII. asrın son dönemlerinde Kastamonu ve Sinop ile bu illerin civarında hüküm süren Candaroğulları Beyliği'nin kurucu beyi Şemseddin Yaman Candar beydi.[1225] Kastamonu'nun asıl hâkimi Selçuklu uç beyi olan Çobanoğullarından Muzaffereddin Yavlak Aslan idi. II. İzzeddin Keykavus 1280'de Kırım'da vefat edince oğulları bir bir Anadolu'ya geçerek saltanat mücadelesine giriştiler. Muzaffereddin Yavlak Aslan ilk önce II. Gıyaseddin Mesud'a destek verdi ve onun Selçuklu tahtını ele geçirmesinde etkin rol oynadı. Ancak beş altı yıl sonra ise Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanat mücadelesinde Muzaffereddin Yavlak Arslan onun yanında yer aldı. Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud, Kılıç Arslan'ın üzerine yürümüş ve neredeyse hezimete uğruyorken Moğol askerlerinin yetişmesi ve Şemseddin Yaman'ın gayretleriyle savaşı kazanmıştır (1292). Bunun üzerine İlhanlı Geyhatu Han tarafından ona Kastamonu yakınındaki Eflanî ve çevresi ikta olarak verildi.[1226]

Candar Bey'in vefat zamanı belirsiz olmakla birlikte yerine oğlu Süleyman

---

[1220] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 907; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 84; Çağatay Uluçay, "Saruhanoğulları", *DİA*, C. X, İstanbul 1993, s. 239-244.
[1221] Nicol, *a.g.e*, s. 139-140.
[1222] Uluçay, a.g.m, s. 240.
[1223] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.86; Uluçay, a.g.m, s. 241.
[1224] Uluçay, a.g.m, s. 242.
[1225] Varlık, "Anadolu Beylikleri", s. 550.
[1226] Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 29.

Paşa'nın geçtiği bilinmektedir.[1227] Süleyman Paşa, Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud Bey elinde bulunan Kastamonu'yu bir baskın ile ele geçirmiştir. Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubad zamanında Candaroğulları'nın beyi Süleyman Paşa idi. 1314'de Emir Çoban'a tabiyet bildirenler içinde Süleyman Paşa'yı da görüyoruz. Bu tarihten sonra beyliğin sınırlarını genişletmekle uğraşmış, Cenevizliler ve Venedikliler ile ticarî faaliyetlerde bulunmuştur. Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra beyliğin başına geçenler Osmanoğulları ve Kadı Burhaneddin Beyliği arasında denge siyaseti izlemişler ve böylece ayakta kalmışlardır. Osmanlı padişahlarından Anadolu Türk Siyasi Birliğini sağlamak isteyen Yıldırım Bayezid'ın 1393 senesinde Kastamonu civarında II. Süleyman'ı yenerek öldürmüş, Sinop'da bulunan İsfendiyar Bey bağlılığını bildirdiği için ona dokunmamıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti'ne tabi olan Candaroğulları Beyliği, İsfendiyaroğulları Beyliği olarak devam etmiştir. Artık adı İsfendiyaroğulları Beyliği olmuş olan bu beyliği daha sonraları Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı Devleti'ne katmıştır (1461).[1228]

Karesi Beyliği

Tarih sahnesindeki varlığı kısa sürmüş olan Karesi Beyliği, XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın ortalarında kuzeybatı Anadolu'da kurulmuştur. Balıkesir ve Çanakkale başta olmak üzere Kuzey Ege Denizi'ne de hâkim olmuşlardır. Gerek kara ve gerekse deniz beyliği olarak farklı olan bu beyliğin kurucularının kökü Danişmendliler'e kadar dayanıyordu.[1229] Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan tarafından Danişmendliler'in Doğu Anadolu'daki hâkimiyetlerine tamamen son verilince, hayatta kalan hanedan mensupları Selçuklu Devleti'nin batı sınırlarında uç beyi olarak görevlendirilmişlerdir. Bu saltanat mensubu uç beyleri, Bizans'a karşı Selçuklu sınırlarını korumuşlardır. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Meud'un Gazan Han tarafından tahttan indirilmesiyle 1296-1298 seneleri arası Selçuklu Devleti'nin tahtı sahipsiz kalmıştır. Bu yıllarda Kalem Bey (Kalemşah) ve oğlu Karesi Bey, Balıkesir'de güçlenerek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'da ölümünden sonra Ece Halil Bey yönetiminde Türkmenler önce Dobruca'ya

[1227] Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 30.
[1228] Yaşar Yücel, *Çoban-Oğulları Beyliği-Candar-Oğulları Beyliği I*, Ankara 1988, s. 69.
[1229] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye* I, s. 100; Turan, *Türkiye*, s. 294-295; Uzunçarşılı, *Kitabeler*, s. 43-45; Zerrin G. Öden, *Karası Beyliği*, Ankara 1999, s. 4-12.

ardından da Karasi bölgesine yerleşmişlerdi (1300-1301). Böylece Karesioğullarının bir taraftan nüfusu artarken bir taraftan da askeri yönleri güçlenmiş oldu. Kısa süre içinde sınırları genişledi.[1230] İdareyi babasından sonra ele alan Karesi Bey, Biga Yarımadasındaki Bizans şehirlerini tek tek ele geçirmiş ve Türkmenleri buraya yerleştirerek bölgenin Türkleşmesini sağlamıştır.[1231] 1328'de ölümünden sonra beyliğin başına oğlu Yahşi Bey geçmiştir.

Karesioğulları'nın yayıldığı alan konum itibariyle çok önemli idi. Denizciliğe önem vererek Ege adaları ve karşıdaki Gelibolu sahillerini fetih etmişler, böylece devletin yeni merkezi Bergama olmuştur. Karesioğulları'nın Ege Deniz'ndeki faaliyetlerinden rahatsız olan Venedikliler bir haçlı ittifakı kurarak, Rodos şövalyeleri ve Bizans imparatorluğu ile birleşerek savaş açmışlardır. Yahşi Bey idaresindeki Türk donanmasıyla Haçlılar Edremit açıklarında karşılaşmışlardır (1334). Karesioğulları ağır bir yenilgi almasının ardından bir süre Ege'deki faaliyetleri duraksamış ancak 1337'de toparlanarak Biga sahillerinden karşıya geçerek Trakya içlerine kadar akınlarında bulunmuşlardır.

Yahşi Bey'in vefatından sonra oğulları arasında taht kavgaları başlamış, Orhan Bey zamanında da Osmanlı'ya katılan ilk Türk beyliği olmuştur. Böylelikle onların kara ve deniz gücü Osmanlı'ya geçmiştir.[1232]

Hamidoğulları Beyliği

Hamidoğulları Beyliği, Uluborlu, Eğirdir, Isparta ve göller yöresinde XIV. yüzyılın başlarında hüküm süren bir beylikti. Selçukluların uç beylerinden Hamid Bey, Burdur ile Isparta diyarlarında yerleşik bulunan Hamidoğulları Beyliği'nin temelini atmıştır.[1233] İlk olarak 1291'de, Moğol-Selçuklu yönetimine karşı isyan kararı almıştır. Fakat Moğollar Karamanoğulları üzerine yürüdükleri zaman, Beyşehir, Eğirdir, Isparta ve Burdur'u da yerle bir ettiklerinde Hamid Bey, dağlara çekilerek hayatta kalmıştır. Hamid Bey, 1296'da Gazan Han'ın Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud'u azletmesiyle oluşan hakimiyet boşluğundan faydalanarak 1297'de sağlam, güvenlikli şehir olarak görülen Uluborlu kentini beyliğinin merkezi yaparak Burdur, Isparta,

[1230] Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel*, C. II, s. 110; Öden, *Karasi Beyliği*, s. 29-30.
[1231] Uzunçarşılı, *Kitabeler*, s. 97; Öden, *Karasi Beyliği*, s. 24.
[1232] Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 103-104.
[1233] Kofuoğlu, *Hamidoğulları Beyliği*, s. 6; Varlık, "Anadolu Beylikleri", s. 562.

Gönen ve Eğirdir çevresinde ikinci kez istiklalini ilan etmiştir. 1298'de Selçuklu tahtına Gazan han tarafından III. Alaeddin Keykubad geçirilince ilk bağımsızlık hareketinin sonunda yaşadığı feci akıbeti yaşamak istemeyen Hamid Bey, Moğol-Selçuklu idaresine tabi olmuştur.[1234] Gazan Han'la birlikte, III. Alaeddin Keykubad'ın namına sikkeler kestirmiştir. Çalışmamızın II. Bölümünde de verdiğimiz gibi bu sikkelerin o vakte kadar hiçbir İslami sikkede görülmeyen mühim bir özelliği de, üzerinde "humiyet ani'1-afat" yani; Allah afattan korusun cümlesinin yazılı olmasıdır.

Hamid Bey'in ölümünden sonra oğlu İlyas ve torunu Dündar Bey beyliğin başına geçtiler. Dündar Bey dönemi Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci saltanat dönemine denk gelmektedir. 1307'de beyliğin merkezi Konya-Antalya arasındaki yolları denetim altına almak için Uluborlu'dan Eğirdir'e nakledilmiştir. 1314'de Emir Çoban'a bağlılığını bildiren Dündar Bey beyliğinin yaşamasını sağlamıştır.[1235] Emir Çoban'ın Anadolu'dan ayrılmasının ardından tekrar harekete geçerek Antalya'yı eline geçirmiş, buranın yönetimini kardeşi Yunus Bey'e bırakmıştır. Daha da güçlenen Dündar Bey, Moğollara olan vergisini ödemeyerek tam bağımsızlığını ilan etti ise de bu pek sürmemiştir. İlhanlı valisi Timurtaş'ın baskısıyla Eğirdir'i terk ederek Antalya'ya kaçmış, ancak Antalya'yı idare eden yeğeni Mahmud Bey'in kendisine ihanetiyle Moğol valisi Timurtaş'a teslim edilerek öldürülmüştür (1326). Dündar Bey'in oğlu İshak Bey, Moğol valisi Timurtaş'ı Memlüklülere şikâyet için Mısır'a gittiği için beyliğin başına oğlu Hızır Bey geçmiştir.[1236] Hızır Bey, Timurtaş'ın ortadan kaldırdığı Eşrefoğulları'na ait Beyşehir, Seydişehir, Akşehir ve Doğanhisar'ı ele geçirerek beyliğinin sınırlarını genişletmiştir. 1328'de yılında babası İshak Bey Anadolu'ya dönünce idareyi ona bırakmıştır. 1338'de İshak Bey'in ölümünden sonra torunları devleti idare etmeye devam etmişler ve ayakta kalabilmek için Germiyanoğullarından ve Osmanoğullarından yardım almışlardır. Sonra da beylik, Osmanlı'ya ilhak olmuş, Hamid-ili (Hamîd Sancağı) adını almıştır.

Aydınoğulları Beyliği

Aydınoğulları Beyliği, Germiyanoğullarının batı bölgesinde görev yapan bir subaşı olan Mübarizeddin Gazi Bey (Aydınoğlu Mehmet Bey) tarafından kuruldu.

[1234] Varlık, "Anadolu Beylikleri", s.563.
[1235] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 52.
[1236] Uzunçarşılı, Kitabeler, C. II, s. 229-231.

Güneybatı Anadolu'da Selçuk ve Tire'den Büyük Menderes'e kadar uzanan bölgede merkez şehri Birgi olmak egemen oldular. Mübarizeddin Gazi Bey 1300'lü yılların ilk senelerinde Menteşeoğulları ile birlikte bölgede seferler yaparken, 1308'de Aydın'ı alarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu yıllar hem son Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud devrinin de sonu hem de Türkiye Selçuklu Devleti'nin sonudur.

Beylik Güneybatı Anadolu'da kurulduğu için en önemli limanı Selçuk ve denizcilik faaliyetleri gelişkin idi. Beylik 1319'da Sakız adasına bir baskın düzenlemiş, ardından Mübarizeddin Gazi Bey'in oğullarından Umur Bey, 1328'de İzmir'i ele geçirmiştir.[1237] İzmir'in beylik için önemli bir tersane şehri olduğu görülmektedir. Daha sonraları da Sakız, Eğriboz, Mora ve Rumeli sahillerine başarılı seferler düzenlemiştir.[1238] 1334'de Gazi Bey'in ölümünden sonra kardeşlerinin ısrarı ile Umur Bey beyliğin başına geçmiştir.[1239]

Saruhanoğlu beyi Süleyman Bey'le Umur Bey birlikte Bizans'ın kıyılarına seferler düzenlemişler ve niyetlerinde muvaffak olmuşlardır. 1348'de Kıbrıs Krallığı, Venedik ve Rodos askeri birliklerinden müteşekkil bir haçlı donanması İzmir'i geri alabilmek üzere saldırmışlardır. Bu saldırıda Umur Bey onlara karşı savaşırken şehit düşünce yerine kardeşi Hızır Bey geçmiştir. Haçlılarla zorlayıcı yaptırımları olan bir anlaşma yapmaya mecbur kalan Hızır Bey (1348), benzeri şartlar taşıyan başka bir anlaşmayı da 1351'de Cenevizliler ile de imzalamıştır.[1240] Gittikçe güç kaybeden beylik, 1426 senesinde Osmanlı topraklarına katılmıştır.[1241]

Osmanoğulları

Osmanoğulları Beyliği'nin ilk dönemlerine ait bilgilerin önemli bir kısmı, birkaç asır sonradan yazılmış eserlere dayandığı için Osmanlı'nın kuruluş tarihi oldukça karışıktır. Tartışmalar bugün bile devam etmektedir. Osmanlı Devleti'nin kurucuları tarihi kayıtlara, etnik ve geleneksel incelemelere ve damgalarına göre, Oğuzların Bozok kolunun Kayı boyundandır.

Moğol istilasıyla beraber Süleyman Şah önderliğindeki Kayılar evvela 1227

[1237] Z. Günal Öden, "Aydınoğulları Beyliği", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 795.
[1238] Nicol, *a.g.e*, s. 183-184.
[1239] İbni Battûta, s. 206-208; Yücel, *Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Beylikler*, s. 201; Tuncer Baykara, *Aydınoğlu Gazi Umur Bey*, Ankara 1990, s. 45.
[1240] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 109.
[1241] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 112-113.

tarihinde Anadolu'ya gelmiştir. Onları, I. Alaeddin Keykubad, Karacadağ ve bölgesine yerleşmiştir. Kayılar o esnada 50 bin kişi civarındaydı. XIII. yüzyılın ortalarında Ankara'nın batısında yaşayan Kayılar daha sonra beyleri Ertuğrul Bey idaresinde Batı Uç bölgesindeki Söğüt ve Domaniç bölgesine gelip yerleştiler.[1242] Ertuğrul Bey, Bizans sınır bölgesinde varlığını devam ettirirken Selçuklulara bağlı idi. Diğer Türkmen beyleri gibi Bizans'a karşı gaza hareketlerinde bulunmaya başladı. Bu teşebbüsü kurduğu devletin geleneği haline dönüştü ve Bizans üzerine daimi gaza hareketleri başladı[1243] Ertuğrul Bey, 1000 km^2 kadar bir alanı fethettikten sonra 1280 yılında doksan yaşlarının üzerinde vefat etti. Aşiret onun yerine Osman Bey'i lider olarak seçti ve onun bey olması kurulan devlete adının verilmesine sebep oldu.[1244]

Osman Bey, boyunun başına geçtiği ilk yıllarda Kastamonu Uç beylerinden Çoban Oğullarına bağlıydı.[1245] Osman Bey sınır hattının en ilerisinde faaliyet göstermekte olup tüm gücüyle gaza ve cihat hareketine girişmişti. Bu durum doğudan gelen gaziler ve gariplerin dikkatini çekerek Osman Bey'e katılımları artırıyordu. Osman Bey de kendine katılanları koruyup kolluyor ve yanında yer veriyordu. Gittikçe lider vasfı güçlenerek ünü her tarafa yayılmaya başladı. Uçlardaki Türkmenler arasında nüfuz sahibi olan Ahi Reisi Şeyh Edebali'nin de desteğini alması onu tartışılmaz bir lider yaptı.[1246] Muhtemelen Anadolu halkının son dönem Selçuklu sultanlarında göremediği bu liderlik ruhu Osman Bey de ortaya çıkmıştı.

Osman Bey'in 1288 yılında Bizans tekfurunun elindeki Karacahisar'ı fethetmesi onun beyliğinde bir dönüm noktasını oluşturdu İlk dönem Osmanlı kaynaklarının üstüne basarak durduğu ve bizimde II. Bölümde açıklamaya çalıştığımız konuda Selçuklu sultanı bu fetihten büyük memnuniyet duymuş ve Osman Bey'i ödüllendirmiştir. İlk beylik alametlerini gönderen Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud'dur. Artık Osman Bey de bir sancak beyi olarak sınır hattını koruyacaktır.[1247] Yarhisar ve Bilecik'in 1298 yılında fethinden sonra da daha önce mevzusu geçen III.

[1242] M. Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2002, s. 12-13.
[1243] İlhan Şahin, "Kuruluştan Fetret Devrine Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi", *DGBİT*, C. X, İstanbul, s. 137.
[1244] Vural Genç, *İdris-i Bitlisi Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi*, s. 109.
[1245] Yücel, *Çobanoğullları ve Candaroğulları*, s. 43-49; İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, s. 10; Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 19.
[1246] Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 6; *Neşrî Tarihi*, s. 82; İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, s. 11.
[1247] Şahin, "Kuruluştan Fetret Devrine", s. 140.

Alaeddin Keykubad tarafından Osman Bey'e bir berat gönderilerek bu vazifesine devam etmiştir.[1248] Osman Bey 1300 yılında ise Köprühisar ve Yenişehir'i ele geçirerek hâkimiyet sahasını genişletti. Türkmen nüfusu Yenişehir'e yerleştirip burayı başşehir olarak kullanmaya başladı.[1249]

Osman Bey'in kazandığı başarılar civardaki Rum tekfurlarının yanı sıra, Bizans İmparatoru'nun dahi tepkisine neden olmaktaydı. Nihayet Osman Bey'in 1301'de İznik şehrini kuşatması üzerine, Bizans İmparatoru İznik'i kurtarmak için harekete geçti ve yardım için askeri bir kuvvet gönderdi. Bizans kuvvetleri ile Osman Bey'in alperenleri 1302 yılında Koyunhisar'da (Baphaeon) karşılaştılar. Galip gelen taraf Osman Bey oldu. Bu savaş ile Osmanlı-Bizans kuvvetleri ilk defa karşı karşıya gelmiş ve çağdaş Bizans kaynaklarında ilk defa Osman Bey'den bahsedilmiştir.[1250] Koyunhisar savaşı sonrasında İzmit yolu Türklere açılarak Bursa'nın da üç taraftan yolu kesilmiş oldu. Ancak deniz yolu ile Bizans'tan yardım alabilecek durumda idi.

Osman Bey'in ne zaman bağımsız bir beylik sürdüğü tarih, tartışılageldiği gibi bugün de hala tartışmalı bir konudur. 1298, 1299, 1302 ve 1308 tarihleri karşımıza çıkar. Osman Bey Karacahisar'ı aldıktan sonra gazilikten uç beyliğine yükselmiştir. Yani bu dönemde bağımsızlıktan söz edilemezdi. Osman Bey, Kastamonu uç beyine, Kastamonu uç beyi, Selçuklu sultanına, Selçuklu sultanı da İran Moğollarına bağlı idi.[1251] Karacahisar fethinden sonra ikinci aşama, 1299 yılında Eskişehir batısında bulunan Bilecik, Yarhisar, Yenişehir ve İnegöl hisarlarının fethidir. İlk Osmanlı Menakıpnamesine göre, Osman Bey kendi adına hutbe okutmuş ve bağımsızlık iddiasında bulunmuştur. Bu tarihte devletin kurulduğu bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Genel olarak da kanaat bu yönde olup Osmanlı'nın kuruluşu 1299 olarak kabul edilmiştir. Yani III. Alaeddin Keykubad döneminde istiklallerini ilan etmişlerdir. Bu mümkün olabilir mi? O dönemin şartlarını ve gelişmelerini çok iyi yorumlamak gerekir. 1284-1299 yılları arası Anadolu'ya tam bir kargaşa hâkimdi. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in öldürülmesi, yerine II. Gıyaseddin Mesud'u Selçuklu tahtına oturması, ona karşı Karaman ve Eşrefoğlu beyliklerinin ayaklanması, saltanat

[1248] Genç, *İdris-i Bitlisi Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi*, s. 125.
[1249] Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 15-21; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 107-109.
[1250] Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 27.
[1251] İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, s. 12.

kavgaları ve Şehzade Geyhatu'nun iki kez Anadolu'ya gelip Türkmenleri tenkil etmesi önemli olaylardan bazılarıydı. Orta-Anadolu'da İlhanlı askeri ve mali tahakkümü daha da arttı. Selçuklu bürokrasisi tümüyle İlhanlıların eline geçti.

Osman Bey bu sırada bulunduğu konum itibariyle oldukça şanslıydı. Doğu komşusu olan güçlü Germiyan Beyliği, İlhanlı bakısı altındaydı ve batıya doğru harekete geçecek fırsatı olmadı. Ayrıca İlhanlıların da doğrudan Osman Bey'le teması bulunmayıp arada Germiyan toprakları tampon durumundaydı. Birkaç yıl içinde de İlhanlıları oldukça meşgul edecek olan Moğol Noyanlarının isyanları patlak verdi. Gazan Han tarafından 1298 yılında II. Gıyaseddin Mesud tahtan indirilir ve III. Alaeddin Keykubad tahta çıkarıldı.[1252] Akabinde Sülemiş Noyan isyan etti. Anadolu'ya sayısız Moğol askeri geldi. İlhanlı merkezi, noyanların isyanları ile uğraşırken Batı Anadolu'yu kontrol edemediler. Osman Bey ve diğer uç beyleri Bizans şehirlerine karşı genel bir cihat ilan ettiler. 1302'de Osman Bey İznik'i kuşattı ve Bizans İmparatorluk ordusunu yendi. Halil İnalcık, 1302 Koyunhisar Savaşını kazanan Osman Bey'in bir hanedan kurucusu olarak kabul etmekte ve 27 Temmuz 1302 tarihini Osmanlı Devleti'nin kesin kuruluş tarihi olarak ilan etmektedir.[1253]

Osman Bey'in bağımsızlığını ilan tartışmasına noktayı koyacak en geçerli delil bastırdığı sikkeler olabilir. Şu ana kadar Osman Bey'in bilinen üç sikkesi vardır. İlhanlı sikkeleri formunda, üzerinde darp yeri ve tarihi bulunan bu sikkelerden tahminen çok sayıda bastırılmış olmalıdır.[1254] Osman Bey'in h. 699/m.1300 yıllarına ait sikkeleri bu tarihlerde istiklâlini ilan ettiğini gösterir.[1255] Adına hutbe okutması ve para bastırması bunun en açık göstergesidir. Tahminimizce III. Alaeddin Keykubad'ın Sülemiş İsyanı sonrasında Anadolu'dan ayrıldığı (1299-Mart 1300) ve III. Alaeddin Keykubad'ın

[1252] Genç, *İdris-i Bitlisi Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi*, s. 124.
[1253] İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, s. 17.
[1254] Hakan Yılmaz, "Osman Gâzî'nin 700/1300-1301'de Yenişehir'de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi", *Vakanüvis-UTAD*, S. IV, Aralık 2019, s. 111.
[1255] Yılmaz, "Osman Gâzî'nin Üçüncü Sikkesi", s. 113, Tablo 2.

Darp Sırası	Koleksiyon	Madeni	Darp Tarihi	Darp Yeri	Kutru	Ağırlığı
1	N. Lowick	Gümüş	699/1300	Söğüd	16 mm.?	0,625 gr.?
2	Doha Müzesi	Gümüş	700/1300-1	Yenişehir	16 mm.	0,623 gr.
3	İst.Ark.Müzesi	Gümüş	Yok	Yenişehir	16 mm.	0,720 gr.

Abışka Noyan tarafından alıkonulduğu (Haziran 1301) tarihlerde, Osman Bey bağımsızlığını ilan etmiştir. III. Alaeddin Keykubad tahtan azledildikten sonra da tamamen müstakil bir hale gelmiştir. 1308'de II. Gıyaseddin Mesud'un ölümünden önce Osmanlı Devleti kurulmuştur.

Türkiye Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra kurulan diğer beylikler: Taceddinoğulları Beyliği,[1256] Eretna Beyliği,[1257] Kadı Burhaneddin Ahmed Beyliği,[1258] Dulkadıroğulları Beyliği[1259] ve Ramazanoğulları Beyliği.[1260] Çalışmamızın zaman aralığı III. Alaeddin Keykubad dönemi olduğu için bu beyliklerle ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

6. Moğol Noyanlarının İsyanları

II. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde Türkiye Selçuklu Devleti, hem sultanın hayat biçiminden gelen tepkiler, hem de üst düzey yöneticilerin devletin idaresine dâhil olmasından dolayı pek çok sorunla karşılaşmıştır. Selçuklu devlet düzeninin içinde bu sorunlar derinleşirken doğudan çıkıp yönünü batıya döndüren Moğolların da Selçukluların kaderindeki tesiri oldukça önemlidir. Batıya doğru gelmekte olan Moğol güçlerinin neden olduğu yoğun göçler sonucunda Anadolu coğrafyasının doğu ve güneydoğusunda nüfus hareketi hızla artmıştır. Bölgenin sosyo-ekonomik ve politik yaşamı olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Nüfus yapısının birden değişmesi ve idaresel zaafiyet Baba İshak ayaklanmasına neden olmuştur. Bu isyanın önlenmesi sırasında Selçuklu ordusunun güçsüzlük göstermesi Anadolu topraklarındaki ilerlemeleri

[1256] Kurucusu Taceddin Bey olan bu beylik, 1348 senesi itibariyle merkez kenti Niksar olmak kaydı ile Ünye, Fatsa ve Bafra civarında egemen olmuştur.
[1257] Uygur Türklerinden olan Eratna Bey, bu beyliğin kurucusudur ve aynı zamanda Moğolların Anadolu genel valisi Timurtaş'ın kayınbiraderidir. Timurtaş Mısır'a ilticası esnasında yerine vekâleten Anadolu valisi olarak Eratna Beyi bırakmıştır. XIV. yüzyılın ortalarında, Sivas-Kayseri arası merkezi olmak kaydıyla, Orta Anadolu'ya hükmeden bir beylik kurmuştur.
[1258] Oğuz boylarının Salur kolundan olan Kadı Burhaneddin'in aile efradı Moğolların önünden kaçarak Harizm'den Kayseri'ye gelmişler, Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine girerek kadılık yapmış ve XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Orta Anadolu'ya hâkim olmuşlardır.
[1259] Oğuzların Bozok kolundan Zeyneddin Karaca Maraş ve Elbistan yöresine yerleşerek 1337'de beyliğini kurmuştur.
[1260] Oğuzların Üçok kolundan Yüreğir boyundan 40.000 çadırlık bir nüfus Moğol istilasından kaçarak Adana bölgesine gelerek Ramazan Bey idaresinde Adana bölgesine yerleşip beyliklerini kurmuşlardır. XIV. yy'ın ikinci yarısından XVII. yy'ın başlarına kadar egemenlik sürdürmüşlerdir.

yakinen izlenmekte olan Moğolların Selçuklulara karşı saldırgan tutumlarına sebep olmuştur.[1261]

İlk olarak Erzurum'u işgal eden Moğollar, Kösedağ Savaşı'nın olduğu 1243 senesinde Selçuklu ordusunu savaş yapmadan yenerek geri çekilmeye mecbur bırakmıştır. Böylelikle Anadolu'nun idaresine ortak olan Moğollar çok yüklü bir anlaşmayla Selçukluları kendilerine tabii kılmışlardır. Diğer taraftan bu süreçte yönetime getirilen yaşça küçük ve hiçbir deneyimi olmayan Selçuklu sultanlarından kaynaklı yönetimde ekseriyetle ileri gelen yetkili kişilikler öne çıkmıştır. Sözü edilen nedenlerden kaynaklı olarak 1266-1277 tarihlerinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin idaresinde tek başına yetkili olan ve ülkenin siyasetini tespit eden Muineddin Süleyman Pervane'den ötürü bahsedilen tarihler tarihçilerce Pervane Dönemi olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Pervane'nin yaşamını ve menfaatlerini sürdürmek amacıyla Memlûkler ve Moğollar arasında izlediği ikili politikanın sonucunda 1277 tarihinde öldürülmesinin ardından vezirlik konumunu bir müddet alan Fahreddin Ali de 1288 tarihindeki ölümüne kadar idarede hemen hemen tek başına belirleyici olmuştur.

Türkiye Selçuklu sultanları ve resmi makamları yasallıklarını Moğollardan elde etmiştir. Fakat 1291'de Argun Han'ın vefatıyla İlhanlı tahtında vuku bulan taht kavgalarının Anadolu'da da tesirleri olmuştur. Yeni han Geyhatu'ya karşı bazı emirler Anadolu'ya geçip mücadelelerini burada sürdürmüştür. Anadolu'daki Türkmenler de Moğol hâkimiyetini bertaraf etmek amacıyla teşebbüslerde bulunmaya başlamıştır. Gazan Han'ın 1295 yılında İlhanlı tahtına geçmesinin ardından karşıtı olan emîrlere uzak bölgelerin yönetimi devredilerek saraydan uzaklaştırılması sağlanmıştır.

Gazan Han'ın risk gördüğü ve Anadolu'ya sürdüğü emîrlerden Togaçar Noyan Moğollara muhalif olarak ilk isyan bayrağını çeken emîrlerden olmuştur. Togaçar Noyan'ın ardından Anadolu hudutları içinde Moğollara muhalif davranan emîrlere bir merkez görevi ifa etmiştir. Togaçar Noyan'ın isyanını önlemekle vazifelendirilen Baltu Noyan, sonrasında Baltu Noyan'ın başlattığı isyanı önlemekle vazifelendirilen Sülemiş Noyan Anadolu'ya ulaşınca isyan etmeyi seçmiştir. Anadolu'da isyan eden Moğol emîrleri içinden Timurtaş Noyan ve Sülemiş Noyan, Memlûklerden yardım

[1261] Ömer Tokuş, "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2017, S. 230, s. 207.

sağlayarak çabalarını daha kapsamlı bir bölgeye genişletmelerinden dolayı öteki isyanlardan ayrı bir nitelik taşımıştır.[1262]

Netice itibariyle hem İlhanlı hem de Türkiye Selçuklu Devleti misalindeki gibi merkezî idarenin gücünün azalması, idarede yetkin olmayan sultanların mevcudiyeti yönetimde tümüyle dışardan bir karışmaya yol açmıştır. Selçuklu-Moğol çatışmalarının ve Moğol emîrlerinin başlattığı isyanların ortasında olan Anadolu sosyal, iktisadi ve demografik yönden epey bir hasara uğramıştır. Tüm bu eksikliklere karşın Moğol hücumlarının neden olduğu yoğun göçlerin Anadolu'nun farklı hüviyetinin meydana gelmesinde anlamlı bir görevi olduğu kabul edilmiştir.

İlhanlı merkezinde yaşanan taht mücadelelerinin yansıması, etkileri ve olumsuz sonuçları Anadolu halkını da yakından etkilemiştir. Taraflardan biri mutlaka ya Anadolu'ya kaçmış ya da Anadolu'ya sürgüne gönderilmiştir. Anadolu'ya gelen ve isyan eden Moğol Noyanlarının hepsi mücadelelerini kaybetmişler ve Anadolu toprakları tarumar edilmiştir.

7. Memlük-Moğol Çekişmesi

Altmış sene devam ederek 1320 senesine kadar süren İlhanlı-Memlük çekişmesi, 1260 senesinin Eylülünde 'Ayn-ı Calût Savaşı ile başlamıştır. Bu savaşla Moğol hücumu Memlüklerce sekteye uğratılmış, Moğolların üstünlüğü kırılmıştır. İki devletin bu mücadelesinin nedenleri, gidişatı, neticeleri ve tepkileri kapsamında, ordu düzenleri, manevraları, planları, coğrafyaları yönünden araştırılmıştır.[1263]

1265-1282 İlhan Abaka Devri'nde, 1277 yılında olan Elbistan Savaşı, Sultan Baybars emrindeki Memlûk kuvvetlerinin Anadolu'da bulunan İlhanlı ordusunu hemen hemen yok ettiği önemli savaşlardan biridir. Bu savaş, hükümdar Baybars tarafından kurulan Memlük askeri sisteminin ve sayı üstünlüğünün bir başarısıdır. Abaka Han, savaşın üzerinden üç yıl geçince Suriye'ye saldırı düzenlemiş ve Mengü Temür emrindeki İlhanlı ordusu, Hums civarında Memlûk ordusuyla karşı karşıya

[1262] Tokuş, "Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", s. 207.
[1263] John Mason Smith, "Ayn Jālūt: Mamlūk Success or Mongol Failure?" *Harvard Journal of Asiatic Studies,* 46 (2), (1984) s. 307-345.

gelmiştir. Savaş, İsa b. Muhenna emrindeki Arap bedevi taburlarının saldırısı neticesi, İlhanlılar bozguna uğramıştır.[1264]

Kurulduğu andan beri Memlük Devleti Suriye'ye yapılan Moğol akınlarıyla ilgilenmek mecburiyetinde kalmıştır. Muhtemeldir ki Suriye'nin ardından Mısır'a ilerleyip tüm İslam âlemini hasara uğratabilecek Moğollar, Suriye içinde Memlükler tarafından engellenmiştir. Moğolların, Memlükler tarafından yenilgiye uğraması onların yenilmezliği düşüncesini de ortadan kaldırmıştır. Moğolların, Suriye üstündeki seferlerinin bu coğrafyadaki iktisadi, toplumsal ve politik bir takım neticeleri olmuştur. Moğolların Suriye'de ilhak ettiği yerlere zarar vermeleri bölgenin iktisadi durumuna büyük zarar vermiştir. Yöre halkı, Moğolların yararlanmasını önlemek gayesiyle ekili alanları yakıp yıkmışlardır. Yörede emniyetin yok olmasının doğal neticesinde ticari yollarının emniyeti de yok olmuş, ticaret bitmiştir. Bu duruma Moğollara muhalif düzenlenen orduların gereksinimlerini giderme mecburiyeti de ilave edilince büyük bir iktisadi yavaşlama olmuştur.[1265]

Moğolların coğrafyadaki talan ve kıyımların insanlar üzerinde yol açtığı korku ve telaş hali, birçok kişinin bu coğrafyayı terk ederek Mısır, Anadolu ve diğer ülkelere taşınmasına neden olmuştur. Nüfustaki bu hareketlilik çoğu yerleşim yerlerinin terk edilmesine ve diğer yerlerde de yoğun nüfus yığılmasına neden olmuştur.

Moğolların, Suriye'ye taarruzlarının politik neticelerine gelince; Haçlı Seferleri esnasında öncelikle Suriye ve Kudüs'ün sahil kentlerinde farklı Haçlı sancakları oluşturulmuştur. Memlûkler'in esas prensiplerinden biri de bu coğrafyayı Haçlılar'dan almaktı. Haçlılar, Calût Savaşı esnasında tarafsız davranarak Memlük ordularının ülkelerinden geçmesine müsaade etmiş olmakla beraber, bu coğrafyanın Haçlılar'dan alınması aşağı yukarı yarım yüzyıl gecikmiştir. Baybars ve sonraki hükümdarlar Suriye topraklarından Haçlılar'dan çıkarmak amacıyla uzun bir müddet savaşmıştır. Nitekim Haçlılar, Memlük Devletiyle sorun yaşamamaya çalışmalarına karşın, yürüttükleri casusluk eylemleriyle daima iç tehlike faktörü olmuştur.[1266]

[1264] A. P. Martinez, "Some Notes on the Il-Xānid Army", Archivum Eurasiae Medii Aevi, 6, 1986: s. 156-158.
[1265] Yüksel Arslantaş, "Memlûk-Moğol Mücadelesi ve Orta Doğu Tarihine Etkileri", *Belleten*, Ankara 2003, C. LXVII, S. 250, s. 15-17.
[1266] Arslantaş, "Memlûk-Moğol Mücadelesi", s. 14.

Moğollar'ın Memlûklere karşı klasik düşmanlıkları Nâsıreddin Muhammed döneminde de sürmüştür. Moğol sultanı Gazan Han, devletine iltica eden Memlük emirlerinin de gayretleriyle Suriye'ye sefere çıkmıştır. Fakat Bağdad'a ulaştığında Anadolu genel valisi Sülemiş Noyan'ın, İlhanlı tahtını zapt etme girişimiyle karşılaştı. Bu durumu haber alınca Suriye seferine gitmedi. Gazan Han'ın adamları üzerine gelince Sülemiş Noyan, Memlûklere iltica etmek durumunda kaldı. Sülemiş Noyan'ın, sülalesini getirmek için emrindeki Memlük ordusuyla Mardin'e girmesi Gazan Han'a Suriye seferi için bir gerekçe olmuştur. Gazan Han'ın seferini haber alan Nâsıreddin Muhammed ise askerlerini hazırlayıp Dımaşk'a yürümüştür.

Nâsıreddin Muhammed 1299 tarihinde Gazze ve Dımaşk'a varınca Gazan Han'ın Fırat'a ulaştığını öğrenmiştir. Hama ile Humus arasındaki Haznedar vadisinde karşılaştılar. Yapılan savaş sonucunda Nâsıreddin Muhammed yenilgiye uğramış ve Humus'u ise Moğollar almıştır. Fakat Gazan Han, Humus'u almakla kalmamış Dımaşk'e hareket etmiştir. İbn Teymiye ve Bedreddin Cemaa'nın talebiyle Gazan Han oranın insanlarına bir şey yapmamış ve Moğol lideri olan Emir Kıpçak şehre girmiştir. Ancak kale kumandanı Arcavaş'ın teslim olmaması oradaki kişilerin katliamına ve yağmasına neden olmuştur.

Bu esnada İlhanlıların iç karışıklık yaşaması nedeniyle Gazan Han, Mısır'a yeniden sefer yapma fikriyle geri çekilerek Suriye'den ayrılmıştır. Daha önce Moğol yenilgisine uğrayan Nâsıreddin Muhammed ise hazırlıkları tamamlamasının ardından Suriye'ye hareket etmiştir. Suriye'deki Moğol komutanı Kıpçak'a mesaj ileterek kendisine biat edilmesi talimatını vermiştir.

Bu talimatı onaylayan Kıpçak, Memlük tabiiyeti altına girmiş ve böylece yüz günün ardından Dımaşk'ta hutbe Memlükler namına okunmuştur. Dımaşk'ın ilhakının ardından Halep de alınmıştır. Fakat tüm bunlardan beş ay sonra Moğollar tekrar Suriye'ye sefere çıkmıştır. Bu sefer çatışmaların ortasında kalan bölge insanının evlerini bırakıp kaçmasına neden olmuştur. Fakat İbn Teymiye'nin önerisiyle Dımaşk'tan ayrılmaların müsaadeye bağlanması ve Nâsıreddin Muhammed'in askerlerinin başında Suriye'ye geçmesi göçü önlemiştir.[1267]

[1267] Makrizi, *Kitâbü's-Sülûk*, s. 683; Spuler, *İran Moğolları*, s. 109-118.

Gazze'ye vardığında Sultan Nâsıreddin Muhammed, Gazan Han'ın Antakya'da bulunduğunu öğrenmiştir. Ancak bulunduğu hal bir savaş için uygun olmamıştır. Bu nedenle Mısır'a geri dönmüştür. Onun dönüşünü öğrenen halk yine göçe başlamıştır. Paniğe kapılan İbn Teymiye, sultan'a haber ulaştırıp Suriye'ye yardım ulaştırmazsa Dımaşk' a farklı sultan belirleyeceklerini bildirmiştir. Diğer taraftan iklim koşulları Haleb, Hama, Kurun, Maarra ve Şeyzer'i işgal eden Gazan Han'ı güç durumda bıraktığından Dımaşk'e seferden vazgeçerek geri dönmüştür. Bölge halkında budurum sevince neden olmuştur.

Gazan Han, Suriye dönüşünde barış önerisinde bulunmuştur. Ama bu teklif Memlük hükümdarınca kabul edilmemiştir. Çünkü önerinin süre kazanıp toparlanabilmek amacıyla olduğunu anlamıştır. Neticede Gazan Han'ın bir yılın ardından üçüncü defa Suriye seferi hazırlıklarına başlaması bunun ispatı olmuştur.

Gazan Han'ın ölümünün ardından onun yerine Olcaytu, Memlük-Altınorda anlaşmasını engellemek için barış yapmak istemiştir. Fakat Altınordu Hanı'nın Şiiliği benimsemesi, Memlük-Altınordu bağlantılarının bozulmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Papa, Fransa ve İngiltere'yi Suriye ve Mısır'a sefere teşvik etmeye niyetlense de bu devletlerdeki iç çatışmalar böyle bir seferi engellemiştir.[1268]

Buraya kadar aktarılan bilgilerden de görüleceği üzere Memlük Devleti kurulduğu günden itibaren, Suriye'ye yapılan Moğol saldırılarını durdurmak mecburiyetinde kalmıştır. Muhtemelen Suriye'nin ardından Mısır'a girip tüm İslam âlemine zarar verebilecek Moğollar, Suriye'de Memlükler tarafından engellenmiştir. Moğolların, Memlükler tarafından yenilmesi onların yenilmezlik anlayışını da yerle bir etmiştir.

Moğolların, Suriye'ye yapılan seferlerinin bölge üzerinde iktisadi, içtimai, toplumsal ve politik sonuçları olmuştur.

Moğolların Suriye'de zapt ettikleri bölgeleri yakmaları bölgeye iktisadi yönden darbe vurmuştur. Yöre insanı, Moğollar yararlanmasın diye bizzat kendileri yakıp yıkmıştır. Coğrafyadaki emniyetin yitirilmesinin doğal sonucunda ticaret yollarının emniyeti de bitmiş, ticaret sona ermiştir. Bu duruma Moğollar'a karşı yapılan orduların

[1268] Makrizi, *Kitâbü's-Sülûk*, s. 691; Spuler, *İran Moğolları*, s. 109-118.

maddi gereksinimlerine cevap verme zorunluluğu da ilave olunca iktisadi bir gerileme olmuştur.

Moğolların coğrafyadaki yıkma, yağma ve katliamların ise halkta oluşturduğu panik havası ve korku yüzlerce kişinin oradan ayrılarak Mısır, Anadolu ve çevre ülkelere göçmesine neden olmuştur. Bu demografik hareketliliği bazı yerlerin boşalması sonucunu oluştururken, bazı yerlerde de aşırı nüfus artışına neden olmuştur.

Moğolların Suriye üzerine hücumlarının politik neticelerine gelince, Haçlı Seferleri esnasında başta Suriye'nin ve Kudüs'ün sahil kentlerinde farklı Haçlı kontlukları kurulmuştu. Memlükler'in esas stratejilerinden biri de o yöreyi Haçlılar'ın elinden almak olmuştur. Ancak Haçlılar, Ayn-ı Câlût Savaşında bitaraf kalarak Memlük askerlerinin bölgelerinden geçmesine müsaade etmişlerse de, coğrafyanın Haçlılar'ın elinden alınması neredeyse yarım yüzyıl gecikmiştir. Baybars ve halefleri Suriye'yi Haçlılar'ın elinden almak amacıyla uzun müddet savaşmıştır. Çünkü Haçlılar, Memlük Devletiyle iyi geçinme gayretlerine karşın, yürüttükleri casusluk eylemleriyle her zaman bir iç tehlike faktörü olmayı sürdürmüştür.

B. Sosyo-Ekonomik Sebepler

1. Sosyal Sebepler

Türkistan'dan Anadolu'ya yapılan göçler fasılalarla devam etmesinin yanında XI. yy ve XIII. yy'da iki büyük göç akını olmuştur. XI. yy'daki büyük göç akınının sebebi Anadolu'nun yurt olarak seçilmesi ve Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasıdır. XIII. yy başlarındaki büyük göçün sebebi ise Moğol istilasıydı. Moğolların önünden kaçanlar domino taşları gibi birbirlerini tazyik ederek batıya doğru göç etmişlerdir. I. Alaeddin Keykubad zamanında Horasan, İran ve Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya gelen Türkmenler iskân edilerek asayiş sağlandı. Ancak göçlerin arkası kesilmedi. Gittikçe de gelenlerin sayısı arttı. Göçebe Türkmenler doğu bölgelerde birikmeye başladı. Göçebelerle yerleşik hayata geçenlerin yaşam tarzları arasındaki farklılıklar toplumsal sorunları doğurdu. Özellikle yağma yoluyla hayatlarını idame ettirmeye çalışmaları şehir ve köy halklarının tepkisine yol açtı. Ekonomik sıkıntılar patlak verdi. Temel ihtiyaçları olan beslenme ve barınmayı bile

karşılayamayınca kargaşa meydana geldi. Selçuklu ümerası bu Türkmenleri iskân etmek yerine suçlu gibi gördüler. Türkmenleri kaba ve cahil olarak aşağıladılar. Tecrübesiz ve duyarsız idareciler çözüm bulamadılar. Türkmenleri zorla baskı altına almaya çalıştılar. Böylece devletin temellerinin sarsılmasına neden olan Babaî İsyanları patlak verdi.[1269]

Olayların başında göçebe Türkmenlerin ekonomik sıkıntıları ve yönetimin baskıları yüzünden patlak veren isyan, zamanla dinî bir karakter kazanmıştır. Bu isyanlar uzun uğraşlar sonunda Selçuklu Devleti tarafından bastırılsa bile devletin zafiyeti ortalığa dökülmüş, Türkmenlerin ve devletin yitirdiği insan sayısı yanında, sosyal ve ekonomik kriz de derinleşmiştir. Ekonomi, daha sonraki yıllarda daha kötü bir hal alarak halkı devletinden uzaklaştırmıştır. Muhtemelen bu isyanın en vahim sonucu, Selçuklu hudutlarını kolaçan eden Moğolların aradıkları fırsatı bulmuş olmasıdır. Erzurum'daki Selçuklu ordusunun da geri çekilmiş olması Moğol istilasını kolaylaştırmıştır.

[1269] "Babaîlik" bir tarikat ismi değildir. Türkmen dervişlere verilen "Baba" unvanı taşıyan Baba İlyas ve Baba İshak'ın başlattığı isyanı tanımlamak için kullanılmıştır. Her iki şeyh de Vefaiyye tarikatı mensubudur. Bu isyanın amacı, Allah yolundan ayrılan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahtan indirmektir. Mehdi iddiasıyla ortaya çıkan Baba İlyas, kabul görünce peygamberlik iddiasında da bulundu. Eski şaman inançlarını unutamayan ve bunları İslami yaşantılarına adapte eden Türkmenler Baba İlyas'ı ölümsüz olarak görüyordu. Ayrıca Hristiyanlıktan, paganizmden ve Batınîlikten de gelen fikirlerle yeni bir inanç sentezi oluşturdular. Baba İlyas Amasya'daki tekkesinde yaşamakta idi. Halifesi olan Baba İshak'ı Adıyaman vilayetine gönderdi. Baba İshak isyan için gerekli hazırlıkları yapmak üzere Adıyaman'a geldi. Kendilerince zalim Selçuklu idaresini yıkmak için Türkmenler silahlandılar. Adıyaman, Kahta ve Gerger'i ele geçirip Malatya'ya yürüdüler. İsyanı haber alan Selçuklu ordusu harekete geçerek isyancıları durdurmaya çalışsalar da iki defa ağır bir yenilgiye uğradılar. Türkmenler Sivas'ı da ele geçirip Amasya üzerine yürüdüler. Yolda onlara katılan diğer Türkmen gruplarla daha da güçlendiler. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Mübarizeddin Armağanşah'ı Amasya subaşılığına atayarak, isyanı bastırmaya çalıştı. Yapılan mücadelede Baba İlyas yakalanıp öldürüldü. Cesedi isyancıların moralini bozmak için kale burcunda sallandırıldı. Baba İshak önderliğindeki isyancılar kaleye ulaştıklarında Baba İlyas'ın cesedini bulamadılar. Onun gökten meleklerle geleceğine inanarak dirençlerini korudular. Hatta intikam almak için saldırıya geçtiler direk Konya'ya yöneldiler. Büyük korkuya kapılan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Beyşehir yakınındaki Kubadabad Sarayına kaçtı. Verdiği emirle Moğol istilasına karşı Erzurum'da istihkâm edilen ordunun gelmesini emretti. Selçuklu ordusu Kırşehir'in kuzeydoğusundaki Malya ovasına ulaştı. Ön saflarda alınlarına haç işareti çizen Gürcü ve Frank askerleri vardı. Çok kanlı bir savaş yaşandı. Kaçmayı başaran az sayıdaki Türkmen, yaşları çok küçük olan çocuklar ile kadınlar haricinde, herkes kılıçtan geçirildi (1240). Baba İlyas ve Baba İshak'ın başlattığı hareket ölümlerinden sonra oğulları ve halifeleri tarafından yaşatılmıştır. Bu Türkmenler İç ve Batı Anadolu'da Bektaşilik, Abdalan-ı Rum ve Kızılbaş olarak adlandırılan zümreleri oluşturdular. Elvan Çelebi Baba İlyas'ın torunudur ve 1233'de yazmış olduğu eseri "Menakıbü'l-Kudsiyye'de" ve yanı sıra aynı soya mensup Aşıkpaşazade'nin eserlerinde tarikattan izler bulmak mümkündür. Elvan Çelebi, Menakıbu'l-Kutsiyye fi Menasıbu'l-Ünsiyye, haz. İ. E. Erünsal-A.Yaşar Ocak, Ankara, 1995, s. 10; Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 46-47; İnalcık, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 67; Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 89-92.

Türkiye Selçuklularının yıkılışına etki eden başlıca sosyal sebepleri özetle sıralarsak şu tespitler yapılabilir:

- Devletin halkını anlayamaması
- Devletin halkından uzaklaşması
- Devletin ile halk arasında uçurum oluşması
- Devletin halka şiddet ve baskı uygulaması
- Devletin halkının ihtiyaçlarını görmezden gelmesi
- Devletin halkının ihtiyaçlarını karşılamaması
- Devletin halkı küçümsemesi
- Devletin halkın arasına nifak sokması

2. Ekonomik Sebepler

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasında sürece etkisi olan ve ekonomik durumu bozan gelişmeleri; yönetimin zaafiyetleri, Moğol istilası, isyanlar, taht mücadelesi ve toprak rejiminin bozulması olarak belirleyebiliriz.

Yönetimde aksaklıkların başlaması tabii ki az zamanda, hızlıca devlet organizasyonunun ve ülkenin öteki birimlerinin de etkilenmesine sebep olacaktır. Moğolların önlerine katarak Anadolu'ya sürüdükleri yoğun insan kalabalıkları, Selçuklu ülkesinde nüfus patlamasına ve bazı yörelerde yığılmalara sebebiyet vermiştir. Sultan I. Alaeddin Keykubad, bu göçmen kitlesini hem Uc'a hem de ülkenin diğer uygun olan yörelerine yerleştirmek suretiyle devlet için sorun haline gelmelerine müsaade etmemiştir. Fakat ondan sonra gelen sultanlar ve idarecilerin yeterince tedbir alamamasıyla bu göçler, yıkılış sürecinde mühim bir proplem teşkil etmiştir.

Ekonomideki canlılığın tesisi için, ticaretle uğraşanların güven ortamında olması gerekmektedir. Kösedağ bozgununun ardından Anadolu'da baş gösteren karışıklık ile ticaretteki akışın olumsuz etkilemesi normaldir. Bir önceki başlıkta bahsedilen ve bu bozgunun devamı niteliğindeki isyan hareketlerinin zarar görenleri listesinde ticaret erbabının da olduğu hatırlanmalıdır.

Devlet sistematiğinde aksaklıkların artmasının yanı sıra, eğlence yaşamındaki çeşit fazlalığı ve lüzumsuz masrafların artışı çok kereler gözlemlenebilmektedir.

Kayseri'ye geldiği vakit II. İzzeddin Keykavus, kadın ve alkollü eğlencelerin bağımlısına dönüştürüldüğü, bu zaafından istifade eden kişilerin haksız kazanç ve mühim çıkarlar kazandıkları dönemin kaynaklarından öğrenilmektedir.

Celaleddin Karatay, atabey namıyla Selçuklu üç meliki ortak tahta oturttuğunda devletin işlerini eline almıştı. Vezirlik makamını önerdiği Kadı Necmettin Nahcevanî'nin, vazifeyi ret etmeden evvel kendisine ücret olarak günlük 2 dirhemden senelik 720 dirhem ödenmesini, diğer devlet görevlilerinin de bu tarifeye uygun olarak ücretlerinin tekrardan düzenlenmesini mecburi tutup, "*devlet, ancak parayla ve adamla muhafaza edilip sürdürülür. Devlet erkânının düşmana karşı koyma gücü olmadığı dikkate alındığında hiç olmazsa Müslümanların hazine kazançlarından hak ettiğinden daha çoğunu almasın ve onu israf etmesinler*" sözlerine, diğer makam ve mevkilerde olanların tepki göstermesi, ülke ekonomisine yön verenlerin düşüncelerini bilinmesi yönünden önemlidir. [1270]

Ülke yönetiminde israf başını almış giderken hala aklı başında olan devlet adamları iktidardakileri uyarmak istemişlerdir. II. İzzeddin Keykavus, Kayseri'de iken I. Alaeddin Keykubad'ın gulamlarından olup, o esnada Amid sipehdarı olan Şemseddin Altunapa onu ziyaret etmiştir. Ülkenin içinde olduğu kalemlerden elde edilen vergilerin fütursuzca harcandığını ve israf edildiğini, ülke kadrolarının lüzumsuz yere artırıldığını ve bunların hazineye fazladan ağırlık verdiğini, tedbirlerinin alınması mecburiyetini, diğer yandan Hükümdarın düzenlediği eğlenceleri azaltıp devlet işleriyle uğraşılması ikazlarını yinelemiştir. Ancak bu ikazlar, gerçekten devlet adamı özelliği taşımayan ama makam - mevki sahibi kişilerin düşmanlığınından başka bir işe yaramamıştır.[1271]

Selçuklu Devletini, hanedandan gelen sultanların yönettikleri bilinmektedir. Bir sultan vefat edince, onun yerine en büyük oğlunun geçme geleneği sürmekle birlikte bu duruma birçok defa uyulmamıştır. Kuralı sultan vefatı öncesi bir vasiyetle bozuyor ya da kendisi vefat edince, divan üyeleri ve emirler içlerinde anlaşmazlığa düşerek, bir mücadelenin ardından büyük şehzadeden başkasını tahta çıkarıyorlardı.[1272] Türkiye'nin teşkili dönemine rast gelen, Selçuki sultanlarının başında oldukları bu

[1270] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 595.
[1271] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 605-607; Kaymaz, *Pervane*, s. 53.
[1272] Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, s. 53.

rejimin zayıf yanı, sadece kent topluluğunu yönetsel ve politik organizasyonunda temsil edememesi değil, sultanların etkisi ve yetkilerinin güçsüz olması da durumu göstermektedir. Bu durumu, XIII. yüzyılın büyük karmaşıklıklarının nihayetinde oluşam bir sonuç olarak görmek değildir. Zira Selçuklu sultanlarının bu güç ve yetki eksikliği Moğol tahakkümünden ve iç isyanlardan daha önce net olarak kendini göstermiştir.[1273] Bu durum sonu gelmeyen taht mücadelerine sebep olurken maddi olarak da devletin bütün imkânları bu mücadele esnasında sarfediliyordu.

Kösedağ bozgununun ardından, Türkiye Selçuklu Devleti Moğol tahakkümü altına girerek haraca bağlanmış, yollanan hediyeler, Anadolu'daki Moğol askerlerinin masraflarının karşılanması ve işgale uğramış olmanın daha farklı etkileri, ülkenin mali yapısının çöküşü için gereken tüm koşulları oluşturmuştur. Moğol istilasıyla bağlantılı olan bu durumlar aşağıda teker teker incelenecektir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Türkmenlerin ve Moğol şehzade ve Noyanların çıkardığı isyanlar ekonomiye büyük zarar vermiştir. Şehirler yakılıp yıkılmış, yağmalanmış ve kendini güvende hissetmeyen insanlar toprağını bırakarak göç etmiştir.

1276 yılından sonra Hatiroğlu Şerefeddin'in isyanı, Abaka Han'ın huzuruna Selçuklu devlet ricalinin gitmesi, Sultan Baybars'ın İlhanlı ordusunu Elbistan'da yenip Kayseri'ye gelmesi, Müinüddin Süleyman Pervane'nin idam edilmesi, Türkmenlerin Konya'yı zapt edip Selçuklu tahtına Alaeddin Siyavuş'u çıkartmaları gibi olaylar ülkenin düzeninin bozularak halkın huzurunun kaçmasına sebep olmuştur. Aksaray'ın yöneticisi ve Anadolu'daki ikta sahiplerinden biri olan Kızıl Hamid'in hareketidir. Kızıl Hamid, Türk ve Araplardan müteşekkil, vasati 4 bin kişilik süvari birliğiyle Aksaray'a girmiş, halka zulmederek sadece üç gün durduğu kentte, vergi adıyla insanların mallarını mülklerini ellerinden almıştır.

Türkmenler, Konya'ya girdiğinde bu varlıklı ve büyük kenti yağmaladılar. Çarşı-pazarlar, değerli eşyalarla, mücevheratla, altın ve gümüşlerle dolu hanlar, emirler ile beylerin konakları ve de şehir eşrafının evleri yağma edildi. Aksarayî esrinde "*Fitnede yüzen bir gemi durumundaki Konya kenti, Türklerin oluşturdukları*

[1273] Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, s. 54.

kargaşalar nedeniyle parçalandı. Tüm biriktirilmiş olan o mallar, karanlık yokluk suyunda battılar" ifadesini kullanmıştır.[1274]

Çalışmamızda ara ara bahsettiğimiz üzere İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın vefatından sonra İlhanlı yönetiminde, devlet adamları arasında, makam ve mevki hırsı, anlaşmazlıklar ve taht mücadeleleri eksik olmadı. İlhanlı merkezinde yaşanan tüm bu karışıklık ve çatışmalar dolaylı veya direk Anadolu'yu da etkisi atına aldı. Anadolu'da bulunan Moğol vali ve komutanlar bu anlaşmazlık ve çatışmalara müdahil oldular. Ya İlhanlı topraklarında ya da Anadolu topraklarında mücadeleye girişiler. Olayların bizzat şahidi olan Aksarayî bu durumu şöyle anlatmaktadır: *"…Rum her ne kadar gariplerin güvendiği bir yer; rahat ve huzur makamı ise de aynı zamanda yoksulluk gününün de sevgilisidir. Azerbaycan,Irak, Horasan'ın kıyısında köşesinde aklına hükümdarlık ve büyük olma sevdası düşen, o isteğinin damgasını, o bölgelerin halkının alnına vuramayan kimse, tamah elini Rum makam eyerinin uzantısına atar, istek ayağını, bu bölgenin karışıklık ve isyan yollarına koyar…"*[1275] İlhanlı idaresine karşı ayaklananların sığınağı Anadolu oldu.

III. Alaeddin Keykubad'ın saltanatının ilk günleri sıkıntılı başladı ve sıkıntılı devam etti. İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a isyan sırası Anadolu'daki Moğol emirlerinden Sülemiş Noyan'a gelmişti. Sülemiş Noyan, kendinden önce isyan eden Baltu Noyan'dan daha geniş çaplı bir isyan çıkarmış ve Anadolu toprakları savaş alanı haline gelmiştir. Çıkarılan her isyandan sonra isyanı bastırmak için Anadolu'ya gelen Moğol orduları Türkiye Selçuklularının yıkılışını daha da hızlandırmıştır.

II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıç Arslan arasındaki iktidar savaşı esnasında, 1254'de Kılıç Arslan'ın Kayseri'de hâkimiyetini ilanı üzerine, II. İzzeddin Keykavus'un veziri olan İzzeddin Muhammed, Keykubad altınlarıyla dolu sandıkları açmış, eski askerler haricinde, Arap, Kürt, Yıva ve Kıpçak'lardan müteşekkil paralı askerler toplamıştır.[1276] Bir savaş uğruna bu paranın hazineden çıkması devletin iktisadi yapısının zarara uğraması demekti.

II. İzzeddin Keykavus, Selçuklu ordusunun Baycu Noyan tarafından hezimete uğratıldığından haberdar olunca, saraydaki mücevherat, altın ve değerli şeyleri alıp

[1274] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 124-125; *Baybars Tarihi*, s. 90; Turan, *Türkiye*, s. 561.
[1275] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 152.
[1276] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 613; Turan, *Türkiye*, s. 475.

Konya'yı bırakıp Alaiye'ye kaçmıştır.[1277] Lakin II. İzzeddin Keykavus, Alaiye'de de mali darboğaz içine girmiş ve I. Alaeddin Keykubad'ın zor ya da kötü zamanlar için saklı tuttuğu 10.000 kızıl dinar, 1.000.000 gümüş Alaî dirhem ve öteki değerli eşyaları bularak emrindekilerin ihtiyaçlarını gidermiştir.[1278] II. İzzeddin Keykavus'un gitmesinin ardından Konya'ya gelen ve tahta oturan IV. Kılıç Arslan kardeşine mektup yazarak, hazineyi boş bulduğunu söyleyip kardeşini şikâyet etmektedir.[1279]

İkta kavramı, tevki, menşur ve farklı pek çok isimlerle anılan, Büyük Selçuklu Devleti döneminden beri belirlenmiş alanlara ait olan devlet gelirlerinin asker-sivil devlet adamlarına ve kumandanlara maaş ve hizmetlerine bedel olarak verilen, belgeler ile tahsis ya da terk edilmesi anlamında kullanılan bir tabirdir.[1280] Büyük Selçuklu Sultanları tarafından yürürlüğe konan, ardından Türkiye Selçuklu Devleti'nin de sürdürdüğü, geniş çaplı Türkmen Topluluğunun geçim ve iskân sorunlarına çözüm, Ülkenin imarı ve üretimin artması için yeni olanaklar sunan ikta sistemi, devletin güçlü olduğu dönemlerde faydalıydı denilebilir. Ama merkezî idarenin zayıfladığı ve hususiyetle iktidar kavgalarının sürdüğü ve ikta sahipleri üzerinde sultanların nüfuzlarının kalmadığı veya eksildiği devirde ise siyaseten bunalımlara sebebiyet vermiştir.

Cengiz Hanın Moğol devletini kurmasıyla birlikte az sayıda nüfusu olmasına karşın Moğol ulusu, kendi politik kurumlarına da sahiplenmiştir. O ana kadar belirli bir başarısı olmayan Moğollar, Cengiz Hanla birlikte büyük bir imparatorluğa da sahip oldular. Doğu, bütün Asyayı ve Orta Avrupa'yı içine alan geniş bölgeleri tahakkümüne aldılar. Moğol istilaları, Harezm, Türkistan, Iran, Horasan, Irak ve Anadolu'yu kapladı. Cengiz Hanın savaşları, istila, katliam ve mezalim olarak devam etti. Moğollar eski fakirlik zamanını yine tekrarlamamak amacıyla birer amansız savaşçı olmuşlardı. "Başarılarla büyüyen Moğollar" savaşlarda yeni zaferler kazanırken o ana kadar işitilmeyen savaş ve tahakküm de kullanmaktaydılar. Moğol istilasının olduğu büyük göçle birlikte İran'la Türkistanlı ve Asya'nın diğer ülkelerinden gelen âlim, düşünür, mutasavvıf, sair, edip ve sanatkârlar, Anadolu Türk-İslam medeniyetinin gelişme ve

[1277] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 623; *Anonim Selçuknâme*, s. 53; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 42.
[1278] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 624.
[1279] Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 64.
[1280] Sadi Kucur, "İkta (Selçuklular)", *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000, s. 47.

yükselmesini sağlamıştır. Moğolların tahakkümünün ardından oluşan genel düşüş, her çeşit ilerlemeyi azaltırken, merkezi yerlerden uzaklaşan âlim ve sanatkârlar uçlarda kurulmağa başlayan Türkmen beyliklerinde ilim, kültür ve sanatın yerleşmesini sağlamışlardır.[1281]

3. Anadolu'nun Nüfus Yapısının Değişmesi-Göçler

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışında Anadolu'nun nüfus sayısındaki değişim ve göçler de etkili olmuştur. Selçuklu idarecileri bir yandan sınır güvenliğini tesis etmek için çaba sarf ederken diğer yandan Moğol istilasının topraklarına sıçraması ihtimaliyle de telaşlanmışlardır. Bu sebeple şehirlerin etrafı surlarla tahkim edilmiş ama tüm gayretler Selçuklu topraklarının Moğol istilasına uğramasına engel olamamıştır. Moğollar ile Selçukluları karşı karşıya getiren, Celaleddin Harzemşah'la yapılan Yassı Çemen savaşıdır.[1282] 1232'den itibaren peş peşe gelen Moğol akınlarının batıya doğru ilerlemesi bölgenin dirliğini ve düzenini bozmuştur. Güney'deki Eyyubilerin, Moğol akınları yüzünden bölgeyi terk etmiş olması Moğolların baskısının daha fazla artmasına, bu da şehirlerin tamamen terk edilmesine sebep olmuştur. Bu gelişmeler sonrasında Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad, denetimlerini artırarak yeniden düzenin tesisi için çalışma başlatmıştır.[1283] Harzem boyları da Selçuklu hizmeti altına alınarak, muhtemel Moğol saldırılarının durdurulması planlanmıştır. Devletin sınırlarını genişletip pek çok hükümdarı hükmü altına alan I. Alaaddin Keykubad, vefat edince aynı çabalar sürdürülememiştir. Yeni hükümdar II. Gıyaseddin Keyhüsrev devlettin nüfuzunu tam olarak tesis etmek için mücadele etmiştir. En çok Selçuklu idaresiyle Türkmenler ve Harzemliler arasında yaşanan bu çatışmalar, bölgede devletin etkisini çok daha zayıflatmıştır. Hakimiyet boşluğu oluşması, yağmayı ve tahribatları çok daha artırdığı için bölgede siyasal ve sosyal düzen bozulmuştur. Bir yandan Selçuklu devlet yöneticilerinin nüfuz kurma çabaları, öte yandan Harezm ve Türkmen boylarının başlarına buyruk tavır sergilemeleri buradaki halkın zarar görmesine neden olmuştur. Bahsi geçen kırılgan zemin, Babaî

[1281] Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 92.
[1282] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye, s. 153-157.*
[1283] Faruk Sümer, "Keykubad I.", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s. 358.

isyanları için gerekli ortamı oluşturmuştur.[1284] Babaî isyanları yaşanırken Germiyan toplumunun Malatya ve civarında olduklarını İbn-i Bîbî kaydetmektedir.[1285] Bu süreç yaşanırken Germiyan toplulukları, Selçuklu idaresi ile birlik olmuş ve yaşanan isyanın bastırılması için uğraşmışlardır.[1286]

Devletin bu isyanlarda kifayetsizliği ve isyanları bastırma çalışmalarında sert tutum takınması olayı daha fazla derinleştirmiştir. Sonuçta yaşanan bu olaylar Kösedağ gibi bir mağlubiyetin oluşmasına sebeptir. Bu mağlubiyet sonucu Anadolu'da Moğol baskısı gittikçe artmış, Selçuklu yöneticilerinden bilhassa Moğol istilasına taraftar olanlar iktidarda bırakılarak, tam anlamıyla Moğolların memnuniyeti sağlanmıştır. Moğollar'ın tam manada memnuniyeti ise, Türkmenlerin mallarına el koyarak ve vergilerini arttırarak olacağından bu hal buradan uç bölgelere Türkmenlerin kaçışlarını da doğurmuştur.[1287]

Kösedağ yenilgisinin ardı sıra gelen Moğol istilası, Malatya ve civarında olağanüstü hareketlilik yaşatmış, bu yöre halkının bir bölümü Suriye civarına göçerlerken, diğer bölümü de uç'lara yönelmişlerdir. Moğolların Kayseri ve Sivas'ta yaptıkları zulümler halkta yoğun endişeye yol açmıştır. Bu zulümler olurken Malatya'da yaşamakta olan Abu'l Farac, istilanın halkta bıraktığı etkileri kitabında kapsamlı olarak anlatmaktadır.[1288] Harzemli ve Germiyan aşiretleri de büyük ihtimalle bu sırada uçlara doğru göçmüşlerdir.

Kösedağ yenilgisi, Selçuklu Sultanları'nın bağımsız hükümdarlık dönemlerinin sonudur.[1289] Türkiye Selçuklularının bu yenilgiden sonraki dönemi, Moğol Hükümdarlarının emri ile sultan olunan bir devir diye anılmaktadır. Moğol hükümdarlarının emrindeki Selçuklu Devleti yöneticileri, şahsi egemenliklerinin halkın nazarında kabul görmesi için çok baskıcı bir yönetim biçimi ve daha çok vergi tahsilini uygulamışlardır. Sonuçta kendi iktidarları da bu şartlara bağlı hale gelmiştir.

Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad döneminde Anadolu'da Türkiye Selçukluları hükmetmektedir ve bu devirde Anadolu'ya göçler yoğunlaşmıştır. Aynı

[1284] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye, s. 207.*
[1285] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye, s. 208.*
[1286] Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi*, s. 9-10.
[1287] ŞakirTuran, *XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2009, s. 30-35.
[1288] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 20.
[1289] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 214-219.

zamanda Türkiye Selçukluları sınırlarını hızla genişletirken Ortadoğu'nun da en güçlü devleti konumunda olmuştur.

Moğol tehlikesi Anadolu'nun sınırına dayandığında I. Alaeddin Keykubad şehirleri surlar ile çevreleyip, gereken askeri önlemleri almasına rağmen yoğun bir endişe ve korkuya kapıldığı görülmektedir. 1235'de Ögedey'ın tabi olma önerisini derhal kabul ederek, ona her sene belirli sayıda hediyeler yollaması da bu endişesinin bir göstergesi olmalıdır. Selçuklu Sultanı karşı durmak yerine zaman kazanmak için siyasi bazı çözümlerle tehlikeden uzak kalmaya çalışmıştır. Muhtemelen Sultan I. Alaeddin Keykubad Moğollardan duyduğu endişe sebebiyle Harzemlilere teveccüh göstermiştir. En çok gelir getiren illerin Harzem Beyleri'ne dirlik olarak tahsis edilmesi de muhtemel saldırılara karşı, onların Moğollar konusundaki tecrübelerinden istifade edilerek tehlikenin def edilmesi olarak düşünülebilir.[1290] Harzem beylerinden bu surette istifade edilmiş ve gösterilen bu özen Anadolu-Suriye sınırında onları denge unsuru durumuna getirmiştir. Harzem beyleri bölgede yaşanan kargaşa ve düzensizlik ikliminden yararlanarak Eyyubi yöneticileri için de hükümranlık sağlayabilme unsuru olmuşlardır. Moğol baskısıyla Anadolu'nun doğusunda ve Suriye'nin kuzey kısmında biriken Türkmenler ile beraber Harzemliler, civardaki ülkeleri yağmalayarak bölgede büyük karışıklıklara neden olmuşlardır.

Selçukluların iskân politikası gereği daha önce Eyyubi sınırlarına yerleştirilmiş olan Türkmenlerin yanına, yeni toplulukların da gelmesiyle, bölgede nüfus yoğunluğu artarak politik dengeleri bozabilecek düzeye ulaşmıştır. Bu yoğunluk Memlüklü Devleti'nin kurulmasında da etki etmiştir denilebilir. Moğolların Anadolu'yu işgallerinin altında noyanların askeri güçlerini ispat arzuları etkili olmuş olabilir. Ya da koşulların onları zorlamasıyla Anadolu önlerine gelmişler ve onları durdurabilecek bir kuvvetle karşılaşmamaışlardır.[1291]

İbnü'l Esir, Moğolların karşılarına çıkan kuvveti yok etme ve halkı sindirme siyasetlerini, Diyarbakır ve El-Cezire'de yaşattıklarını eserinde anlatmıştır. Bu misallerden biri; Moğolların Nusaybin'i işgali ve bu durumdan kurtulmayı başarabilen bir köylünün dilinden anlatılmaktadır. Köylü, Samanlıkta saklandığından dolayı onu

[1290] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 141.
[1291] Turan, *XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler*, s. 45.

göremediklerini, tüm köylülerin "*Allah için, Allah için*" diye yalvarmalarına rağmen hepsinin kılıçtan geçirildiğini anlatmaktadır. Köylü kadınları esir alarak, malları da yağmalayan Moğol askerleri, birbirlerine köy halkının yalvarışlarını tekrarlayarak alay ediyorlar ve sağ kalanlara da yoğun bir baskı oluşturuyorlardı.[1292]

XIII. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Selçuklu ülkesinin Moğolların istilasına maruz kalması neticesinde, Doğu ve Orta Anadolu'da yaşayan Türkmenler batıya-Bizans sınırına doğru hızla göç etmişlerdir. Bu yoğun nüfus hareketlerinin en temel nedeni Moğolların Anadolu'yu işgalidir.[1293] Baycu Noyan'dan itibaren Moğol askerleri aileleriyle birlikte Anadolu'ya gelip yerleşmeye başlamaları, kalıcı bir nüfusun Selçuklu ülkesinde var olması demekti. Onların Doğu Anadolu'ya yerleşmesi ile buradaki Türkmen obaları kuzeye ve güneye zorunlu olarak çekildiler. Önemli bir nüfus ise Bizans sınırına doğru hareketlendi. Memlük topraklarına göç eden Türkmenler için toprak tahsisleri yapıldı. Örneğin Sultan Baybars, Anadolu'dan gelen iki yüz bin Türkmen'i Antakya ile Gazze arasındaki bölgeye yerleştirmişti. Türkmenler hizmete alınarak Memlüklülere askeri destek sağlamışlardır. Ermenilere ve İlhanlılara karşı önemli görevler icra etmişlerdir.[1294]

Bu duruma paralel olarak halktan ağır vergiler alınması ve hukuksuz bir şekilde mallarına idareciler tarafından el konulması da etkili olmuştur.[1295] Türkmenler Selçuklu idarecilerine ve Moğolların baskılarına karşı direnişe geçip isyanlar çıkarmışlardır. Kösedağ bozgunu sonrasında meydana gelen idari boşluk ve Türkiye Selçuklularının Türkmenlere olan ilgisizliği Türkmenleri rahatsız etmiştir. Başta Karaman, Germiyan ve Eşrefoğulları hem nüfus hareketliliğinin merkezinde olurken hem de direnişin başını çekmişlerdir. Selçuklu ülkesi İlhanlıların masraflarını karşılarken vergi Moğolların gelir ve askeri kaynağı haline gelmiştir.[1296]

Moğol istilasının başlattığı göç dalgaları, Selçuklu ülkesinin genel durumunu birçok yönden değiştirmiştir.[1297] Türkiye Selçuklu Devleti tamamen Moğol nüfuzu

---

[1292] İbn Kesir, El- Bidaye ve'n- Nihaye, Büyük İslam Tarihi, çev. Mehmet Keskin, C. IX, İstanbul, 1995, s. 463.
[1293] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 2-3.
[1294] Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1999, s. 134. Faruk Sümer, "Anadoluda Moğollar", s. 45.
[1295] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 46; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 33; Spuler, *İran Moğolları*, s. 332.
[1296] Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 155-157; Faruk Sümer, "Anadoluda Moğollar", s. 25-60Turan, *Türkiye*, s. 593.
[1297] Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 96.

altına girerken bir taraftan nüfus kaybı yaşamış, bir taraftan da nüfusu hızla artmıştır. Anadolu'nun yerleşik okumuş yazmış, sanatkâr ve âlim nüfusu uçlara doğru göçerken Selçuklular bunların hizmetinden mahrum kalmıştır. Doğudan gelen göçebe Moğol boyları ise Selçuklu ülkesinde kargaşaya sebep olmuşlardır.

Özellikle Ahi ve Türkmenler, Selçuklu ve Moğol idaresine tepkilerini koymuşlar ancak çok ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır. [1298] Ahilerin büyük bir kısmı katliama tabi tutulunca yaşanan infialle beraber onlar da batıya doğru göçü tercih etmişlerdir. Böylece bu esnaf teşkilatından Selçuklu ülkesi mahrum kalarak ekonomik kayıp yaşamıştır. İlim adamlarının bazıları da yaşanan baskıdan kurtulmak için büyük şehirleri terk ederek batıya ya da ülke dışına çıkmışlardır.[1299]

Türkiye Selçuklularını etkileyen bu göç-nüfus hareketliliğinin en önemli sonucu Selçuklu ülkesinin parçalanarak siyasi bütünlüğün kaybolmasıdır. Uç bölgelerdeki nüfusun hızla artışıyla Türkmen Beyleri bir uç beyi olmayı bırakıp bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.[1300] Yeni bir kültür ve medeniyet çevresi kurmuşlardır. Bizans toprakları ele geçirilip, buralarda Türk ve İslam kültürü yayılmıştır.[1301] Bir taraftan Selçuklu Devleti yıkılırken bir taraftan da Türklerin hâkimiyet sahası genişletilmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin son yıllarında bile bu nüfus hareketleri devam etmiştir. Timurtaş Noyan'ın Moğol ve Türk askerlerinden oluşan güçlü bir ordusu vardı. Karamanoğulları bu orduya mağlup olup Timurtaş Noyan'a itaat etmek zorunda kaldılar.[1302] Bu ordunun yapısı Tımar sistemine dayanıyordu. Tımarlı sipahiler iktalarıyla geçiniyorlar, savaşta ölürlerse tımarları çocuklarına kalıyordu.

Timurtaş Noyan, Anadolu'da nüfuzunu artırmak için iskân politikası uyguladı. Aksaray, Niğde, Konya bölgelerine İran'dan Moğol oymakları getirerek yerleştirdi. Bu Moğol oymakları arasında kendi mensubu olduğu Suldus boyu da vardı.[1303] İskân edilen bu Moğol oymakları Karamanoğullarının yayılmasını engelledi. Eski Moğol geleneklerine bağlı kalan bu Moğol oymakları ganimet elde etmek için civar bölgelerde bulunan Türk beyliklerine sık sık saldırılar düzenlediler. Yaşadıkları

[1298] Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, s. 126.
[1299] Koca," Anadolu'da Türk Beylikleri", s. 715.
[1300] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 39. Bayram, "Denizlili Mehmed Beğ" s. 294-297. Öden, *Karasi Beyliği*, s. 13.
[1301] Turan, *XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler*, s. 139.
[1302] Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz" s. 642-643.
[1303] Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz" s. 642-643.

bölgelerin gelişmesini olumsuz etkiledikleri gibi siyasi bir teşkilatlanmada kuramadılar. Yalnız Emir Eratna, hariç tutulmalıdır.[1304] Timurtaş Noyan'ın Mısır'a iltica etmesinden sonra iskân edilen Moğol oymakları Timurtaş Noyan'ın çocuklarının yönetimi altında yaşadılar. Timur, Anadolu seferinden Semerkant'a geri dönerken otuz-kırk bin çadır Kara-Tatarı ordusu ile bir yay içine alarak zorla Anadolu'dan götürdü.[1305]

C. Kültürel Sebepler

1. Fikri Mücadeleler

Selçuklular zamanında hususiyetle Mu'tezile fikrinden kaynaklı düşünsel eylemlerin cemiyeti etkisi altına aldığı bilinmektedir. Selçuklular Hanefî mezhebini amelde, Matürîdî mezhebini ise itikatta muteber kabul etmiştir. Hanefî mezhebinin akıl ile nakli farklı farklı birer bilgi kaynağı kabulünden ötürü Mu'tezile mezhebinin mensuplarının da bir bölümü amelde Hanefîliği kabul etmiştir. Tuğrul Bey ile Alparslan'ın veziri olan Amîdülmülk el-Kündürî amel konusunda Hanefî mezhebine, itikatta ise Mu'tezileye tabiydi. Şafii ve Eş'arî olan Ebu Sehl Muhammed b. Hibetullah (İbnü'l-Muvaffak) Nîşabur Şafiîleri'nin reisi olarak tayin edilince, bu durum Kündürî'nin huzurunu kaçırmış, Çünkü onun da vezir olabilme ihtimali doğmuştur. Amîdülmülk el-Kündürî bu ihtimali bertaraf etmek için önce ehl-i bid'aya minberlerden lanet edilmesi amacıyla Tuğrul Bey'den izin aldıktan sonra lanet metnine Eş'arîler'i de dâhil etmiştir.[1306]

Böylelikle Selçuklularda yıllarca sürecek olan bir kargaşa ve fikrî çatışma da başlamıştır. Yaşanan bu durumdan rahatsız olan Eş'arî âlimleri, Tuğrul Bey ile görüşerek bu hakkaniyetten uzak uygulamanın kaldırılmasını istemişlerdir. Abdülkerîm el-Kuşeyrî bir risale yazarak yapılanların yanlış olduğunu göstermek istemiş ve yanı sıra Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, Kündürî'ye de bir mektup kaleme alarak baskı halinin sonlanmasını istemiştir. Bu girişimler hiç sonuç vermediği gibi

[1304] Sümer, *Oğuzlar*, s.121-134.
[1305] Sümer, *Oğuzlar*, s. 137.
[1306] Babinger-Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, 45-46.

uygulama daha da yaygınlaştırılarak Şafiîler de ehl-i bid‘at sayılmış; vaaz etme, hutbe ve ders verme, kitap yazma gibi faaliyetleri yasak kapsamına alınmıştır. Bazı Eş‘arîler yakalanmış ve hapsedilmiş, İmam Cüveynî ve Beyhaki gibi âlimler vatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Fakat diğer Sünnî âlimleri bu uygulamaya tepki göstermiş, Şafiî Ebû İshak eş-Şîrazî ve Hanefî Ebû Abdullah ed-Damegānî bu uygulamanın caiz olmadığı ve sorumlu kişilerin cezalandırılması gerektiği hususunda fetva vermiştir.[1307]

Eş‘arîler’e lanet etmek konusu Sultan Alparslan tahta geçene kadar sürmüş ve Alparslan, Kündürî’nin yerine vezirliğe Şafiî ve Eş‘arî olan Nizamülmülk’ü atamıştır. Nizamiye medreseleri açılarak, Şafiî ve Eş‘arî âlimlerine geniş olanaklar tanınarak bu sorun tarihe gömülmüştür. İmamü’l-Haremeyn el-Cüveynî, Eş‘arîyye mezhebine te’vil usulünü getirmiş, talebesi Gazzalî kelam ilminin kapılarını felsefe ve mantık ilimlerine açarak Ehl-i sünnet harici düşüncelerle savaşmış, akılla çözemediği konularda vahye dayanmanın gerektiğini söyleyerek mutasavvıf kimliğini öne çıkarmıştır. Eş‘arî kelamı Gazzalî ile nihaî zaferini elde etmiş, ardından gelmekte olan Fahreddin er-Razî v.b. ulema da aynı çizgide gitmiştir. Fahreddin er-Razî, kelamı daha da aklîleştirmek suretiyle Eş‘arî kelamı için yeni ufuklar açmış, kelamı felsefeyle birleştirerek felsefî kelam devrini başlatmıştır. Bu dönemde Eş‘arîler ile Hanbelîler arasında da fikirsel uyuşmazlıklar yaşanmış, bu uyuşmazlıklar Sultan Melikşah devrinde de sürmüştür. Mu‘tezile mezhebine mensup Ebû Ali b. Velîd’in kendi mezhebinin görüşlerini yayma çalışmaları esnasında benzeri haller yaşanmış, tartışmalar halka sirayet edince olaylar çıkmış, halife ile Nizamülmülk’ün hakemliği sayesinde olaylar yatıştırılmıştır.[1308]

Tüm bunlara karşın Mu‘tezile’nin mevcudiyetini sürdürebilmesi kısmen Selçukluların hoşgörüsü ile sağlanmıştır. Sonuçta Sultan Sencer’in dostları olan Şehristanî ve tefsir âlimi Zemahşerî, Mu‘tezilîdir ve itibar görmüşlerdir. Yalnızca Mu‘tezile mezhebine değil, farklı felsefî fikirlere de Selçuklular, hoşgörü ile bakmışlardır. Türklerin Bağdat’a geçişi ve siyasal erk olarak sahneye çıkması ile uygulamada olan saltanat ve hilafet kurumlarının meşruiyeti konusu ile devrin uleması iştigal etmiş ve konu siyasi yönden ele alınmak suretiyle her iki kurumun

[1307] Sümer, https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular, Erişim tarihi:15.05.2018
[1308] Sümer, https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular, Erişim tarihi:15.05.2018.

sorumlulukları ve yetkilerinin hukukî çerçevesi tespit edilmeye çalışılmıştır. Gazzalî ise hilafet kurumunu da saltanatı da benimseyerek kabul eden yeni bir fikir ortaya atmış, âlimleri halife ile sultanın arasında bulunan üçüncü bir güç merkezi kabul ederek, devlet idaresinde âlimlerin rehber olma özelliklerinin önemli olacağına vurgu yapmıştır.[1309]

Yukarıda verdiğimiz İslam dünyasının içine düştüğü düşünce-inanç-fikir çatışması elbetteki Anadolu'ya da uzanmıştır. 1240-1241 Babaî isyanları ile başlayan toplumsal ayaklanmaların temelinde hep bu çatışma yatmaktadır. Zaman zaman Moğolların ayrı yönettiklerini yerinde açıklayabileceğimiz bu iki politik-yönetsel alanın birinde Bektaşiler diğerinde ise Mevleviler baskın tarikat olmuştur. Osmanlıların kuruluşları esnasında kendilerine destek verenler babalar olup, Mevlevilerden söz edilmiyordu. Buna karşılık, Konya'da ikamet eden Karamanlıları ve Ege uç'larındaki Türk Beyliklerini de Mevleviler destekliyorlardı.[1310]

Son olarak şunu da ekleyebiliriz ki, tarikatın ikisi de, Selçuklulardan sonra Beyliklerin kuruluş aşamasındaki son 75 senelik sürede oldukça güç kazanmış, tüm sosyal gruplara ve meslek birliklerine girmişlerdir. Devlet büyükleriyle zenginlerce korunan ve onlara tekkeler yapılan babalarla, Mevlevi şeyhleri, bunun karşılığında, topluluklarındaki manevi etkilerini güçlendirmeye gayret ediyorlardı. Bir de, bir yandan Ege'ye, öte yandan Marmara tarafına doğru giden yeni Türk fetihlerinde, babalar ve şeyhler ordu içine kadar girmişlerdir. Gaziyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ismiyle Aşıkpaşazade'nin kısaca anlattığı gruplar daima bu davetçi dervişlerin sosyal gruplarda oluşturdukları tarikatçılıkta değillerdi.[1311]

2. III. Alaeddin Keykubad Dönemi Müslüman Zümrelerin Moğollara Karşı Tutumları

Anadolu, Moğollar tarafından istilaya uğradığı zaman, içtimai ve dini zümreleşme yönünden oldukça zengindi. Babaîler, Evhadîler, Ahiler, Mevleviler,

[1309] Sümer, https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular, Erişim tarihi:15.05.2018.
[1310] Babinger-Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s. 48-49; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, s.44-45.
[1311] Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, s. 46-48.

Abdallar, Haydarîler, Kalenderîler (Cavlakîler), Bektaşiler, Şemsiler, Kübrevîler, Rufaîler, Ekberîler gibi siyasi, dini ve düşünsel topluluklar varlıklarını sürdürmekte idiler.

İslam medeniyetinin gelişmesinde rol oynayan tasavvufi hareketler, sözlü kültür yoluyla benimsenmiştir. Kulaktan kulağa sünnetleri, menkıbeleri ve tarihi olayları dinleyen Müslümanlar yaşantılarını bunlara göre düzenlemişlerdir. Amaçları nefis terbiyesi, gönül zenginliği ve temiz bir inançtır. H. III/ M.IX. yy'dan itibaren yayılan tasavvufi hareketler, müslümaların itikadını güçlendirmiştir. Özellikle fetih bölgelerinde yeni Müslüman olanların eğitimlerinde cami ve tekke kültürü önem arzetmiştir.

Bu dini toplulukların çoğunluğu, Moğol istilasının evvelinde Anadolu'nun haricinden intikal ettiklerinden, daha fazla soy ayrılıkları nedeniyle farklılaşıyorlardı. Aralarında kuşkusuz kimileri de fikri asılları dış alanlardan gelmiş olsa da Anadolu'ya özgü tasavvufi ve içtimai topluluklar da mevcuttu ki bunlar Ahilik, Bektaşilik, Mevlevilik ve Ekberîlik idi.[1312] Bu topluluk mensuplarının bazıları siyasi idareye muhalif hareket ederek isyankâr bir tutum takınmışlardır. İç çatışmaların tarafı olarak devlete sorun çıkarmışlardır. Moğol istilasından sonra başlayan ve çetin bir direniş gösteren Türkmen hareketleri de iç bunalımların en büyük sebeplerinden olmuştur.

Muhtemelen XIII. yy.'ın en önemli olayı, Asya'nın içlerinden Orta Avrupa'nın sınırına kadar ulaşan Moğol istilası olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti de yenilgiye uğradığı Kösedağ Savaşı'yla bahsedilen istiladan nasibini almıştır (1243). Bu ağır mağlubiyetin ardından devleti yönetenlerin zafiyetleri ve düşmanla yapılan işbirlikler neticesinde, Türkiye Selçuklu toprakları Moğol yönetimi altına girmiştir. Türkiye Selçuklu merkezî yönetimi mecburen ve menfaatlerini düşünen devlet adamları da isteyerek Moğollara hizmeti kabul ederken; Moğollara ilk tepkiler Türkmenlerden gelmiştir. Başlangıçta yaşadıkları toprakları Moğollardan korumak için direnişe geçen Türkmenler yaşanan şiddet ve artan vergilerden de Türkiye Selçuklu Devletini sorumlu tutmuştur. Moğolların önünden kaçıp Anadolu'ya göçlerin devam etmesi nedeniyle Türkmenler kıyılara çekilmiş, isyan hareketlerini başlatmıştır. Müslüman olmayan

[1312] Mustafa Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2011, s. 229.

Moğollara karşı cihat[1313] fikri Türkmenleri ortak hareket etmede birleştirmiştir. Moğollara karşı mücadele eden Türkmenler olmuştur. Türkmen beylerinin bağımsızlık istekleri de isyan etme sebeplerinden sayılmıştır. Türkiye Selçuklu idarecileri Anadolu'ya gelen Türkmen göçlerini ve Türkmenlerin gücünü yerinde kullanamamış ve Moğol esaretini engelleyememiştir.

1277 öncesi Türkmenler, Moğol karşıtı olaylarda daha sık görülmeye başlamışlardır. 1243 yılından sonra dirayetli hükümdarlara sahip olamayan Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollar karşısında direnemeyip, istiklal mücadelesinde başarısız olmuştur. Kimi Türkmen beyleri ise, Denizli coğrafyası uç gazisi olan Mehmet Bey, Niğde Emiri Şerefeddin Hatiroğlu ve Karamanoğlu Mehmet Bey gibi Moğol tahakkümüne girmeyi kabul etmeyip, ölesiye bir eyleme girişmiştir. Bunlardan Hatiroğlu'nun başlattığı isyan hareketi de sonuçları itibariyle oldukça önemlidir.

Özellikle II. İzzeddin Keykavus'un taht mücadelesinde Türkmenler, II. İzzeddin Keykavus'un yanında yer almıştır. II. İzzeddin Keykavus bir taraftan Memlük sultanı Baybars'la ittifak kurmaya çalışmış diğer taraftan da uç Türkmenlerini harekete geçirmiştir. Bu uç Türkmenlerinin en etkilisi Denizli'de bir uç beyliği kuran Mehmet Bey olmuştur. Kardeşleri ve beyleri ile toplam 200.000 kişilik bir mevcuda sahip lmuştur.[1314] Ayrıca Karaman bölgesindeki Türkmenler ve Maraş çevresindeki Ağaçeri Türkmenleri de (Tahtacılar)[1315] yer almıştır.

[1313] Arapça "cehd" kökünden türemiş bir kelimedir. İslam'ın müdafaası için düşmanla savaşmak anlamına gelir. İmanla ve ilimle, fiille, sözle, malla ve canla tüm gücünü Allah uğrunda harcamaktır. İslam için güç ve gayret sarf etmektir. "esasat-ı diniyeyi ve erkân-ı imaniye koruma ve imanı güçlendirmek amacıyla gayret ve cehd etmektir". Abdullah Yeğin, *Yeni Lügat* (İslami, İlmi, Edebi, Felsefi), İstanbul 1973, s. 55.

[1314] Moğol istilasından kaçan bu Türkmen boyu sırasıyla önce Azerbaycan, Gürcistan, Erzincan ve Bayburt bölgesine yerleştiler. Moğol saldırıları üzerine de Denizli bölgesine kadar göç etmişlerdir. Burada uç beyliği kurmuşlardır. II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıç Arslan mücadelesinde II. İzzeddin Keykavus'un yanında yer aldılar. Mehmet Bey, Türkiye Selçuklu Devleti ve İlhanlı baskılarına karşı direncini koruyamayıp anlaşma yapmak zorunda kaldı. Moğollara elçi gönderip tabiiyet diledi. Hülagü Han bunu kabul etti ve Mehmet Bey'den bizzat huzuruna gelmesini istedi. Tereddüd eden Mehmet Bey, İran'a gitmedi. Türkiye Selçuklu sultanı IV. Kılıç Arslan ve Alıncak Noyan, Mehmet Bey üzerine yürüdü. İhanete uğrayan Mehmet Bey yapılan savaşta yenildi. Pek çok Türkmen Moğollara esir düştü. Amanname verilen Mehmet Bey Konya'ya götürülürken IV. Kılıç Arslan'ın emriyle Borgulu (Uluborlu)'da öldürüldü. Filiz Yıldız, *Anadolu Selçuklularının Uluborlu Denizli Uç Beyliği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2000, s.150.

[1315] Ağaçeriler XIII -XV. yy.'da Maraş ve Malatya bölgesinde yaşamış olan büyük bir Türkmen topluluğudur. Orta Asya'dan Anadolu'ya göçen Oğuz topluluklarından biridir. Diğer Türk boyları gibi yaylak, kışlak ya da şehirler yerine ormanları yurt tutmuşlar, geçimlerini ağaç işlerinden kazandıklarından bu adı almışlardır. Bu bölgelere yerleşmeleri bir devlet politikası gereği olmuştur. Selçuklu Devleti doğudan gelen yoğun nüfusu zorunlu olarak uçlara yerleştirmiştir. Kilikya Ermeni

IV. Kılıç Arslan'a muhalif II. İzzeddin Keykavus mücadelesini kaybederek ülkesini terk etmiştir. Ama Türkmen isyanları bitmemiştir. Tek başına tahta geçen IV. Kılıç Arslan, Karaman, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Amasya ve Tokat civarında bu isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu dönemin önemli devlet adamı Müinüddin Süleyman Pervane, II. İzzeddin Keykavus'u destekleyen devlet adamlarını ortadan kaldırmıştır.[1316] Böylece Moğollara karşı direnişe geçen grup dağılmış ve kuvvetleri azalmıştır. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti'nin asker sayısında da bir azalma meydana gelmiştir. Selçuklu ordusu eski gücünü kaybedince İlhanlı Devleti'nin yardımcı kuvveti haline dönüşmüştür. Asiliklerine devam eden Türkmenlere karşı ya asker gönderilmiş ya da beylik verilip kontrol edilmeye çalışılmıştır.[1317]

Beylerbeyi Şerefeddin Hatıroğlu'nun kıyamı Moğollar'a karşı önemli bir direniş hareketi olmuştur[1318] Şerefeddin Hatiroğlu, Selçuklu beyleri ve Türk halkı esarete karşı

Krallığı ve Eyyubilere sınır olan uç bölgelere de bu kalabalık Türkmen gruplar yerleştirildi. Ormanlık alana yerleşen bu Türklere ağaçeri (ağaç insanı-orman insanı) denildi. 1240 yılında çıkan ve Selçuklu Devleti'nin zor bela bastırabildiği Babaî isyanlarının çıkış yeri ve geride kalanların sığındığı bölge ağaçeri topraklarıdır. Onların yerleştiği bu topraklardan önemli iki de ticaret yolu geçmekte idi. Anadolu-Suriye ticaret yolu diğeri ise Anadolu-Irak ticaret yolu idi. Geçimlerini sağlamak için ticaret kervanlarını yağmalayan ağaçeriler huzursuzluk kaynağı oldular. II. İzzeddin Keykavus 1255'de ağaçerilerine Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ı ve Vezir Kadı İzzeddin gönderdi. Ancak Moğol ordusunun Anadolu'ya geldiği haberi üzerine Selçuklu ordusu görevini yapamadan Konya'ya döndü. 1257'de II. İzzeddin Keykavus mühim emirlerinden Ali Bahadır'ı ağaçerilerine gönderdi. Ağaçeriler yenilerek dağıldılar ve reisleri esir alarak Malatya civarındaki ünlü Minşar Kalesi'ne hapsedildi. Selçuklu sultanlarının hedef tahtası yaptığı ağaçeriler, Moğolların da Anadolu içinde ilerlemesine engel oldular. Hülagü Han 1261-62'de 20.000 kişilik Moğol ordusunu ağaçeriler üzerine gönderdi. Öldürülen ve esir alınan ağaçeri savunması çöktü. Kalanların önemli bir kısmı Suriye'ye göç etmek zorunda kaldı. Çok ağır bir darbe yemelerine rağmen Sis (Kozan) ve Sivas'ın güneyinde yaşamaya devam ettiler. Ancak 1400'lü yıllardan sonra yerli kaynaklarda ağaçeriler ismi geçmemektedir. Dulkadir Beyliği ve Karakoyunlular bünyesinde yaşamlarına devam ettikleri düşünülmektedir. Zamanla küçük obalara halinde geniş bölgelere dağılmışlar ve "tahtacı" olarak anılmışlardır. Dini inançları bakımından Şiilik mezhebine mensup oldukları söylenebilir. İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 618; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 564-565; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu´t-Tevârih*, s. 108; Sümer, *Oğuzlar*, s.147-157-159; Faruk Sümer, "Ağaçeriler", *Belleten*, S. XXVI, Ankara 1962, s. 521-528.

[1316] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, II, s. 164; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 54.

[1317] IV. Kılıç Arslan, isyankâr Karaman beyinin çocuklarını Gavele kalesine hapsetti. Fakat Müinüddin Süleyman Pervane, IV. Kılıç Arslan'ın öldürülmesinden sonra Karamanlı esirleri serbest bıraktı. Ermenek bölgesini Karaman Bey'e ikta olarak verdi ve biraderi Bunduz'u emir-i candarlığa atadı. Kanaatimize göre Müinüddin Süleyman Pervane'nin böyle davranmasındaki amacı Moğollar'a karşı Karamanoğullarının gücünü kullanmaktı. Çünkü Karamanoğullarının Moğollara karşı nefretini biliyordu. Gittikçe hâkimiyetini artıran Müinüddin Süleyman Pervane üzerinde Moğol baskısından kurtulmak için Memlük Sultanı Baybars ile de irtibata geçmişti. Kaymaz, *Pervane*, s. 144.

[1318] Aslen Zencanlı olan Şerefeddin, Hati-i Zencanî isminde birinin oğludur. Hatiroğlu ailesinin Anadolu'ya ne zaman geldiklerini kesin olarak bilmiyoruz fakat Moğollar'ın Harezm ülkelerini işgalleri sırasında, canlarını kurtarmak için kaçan Türk grupları ile gelmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü ünlü Selçuklu devlet adamı M. Süleyman Pervane'nin babası vezir Mühezzibüddin Ali de aslen Deylemli olup, ailesiyle birlikte Moğol istilasından kaçarak Konya'ya

çıkmışlardır. Memlük Sultanı Baybars'a güvenilerek isyan bayrağı çekilmiş, ittifaklar kurulmaya çalışılmıştır. Karamanoğulları ve diğer Türkmen beyleri Hatiroğlu'nun yanında yer almıştır. Karamanoğulları Ulukışla'da bulunan küçük bir Moğol birliğini imha etmişlerdir. Bu isyanın sebepleri Moğollara bakış açısını göstermesi yönünden dikkat çekicidir. Gittikçe Moğolların egemenliği altına giren Selçuklu Devleti'nin tüm kurumlarında başlayan parçalanma devletin yıkılma ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Anadolu'yu sömürmeye gelen Moğollar zulüm uygulayarak istediklerini elde etmişlerdir. Her fırsatta halkı soymuş, Selçuklu yöneticilerinden de durmadan armağanlar talep etmiştir. Karşı çıkanları ise hiç acımadan katletmişlerdir. Müslüman Anadolu halkı, putperest Moğollar istilasından kurtulmak istemiştir. Son olarak bir Müslüman Selçuklu prensesinin bir putperest Moğol prensine gelin olarak götürülmesi kabul edilememiştir.

Baybars'tan beklediği desteği alamayan Şerefeddin Hatiroğlu, Anadolu'ya gelen kalabalık Moğol ordusu karşısında yenilmiştir. İsyana katılanlarla birlikte Moğol kılıçları ile can vermiştir.[1319]Türk beylerinin kendi aralarında işbirliğini sağlayamamaları, siyasi ittifak ve askeri hazırlıkların yeterli olmaması, Sultan Baybars'a zamanında elçi gönderilmeyip, kesin anlaşma sağlanmadan hareket edilmesi, Sultan Baybars'ın da yardımda geç kalması, yanlış istihbarat alınması ve temkinli davranmayı bırakıp aşırı cesur olunması mağlubiyete neden olmuştur. Başta Muinüddin Süleyman Pervane olmak üzere, Abaka Han olayların sorumlusu olan tüm

---

gelmiş, burada evlenmiştir. Muhtemelen Hatiroğlu ailesi de bu dönemlerde Zencan'dan kalkıp, aynı şartlar altında Konya'ya yerleşmiştir. Şimdilik hangi tarihte, kimlerle Konya'ya geldikleri bilinmemektedir. Şerefeddin Hatiroğlu'nun doğum tarihi bilinmemekle birlikte, olayların akışından ve çocuklarının durumundan 40-45 yaşlarında öldürüldüğünü söyleyebiliriz. Kaynaklar Şerefeddin Hatiroğlu'ndan Hatiroğlu isyanına kadar olan dönemde fazlaca bahsetmediğinden beylerbeyi olmadan önceki yaşantısı hakkında bilgimiz çok azdır. O'nun M. Süleyman Pervane'nin maiyet kâtibi olduğunu ve askerleri ile de Anadolu Selçuklu Devleti'ne hizmet ettiğini biliyoruz. Bu Selçuklu seraskerinin asker beslemesinden, babasının ve kardeşinin de emir olmasından Hatiroğlu ailesinin saygıdeğer bir bey ailesi olduğunu tahmin ediyoruz. Şerefeddin Hatiroğlu da taşıdığı özellikleri itibariyle; kendisine verilen görevi yerine getiren, başarılı, zeki, adalet sahibi, güvenilir, emrindeki insanlara karşı merhametli ve cömert bir devlet adamıdır. Beylerbeyi olmasından anladığımız kadarıyla, zamanının Türkiye Selçuklu topraklarında ilk üç devlet büyüğünden birisi olup, önemi ve nüfuzu hayli fazla idi. Melek Göksu, *Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2000, s. 21-34.

[1319] Rebiülahirin sonunda Hatiroğlu için Abaka Han'nın ölüm emri geldi ve hemen uygulandı. Hatiroğlu'nun cesedi parçalara ayrılarak, başı Konya'ya, bir eli Erzincan'a, diğer eli Ankara'ya ve cesedinin diğer parçaları da Anadolu'nun bir şehrine gönderildi. Moğol'a karşı kılıç çekilmemesi, ibret olması için böyle yapılmıştı. Göksu, *Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, *s.* 60; İbni Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XIII, s. 464.

emirleri yargılamıştır. Muinüddin Süleyman Pervane suçlu bulunup Aladağ'da öldürüldükten sonra Moğollar tamamıyla Anadolu'ya egemen olmuştur (Ağustos 1277).[1320]

1277'de Sultan Baybars otuzbin askerden oluşan ordusuyla Selçuklu ülkesine gelmiş, Moğolları Elbistan'da yenmiş ama geri dönmek zorunda kalmıştır. Onun ayrılmasından sonra Anadolu'ya gelen Abaka Han büyük bir öfkeyle Selçuklulardan intikamını almıştır. Hatıroğlu isyanına destek veren Türkmenlerin faaliyetleri devam etmiştir. Karamanoğulları bu mücadeleyi devralarak Türkiye Selçuklu Devletine vergi vermeyi reddedmiş bağımsızlığını ilan etmiştir. Sınırlarını güney sahillerine kadar genişletmiştir. Ermenek, Mut, Silifke ve Anamur'u hâkimiyet altında almıştır. II. İzzeddin Keykavus'un oğullarından Alaeddin Siyavuş'u tahta çıkararak yeni sultanın hamisi olmuşlardır.[1321] Vezir tayin edilen Karamanoğlu Mehmet Bey, günümüzden 700 yıl önce Türkçe'yi resmi dil ilan etmiştir. Selçuklu Dîvanı'nda "*Bugünden itibaren dîvanda, bargâhta, dergâhta, mecliste ve meydanlarda Türkçe dışında başka dil konuşulmaya*" kararı alınmıştır.[1322]Fakat tarihe "Cimri Olayı" olarak geçen bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlanmış, Moğollar Karaman topraklarını yakıp yıkmışlardır.

1277 yılından sonra Moğollar, Türkiye Selçuklu Devleti'nin idari, askeri ve mali kurumlarını değiştirerek, yerine kendi teşkilatlarını uygulamaya koymuştur. Böylece Selçuklu ülkesi bir İlhanlı eyaleti durumuna gelmiştir. Böylece Selçuklu ülkesininde soyal ve siyasi düzen bozulmuş, ilim hayatı sekteye uğramış ve âlimler Suriye ve Mısır'a göç etmişlerdir.[1323]

Moğollar, istiklal ateşini söndürebilmek için önlerine gelen engeli yok sayarak, masum halkı katletmiştir. Moğol kılıçları ve atları altında dehşet dolu yıllar geçmiştir.

[1320] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 162-188; İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s.239, 245, 253-298; Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. II, s. 482; *Baybars Tarihi*, s. 73-82; Turan, *Türkiye*, s. 525-546; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 37-41; Tahsin Ünal, *Karamanoğulları Tarihi*, Konya 1986, s. 6l-62.

[1321] Nezihi Aykut, "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri) sikkeleri", *Belleten*, S. 203, Ankara 1988, s. 475-482.

[1322] Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları Devrinde Türkçenin Resmî Dil Olmasını Kim Kabul Etti?", *Selçuklular-Makaleler*, İstanbul 2011, s. 92-99.

[1323] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 93–94; *Baybars Tarihi*, s. 91–93; Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. II, s. 15-16; *Anonim Selçuknâme*, s. 38; Turan, *Türkiye*, s. 549–557; Cahen, *Anadolu*, s. 255–271.

Bu dönemde memlekette genel bir huzursuzluk, hatta bir bıkkınlık meydana gelince, kendilerine huzur vadeden şeyhlere ve tarikatlara yönelmiştir. Böylece şeyhler halk üzerinde büyük bir nüfuz oluştururken, tarikatlar da çeşitlenip, genişlemiştir.

Türkmenlerin dışında Ahiler de Moğollara karşı çok sert bir tutum takınmışlar ve iç karışıklıkların artmasına sebep olmuşlardır.

Ahîlerin politik ve askerî yönden en fazla göne çıktıkları ve görev aldıkları devir, Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1243 senesinde Kösedağ'da yenilmesiyle, yıkılış periyoduna girdiği devir olmuştur.

Devlet erki haricinde kurulan, gelişen ve sivil bir yapı sunan Ahî birlikleri, siyasi erkin zayıfladığı devirlerde, bilhassa Moğol istilası sırasında bir kuvvet faktörü olarak karsımıza çıkmaktadır. Moğol istilasından sonra Ahîlerin rollerini birkaç farklı şekilde incelenebilir. Moğollara karsı direnişleri, Ahî tekkelerinin durumu insanları canlı tutulmasına ilişkin çalışmaları, Osmanlı yönetimine kadar olan düzeni korumaları ve Beylikler devrinden Osmanlı yönetiminin kuruluşuna kadar uç kısımlarda sınırları korumaları gibi görevleri olmuştur.

Ahi teşkilatı, zamanla gelişip büyümüş, büyük bir kitleyi içine almış, bundan başka mühim merkezlerde yetkili olmuş, devlet erkinin bittiği devirlerdeyse benzer şekilde isimlerinden bahsedilecek seviyede idareye karışma şansını bulmuştur. Bazı araştırmacı tarihçiler, devlet gücünde görev alan her erkin, onları dikkate almak mecburiyetinde oldukları realitesini ifade etmiştirler.[1324] Hakikaten de Ahîler, siyasi iktidarın yok olduğu devirlerde, politik yönlerden öne çıkıp muhalif hareket etmişlerdir. Fütüvvet ilkelerinin bir gereği olarak silah ve mücadeleye açık olmuşlardır. Onların güç zafiyetinde meydana gelen anarşi dönemlerinde emniyet elde etmeleri, muhtemelen örgütlenmiş bir birlik biçiminde olmalarına bağlanabilir.

Erzincan ile Sivas arasında yer alan Kösedağ'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin askeri birlikleri, Moğollar ile önemli bir biçimde mücadele etmeden zor bir mağlubiyete uğramış, Anadolu bütünüyle Moğol tahakkümünde olmuştur. Böylece Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti de fiili olarak sona ermiştir. Selçuklu hükümdarı II. Gıyasettin Keyhüsrev, Kösedağ'da Selçuklu askeri birliğine mücadele etmeden,

[1324] Fuat Köprülü, "Anadolu'da İslamiyet: Türk İstîlasından Sonra Anadolu tarih-i dinîsine bir Nazar ve Tarihinin Menba'ları", *Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, C. IV, Ocak-Mart 1923, s. 105.

Moğol kumandanlarından Baycu ile görüşerek Moğol egemenliğini tedricen kabullenen bir politikayı benimsemiştir.[1325]

Türkiye Selçuklularında I. İzzeddin Keykavus devrinde benimsenen fütüvvet teşkilatı, I. Alaeddin Keykubad'ın da benimsemesiyle ilerlemesi artmıştır. Ahîlere iyi şekilde davranıp onlara destek veren I. Alaeddin Keykubad'ın öümünün ardından onun yerine tahta oturan II. Gıyaseddin Keyhüsrev,[1326] Türkmenlere ve Ahîlere karşı düşmanca tutum sergilemeye başlamıştır.[1327] Ahîler Moğol egemenliği zamanında sürekli olarak yasal bildikleri Selçuklu idaresini desteklemiştir. Mecburi durumların haricinde Moğolların lehinde bir tutum sergilememiştir. Siyaseten seçimlerini bir kısım devlet görevlilerinin ve grupların tersine daima istiklal ve hürriyetten tarafa kullanmışlardır.

İstilacı Moğol kuvvetleri, Sivas ve Tokat şehirlerini bir direnişle karşılaşmadan zapt ederken[1328] Kayseri'de bulunan Debbağlar Çarşısı'nda yer alan Ahîler ve Erciyes Dağındaki Battal Mesud çevresindeki pusuya yatan Ahîler, Moğollara karşı önemli bir savunmaya geçmiştir.[1329] Bunun ardından Moğollar, siyasi güçlerine karşı koyan tüm direnişcileri ve Ahîleri engellemiştir.[1330]

Moğol tahakkümü neticesinde Moğol arzuları ve çıkarları yönünde bir siyaset takip etmek mecburiyetinde olan Selçuklu sultanları, siyasi erk durumundaki Türkmenleri ve Ahîleri başkaldırdıkları pek çok bölgede engellemek ve sindirmek amacıyla teşebbüslerde bulunmuştur.[1331]

Dönemin kayıtlarında geçtiğine göre Ahîlerden menfi söz edilmesi, hakikaten Ahîlerin Selçuklu idaresiyle bu kadar kavgaya ulaşacak seviyede ters duruma uğramaları, garip bir husustur. Bunun sebebi muhtemelen Anadolu'nun kuvvetli bir siyasi güçten yoksun kalmasının sonucunda, Ahîlerle siyasi idarenin arasındaki politik

---

[1325] Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, s. 59.
[1326] Turan, *Türkiye*, s. 389-390.
[1327] Mikail Bayram, *Bacıyan-ı Rum, Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı*, Konya 1987, s. 114. Hatta Mikail Bayram'a göre, bu vezir, sultan, Sadeddin Köpek'le işbirliğine girmeleri nedeniyle, onların birçoğunu katletmiş ve kimi ileri gelenlerini de hapsetmiştir. Bu hapsedilenler arasında Ahî Evran da bulunuyordu.
[1328] Turan, *Türkiye*, s. 440.
[1329] Bayram, a.g.m, s. 19.
[1330] Turan, *Türkiye*, s. 443.
[1331] Claude Cahen, "İlk Ahîler Hakkında", çev. Mürsel Öztürk, *Belleten*, S. 197, s. 592, Ankara 1986. s. 264.

yarıştı. Buna misal ise Sivas'tan Kayseri'ye giden Moğolların, Kayseri'de önemli bir zorlamayla karşılaşmasında görülmektedir. Öyle ki Kayseri toplumu, teşkilatlı Ahîlerle ve bir takım askeri görevlilerle direnişe geçmesiydir.[1332] Kayseri'nin yağmalanması sırasında Moğollar Türkmen ve Ahî ev ev aramışlar ve Kayseri Debbağlar Çarşısı'nın Ahîlerini toplu şekilde katletmişledir.[1333]

Anadolu'da Moğol baskısıyla yaşanan bunalımlı dönemde Selçuklu yönetimi güçten düşüp Moğol taraftarı siyaset takip etmek durumunda olmuştur.[1334] Anadolu'daki tüm bu vakalar neticesinde Türkmenlerin ve Ahîlerin ülke idaresine ve dolaylı olarak Moğol baskısına karşı önemli bir tepki verdiklerine şahit olunmuştur. Ahîlerin mal-mülklerinin kendilerinden alıkonduğu da görülmüştür.[1335] Ahîlerin daima Selçuklu yönetimince, hakkının çiğnendiği net olarak izah edilmektedir.[1336] Hâlbuki Ahîler Moğol başkaldırışının ardından, Anadolu da siyasi gücün tesirini yitirmesi nedeniyle politik sistem ve kentlerin güvenliği problemdeyken oldukları yerleri başlarındaki yiğitbaşı ve gençlere muhafaza yoluna gitmiştir. Tüm kent güya Ahî vali emri altındaymış gibi yönetim şekline sokulmuştur.[1337]

Moğolların, Selçuklu ülkesinde hâkimiyet tesis etmeleri sebebiyle egemenlik oluşturdukları tabiiyyet devirleri, Ahîlerin rollerinin en etkin olduğu, hatta ayrı ayrı da olsa, Moğolların Anadolu'da meydana getirdikleri zalimliklere direndikleri görülmüştür. Örneğin Konya Ahî ileri gelenlerinden Ahi Ahmet Şah, Konya toplumuna zalimlik yapan Gazan Han'ın temsilcisini, kentten atabilecek kadar cesurluk göstermiştir.[1338]

Mevlevilerin tutumu ise Türkmen ve Ahilerden oldukça farklıdır.

Moğol istilasının ardından Anadolu'nun idari yönden oldukça düzensizliğin had safhada olduğu bir zamanda hayat sürmüş olan Mevlana hem hayat biçimi hem düşünceleri aracılığıyla halkın nabzını tutmuş yazdığı kitaplarla kültür yaşamının ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Mevlana, aşk, irfan, tahakkuk ve cezbenin öne

---

[1332] Turan, *Türkiye*, s. 440.
[1333] Nejat Birdoğan, Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı, İstanbul 1995, s. 306.
[1334] Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 200.
[1335] Bayram, a.g.m, s. 43.
[1336] Bayram, "Ahî Evran Kimdir", s. 665–666.
[1337] Akdag, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, s. 19
[1338] *Anonim Selçuknâme*, s. 66.

çıktığı bir tasavvuf düşüncesini kabullenmiştir. Mevlana'nın hayatını sürdürdüğü zamanlarda Anadolu'da üç ayrı düşünce akımı bulunmaktaydı.[1339]

Böylesine karmaşık bir zamanda Mevlana toplumsal karışıklık durumunun en üst seviyesinde olduğu bir bölgede Moğollar ile Selçuklular arasında olan bir barış ortamı meydana getirmeye gayret etmiştir. Ahmet Eflakî'ye göre, Mevlana'nın hatırına ve hürmetine İlhanlılar, Konya'yı işgal etmekten vazgeçmiştir. Böylelikle Selçuklu başkenti yağmaya uğramaktan son anda kurtulmuştur. Gerçekten de Mevlana'nın Moğollar ile arasını hep iyi sürdürdüğü, sohbet mekânlarında Moğolların putperestliğinden bahsedildiğinde bu söylemi reddederek, onların putperest olmadığını söylediği kitaplarda yer almaktadır.[1340] Bu sebeple Mikail Bayram, Moğollara karşı bu uzlaşmacı tavrından dolayı Mevlana'ya Moğol ajanı olmakla ithamda bulunmuştur.[1341]

Mevlana'nın her koşul ve zamanda barıştan yana olan, halkın arasında dostluk bağlarını güçlendirmeye gayret eden kişiliği onun Moğollara olan tutumunu daha açık göstermektedir. Çünkü Mevlana'yı birçok Türkmen beyinin ziyaret ettiği, onlara yardımlarda bulunduğu da kaynaklarda yazılı bilgiler arasındadır.[1342]

[1339] Bunlardan ilk olanı Muhyiddin Arabî ve öğrencisi Afifeddin Tilemsanîce Anadolu'ya intikal eden Kuzey Afrika ve İspanya ekolü olmuştur. İkinci düşünce Orta Doğu, yani Irak, Suriye ve Mısır aracılığıyla gelişmiştir. Bu bölgeler her biri diğerinden çok ayrı Sühreverdîlik, Vefaîlik ve Cavlakîlik gibi tasavvuf hareketlerinin doğduğu alanlardır. Üçüncü ve son düşünceyse, Azerbaycan ve Orta Asya yörelerinden intikal eden tasavvuf düşüncesidir. Bu yöreden Anadolu'ya Melametîlik, Kübrevîlik, Haydarîlik ve Yesevîlik tarikatları gelmiştir. Bu düşüncelerden İspanya ve Kuzey Afrika Okulu ahlakçı, Irak anlayışı zühdçü, İran ve Türkistan okuluysa cezbeci bir statüye sahiptir. Mevlana bahsedilen bu düşüncelerden hemen hemen tümünü hayatında uygulamakla birlikte, Sadreddin Konevî'nin de tesiriyle en fazla İbnü'l-Arabîce ortaya çıkarılan Vahdet-i Vücud anlayışını benimsemiştir. Mevlana, insanın Allah'ın yeryüzündeki tecellisi olduğuna inanmış, Sadreddin Konevî ile sohbetlerinde bu konu üzerinde durmuştur. Mevlana'ya Vahdet-i Vücud anlayışından sonra en fazla etki eden ikinci düşünce Necmeddin Kübra'ya atfedilen Kübrevîye tarikatının Anadolu'ya getirdiği zühd düşüncesidir. Zühd düşüncesinin Anadolu'daki öncüleri 1221 yılında Moğollarca katledilen Necmüddin Kübra'nın öğrencilerinden Sadeddin-i Hamevî, Baba Kemal Hocendî ve Seyfeddin Beharz'dir. Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled, hocası Seyyid Burhaneddin Muhakkık ve meşhur mutasavvıf Necmüddin Daye de bu düşüncenin temsilcileridir. A.Yaşar Ocak, "Bir XIII. Yüzyıl Sufîsi Olarak Mevlana Celaleddin-i Rûmî", *V. Milli Mevlana Kongresi*, Konya 1989, s. 89; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 330.

[1340] Babinger-Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s. 54; İsmail Aka, "Eflakî'nin Menakıbu'l-Arifîn'inde Türkler ve Moğollara Dair Bazı Kayıtlar", *TDA*, S. 100 (Subat 1996), s. 89.

[1341] Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s. 94-94; Mikail Bayram, *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlana Mücadelesi*, Konya 2005, s. 198-203. Bu iddialara cevaben bakınız: O. Nuri Küçük, "Mevlana'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I", *Tasavvuf*, S. 11 (Temmuz-Aralık 2003), s. 259-322; O. Nuri Küçük, "Mevlana'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu _İddiaları II", *Tasavvuf*, S. 12 (Ocak-Haziran 2004), s. 173-195.

[1342] Faruk Sümer, "Mevlana ve Oğullarının Türkmen Beyleriyle Münasebetleri", *Mevlana'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlana Semineri, Bildiriler*, Ankara 1973, s. 44.

Anadolu'da Ahiler gibi Moğol muhalifi tasavvufi zümrelerden bir diğeri de Necmeddin Kübra'ya bağlı bir tarikat olan Kübreviliktir.[1343] Henüz Moğol tahakkümünün daha ilk aylarında tarikat önderlerini bu uğurda şehit vermiş bir tarikat olan Kübrevilerin Moğollara karşıt olmaları normal görülmiştür. Bu nedenle tarikatın şeyhi Necmeddin Kübra, müritlerinden pek çoğunu istila daha başlamadan terk-i diyar etmeleri hususunda uyarmıştır. Türkistan'da kalan mutasavvıflar ve Kübrevi tarikatı önderleri Moğolların İslamlaşmasında mühim görevlerde bulunmuştur.[1344]

Kübreviler, şeyhlerini katleden Moğollara muhalif ihtiyatlı davranışlarla karşıt olmuşturlar. Üstelik kendi aralarından Moğol taraftarı olan kişilere muhalif Necmeddîn Kübra'nın ölümünün ardından da öteki Kübrevî Şeyh ve bağlıları, Hammûye'yle samimi bir ilişki tesis etmekten çekinmemiştir. Bunun asıl nedeni Hammûye sülalesinin Moğol idaresi ve politikasıyla hiçte uzak bağlantıda olmamasıdır. Bu durum, Kübreviyye tarikatının benimsediği bir hal değildir. İlhanlı sarayıyla güçlü bir ilişkisi olan Sadreddin, Moğol tarihçisi Ata Melik Cüveynî'nin kızıyla evlenmiştir. Sadreddin'in kendisinden hırka giydiği amcasının dört oğlu da Moğolların sivil ve askerî bürokrasisinde vazifeye getirilmiştir.[1345]

[1343] Harezm'in öteki bölgeleri Hanefî mezhebine mensup olmasına karşın, şeyh Kübra'nın doğduğu bölge olan Hîve toplumu Şafii mezhebine mensuptu. Bu nedenle kendisi de Şafii mezhebindeydi ve tasavvufi konulara uzak durmayan bir sülaledendi. İhtimaldir ki ilk tasavvufî öğrenimi babasından elde eden Necmeddîn Kübra, çocukluk yıllarında İsfahan, Nişabur, İskenderiye Bağdad, Hemedan, Mekke, Tebriz ve Kerbela gibi zamanının mühim bilim merkezlerinde ilim tedrisatında uzun etkinliklerde bulunmuştur. Necmeddîn Kübra, faydalandığı kimselerle alakalı olarak şunları ifade etmiştir: "*Ruzbihan'dan tarikat ilmini, Kadı İmam ibn Asrûn ed-Dımeşkî'den aşkı, Ammar'dan halvet ve uzlet ilmini, İsmail el-Kasrî'den hırkayı ve Baba Ferec'den de nazarı aldım*." Necmeddîn Kübra'nın öteki dört mürşidiyle ilgili çok olmasa da kimi bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan Baba Ferec'in haricindekiler, Adabü'l-Mürîdîn adlı kitabın yazarı ve Sühreverdiyye tarikatını da kuran Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî'nin (ö. 563/1167) doğru yolu gösterme ve sohbet halkasında bulunmuş ya da bir müddet bu gruplara gidip gelmeyi sürdürmüş kimseler olmuştur. Bu sebeple Sühreverdiyye'nin bir dalı gibi Kübreviyye tarikatını görmek mümkündür. Fakat tarikat önderi Kübra'nın Harzem'e geri gitmesiyle oluşan yer değişikliği ve tasavvufî vurgulamalarındaki orijinal seçenekleri nedeniyle Kübreviyye farklı ve ayrı bir tarikat özelliğine bürünmüştür. Necmeddîn Kübra, 540/1145'te Harzem'de doğmuş, 618/1221 senesinde de burada vefat etmiş 78 senelik yaşamının çoğu zamanını memleketi olan Harzem'de sürdürmüştür. Çocukluk ve gençlik yıllarını ilim tedrisatı ve tasavvuf eğitim öğretimi amacıyla farklı kimi kentleri gezmiş, ihtimalen 580/1184 tarihlerinde elinde müsaadesi bulunan mürşit olarak yeniden Harzem'e gelmiştir. Bunların ardında aşağı yukarı 40 sene süresince bu bölgelerde tarikat etkinliklerinde bulunmuş; bilinen bir söylentiye göre, 618/1221 tarihinde Harzem hücumu sırasında Moğolların, bir takım müritleriyle beraber kenti müdafaa ederken ölmüştür. Hamid Algar, "Necmeddîn-i Kübra", *DİA*, C. XXXII, İstanbul 2006, s.500; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s.278-278; Necmeddin Gökbulut, *Kübra ve Kübrevilik*, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2009, s. 83-84.

[1344] Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 278.

[1345] Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 284.

İlhanlı siyaseti ve idaresinde mühim tesirleri bulunan Kübrevi şeyhleri yer almıştır. Bunlardan ilki Sadreddin Hammuye'dir. Daha evvel de bahsedildiği üzere Gazan Han'ın İslamiyet'i seçmesinde ve İslamiyet'i onun nazarında kabullenmesi bu yönden mühimdir. Gazan Han devrinde ve evvelinde Hamuyye sülalesi İlhanlı tahtında etkili biriydi. Bununla birlikte Argûn Han devrinde (1284–1291) İlhanlı politikasına tesiri olan Kübrevi şeyhlerden diğeri de Alaüddevle Simnanî'dir. Simnanî Ahmed Tekudar'e muhalif olarak Argûn'u destek vermiş, ardından Argûn'un İslam muhalifi dini politikası sebebiyle bu tutumundan ötürü nedamet duymuş, saraydan kaçıp tek başına bir yaşam seçmiştir.[1346]

Netice itibariyle Anadolu'da Kübreviler, Moğollar'a karşı olmuşlar ve büyük çoğunluğu ilmiyeye dâhil olan bu kimseler düşünce temelinde de mücadelelerini her zaman sürdürmüşlerdir. Bu Kübreviliğin mensupları Anadolu'nun Moğol aleyhtarı topluluklarında bulunmaları ve şeyhlerinin Moğol karşıtı ilim ve düşünce insanlarıyla arkadaşlıkları bu durumun en mühim ispatıdır.

Bektaşiler ise Ahilerle yakın ilişki içinde olup, onlar gibi Moğol tahakkümüne karşı Anadolu'da mücadele etmişlerdir.[1347]

Moğolların Anadolu'yu işgallerinin ardından Anadolu'da bulunan pek çok bilginin Mısır, Suriye, Irak ve uç bölgelere göçtükleri görülmektedir. Mirsadü'l-İbad'ın eserinin müellifi Necmü'd-din-i Daye Sivas şehrine ve Nured-din-i Mekkî Aksaray şehrinden Irak'a taşınmıştır. Anadolu'da Moğolların yaptıkları dini siyasetlerinden diğeri de kendilerine karşıt dini topluluk ve zümrelerine karşı gelenlerin çabalarını kırmak amacıyla bu toplulukları kendi yandaşı olan zümrelerde etkisizleştirme yoludur. Bu nedenle karşıt pek çok şeyhteki vakıflar müsadere edilmiş ve kendi taraftarlarına verilmiştir. Bu nedenle Anadolu'daki birçok hangah ve tekkeler

---

[1346] Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 285.

[1347] Hacı Bektaş-ı Veli'nin Ahiler, onların şeyhi Ahi Evren ve başta Kırşehir valisi Cacaoğlu Emir Nureddin olmak üzere şehrin ileri gelenleriyle hep sohbet ve münasebetlerde bulunduğu, hem Eflakî hem de Velayetname'de ifade edilmektedir. Silah bulundurmalarına müsaade edilen, bir şeyhin idaresinde olan, yolcu ve konukların ağırlanmasından, yolların emniyetinin, huzur ve güvenliğinin sağlanmasına kadar muhtelif vazifeler üstlenen, esnaf ve sanatkârlardan meydana gelen Ahîlerin şeyhi Ahi Evren bir söyleminde: "*Şeyhi olduğum kişinin Hacı Bektaş da şeyhidir*" demiştir. Hakikaten de Hacı Bektaş'ın ilk talebeleri ayrıca birer Ahî idiler. Ahîlerin tören ve erkânlarında ilk anlarda Ahilik ve Bektaşilik arasında büyük benzerlikler vardır. Bu sebepten Ahiler, XIV. asrın sonlarına doğru Bektaşi adını alıp, silsilelerini Hacı Bektaş-ı Veli'ye kadar götürmüşlerdir. Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 539-540; Mürsel Öztürk, "Hacı Bektaş-ı Veli", *Belleten*, C. L, S. 198, Ankara 1986, s. 887-888; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 273-274.

Moğol taraftarı Kalenderîlere tahsis edilmiş veya karşıt olmayan Mevlevilere verilmiştir. Mevlevileştirme ya da Kalenderîleştirme politikası yapılmıştır. Bu tavıra karşı Bektaşiler gibi karşıt topluluklar bir tür mecburi sürülme politikasına tabi olmuşlardır. Hacı Bektaş'ın manzum olan Velayet-name'sinde bazen halife ve müritlerine uç bölgelere gitmeleri için tavsiyeler verilmekte ve emretmektedir. Hacı Bektaş'ın Velayetname'de dost-ı sadık'ı olarak anlatılan şeyh Sadrü'd-dinî Konevi de vasiyetinde genç kişilerin ve gücü yeten kişilerin bu Anadolu'dan (Diyar-ı Rum'dan) ayrılmalarını tavsiye etmektedir.[1348] Moğol hakimiyetinin bu iki mürşidin bilhassa 1261 senesinin ardından Sahib Ata Fahruddin Ali, Muinü'd-din Süleyman Pervane, Vezir Tacü'd-din Mu'tez, Caca Oğlu Nuru'd-din gibi büyük adamları vasıtasıyla Türkmenlerde oluşturdukları baskılardan ve şiddetten epey bir tedirgin olduğu anlaşılmıştır. Her iki mürşidin arkadaşı olan Şeyh Nasırü'd-din Mahmud, Ahi Evren ve arkadaşları daha evvel de sözü edildiği üzere 1261 senesinde Kırşehir'de katledilerek orada şehit edilmişlerdir.[1349]

Hacı Bektaş'ın Moğol karşıtı Türkmen dervişler ile alakası, onun Moğol muhalifi bir şeyh olduğuna açık bir kanıttır. Evhadiliğin kurucusu ve önderi Ahi teşkilatının şeyhi olan Evhadü'd-din el-Kirmaniyle yakınlığı da bilinmektedir. Menakıb-ı Evhadü'd-din-i Kirmanî'de Kirmanî'nin iyiliklerine layık olmuş bir Türkmen şeyhi olarak anlatılmaktadır. Netice itibariyle bu bilgileri Velayet-name'de tasdik olunmakta, Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gittiğini bizatihi Kirmanî'nin kızı Fatma Bacı haber etmektedir. Diğer taraftan Kirmanî'nin Menakıbname eserinde Hacı Bektaş'ın halifesi meşhur tasavvuf şairi Yunus Emre'nin şeyhi Taptuk Emre'nin de bir müddet Evhadü'd-din Kirmanî'ye öğrenci olduğu ve onun yanında kalarak yetiştirtildiği ifade edilmektedir.[1350] Ayrıca Hacı Bektaş'ın Anadolu'da Kübrevi şeyhi olan Necmü'd-din-i Daye, Ekberilerin Şeyhi Sadrü'd-din-i Konevî ve Anadolu Ahilerinin şeyhi olan Ahi Evren ile münasebetleri dikkate alındığında onun Moğol muhalifliği daha iyi anlaşılmaktadır.

Mevlana Celaleddin ile Hacı Bektaş-ı Velî'nin ilişkileri hususunda çeşitli kitaplardaki görüşler farklıdır. Bektaşiliğe ilişkin kitaplar Hacı Bektaş ile Mevlana'nın

---

[1348] O.Nuri Ergin, "Sadre'd-din Konevi ve Eserleri," *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1958, s. 82–83.
[1349] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 55-56.
[1350] Mikail Bayram, *Evhadüd-Din Kirmani ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1999, s. 81–82.

ilişkilerinin iyi olduğunu anlatılırken, Mevlevi kitaplarında, Hacı Bektaş'tan iyi şekilde bahsedilmemiştir. Ahmed Eflakî, Velayetname-i Hacı Bektaş isimli eserdeki bilgilerin tam tersine Hacı Bektaş'ın Mevlana'yı kıskandığını, onun aleyhine sözler sarf ettiğini ve onu kınadığını, diğer yandan Mevlana'nın da Hacı Bektaş'ı Moğolların Kırşehir valisi olan Nureddin Caca'ya kötü olarak bahsettiğini ve onu Hacı Bektaş'tan uzaklaştırıp kendine yakınlaştırdığını anlatmıştır.[1351] Diğer taraftan daha da ileri giderek Mevlana'nın Hacı Bektaş'ı insan suretine bürünmüş bir şeytana benzettiğini anlatan bir şiirinin de olduğunu belirtmiştir.[1352] Ahmed Eflakî'nin yazdıklarından ortaya çıkan şudur ki, Moğolların Anadolu'da yürüttükleri siyasetlerini onaylayan bir tavır gösteren Mevleviler, Moğol muhalifi Bektaşiler ile iyi ilişkiler içinde bulunmamaktadır. Dini zümreler arasındaki bu çatışmalar da Türkiye Selçuklu Devletindeki iç çatışmaları beslemiştir.

Hacı Bektaş-ı Veli, Moğollarla savaşan pek çok sevdiği kişinin bu yolda öldürülmesine tanık olmasından dolayı Moğollara genellikle yakın durmamaya gayret etmiştir. Moğol karşıtlığında Hacı Bektaş, Türkmenlerle beraber durmuş, onun da mensubu olduğu Türkmen boyu, Moğollar ile olan savaşlarını sürdürmüştür. Moğol zalimliği ve karşıtlığından ötürü Geyüklü Baba, Abdal Musa ve Edebali benzeri bağlılarının çoğunluğunu uç kısımlara sürmüş, göçmeyip Niğde ve Aksaray taraflarında duran halifesi Taptuk Emre'yi takip eden bağlıları olan Bektaşi dervişleri ise Moğollar tarafından katledilmiştir. Onun bu tavrı sebebiyle zamanın Moğol taraftarı olanı tarihçilerce tenkit etmeleri ve hakkında detaylı bilgi aktarmamaları o devirde onun fazla tanınmamasına sebep olmuştur.[1353]

Sadreddin Konevî'nin temsil ettiği Ekberiler'in[1354] Moğollara karşı tavrı da müspet olmamıştır. Sadreddin Konevî 624/1226–27 yılından itibaren Malatya'dan

---

[1351] Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 411-413.
[1352] Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 540.
[1353] Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 276.
[1354] Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö.560–638/1165–1240) İslam tasavvuf düşüncesinde akla ilk gelen kişiliklerinden birisidir. Halvet ve riyazet aracılığıyla tasavvuf ve marifet istikametinde daha henüz küçük yaşlardan itibaren hızlı gelişmeler gösteren İbnü'l-Arabî, yaşadığı yerdeki zengin ilmî ve kültürel çevre etkisiyle gerek zahirî gerekse de batınî ilimlerde hızlı bir şekilde derinlik kazanarak ve saygın bir kişi haline gelmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye sahip olduğu "Şeyh-i Ekber" unvanı nedeniyle Ekberiyye namıyla bilinen bir tarikat nispet edilmiştir. Anadolu menşeli olan bu tarikat İbnü'l-Arabî'nin talebelerince Anadolu'da doğmuştur. Türkiye Selçuklu Devletinde etkinlik veren bu tarikatın en mühim mutasavvıflarından birisi de, I. İzzeddin Keykavus'un büyük övgülerine sahip olmuş Şeyh Mecdüddin İshak b. Yusuf er-Rûmî'nin oğlu Sadreddin Konevî'dir. Konevî, babası

Konya'ya göçmüştür. Ancak Konya'da ikameti, uzun süreli olmamış, üvey babası İbnü'l-Arabî'nin yanına, Şam'a gitmiş, oradan da Mısır'a geçmiştir. İbnü'l-Arabî'nin Mısır'dan gelip Şam'a ikamet etmesi nedeniyle Sadreddin Konevî'nin Evhadüddin Kirmanî'ye bağlandığı anlaşılmaktadır. Netice olarak Sadreddin Konevî'nin vasiyetinde, öğrencilerinden, Şeyh Evhadüddîn'in seccadesini mezarının üstüne örtmelerini talep etmesi ve bir öğrencisine yazdığı mektupta, Evhadüddîn Kirmanî'nin kimi yönlerden kendisinin şeyhi olduğu ve 2 sene müddetince Şiraz'da hizmetinde ve sohbetinde kalacağını söylemesi bunun bir işareti sayılmıştır. Sadreddin Konevî, Moğol karşıtı ve Moğollarca şehit edilen Şeyh Necmeddin Kübra'nın halifelerinden Sadeddin İbn Hammuye ve Necmeddin Razî adlı iki Kübrevi şeyhi ile de temasta bulunmuştur.[1355]

Anlaşılıyor ki Sadreddin Konevî Şam'dayken Moğol karşıtı dini ve tasavvufi zümrelerin liderleriyle konuşmuş ve onlardan öğütler almıştır. Sadreddin Konevî, Şam'dayken en fazla aile dostlarında Kirmanî'den faydalanıyordu. Sadreddin Konevî, Evhadü'd- din-i Kirmanî'nin bağlılarında büyük bir şöhrete sahip idi. Moğol karşıtlığı alenen bilinen bu şeyhin fütüvvet örgütünde bulunan müritleri hep Moğollara karşı Anadolu'da verilen savaşın en ön saflarında olmuşlardır. Diğer yandan Kirmani'nin menkıbelerinde açıklanan ikinci öyküye de bakıldığında Evhadüddin'in Moğol tahakkümüne şiddetli olarak karşı olduğu görülür. Bu da göstermektedir ki Sadreddin Konevî aile dostu hocası ve senelerce hizmetini yaptığı Evhadüddin benzeri Moğol tahakkümüne karşıttır. Sadreddin Konevî'nin izah edildiği üzere Evhadü'd-din-i Kirmanî ve müritleriyle bağlantıları ve onlarla arkadaşlığı Moğol istilasına muhalif nazarını biraz olsun izah edebilir.[1356]

Sadreddin Konevî'nin Anadolu'da Babaîler İsyanı ve Kösedağ bozgunun yaşandığı yıllarda Halep'te olduğu görülmüştür. (638/1241) Sadrü'd-din Konevî 640–641 (1242–1243) tarihinde Halep'teyken oradan Anadolu'ya dönmeyi planladığı, fakat Moğolların Anadolu'yu kuşatması sebebiyle gelmekten vazgeçtiği rivayet edilmiştir.

ölünce henüz çocuk yaştayken, annesiyle evlenen İbnü'l-Arabî'nin koruması altına girmiş, sonraki dönemlerde İbnü'l-Arabîyle zikredilen vahdet-i vücud düşüncesinin en çok yayanlardan biri olmuştur. İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî'yi yanından hiç ayırmamış, onun eğitimi için arkadaşı Şeyh Evhadüddin Kirmanî'ye vermiştir. Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 262.

[1355] Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", *DİA*, C. XXXV, s. 420-425.

[1356] Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 264.

Fakat üvey babası İbn-ü'l Arabî'nin vefatının ardından Anadolu'ya geri gelmiş, Selçuklu Devletinin o zamanki başkenti Konya'ya ikamet etmiş ve hayatının kalan (645/1247) yaşamını Konya'da geçirmiştir.[1357]

Konya'ya dönüşünde babasının dostu, hocası Kirmanî'nin halefi olan arkadaşı Ahi Evren Şeyh Nasırü'd-din Mahmud'dan faydalanıp onunla sık olarak görüşmüştür. Önceleri Kayseri'de yaşayan Ahi Evren'in, 625 yılında Konya'ya gelip yerleştiği ve Hanikah-i Ziya ve Hanikah-ı Lala'ya şeyh olarak atandığı ve çevresinde fazla miktarda saygın öğrenciler olduğu da bilinmektedir. Bu dönemlerde Malatya'da, Sadreddin Konevî'nin dostları olan Zeynü'd-din Sadaka ve İmadü'd-din el-Malatî'nin de Konya'ya geldikleri görülmektedir.[1358]

Sadreddin Konevî'nin Moğolların zalimliklerinden kaçıp Anadolu topraklarında onlarla birlikte savaşan uç bölgeler bulunan Türkmenlerle bağlantısı olduğunu Aksarayî'den aktarılmıştır. Aksarayî, Sadreddin Konevî'nin çevresinde "*tasavvuftan bahsedilen hileci topluluk*"tan söz etmektedir.[1359] Aksarayî'nin söylemlerindeki anlatış biçimi ve geçmişle bağlantısında hileci topluluk dediği kişilerin uç bölgelerdeki Türkmenler olduğu anlaşılmıştır. Bütün bunlar, Sadreddin Konevî'ye Türkmen çevrelerin yakınlığını O'nun da onlarla benzer düşündüğü ve Moğollara muhalif aynı tarafta olduklarını göstermiştir.[1360]

Sadreddin Konevî'nin Moğol karşıtlığını ispatlayan olaylardan birisi Zeyneddin Sadaka'nın Moğollarca öldürülmesidir. Sadreddin Konevî'nin dostu Zeyneddin Sadaka da Konya'daki "Hâkim Sadr" Medresesi'nde müderris idi. IV. Rüknüddin Kılıç Arslan'ı destekleyen emirler Vezir Taceddin Mu'tez, Müinüddin Süleyman Pervane ve Sahip Fahreddin Ali üçlüsü devleti idareye başladığında, II. İzzeddin Keykavus'u destekleyen beyler ve ileri gelenleri katliama tabi kıldılar.[1361] Sadreddin Konevî'nin samimi arkadaşı Ahi Evren ve akrabalarını Kırşehir'de katlettiler.[1362] Diğer yandan Sadreddin Konevî'nin koruyucusu olup, büyük bir tüccar olan el-Hac

[1357] Mehmet Ali Hacıgökmen, "Anadolu Selçukluları Zamanında Sadrü'd-Din Konevî'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. X, Konya 2001, s. 44.
[1358] *Makalat-i Şems-i Tebrîzî*, terc. M. Nuri Gençosman, İstanbul, 2006, s. 85.
[1359] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 69.
[1360] Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 264.
[1361] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, C. II, s. 164.
[1362] Bayram, *Ahi Evren*, s. 97–110.

Tacü'd-din-i Kaşî de bu esnada öldürüldü.[1363] Zeyneddin Sadaka da katledilenlerdendi. Üstelik Sadreddin Konevî'nin oğlu Sadeddin Çelebi de bu kargaşada öldürülmüştür. Hocası Zeyneddin Sadaka'yla beraber öldürüldüğü tahmin edilmektedir.[1364] Bu şekilde, Sadreddin Konevî'nin birçok arkadaşı ve akrabası öldürüldüler.[1365] Bu hadiseler esnasında Sadreddin Konevî'yi kollayan ve bu karmaşadan da kurtaran kendisinde hadis okuyan öğrencisi Vezir Müinüddin Süleyman Pervane olmuştur.

Sadreddin Konevî dönemin ileri gelen yüksek makamlardakiler ile genç olanların Anadolu topraklarını bırakıp Şam'a göç etmelerini önermektedir.[1366] Burada Sadreddin Konevî'nin Moğolların Anadolu'da verdiği zarar yıkım ve katliam yapacağını tahmin edip, Türkmenleri ikaz etmek istediği aleni olarak görülmektedir. Uç beyi Şerafeddin Hatiroğlu'na gönderdiği mektupta bu durum net olarak gözükmektedir.[1367] Sadreddin Konevî'den ders alanlar arasında Şerafeddin Hatiroğlu da vardı. Mektupta bazı önerilerinden başka, davasındaki başarısı için ona dua etmektedir. Bilindiği üzere Moğollara Hatiroğlu Şerafeddin isyan etmiş, (h. 675/m. 1276) neticede yakalanıp idam edilmiştir.[1368] Bu bilgiler, Sadreddin Konevî'nin Anadolu'daki Moğol savaşlarını ve onlara muhalif olan isyanları desteklediğini ifşa etmesi bakımından önem arz etmektedir.[1369]

Ekberiler Moğol muhalfi politikalarını Konevî'nin ardından da sürdürmüşler, Türkmenler ve Ahiler gibi seyfi bir kuvvette olmadıklarından karşıt olan toplulukların örgütlenmesinde ve Moğol karşıtı örgütlerde vazifelendikleri görülmüştür. Netice itibariyle Moğol aleyhtarı toplulukların önderleri, her zaman bir birleriyle iletişim içinde olmuştur. Moğollara isyan bayrağını çeken ve Moğolların Anadolu'daki tahakkümlerine muhalif olarak çarpışan askeri topluluklar Aksarayî'nin tabiriyle "gaza ve cihada teveccüh göstererek, isyana teşvik ve tahrike" davet edenler bu dini önderler olmuştur. Anadolu'da Moğollara muhalif savaşta başı çekmişlerdir. Bunların içinde en mühim pozisyona sahip olanlardan birisi de Sadreddin Konevî'ydi. Konya ve

---

[1363] Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 305-306.
[1364] Hacıgökmen, "Sadrü'd-Din Konevî'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı", s. 47.
[1365] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, C. II, s. 164; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 53–54.
[1366] O. Nuri Ergin, "Sadrü'd-din al Konevî ve Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1958, II, s. 81–82.
[1367] Hacıgökmen, "Sadrü'd-Din Konevî'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı", s. 47.
[1368] Göksu, *Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, s. 60.
[1369] Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 267.

dolayısıyla Anadolu'da büyük bir etki sahibi olmuş, mücadelede görev almış, pek çok dostunu da bu uğurda kaybetmiştir.[1370]

Mevleviler gibi Moğolların karşısında durmayan bir diğer zümre ise Kalenderilerdir.[1371] Anadolu'da Kalenderîlik XIII. asrın ilk yıllarında görülmüştür. Moğol istilasının öncesi Anadolu kimi göçlerin hedefi olmuş oraya geçen nüfusta farklı kültürel ve etnik kaynaklardan gelen sufiler mevcut olmuştur. Ancak esas yoğun göçler Moğol istilası nedeniyle olup, 1220'lü yıllardan beri Suhreverdi ve Kübreviye benzeri Sünni meyilli tarikat üyeleri yanında, Kalenderî sufiliğiyle ilgili olan bilhassa Vefaiye ve Haydarîye gibi karma topluluklarda Anadolu'ya intikal etmiştir.[1372] Anadolu'ya geçen Kalenderî topluluğunun Menakibu'l Arifin'de Cavlakî, Kalenderî ve Haydarî gibi adlarla belirtilen Kudbuddin Haydar ve Cemaleddin Savî'nin etrafına ait kişiler olduğu belirtilmektedir.[1373]

İlhanlı sarayındaki gibi Barak Baba, Anadolu topraklarında da kabul edilmiştir. Anadolu'da Müritlerinin adı Barakıyûn konulmuştur.[1374] Bu ada, h. 753/m. 1352 tarihi yazılı bir mezarda rast gelinmiştir.[1375] Bu da XIV. asrın içinde Anadolu'da Barak Baba müritleriyle karşılaşıldığına işarettir. Anadolu'da olduğu gibi Barak Baba'nın İran'da da müritlerinin bulunduğu ve Moğol yardımıyla İran'da mevcudiyetini sürdüren baraklıların Anadolu'yla bağlantıları olduğu da bilinmektedir. Mevlana'nın torunu olan Ulu Arif Çelebi, Sultaniye şehrine ulaştığında orada Barak Baba tekkesi şeyhinin aynı anda Sinop kadısının da evladı olan Hayran Emirciyle görüşmüştür. Onunla arkadaşlık tesis etmiştir. Hayran Emirci de bir müddet sonra Mevlevî törenlerine iştirak

---

[1370] Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 269.

[1371] Dünya ve dünyaya ait hiçbir şeyi önemseyen değerleri umursamayan, bulundukları topluma ait, sosyal düzenin öğreti ve göreneklerine muhalif olan, bunu da giysiler, durum ve tavırlarıyla günlük yaşamlarına da aktaran sûfilere kalender, onların yansıttığı tasavvufi topluluklar da Kalenderîyye veya Kalenderîlik ismi verilmiştir. Farsça dilinde Kalenderîn sözcük anlamı "kaba, iri yarı" manasındaki kalanter (Türkçede ise kalantor) ya da Grekçe benzer manada kaletoz sözcüğünden evrildiği belirtilmiştir. Farsça yazılmış tarihi yazımlarda umumiyetle "rind, derviş, ayyar" anlamındaki sözcüğün esasında net bir mutabakata ulaşılamamıştır. Diğer taraftan Sanskritçe Kalenderîn Kalandara (Kanun, düzeni bozan, nizam dışı) sözcüğünden gelmiş olabileceği de ifade edilmiştir. Kalenderîliğin gizemli istikamette oldukça etkisi bulunan Hind mistisizmiyle ilişkili olması nedeniyle ve tarihsel vakalara da müsait olmasıyla bu düşünce daha isabetli görülmüştür. A. Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik Kalenderîler (XIV-XVII. yüzyıllar*), Ankara, 1999, s.6-7-8; Nihat Azamat, "Kalenderîyye" *DİA*, İstanbul, 2001, C. 24, s. 253.

[1372] Köprülü, "Anadolu'da İslamiyet", s. 49-50.

[1373] Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. I, s. 233,506-507.

[1374] Ocak, *Kalenderîler*, s. 61-62.

[1375] Ocak, *Kalenderîler*, s. 67.

etmek için Konya'ya gelmiştir.[1376] Şems-i Tebrîzî ile başlamış olan Kalenderî-Mevlevi arkadaşlığı Ulu Arif Çelebi döneminde sürmüş, sonraki devirlerde bu bağlantılar ilerlemiş Kalenderhaneler Mevlevihane gibi kullanıla gelmiştir.[1377]

Şaman kimliğini hâlihazırda muhafaza etmekte olan Kalenderîye tarikatına üye Haydarî şeyhi Barak Baba'nın, Gazan Han devrinde İlhanlı sarayına gitmesi, daha sonra kardeşi Olcaytû devrinde saraydaki etkinliğini muhafazasıyla, Barakıyyûn'un İlhanlı din siyasetinki etkisi uzun müddet etken olmuştur. Bu Kalenderî babaların kendine ait olan şamanlarından çokta ayrı olmadığını anlayan Moğollar onlara şefkatle davranmışlardır. Öyle ki Moğollar içinde İslam'ın yayınlaşmasında bile tesirli olmuşlardır. Bilhassa Barak Baba'nın katledilmesinin ardından İlhanlı Han'ı Olcaytû'nun, Sultaniye'de bulunan kendisi namına bir zaviye yaptırıp yandaşlarına yevmiye vermesi,[1378] Kalenderîlerin İlhanlı politik ve dini ideolojisi yönünden durumunu ifşa etmesi yönünden epey bir önem arz etmektedir.

Barak Baba ve bağlıları gerek Şamanist faktörler gerekse de Sünnî ve Şiî aktörleri de aynı zamanda taşımaktadır. Barak Baba'nın kaynak bilgilerdeki detaylara göre söylenebilecek tek hüviyeti, İlhanlıların resmî ideolojisinde görev yapan kişi olduğudur. Moğolların, Kalenderîler ile yaptıkları ilişkiler neticesinde, tasavvuftan umduklarını ziyadesiyle yerine getirmişlerdir. Zira tasavvufi akımlar, toplumu İlhanlı baskıları neticesi yüz yüze oldukları sorunlar hususunda tahammüle sevk ederek, çıkabilecek isyanları önlemiştir. Muhtemelen mutasavvıflar, halkı atalete ve boş vermişliğe yönlendirerek Moğolların İslam yurtlarına hâkim olmasının ve şeriatın zayıflamasının en önde gelen sebebini oluşturmuşlardır. Moğollar, Anadolu topraklarında kendilerine yakın buldukları grup olarak Kalenderîleri görmüşlerdir. Anadolu'yu istila etmeye başladıkları ilk zamandan beri Moğolların en iyi müttefikleri Cavlakîler olmuş, öyle ki istilanın öncesi başlayan bu ittifak süreç içerisinde daha çok artarak gelişmiştir. Anadolu'daki pek çok stratejik vazifeleri Moğollar, Kalenderî şeyh ve dervişlerine yaptırmış, bu dervişleri ordularında çalıştırmış, onları elçilik görevleri de dâhil olmak üzere devletin resmi ideolojisini yürüten bürokratları olarak istihdam

[1376] Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Arifîn*, C. II, s. 264-268.
[1377] Nejat Göyünç, "Mevlevîlik ve Sosyal Hayat", *II. Uluslararası Mevlana Kongresi*, Konya 1990, s. 97–98.
[1378] Kaşanî, *Tarih-i Olcaytû*, s. 108.

etmişlerdir. Kalenderîlerin yaptıkları bu hizmetlerinin bedeli olarak Anadolu'da Moğol karşıtı dini topluluklardaki tekke ve zaviyeler, vakıflar ve medreseler kendilerinden alınıp Kalenderîlere verilmiştir. Kalenderîlik böylelikle Anadolu'da çok hızlı bir şekilde yayılma göstermiştir.[1379] Üstelik Kalenderîlere ait Konya'da 3 merkezin olduğu bilinmektedir. Moğollar ve Moğol yanlısı Selçuklu devlet görevlileri Kalenderîleri korumaları altına almış ve onların kentlerde örgütlenmelerine yardımcı olmuşlardır.[1380]

2. Gayr-i Müslim Zümrelerin Moğollara Karşı Tutumları

XIII. yüzyılda Selçuklu ve İlhanlı topraklarında yaşayan gayr-i müslimlerin büyük bir çoğunluğu Hristiyan toplumundan oluşmuştur. Doğu Hristiyanları dediğimiz bu dinin mensupları Kopt Kilisesi, Yakubiler, Nasturiler, Ermeni Kilisesi ve Maruri Kilisesi şeklinde ayrılmışlardır.[1381]

Yakubi Kilisesinin XII. yüzyılın sonuna doğru ve XIII. yüzyılın ilk yarısında Müslümanların yönetiminde en iyi ve müreffeh dönemlerini yaşadıkları söylenebilir. Yakubi Kilisesine mensup Süryani toplumunun çeşitli alanlarda gerilemesine rağmen Süryani Michael, Dionysius bar Şalbi, Bar Hebraeus gibi insanları yetiştirdiğine göre, Arap idaresinde Yakubi Kilisesi ilerlemesine devam etmiştir. XIII. yüzyıl tarihçisi Bar Hebraeus, Yakubi patriklerinin bu zamanlarda, yirmiden çok kent, Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'yla birlikte Orta Doğu'da kimi batı tarafındaki diyakozluk alanlarındaki yüz kadar piskoposu idare etmiştir. Diğer yandan Tikrit Mafiryanlığı, İran, aşağı Mezopotamya ve doğuda bulunan diğer mıntıkalara yayılmış on sekiz piskoposluk alanının hâkimiyetinde olmuştur. Yakubilerin etkisi günden güne artmış, Nasturilikten Yakubiliğe gidenlerin miktarında gözle görülür bir artma görülmüştür.[1382]

Umumiyetle şiddet karşıtı ve kendi içlerinde barış yanlısı yaşamları olmasa da Latin, Yunan veya Müslümanlara baskı yapmamışlardır. Rakip adaylar patriklik görevinde talepte bulunmuş bu davranış da kilisede ayrılıklara, kutsal vazifelerin

[1379] Babinger-Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet,* s.50.
[1380] Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, s. 307.
[1381] Aziz S Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz, İstanbul 2005, s. 13.
[1382] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi,* C. II, s.

menfaat vasıtası olarak yararlanılmasına ve taraflardan herhangi birisine yardım etmesi amacıyla Müslüman idarecilere ve halifelere rüşvet vermek benzeri hadiselere sebep olmuştur. Bar Hebraeus gibi aydın kilise mensupları, patriklik için yapılan bu ölümcül mücadeleye karışmamayı tercih etmiştir. Bu sıkıntılı hal idareciler değiştikçe artarak bozulmuş ve Türk padişahları devrinde skandal boyutlara varmıştır.

Moğol istilaları Yakubilerin hayatını daha da zorlaştırmıştır. Dönemin görgü tanığı ve aynı zamanda yazarı olan Bar Hebraeus tarihinde, Moğolların Batı Asya'da ayrım gözetmeyen yıkıcılığını en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır.[1383] Aslında İran ve Suriye'ye ilk geldiklerinde Moğollar Hristiyanlara karşı toleranslı davranmıştır. 1258'de Bağdat'ı ele geçiren ve yağmalayan İlhanlı hanedanlığını kurucusu Hülagü Han'ın bir Hristiyan karısı vardı ve hatta Hülagü Han'ın da Hristiyanlığı kabul ettiği söylenmiş olsa da vaftiz edildiğine dair bir kayıt bulunmamıştır. Bağdat'ın yağmalanması sırasında yaklaşık 800.000 kişi öldürülürken, Hristiyanlara dokunulmamıştır. Hatta Bağdat ve Şam'da Hristiyanlar ibadetlerinde serbest bırakılırken, kiliselerini yeniden inşa etmelerine izin verilmiştir. Dinî öğretilerini yaymalarında ve patrikliğin faaliyetlerinde hiçbir baskı uygulanmamıştır. Bar Hebraeus, Hülagü Han ve eşi Dokuz Hatun'dan bahsederken onları minnetle anmıştır. Sanki onlar Hristiyanlığın savunucularıymış gibi ölümlerinden üzüntü duymuştur. Moğolların Anadolu'daki istilalarının yol açtığı kargaşa, çatışma ve yağma ortamında Hristiyanların güvende olduğunu söylemiştir.[1384]

Hülagü Han ve çevresindekiler ne kadar Hristiyanlara karşı hoşgörülü olmuşsa da, genel politika bunun tam tersi olmuştur. Başkent dışındaki Yakubiler, diğer halk gruplarından ayırt edilemeyeceği için, Moğollar tarafından ağır can ve mal kaybına uğratılmışlardır. Moğollar için önemli olan tabiiyet ve vergi idi, uymayanlar en ağır şekilde cezalandırılmıştır.

Moğolların Hristiyanlara karşı tamamen olumsuz davranmaya başlamaları Moğolların İslamiyet'i kabulleri ile başlamıştır. *Yahballaha Tarihi* ve *Bar Hebraeus Tarihinin Devamı*, bu karanlık dönemin gerçek tablosunu çizmektedir. Moğol hanlarını ziyarete giden Hristiyan misyonerler, Hristiyanlığı İlhanlı topraklarında

[1383] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II. s.
[1384] Aziz S Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 233.

yaymaya çalışsalar da Gazan Han, İslamiyet'i kabul ederek, 1295'de devletin resmi dini ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren Moğollar tarafından Yakubiler ve diğer Hristiyan topluluklara karşı olumsuz davranışlar görüldü. Yakubiler arasında da patriklik makamını ele geçirmek için mücadeleler başlamış bu da hizipleşmelere ve parçalanmaya yol açmıştı. Güçlü bir idareci de Yakubi toplumunu toparlayamayınca Yakubi toplumu içten çözülmeye başladı ve dağıldı.[1385]

Ermeni ve Moğolların yolu, Kafkasya ve Kilikya bölgesi olmak üzere iki farklı coğrafyada kesişti. 1231 yılında Curmagun Noyan Mugan'a gelerek ordugâhını burada kurdu. [1386] Akabinde Ermeniler'i ve Gürcüler'i itaat ettirmek için çalışmaya başladı. 1232 yılında da tüm Kafkasya'yı istila ederek vergiye bağladı. Böylece burada yaşayan Ermeniler büyük bir baskı ve zulüm altında Moğol hâkimiyetini kabul etmiş oldular.[1387]

Kilikya Ermeni Krallığı, Selçukluların 1243 Kösedağ bozgunun yaşamasının ardından tabiiyetlerini bildirmek için Baycu Noyan'a elçiler gönderdi. Kilikya'ya sığınan Selçuklu sultanının annesini ve eşini Moğollara teslim ettiler.[1388] Böylece Ermeni ve Moğollar arasında bir dostluk ilişkisi başladı ve Moğol hanları tarafından Ermeni krallığı tanındı. Ermeni kralları da sık sık Moğol hanlarını ziyaret ettiler.[1389] Kilikya'daki ve Suriye'deki konumlarını güçlendirmeye çalıştılar. Moğollarla yaptıkları ittifaklara sonuna kadar bağlı kaldılar. Bir Hristiyan-Moğol ittifakı için çaba harcadılar. Ancak Antakya Prensliği hariç hiçbir kontluğu ikna edemediler.[1390]

III. Alaeddin Keykubad'ın saltanat yıllarında Kilikya Ermeni tahtında II. Hetum oturuyordu (1290-1305). Kral II. Hetum, Gazan Han'ı ziyaret ederek onun teveccühünü kazandı. Hristiyanların zararına olan bütün uygulamalar kaldırıldı.[1391] Gazan Han'la iyi geçinen Kral II. Hetum, kendisine sığınan isyancı Baltu Noyan'ı Moğollara teslim etmekten çekinmedi. 1299 yılında Gazan Han'ın Memlüklüler üzerine düzenlediği sefere beş bin askeriyle Kral Hetum da destek verdi.[1392]

[1385] Aziz S Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 235.
[1386] Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 219; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 1-3.
[1387] Spuler, *İran Moğolları*, s. 45.
[1388] Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 10.
[1389] Spuler, *İran Moğolları*, s. 225.
[1390] Spuler, *İran Moğolları*, s. 53-54.
[1391] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 657-658.
[1392] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 659-660.

Görüldüğü üzere Türkiye Selçukluların yıkılış sürecinde Ermeniler, Moğolların yanında yer almıştır. Memlüklülere karşı Moğolların desteğine muhtaç oldukları için onlarla birlikte hareket etmişlerdir.

XIII. yy'ın başlarında Moğollar, Gürcistan topraklarına ilk akınlarını yapmıştı. Bu sırada Kraliçe Tamara ölmüş yerine oğlu IV. Giorgi Laşa (1213-1223) geçmişti. 1220 yılının sonlarında Muhammed Harezmşah'ı takip eden Cebe ve Subutay Noyanlar 20.000 kişilik bir ordu ile İran ve Azerbaycan bölgesini geçerek Gürcistan'a girmiştir. Bu ilk Gürcü-Moğol karşılaşması idi. Keşif ve yağma amacı güden bu akından Gürcü krallığı ağır bir yara almıştır.[1393] 1223'te Kral Giorgi ölünce Gürcü tahtına kız kardeşi Rusudan (1223-1247) geçti. 1230'un ortalarında Baycu Noyan ile Carmagon'ın emrindeki Moğol orduları Arran, Azerbaycan ve Mugan mıntıkasına yerleştirmişti. Gürcüler ile yaptıkları savaşlardan zaferle çıkarak istikametlerini Anadolu'ya çevirdiler. Kraliçe Rusudan, Selçuklu soyundan Erzurum Hâkimi Mugîsüddin Tuğrulşah'ın oğlu Gıyaseddin ile evlendi.[1394] Muhtemelen bu evlilik Moğol tehlikesine karşı yapılmış olup, ikinci ittifak ise I. Alaeddin Keykubad kuruldu. Kraliçe Rusudan kızı Tamara'yı sultanın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile nişanladı.[1395] Ancak planlanan bu evlilik beklenen sonucu vermemiş, iki ülkenin menfaatine olmamıştır. Çünkü Moğol orduları yeniden harekete geçerek 1238'de Tiflis'i istila etmiştir. Başta Prens Avak olmak üzere birçok Gürcü komutanı Moğollarla anlaşarak bölgeyi Moğollara bırakmıştır. Kraliçe Rusudan, Moğollarla baş edemeyeceğini anlayarak kaçmıştır. Moğollar yanlarına aldıkları Gürcü kuvvetleri ile Ani ve Kars'ı alarak Erzurum'a yaklaşmış, yeni hedef bu şehir olmuştur. Baycu Noyan Erzurum'u yağmalamıştır.

Gürcüler, Moğolların vasalı olmuş, bu yüzden Selçuklu ile olan ittifakları son bulmuştur. Gürcü kuvvetleri de Moğol ordusuna katılmıştır. Bu durum Moğollara güç kazandırmıştır. Kraliçe Rusudan artık barış yapmaktan başka çare olmadığını anlayarak oğlu Narin David'i Baycu Noyan'a göndermiş,[1396] böylece Gürcüler tamamen Moğol tahakkümüne altına girmiştir.

[1393] D'ohsson, *Moğol Tarihi*, s. 135.
[1394] El-Ömerî, *Mesaliku'l Ebsar*, s. 136; Kaymaz, Pervane, s. 125-126.
[1395] İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 420-424.
[1396] Tellioğlu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 125-126-129; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya-1220-1346)*, s. 53-59.

SONUÇ

III. Alaeddin Keykubad'ın babası Feramurz, Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un oğludur. II. İzzeddin Keykavus 1238 yılında doğmuş, 1246 yılında sekiz yaşında iken babasının ölümü üzerine tahta çıkmıştır. Kardeşleri ile uzun süren taht mücadelesinin sonunda 1262 yılında 24 yaşında tüm ailesi ile birlikte Bizans'a iltica etmiştir. Bizans İmparatoru Mikhael'in tavır değiştirmesi ile Enez Kalesine hapsedilmiş, Altınordu Hanı Berke'nin baskısı ile buradan kurtarılıp Kırım'a gitmiştir. Ancak ailesinin yarısı İstanbul'da kalmıştır. II. İzzeddin Keykavus 16 yıl Kırım'da yaşadıktan sonra 1280 yılında burada vefat etmiştir. II. İzzeddin Keykavus hiçbir zaman hükümdarlık iddiasından vazgeçmemiş, vatan hasreti ile ölürken oğullarına Anadolu'ya dönüp mirasına sahip çıkmalarını vasiyet etmiştir.

II. İzzeddin Keykavus'un 7 oğlu ve 2 kızının varlığı tespit edilmiştir. II. İzzeddin Keykavus'un 1262'de Antalya'dan ayrılırken yanında bulunan oğulları II. Gıyaseddin Mesud ve Rükneddin Keyümers idi. II. İzzeddin Keykavus'un 1264'de Bizans'tan ayrılırken İstanbul'da kalan çocukları Melik Konstantin, diğer oğlu ve bir kızıdır. II. İzzeddin Keykavus'un 1264'de Bizans'tan Kırım'a gittikten sonra doğan oğulları Alaeddin Siyavuş, Rükneddin Kılıç Arslan ve Feramurz'dur. Bir de Konya'da türbesi bulunan kızı Fatma Hatun vardır.

II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'daki oğulları tek tek Anadolu'ya geçerek saltanat mücadelesine giriştiler. II. Gıyaseddin Mesud, Moğollar nazarında yer bularak tahtı ele geçirmiştir. Alaeddin Siyavuş, Rükneddin Kılıç Arslan, Rükneddin Keyümers ve Feramurz ise saltanat mücadelesini kaybetmişlerdir. II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'ta kalan iki oğlundan biri olan Melik Konstantin Hristiyan olmuş Bizans soyluları arasına girmiştir. Bizans'ın Batı Anadolu'daki birliklerini yönetmiştir. Diğer ismi bilinmeyen oğlu da Hristiyanlığı kabul edip Selanik'e yerleşmiştir. Böylece Türkiye Selçuklu hanedanının Hristiyan bir kolu Balkanlarda yaşamaya devam etmiştir.

II. İzzeddin Keykavus'un taht mücadelesini kaybederek Bizans'a sığınmasının etkisiyle Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışı hızlanmıştır. Türkiye Selçuklunun Moğollara karşı direniş gücü azalmış, Moğol tahakkümü Anadolu'ya yerleşmiş ve yayılmıştır. II. İzzeddin Keykavus'un saltanat dönemi önemli siyasi gelişmelerin ve

kırılmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Yaşanan olaylar Selçuklu ülkesinin mevcut durumunu tamamen değiştirdiği gibi bir Selçuklu sultanı ülkesinin dışında sürgün hayatı yaşamış ve orada hayatını kaybetmiştir. III. Alaeddin Keykubad da dedesi II. İzzeddin Keykavus'un kaderini yaşamış ve ülkesinin dışında sürgünde hayatını kaybetmiştir. Her ikisinin de mezarı Anadolu topraklarından kilometrelerce uzaktadır. III. Alaeddin Keykubad'ın kaderini II. İzzeddin Keykavus'un kaderi çizmiştir.

Zaman, olaylar ve kişiler boyutunda Türkiye Selçuklularının her yönüyle çok bilinmeyenli bir dönemini ele alan bu araştırma, Selçuklu devlet adamları ile onların tabii olduğu İlhanlı hanları arasındaki bağlılık ilişkilerinin, Selçukluların ayakta kalma vesilesi olarak değerlendirmektedir. Başka bir ifadeyle, Selçuklu tahtına kimin geçeceğine karar veren İlhanlıların, eğer isteselerdi Türkiye Selçuklu Devleti'ne daha erken bir zamanda son verebilecekleri öngörülmektedir. Bu bağlılığın nitelikleri, Selçuklu sultanlarının kişilik ve karakterleri ile bu dönemde yaşanan sosyal-ekonomik ve askeri-siyasi koşullara dayanmaktadır.

Çalışmamızda III. Alaeddin Keykubad'ın hayat hikâyesi ortaya çıkartılmıştır. Saltanatı dönemindeki siyasi ve ekonomik olaylar, döneminin önemli şahsiyetleri, komşu beyliklerle ilişkileri, kişilik özellikleri ve dönem kronolojisi tanımlanmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışında III. Alaeddin Keykubad'ın zayıf idaresinin etkisi mühim rol oynamazken, iç karışıklıklar yaşayan İlhanlıların Anadolu'yu ikinci plana itmesi temel neden olmuştur. İlhanlılar, Türkiye Selçuklu tahtını boş bırakıp II. Gıyaseddin Mesud'un ölümünden sonra tahta yeni bir hükümdar tayin etmemişlerdir. Onun 1308 yılında ölümüyle de Türkiye Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesindeki rolü sona ermiştir. Bu tarihten sonra elbette ki Selçuklu soyundan gelen meliklerin saltanat iddiasında bulunmuş olması muhtemeldir. Ancak İlhanlılar tarafından tasdik edilen bir sultan bulunmamaktadır. Adına sikke kesilen son hükümdar da II. Gıyaseddin Mesud'dur. XIV. yüzyılın başından itibaren Konya takviminde görülen adı yazılı isimlerin siyasi faaliyetlerine kaynaklarda rastlanmamaktadır.

Türkiye Selçuklularının yıkılışı tek bir nedene bağlı olarak açıklanamamıştır. Bu nedenler uzun bir sürecin sonunda yıkılışa zemin hazırlamıştır. Moğol tahakkümü ve beyliklerin ortaya çıkışı Selçukluların yıkılışının ana nedenlerini oluşturmuştur.

Esasen yıkılışa giden süreç III. Alaeddin Keykubad'dan çok daha önce başlamıştır. I. İzzeddin Keykavus'un ve I. Alaeddin Keykubad'ın emirleri tasfiye

etmesi ve emirlerin yanlış siyaset izlemeleri Selçukluları, Moğolların boyunduruğu altına sokmuştur. Türkiye Selçuklularının yıkılışında öne çıkan sebeplere bakıldığında pek çok etkenin birbirinin içine geçtiği görülmüştür. Saltanat mücadeleleri, devlet adamlarının ihtirasları, Moğol tahakkümü, Türkmen isyanları, Uç beyliklerinin kurulması, Moğol Noyanlarının Anadolu'daki isyanları, Memlük-Moğol çekişmesinin Anadolu'ya uzanması, ekonominin bozulması, fikri mücadeleler ve Türkmenlerin batıya göç etmesi yıkılışın ana sebepleri olmuştur.

Küçük yaşta tahta geçen hükümdarlar ise geleneksel Türk hükümdarlık telakkisinden uzaklaşmışlardır. Ülkesini düşünmeyi bırakıp fazla vergi altında halkı ezerek fakirleşmesine neden olmuşlardır. Bu yüzden çöküş sürecinde Selçuklu hükümdarlarının hâkimiyeti halk üzerinde azalırken itibarları kaybolmuştur. Zamanla Türk kültürünün yerini, saray çevresinde İran kültürünün alması, üst düzey devlet adamlarının İran kökenli olması ve İlhanlı devlet yönetim ve mali politikasının benimsenmesi milli şuurun kaybolmasına neden olmuştur. III. Alaeddin Keykubad'ın başarısız yönetiminin arkasında da bu sebepler yatmaktadır.

Ümeranın Moğollara teslimiyeti Anadolu halkını kendi çözümünü aramaya sevk etmiş, uçlarda bağımsız hareket eden beyleri desteklemişlerdir. Germiyan ve Karaman beyleri son dönemlerde Selçuklu sultanlarından bile daha fazla nüfuz sahibi olmuşlardır. XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başında Batı Anadolu'da yeni Türkmen beylikleri görülmeye başlanmıştır. İlhanlı hâkimiyetinin Anadolu'da zayıflamasıyla bu beylikler kendi hâkimiyetlerinin temelini atarak yeni bir dönemin kapısını aralamışlardır. Ancak bu beylikler Türkiye Selçuklularının zayıflaması ile kurulmuşsa da asıl olan, beyliklerin kurulmasının bu devletin yıkılışını hızlandırmasıdır. Bağımsız hareket eden unsurlar bütünü parçalamıştır.

KAYNAKÇA

I. ANA KAYNAKLAR

Abu Bakr İbn Al-Zaki, *Ravzat Al-Kuttab va Hadikat Al-Albab*, yay. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 1972.

Abû'l-Farac, Gregory Bar Hebraeus (İbnü'l-İbrî), *Abû'l-Farac Tarihi*, terc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987.

Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, C. I, haz. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn-Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, I-II, MEB yay., İstanbul 1986-1987.

_____, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı yay., İstanbul 2011.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsayeretü'l-Ahyâr*, yay. Osman Turan, TTK yay., Ankara 1943.

_____, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsayeretü'l-Ahyâr*, terc. Mürsel Öztürk, KB yay., Ankara 2000.

Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi, III)*, neşr.-terc. Feridun Nâfiz Uzluk, Ankara 1952.

Anonim Selçuknâme, *Tarîh-i Âl-i Selçuk*, haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Ankara 2014.

Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. N. Atsız, 1000 Temel Eser, MEB yay., İstanbul 1970.

Âşık Paşa, *Garib-Nâme*, neşr. K. Yavuz, C. I-IV, TDK yay., Ankara 2000.

Aziz b. Erdeşir-i Esterabadi, Bezm u Rezm, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay.,, Ankara 2014, s. 54

Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre fî Târîhi'l-Hicre*, neşr. Donald S. Richards, Beyrut 1998.

_____, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, çev. Hüseyin Polat, TTK yay., Ankara 2016.

Berat, III. Alaaddin Keykubat'ın Osman Bey'e yazdığı rivayet edilen beratın müstakil yazma nüshası, Koyunoğlu kütüphanesi, D.No:13473/4/5.

Cüveynî, Alâeddin Atâ Melik, *Târîh-i Cîhângüşâ*, terc. Mürsel Öztürk, KB yay., Ankara 1998.

Ebu'l Hayr Rumî, *Saltuk-name,* haz. Şükrü Akalın, C. I-III, KTB yay., Ankara 1990.

Ebu'l-Kasım Abdullah Kâşâni, *Tarih-i Olcaytu*, çev. Derya Örs, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.

el-Ömeri, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, C. III, neşr. K. Selman el-Cebûrî, Beyrut 2010.

_____, Şihadeddin b. Fazlullah, *Mesaliku'l Ebsar, -Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2014.

_____, "Mesalikü'l-ebsâr'a Göre Anadolu Beylikleri", Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar. Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Mesalikü'l- Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri, I, haz. F. Taeschner, çev. Yaşar Yücel, TTK yay., Ankara 1991, s. 183-203.

Elvan Çelebi, *Menakıbu'l-Kutsiyye fi Menasıbu'l-Ünsiyye*, haz. İ. E. Erünsal-A.Yaşar Ocak, TTK yay., Ankara, 1995.

Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, C. I, İstanbul 1858.

Grigoras, Nikiforos, *Romaiki İstoria I-VI*, çev. Arslan Kılıç, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019.

Hacı Bektaşı Veli, *Makalat*, yay. Esat Coşan, KTB yay., Ankara, 1990

Hamdullah Kazvinî, Müstevfî, *Tarih-i Güzîde*, neşr. Abdülhüseyin-i Nevai, Tahran hş.1330-39.

_____, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2018.

Hoca Sadedin, *Tacüt-Tevarih*, I, İstanbul 1279-80.

_____, *Tacü't Tevarih,* çev. İ. Parmaksızoğlu, C. I-V, KB yay., Eskişehir 1999.

İbn-i Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*-Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, çev. M. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941.

_____, El-Evâmirü'l-Alâ'iye fi'l Umũri'l-Alâ'iye, (Selçuk Name), C. I.-II, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.

İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi (al-Melik-al-Zahir Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi),* terc. Şerefüddin Yaltkaya, TTK, Ankara 2000.

İbni Battûta, *İbni Battûta Seyahatnâmesi*, I, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi yay., İstanbul 2000.

İbnü'l Esir, *el-Kamil fit-Tarih*, terc. A. Ağırakça - A. Özaydın, C. VIII-XII, Bahar yay., İstanbul, 1987.

İbni Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye. Büyük İslâm Tarihi,* XIII, XIV, çev. Mehmet Keskin, Çağrı yay., İstanbul 2000.

Joinville, Jean Sieur, *Chronicle of the Crusades of St. Levis,* çev. Cüneyt Kanat, Vadi yay., Ankara 2002.

Lütfi Paşa, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman,* çev. Kayhan Atik, KB yay., Ankara 2001.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. II, Eski yazıdan aktaran. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt yay., No: 30, İstanbul 1996.

Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma, Neşri Tarihi*, C. I, yay. Faik Reşit Unat-M. Altay Köymen, TTK yay., Ankara 1995.

Mevlana, *Fih-i Mafih,* çev. M. Ambarcıoğlu, MEB yay., İstanbul 1974.

Mevlana, *Divan-ı Kebîr,* haz. Abdulbaki Gölpınarlı, KTB yay., Ankara 1992.

Mevlana, *Mesnevî*, IV, terc. Veled İzbudak, Maarif Matbaası, İstanbul 1944.

Mevlâna, *Mektuplar*, terc. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1963.

Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel, I-II,* terc. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2000.

Müneccimbaşı, *Câmi üd-düvel, Anadolu Selçukluları*, terc. H.Fehmi Turgal, İstanbul 1940.

Makalat-i Şems-i Tebrîzî, terc. M. Nuri Gençosman, Ataç yay., İstanbul 2006.

Makrizi, Ahmed b. Ali, *Kitâbü's-Sülûk li-Ma´rifeti Düveli'l-Mülûk*, I-IV, yay. M. Mustafa Ziyade-S. A. Âşûr, Kahire 1958.

Niğdeli Kadı Ahmed, *El-Veledü'ş-Şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk*, (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak), C. I, terc. Ali Ertuğrul, TTK yay., Ankara 2015.

Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, çev. Sadık Yalsızuçanlar, Antik Kitap yay., İstanbul 2018.

Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb,* C. XXXI-XXXII, neşr. N.M. Fevvaz- H.K. Fevvaz, Beyrut 2004.

Oruç Beğ Tarihi, haz. Nihal Atsız, Ötüken yay., İstanbul 2011.

Pachymeres, Georges, *Relations Historiques-Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat yay., İstanbul 2009.

Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı*), çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, TTK yay., Ankara 2013.

Rubruck, Wilhelm Von, *Moğolların Büyük* Hanına Seyahat,(1253-1255), çev. Ergin Ayan, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.

Saint-Quentin, Simon de, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248,* haz. Tufan Karasu, çev. Erendiz Özbayoğlu, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı yay., Antalya 2006.

Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi, I,* haz. Vahit Çabuk, KB yay., Ankara 1989.

Sultan Veled, *Divanı Sultan Veled,* neşr. F. Nafiz Uzluk, Ankara 1941.

_____, *İbtidâ-nâme*, terc. Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1976.

Suyuti, "Tarihu'l Hulafa" Adlı Eserine Göre XI. ve XIV. Yüzyıllarda Selçuklular (çeviri-değerlendirme), çev. Onur Özatağ, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008

Şems-i Tebrizi, *Makalat*, çev. Osman Nuri Gençosman, Ataç yay., İstanbul 2006.

Şeyh Sâdî-î Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, terc. Kilisli Rıfat Bilge, Meral yay., İstanbul 1980.

Şikarî, *Karaman Oğulları Tarihi*, haz. M. Mesud Koman, Konya 1946.

_____, *Karamannâme [Zamanın Kahramanı Karamanîler'in Tarihi]*, haz. Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu, KTB yay., İstanbul 2005.

Vassaf, Abdullah bin Fazlullah el-Şirazî, *Tahrîr-i Târîh-i Vâssâf*, neşr. Abdü'l-Muhammed Ayeti, Tahran 1994.

Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, terc. Ergin Ayan, İstanbul 2001.

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca yay., İstanbul 2009.

Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği, haz. Abdullah Bakır, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.

II. ARAŞTIRMALAR

A. KİTAPLAR

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, C. I, Tekin Yayınevi, Ankara 1999.

Akkuş, Mustafa, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011.

Artuk, İbrahim-Artuk, Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri İslami Sikkeler Kataloğu*, C. I, MEB Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü yay., İstanbul 1970.

Atabek, Ömer Fevzi, *Afyon Vilayeti Tarihçesi*, Kocatepe Üniversitesi yay., Afyon 1997.

Atçeken, Zeki, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, TTK yay.,, Ankara 1998.

Atiya, Aziz S., *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz yay., İstanbul 2005.

Ayönü, Yusuf, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, İzmir 2009.

_____, *Selçuklular ve Bizans*, TTK yay., Ankara 2018.

Babinger, Franz – Köprülü, Fuat, *Anadolu'da İslamiyet*, çev. Ragıp Hulusi, haz. Mehmet Kanar, İnsan yay., İstanbul 1996.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, KB yay., Mersin 2000.

Baılly, Auguste, *Bizans Tarihi*, C. II, çev. Haluk Şaman, Kervan yay., İstanbul 1976.

Bal, Mehmet Suat, *II. İzzeddin Keykavus Dönemi (1246*-1262), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Balık, İbrahim, *Ortaçağ Tarihi Ve Medeniyetleri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

Başar, Fahameddin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı - Bizans Münasebetleri (1299-1451)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

Baştav, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1989.

Barthold, Wilhem (Vasiliy Vladimiroviç Bartold), *Ota Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Ankara 1975.

Baykara, Tuncer, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211*), Gazi-Şehit, TTK yay., Ankara 1997.

_____, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, KTB yay., Ankara 1985.

_____, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi* Tarihi (XI-XIV.yy), TDV yay., Ankara 2000.

_____, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniversitesi yay., İzmir 1990.

_____, *Aydınoğlu Gazi Umur Bey*, KB yay., Ankara 1990.

_____, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli 1070-1520*, IQ Yayıncılık, İstanbul 2007.

Bayram, Mikail, *Evhadüd-Din Kirmani ve Evhadiyye Tarikatı*, SÜ yay., Konya 1999.

_____, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi Yayınevi, Konya 2005.

_____,*Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya 1991.

_____, *Bacıyan-ı Rum, Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı*, Konya 1987.

_____, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum*, Damla Ofset, Konya 1994.

Birdoğan, Nejat, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, Mozaik yay., İstanbul 1995.

Beyânî, Şîrîn, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, TTK yay., Ankara 2018.

_____, *Tarih-i Al-i Celayir*, Tahran 1345 hş, s. 166.

Biçak, Sedat, *Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy.)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.

Brockelmann, C, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, terc. Neşet Çağatay, TTK yay., Ankara 1964.

Boyacıoğlu, Ramazan, *Karamanoğulları Tarihi*, Dilek Ofset, Sivas 2001.

Can, Sevim, *Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, terc. Erol Üyepazarcı, Türk Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000.

Ceran, Ahmet Şeref, *XIII. Asırda Anadolu Selçuklularında Müslim-Gayri Müslim Münasebetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992.

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK yay., Ankara 1997.

Çay, Abdülhaluk, *II. Kılıçarslan*, KTB yay., Ankara 1987.

Daş, Abdurrahman, *Osmanlılarda Münşeat Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK yay., Ankara 1996.

Diler, Ömer, *Islamic Mints*, I*/ İslâm Darp Yerleri*, I, Mas Matbaacılık, İstanbul 2009, s.15.

D'ohsson, Abraham Konstantin, *Moğol Tarihi*, çev. Bahadır Apaydın, Nesnel yay., İstanbul 2008.

Dündar, Abdulkadir, *Çorum Cami ve Mescitleri*, Ankara 2004.

Eldem, Halil Edhem, *Düveli İslamiye*, İstanbul 1972.

Emecen, Feridun M, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi, İstanbul 2003.

Erdem, İlhan, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

Erdem, Ayşe D, *Memlûklu-İlhanlı Münasebetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

Erkiletlioğlu, Halit-Güler, Oğuz, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Ün. Matbaası, Kayseri 1996.

Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik yay., Ankara 2010.

_____, *Türkiye Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK yay., Ankara

2007.

Finlay, George, *History of the Byzantine and Greek Empire*, (from MLVII to MCCCCUII), Edinburg and London 1854, s. 502.

Firdevsi, Şehname, çev. Necati Lugal-Kenan Akyüz, II, MEB yay., İstanbul 1994.

_____, Şehname, çev. Necati Lugal-Kenan Akyüz, I-III-IV, MEB yay., İstanbul 1995.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik*, Selçuk yay., İstanbul 1996.

Firdevsi Rumi, *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî (Velâyet-nâme*), haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1958.

Fürüzanfer, Bediuzzaman, *Mevlânâ Celâleddin*, terc. Feridun Nafiz Uzluk, MEB yay., İstanbul 1997.

Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.

Genç, Vural, *İdris-i Bitlisi Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi (tahlil ve tercüme)*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

Gordlevski, Viladimir, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur yay., Ankara 1988.

Göde, Kemal, *Halil Edhem ve Kayseri Şehri-Seçuklu Tarihinden Bir Bölüm*-II. Baskı, KBB yay., Kayseri 2011.

Gökbulut, Süleyman, *Necmeddin Kübra ve Kübrevilik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1983.

_____, *Mevlânâ Celâleddin*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1999.

Gulam, Hatem, *İran'daki Büyük Selçuklu Türbeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1974.

Gürbüz, Adnan, *XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.

Gül, Muammer, *XIII. ve XIV. Yüzyıl Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti*, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa 2003.

Günaltay, Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları, Tarih ve Müverrihler*, Endülüs yay., İstanbul 1991.

Günay, Kürşat, *Gazan Mahmud Han Döneminde Anadolu'da Meydana Gelen, Moğol İsyanları (1295-1304)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.

Gündüz, Tufan, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, İstanbul 2007.

Gökbulut, Necmeddin, *Kübra ve Kübrevilik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.

Göksu, Melek, *Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2000.

Haldon, John, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Heyd, W. *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, çev. E. Ziya Karal, TTK yay., Ankara 1975.

Hüsameddin, Hüseyin, *Amasya Tarihi*, I, İstanbul 1330.

Ilıca, Ali, *Belgelerle Çorum Ulu Camii ve Vakıfları*, Ankara 2006.

İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler, yay. Osman Turan, 2. baskı, TTK yay., Ankara 1984.

İnalcık, Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481*), İSAM yay., İstanbul 2010.

_____, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*-I, İş Bankası yay., İstanbul 2009.

İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK yay., Ankara 2000.

İzmirlier, Yılmaz, *Anadolu Selçuklu Paraları,* Mas Matbaacılık, İstanbul 2009.

Kafalı, Mustafa *Altınorda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976.

Kafesoğlu, İbrahim, T*ürk Milli Kültürü,* Ötüken yay., İstanbul 2000.

Kamalov, İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs yay., İstanbul 2003.

Kara, Ayşe, *Anadolu Efsanelerinde Keramet Sahibi Kadınlar*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2019.

Kara, Seyfullah, *Selçuklular'ın Dini Serüveni,* Şema yay., İstanbul 2006.

Karpuz, Haşim-Şimşek, Feyzi-Kuş, Ahmet-Dıvarcı, İbrahim, *Anadolu Selçuklu Eserleri Fotoğraf Albümü,* Selçuklu Belediyesi yay., Konya 2012.

Kaya, Selim, *I. GıyaseddinKeyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211),* TTK yay., Ankara 2006.

Kaya, Melis, *Mensur Tercüme-i İskendername (İnceleme-Tenkitli metin*), Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan 2016.

Kayapınar, Levent, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Şeyh Bedreddin Simaveni*, İleri yay., İstanbul 2005.

Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK yay., Ankara 2011.

_____, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev Ve Devri*, TTK yay., Ankara 2009.

_____, *Pervane Muinüddin Süleyman,* Ankara Üniversitesi DTCF yay., Ankara 1970.

Keçiş, Murat, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204–1404*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Kesik, Muharrem, *Anadolu Türk Beylikleri*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2018.

_____, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesûd Dönemi* (1116-1155), TTK yay., Ankara 2003.

Koca, Salim, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Trabzon 2001.

_____, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK yay., Ankara 1997.

_____, *Türkiye Selçukluları Tarihi (1071-1176)*, C. II, Karam yay., Çorum 2003.

_____, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, Ankara 2005.

Kofuoğlu, Sait, *Hamidoğulları Beyliği*, Ankara 2006.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Konya 1997.

_____, *Kitabeler*, Devlet Matbaası, İstanbul 1929.

Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1988.

Köymen, M. Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK yay., Ankara 1963.

Kuran, Aptullah, *Anadolu Medreseleri I*, Ankara, 1969.

Kurtuluş, Meltem, Yûsuf-i Erzincânî'nin Hâmûş-nâme'si (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016.

Laiou, Angeliki E., *Constantinople and Latins, Foreign Policy of Andronikos II 1282-2328*, Cambridge 1972.

Melville, Charles, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", *Türkiye Tarihi Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453*, C. I, Ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 79-138.

Melikoff, Irene, *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*, terc. Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1998.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993.

_____, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, TTK yay., Ankara 2000.

_____, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, BKS yay., İstanbul 2011.

Martinez, A. P, "Some Notes on the Il-Xānid Army", Archivum Eurasiae Medii Aevi, 6, 1986: s. 156-158.

Nicol, Donald M, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261–1453)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1999.

Nicol, Donald M., *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, London 1972.

_____, Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453), çev. Bilge Umar, TVY yay., İstanbul 2003.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü*, TTK yay., Ankara 2002.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik Kalenderîler (XIV-XVII. yüzyıllar*), TTK yay., Ankara 1999.

Odabaşı, Zehra, *Selçuklu Devletinde Mühtedi Vakıfları: Celaleddin Karatay Vakıfları Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2012.

Orak, Hüseyin, *Türkiye Klavuzu*, C. I, Ankara 1946.

Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1999.

Öden, Zerrin Günal, *Karasi Beyliği*, TTK yay.,, Ankara 1994.

Ögel, Semra, *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*, Akbank yay., İstanbul 1994.

Öngül, Ali, *Selçuklular Tarihi-2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Çamlıca yay., İstanbul 2014.

Önkal, Hakkı, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, VGM yay., Ankara 1999.

_____, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996.

Özcan, Koray, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 2005.

Özgüdenli, Osman Gazi, *Gazan Han Ve Reformları*, Kaknüs yay., İstanbul 2009.

_____, *Ortaçağ'da Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs yay., İstanbul 2006.

Özdemir, Hacı Ahmet., *Moğol İstilâsı. Cengiz ve Hülâgû Dönemleri*, İz yay., İstanbul 2005.

_____, *Moğolların Anadolu'yu İstilasında Üç Dönem*, Konya 2011.

Özkurt, Kemal, *İsfahan'da Büyük Selçuklu ve İlhanlı Dönemi Mimari Eserleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2005.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, C. I-II-III, MEB yay., İstanbul 1993.

Parlar, Güldegül, *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dısı Figüratif Öğeler*, KB yay., Ankara 2001.

Parmaksızoğlu, İsmet, *Türklerde Devlet Anlayışı (İmparatorluk Devri 1299-1789)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982.

Polat, M. Said, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası Karaçuk'tan Aziz George Kolu'na*, Kitabevi yay., İstanbul 2004.

Roux, Jean Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. A. Kazancıgil-A. Bereket, Kabalcı yay., İstanbul 2001.

Runcıman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. F. Işıltan, C. I-III, TTK yay., Ankara 1987.

Sayar, Ahmet Güner, *Velâyet'ten 'Siyâset'e Şeyh Bedreddin*, Ötüken yay., İstanbul 2018.

Sevim, Ali-Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995.

Sevim, Ali-Yücel, Yaşar, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK yay., Ankara 1989.

Sevim, Ali, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK yay., Ankara 2002.

……., *Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK yay., Ankara 1990.
Shukurov, Rustam, *The Byzantine Turks 1204-1461*, Brill, Bostan 2016.

Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Eti Yayınevi, İstanbul 1966.

Spuler, Berthold, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, TTK yay., Ankara 1987.

Subaşı, Ömer, *Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya-1220-1346)*, Kitapevi Yayınevi, İstanbul 2015.

Sümer, Faruk, *Yabanlu Pazarı*, TDAV, İstanbul 1985.

_____, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1999.

Şahin, Haşim, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Dini Zümreler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Şahin, Reyhan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Para Basım Faaliyetleri (1075-1318)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2019.

Şeker, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Ankara 1991.

Taneri, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, MEB yay., İstanbul 1997.

_____, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı Teşkilatı*, Ankara 1978.

Taşkıran, Hasan, *Mirasçı Bir Beylik Karamanoğulları Hristiyan Devletlerle İlişkileri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.

Temir, Ahmet, *Kırşehir Valisi Caca-oğlu Nureddin'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, TTK yay., Ankara 1989.

Tiesenhausen, W. De., *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, terc. İ. H. İzmirli, İstanbul 1941.

Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun yay., İstanbul 1981.

Tuncer, Orhan Cezmi, *Anadolu Kümbetleri-2-Beylikler ve Osmanlı Dönemi,* 1981.

Turan, Refik, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, MEB yay., İstanbul 1995.

Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK yay., Ankara 1988.

_____, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* Boğaziçi yay., İstanbul 1998.

_____, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi yay., İstanbul 1996.

_____, *Doğu Anadolu Türk Devleti Tarihi,* İstanbul Matbaası, İstanbul 1973.

_____, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken yay., İstanbul 1999.

_____, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara 1984.

Turan, Şakir, *XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2009.

Tellioğlu, İbrahim, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serender yay., Trabzon 2009.

Teoman, Gültekin-Erek, Üstün-Olcaş, Erol, *Anadolu Selçuklu Figürlü Dirhemleri*, *1299-1302*, İzmir 2009.

Uğur, M. Ferid-Koman, M. Mesud, *Selçuklu Büyüklerinden Celalüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*, Konya 1940.

Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi,(1220–1237),* TTK yay., Ankara 2003.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988.

_____, *Osmanlı Tarihi,* C. I, TTK yay., Ankara 1998.

_____, *Kitabeler*, Maarif Vekâleti, İstanbul 1927.

Ünal, Tahsin, *Karamanoğulları Tarihi,* Arı Basımevi, Konya 1986.

Üremiş, Ali, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil yay., Ankara 2005.

Vladimirtsov, B.Y., *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, çev. A. İnan, TTK yay., Ankara 1995.

Varlık, M. Çetin, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300–1429)*, Ankara 1974.

Vasiliev, A.A., History of the Byzantine Empire, II, Wisconsin 1978.

Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, TTK yay., Ankara 1986.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatma Gül Berktay, Pencere yay., İstanbul 1995.

Yakubovskiy, A, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Ankara 1992.

Yaşar, Selman, *Siyasal, Sosyal, Ekonomik yönleriyle Afyon (1923-1960)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007.

Yazar, Nurullah, *Büyük Selçuklular Döneminde Isfahan*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.

Yemenli, İbrahim, "Bir İbn Sînâ şârihi, Ekmeleddîn en-Nahcuvânî ve Varlık Anlayışı", *Divan*, İstanbul 2001, s. 99-143.

Yeğin, Abdullah, *Yeni Lügat (İslami, İlmi, Edebi, Felsefi)*, Hizmet Vakfı yay., İstanbul 1973.

Yıldız, Filiz, *Anadolu Selçuklularının Uluborlu Denizli Uç Beyliği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2000.

Yinanç, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II*, haz. Refet Yınanç, TTK yay., Ankara 2014.

_____, "Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar", *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1948, s. 95-103.

Yuvalı, Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi I. Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi yay.,

Kayseri 1994.

Yücel, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, TTK yay., Ankara 1988.

_____, *XIII.-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980.

_____, "Mesâlikü'l-Ebsâr'ın Anadolu Beylikleri Kısmının Çevirisi", *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I, TTK yay., Ankara 1988.

Zinkeisen, J. Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-1*, Yeditepe yay., İstanbul 2011, s. 58.

B. MAKALELER

Aka, İsmail "Eflakî'nin Menakıbu'l-Arifîn'inde Türkler ve Moğollara Dair Bazı Kayıtlar", *TDA*, S. 100, Şubat 1996, s. 89.

Akbay, Erdoğan, "Mihrap", *DİA*, C. XXX, TDV yay., İstanbul 2005, s. 29-30.

Akkuş, Mustafa, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu*, 1, (Karaman 2016), s. 320-338.

_____, "İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah", *İpekyolu Konya Kitabı*, C. XIV, Konya Ticaret Odası yay., Konya 2012, s. 31-45.

_____, "Moğol Tahakkümü Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler", *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirileri*, (Kırşehir 2017), s. 613-626.

Alptekin, Coşkun, "Türkiye Selçukluları", *DGBİT*, C. VIII, Çağ yay., İstanbul 1989, s. 209-406.

_____, "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Ankara 1971, s. 435- 591.

Algar, Hamid, "Necmeddîn-i Kübra", *DİA*, C. XXXII, TDV yay., İstanbul 2006, s. 500.

Anzerlioğlu, Yonca, "Bizans İmparatorluğunda Türk Varlığı", *Türkler*, C. VI, Yeni

Türkiye yay., Ankara 2002, s. 218-231.

Argunşah, Mustafa, "Gagauzların Tarihi", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 234.

Artuk, Cevriye, "III. Keyhüsrev ve Sahte Selçuklu Sultanı Cimri Adına Kesilen Sikkeler", *Malazgirt Armağanı*, TTK yay., Ankara 1993, s. 287-296.

Arslantaş, Yüksel, "Memlûk-Moğol Mücadelesi ve Orta Doğu Tarihine Etkileri", *Belleten*, LXVII/250, Ankara 2003, s. 15-17.

Ateş, Ahmed, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Savf al-din Muhammed al-Fargani", *Belleten*, XXIII/91, Ankara 1959, s. 415-456.

_____, "Hicri VI-VIII. (XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, C. VIII, İstanbul 1945, s. 117-118.

Ayan, Ergin, "Moğol Devri Avrupalı Seyyahlara Göre Karadeniz'in Kuzeyi", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 30, Ordu 2011.

Aykut, Nezihi, "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un Sikkeleri", *Belleten*, LII/203, Ankara 1988, s. 475-483.

Ayönü, Yusuf, "Selçuklu-Bizans İlişkileri", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2001, s. 598-617.

_____, "Osmanlılardan önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 2, Aralık 2006, s. 17-33.

Azamat, Nihat, "Evhadüddin Kirmani", *DİA*, C. XI, TDV yay., İstanbul 1995, s. 518-520.

_____, "Kalenderîyye", *DİA*, C. XXIV, TDV yay., İstanbul 2001, s. 253.

Bal, Mehmet Suat, "Türkiye Selçukluları, Mısır Memlukleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. XVII, 2005, s. 295-310.

_____, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası: II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", *TAD*, C. XXIV/XXXVIII, 2005, s. 239-258.

_____, "Moğol İstilasından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen

(Oğuz) İsyanları (1243-1262)", *KSÜ*, C. II, S. II, 2005, s. 60-80.

Barkan, Ö. Lütfi, "Avarız", *DİA*, C. II, TDV yay., İstanbul 1997, s.13.

Barthold, Wilhem "Berke", *İA*, C. II, MEB yay., İstanbul 1979, s. 553–555.

_____, "Gazan", *İA*, C. IV, MEB yay., İstanbul 1979, s. 729-730.

_____, "Hulagu" *İA*, C. VII, MEB yay., İstanbul 1979, s. 581-582.

_____, "İlhanlılar Devrinde Mali Vaziyet", *THITM*, C. I. İstanbul 1931, s. 135-159.

Baykara, Tuncer, "Türkiye Selçuklularında Bazı Vergilere Dair", *IX. Türk Tarih Kongresi*, C. II, (Ankara 1981), s. 687-695.

Bayram, Mikail, "III. Alaeddin Keykubad", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, KBB yay., Konya 2012, s. 162-163.

_____, "Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 294-298.

_____, "Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadi Dervişler", *Türkler*, C. VII, Yeni Türkiye yay., Ankara 2001, s. 320-327.

_____, "Ahi Evren Kimdir? Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri", *Türk Kültürü,* S. 191, Ankara 1978, s. 658-668.

_____, "Selçuklular Zamanında Kalenderler ve Ahiler Arasındaki İlişkiler," *III. Uluslararası Ahi Kültürü Sempozyumu*, (Kayseri 2004), s. 1-8.

_____, "Baba İshak Harekâtının Gerçek Sebebi ve Ahi Evren İle İlgisi", *Diyanet Dergisi*, S. 18, (Ankara 1979), 69-78.

Bayram, Sadi, "Anadolu Selçuklu Vakfiyeleri", *Selçuk Üniversitesi SAM IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri,* (Konya 1995), s. 135-147.

Cahen, Claude, "İlk Ahiler Hakkında", terc. Mürsel Öztürk, *Belleten*, L/197, Ankara 1986, s. 591-601.

_____, "Osmanlılardan Önce Anadolu'da Şîîlik Problemi", çev. Sabri Hizmetli, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S. V, Ankara 1982, s. 305-319.

_____, “Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Diğerleri”,çev. İsmet Kayaoğlu, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, C. XVIII, Ankara 1970, s. 193-202.

Cengiz, H. Erdoğan-Yücel, Yaşar, *Rûhî Tarihi*, Belgeler, C. XIV, TTK yay., Ankara 1992.

Cumbur, Müjgân, “Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı”, *Erdem*, IX/26, Ankara 1996, s. 585-619.

Çınar, Hüseyin, “Ankara’da Hayırsever Bir Sultan: Melike Hâtun” *Vakıf Kuran Kadınlar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü yay., Ankara 2019, s. 37-72.

Çiftçioğlu, İsmail, “Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri”, *ZfWT*, S. 5, 2013, s. 14.

Çoruhlu, Yaşar, “Isfahan Cuma Camii”, *DİA*, C. XXII, TDV yay., İstanbul 2000, s. 505.

Daş, Mustafa, “Selçuklu Ülkesinde Bizanslı Mülteciler”, *Toplumsal Tarih*, Aralık 2000, s. 4-12.

Daş, Abdurrahman, “Ankara Savaşı Öncesi Timur ile Yıldırım Bayezid’in Mektuplaşmaları”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Konya 2004, s. 141-167.

Değirmençay, Veyis, “Sultan Veled”, *DİA*, C. XXXVII, TDV yay, s. 521-522.

Demirci, Mehmet, “Moğollar ve Mevlânâ”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul, 1987, s. 54–57.

Demirli, Ekrem, “Sadreddin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, TDV yay., s. 420-425.

Durukan, Aynur, “Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler”, *Vakıflar Dergisi*, C. XXVII, (1998), s. 15-36.

_____, “Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar” Vakıf Kuran Kadınlar, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara 2019, s. 21-35.

Erdem, İlhan, “İlhanlılarda Ahmet Tekûdâr Dönemi ve Selçuklular” *Tarih*

Araştırmaları Dergisi, S. 35 Ayrı Basım, Ankara 2004, s. 103-111.

_____, "Olcâytû Hanın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal Kültürel Gelişmeler ve Yakındoğu'ya Etkileri", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 31'den Ayrı Basım, Ankara 2000, s. 1-35.

_____, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari ilişkileri ve sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* S. 33 Ayrı Basım, Ankara 2003, s. 49-67.

_____, "I. Alaeddîn Keykubad'ın Doğu Politikası ve Moğollar", *I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, (Konya 2008), s. 87-89.

Erkal, Mehmet, "Cizye", *DİA*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 42-43.

Ersan, Mehmet, "Selçuklu - Ermeni İlişkileri", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2001, s. 635- 644.

_____, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, Temmuz 2006, s.74.

_____, *Türkiye Selçuklu Devleti Neden Yıkıldı?*, Beyaz Tarih, (https://www.beyaztarih.com/sorularla-tarih/turkiye-selcuklu-devleti-neden-yikildi/erişim tarihi: 30.11.2019)

Ersoy, Ersen-Ay, Ümran, "Hoca Dehhânî Hakkında Yeni Bilgiler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 15, İstanbul 2015, s. 1-26.

Ergin, Osman Nuri, "Sadrü'd-din al Konevî ve Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, C. II, İstanbul 1958, s. 81–82.

Es-Sakkar, Sami, "Musul", *DİA*, C. XXXI, TDV yay., İstanbul 2006, s. 361-363.

Genç, Mehmet, "İltizam", *DİA*, C. XXII, TDV yay., s. 154-158.

Göde, Kemal, "Eretnaoğulları", *DİA*, C. XI, TDV yay., İstanbul 1995, s. 295-296.

Göyünç, Nejat, "Mevlevîlik ve Sosyal Hayat", *II. Uluslararası Mevlânâ Kongresi*, (Konya 1990), s. 95-101.

Güler, Mustafa, "Afyonkarahisar'da Eski Mezarlıklar ve Geriye Kalanlar", *AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. I, S. 2, Afyon 1999.

Göksu, Erkan "Türkiye Selçuklu Devleti'ne Tâbi Devletler ve Tâbiiyet Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Malazgirt'ten Osmanlıya Selçuklu Sempozyumu*, Kastamonu 2014.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Mevlâna Celaleddin-i Rumî'nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri, SÜ *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 128.

_____, "Anadolu Selçukları Zamanında, Sadreddin Konevi'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı", SÜ *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Konya 2001, s. 39-49.

_____, *"Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu"*, SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 29, s. 231-260.

_____, "Anadolu'da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Haline Dönüşmesi ve Tımar Sistemine Yansımaları (Ankara Örneği)", *TÜAD*, C. XXXII, Konya 2012, s. 263-291.

Haykıran, Kemal Ramazan, "Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan", *MÜSBED. (İLKE)*, C. XXIII, Muğla 2009, s. 161-178.

İzmirlier, Yılmaz, "Anadolu Selçuklu Sikkeleri", *Anadolu'da Paranın Tarihi*, ed. B. Arı, Ankara 2011, s. 95-106.

Jahn, Karl, "İran'da Kâğıt Para", *Belleten*, C. XXIII-XXIV, Ankara 1946, s. 269-309.

Kafalı, Mustafa, "Osman Gazi'nin Ataları ve Ahilik", *Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleri ile Osmanlı Devleti*, Konya 2000, s. 17-21.

_____, "Altın Orda Hanlığı", *Türkler*, C. VIII, Yeni Türkiye yay., Ankara 2001, s. 397–411.

Kafesoğlu, İbrahim, "Keykubad III.", *İA*, C. VI, MEB yay., s. 662-663.

_____, "Selçuklular", *İA*, C. X, MEB yay., s. 353-416.

_____, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?", *TED*, S. 10-11, İstanbul 1981, s.1-28.

Kamalov, İlyas, "Moğol İstilâsı ve Anadolu Kültürüne Tesirleri", *TDAD*, C. XL, 2012, s. 167-180.

_____, "Altın Orda-Bizans Münasebetleri (1261-1453)", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 4, 2005, s .3-20.

Kapar, Mehmet Ali, "XIII-XIV. Yüzyıllarda Karamanoğulları-Çukurova Ermenileri İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi SBED*, Konya 2019, s. 234-243.

Kara, Seyfullah, "Türkiye Selçuklularında Dini Hayat", *Türkler*, C. VII, Yeni Türkiye yay., Ankara 2001, s. 308-319.

Kaya, Abdullah, "Selçuklular Dönemi Sivas'ta ilmi hayat ve ilim adamları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/2 Winter 2008, s. 212-242.

Kayapınar, Levent, "Bizans Tarih Kaynaklarının Neşri: Dünya ve Türkiye'deki Durum", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyum Bildiriler*, TTK yay., (Ankara 2010), s. 141-205.

Kayaoğlu, İsmet, "Mevlânâ'nın Moğol Yöneticilerle Münasebeti", *II. Milli Mevlânâ Kongresi*, (Konya 1986), s. 159-164.

_____, "Mevlânâ'nın Mektuplarının Dönemin Tarihi Açısından Bir Değerlendirilmesi", *XII. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara 1994, s. 583- 588.

Kayhan, Hüseyin, "Ladik Beyliği (1261-1403)", *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 763-770.

Kesik, Muharrem, "Cenabîye göre Türkiye'de Selçuklular" *İÜEF Tarih Dergisi*, İstanbul 2000, s. 213-270.

_____, "Mesud II", *DİA*, C. XXIX, TDV yay., Ankara 2004, s. 342-344.

_____, "Pervâne", *DİA*, C. XXXIV, TDV yay., İstanbul 2007, s. 244.

Koca, Salim, "Ahilerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rolleri", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan yay., Ankara 2011, s. 441-453.

_____, "Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan yay., Ankara 2011, s. 455-478.

_____, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan yay., Ankara 2011, s. 479-507.

_____, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 703-755.

_____, "Moğol İstilâsına Karşı Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Güvenlik Politikası", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan yay., Ankara 2011, s. 345-377.

_____, "Türkiye Selçuklu Uçları", *Pax Ottamana,* Ankara 2001, s. 821-832.

_____, "Sultan I. Alaeddîn Keykubad'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zafiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Konya 2011, s. 165-196.

Kofuoğlu, Sait, "Eşrefoğulları", *DİA*, C. XI, TDV yay., s. 484.

Konukçu, Enver, "Berke Han", *DİA*, C. V, TDV yay., s. 506-507.

Kopraman, Kâzım Yaşar, "Memlûkler", *DGBİT*, C. VI, İstanbul 1989, s. 433-543.

Fuat Köprülü, "Anadolu'da İslamiyet: Türk İstîlasından Sonra Anadolu tarih-i dinîsine bir Nazar ve Tarihinin Menba'ları", *Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, C. IV, Ocak-Mart 1923, s. 105.

_____, "Anadolu Selçuklular Tarihinin Yerli Kaynakları," *Belleten*, C. VII, S. 27, Ankara 1943, s. 379–458.

_____, "Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, C. I, Ankara 1944, s. 1-9.

_____,"Âsık Pasa", *İA*, C. I, MEB yay., Eskişehir 1997, s. 702-703.

_____, "Selçukîler Devrinde Anadolu Şairleri Hâce Dehhânî", *Hayat Mecmuası*, İstanbul 1926, S. 1, s. 396-397.

Köymen, M. Altay, "Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II", *TAD*, C. II, S. II, Ankara 1964, s. 303-380.

_____, "Süleymanşah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleten*, C. LVII, S. 218'den Ayrı Basım, Ankara 1993, s. 71-79.

Kucur, Sadi S, "lkta (Selçuklular)", *DİA*, C. XXII, TDV yay., İstanbul 2000, s. 47.

Küçük, Osman Nuri, "Mevlana'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I", *Tasavvuf*, S. 11 (Temmuz-Aralık 2003), s. 259-322.

_____, “Mevlana’nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları II”, *Tasavvuf*, S. 12 (Ocak-Haziran 2004), s. 173-195.

Küçükdağ, Yusuf, “Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları”, *İpek Yolu Konya Özel Sayısı*, C. V, Konya 2002, s. 187-206.

Kütükoğlu, S. Mübahat, “Berat”, *DİA*, C. V, TDV yay., İstanbul 1992, s. 472-473.

Merçil, Erdoğan, “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. II, TTK yay., Ankara 1994, s. 709-721.

_____, “Selçuklularda Rüşvet”, *Belleten*, C. LXXI, S. 261, Ağustos 2007, s. 445-478.

_____, “Selçuklular Dönemi İle İlgili Türkiye’deki Kaynak ve Araştırmalar”, *Selçuklular-Makaleler*, BKS yay., İstanbul 2011, s. 33-48.

_____, “Türkiye Selçukluları Devrinde Türkçenin Resmî Dil Olmasını Kim Kabul Etti?”, *Selçuklular -Makaleler*, İstanbul 2011, s. 92-99.

_____, “sipehsalar”, *DİA*, C. XXXVII, TDV yay., İstanbul 2009, s. 259-260.

Mordtmann, J.H, “Kâhta”, *İA*, C. VI, MEB yay., İstanbul 1993.

Ocak, Ahmet Yaşar *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.

_____, “Bektaşilik”, *DİA*, C. V, TDV yay., İstanbul 1992, s. 373–379.

Odabaşı, Zehra, “Celâleddin Karatay‟ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri”, *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür. Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan*, Selçuk Üniversitesi TAE, Konya 2013, s. 575-602.

Öden, Zerrin Günal, “Karamanoğulları Beyliği”, *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 756-762.

_____, “Aydınoğulları Beyliği”, *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 793-796.

_____, “Umuroğulları Hakkında Bazı Görüşler”, *XII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 12-16 Eylül 1994, s. 589-594.

_____, “Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler”, *Belleten*, C. LXI, S. 231’den Ayrı Basım, TTK yay., Ankara 1997, s. 287-300.

_____, “Bizans İmparatorluğu’nun Türklere Karşı Alan ve Katalanlar İle İttifakı”, İstanbul Üniversitesi EFTED, S. 35, İstanbul 1994, s. 123-129.

_____, “Kadı Burhaneddin Karşısında Bir Selçuklu Şehzadesi: Kılıçarslan,” *Belleten*, C. LXIV, S. 241, Ankara 2000, s. 847–862.

Özaydın, Abdülkerim, “Anadolu Selçukluları”, *İA*, C. VIII, İstanbul 1994.

_____, “Halil b. Kalavun”, *DİA*, C. XV, TDV yay., İstanbul 1997, s. 319-320.

_____, “Nizâmülmülk”, *DİA*, C. XXXIII, TDV yay., İstanbul 2007, s. 195.

_____, “Melikşah”, *DİA*, C. XXIX, TDV yay., Ankara 2004, s. 54-57.

Özcan, Koray, “Ortaçağda Anadolu’nun İdari Coğrafyasına Bakış Anadolu’da Selçuklu İdari Birimleri”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S. 3, 2005, s. 73-99.

_____, “Anadolu’da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme I” *METU JFA*, S .2, 2006, s. 21-61.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Reşidüddin Fazlullah Hemedani”, *DİA*, C. XXXV, İstanbul 2008, s. 19-21.

_____, “İncü”, *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000, s. 281.

Öztürk, Mürsel, “Hacı Bektaş-ı Veli”, *Belleten*, C. L, S.198, Ankara 1986, s. 885- 894.

Özdemir, Hacı Ahmet, “Moğol İstilasının Sebepleri”, *Türkler*, C. VIII, Yeni Türkiye yay., Ankara 2001, s. 298-311.

_____, “Baycu Noyan”, *Konya Ansiklopedisi*, C. II, KBB. yay., Konya 2011, s. 55-56.

Sağlam, O. Ferid, “Şimdiye Kadar Görülmeyen Cimri Sikkesi”, *Belleten*, C. XXXV, s. 302.

Sağlam, Ahmet, “Anadolu’da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık 2015.

_____, “Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed B. Kalavun’un Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri”, *Tarihin Peşinde,* S. 14, 2015, s. 29-50.

Sahillioğlu, Halil, “İkinci Keykavus’un Bir Mülknamesi”, *Vakıflar Dergisi,* C. VIII, 1996, 57-69.

Sevim, Ali, “Keyhüsrev II”, *DİA*, C. XXV, TDV yay., İstanbul 2002, s. 349-350.

_____, “Keyhüsrev III”, *DİA*, C. XXV, TDV yay., İstanbul 2002, s. 349-351.

_____, “Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not” *Belleten,* C. XXV, S. 97, Ankara 1961, s. 65–74.

Smith, John Mason, “Ayn Jālūt: Mamlūk Success or Mongol Failure?” *Harvard Journal of Asiatic Studies,* 46 (2), (1984) s. 307-345.

Solmaz, Sefer, “Cimri Olayı”, *Konya Ansiklopedisi*, C. II, KBB yay., Konya 2011, s. 267.

_____, “Alaeddin Siyavuş ”, *Konya Ansiklopedisi*, C. II, KBB yay., Konya 2011, s. 166-167.

_____, “Argun b. Abaka b. Hülagu ”, *Konya Ansiklopedisi*, C. I, KBB yay., Konya 2011, s. 250-251.

Solak, Kürşat, “Moğol Sülemiş ve Timurtaş İsyanları Karşısında Anadolu’da Türkmenlerin Tutumu”, *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 3, Nevşehir 2014, s. 61-74.

Söylemez, Faruk, “Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Ertuğrul Gazi’nin Torununa Kahta’yı Dirlik Olarak Vermesi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Selçuklu Dönemi Maraş Sempozyumu*, C. III, Kahramanmaraş 2016, s.12.

Subaşı, Ömer, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara”, *MKÜSBE Dergisi*, S. 33, Artvin 2016, s. 384-401.

Sümer, Faruk, “Keykubad III”, *DİA*, C. XXV, TDV yay., s. 360-361.

_____, “Keykubad I.”, *DİA*, C. XXV, TDV yay., Ankara 2002, s. 358.

_____, “Keykubad II” *DİA*, C. XXV, TDV yay., s. 360.

_____, “Keykavus II ”, *DİA*, C. XXV, TDV yay., s. 355-357.

_____, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. I, TTK yay., Ankara 1970, s. 1-147.

_____, “Geyhatu”, *DİA*, XIV, TDV yay., s. 44-45.

_____, “Abâkâ”, *DİA*, C. I, TDV yay., İstanbul 1988, s. 8.

_____, “Argûn”, *DİA*, C. III, TDV yay., İstanbul 1991, s. 355-357.

_____, “XIII. yüzyılın en büyük Ahilerinden Ahi Ahmet Şah”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Temmuz 1990, s. 3-6.

_____, “Karamanoğulları”, *DİA*, C. XXIV, TDV yay., s. 454-460.

_____, “Ağaçeriler”, *Belleten*, S. XXVI, Ankara 1962, s. 521-528.

_____, “İğdiş”, *DİA*, C. XXI, TDV yay., İstanbul 2000, s. 524-225.

_____, https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular, Erişim tarihi:15.05.2018

Şahin, İlhan, “Kuruluştan Fetret Devrine Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi”, *DGBİT*, C. X, Çağ yay., İstanbul, s. 137.

Şerbetçi, Azmi, “Kutbüddîn-i Şîrâzî”, *DİA*, C. XXVI, TDV yay., s. 487-488.

Şimşirgil, Ahmet, “Eşrefoğulları Beyliği”, *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 771-773.

Taneri, Aydın, “Hüsâmeddin Çoban”, *DİA*, C. XVIII, TDV yay., İstanbul 1998, s. 513.

Tekindağ, Şehabettin, “Karamanlılar”, *İA*, C. VI, TDV yay., İstanbul 1965, s. 316-330.

Temir, Ahmet, “Moğol Hanlığı,” *Türkler*, C. VIII, TDV yay., Ankara 2001, s. 256-264.

_____, “Anadolu’da İlhanlı Valilerinden Samagar Noyan”, *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 495-500.

Togan, Zeki Velidi, “Reşideddin’in Mektuplarında Anadolu’nun İktisadi ve Medeni Hayatına ait Kayıtlar”, s. 33-50.

_____, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. I, İstanbul 1931, s. 18-38.

_____, “Moğol Devrinde Anadolu’nun İktisadi Ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar” *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, S. 1-4, İstanbul 1953, s. 54.

Toğuzoğlu, Tevfik Rüştü, “Browne, Edward Granville”, *DİA*, C. VI, TDV yay., İstanbul 1992, s. 336-337.

Tunca, Ahmet, “Selçuklu Devleti Zamanında Afyon ve Kadınanalar”, *I. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi yay.:2, Afyon 1990.

Turan, Osman, “Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, S. 45, Ankara 1948, s. 17-70.

_____, “Selçuk Devri Vakfiyeleri-III Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Makaleler*, haz. Altan Çetin-Bilal Koç, Kurtuba yay., Ankara 2010, s. 183-350.

_____, “Kılıç Arslan II Maddesi”, *Makaleler*, haz. Altan Çetin-Bilal Koç, Kurtuba yay., Ankara 2010, s. 583-614.

_____, Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku, *Belleten*, C. XLVII, s. 562-566.

_____, “Keyhusrev II”, *İA*, C. VI, MEB yay., s. 620-629.

_____, “Keykavus II”, *İA*, C. VI, MEB yay., s. 642-645.

_____, *“Orta-Çağlar’da Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri”*, *Belleten*, S. 38, Ankara 1964, s. 209-227.

_____, “II. İzzüddin Keykâvus’a Aid Bir Temlîk-nâme”, 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan’a Armağan*, İstanbul 1955, s. 157-176.

_____, “İkta”, *İA*, C. V, MEB yay., İstanbul 1950, s. 949.

Terzi, Mustafa Zeki "Gulam", *DİA*, C. XIV, TDV yay., İstanbul 1996, s. 178.

Tokuş, Ömer, "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 230, 2017, s. 207.

Uyar, Mustafa, "Moğol İstilası Altında Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ankara 2012, s. 409-440.

_____, "İlhanlı-Memlük Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdî El-Hazindâr Savaşı", *ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)*, Ankara 2007, s. 3253-3260.

_____, "İlhanlı (İran Moğolları) Devletinin Önemli Yaylak ve Kışlakları", *Erdoğan Merçil'e Armağan*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2013, s. 244-257.

_____, "İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir: Sa'düddevle", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXI, S. 33, Ankara 2003, s. 125-142.

Uyumaz, Emine, "*Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri"*, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler II*, Konya 2001, s. 397-421.

_____,, "Sultan I. Alâeddin Keykubad Zamanında (1220–1237) Türkiye Selçuklu Devletinin Elçilik ilişkileri" *Tarih Dergisi*, S. 39, İstanbul 2004, s. 55–84.

Uz, Mehmet Ali, "Abdülaziz Sultan", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, KBB yay., Konya 2011, s. 17.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Emir Çoban, Sulduz ve Demirtaş," *Belleten*, C. XXXI, S. 124, Ankara 1967.

_____, "Menteşeoğulları", *İA*, C. VII, MEB yay., İstanbul 1993, s. 725.

Varlık, M. Çetin, "Anadolu Beylikleri", *DGBİT*, C. VIII, Çağ yay., İstanbul, s. 23-133.

_____,, "Anadolu Beylikleri", *DGBİT*, C. X, Çağ yay., İstanbul, s. 483-633.

Yaltkaya, Şerefeddin Mehmet, "Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin", *Mihrab Dergisi*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1924, S. 21-22, s. 755-768.

_____, “Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin”, *Mihrab Dergisi*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1924, S. 23, s. 825-832.

_____, “Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin”, *Mihrab Dergisi*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1924, S. 24, s. 866-872.

Yılmaz, Hakan, “Osman Gâzî’nin 700/1300-1301’de Yenişehir’de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi”, *Vakanüvis-UTAD*, S. 4, Aralık 2019, s. 81-120.

Yuvalı, Abdülkadir, “Hülâgu”, *DİA*, C. XVIII, TDV yay., İstanbul 1998, s. 473–475.

_____, “Gazan Han” *İA*, C. XIII, MEB yay., İstanbul 1996, s. 429-431.

_____, “İlhanlılar”, *Türkler*, C. VIII, Yeni Türkiye yay., Ankara 2001, s. 359-363.

_____, “İlhanlıların Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli” *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1994, s. 581-600.

_____, “Anadolu’nun Türkleşmesi ve Moğollar”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 38, Ekim 1985, s. 90-101.

Zachariaodu, Elizabeth, “Pachymeres’e Göre Kastamonu’da Amourioi Ailesi”, çev. Z.Günal, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVI, İzmir 2001, s. 225-238.

_____, “II. İzzeddin Keykavus’un Veroia’daki Hristiyan Torunları”, çev. Şahin Kılıç, *Tome*, 6, Makedonika 1965, s. 62-74.

www.dirhem sultanat der Rum Seldschuken /ma-shops.com/erişim tarihi: 03.01.2019.

www.google.map./erişim tarihi:14.12.2018.

www.afyon.ktb.gov.tr/erişim tarihi:01.10.2019

www.konya.bel.tr/koyunoğlumüzesi/makaleler,erişim tarihi, 05/10/2017, s. 3. Hasan Yaşar-Abdurrahman Daş, “III. Alaeddin Keykubat’ın Osman Bey’e yazdığı rivayet edilen beratla ilgili bazı düşünceler”.

EKLER

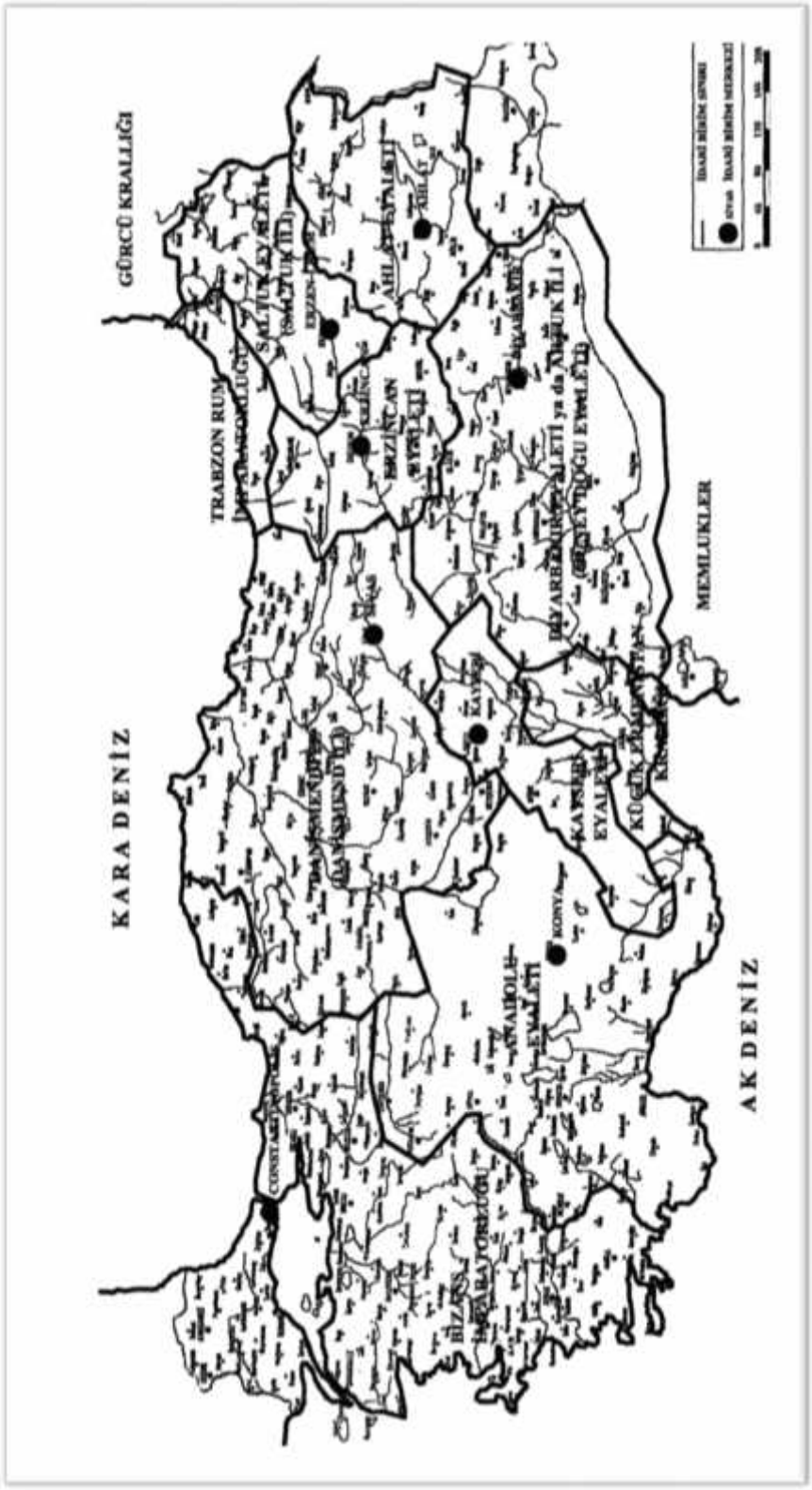

Ek 1: Türkiye Selçuklu Devleti'nde İdari Bölgeler Haritası (1277).

(Koray Özcan, Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i, s. 347)

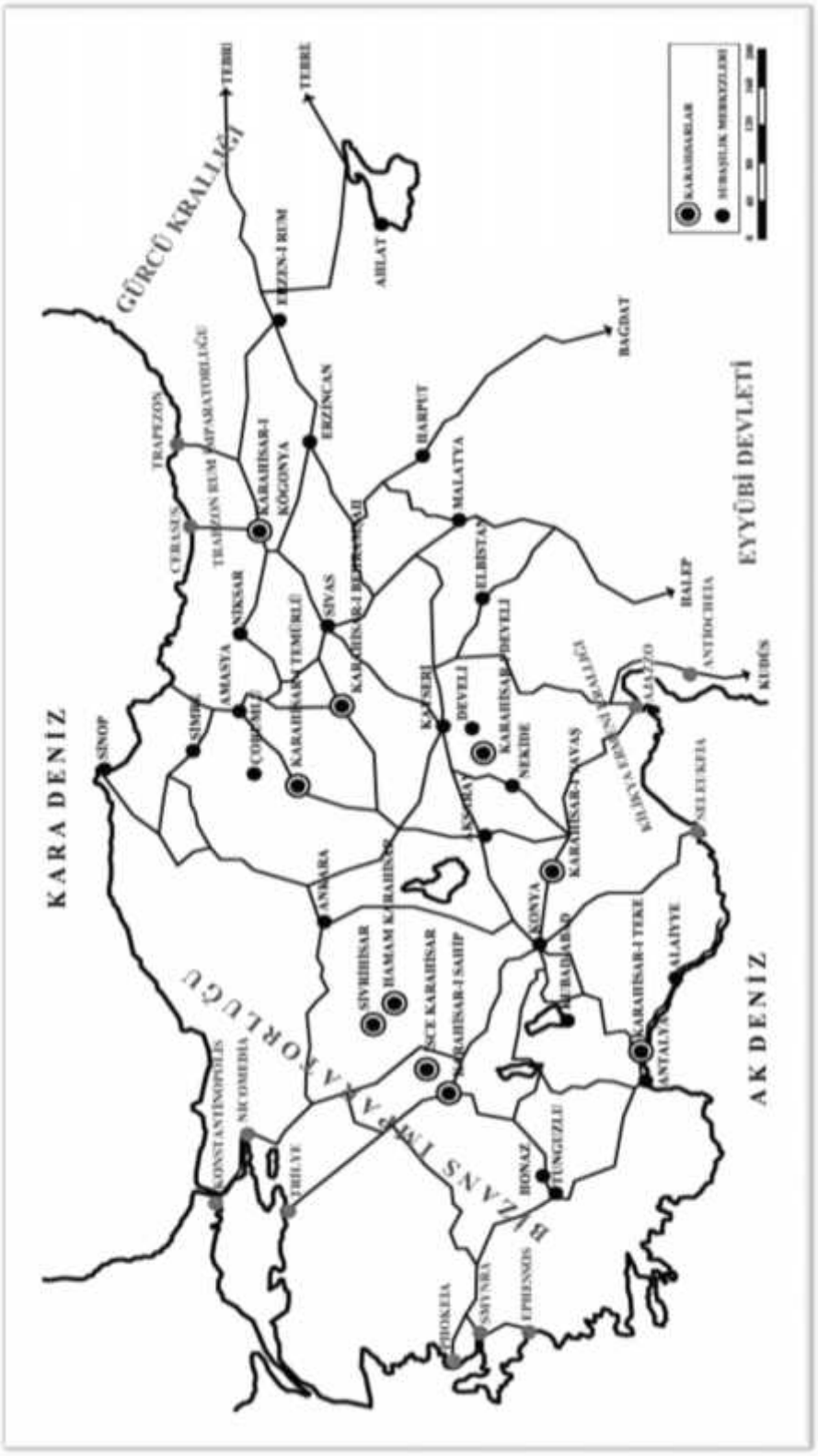

Ek 2: Türkiye Selçuklu Devleti Savunma Merkezleri Haritası.

(Koray Özcan, Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i, s. 335)

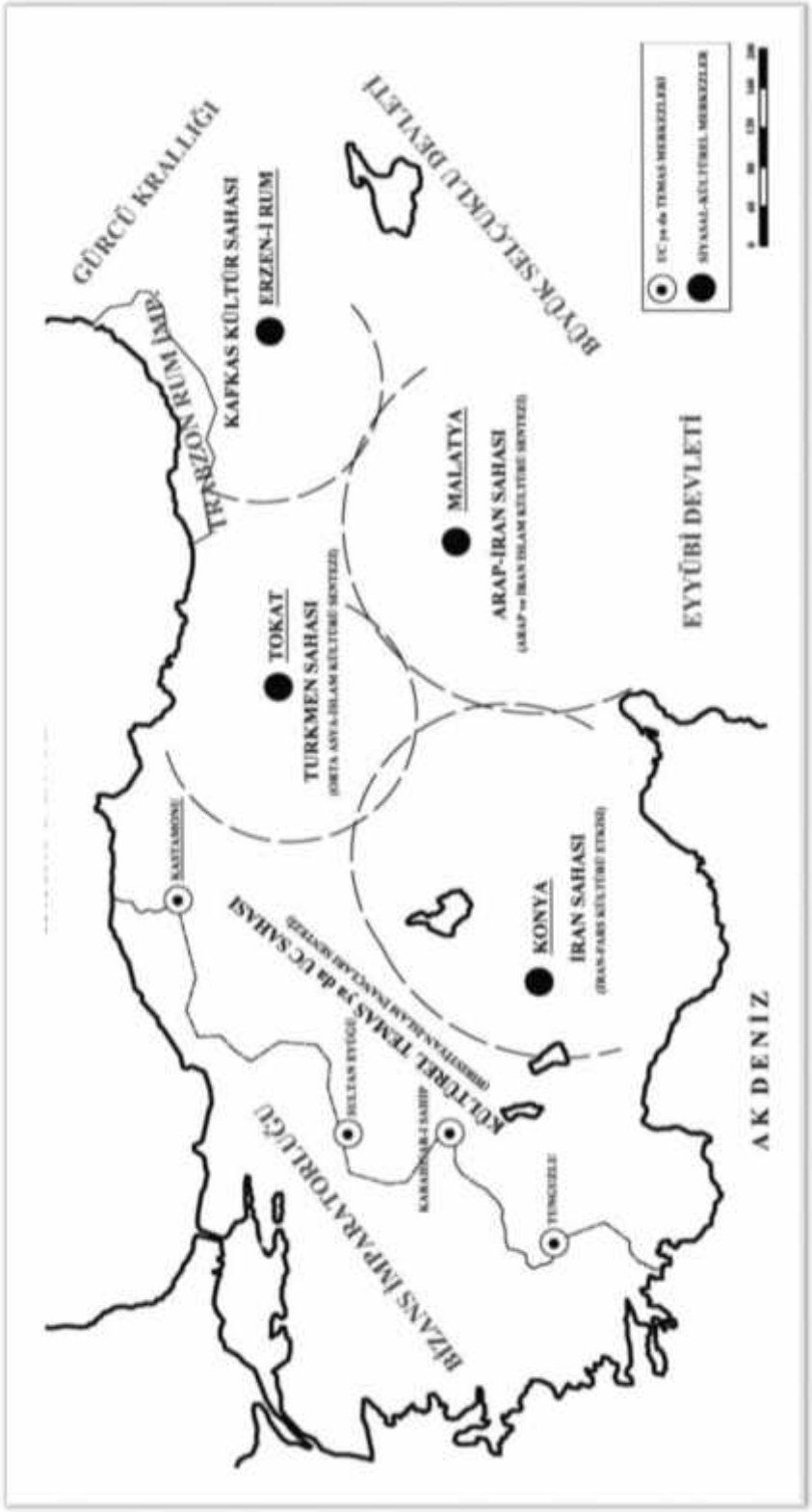

Ek 3: Türkiye Selçuklu Devleti'nde Kültürel Bölgeler Haritası.

(Koray Özcan, Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i, s. 340)

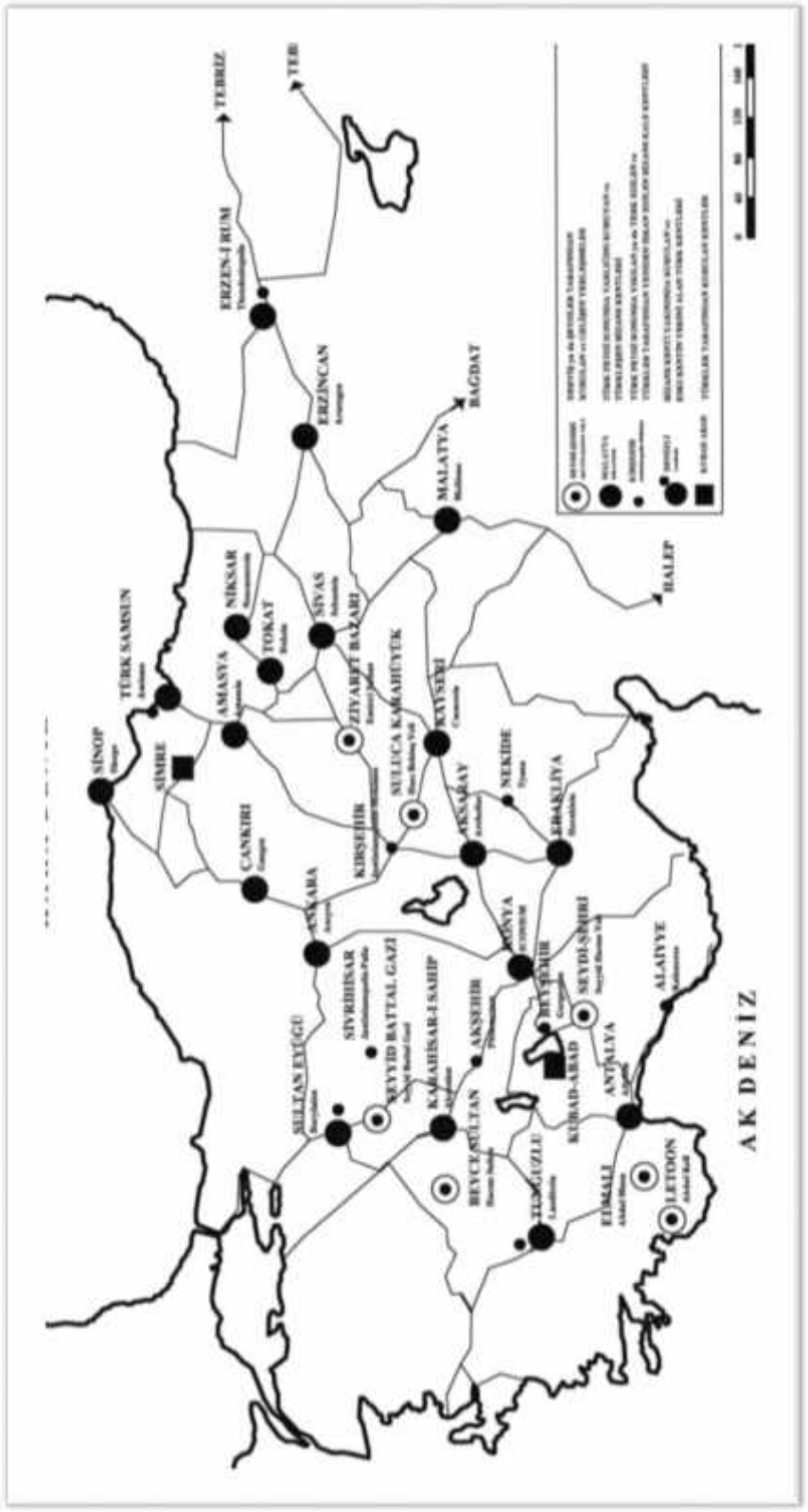

Ek 4: Türkiye Selçuklu Devleti'nde Yerleşim Yerleri Haritası.

(Koray Özcan, Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i, s. 339)

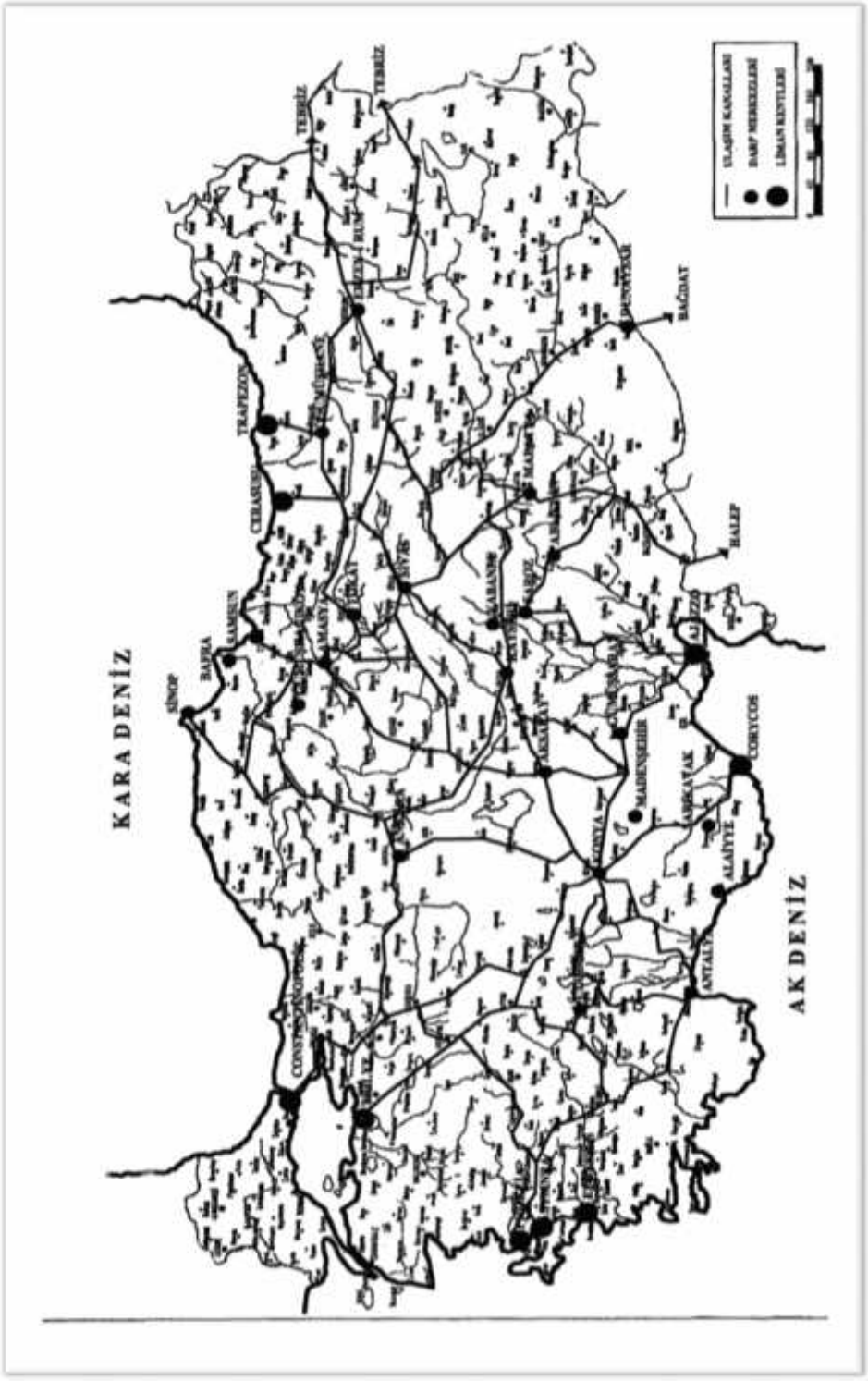

Ek 5: Türkiye Selçuklu Devleti'nde Darphane Merkezleri Haritası.

(Koray Özcan, Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i, s. 338)

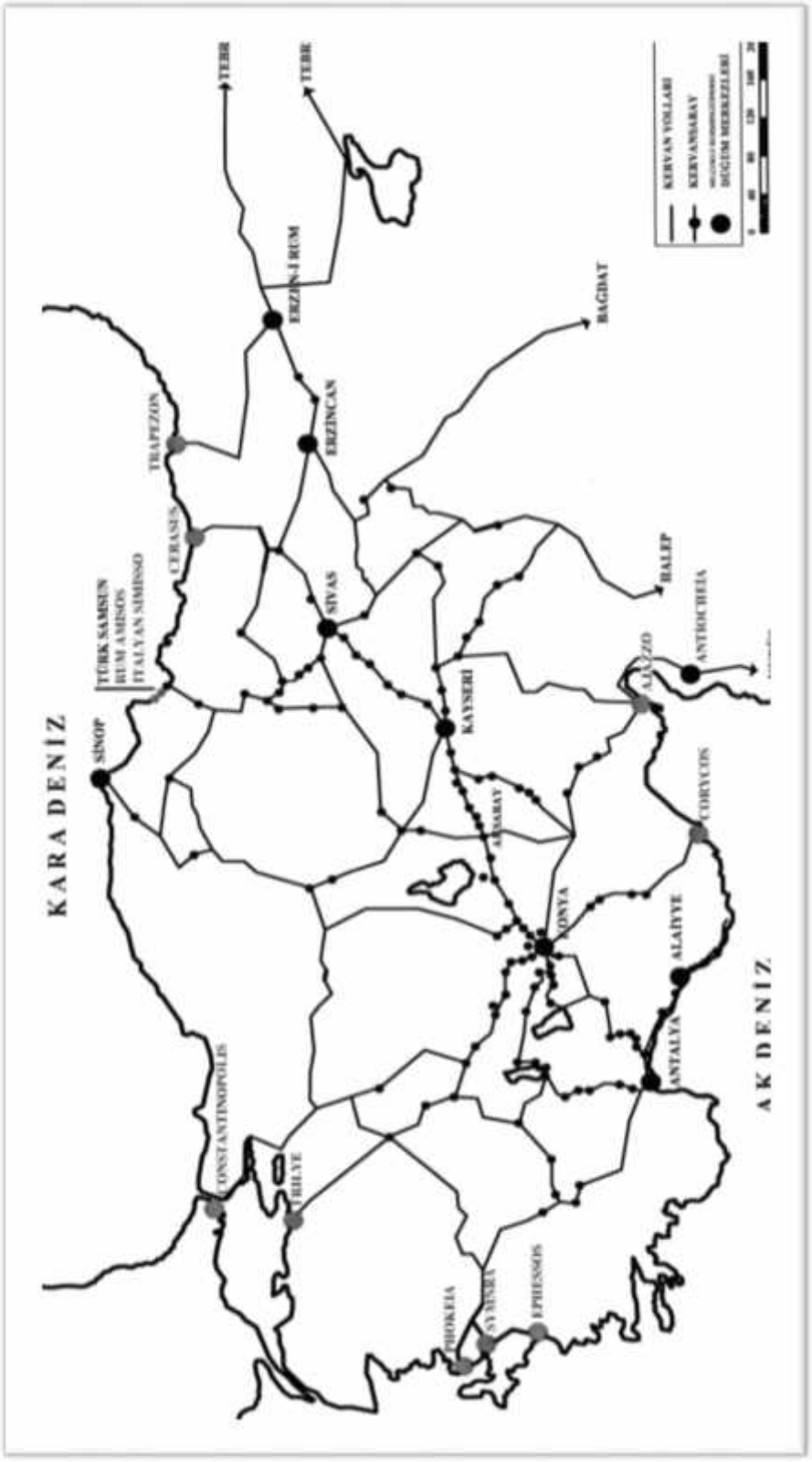

Ek 6: Türkiye Selçuklu Devleti'nde Ticari Yollar Haritası.

(Koray Özcan, Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i, s. 336)

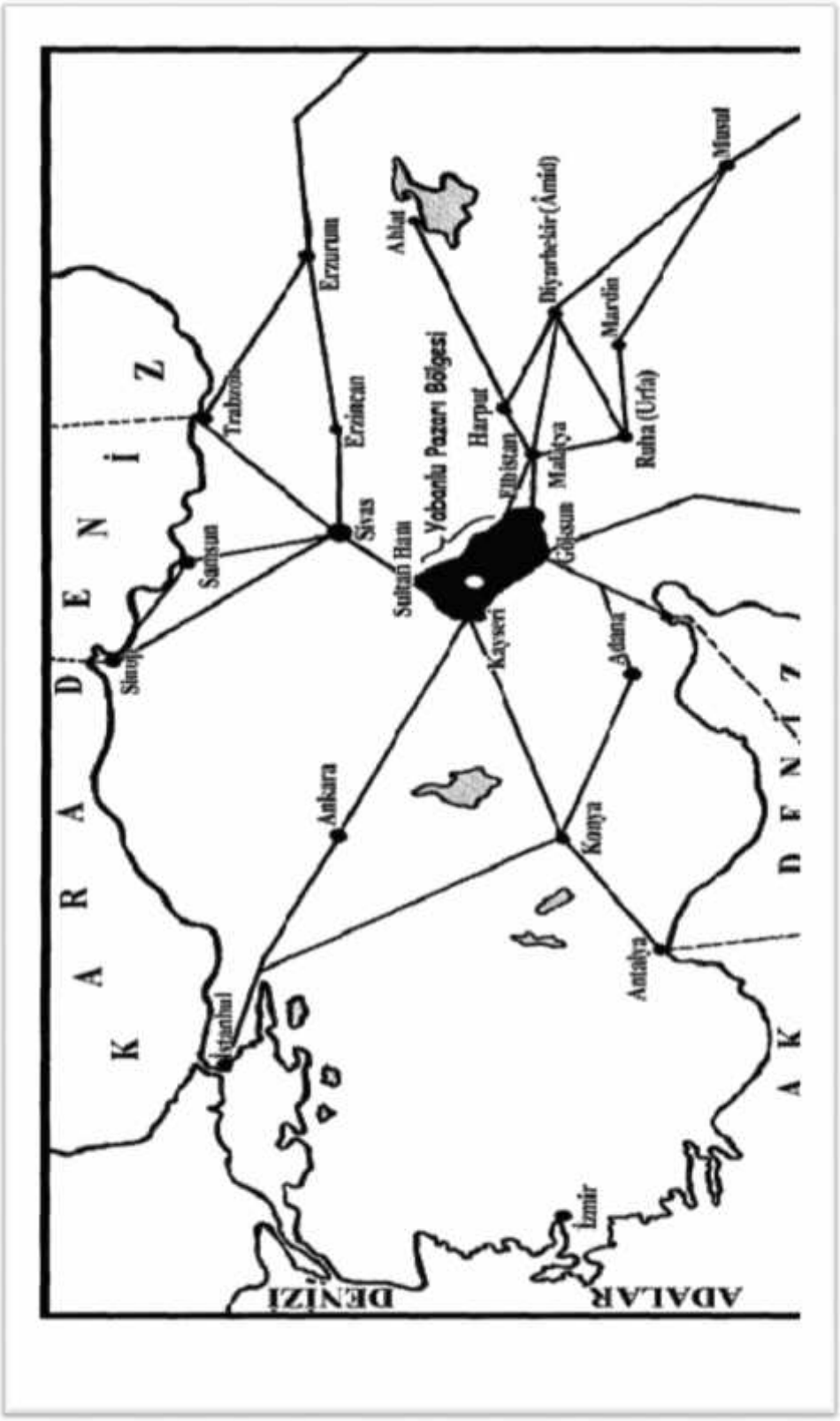

Ek 7: Türkiye Selçuklu Devleti'nde Yabanlu Pazaru Haritası.

(Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı, 1985)

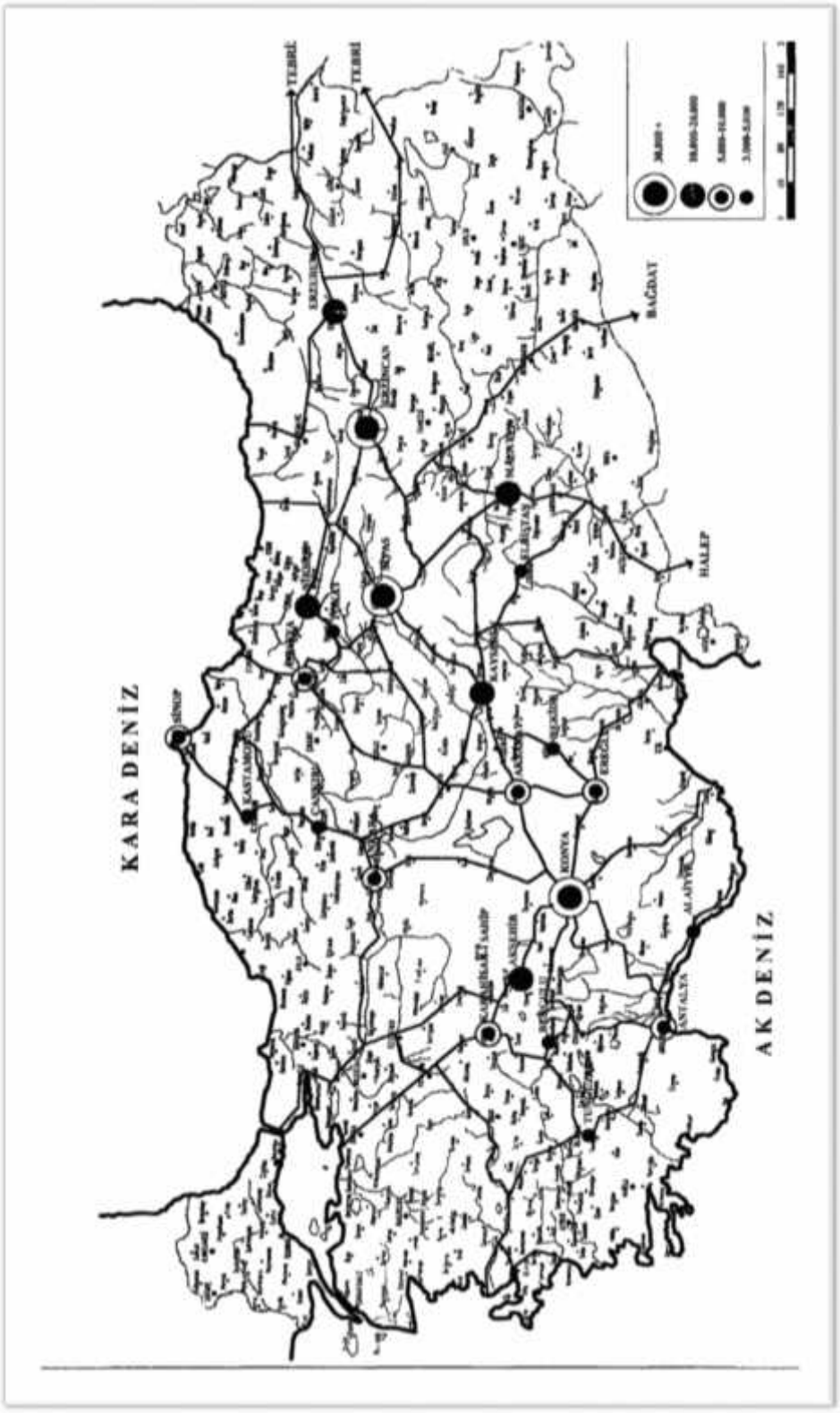

Ek 8: Türkiye Selçuklu Devleti'nin Şehirlerinin Nüfusu Haritası.

(Koray Özcan, Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i, s. 357)

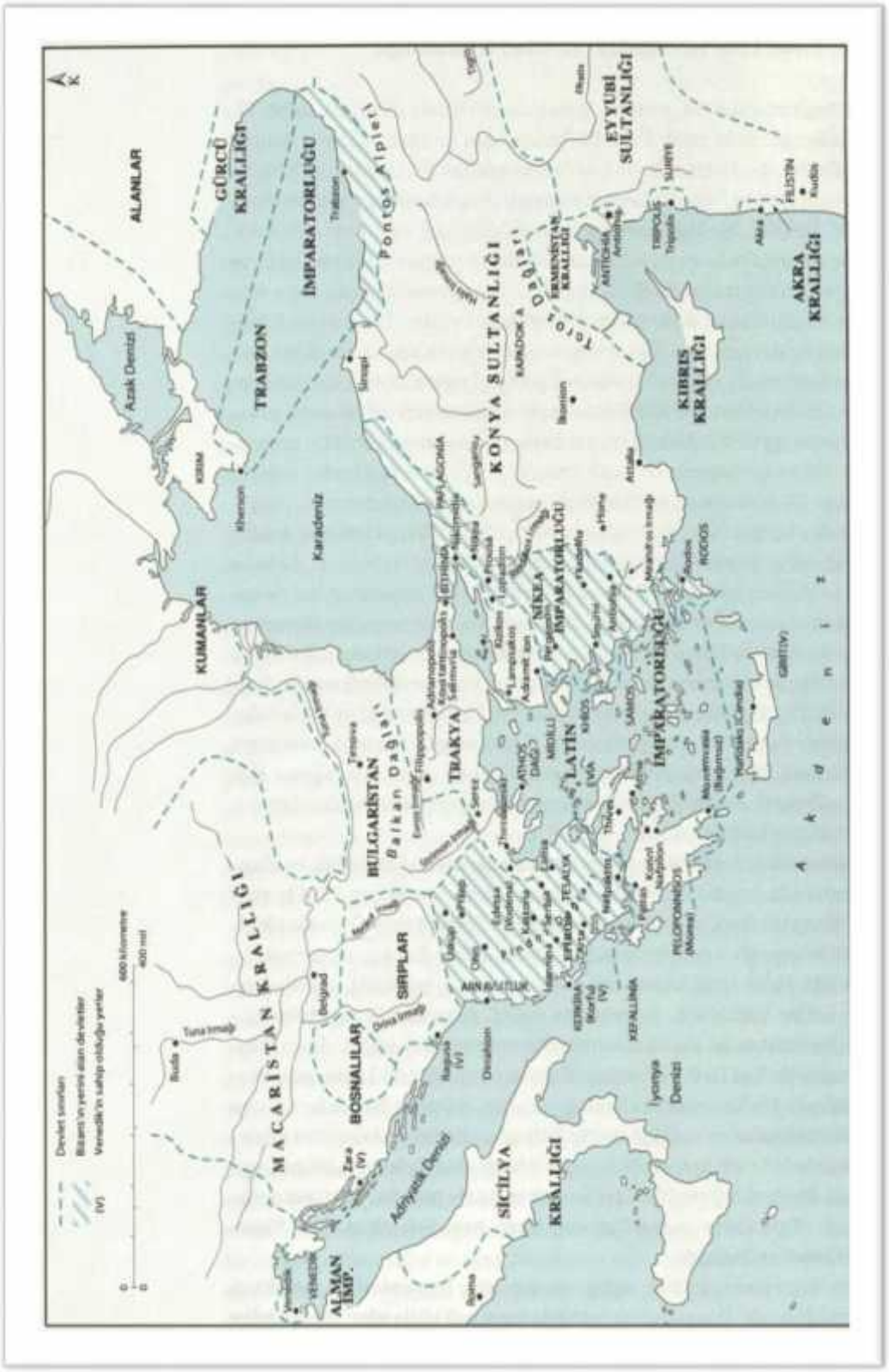

Ek 9: 1204 Sonrası Latin ve Nikea İmparatorluğu Haritası.

(John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, s. 192)

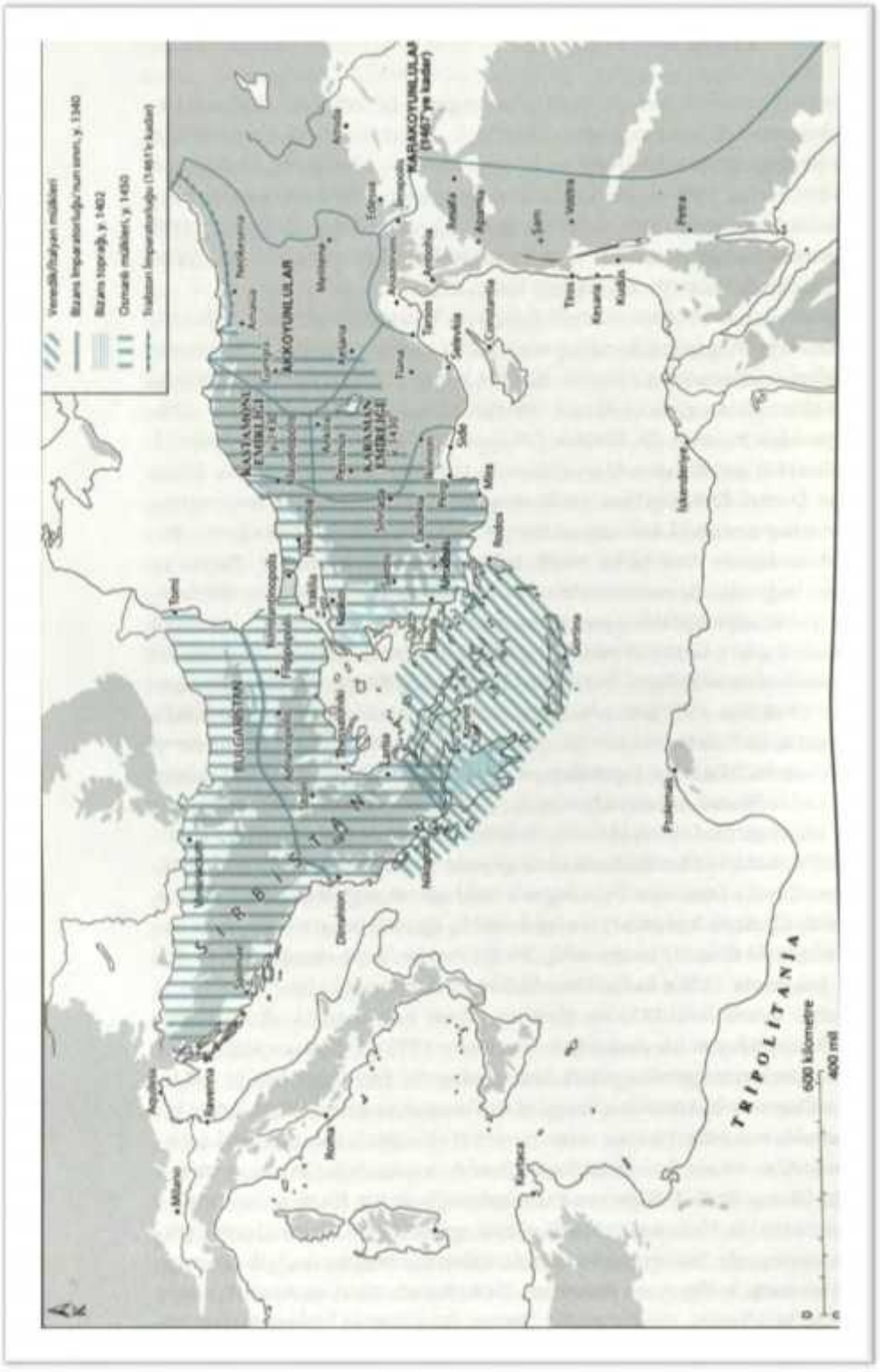

Ek 10: Bizans İmparatorluğu Gerileme ve Çöküş Haritası.

(John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, s. 198)

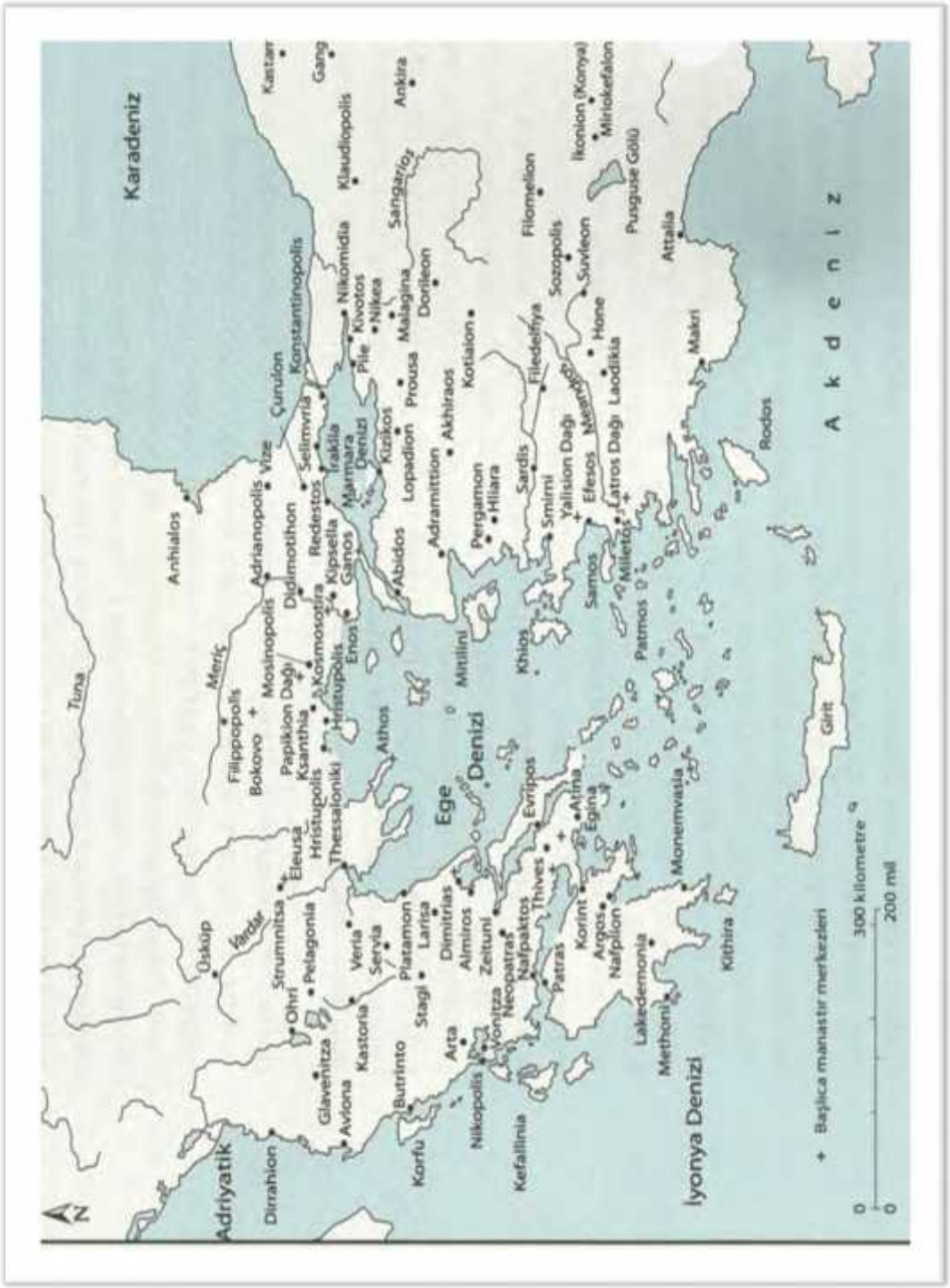

Ek 11: Batı Anadolu Bizans Yerleşim Yerleri Haritası.

(John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, s. 218)

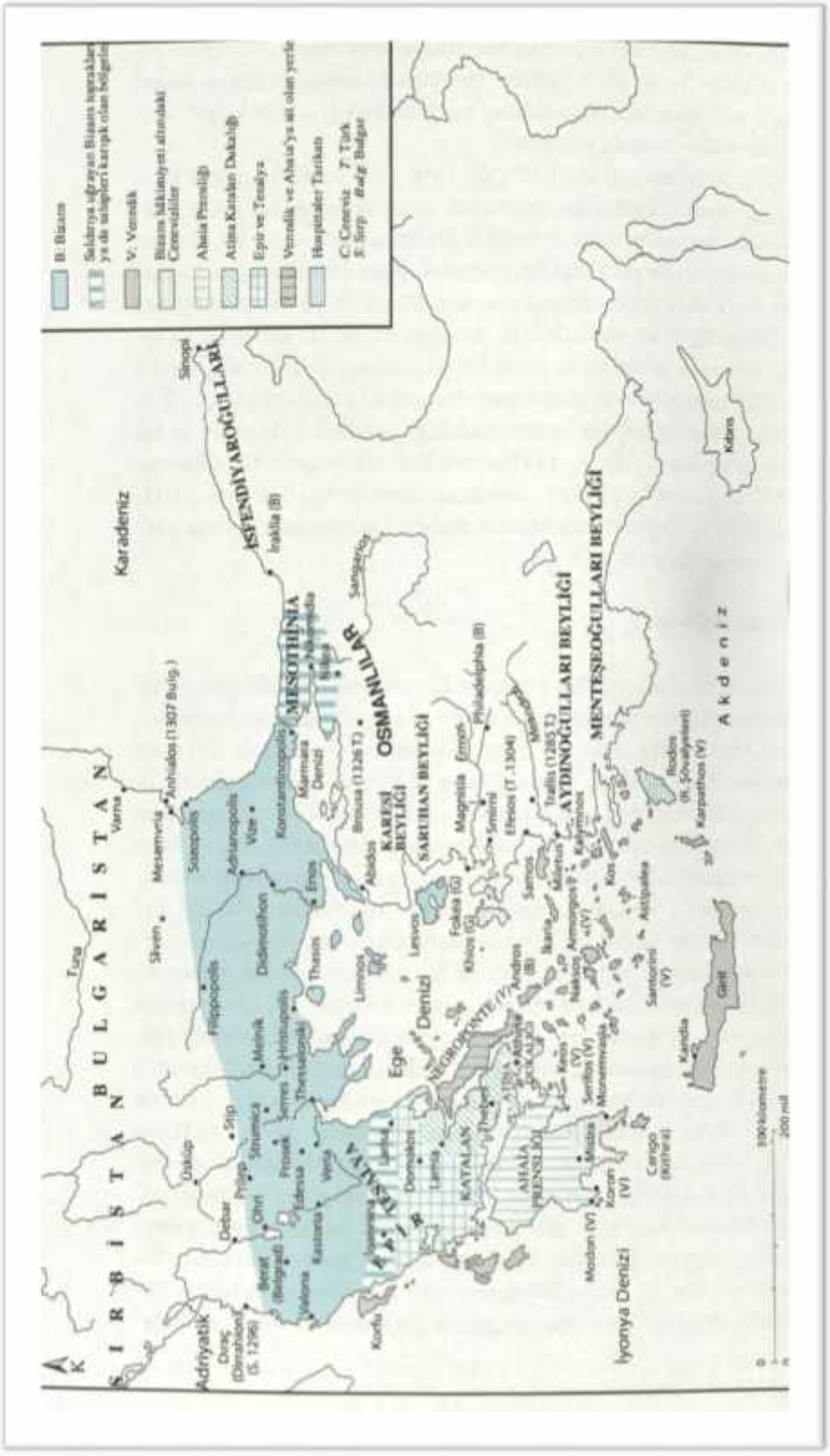

Ek 12: Bizans Taşra İdaresi Haritası.

(John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, s. 210)

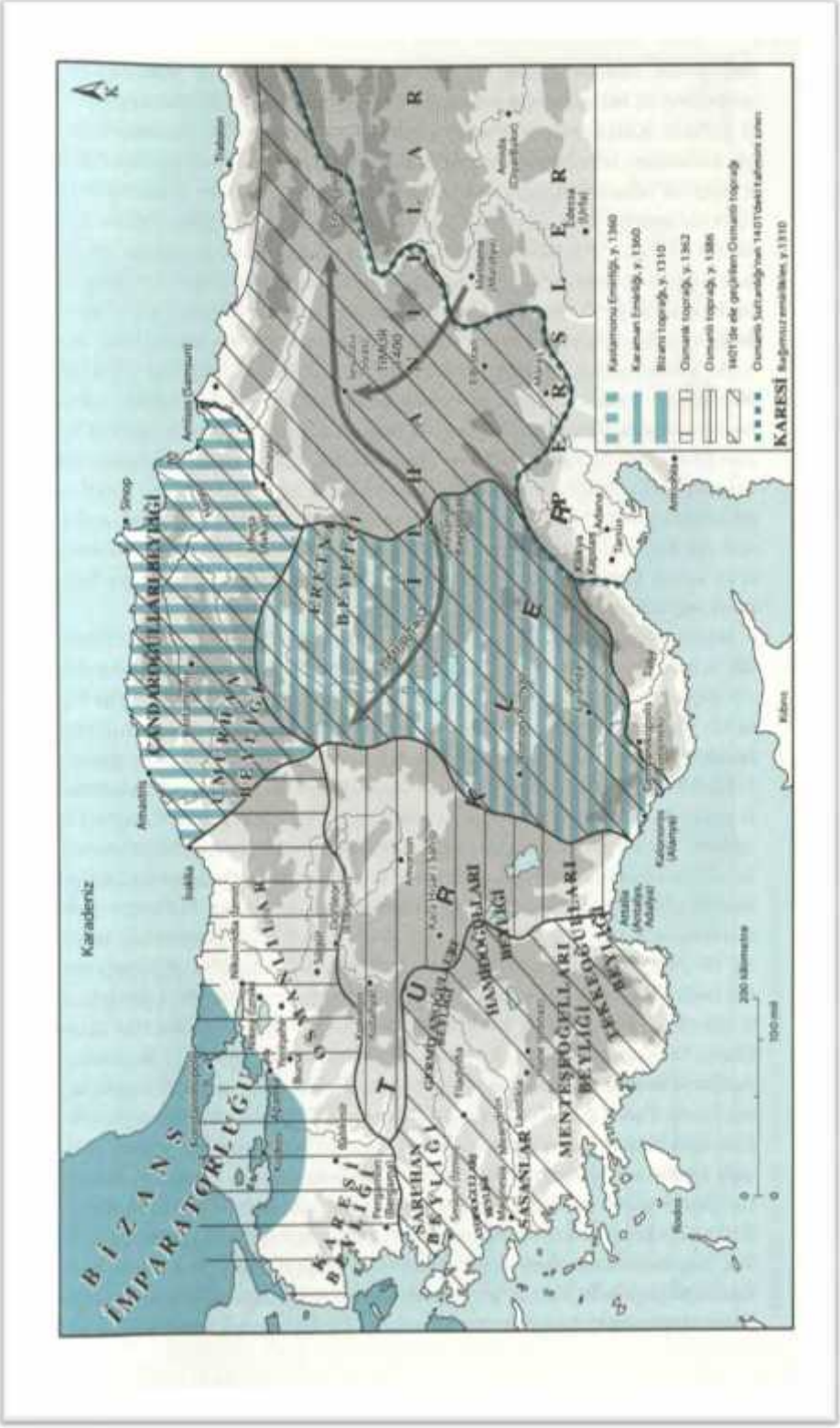

Ek 13: Bizans'ın Doğu Bölgeleri Haritası.

(John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, s. 239)

Ek 14: Enez Kalesi Haritası.

(www.google.map./Erişim Tarihi:14.12.2018)

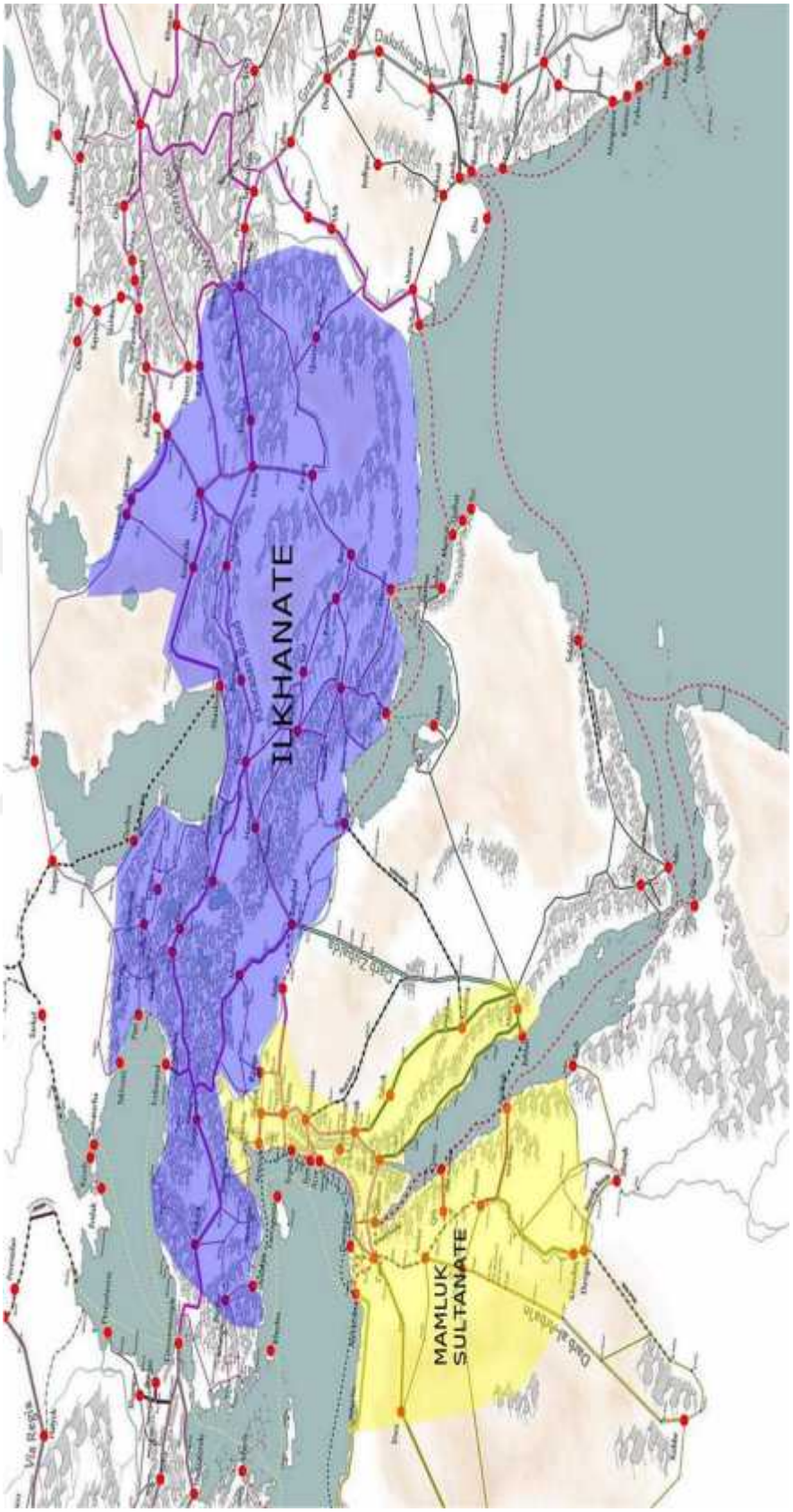

Ek 15: İlhanlı Sınırları Haritası.

Ek 16: Tebriz-Hemedan-Isfahan Haritası.

(www.google.map./Erişim Tarihi:14.01.2019)

Ek 17: III. Alaeddin Keykubad'a Ait Denizli'de Darbedilmiş Gümüş Sikke.
(www.dirhem sultanat der Rum Seldschuken/ma-shops.com/erişim tarihi: 03.01.2019)

Sınıf: **VF** | *Kısaltmalar*
Katalog: **Broome 1064**
Malzeme: **Gümüş**
Ağırlık: **1.68 g**
Çap: **22,00 mm**
Kai Kobad III. Al-el D Kain Kai Kobad bin Ferāmurz.

Ala ad-Din Kayqubad III., AH 697-702 / AD 1298-1302.

Ohne Jahreszahl

Prägeort: Saruqawaq Sarikavak

Ek 18: III. Alaeddin Keykubad'a Ait Sarıkavak'ta Darbedilmiş Gümüş Sikke.
(www.dirhem sultanat der Rum Seldschuken/ma-shops.com/erişim tarihi: 03.01.2019)

Ek 19: III. Alaeddin Keykubad'a Ait Sarıkavak'ta Darbedilmiş Gümüş Sikke.
(www.dirhem sultanat der Rum Seldschuken/ma-shops.com/erişim tarihi: 03.01.2019)

Ek 20: III. Alaeddin Keykubad'a Ait Sarıkavak'ta Darbedilmiş Gümüş Sikke.
(www.dirhem sultanat der Rum Seldschuken/ma-shops.com/erişim tarihi: 03.01.2019)

Sınıf: **EF** | *Kısaltmalar*
Katalog: **Broome 1064**
Malzeme: **Gümüş**
Ağırlık: **1.85 g**
Çap: **20.00 mm**
Kai Kobad III. Al-el D Kain Kai Kobad bin Ferämurz.

Ala ad-Din Kayqubad III., AH 697-702 / AD 1298-1302.

Ohne Jahreszahl

Prägeort: Saruqawaq Sarikavak

Ek 21: III. Alaeddin Keykubad'a Ait Sarıkavak'ta Darbedilmiş Gümüş Sikke.
(www.dirhem sultanat der Rum Seldschuken/ma-shops.com/erişim tarihi: 03.01.2019)

Ek 22: III. Alaeddin Keykubad'a Ait Sarıkavak'ta Darbedilmiş Gümüş Sikke.
(www.dirhem sultanat der Rum Seldschuken/ma-shops.com/erişim tarihi: 03.01.2019)

Ek 23: III. Alaeddin Keykubad'a Ait Sarıkavak'ta Darbedilmiş Gümüş Sikke.
(www.dirhem sultanat der Rum Seldschuken/ma-shops.com/erişim tarihi: 03.01.2019)

Ek 24: III. Alaeddin Keykubad'a Ait Sarıkavak'ta Darbedilmiş Gümüş Sikke.
(www.dirhem sultanat der Rum Seldschuken/ma-shops.com/erişim tarihi: 03.01.2019)

Ek 25: III. Alaeddin Keykubad'a Ait Sarıkavak'ta Darbedilmiş Gümüş Sikke.
(www.dirhem sultanat der Rum Seldschuken/ma-shops.com/erişim tarihi: 03.01.2019)

Ek 26: III. Alaeddin Keykubad ve Gazan Han'ın Müşterek Bir Sikkesi.

Ek 27: III. Alaeddin Keykubad Adına Beyliklerin Bastırdığı Sikkeler.

(Hamidoğulları ve Menteşeoğullarının Türkiye Selçuklu sultanı III. Alaeddin Keykubad adına bastırdığı sikkeler/Haluk Perk Müzesi arşivinden)

Ek 28: II. İzzeddin Keykavus'un Tutulduğu Enez Kalesi'nin Günümüzdeki Durumu.

Ek 29: Çorum Ulu Camii.

(Camiyi yaptıran kişi III. Alaeddin Keykubad'ın azadlı kölesi Hayreddin'dir. Osmanlı padişahı IV. Murad camiyi baştan yenilemiştir. 1786 ve 1793 yıllarındaki depremlerde ağır hasar almıştır. Abdülfettah Efendi yeniden yaptırmıştır. 1911'de bugünkü şeklini almıştır. Abanoz ağacından yapılan minberi 1306 yılında Ankaralı ustalar Abdullah oğlu Davud ve Ebubekir oğlu Muhammed tarafından yapılmıştır.

Ek 30: Çorum Ulu Camiinin Abanoz Ağacından Yapılmış Minberi.

Ek 31: Diyarbakır Çermik Camii.

(1148 yılında Fahreddin Kara Aslan tarafından yaptırılan Diyarbakır Çermik İlçesi Kale mahallesindeki bu camii 1298 tarihinde III. Alaeddin Keykubad tarafından tamir ettirilmiştir. Camii 2006 yılındaki yenileme ile bugünkü halini almıştır.)

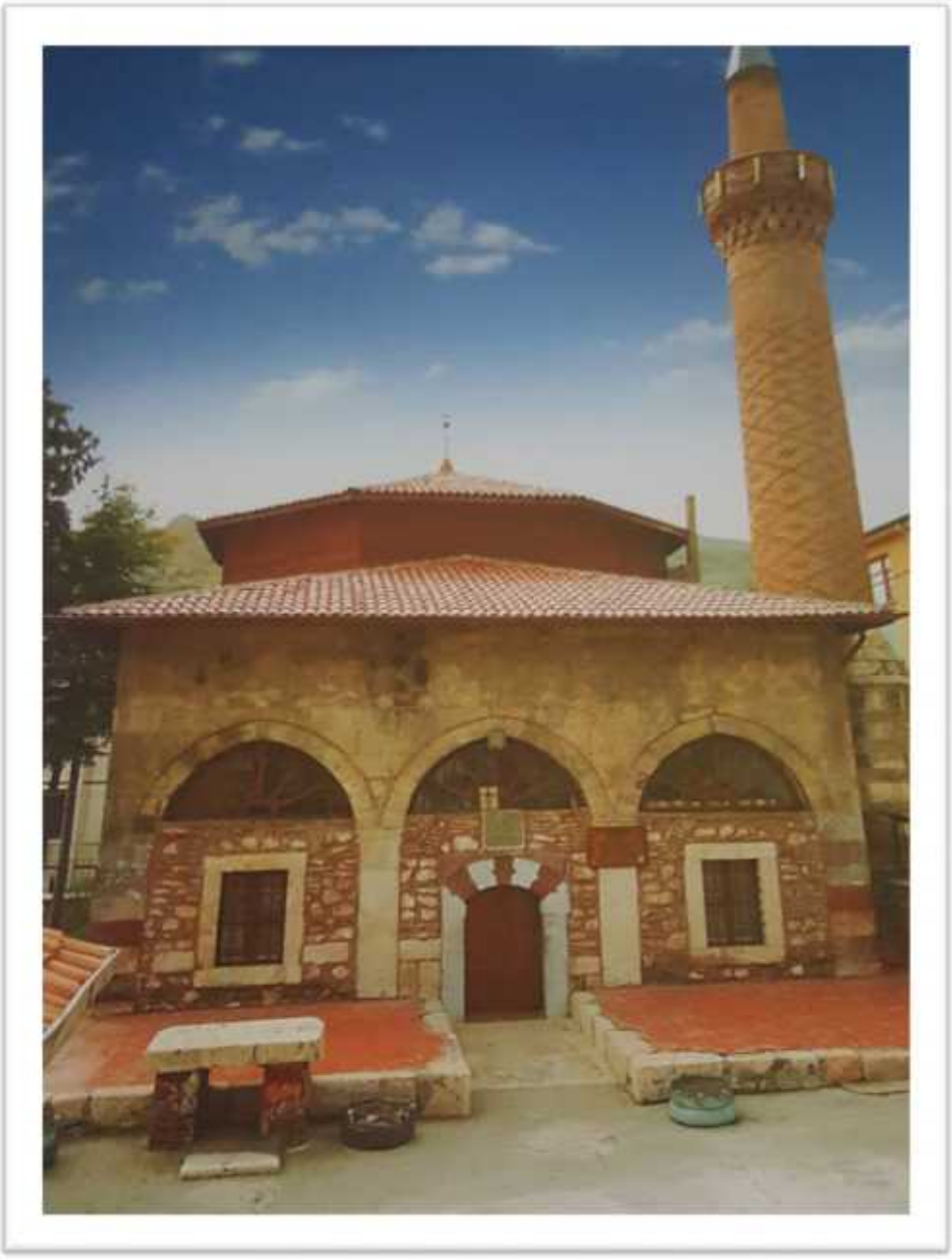

Ek 32: Tokat Merkez Sulu Sokakta Bulunan Cami.

(Tokat şehir merkezinde tarihî Sulu Sokakta bulunan bu cami 1301 yılında inşa edilmiştir. Ancak banisi ve mimarı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı döneminde 1505 yılında Abdülaziz bin İbrahim tarafından tamir edilip bugünkü şeklini almıştır.
Minaresi ise aslını korumaktadır.)

Ek 33: Ferhuniye Türbesi.

(II. İzzeddin Keykavus'un kızı Fatma Hatun tarafından vefat eden annesi adına Konya merkezde Ferhuniye mahallesinde yaptırdığı türbe. Vakfiyesi 1301 yılına aittir. İlk yapılırken külliye olan bu yapının günümüze ulaşabilen tek binası türbe kısmıdır. Gördüğü tadilatlar sonrasında aslî halini kaybetmiştir.)

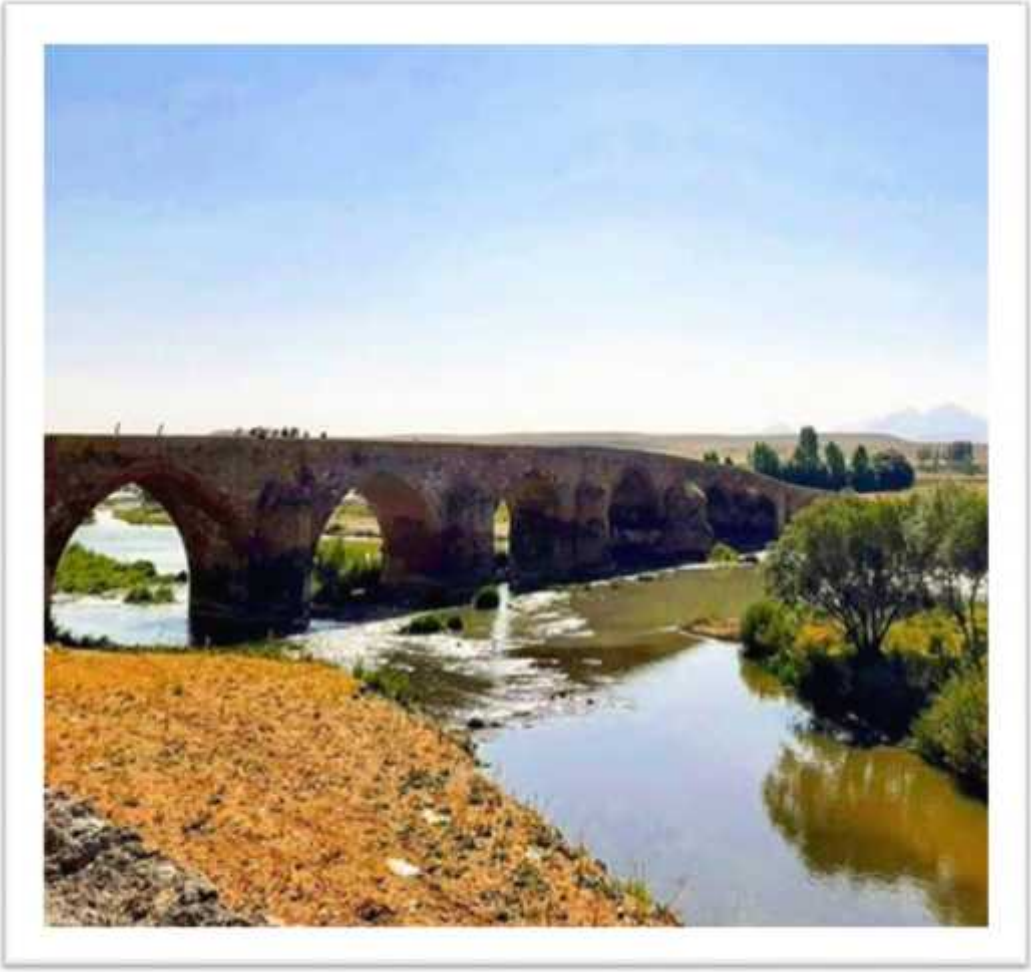

Ek 34: Çobandede Köprüsü.

(Bu köprü Erzurum tarihi İpek Yolu güzergâhında, İlhanlı hanı Gazan Han'ın vezirlerinden Emir Çoban Noyan tarafından 1298 yılında yaptırılmıştır.)

Ek 35: Afyon Kadınana Türbesi.

Ek 36: II. Gıyaseddin Mesud'un Oğlu Melik Taceddin Altunbaş'ın Mezarı.

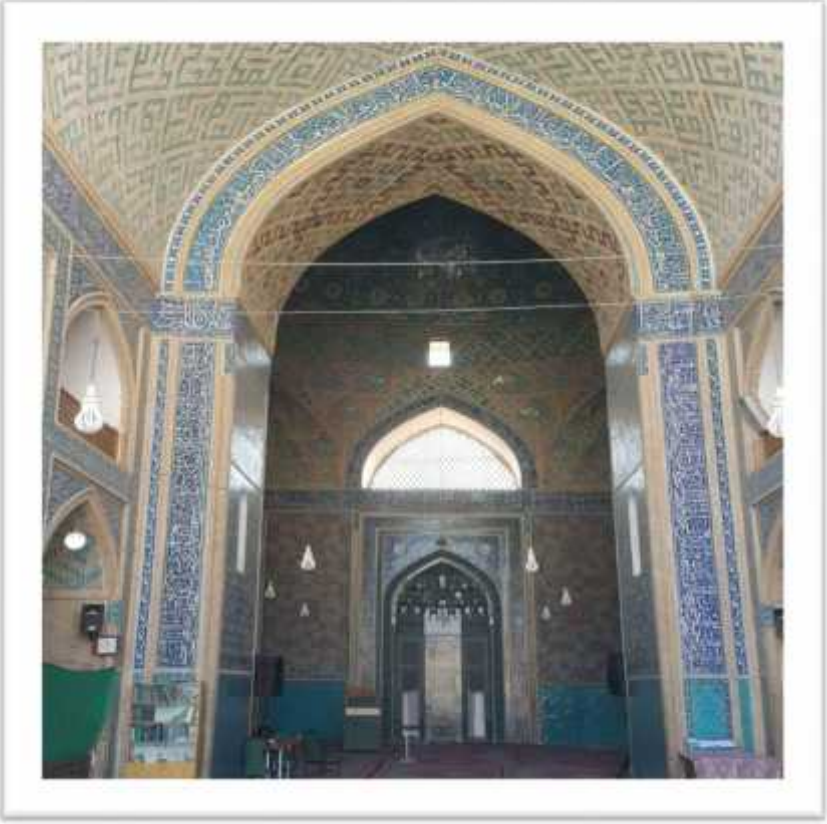

Ek 37: İran'da Isfahan'da Bulunan Cuma Camii.

Ek 38: Cuma Camii ve Nizamümülk'ün Türbe Yerleşimi.

Ek 39: Isfahan Mescid-i Cumasının Üsten Görünüşü ve İçten Melikşah Kubbesi.
(Kemal Özkurt, *a.g.t*, s. 285)

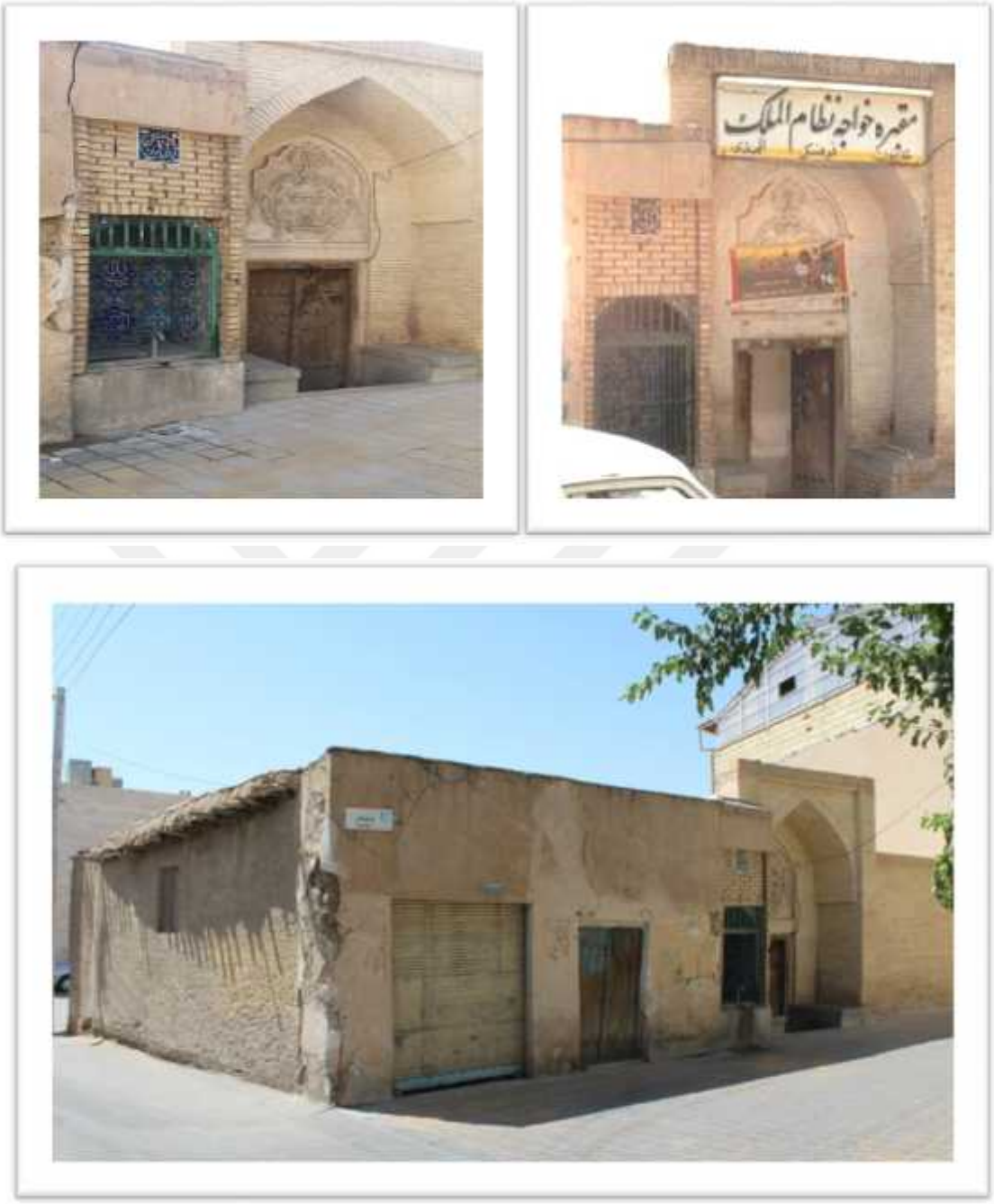

Ek 40: Nizamülmülk Türbesi Giriş Kapısı.

(Kemal Özkurt, *a.g.t*, s. 505)

Ek 41: Nizamülmülk Türbesinin Eyvanı ve Sandukaları.

Ek 42: IV. Kılıç Arslan'ın Abisi II. İzzeddin Keykavus'a Yazdığı Mektup.

XXXI

منشور بتمليك ضياع

دواعی شفقت برادرانه وبواعث محبت خداوندانه باعزاز جانب وانجاز مآرب مجلس اسمی ملکی معظمی عالمی عادلی مؤیدی مجاهدی مرابطی مظفری رکن الدینی قطب الاسلامی کهف الدوله ذخر الملة قوام المعالی نظام المکارم شرف آل سلجوق عضد الملوك والسلاطین ابوالمظفر قلج ارسلان اسماه الله از مکمن خفا بمظهر وجود واعلان آورده دیه البسارو را تا حدود نخوم وسینور وتوابع از ولایت محروسه اقشهر حمیت عن القهر بملکیت بوی بخشیدیم وبتملیك آن منشور همایون لازال مطاعاً بنفاذ رسانیده ارزانی داشتیم تا از سر فراغت بملکیت تصرف نماید وهر حکم مالکانه که خواهد از داشتن وفروختن وبخشیدن واقرار آوردن ووقف وگروکردن ودیگر تصرفات ملاّك درآن دیه وحدود وسینور وتوابع بی مانعی ومزاحمی ومعارضی بامضا رساند ، امرا ونواب سلطنت ایدهم الله وابدها برموجب امر مطاع روند ودیه البسارو را با حدود وسینور وتوابع ملك طلق وحق محض برادرم ، گرامی حسیب نسیب جلال الدوله القاهره سنآء الملة الزاهره شرف آل سلجوق تاج الملوك والسلاطین ذو المیامین والسعادة قلج ارسلان اسماه الله دانند وارزانی داشته ما تصور کنند واعتماد نمایند ، ان شآء الله تعالی .

Ek 43: II. Gıyaseddin Mesud Tarafından Melik Kılıç Arslan'a Verilen Temlikhane.

IV

منشور زعامت قیصریه بنام رکن‌الدین ملك کیومرث[1]

تجدید لباس شهریاری وتمهید اساس کشورداری را هیچ بانی معظم تر وبانی محکم تر وعروه وثقی وجنة اتقی از تحری مراضی یزدانی وتباغی مستحبات ربانی نیست تا بخلاف ادوار وتباین لیل ونهار بدان واسطه عماد ملك پایدار وسناد سرفرازی استوار ماند ودست دواهی طوارق حوادث ودواعی بوائق کوارث علی مدی الآماد والعصور والاعیاد والدهور من جمیع الجهات علی تباین الحالات از آن منقطع وممتنع گردد ولله الحمد حمداً یکون لحوله وانعامه مجازیاً ولطوله واکرامه موازیاً والصلوة علی شمس الهدی وبدر الدجی محمد المصطفی وآله مصابیح الظلام ومفاتیح الاسلام که ذات همایون مارا از مبدأ فطرت ومنشاء خلقت[2] باخلاق عدل که نتایج عقل است

حیث قال عم نواله (ان الله یأمر بالعدل والاحسان وایتآء ذی القربی) تحلیت داد واز اوصاف ذمیم که دلائل اصل لئیم باشد حین امرتم افضاله (وینهی عن الفحشآء والمنکر والبغی) تخلیت کرامت فرمود ومارا در سلوك جاده سرفرازی وانتهاج سنن بنده‌نوازی توفیق رفیق گردانید تا بهترین صفات وخوبترین عادات را دأب ذات خویش فرموده‌ایم وبدان متخلق ومتحقق گشته ویکی ازین سیر مرضی وشیم کریم ما آنست که رعایت جانب اقارب ومقربان را بر ذمت همت خویش لازم وفریضه می‌شمریم وهریك را از اقسام انعام واحسان بی‌امتنان پادشاهانه حصّهٔ تام وبهرهٔ کامل حاصل می
75b فرماییم وچون برادر اعزّ اشرف اکرم ما مجلس اسمی| ملکی مؤیدی کبیری عالمی منصوری رکن الدولة والدینی مغیث الاسلام والمسلمینی قامع الکفرة والمشرکینی قالع الخوارج والمتمردینی فلك المعالی قطب الاعالی افتخار آل سلجوق ظهیر الملوك والسلاطین ابو المظفر کیومرث[3] اسماءالله واطال بقاه ولاعدمنا لقیاه از دوحهٔ پادشاهی غصنی مورق واز سرحهٔ بختیاری شعبهٔ مونق است مخائل صلاح وسعادت از جبین زاهرش لامع ودلائل کرامت از جبههٔ فرخش ساطع وبا این خصال حمید وخلال رشید همواره ملازمت خدمت ومواظبت حضرت سلطنت ما اختیارکرده است وسعادت کبری ودولت عظمی در آن دانسته ومُلْهم اقبال از بارگاه ذوالجلال هر لحظه بگوش او بعد از (سنشدّ عضدك باخیك) بانشاد؛

بشب بخدمت او همچو شمع باش بپای — بروز بر در او همچو صبح خیز بگاه
که آفتاب سعادت بر آنکسی تابد — که همچو سایه بود در رکاب ظل الاه

نصیحت او کرده واو از غایت نیك بختی واجتنآء ثمار برخورداری این نصیحت را که مُقْتضی است بمناهج[4] الهی بگوش جان شنیده

وصلاح حال ومآل خود در اعمال آن دیده ، برموجب این مقدمات
عنان عنایت برصَوْب جانبش معطوف فرمودیم وهمت عالیرا بفراغ
بال او مصروف گردانیدیم وزعامت وسروری محروسه[1] دارالفتح
قیصریه[2] را بدو ارزانی داشتیم تا در تقدیم مصالح وتمشیت دولت
روز افزون ما ثبتها الله آثار نجابت وشهامت وصرامت وحزامت
باظهار می‌رساند واسباب وعدت پسندیده مرتب پیکار همایون دارد[3]
وسپاه ومتجنده بر جانسپاری وطاعتداری حضرت سلطنت ما ثبتها الله
تعالی تحریض لازم شمرد وبدانچه در ضمن منشور بقلم دیوان استیفا
مجدّه الله مسطور می‌گردد ادوات زعامت وقیادت را ترتیبی | بشکوه 1a
وتزیینی بآیین دهد وبرتجدد ایام وتبدل شهور واعوام مزید احسان
بی‌پایان مارا ترقب وتطلع افزاید الی آخره ؛ فی سنه لدن[4] ستماية .

Ek 44: II. Gıyaseddin Mesud Tarafından Melik Keyümers'e Verilen Kayseri Menşuru.

تقاریر المناصب

I

صورت منشور وزارت

چون معماران اقتدار آفریدکار جلّ جلاله جناب الحق وجود آباد عالم کون و فساد را بنیاد عمارت نهادند و نزهت جای (هوالذی خلق لکم مافی الارض جمیعاً) را معمور گردند ونعمت سرای (والارض وضعها للانام فیها فاکهة والنخل ذات الاکمام) را برومند گردانیدند واز اول هبوط ابو البشر آدم صفی صلوات الرحمن علیه مقالید امر و نهی ومفاتیح حل وعقد آنرا در قبضهٔ کرامت ایشان نهادند و بر قضیت (ان الارض لله یورثها من یشآء من عباد والعاقبة للمتقین) ، درهر قرنی جهانداری و در هر دوری تاجداری جهت نظام کارعالم وقوام امور بنی آدم و ترویج کاسد واصلاح فاسد اظهار می فرمودند واز خزانهٔ (یختص برحمته من یشآء) افسر شاهی بر فرق ایشان می نهادند تا این عهد میمون وعصر فرخنده که زمرهٔ کرّوبیان قدرت ملکوت درسلك روحانیان عزت جبروت از بارگاه لم یزل ولایزال بزبان (العظمة ازاری والکبریآء ردائی) بشارت ظهور دولت روزافزون پادشاه روی زمین غازان خلدالله ملکه که تا ابد پایدار باد و بردوام

واستمرار مسامع جهانیان را مقرّط ومشنّف گردانیدند و بروفق فحوای حدیث نبوی صلوات الرحمن علیه که (ان الله یبعث لهذه الامة فی رأس کل مأیة سنة مَن یجدّد لها دینها) بر اعلاء کلمهٔ حق وتمهید قواعد اسلام وتشیید مبانی دین احمدی وتقویت ملت وسنت واهانت ارباب ضلالت واماطت احزاب جهالت همت اعلی مصروف فرمودند وسایهٔ عدل گستر آن سایهٔ پروردگار بر بسیط مزرع آخرت مبسوط شد وسکان هفت کشور در خانقاه امن وامان (کلوا واشربوا هنیاً) قرار گرفتند و در منتزهات حقایق (فیها تشتهی الانفس وتلذّ الاعین) باجتناء ثمرهٔ (شجرهٔ طیبة اصلها ثابت وفرعها فی السماء تؤتی اکلها کل حین) مشغول شدند وعرصهٔ آفاق وصفحات ایام بعدل شامل ومرحمت کامل ایشان مزین گشت وآستان سما رفعت وسدّهٔ کیوان جلالت ایشان سجده‌گاه جباران جهان وبوسه جای قهاران عالم شد وطوائف امم وکافه برایا در ریاض حفظ وعیش ودعت و راحت وسلوت سکون واستقامت یافته ، در دعاء دوام دولت روزافزون افزوده ، آیت (وان تعدوا نعمة‌الله لاتحصوها) می‌خوانند ومی گویند (بقیت بقاء الدهر یا کهف اهله : وهذا دعاء للبریة شامل) وبنابرآنکه روایح عواطف یزدانی بر احوال ما فایح بود وآثار عنایت سبحانی بروزکار ما ظاهر ودولت قرین واقبال همنشین لازبندگی حضرت الطاف بی‌کران وبی‌پایان در بارهٔ ایشان متواتر فرمودند وحکم استقلال در سلطنت تمامت ممالک محروس روم برطریق سنت آباء کرام با سلاطین

سلجوق ارزانی داشتند وخورشید[1] مسرت مشتری بهجت سایه راحت وحزم (؟) فرح براولیا وتیر[2] ترح براعدا انداخت ونیابت حضرت علیا[3] وحکم وزارت در جملکی ممالك طولاً وعرضاً بمجلس عالی قادر مشفق صاحب اعظم عالم عادل مؤید ممکن مظفر مجاهد منصف متصف دستور معظم شمس‌الدنیا والدین شرف‌الاسلام والمسلمین جلال الملة کهف الامة قوام المملکة صلاح المعالم باسط الامن والامان ناشر صحائف العدل والاحسان ناظم امور الدهر مدبر مصالح عصر فلك المعالی قطب الاعالی حاوی مفاخر الامم جامع محاسن الشیم ذخر الوری مالك ازمة الوزرا معین الملوك والسلاطین اینانج همایون خواجه[4] جهان نظام الملك نائب الحضرة العلیا[5] | ابی المکارم والمحاسن احمد بن عثمان اللاکوشی ادام الله علوه تفویض کردند وطراوت کسوت جلال وطلاقت عظمت اقبال وطراز حله کلیات مآرب ومطالب وابّهت روزکار واهبت روزکار ماست وبر تجدد ایام ولیالی لآلی حفاوت او برمت احوال سلطنت انتظام پذیرفته ونضارت ریاض دولت ورفعت بواسطه[6] اهتمام او متزاید گشته ودر فتح باب امور مملکت در موافقت اسعاد واتحاد مساعی مشکور مبذول داشته حسب زاهر ونسب طاهر او در اکناف واطراف عالم ظاهر وآثار مآثر او متزاید ومتظاهر،

له الجوهر الساری یؤم شخصه یجوب الیه محتداً بعد محتد[7]

وچون بیاری باری وعارفت وشفقت ومرحمت بندگی حضرت[8] کار بوفق ارادت وخواستاری آمد ووجود شریف او در حیاطت حریم دولت ومحامات حوزه[9] سلطنت اصلی

قوی ورکنی وثیق بود وازلوح وتقدیر بر جوبیار وجود چون او نهال غضّ وطری نخاسته ودست توفیق دردست بزرگی چون اوْ سروری ننشانده ودراعتناق سری وسروری مثابت واین السری حاصل گردانیده رای متین او گره بند مهمات وفکر ثاقب او انگشت نماء حل مشکلات ،

له رای یحاکی حدّ سیـ ـف باین عضب حسام
اذا ماتنزه (؟) فی وجه خط ـب تولّی بانصرام وانهزام

وتیر دعآء (واجعل لی وزیراً من اهلی هارون اخی اشدد به ازری) بر هدف اجابت رسید وفحوای (اذا اراد الله بملك خیراً قیض له وزیراً ان نسی ذکره وان نوی اعانه) صفت حالّ ونعت مقال شد | وسعادت خطاب (وشاورهم فی‌الامر) کرامت گشت بمشاورت ومناصحت ومعاونت ومساعدت آن وزیر کریم ذات ومشیر عادل صفات اغتنامْ وتعویل نموده وبیمن عادل شامل وعقل کامل او استظهار فزوده واز حضرت عزت استعانت طلبید (رب اوزعنی ان اشکر نعمتك التی انعمت علیّ وعلی والدیّ وان اعمل صالحاً ترضاه) خوانده وزارت تمامت ممالك محروس را زادها الله بسطةً واتساعاً بحکم اقتدار او مستند گردانیدیم وزمام همگی مصالح ازحل وعقد وقبض وبسط ونصب وعزل وداد وستد وکیرودار کافهٔ اکابر وامرا وعظما وخواص وصدور وجواشی وعامهٔ خول وخدم وحشم واصحاب مناصب وارباب مراتب وادانی واقاصی

و اذناب ونواصی در قبضهٔ عنایت او گذاشتیم و امارت و سروری وحکومت فلان شهر بکفایت نواب شریف او تفویض کردیم واگرچه ذات کریم و عادت پسند او جز سلوك جادهٔ معدلت وتقویم کوی انجاد نیست وفکر اودر مضایق حقایق ثاقب است ورای او در سوانح مصالح صائب و حدیث (اعط القوس باریها) محقق شده واز وصایت استغناء تمام حاصل اما برحسب (وذکر فان الذکری تنفع المؤمنین) بیاد شریف او داده می شود که نظر شفقت وعین رأفت بر ساکنان ممالك محروس مصروف دارد وهمت مبارك برعمارت امصار وبلاد و محافظت قلاع وبقاع وصقاع وحصون وصیاصی واطراف وثغور وحدود مقصور فرماید ودر ازالت ظلم وعدوان وازاحت بغی وطغیان وبسط بساط معدلت ورعایت جوانب رعایا وضعفارا که ودایع آفریدگاراند اشارت (کلکم راع وکلکم مسئول عن رعیته) ودر بسط بساط معدلت وربط اوابد نصفت فضیلت (العدل میزان الله بین العباد وهو فی الاخرة خیر الزاد) ملازم خاطر و منیر ضمیر منیر دارد چه شجرهٔ عدل ونیکوکاری را ثمرهٔ تمتع و برخورداری باشد ومقدم شفقت وداد گستری را سعادت، ونیك اختری نتیجه روزی شود و چون مهمات مملکت بی مهابت شمشیر آبدارکه (وانزلنا الحدید فیه بأس شدید) تیسر نمی پذیرد ومصالح دولت بی قلم کار گزار که محل قسم و محك تجارب امم است مضبوط نمی شود، رعایت جماعتی که بدان دو آلت شریف وآداب منیف منسوب باشند

از مفترضات تصور می نماید که، شعر

صلاح العباد و رشدالامم — و امن البریة من کل غم
بشیئین مالهما ثالث — بخرق الحسام ورفق القلم

چنانکه بواسطهٔ مکرمت او کافهٔ طوائف وعامهٔ انام از خواص وعوام درکنف حمایت وحریم حیاطت او فارغ البال ورخی الحال گردند و مصابیح دولت سلطنت باقتباس رای ورؤیت او روشن شود وعهد کریم او رشك زمان عهد صاحب عبّاد وآصف ونظام الملك ودیگر وزرا شود و ذکر جمیل واحدوثهٔ خوب او بر صفحات ایام ووجنات اعوام مخلد ومورخ ماند، مطالعه کنندگان کائناً من کان فلان را قائم مقام ما ووزیر ومشیر مطلق دانند و جملگی امور ممالك محروس را برای روشن اومفوض شناسند و حکم وامر اورا نافذ وممتثل شمرند و ازحکم او عدول نجویند برینجملت اعتماد بتوقیع همایون سازند انشاالله تعالی .

Ek 45: Vezir Ahmed Lakuşî'ye Verilen Vezirlik Menşuru.

Sultan Alâeddin Selçûkî Merhumun, Osman Ğaziye Virdûgî Berâtın Suretidür

Bismillâhirrâhmanirrahîm. Min bürhân-ı emîre'l-mü'minîn Alâeddin [keykubât] ferâmürz es-Selçûkî, eyyedallâhü'l-meliki'l-âlî, hamd-u sipâs ve şükru bî kıyâs, ol hâlik-i biçün ve râzik-i halîfe-i rub'i meskûn, bel râziku cümle-i mahlûkât ve sani'i cemi'i mesnû'ât, celle celâluhu ve 'ammâ nevâluhu hazretine ki, hil'at-ı hilkatı safâ vü safvet üzere tînet-i Âdeme giydirüb, efser-i hilâfeti fark-i mübârekine urûb, serîr-i "*İnnâ ce'alnâke halîfeten fi'l-arzi*" (Kuran-ı Kerim, 38/26) de mütemekkin kılûb, cümle-i sakinân-ı eflaki "*Ve iz kulnâ li'l-melâiketi uscudû li-Âdeme fesecedû*" (Kuran-ı Kerim, 2/34, 7/11, 17/61. 20/16.) ile me'mûr idüb, ol halîfe-i enâmı muazzez ve mükerrem eyledi. Ve salavât-i nâmiyât-ı resûli Muhammedün aleyhi salât **(9lb)**ve's-selâm hazretüne ve çâr-ı yâr-i bâ safâ hazretlerüne ve âlî ve ashâbı ve tevâbi' ve levâhikı rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecma'în üzerüne olsun ki, mekteb-i hikmetde "*Ve alleme Âdeme'l-esmâe küllehâ*" (Kuran-ı Kerim, 2/31) dan ğaraz, ânların nâm-ı şerîflerinün zuhûr ve intişârı olub, her çend, sülb-i beşeriyyetden nice bin enbiyâ-yı güzîn, salâvâtullâhi teâlâ aleyhim ecma'în ve evliyâ-yı saadet-karîn ve selâtîn-i ğazâ âyinin Âdemden vucüda geldükleri, zâtı-ı latîf ve dîn-i münîflerinün, şeref-i şuyû'i idi. Lâkin suhûf-i risâlet ve menşûr-i hilâfet min evvelihi ilâ âhirihi, mühr-i nübüvvet, hâtem-i enbiyâ ile muhattem olduği bigi, ânun mübârek makdemi berakâtîle, ümmet-i âlî tuheminin [nühmetin] selâtîn-i [sahib kıran], pâk dinleri dahi, sâir edyân hükkâmına mütefevvik vâki' olub, her zamanda bir sâhib-kurânın yerlîğ-i beliğ saadet unvânı, "*İnne'l-arza lillâhi yûrisuhâ men yeşâ"* (Kuran-ı Kerim, 7/128) tuğrasıyla müzeyyen ve her vakitde bir bahtiyâr-ı cihân-bânın, tevkî'i refî i âlî **(92a)** şânı "*Ve rafa'nâ ba'dukum fevka ba'din derecâtin"* (Kuran-ı Kerim, 43/32) Hatt-ı dil gûşâsı ile mübeyyen buyurulüb, her birinin gûş-i hûşuna sâdâ-yı "*Velein şekertüm le ezidennekum* [ve nidâ-yı] *velein kefertum inne azâbî leşedîdün*" (Kuran-ı Kerim, 14/7) irgûrilûb, lâ cerem mâide-i ihsânından behredâr olan, abd-i şukûri, salâyi'r-rahmetden dûr olan [ferâ'ine], firâ'îne ve cebâbirîye ekseriyâ mansur ve muzaffer olub, ve hüve'l-azîzü'l-ğafûr mefhûmîle, makâm-ı şükrânda muazzez ve muhterem olurlar. Lihâzâ[nâ] [felihaza]mühr-i devlet ve ikbâl-i rûz-efzûnum, sipehr-i saadet ve iclâldan, tâli'-u lâmi' olub, nûr-i hûrşîd furûğ-i vucûdumi, es-sultânu zillullâh-i fi'l-ardi pirâmununda, pûr-ziyâ ve cilve-numâ kılûb, vallâhu yu'ti-mülke men yeşâ' cübbesin, kâmet-i pûr-istikâmetimde, lâyık-u erzânî görûb, "*İnne hâzâ lehüve'l-fazlü'l-mubîn*" tâc-ı ibtihâcın, fark-ı farkdan sayeme sezâ-vâr ve [icrâ] âhari buyurûb, mesned-nişînân-ı "*Küntum hayre ümmetin uhricet***(92b)** *li'n-nâsi, te'murûne bi'l-ma'rûfi ve tenhevne ani'l-münkeri*" (Kuran-ı Kerim, 3/110) sadrında temekkün ve imtiyâz-ı ihsân eyledi. Biz dahi, "*eş-şükru yezîdu'n-ni'mete*" fehvâsîle âmil olub, " *Ehsin, kemâ ehsenallâhu ileyke* " (Kuran-ı Kerim, 28/77) mâidesine bâr-i'âm virûb "*Ve in te'uddu ni'metallâhi lâ tuhsûhâ*" (Kuran-ı Kerim, 16/18, 14/34.) âsârın makdûr-i beşeriyyet ve iktizâyı saltanat üzere mebzûl tûtub, menâsıb-ı aliyye ve merâtib-i celiyyei ehline bî dirîğ idüb, her kimesne kâbiliyyet ve isti'dâdına göre, ber murâd kılmak bâbında, te'hîr-u terâhiyi câyiz görmeyûb, "*A'til-kavse bârihâ*" kabzasın ehline sunub, memâlik-i enâm ve hudûd-i İslâm içre, hizmet-i lâzimesin edâ kılan, mübârizân-ı meydân-ı veğâ ve dilîrân-ı ma'rike-i hîcâ erlikle, Rüstem-vâr [koç yiğidin] nâmdâr olan koçak yiğitlerün ve yegâne anılan erenlerün herbirine, hall-u hâlünce ve rütbe vü makâmınca ri'âyet ve şefkatlar olunub, mesâ'î-i meşkûraları zâyi' olmamuşdür. Ol cümleden merzubân-ı hatta'i pîr, olan saadetmend-u âlî câh-i Osmân, **(93a)** Şâh ibn-i Ertuğrul Beg, hayr-i hâh ve ebbetallâhu kevkeb-i saadet-i âyîn-i i cebîn-i i'zzet karînünde[n] tâbân ve [cerâeti ve celâdeti] dırehşân olub, ilâ cemî'i ekârib-i se'îdi'l-a'vâkib ve cümle a'şâyir ve kabâili, ğazâ ve mücâhedeyi şi'âr ve küffâr-ı hakisârı birle, mukâtele ve kâr-ı zâyi, kâr idüb ve "*kâtilü'l-müşrikîne kâffeten"* mefhûmi sermâye-i rûz-i gâr idünüb, el-âyetü "*Kâtilullezîne lâ yu'minûne billâhi ve'l-yavmi'l-âhiri velâ yuharrimûne mâ harremallâhu ve resûluhu velâ yedînûne dine'l-hakki mine'l-lezîne ûti'l-kitâbe hattâ yu'tü'l-cizyete an yedin ve hum sâğirûn"* (Kuran-ı Kerim, 9/29) medlûlun tahkîk ve icrâsında tedkîk eyleyûb, cerâet ve celâdet-i âvâzesîle 'âlem pûr olmağîn, etrâf-u eknâfda[n], cânib-i şerîfüne vârîslerü "*Harridi'l-mü'minîne alâ'l-kitâl*" (Kuran-ı Kerim, 8/65) nukaddiyesîle toylayüb, siddîk-vâr mâlikîn râh-ı hakda bezl ve fârûk

misâl-vârın i‘lâ-yı kelimetullâha sarf idüb, hisâl-i Osmâniyesi, cidâl-ı şîr-i yezdâniye karîn ve faâl-ı rahmâniyyesi, efdâl-i samedânîye **(93b)** rehîn [rehber] olub, hevâs-u ‘avâm, şükrân-ı ni‘metle, ratbü’l-lisân ve kâffe-i enâm, irtifâ‘ ve irtikâsına muntazır ve nigerân-ı tînet-i tayyibesi, kilâl-ı [zilâl-ı] devlet birle muhammer [muattar] ve katre-i latîfesi, a‘nber-i i‘zzetle mübahhir olub, havâss-ı zâhire ve bâtınesi, hiddet-u dikkat ile mevsûf ve kuvvet-i mütehayyile ve intikâl-i sur‘at ve tîzrevlikle ma‘rûf, tîğ-u sinânı berk-i hâtıf ve tîr-i cân-sitânı, şihâb-ı sâkib, akl-i kâmil ve re’-yi sâib, semend-i ikbâli râm ve baht-ı fermân, ber alâm-ı kâ‘id-i zafer-pîşrev ve peyker nusret önünce, tîzrev ve ricâl-i ğayb mû‘înı ve ervâh-ı şühedâ karîni, feth-i müjderesân ve tevfîk-i hem-i‘nân, ahd-ı ba‘îd ve rûzigâr-ı medîdde, âbâ vu ecdâd-i i‘zâmımuzla enârallâhu berâhînehum, âbâ u ecdâdı rahimehumullâh, Tûrân’dan İrân’a, Bel Ahlât’dan Yûnân’a muhâceret ve müzâharet tarîkin meslûk tûtub, eyyâm-i fursatda ki, hengâm-ı ğaybdandür, merâsîm-i cân-sipâride envâ‘i dikkatla, dakîka fevt itmeyûb, sâbika gendûlara yurt ve ocak virîlan mahmiyye-i Ankara Kara **(94a)** tağından, havâli-i İnönü ve hatta-i Bîd ve Yenişehrdan, Eskişehre ve İnegöl veyâ hisâr etrâfı ve me‘mûriyyenin ekser nevâhîsin, kuvvet-i bâzû ile açûb, memâlik-i İslâmiyye muzâfâtına dâhil itdûgünden ğayri, ne denlû gürûh-i mekrûh, kefere-i fecere, demmerallâhu ve kahharahum “*Ve mekeru ve mekerallâh, vallâhu hayrü’l-makirîn”* (Kuran-ı Kerim, 3/54) tıbkınca anâ mekr-u hîle kasdın itdilar ise, gerû bi i‘nâyetillâhi teâlâ gendûlara râci‘ olub, “*Asâ en tekrehû şeyen fehüve hayrün lekum*” (Kuran-ı Kerim, 2/216) üzere, fevâid-i amîmesî gendûye âyid olmağ ile hemîşe a’dâyı bed re’yi hecîl ve münfeil olub, [düşüb] a’lel husus, İbn-i Mağûlube dedükleri mel’ûni haklayûb, tağallüb ve tasallut-i hizb-i müşrikîne muhakkak olub, nufûs-i habîsenin ervâh-ı keşîfesi, ceyfe-i ebdânlarından girîzân olub, herbiri mürde-i bî cân ve hanımanlarından âvâre ve sergerdân-ı bihâr-u beyâbândan bâş kurtarûb, me’yûs-u menkûs, pervâne-i bî per gibi, ol şem‘i nûrânîye kasd itdüklari nice bâl-u perleri münkesir ve münharik-i **(94b)** hâk-i mezellete düşüb, *“Kul len yenfe’ukum el firâru, in ferertum mine’l-mevti, evi’l-katli ve izen lâ temette‘ûne illâ kalîlâ”* (Kuran-ı Kerim, 33/16) manası sudûr-u zuhûr bulûb ve kendû bahtiyârliğîyla varta-i helâkdan, necât yakâsına çıkûb, anın hakkında zemîn-u zamândan, nidâyı *“Lâ yestavi’l-kâ’idûne mine’l-mü’minîne ğayri uli’d-darari ve’l-mücâhidîne bi emvâlihim ve enfusihim feddalallâhu’l-mücâhidîne bi emvâlihim ve enfusihim a’lel-kâ‘idîne ecren azîmâ”* (Kuran-ı Kerim, 4/95) kâh-ı sımâh-ı hümâyunuma irişüb ve cenâb-ı ilâhîde derâcât-ı “*minhu ve mağfireten ve rahmeten ve kanellâhu ğafûran rahîmâ*” (Kuran-ı Kerim, 4/96) mevhibesine mustahak olub, cenâb-ı vâlâ-yi şehinşâhîden dahi “*Men câe bi’l-hasaneti, felehu aşere emsâlihâ*” (Kuran-ı Kerim, 6/610) riâyetine ehak ve elyâk görûb, tûğ-i subh-i tırâz-u âfitâb-ı âlem-u tabl-u nakkâre-i pûr zemzeme-i muhteşem tefvîz ve tahsîs kılınüb, Livâ-i Eskişehrden, Yenişehre vârınca hatta-i Bîd ve nevâhisîyle mecmû‘an bir sancaklık yer i‘tibâriyle, saadetmend-i müşârun ileyhe taklîd idüb vîrdim. Ve **(95a)** buyurdum ki, şol ki müktezâ-yı zât-ı âdalet simâtidür [zat-ı saadet simâsıdür], mesned-i emâret ve eyâletde, kemâl-i vekâr ve sekîne birle, temekkün ve karâr idüb, *“İ‘dilû, hüve akrabu li’t-takvâ*” (Kuran-ı Kerim, 5/8) mefhûmun, şi‘âr-u disâr idinüb şerr-i zâlimi, mazlûmdan defi‘ ve âteş-i mezâlimi, rû-yi zemînden refi‘ itmesine cedd u cehd gösterûb, “*Adlu sâ‘atin, hayrün min ibâdeti seb‘îne seneten*” fevâidinden behremend olmağa çalışüb, zemân-ı hükûmetde vazî‘ ve şerîf-u ğanî-u fakîr ve alîm-u câhil ve karîb-u be‘îd ve müsâfir-u mücâvire cümleten yeksân bakub, da‘vâları fasl olmayınca, mekâdirîyle mukayyed olmayûb, şer‘a müteallik umûri kuzât-ı enâm ile fasl idüb ve siyâsete mevkûf [müstahak] olani, bilâ tevvekkuf yerine getürüb, me‘a hâzâ, *“eş-şefakatü âlâ hulkillâh”* üzere iraka-i dimâdan, sabr ve firârı [sabr-u kararı] elden komeyûb, ihlâk ve iftâdan sonra, [caize ki, efnâ ve ihlâkdan sonra], ol şahs-ı mağdûbun ifâsında nev‘an fâide müşahede kılınüb, hazâr hayf ve teessüf mufîd düşmeyûb, fırsât fevt olmağîle **(95b)** bâis-i decret ola. Fe emmâ “*Velekum fi’l-kısâsi hayâtun yâ uli’l-elbâb*” (Kuran-ı Kerim, 2/179) va‘îdinden inhirâf itmeyeler. Meger kim, verese-i kâtil diyeti, kısâsından afdal tutub, tercîh ideler. Ol hînde dahi, hukûk-i eytâmı bî kusûr ifâ itdürüb, *“Velâ takrabû mâle’l-yetîmi illâ bi’l-letî hiye ahsen”* (Kuran-ı Kerim, 6/152, 17/34) nehyi müntehî olan ve sâdât-ı i‘zâm ki,

semere-i şecere-i [neseb-i] Mustafavî ve netîce-i mukaddemât-ı heseb-i nebevîlerdür. A*sluhâ sâbitün ve fer‘uhâ fi’s-semâ”* üzere muazzez ve muhterem tutub, mezâk-ı cânı, ânların reâyeti ile şâd-ı kâm ve revâk-ı revâni, ânların himâyeti, sebebi ile sidreh[Sidre-i] makâm idüb, i‘zâz u ikrâmlerini dahi, zuhr-i âhiret ittihâzîyle ve u‘lemâ-i fehâm ki, verese-i seyyidi’l-enâmdürler, kemâl-i lutf-u şefkat ile mer‘i ve muhmi tutub, ifâ-i dîn-i mubîn ve icrâ-yı şer‘i metîn, ânların vücud-i şerîf ve enfâs-ı latîfleri berakâtından bilûb, “ *Luhûmü’l-ulemâi masmûmetun*” müktezâsınca, hâtır-ı âtırlarını rencide itmekden be ğâyet endîşe ve hazer ideler. Tâife-i sipâhiye ve vazîfe ve ihsân-ı ebvâbını kûşâde kılûb, ifrât ve tefrîtden müctenib ola. **(96a)** Ve re‘âyâ vü berâyâ caniblerin dahi, kemâ yenbağı mülâhaza eyleyüb, ne ânların rusûm-i ö‘rfiyesin defter ile ta‘yîn olunan kimesnelerden meni‘ ve ne anlardan ziyâde bir habbe nâ-hak yire alınmağa cevâz gösterüb, hâlet-i mutavassıta ile cânibeynde ri‘âyet ideler ve zurrâ‘u harrâsi, bedâyi‘i, su’i ihdâsdan, hıfz-u harâset ve âsîb-i rûz-gârdan siyânet idüb ve dâyi‘ullâhi’l-fi’l-arz emanet darlığın, dikkat-i tâm ve ihtimâm-ı mâlâ kelâm ile yerîne getürüb, yevmen fe yevmen ta‘mîr-i bilâd ve terfîh-i i‘bâddan [terkî-i ibâddan] hâli olmayüb, mukaddemât-i nısfeyni müntec, saadet-i dâreyni mülâhaza idüb, semârât-ı nihâle, ma‘dalet-i meyve-i râğ-i Cennet gibi, müteceddid ve mütezâif olmak içün, mesâ‘i-i cemîle sarf eyleyûb, bu ebyât-i hüceste âyâtın ma‘nâsını, geşt-i zâr-i tabâyi‘i dehâkîn cihânda, dest-i nişâ eyle.

Beyt:

Zibâğî ki pîşî nigân kâştend
Pes âyendegân meyve ber dâstend,
Çû ez behr-i mâ geşte şud çend çîz
Zî behr-i kesân mâ be-kârim nîz **(96b)**

Ve ihyâ-yı mevâtda, cidd-i beliğ ve sa‘y-i bî dirîğ zuhûra getürüb, *“Men ahyâ mevâten mine’l-arzi fehiye lehu ve â‘diye’l-arzi lillâhi veli resûlihi, sümme hiye lekum minnî”* (Kuran-ı Kerim, 16/65) medlûlîyle tâlibîni behremend ve râğibini beru-mend eyleyûb, nevâhi ve büldânda hâli ve mu‘attal yer kodurmeyûb, şîn ve âyâdan kılîvermesüne hümemi-i âlîyesin bezle [memur] eyleye ve evkât-ı hüceste saati, edâ-yı ferâiz-i hamse birle, harb-u silm ve temekkün-u a‘zmda tevekkül-i tâm ile güzerân idüb, cengde lecâcet ve sulhda mülâyemet suretlerün matrûd tutub, re’yu müşâvere-i matbû‘adan sonra, her kankisi ki lâzim gele, hassaten li vechillâhi teâlâ ve teba‘an li resûlihi fırsat fevt eylemeyüb, ğayret-i dîn-i İslâm ve kâ‘ide-i seyyidi’l-enâm içün, rûz-u şeb çalışüb, ta‘tîl ve ta‘vîki revâ görmeyüb *“El Cennetü tahte zilâli* **(97a)** *es-suyûf”* mazmûnuni mücâhidine beyân itdürüb, *“ Velâ tahsabennellezîne kutilû fî sebîlillâhi emvâten, bel ahyâun inde rabbihim yürzekûn, ferîhîne bimâ âtâhumullâhu min fazlihi”* (Kuran-ı Kerim, 3/169) fezâilinden kaçmayûb*“Ve câhidû fî sebîlillâhi hakka cihâdih*” (Kuran-ı Kerim, 22/78) nusûsunun istifâsını, a‘tiyye-i u‘zmâ ve vesîle-i mekâsîd-i dîn-u dünyâ bilüb, tevekkuf ve ihmâli revâ görmeye ve mâli ğanâyîmden, hums-i şer‘iyi ihrâc itdükden sonra, ğuzzât-ı nusret-şiârdan piyâde vü suvâra, bi hesebi istihkâkihim tevzi‘ ve taksîm eyleyüb, her birinün hisse-i şer‘iyyesin ifâ eyleye ve kefere kutalâsını meydân-ı cihâddan yîkûb, el-ân mübârîzler *ile “Men katale katilen, felehu selbuhu*” hadîs-i şerîfi üzere âmil olub, nefâyîs-i emti‘adan olduği takdirce, akçasız almayüb, bî vechi tâmdan ziyâde muhterîz ve müctenîb olub, hukûki müstahikine vâsıl eyleye ve hezâyîn-i emvâl-i hükkâm li‘âm-i **(97b)** a‘dâ-yı bed-faâl, [fercâm] ne denlü olursa, defter ile beyti’l-mâl-i hâssaya zabt itdürüb, bir akça vü bir habbe hâric kodurmayüb, cevâhir-i mütekavvime ve akmişe-i mütenevvi‘adan, lâyık-ı ihtişâm-ı saltanat olanı, ğulmân-u cevâri-i merğûbe birle, cenâb-ı saltanat-meâbıma revâne eyleye ve durû‘i aslihâ aksâmından müntehablarin başka tutub, ğayrisin vakt-i hâcetde bilâ vazîfe vâran ğâzîlere virüb, sufûf-i ricâl-i mürettib eyleye ve şâyidü’l-hâl, ihtiyâcı çokla deyû, zât-ı sutûde sıfâtına mahsûs gönderilan, iki buğçaciyye rûmî ve ilâce-i mısrî ve çatma ve kadîfe-i Frengi ve bir kabza altunli kılıç ve bir beddâvî-semend-i müstemend, cündiyâne sîmi rahti ve çumak ile ve yüz bin dirhem nakdiyyeden ğayri bin nefer çiye ve cevşen ve hûd bir keskavân ve iki kabza kemân, ellişer oklû memlû cu‘yalarîyla ve binbeşyüz kıyye siper ve üçbin kabza kılıç-u hançer ve iki **(98a)** katâr deve yünü, sinân-ı hasm-sitân ile merbût gönderîlan umdetü’l-a‘yân

Karaca Balyân Çâvuş, zîde kadruhudan ber mûcib-i defter ahz idüb, lâzım oldukda ğuzât-ı nusret âyâtdan dirîğ etmeyûb, sebîl-i cihâdı meftûh kılâsüz ve resm-i boğça ve teşrîf-u şâkkân-ı hâssa ve ü‘şrü bevvâbiyye ve resm-i betî ve yirlîğ ve â‘det-i pervânedâr ve sadr-ı defter-nevîz ve muğâvaza-i tuğrâ-yi ve ta‘me-hâhi yâzûnûz ve pîşkeş-i nev-rûz ve müşrifât-ı sâliyâne ve selâmâne-i mülûkâneden, bi’l-cümle şân-ı saadet-nişân ki, fâriğü’l-bâl ve mükzi’l-âmâl kılûb, hâtır-‘âtırna, ol bâbda cüz’î ve küllî nesne irgûrmeyûb, daima huzûr-i kalble, uğûr açukluğuna, a‘vn-i ilâhî ve mu‘cizât-i risâlet-penâhî te’yîdi ve hazır-u ğâyib erenlerün, zâhir-u bâtın himmetleri ve benim hayr duâm birle, kendûne bedrika vü kafâdâr mülâhaza eyleyûb *“Ud‘û rabbekum tazarru‘an ve hufyeten”* (Kuran-ı Kerim, 7/55) kelimât-ı tayyibesini dûş-u gerdânına hamâyil sâlüb, *“Hasbiyallâhu ve ni’me’l-vekîl”* (Kuran-ı Kerim, 3/73) **(98b)** virdini pîşkâr *“ Ni’me’l-mevlâ ve ni‘me’n-nasîr”* (Kuran-ı Kerim, 22/78) zikrini tekrar kılmakdan hâli olmayüb, *“İnnallâhe işterâ mine’l-mü’minîne enfusihim ve emvâlihim bi enne lehumu’l-cenne. Yükâtilûne fî sebîlillâhi, fe yektulûne ve yuktelûne va‘den aleyhi hakkan fi’t-Tevrâti ve’l-İncîli ve’l-Kur’ân”* (Kuran-ı Kerim, 9/111) muâmelesinün rubhîyle sûd-mend ve muhassel [merâm olub] *“Ve ulâike humü’l-fâizûn”* tevfîkîyle muvaffak ve şâd-kâm-ı devâm-ı devletüm bekâsına duâ itmekde, mesâi‘i cemîle zuhûra getürüb, hidâmât-ı lâzimeye kıyâm gösteresün. Tahrîran fî evâ’il-i şehr-i şevvâl’il-mükerrem. Sene semânin ve semânîne ve sitte mietün. (h.688/m.1289) Be makâm-ı Konya.

Osman Ğazi Merhum, Nâme-i Merkûmun Cevâb-ı Bâ-Savâbını Virdûgîdür.

[Cevâb-ı Osman Beg Be Sultan Aleaddin el-Selçukiye Koca Balyân Çavuşa terfîk kılınan Turgut Alp Gazi ile Teşekkür Arizasının Sûretidür]

Südde-i seniyye-i [hazret-i] hüdevendigâr [turabına] ebkâhullahu’l-meliki’l-bârî, turâbına arz-ı bende-i kadîmi budur ki, hâliyâ kıdvetü’l-eâ‘zım ve’l-a‘yân, Karaca [Koca] Balyân Çâvuş, zîde kadruhu kulları yedinden, bu cân-ı sipâr-bendelerüne tûğ-i subh-tirâz, mühr-i a‘lem-u tabl, hâne-i muhteşem ve hil‘at-ı şâhâne ve semend-i müsmend-i cündiyâne **(99a)** ve sâz-u selb ve üçbinden ziyâde asliha-i mütenevvi‘adan cebehâne ve yüzbin dirhem nakdiyye mufassal ve meşrûh defter ile gönderilüb, menşûr-i meşhûr, müstevcebi’l-hubûr, zer-nigârda dahi, Eskişehri hatte-i Bîd ve nevâhîsine zamm buyurüb, bir sancaklık yer olmak üzere tefvîz ve taklîd kılûb, beyne’l-akrân ser-firâz [serefrâz] ve mümtâz buyurulmuş. Hak sübhânehu ve teâlâ hazretleri, ol bürhân-ı emîre’l-mü’minîn, lâ zâle müeyyiden ve mansûren, cinâyet-i [Cenâb-ı] cemî‘i Selâtîni ehl-i İslâm [cihân] içre, ser-bülend kılûb, dâreynde makâm-ı refî‘i erzânî kılıvirmek üzere, sâye-i saadetlerün mefârîk-i einâmdan, ilâ yavmi’l-kıyâm dûr ve mehcûr itmeyüb, nice bizim gibi hâlis bendelerinün varlığı râhı şerîfleründe mebzûl olub, ol devletlû padişâhumuzun eksüklügün görmeyevüz, bi hürmeti seyyidi’l-mürselîn yâ rabbü’l-âlemîn ve ba‘de’l-vusûl, bu diyârda olan bende-gân makbûl safâ-yi kalb ile sancâk-ı **(99b)** hümâyuna istikbâl idüb ve begligîmüzü toylayûb, kemâl-i itâatla, fermân-ı kazâ ceryânda meşrûh olan, mevâddi a’lâ ruûsi’l-eşhâd kırâet olundukda, sem‘an ve tâ‘aten deyû, inkıyâd gösterüb, devâm-u devlet-i padişâhîye ittifâkımüz birle, duâ vü senâ kılınüb, gülbânklar çekildi ve ğuzzât-ı refî‘ud-derâcâtın, levâzimî in‘âm ve irsâl buyûrilan, takdiyye ve aslihadan tekmîl

kılnüb, bi inâyetillâhi ve tevfîkihi, İznik nevâhisüne, cihâd-ı ekbere azm-u teveccüh kılındı. Umârım ki devletlû padişâhımızın, hüllide zilluhu hayr duâları, refîk-i tarîkımız olub, avn-i [hak] rehnumâ ve mu‘cizât-ı habîb-i hüdâ, turûk-i [tarîk-i] hüdâ olub, ervâh-ı enbiyâ karîn ve himmet-i evliyâ rehîn ve ashâb-ı kirâmın tarîka-i haseneleri şi‘âr ve fe‘âl-i tayyibeleri dîsârımız olub, a‘dâ-yı bed-rûz-i menkûb vaki‘ olalar, [adâ-i bed re’yi dîn menkûb ve mağlûb olalar], bi i‘nâyetillâhi teâlâ egerçi, Burûsa câniblerüne teveccüh ve ikdâm görünürdi. Lakin Yenişehrin zabtına İznik küffârı la‘anehumullâh mani‘ oldukları ecilden, huzûrumuzda olan erbâb-ı re’y müselmânlar [anın] takdîmin **(l00a)** efdal görmegin mübâderet olundi ki, “*Vemen-nasru illâ min indillâhi bâkî”* (Kuran-ı Kerim, 3/126, 8/10) hâlât-i mezbûri, Çavuş kullarîyle gönderîlan Turgut Alp Ğazi bende-i kemîneden, tefehhus ve tevekkud buyuralar ki, ahbâr-ı hafiye ve etvâr-ı [celiye-i] habiyemize bi’l-cümle vâkıf olub, takrîrinden sonra, fermân [Saadetlü] padişâh-ı âlem-penâhındür. [fî hams aşr-i Şevvâlü’l-mükerrem li sene semânin ve semânîne ve sitte mietün. (h. 1298/m.1880) mahalde. Osman Beg bin Ertuğrul kulları.]

Ek 46: III. Alaedin Keykubad’ın Osman Gazi’ye Verdiği Rivayet Edilen Beratın Sureti.

(Hoca Sadeddin Efendi, *Münşeât ve Mükâtabât-ı Sultaniye*, Koyunoğlu Nüshası, varak 91a-100a Metin Transkripsiyonu)
(Müstakil yazma nüshası için Koyunoğlu Kütüphanesi, D.No:13473/4)
(Abdurrahman Daş, *Osmanlılarda Münşeat Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Münşeatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s. 289-290.)

Türkiye Selçuklu Sultanları Saltanat Listesi

Sıra	Sultanın ismi	Saltanat Tarihi	Babasının Adı	Biyografisini kimler çalıştı? Kitap/Tez
1.	Kutalmışoğlu Süleyman Şah	1075-1086	Kutalmış	Ali Sevim, *Kutalmışoğlu Süleyman Şah*, Ankara 1990. Adem Süslü, YLT, 1993. Taner Demir, YLT, 2018. Rabia Güler, YLT, 2019.
2.	I. Kılıç Arslan	1092-1107	Süleyman Şah	Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan,* Ankara 1996.
3.	Şahinşah (Melikşah)	1107-1116	I. Kılıç Arslan	
4.	I. Mesud	1116-1155	I. Kılıç Arslan	Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I.Mesud Dönemi (1116-1155),* Ankara 2003.
5.	II. Kılıç Arslan	1155-1192	I. Mesud	Abdülhaluk Çay, II. Kılıç Arslan, Ankara 1987.
6.	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	1192-1196 (I. saltanatı) 1205-1211 (II. saltanatı)	II. Kılıç Arslan	Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Ankara 1997.
7.	Rükneddin Süleyman Şah	1196-1204	II. Kılıç Arslan	Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211),* Ankara 2006.
8.	III. Kılıç Arslan	1204-1205	Rükneddin Süleyman Şah	
9.	I. İzzeddin Keykavus	1211-1220	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220),* Ankara 1997.
10.	I. Alaeddin Keykubad	1220-1237	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	Emine Uyumaz, *Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237),* Ankara 2003.
11.	II. Gıyaseddin Keyhüsrev	1237-1246	I. Alaeddin Keykubad	Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri*, Ankara 2009.
12.	II. İzzeddin Keykavus	1246-1249 (tek başına) 1249-1254 (Üçlü ortak) 1254-1259 (tek Başına) 1259-1262 (ikili-batı)	II. Gıyaseddin Keyhüsrev	Mehmet Suat Bal, *II. İzzeddin Keykavus Dönemi (1246-1262),* Doktora Tezi, Ankara Ü.DTCF. 2004. Filiz Kayalıoğlu/YLT-2006.

13.	IV. Kılıç Arslan	1249-1254 (Üçlü ortak) 1259-1262 (ikili-doğu) 1262-1266 (tek başına)	II. Gıyaseddin Keyhüsrev	
14.	II. Alaeddin Keykubad	1249-1254 (Üçlü ortak)	II. Gıyaseddin Keyhüsrev	
15.	III. Gıyaseddin Keyhüsrev	1266-1284	IV. Kılıç Arslan	Yasemin Çatal/YLT-2009. Senem Yıldırım/YLT-2009.
16.	II. Gıyaseddin Mesud	1284-1296 (I. Saltanatı) 1302-1308 (II. Saltanatı)	II. İzzeddin Keykavus	Rauf Kahraman Ürkmez/YLT-2006 Ahmet Balantekin/YLT-2015
17.	III. Alaeddin Keykubad	1298-1302	Feramuz b. II. İzzeddin Keykavus.	

Ek 47: Türkiye Selçuklu Sultanları Saltanat Listesi.

YAŞAM VE SALTANAT TABLOSU

II. İzzeddin Keykavus'un Yaşam Tablosu:

II. İzzeddin Keykavus *(1238-1280)*	Tahta ilk çıkış yaşı ve tarihi:	(1238-1246) = 8 yaşında
	Bizans'a ikinci ilticası ve yaşı:	(1262) = 24 yaşında
	Kırım'a gidişi ve yaşı:	(1264) = 26 yaşında
	Kırım'da geçirdiği süre:	(1264-1280) =16 yıl
	Ölümü ve ölüm yaşı:	(1280) = 42 yaşında

II. İzzeddin Keykavus'un Çocukları (7 oğlu ve 2 kızı)

II. İzzeddin Keykavus'un 1262'de Antalya'dan ayrılırken yanında bulunan oğulları	2	II. Gıyaseddin Mesud
		Rükneddin Keyümers
II. İzzeddin Keykavus'un 1264'de Bizans'tan ayrılırken İstanbul'da kalan oğulları	2	Melik Konstantin (Seçuklu ülkesinde doğdu)
		Melik (ismi bilinmiyor)
II. İzzeddin Keykavus'un 1264'de Bizans'tan ayrılırken İstanbul'da kalan kızı	1	Sultan (ismi bilinmiyor)
II. İzzeddin Keykavus'un 1264'de Bizans'tan Kırım'a gittikten sonra doğan oğulları	3	Alaeddin Siyavuş
		Rükneddin Kılıç Arslan
		Feramurz

- Kızı Fatma Hatun
  1. İhtimal: 1262'de II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'a giderken Anadolu'da bıraktığı eşi ve kızıdır.
  2.İhtimal: Bizans ve Kırım'a gitmiş, II. Gıyaseddin Mesud ile Kırım'dan Anadolu'ya geri dönmüştür.

III. Alaeddin Keykubad'ın yaşam tablosu:

III. Alaeddin Keykubad *(1282-1303)*	Babası Feramurz'un Kırım'dan Anadolu'ya gelişi ve yaşı:	1280 = 14 yaşında (tahmini)
	Babası Feramurz'un saltanat mücadelesi ve Bizans'a sığınması:	(1280-1282) 1282 = 16 yaşında
	Alaeddin Keykubad'ın İstanbul'da doğumu:	1282-1283 (tahmini)
	Melik olarak Anadolu'da saltanat mücadelesi/Tokat'ta arpalık sahibi olması	(1295/1296 - 1298) = 14 yaşında
	Selçuklu sultanı tayin edilişi ve yaşı:	1298 = 16 yaşında
	Ölümü ve ölüm yaşı:	1303 = 21 yaşında

Ek 48: II. İzzeddin Keykavus ve III. Alaeddin Keykubad'ın Yaşam ve Saltanat Tablosu.

III. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN ŞECERESİ VE NESLİ

	Sultanın adı	Eşlerinin adı	Kızlarının adı	Oğullarının adı
12.	II. İzzeddin Keykavus [1246-1249] [1249-1254] [1257-1259] [1259-1262]	1. Gürcü Hatun 2. Bereke Han'ın kızı Urbay Hatun	1. Kızı ? 2. Fatma Hatun	1. Kılıç Arslan 2. Alaeddin Siyavuş 3. Feramurz 4. Keyümers 5. II. Gıyaseddin Mesud 6. Melik Konstantin 7. Melik ?
13.	IV. Kılıç Arslan [1254-1257] [1259-1266]	1. Fatma Hatun 2. Gazalya Hatun 3. Gumaç Hatun (Gömeç Hatun)	1. Selçuk Hatun (Hüdavend-Argun Han ile evlenmiştir.) 2. Gevher Nesibe Hatun (Cimri'nin evlenmek istediği kızıdır.)	1. III. Gıyaseddin Keyhüsrev 2. Süleyman Şah (Anonim Selçuknâme'nin adına yazıldığı Alaeddin'in (öl: 1363) babasıdır.)
14.	II. Alaeddin Keykubad (1249-1254) (13 yaşında hayatını kaybetti)			
15.	III. Gıyaseddin Keyhüsrev [1266-1284]	1. Eşi ?		1. Konya'da öldürülen iki şehzadeşi 2. V. Kılıç Arslan
16.	II. Gıyaseddin Mesud [1284-1296] [1302-1308]	1. Eşi ?		1. Taceddin Altınbaş
17.	III. Alaeddin Keykubad [1298-1302]	1. Eşi ? 2. Moğol şehzadesi Hülacü'nün kızı	1. Melek Peyker 2. Naime Gevher Hatun 3. Asiye Sultan	

Ek 49: III. Alaeddin Keykubad'ın Şeceresi ve Nesli Tablosu.

	KRONOLOJİ
? 1280'den sonra	Melik Feramurz'un Kırım'dan Anadolu'ya gelişi
? 1281 yılı içinde	Feramurz'un saltanat mücadelesi ve Bizans'a sığınması
? 1282'den sonra	III. Alaeddin Keykubad'ın İstanbul'da doğumu
? 1296'dan sonra	III. Alaeddin Keykubad'ın Tokat'ta arpalık alması
?…/…/1297	III. Alaeddin Keykubad'ın Kutluğ Şah ile Gazan Han'ın yanına Tebriz'e gitmesi
?… Mart 1298	III. Alaeddin Keykubad'ın Gazan Han tarafından yarlığ verilerek sultan ilan edilmesi
Nisan sonu 1298	III. Alaeddin Keykubad'ın Tebriz'den Anadolu'ya doğru hareketi
29 Temmuz 1298	Konya yöneticisi Ahi Ahmed Şah'ın katledilmesi
13 Ekim 1298	III. Alaeddin Keykubad'ın Konya'da tahta oturması
14 Ekim 1298	Ahi Ahmed Şah'ın katili Şarapsalar'ın öldürülmesi
?…. Mart 1299	Sülemiş Noyan'ın ilk isyanının başlaması
?… Nisan 1299	III. Alaeddin Keykubad ve veziri Ahmed Lakuşî'nin Sülemiş Noyan'dan kaçıp Sivas'a sığınması
?… Nisan 1299	Sülemiş Noyan ile İlhanlı ordusunun Malya Ovası'nda savaşması ve Sülemiş Noyan'ın yenilmesi
?... Mayıs 1299	III. Alaeddin Keykubad'ın Gazan Han'ın yanını gitmek için yola çıkması (Sivas-Erzincan-Diyarbakır-Bağdat yolunu kullanarak)
12 Haziran 1299	Sülemiş Noyan'ın Mısır'dan dönüp Anadolu'da ikinci kez isyan etmesi
? Temmuz 1299	III. Alaeddin Keykubad'ın Erzincan'da Anadolu'ya atanan Nizameddin Yahya ile karşılaşması ve gaspa uğraması
?… Ağustos 1299	Sülemiş Noyan'ın İlhanlı kuvvetlerine yenilip ele geçirilmesi
27 Eylül 1299	Sülemiş Noyan'ın Tebriz'de idam edilmesi
?… Aralık 1299	Gazan Han'ın Suriye'de Memlük üzerine sefere çıkması (23 Aralık 1299-Vâdî Haznedar Savaşı)
1299-1300-1301	Çekirge istilası, kuraklık, salgın hastalıklar, kıtlık ve açlıktan dolayı birçok vilayette insanların hayatını kaybetmesi
Ekim 1299-Şubat 1300	III. Alaeddin Keykubad'ın Gazan Han'ın Memlük seferinde bulunmasından dolayı onunla görüşmek için beklemesi
? Mart ?… Nisan 1300	III. Alaeddin Keykubad'ın ikinci kez Gazan Han'ın huzuruna çıkması, yeniden yarlığ alarak tahtında kalması ve Şehzade Hülacü'nün kızı ile evlenmesi
19 Nisan 1300	Karamanoğlu Güneri Bey'in ölümü
12 Haziran 1300	Samsun'da bulunan müstevfi Şerefeddin Abdurrahman'ın Nizameddin Yahya'nın azmettirmesi ile öldürülmesi
?… Ağustos 1300	III. Alaeddin Keykubad'ın Tebriz'den Anadolu'ya doğru yola çıkması
?… Aralık 1300	III. Alaeddin Keykubad'ın Diyarbakır ve Malatya'da halka zulm etmesi
Şubat-Mart 1301	III. Alaeddin Keykubad'ın Tokat'ta yağma ve talan yapması

Şubat-Mart 1301	III. Alaeddin Keykubad'ın Tokat'ta yağma ve talan yapması
?… Nisan 1301	III. Alaeddin Keykubad'ın Sivas'ta usulsüz vergi toplaması
Mart-Nisan 1301	Mücireddin Emirşah ve vezir Alaeddin Savî'nin III. Alaeddin Keykubad'ı İlhanlılara şikâyet etmesi
?… Mayıs 1301	III. Alaeddin Keykubad'ın Sivas'ta Ramazan ayını geçirmesi ve ahlak dışı davranışlar sergilemesi
23 Haziran 1301	III. Alaeddin Keykubad'ın Abışka Noyan tarafından Şarkışla Ala Kilise'de kontrol altına alınması
? Temmuz 1301	III. Alaeddin Keykubad'ın yanındaki Kadı Mecdeddin ve Seyyid Hamza'nın suçlu bulunarak Abışka Noyan tarafından öldürülmesi
?… Ağustos1301	III. Alaeddin Keykubad'ın Moğolların korkusundan otağından kaçarak Ürgüp mağaralarında saklanması
Eylül-Ekim 1301	III. Alaeddin Keykubad'ın yakalanarak Yabanlu yaylağında sorgulanması ve Tebriz'e gönderilmesi
?… Kasım 1301	III. Alaeddin Keykubad'ın Tebriz'e doğru yola çıkması
Mart-Nisan 1302	III. Alaeddin Keykubad'ın Tebriz'de Gazan Han'ın huzurunda yargılanması/tahtan indirilmesi ve idam kararı çıkması/ İlhanlı prensesi eşi sayesinde affedilmesi ve sopa cezası ile cezalandırılması/ Isfahan'a sürgüne gönderilmesi
?… Mayıs 1302	Gazan Han tarafından Hemedan'da sürgünde bulunan II. Gıyaseddin Mesud'a ikinci kez Selçuklu tahtına geçmesi için yarlığ verilmesi
?… Mayıs 1302	Yeniden sultan olan II. Gıyaseddin Mesud'un Konya'ya doğru yola çıkışı
?…/…/1303	III. Alaeddin Keykubad'ın tartıştığı hizmetlisi tarafından öldürülmesi ve Isfahan'daki Selçuklu türbesine defnedilmesi
19 Mayıs 1303	II. Gıyaseddin Mesud'un Konya'da tahta oturması
17 Mayıs 1304	İlhanlı Hanı Gazan'ın ölümü yerine kardeşi Olcaytu'nun geçmesi
? Temmuz 1305	Olcaytu Han'ın Anadolu'ya dayısı İrencin Noyan'ı Anadolu Moğol kuvvetleri komutanı olarak ataması
?../…/1308	II. Gıyaseddin Mesud'un bir hastalık sonucu vefatı ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin sona ermesi

Ek 50: Kronoloji

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı	**Melek GÖKSU ERDEĞER**			
Doğum Yeri	Bozkır			
Doğum Tarihi	01.01.1974			
Medeni Durumu	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Konya Meram Zafer İlkokulu		Konya	1985
Ortaöğretim	Konya Merkez İHL		Konya	1989
Lise	Konya Merkez İHL		Konya	1993
Lisans	Selçuk Ün. Eğitim Fakültesi	Tarih Öğretmenliği	Konya	1997
Yüksek Lisans	Selçuk Ün. Sosyal B. E.	Ortaçağ Tarihi	Konya	2000
Becerileri	Takı tasarım, El sanatları, Dernek ve Vakıf yöneticiliği			
İlgi Alanları	Bilim ve Düşünce Tarihi, Dinler Tarihi, Coğrafya, Osmanlı Paleografyası, Nümizmatik, Özel Eğitim, Otizm, Davranış Eğitimi.			
İş Deneyimi	23 yıl Milli Eğitim Bakanlığında öğretmenlik ve idarecilik			
Aldığı Ödüller	Aylıkla ödüllendirme, 4 adet teşekkür belgesi			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Prof. Dr. Ahmet Güzel Prof. Dr. Mehmet Kırbıyık Prof. Dr. Adnan Pınar			
Telefon	05053130581			
E-posta	kerimbaybars@hotmail.com			
Adres	Uzunharmanlar mah. Hasanköy cad. No:45 Meram/Konya			